

40 K₂

3.90 ms up to

082
Ն-15

Հ Ա Ն Կ Է Ս

ՅՏՈՒԳԼՅՄ Է 1961 թ.

ՆՈՐ

Հ Ա Յ Ա Խ Օ Ս Ո Ւ Թ Ե Ա Ն

Ա Ա Ի Ա Տ Ո Ւ Թ Ի Կ

Ս Տ Ե Փ Ա Ն Ո Ս Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ Ի

Ն Ա Ջ Ա Ր Ե Ն Ե Յ

Ա Ռ Ե Ջ Ի Ն Մ Ե Ս Ն

Wirk' Gates, du nahest der Menschheit göttliche Pflanze;
Bilde Schönes, du streust Keine des Göttlichen aus.

Schiller.

Բարձր ներշնչվելով, դու մեզ ցանցածուստ մարդկության
անասուններիցն առանձնել. քանի ներշնչվածներդ, դու սեր
մանուստն անասուններիցն սերմերը:

Շիլլեր.

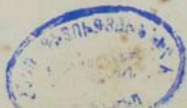
كَمْ آتَى عَلَى قَدْرِ مَقْوَلِهِمْ

ճողովքի հին խոսիք նորս հավաքողությունը հավանում:

Մ Ո Ս Կ Վ Ա Տ Ի Մ Է Ջ :

Լ. Վրդեանյ Գեղարքունիքի պոետներ:

1857.

~~13557~~
118811
A II

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ. Тифлисъ. 15-го Іюня 1855 года.

Ценсоръ И. Кайтмазовъ.

ՈՂՋՈՅՆ ԵՒ ԵՄԵՆՈՒՑՈՒՄՆ

ԻՄ ՍՒՐՈՒՆ ՀԵՅԸՁԳԻ ՊԵՐՈՆՆԵՐԻՆ ԵՒ ՍԻՆԼԻ ԵՂՐԱՅԵՐԿԻՏՆԵՐԻՆ .

Եւ յա գրաւոր վաստակը ընծայելով մեր պատուելի ազգին և առ ի սրտէ ցանկանալով որ դա պիտանի և օգտակար լինէր նորան, արժան է ինձ և շատ քաղցր, մի քանի տեղեկութիւնք տալ այս տեղ այն մասին, թէ ինչպէս այդ գրաւոր վաստակը կարողացել է հրապարակ դուրս գալ և լինել հասարակաց ժառանգութիւն: Եւ յդ գործի պատմութենից կարող է ամենայն մտածող և բարեխորհուրդ Հայ հեշտ եզրակացութիւն առնել, թէ ինչպէս էր ուստիարնակ Հայերի այժմուս իմացական և բարոյական դրութիւնը. արդեօք դճրա իւրեանց ազգի պատմագրութենից մի բան ուսած էին մինչև այժմ, թէ ոչ. արդեօք մեր լուսապայծառ ժամանակը մի քանի առողջ և գեղեցիկ գաղափարներ ծնուցել է նոցա հոգու մէջ, թէ ոչ. արդեօք կամին նոքա համու Ձինեացոց պէս կամակորովի և յետ մնալ ամենայն վերանորոգութենից, թէ սորա հակառակ, հասկանալով իւրեանց օգուտը, յօժար էին յառաջ խաղալ ժամանակի հետ, մտանկից լինել եւրոպական լուսաւորութեանը և ճանապարհ տալ նորա ճառագայթներին դէպ ի հայկական թանձր խաւարը:

Մի անպատմելի ուրախութիւն է գալիս իմ սրտի վերայ, որ այսօր պատճառ ունիմ բարձրացնել իմ ձայնը և քարոզել հրապարակաւ, թէ Հայոց բանական հոգին, որ այդքան երկար ու ձիգ գարեր մահանման քնի մէջ թմրած ու կապած մնացել էր, ահա սկսանում զարթնուլ և նայել յետ և յառաջ, հասկանալ իւր տխուր անցեալը, հասկանալ իւր տգեղ ներկան որպէս անցածի հարկաւորապէս հետևանքը, և ներկայումս հոգաբարձու լինել ապազային, ինչքան կարելի է այդ, այնպիսի դրութեան մէջ, ինչպէս նոցայն է: Մի անպատմելի ուրախութեան մէջ է իմ հոգին, որ կարող եմ արձակ համարձակ ասել այս տեղ, թէ Հայոց ազգը Ռուսաստանի մէջ

սկսել է արդէն ճանաչել իւր արդարացի իրաւունքը, սկսել է վերահասու լինել այն խորհրդին, թէ իւր լուսաւորութիւնը պիտոյ է լինի իւր յատուկ ձևաբի վաստակած վաստակը: Լայոց ժողովրդի փոքր ի շատե բանազէտքը օրէ օր աւելի քաջ տեղեկանումն այն բանին, որ ինքեանք յատկապէս պարտական էին ձգել իւրեանց արօրը (գումանը), ինքեանք պարտական էին մշակել և սերմանել ազգի անդաստանը, եթէ կամին ժողովել մի օրհնեալ հունձ: Այսուհետև տգէտ և խարերայ հոգիքը շին կարող ճնշել և շիջուցանել պայծառացեալ ճշմարտութեան յաղթող լոյսը:

Այն ասածներին հաստատութիւն է տալիս նոյն իսկ փորձը, նոյն իսկ կենդանախօս գործը: Եւ ուստիարեանկ Լայկազունքը, եթէ միտ գնէինք նոցա դրութեան և կեանքի պայմաններին, յետ շին մեռա՞ իւրեանց յառաջագէ՞մ հայրենակիցներեց ճաճկաստանի մէջ, Այո՛, Ռուսաստանի Լայքը շունին գետ ևս ազգային ուսումնարաններ տղաների և աղջիկների համար, շունին ոչ մի օրագիր և լրագիր՝ որ իւրեանց մէջ և իւրեանց ձևաքով հրատարակվէին, բայց այդ շունենալու պատճառը մի այլ ազգիւր ունէր, քան թէ նոցա բոլորովին անփոյթութիւնը և անհոգութիւնը: Ահա փոքր ժամանակի միջոցով Լայոց հայրենասէրքը բաշխել են իւրեանց ազգին երկու հատոր աշխարհարաւ լեզուով գրած մատեններ, որոնց օգուտը խոստովանում ամենայն իսկացի և առողջագատ Լայ, որ գիտե թէ ինչ ասել է լեզու, և թէ ինչ խորհուրդ ունի կենդանի մարդու հետ կենդանի լեզուով բարբառելը: Եւ այս գործը, որի առաջին հատորը այժմ նուիրումնք ազգի դաստիարակութեանը, նոյն ազգասէր Լայերի վեհանձն օգնականութեան և առատաձեռնութեան շնորհքն է. և քաղցր էր ինձ այս տեղ ոչ թէ միայն գովել զոցա գովասանութեան արժանաւոր գնացքը, այլև աղօթել զոցա վերայ, որ զորա միշտ այդպիսի գնացք ունենային: Բայց թէ ո՞վ էին յատկապէս այդ աղնուամիտ հոգաբարձուքը աղջային օգտի, վերջումը մի ըստ միտքէ կը տեսանեն մեր ընթերցողքը. միայն թէ մեր վերայ մի անժխտելի հարկ կայ այս տեղ առանձին կերպով ջատագովել ազգի առաջև քանի մի պատուական և սրտացաւ պարաններ, որոնց ժբազլուի ջանացողութենով և բարեխրախոյս յորդորանքով միայն հաւաքած էր մեր գործի տպագրութեան հարկաւոր ծախքը: Այս պարանների գեղեցիկ անունները թող գրենք մեր Լայրենակիցների սրտի տակտակի վերայ այսպէս. Ա. Նիկոլայոս Շանչիեանց, Բ. Միշաս Բերբեռեանց նոր Նախիջևանցի, Գ. Եովսէփ Իզմիրեանց Ղըղլարցի, Դ. Սարգիս Եովհաննէսեանց Ղարաբաղցի, Ե. Մելքոն Փան-

եանց Աբուլիսեցի, Յովհաննէս Քաթանեանց Թիֆլիզեցի, Այս արժանապատիւ Պարոնները, իրաւունք կայ տակաւ, թէ կրկնապատիկ և չորեքպատիկ արդիւնաւոր և ազգի շնորհակալութեանը արժանաւոր են կացուցել իւրեանց անձը, բայց ի նիւթապէս նուիրագործութենից, ամենայն կերպ հոգարարձու լինելով քաջալերել, յորդորել և իւրեանց համազգի բնկերքը դէպ ի մասնակցութիւն այս գործի տպագրութեան ծախքին: Էւ այդ ազգը թող ճանաչէ իւր բարերարքը, թող մխիթարվի տեսանելով, թէ և իւր հասարակութեան մէջ կայ առաքինութիւն, կայ պատրաստականութիւն ընծայարար լինել մարդկութեան հոգեղէն օգտի համար: Թող քաղցրանայ նորա սիրտը տեսանելով քանի մի վարդեր և մանուշակներ կանաչած այն հողի վերայ, ուր մինչև այժմ բուսածուկներ փուչ և սառտակ: Բայց թող նոյնպէս, իւր աչքի տաջև ունենալով առաքինութեան ազնիւ օրինակներ, նախանձաւոր լինի նոցա, ջերմանայ, հոգիանայ բարեգործութենով և հաստատէ իւր համար յիշատակի արձաններ perenius, արձաններ որ աւելի մշտընծէնաւոր էին քան թէ պղինձը և մարմարինը:

Այս գործի տպագրութեան հանգամանքը բացայայտելուց յետոյ, հարկաւոր էր համառօտ տեղեկութիւն տալ մեր պատուելի Էւրբենակիցներին, թէ ինչ է նորա բովանդակութիւնը և ինչպէս և կարգադրած նա: Մեր խորհուրդը այն լինելով, որ մի յարմարաւոր ընթերցանութեան գիրք աւելնք ազգին, թէ արժանապէս ժամանակ անցուցանելու, և թէ իւրեանց միտքը ճոխացնելու այնպիսի ծանօթութեններով որ հարկաւոր էին մեր ժամանակի փոքր ի շատէ կրթեալ հայ մարդուն, այլև իւրեանց սիրտը և զգացողութիւնքը ազնուացնելու գեղեցիկ գաղափարներով թէ բարոյական և թէ կրօնապաշտական մասին. մեր խորհուրդը այն լինելով, որ աւելնք ազգին մի բազմօրինակարար դաստիարակիչ և առաջնորդող գիրք, որ լցուցանէր նոցա իմացական և հոգևոր պիտոյքը, ընտիր ընտիր եւրօպական աղբիւրներէց հանելոցներ զանազան խմաստալից դրոյցք, պատմութիւնք, առակք, նմանախօսութիւնք, բնագիտական ճառեր, բարոյական մտածութիւնք, բնական և արուեստական տեսարաններ ի նկարագիրք, պատմարանական և խմաստասիրական ճառեր, երես լի մարդերի վարքագրութիւնք և արժանի յիշատակի իրողութիւնք բնական և մարդկեղէն աշխարհի մէջ: Այդ աշխատութիւնք բաժանեցինք երկու մասն, առաջինը աւելի թեթեւ նիւթերով և աւելի պարզ ոճով, որպէս նախակրթութիւն. երկրորդը աւելի վերահամարձ և խմաստասիրական նիւթերով, աւելի երկար և պարունակ ճառերով,

լեզուն ևս աւելի գերազանծ և ոճը աւելի ճիշդ ուսումնական, թէպէտ մնալով միշտ աշխարհարատ խօսքի սահմանի մէջ: Երկրորդ մասը սահմանեցինք առաւելագէտ փոքր ի շատէ կրթեալ և գիտուն Հայերի համար, թէպէտ և ժողովուրդը կարող էր օգուտ քաղել սորանից, եթէ կամեար մտածելով կարգալ և ուշադրութիւնը լարել մի փոքր: Թէ ինչպէս պիտոյ է լինի այժմուս հայասոս հեղինակի պաշտօնակատարութիւնը, ծանօթութիւն տուած ենք մի այլ գրքի մէջ (տես մեր Աւարդապետարան կրօնի, յառաջարանի 6 երեսը): Նոյն հիմքերի վերայ հաստատվելով, նոյն առաջնորդական լարը մեր ձեռքումը պահելով յառաջ գնացինք և այս տեղ, բաղձօրինակարար մշակելով մեր գեղեցիկ աշխարհարատ լեզուն, գործակատար կացուցանելով նորան շատ և շատ հանդէսների մէջ, ոյժ և զօրութիւն տալով նորան, կանոնի և արուեստի տակ դնելով հայկական աշխարհարատ բանաստութիւնը, Այլև հրատարակելով այն նեղարտութեանից, որ սովոր է միշտ եւրոպական ուսման և գիտութեան մէջ եղած արուեստական (պէնէնթիւ) բառերը թարգմանել հայերէն, սուեցինք Հայոց ուսումնական լեզուին և մի փոքր եւրոպականութիւն, և կարծումենք հաստատապէս, որ սորանով շատ եւրոպական գաղափարներ գիտութեան մէջ աւելի պայծառանալու էին փոքր ի շատէ կրթեալ և բանիմաց ընթերցողների համար, քան թէ թարգմանելով հայերէն, որ կէս մի աւելի անհասկանալի էր նոցա, և կէս մի չը կարողանալով բացայայտել ամենին նոյն ըմբռնումը, զուր և անօգուտ էր: Գիտեմ, այս մասին ոմանք այլապէս սովորեցին մտածել, բայց մեզ անհասկանալի է թէ ինչու Հայերը պիտոյ է անարժան համարելին իւրեանց գրուածների մէջ այսպիսի բառեր, զոր օրինակ ԵՐԻՆԱԿՆԻ, ԷՆԻՆԱԿՆԻ, ԴԵՆԻՆԱԿՆԻ, ԲԻՆԻՆԱԿՆԻ և սոցա նմանները, որ եւրոպական հեղինակները չեն ամաչում գործ դնել, թէպէտ ամենայն որ գիտէ, թէ որքա յունական և լատինական ասացուածք են, բայց յաճախ գործ ածվելով, ստացել են բուն քաղաքացու իրաւունք եւրոպական լեզուների մէջ: Ինչու մտանումեն մեր Հայերը, որ և մեր նախահարբը ուսումն ստանալով Յունաստանից, բաւական շատ բառեր Յունականից ներս են բերել հայ լեզուի մէջ. զոր օրինակ մերկնայ (μαρκαι), մանգանոն (μαγγανον), փիլիսոփոս (φιλοσοφος), քարտեղ (χαρτης), կիւլոս (κυβος), գայխոն (γαϊσιν), մորոս (μορος), և այլն և այլն. և սորա չեն տգեղացուցել Հայկաղեան լեզուի գեղեցիկութիւնը: Բայց գուցէ թէ այժմեան Հայերը հիւանդացած մի կոյր հայրենասիրութենով, կամին ամենեին մաքրախօս, ամենեին հայարարաբա լինել և աւելի քան թէ իւրեանց նախնի հեղինակները. բայց

մեր դատողութենով, իրաւացի պատճառ կար կատարելու, թէ մի գուցէ այդ ամենեւին մաքրախօսքը լինէին ամենեւին մի՞նախօսք, և ամենայն արուեստական բառ բուն հայերէն բացայայտել կամենալով, բողբոջին անհասկանալի կացուցանէին նորանց: Չէ՛. Հայոց հեղինակը թոյլ տալով գիտութեան մէջ ընդհանրապէս ընկալեալ բառեր ուսումնական ազգերի գրուածներում, ամենեւին չէ մեղանշելու ընդդէմ իւր հարազատ լեզուի գեղեցկութեանը, այլ գործնով պիտոյ է հայոց գիտնական լեզուն մտեցնել լուսաւոր և կիրթ ազգերի գիտնական լեզուին, և այդպէս Եւրոպեականութիւն տայ ասիական Հային: Եւ մեր առ ի սրտէ ցանկութիւնը և ջանացողութիւնը այն էր որ հայացնելով եւրոպեական ուսումը, տայինք Հայերին և մի փոքր Եւրոպեականութիւն: Մեք կարծումենք, որ բունկալի պէս չենք վարվել մեր մայրենի լեզուի հետ, այլ ուշադիր լինելով նորա յատկութեններին և խնամ տանելով հայկական հարազատախօսութեանը, Ուսումն ասած բանը ամենեւին օտար լինելով աշխարհարար լեզուախօսութենից, արգարե շատ բան սորա մէջ երևում մի անծանօթ աշխարհից եկած ձայն, ըստ որում Հայերը այգպիսի խօսակցութեան սովոր չէին իւրեանց ընկերութեան մէջ. բայց այգպիսի օտարութիւնը ցուցանումն միայն ազգի անկրթութիւնը, և հեղինակը մեղաւոր չէ այդ բանի մէջ ծոր գուցէ թէ իւր հայրենակիցների հետ առաջին անգամն է խօսում ուսումնական նիւթերի վերայ, թէպէտ բուն և յստակ աշխարհարարով: Ինչքան ևս մեծ և բազմադիմի լինէր մեր ջանացողութիւնը և կամքը շատ գեղեցիկ և աղնիւ լեզուով հայախօսել մեր այժմեան հասարակութեան հետ, այնու ամենայնիւ բարեմիտ և բանագէտ ուսեալ դատաւորների առաջև խոստովանումենք մեք, որ շատ և շատ հեռի է մեզանից այն ինքնահաճոյ մտածութիւնը, որպէս թէ մեր խօսելու ոճը ամենայն տեղ զուտ ոսկի էր, ամենեւին անխառն, ամենեւին անարատ: Քա՛ւ լիցի. մեք պատրաստ ենք և հոգով շափ պատրաստ, ուսանել մեզանից աւելի ընտիր, աւելի գեղեցիկ խօսողներիցը, և առ ի սրտէ շնորհակալ կը լինինք այն մեր եղբայրակիցներին որ աշխարհիկ հայախօսութեան մէջ աւելի վարժ և կիրթ լինելով, կը կամենային սիրողապէս ուսուցանել մեզ, ցուցանելով մեր սխալները, մեր պակասութիւնքը, հայկական լեզուաշինութեան համար ապագայումը:

Վստքանս հերիք լինի մեր ընթերցողներին, թէ այս գործի տպագրութեան հանգամանքների և թէ հեղինակի աշխատութեան մասին. այժմ դենք այս տեղ հայրենասէր ընծայարներին անուանքը որ սորա են:

1. Բ-ն-ի-ն-ը Պ-ը-ն-ը Ե-ն-ն-ի-ն-ը Լ-ը-ն-ը-ն-ը Լ-ը-ն-ը-ն-ը.
2. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Ի-ն-ն-ի-ն-ը Գ-ն-ը-ն-ը.
3. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Ե-ն-ն-ի-ն-ը Թ-ն-ն-ի-ն-ը.
4. Պ. Կ-ն-ն-ը-ն-ը Ը-ն-ն-ի-ն-ը Թ-ն-ն-ի-ն-ը.
5. Տ-ն-ն-ը Գ-ն-ն-ը Ը-ն-ն-ը.
6. Պ. Մ-ն-ը-ն-ը Ը-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
7. Պ. Ս-ն-ն-ը Ե-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Գ-ն-ն-ը-ն-ը.
8. Պ. Մ-ն-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
9. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Գ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Գ-ն-ը-ն-ը.
10. Պ. Գ-ն-ն-ը-ն-ը Ս-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Գ-ն-ը-ն-ը.
11. Պ. Ը-ն-ն-ը-ն-ը-ն-ը Բ-ն-ն-ը-ն-ը Գ-ն-ը-ն-ը.
12. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Գ-ն-ն-ի-ն-ը.
13. Պ. Մ-ն-ն-ը-ն-ը Ս-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Թ-ն-ն-ի-ն-ը.
14. Պ. Գ-ն-ն-ը-ն-ը Տ-ն-ը Մ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Թ-ն-ն-ի-ն-ը.
15. Պ. Մ-ն-ն-ը Բ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
16. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Ը-ն-ն-ի-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
17. Պ. Ս-ն-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
18. Պ. Ը-ն-ն-ը-ն-ը-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
19. Պ. Ե-ն-ն-ի-ն-ը Բ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Թ-ն-ն-ի-ն-ը.
20. Պ. Ե-ն-ն-ը Ս-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Գ-ն-ն-ը-ն-ը-ն-ը.
21. Պ. Կ-ն-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
22. Պ. Ս-ն-ն-ը Ը-ն-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
23. Պ. Ս-ն-ն-ը Ը-ն-ն-ը-ն-ը Ե-ն-ը Կ-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը.
24. Պ. Ը-ն-ն-ը-ն-ը Ի-ն-ն-ի-ն-ը-ն-ը Պ-ն-ն-ը.

Ընդ ի սորանից, մի քանի ծանօթ մարդիկ Մոսկովայի մեջ, օտար քաղաքներից եկաւորք, բարեկամական կերպով զործակից են գտան- լած հեղինակի աշխատութեան սպաղրութիւնին, առանց պահանջո- ղութեան: Սոցա աղնիւ համեստութիւնը թշու չը տալով մեզ իւր- ևանց անունները դնել այս տեղ, մեր հրատարակաւ յայտնումը Եոցա մեր առ ի սրտե շնորհակալութիւնը:

Է-ն-ն-ը-ն-ը:

Ի Ո Վ Ե Ն Գ Ե Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Երե-

Գրքի ստացումը թեևս հանդամանքը և խորհուրդը	21-4.
Եռասխարան	21-7.

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Հանձնարեց ստացումը	1.
Չարար ստացումը	4.
Քաղաքի խառնումը	7.
Պատանար խառնը	8.
Չարքախառնումը	10.
Սրահա խառնումը	12.
Եղանակի խառնումը	13.
Չանաղան ստացումը	15.

Գ Լ Ո Ւ Ի Բ .

Չարքայի դրոշմներ	21.
----------------------------	-----

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Յիշատակի արժանի վարքիկ պատանւթիւնը	35.
--	-----

Գ Լ Ո Ւ Ի Գ .

Բարք ու վարք պատկերացնող կարճ պատանւթիւնը	65.
---	-----

Զ Ա Ն Ա Ջ Ա Ն Խ Ո Ր Հ Ր Գ Ե Ի Ո Ր Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Կ .

Հասարակութիւնը վարչարարիւմ (Ելըդ փերիքը)	111.
Չարմանալի ազատութիւն (Ետտան հոգանար և անանդութեանը)	119.
Եղբարխառնութիւնը (գլխալիս գեներալկոնցի)	130.
Գեներալի աշխիւ և Գաղանը	137.
Երեք ջանկութիւնը	160.
Փոքրիկ Երեկանը	162.
Պայվայ մանուկը	172.
Չորս սկիզբն զնշալիւրը	188.

Բնութեան խրատը	198.
Ինկարանը	199.
Համբերութիւնը. Դաւթի քնարը	200.
Կար մարդը. Բուսականնէրի ծաղիկը	201.
Երկու կարասը	202.
Սկրասեւը և Կրիտեւը	203.
Աշխի քարը. Քաջ աղամարդը	204.
Անձափորձութիւն	205.
Բարեկամութիւնը	206.
Սարը (Կործարարը)	208.
Դեղինեւը	209.
Սերի հասկնէրը	210.
Կրկնդէլեւը	212.
Եղարսը	213.
Ձարդի կոկոնը	215.
Թափրիս	217.
Բրամբննէրի ձորը	220.
Անապատ կղզի	223.
Կրկնապատիկ երգումը խր անը ուղղելու մասին	229.
Թշուառական մարդու սարքմուարը	233.

Աշխարհի կազմանը	236.
Երկրի բերքը	246.
Շնչական թաղարարութիւնը	249.
Տնկական կամ անձցական թաղարարութիւնը	270.
Հանքաքան թաղարարութիւնը	277.
Թե՛ ինչ է Մարդը (եթէ քննուենք նորա մարտի կազմանը)	280.
Մարդու հոգին	303.
Բնութիւնը և նորա ձէլ եղան երեսյթնէրը	310.
Բարոյական առանձք	391.
Սկզբնական հիմունք. բարոյական խրատը և Նկատողութիւնք	400.
Սկրասեւի զարքը	433.
Քրիստոսփոք Կուսմբու կամ Յայտնադորձութիւն Ամբիկոյի	457.

ՅԵՌԵՋԱԲԱՆԻ

ՓՈՒԼՆԵԿ ԹՈՒՂ ԻՒՆԻ ԵՅՍ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԵՐ .

Մի ծերունի և բարեարատ Բրամինի (որպէս ասում են շնորհացոց խմատունքը) թունորդի ծնեցաւ . լի ուրախութենով այս օրհնութեան վերայ, որ հասել էր իւր տանը, խօսեց այսպէս . դուրս գնամ և գոհութիւն մատուցանեմ այն բարձրեալ էակին և բնութեան շօրը որ օրհնել է մեզ : Իմոք նա զիպոզ ժամանակ տար ինձ, որ մեծարէի նորան մի բարեգործութենով : Եւ յսօքը բերանին, գնաց Բրամինը :

Մտքուր ուրախութեան ծաղիկը շնորհակալութիւն է, և նորա պտուղը բարեգործութիւն :

Վենդանի սրտով մեծարելով այն մեծ և բարեբար էակը, գուրս գնաց ծերունին դէպ ի դաշտ և մտաւ հովանաւոր ծառերի տակ : Նորա ամեն մի մտածութիւնը աղօթք էր և պաղատանք : Նոր եկած անձրեւի կաթիլները զեռևս փայլփայլումէին հասկերի, ծաղիկների և տերևների վերայ . բնութիւնը երևումէր նորան մանկացած և աւելի հրաշապայծառ քան թէ յառաջ, թէպէտ նա ինքը տեսած էր ահա իննսուն գարուն իւր կեանքի մէջ : Եւ յս, այն բարի էակի արարածն է, խօսումէր Բրամինը . այն մարդու համար, որ նորան պաշտում է և արարածովը ճանաչում է Երարիչը, միշտ մանուկ է բնութիւնը :

Չորունի Բրամինը շարունակեց իւր ճանապարհորդութիւնը . ունակոխ գնացքի վերայ գտաւ մի կաղին (փալուղ)

որ անձրեւի պտղաւորիչ զօրութենովը դուրս էր հանել իւր ծիրը. արտաքին փեճեկը պատասփել էր ահա, բայց ծիրը չէր կարող արմատանալ կոշտ և մերկ հողի վերայ: Ներու- նին թեքվեցաւ, բարձրացրեց այն կողինը և ասաց. Բար-ւոյր է, որ իմ ճանապարհորդութիւնս բերեց ինձ այս տեղ. հեշտ կարող էր սրտահեղ որ անցաւորներէ ոտքի տակ կո- խան լինէիր դու, կամ թէ արեղակի ճառագոյթը չորա- ցնէր քեզ: Աշրանի ինձ, որ կարող եմ ևս մի արդիւնաւոր բան տանել և իմ սրտի յօժարութիւնը զործով կատարել, յա- աջ տանելով իմաստուն բնութեան խորհուրդները, որ ամե- նայն շնչառութեան մէջ մի նոր բարեբարութիւն է ցուցա- նում մեզ: Ամենափոքր երախտագիտութիւնը ևս մի քաղ- ցըր սարտականութիւն է:

Մի երխտասարդ որ կանգնած էր ծառի քամակումը, լսելով Բրամինի խօսուածքը, դուրս եկաւ և ծիծաղեց ար- համարհարար: Ա՛ր ևս ծիծաղում, հարցրեց նորան Տերու- նին: Աշրտասարդը պատասխանեց. քո աղայտխան խելքի վե- րայ, նվ Տերունի, որ ուրախանումես, ըստ որում մի հաս կողինի կեանք փրկեցիր: Աշրտասարդ դու, ասաց Բրամինը. ի՞նչպէս կարող էիր դու ճանաչել իմ խելքը, պատճառ որ այս առաջին անգամն է, որ դու տեսանումես ինձ. և ինչո՞ համար ծաղր ևս անում դու այն փոքրիկ շնորհի վերայ որ ևս կամենում եմ ցոյց տալ բնութեանը: Պորս առաջև այն- քան մեծ է մի հատիկ սերմ, ինչքան մի ծառ. և ասանց նո- րան, անկարելի էր սա: Այս առաքինութիւնը, իմ որդի, սկսանում է փոքր բանով, և սորանից հետո՛հետէ յառաջա- նում է տեւի մեծը. բայց որչափ նա մտանում է իւր սկզբը- նապիս և իւր կատարելութեանը, այնչափ ևս խոնարհ, ցածուն և պարզամիտ է. այնուհետև առաքինի մարդու աչ- քումը այնքան կշիռ ունի ամենափոքրը, ինչքան և ամենա- մեծը: Մի՛ թէ և Բրամա աստուածը չէ՞ ուղարկում հա-

ւատարապէս իւր լոյսը և ցօղը ինչպէս խոտի հասկի վերայ, նշնակէ և ահագին արեւուկնու (խուրմոյցի ծառի) վերայ: Այսպէս խօսեց Տերունին քաղցր ծանրութեամբ:

Արխտասարդը հեռացաւ բերանը փակած և լի պատկառանքով Ահմատան լինելով անխոստ Տերունու պատուականութեանը, ցանկացաւ նմանել նորան. պատճառ, և թեթեւամիտ մարդը պէտք է իւր սրտի մէջ մեծարէ առաքինութիւնը:

Բարամինը շարունակելով իւր դնացքը դէպ ի մի բըլուր (փոքրիկ սար) որ շրջապատած էր փշերով, հանդիպեց նորան մի վաճառական և հարցրեց. Մի թէ մտածումես զու այդ կաղնիցը մի ծառ յառաջացուցանել. զժուար թէ կարող էիր վայելել նորա հովանաւորութիւնը: Օտարունին պատասխանեց և ասաց. մի թէ անկելու ժամանակին պիտոյ է միշտ ծառի հովանաւորութեան և իւր օգտի վերայ մտածել. մի թէ այդպէս է բնութեան կարգը: Կ՞մ որդի, ո՞վ որ չէր սկսած անկել և թեկից կամ միւս օրեց միայն, նա դատնումէ իւր երջանկութիւնը, անկելով և սերմանելով:

Օտարունին մօտեցաւ բըլուրին. նորա ծայրումը փշերի մէջ թաղեց կաղնիք և զգուշութեամբ ծածկեց նորան հողով և մամուռով: Կ՞նչպէս, մի թէ անկումես զու փշերի մէջ, ձայն տուեց նորան մի հովիւ մարդ. այդ, մի վատ հողարարձութիւն էր քո անկածի համար: Ա՛ղբայր, պատասխանեց նորան Բարամինը. ինչքան որ այն տունկը քնքուշ և մատաղ է, փշերը կը պահպանեն նորան ցուրտ փոթորիկներէից և վնասներէից, բոցը երբ որ կ'աճէ և կը զօրանայ, ինքն ըստ ինքեան կ'աղաղակի փշերի մէջից, պատճառ որ կաղնի է: Կ՞մ որդի. ես այս բանս ուսել եմ նայելով բնութեան ընթացքին. այն բարի մայրը ինամատար է միանգամայն իւր որդեկիւններէ և քնշութեանը և անգութեանը:

Այրք Տերունին աւարտեւէ էր իւր գործը, ուրախ սրբատով ճանապարհ ընկաւ, որ սուն զայ: Ավ որ ճանապարհի վերայ անկումէ, մտածումէր նա, ունի և շատ դատաւորներ իւր վերայ. բայց փորձառու մարդը կ'երթայ իւր յատուկ ճանապարհը:

Բրամինը մտեցած իւր բնութարանին, հանդէպ վազեցին նորան իւր թոռները և թոռնորդիները և հարցնումէին. ո՞ւր էիր այքան երկար ժամանակ: Բայց նա ժողովեց նորանց իւր չորս կողմը և պատմեց նոցա ամենը, ինչ որ պատահել էր իւրեան: Այրեկայքը փայփայումէին Տերունին, երբ որ սա խօսումէր, բայց սակի հասակաւորքը ամենայն ուշադրութեամբ ըսումէին նորա պատմութեանը: Օտերունին աւարտելով խօսքը, ձայն արձակեց. Արդարև, ոչ մի սեղ այնքան զեղեցիկ չէր, ինչպէս բնութեան զոգումը, երբ որ մարդս տղայական սրտով սիրումէ բնութեան շայրը. և ինչպէս իւր զերդատանի մէջ, ուր նորան սիրումեն անարատ սրտով: Մարդասէր Բրամն, ձայն սուեց նա, աչքը դէպ ի երկինք ուղղելով. քո սուրբ տաճարը կայ և բնութեան խողաղ տեսարանի մէջ և ընտանեկան կեցութեան մէջ:

Նորատունկ կաղինը շուտով դէպ ի վեր աճեց իւր ծլիցը, բարձրացաւ փշերի վերայ և դարձաւ տերեւաղարդ հովանաւոր ծառ: Գետոյ մեծաւ Տերունին և նորա սիրելիքը թաղեցին նորան այն բլրի վերայ: Այրք որ նոքա տեսանումէին այն ծառը և ըսումէին նորա տերեւների սօսափիւնը (չարժուածքը), Բրամինի վարքը և իմաստուն խօսքերը մտաբերումէին որդւոց որդի, պատմումէին նորա մասին և փափաղումէին նմանող լինել նորան:

Պատճառ, իմաստուն մարդու խօսքը այնպէս է, ինչպէս մի սերմի հատիկ պողաբեր հողի մէջ:

Գ Լ ՈՒ Խ Ե

ՀԱՆՆԱԴՐՒՄ ԵՄԵՅՈՒՆՆԵՐԻՆ

1. Դիտնեսիոս, Միրակուս քաղաքի բռնաւորը, թագաւորական
աթոռից զրկվելով, մի հարցանողի թէ ի՞նչ օգուտ բերեց քեզ Պլա-
տոնը և իմաստասիրութիւնը, պատասխանեց. Եյնքան օգուտ, որ
բազդի փոփոխութեանը կարողանամ հեշտ տանել:

2. Լսիարնակ Յշնը, ինչպէս որ սովորութիւն էր, մեծ ասե-
լով Պարսից թագաւորին, պոսպէս խօսեց Եզեզիլոյոս լակեղեմնա-
ցին. Մի թէ ինձանից մե՞ծ մարդ է նա, եթէ չէ աւելի արդարա-
դատ և չափաւոր:

3. Լէքսանդրից հարցրեցին. Ո՞ր տեղ ես պահում քո գան-
ձերը, պատասխանեց. Իմ բարեկամներս մտա:

4. Լնտիր է խօսում Երիտոտեւէսը, թէ ոչինչ բանում պէտք
չէր մեզ այնքան համեստ և պտոկատ լինել, ինչքան որ Եստուծոյ
վերայ խօսելու ժամանակը:

5. Լչրը Գրուզոս հոռմոյեցին կամենումը իւր համար միտուն
չինել, և ճարտարապետը խոտացաւ նորան այնպէս կառուցանել տունը,
որ ոչ ոյ չը կարողանայ ներս նայել, սասց Գրուզոսը ճարտարապե-
տին. Գու, եթէ փոքր ի շատ հմուտ ես քո արուեստին, այնպէս
չինիր իմ տունը, որ ամենայն մարդ կարողանայ տեսնել ինչ որ
գործումի նորա մէջ:

6. Լէքսանդրը յիտուն տաղանդ ընծայ ուղարկեց Քսենոկրա-
տէս փիլոսոփոսին. երբ որ սա այն ուղարկած պարգևը յանձն շտաա-
տակով կարօտ չեմ գորան, ապա հարցրեց Ելէքսանդրը. Մի թէ
դու չունիր ոչ մի բարեկամ որին պիտանի կը լինէր այն:

7. Պերիլոս, Ալէքսանդրի բարեկամներէց մինը, ինդրեց նորանից բաժնը իւր գուտարներէ համար. Ալէքսանդրը առաջարկեց նորան յիսուն տաղանդ, երբ որ Պերիլոսը ասաց թէ բաւական էր և տան, այսպէս պատասխանեց Ալէքսանդր. Այ՛ շատ էր քեզ այդքան սոնուլ, բայց ո՛չ ինձ, այդքան տալ:

8. Սոկրատէսից հարցրցին թէ ինչ պատճառով չես կատարում զու հասարակաց գործ, որովհետև այդ արուեստին շատ հմուտ էիր: Պատասխանեց. Նա, որ շտաբերը յաջողակ էր շինում կառավարելու հասարակաց գործը, աւելի օգտակար էր իւր քաղաքակիցներին, քան թէ նա որ ինքն էր ուղիղ կառավարում:

9. Անտիսթենէս իմաստունի մի բարեկամը լաց ու կոծ էր առնում նորա մտ, թէ կորուսել է իւր գրուոր ճառերը: Անտիսթենէսը ասաց. Այդ ճառերը հարկաւոր էր առաւել մաքի քան թէ թղթերի վերայ գրել:

10. Երբ որ Սոկրատէսից հարցումն արեցին, մի՞ թէ երջանիկ չես համարում Պերդիկկասի որդի Արքելայոսը, որ այն միջոցին շատ րազդաւոր էին կարծում: Զը գիտեմ, ասաց. պատճառ որ նորա հետ խօսած չեմ: Ինչ ես ասում, պատասխանեցին նորան. մի՞ թէ պլայէս չես կարող իմանալ. ամենին ո՛չ, ասաց Սոկրատէսը: Արեմն զու և Պարսից մեծ թագաւորի մասին չես կարող ասել, երջանիկ է արդեօք: Ասաց Սոկրատէսը. կարո՞ղ եմ ասել, եթէ չը գիտեմ, թէ ինչպէս ուտել, ինչպէս առարինի է նա: Գի՞ թէ կարծումես թէ այդ բաների վերայ է հաստատած երջանիկ կեանքը: Ամենին այդպէս եմ մտածում. ասաց Սոկրատէսը. այսինքն, առարինի մարդիկը երջանիկ, ամբարիշտները թշուառ: Արեմն թշուառ է Արքելայոսը: Անտարակցոս, ասաց Սոկրատէսը, եթէ անիրաւ մարդ է:

11. Տարկիլինիոս Սուլիբրոսը Հուսից սքսոր գնալու միջոցին, պատմումն թէ խօսել է այսպէս. Ինչ մարդիկ ինձ հաւատարիմ բարեկամ էին, և ինչ մարդիկ անհաւատարիմ, ահա այժմ իրբև սքսորական վերահասու եղայ, երբ ոչ մինեքին չեմ կարող հաստուցումն առնել:

12. Փիլիպպոսի բարեկամները բարկանալով, որ Պելոպոնեզացիք ոլիմպիական խաղարկութեան մեջ ծաղր էին արած Փիլիպպոսին, որ այնքան բարերար էր գտանվել նոցա, գրգուռմին նորա սիրտը զէպ ի վրէժինդրութիւն: Փիլիպպոս թագաւորը այսպէս խօսեց. Եթէ քնասեմք նոցա, դորանից ինչ օգուտ կը յառաջանար:

13. Երբ Ղրեսոս, Ալեքսանդր թագաւորը, հարցրեց Սոլոնից. արդեօք տեսած ես մի մարդ՝ ինձանից առաւել երջանիկ: Սոլոնը մի

Ամենացու անուն տուեց, որ մասնաւոր մարդ էր, բայց իւրեանից յետոյ բարեկիրթ որդիք և թոռներ թողելով վախճանած էր բազմադարապէս: Եպահարցրեց Սոլոնից. բաց խտրանից որ մարդը բազմադար կը քարոզէիր: Սոլոնը անուանեց Քլէորիս և Քիսոն արգոսացի եղբարքը որ գերտրինակ եղբայրսիրութենով փառաւոր մահ էին գտել: Կրեսոսը զայրանալով այսպէս խօսեց. ապա ինձ ոչինչ կարգում չ'ես դնում: Սոլոնը պատասխանեց. Երգարե խոստովանումէ՞ որ դու հարստութենով և իշխանութենով ճոխացած մարդ ես, բայց երջանիկ անուանել քեզ կարող չեմ, մինչև որ այս կեանքս բաղդաւորապէս չը վճարէիր:

14. Ընդհատուելից հարցրեցին թէ ինչ է բարեկամը: Ըսաց. Մի հոգի երկու մարմնի մէջ:

15. Ըտտալուս փիլոսոփոսը ասումէր յաճախ. Եւելի քաղցր է բարեկամ գրաւել քան թէ ունենալ:

16. Երբ որ Ելէքսանդրը խոստ գետի մտ յաղթել էր Պարեհին, նորա մօրը և Քաղուհուն տեսութիւն գնաց իւր շատ սիրելի զօրավար Լեփոյստիոնի հետ միասին որ հասակով հասար էր Ելէքսանդրին, բայց կերպարանքով նորանից զերազանց: Պարսից տիկնայքը թագաւոր կարծելով Լեփոյստիոնը, սորան յարգ և պատիւ ցոյց տուեցին, ինչպէս իւրեանց սովորութիւնն էր: Յետոյ Սիդիզամրիս, Պարեհի մայրը, մտակոյզ մարդերի ակնարկութեամբ խնամալով իւր սխալանքը, փաթախութեամբ Ելէքսանդրի ոտերին, ներողութիւն խնդրելով իւր ազխտութեանը, ըստ որում երբէք չէր տեսած նոր ն, Քաղաւորը բարձրացրեց Սիդիզամրիսին և ասաց. Չը սխալվեցար, մայր դու, պատճառ որ և սո՛ւ Ելէքսանդր է:

17. Խոսկրատէսը ութսուն և երկու տարեկան հասակում գատաստան գանձեցին. նա մի ճառ ասաց, և թէ վե՛ճ ասած բանը ինչքան խորթ էր իւր սրտին, բացայայտեց այս խօսքերովս. Ըսնպէս եմ կացած մինչև այժմ, որ ոչ ով երբէք որ և իցէ անիրաւութեան կամ հայհոյութեան համար դանդատաւոր չէ եղած ինձանից, և ոչ մի դատաւոր չը կար, որ վճիռ կապած լինէր իմ արարքի կամ ասացուածի վերայ ընդդէմ որ և իցէ մարդու: Պատճառ, ես զգուշացել եմ, որ ոչինչ բանում յանցաւոր չը գտանվէի իմ ընկերիս մաս. և եթէ ես որ և իցէ կերպով անիրաւութիւն եմ կրած, ո՛չ թէ դատաստան գնալով վրէժ եմ խնդրել իմ թշնամիներից, այլ թողել եմ, որ նոցա բարեկամքը վերջացնէին հակառակութիւնը:

18. Կուռնելիս, Վրասիսեանց մայրը, հիւրասիրելով իւր մտա մի կամպանացի կին, սա ցոյց տուեց Կուռնելիսին իւր զարդերը, որ, այն

ժամանակին նպելով, շատ գեղեցիկ էին: Կուռնելիան խօսքը երկարացրեց մինչև որ իւր որդիքը դարձան ուսումնարանից, սպա սասց այն կնոջը. Ահա և սքա իմ թանգապին գոհարներն են:

19. Լըբր որ ֆոկիոնը անմեղութեամբ դատաւարտած էր գէպ ի մահ, իւր բարեկամներից մինը հարցրեց նորանից, թէ ինչ պատուէր ունէր տալու իւր որդի ֆոկոսին: Ամենից առաւել այն պատուէրը կամիմ տալ, սասց նա, որ իմ որդի ֆոկոսը ամենեկին մոռանայ այս անիրաւութիւնը որ պատահում է իւր հօրը:

20. Լըբր Ռուտիլիոս հռոմեացեալն, որ Վիւրնայում արտրահան էր, սասց մինը միտթամբութեան աղագաւ, թէ ահա մտն քաղաքական պատերազմները և շուտով կը լինի, որ ամենայն արտրականք յետ դառնան, սասց Ռուտիլիոսը. Ինչ վատութիւն եմ արած քեզ, որ դու ցանկանումես ինձ աւելի տխուր դարձ քան թէ իմ պանդուխտ գնալս էր: Աւելի ցանկալի էր ինձ, որ իմ հայրենիքս ամառէր իմ արտրանքից, քան թէ տխրէր իմ վերագառնալովս:

ԳՕՐԵՒՈՐ ԵՍԷՅՈՒԵՅԻԲ.

21. Լըբր Սոկրատէսին, լուր բերեցին թէ Աթենացիք դատաւարտեցին քեզ գէպ ի մահ, պատասխանեց. Եւ նորանց դատաւարտեց բանաւորութեան օրէնքը:

22. Կոյն իմաստունը, երբ որ նորա կինը արտասուելով աղաղակուակեր, ուրեմն դո. պիտոյ է անմեղութեամբ մեռանիս, պատասխանեց. Մի թէ դու աւելի կը ցանկայիր, որ մեղապարտ մեռանի: Ի:

23. Մի ամբարիշտ մարդ հարցնումէր թէ ո՞վ է առաւել պատուական մարդը Սպարտացոց մէջ. պատասխանեց Ագիսը. Նա, որ ամենեկին անման էր քեզ:

24. Ընկքսանդր մակեդոնացին յաղթելով Էնդկացոց թագաւոր Պորոսին և բնութեանը նորան հարցրեց. Ինչպէս վարվիմ քո հետ. պատասխանեց Պորոսը. Ինչպէս վայել է թագաւորին:

25. Լըբր որ Ալէքսանդր մեծը պահանջեց, որ Աակեզեմոնացիք իւրեան աստուածն՝ ըի շարքում գնեն, սասց նոցա թագաւոր Դամիսը. Որովհետև Ալէքսանդրը կամենումէ աստուած լինել, թող լինի:

26. Մի դժուարախօս, բայց գործով առաքինի Աթենացի այն միջոցումը, երբ մի այլ Աթենացի ճարտար բանախօսութենով գեղեցիկ խոստումներ շատ էր արել, ձայն բարձրացրեց. Ո՞վ աթենացի աղամարդէր, ինչ որ այդ մարդը փառաւորապէս խոստանումէ, ես գործով կը կատարեմ:

27. Պրուզիաս [Թագաւորը այն միջոցին, երբ Հաննիրալը նորա մտա պանդուխտ լինելով հաւան էր պատերազմ բանալ, ասաց թէ համարձակութիւն չունիմ, ըստ որում երնջի փորտախբը արգելական նշաններ ունին: Մի թէ դու, ասաց Հաննիրալը, աւելի կամենումես հաստատ կերնջի մի կտոր մսին, քան թէ մի հին զորավարի:

28. Երբ Ալէքսանդրի զեպանները ընծայ բերեցին Քսենոկրատէսի մտա յիսուն տաղանդ որ այն ժամանակներում շատ մեծ արժամ էր, Քսենոկրատէսը հրամայեց տանել զեպանները հաց ուտելու Ահաղեմիա ասած հովանոցում, և նոցա առաջև այնքան կերակուր դրեց, ինչքան որ բաւական էր, առանց մեծահարկի պատրաստութեան: Միւս օրին հարցրեցին զեպանքը թէ ո՛ւմ կը հրամայէր յանձնել այն արժամթիւր Ինչպէս, պատասխանեց Քսենոկրատէս. մի թէ երկկան փոքրիկ հացկերութենից չը հասկացար դուք, որ ես արժամի կարտութիւն չունիմ: Քսենոկրատէսը տեսանելով որ տրամեցին զեպանքը, բնդունեց միայն երեսուն մնաս, որ չերևի թէ արհամարհումը թագաւորի վեհանձն առատաձեռնութիւնը:

29. Երբ որ Աթեն քաղաքի մէջ մի ծերունի մարդ թատրոն մտաւ, այն մեծ բաղմութեան մէջ ոչ մինը իւր քաղաքացիներէրց տեղ չը տուեց նորան. բայց երբ այս ծերունին մտակցաւ Ղակեղեմոնացոց որ զեպաններ լինելով միասին նստած էին մի սահմանեալ տեղում, վեր կացան ամենքեան և նստացրեցին այն ծերը իւրեանց մէջ: Երբ որ այս բանի վերայ ծափ զարկեց բոլոր բաղմութիւնը, շատ հաւանութիւն տալով, Ղակեղեմոնացոց մինը այսպէս խօսեց. Աթենացիք գիտեն ինչ որ պատշաճն է, բայց մեք՝ կատարումներ:

30. Պիղիստրատոսը հարցնումը Յոլոնից, թէ ի՞նչ յոյսի վերայ ամբանալով այդպէս աներկիւղ հակառակումես ինձ, պատասխանեց Յոլոնը. Իմ ծեր հասակի վերայ:

31. Բլէքսանդրը մարմնով թեթեւաշարժ լինելով և ոտերով շոյտ, նորան քաջախիղց հայրը, որ ոլիմպիական խաղարկութեան մէջ ասպարէզ անցանէ: Կ'տուէի, ասաց Ալէքսանդրը, և թէ թագաւորներ ունենայի ինձ հանդիսակից:

32. Սի զինուորական արիւունոս աւելի պատանի հասակում հարցնելով Մետելլոսից, թէ այս ինչ մասին որդես կը վարվէիր դու, պատասխանեց Մետելլոսը. Եթէ իմանայի թէ այս բանին համախոհ էր իմ շապիկս, կը հանէի նորան և կրակի մէջ կը ձգէի:

33. Սկոտալիանոս Օգոստոսը տեսանելով որ զանգատումէ ժողովուրդը թէ գինին փոքր է և թանգ, խտուութեամբ սանձահարեց նոս

րան, այսպէս խօսելով. Իմ փեսայ Ագրիպասը առատ ջուր պատրաստելով, ըստ բառականին հոգս է արել, որ ծարաւի չը մնան:

34. Երբ որ Հաննիրալը քարկեղանից արտաքալելով գնաց Եփեսոս և պանդխտացաւ Մնտիգորոսի մօտ, հիւրընկալքը հրաւիրեցին Հաննիրալը, որ ականջ դնէ Փորձոն փիլիսոփային: Ասումն թէ այս փիլիսոփան քանի մի ժամ խօսեց զօրավարի պաշտօնի և պատերազմական գործի վերայ: Երբ որ միւս լսողքը շատ հաւանեցին Փորձոնի ասածներին, հարցրեցին և Հաննիրալից թէ ինչ կարծիք ունի այս փիլիսոփոսի մասին: Պատմումն թէ այն Պունիկեցին, թէպէտ ոչ շատ լաւ յուներէն, բայց ազատօրէն պատասխան տուեց այսպէս. Շատ խելագար ձեր մարդերի ականջ եմ դրած, բայց այնպիսի ձեր որ Փորձոնից աւելի խելագար լինէր՝ մի հատ ևս տեսած չեմ: Եփրատի. պատճառ, ամենամեծ լըբուժիւն էր, որ մի յոյն մարդ չը տեսած երբէք ոչ թշնամի և ոչ զօրքի բանակ համարձակումէր պատերազմական գործի վերայ խրատներ տալ Հաննիրալի պէս սղամարդուն որ այնքան տարիներ հռոմէական ազդի հետ վէճ ունէր նախապատիւ իշխանութեան մասին:

35. Երբ որ մի մարդ, յիշատակելով այն պարծանքի նշանները որ Ասկեղեմանացիք յաղթելով Պարսից ազգին ստացել էին, քաջալերումէր պատերազմ բանալ Մակեդոնացոց հետ, ասաց Եւդամիգասը. Այդ մի և նոյն բանն էր, եթէ մի մարդ որ յաղթել էր հաղար ոչխարի՝ պատերազմէր յիսուն գայլի հետ:

36. Վիշելով փողոցի մէջ շրջումէր Թեմիստոկլէսը, ըստ որում քուն չունէր նա: Հարցնողներին թէ ինչու այդպէս անբուն ես, ասաց. Միլիադէսի յաղթութեան յիշատակարանքը չեն թողում որ քունըս տանի:

37. Երբ կալիկրատիգաս, Ասկեղեմանացոց նաւախմբի առաջնորդը, շատ կարօտ էր արծաթի նաւերի համար կերակուր պատրաստելու, եկան նորա մօտ Միզանդրի քանի մի բարեկամքը, և տալով նորան յիսուն տաղանդ պահանջումէին, որ թոյլ տայ նոցա սպանել թըշնամիներէց մինը: Սոցա բարեան մնացէք ասաց կալիկրատիգասը որի աչքին արդարութիւնը զերազանց էր քան թէ արծաթը: Այս մտեցաւ. Ալէանդրը և ասումէր. Ես այն տուած դրամը կ'ընդունէի, եթէ կալիկրատիգասը լինէի. և ես, ասաց կալիկրատիգասը, եթէ Ալէանդրի տեղումը լինէի:

38. Երբ մի շատախօս մարդ զանազան կատակներ առնելով Արիստոտելի մօտ, ասաց վերջումը. գուցէ թէ ձանձրալի եմ քեզ իմ

կատակախօսութեամբս. քան լիցի, պատասխանեց Արիստոտելը, որովհետև ուշադիր չէի քեզ:

39. Ո՞ր մարդու, որ ամենին լուռ էր մի հացկերութեան մէջ, պայտէս ասաց թէ՛ տիրաստուր. եթէ յիմարես, իմաստնարար է արածըդ, բայց եթէ իմաստուն ես, յիմարարար է:

40. Գեմոկրիտոսից հարցրեց մի վայրարան մարդ. Աչղիւը որ տեղ կարող եմ տեսանել քեզ. պատասխանեց Գեմոկրիտոսը. Այն տեղ, ինչ տեղ ես քեզ տեսանելու չեմ:

ՔԵՆՆԱՅԻՆ ԻՍՏԻՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ:

41. Բզեզիւլայտը կամենալով անցանել դէպ ի թրակիա՝ լրատարներ ուղարկեց Մակեդոնացոց թագաւորի մօտ, որ հարցանեն, արդեօք թշնամիներէ թէ բարեկամների հօղե վերայով կը կամենար նա, որ ճանապարհորդէր Բզեզիւլայտը: Երբ թագաւորը պատասխանեց թէ այդ մասին խորհուրդ կ'առնեմ. Թող լինի այդ խորհրդածութիւնը, ասաց Բզեզիւլայտ, բայց մէք կ'երթանք մեր ճանապարհը:

42. Բգիս, Լակեդեմոնացոց թագաւորը, լսելով թէ ոմանք զարհուրումն թշնամիների բազմութենից, ասաց. Հարկաւոր չէ հարցուփորձ առնել թէ քանի հօգի են թշնամիքը, այլ թէ ո՞ր են:

43. Բգիսից հարցրեցին. ինչքան զօրական ունիս. պատասխանեց. Այնքան՝ որքան բաւական էր՝ թշնամին փախտական առնելու համար:

44. Լեոնիդաս, Լակեդեմոնացոց թագաւորը, հրամայողական թուղթ տտանալով՝ քսերքսէսից՝ թէ ուղարկիր քօ զէնքը, պատասխանեց. Երիւկ վեր առ:

45. Երբ որ Լեոնիդասին ասաց զօրականներից մինը. ահա թըշնամիքը մօտ են մեզ. Եւ մէք, պատասխանեց, մնա ենք նոցա:

46. Երբ որ թշնամի Պարսիկը խօսքի մէջ պարծենումէր ասելով. արեգակի լոյսը մեր գեղարդների (մզրաղների) և նետերի բազմութենից չէք տեսանելու, պատասխան տուեց Լակեդեմոնացոց մինը. Եպս և մէք հովարար ստուերումը պատերազմ կը տանք:

47. Երբ որ Փիլիպպոս թագաւորը Լակեդեմոնացոց անդերին հասաւ և գրով հարցնումէր թէ որն է նոցա կամքը այս երկուսի մէջ. Երդեօք որպէս թշնամի, թէ որպէս բարեկամ գայ. պատասխանեցին. Ոչ մինը երկուսից:

48. Երբ որ թերաջի զօրականներից մինը տեսանելով որ Լակեդեմոնացիք սարերի նեղ ճանապարհներով մտանումին նոցա.

ասաց Պելոպիդասին, ահա յարձակումներ թշնամիներէ վերայ, պատասխանեց Պելոպիդասը. Ասա մանաւանդ, թէ նորա յարձակումներ մեր վերայ :

49. Մի մարդու, որ ասումը թէ շատ մեծ է թշնամիներէ բազմութիւնը, պատասխանեցին Վահեղեմոնացիք. Այնքան եւ մեծ կը լինի մեր պարծանքը :

50. Արբ որ Թերազիք Վերտրա քաղաքի մտ յաղթելով Վահեղեմոնացոց, յառաջ խաղացին մինչև Երոտաս գետը, և մի Թերազի պարծենալով ասումը, ուր են ապա Վահոնացիքը. պատասխանեց մի Սպարաացի, որ գերի էր ընկած թշնամիներէ ձեռք. Ներկայ շնն. ապա թէ ոչ, դուք չէիք կարող այս տեղ գալ :

51. Մի լահոնացի կին լսելով թէ իւր որդին պատերազմի մէջ սպանվել է, պատասխանեց. Այն խորհրդով ծնած էի նորան, որ իւր հայրենիքի համար պատրաստ լինէր մեռանել :

52. Վէլքսանդրը լսելով թէ Գարեհ, Պարսից թագաւորը, անհամար զորքեր է ժողովում, պատասխանեց. Մի գայլ երկիւղ չունի շատ ուխարներից :

ՊԵՏՇԱՆԷՒՈՐ ԻՕՍԻՆՐ.

1. Արբ որ մի Ատտիկեցի զարկումը Անաքարզիսի երեսին թէ սա ծնած էր Սկիւթիայի աշխարհումը, պատասխանեց Անաքարզիսը. Ինձ նախատինք է իմ հայրենիքս, բայց դու նախատինք ես քո հայրենիքին :

2. Մի վատատոհմիկ մարդու, որ ասումը Վելիտին թէ դու անարժան ես քո նախաձորներին, պատասխանեց Վելիտը. Հերակլէս աստուածը վկայ է, որ դու արժանի ես քո պապերին :

3. Արբ որ Արդերացոց զեսպանը շատախօսելով Աղիս թագաւորի առաջև, հազիւ թէ վերջացրեց իւր խօսքը և ապա հարցրեց թէ ինչ լուր տանեմ մեր քաղաքացիներին, ասաց Աղիսը. Այս լուրը տար, թէ ինչքան երկար հարկաւոր եղաւ քեզ խօսել, այնքան երկար հարկաւոր եղաւ ինձ լսել քեզ :

4. Վիտգինէսը միանգամ լստեր վառած հրապարակի մէջ շքումը լուսապայծառ յերեկով, որպէս թէ մարդ է որոնում, Հարցրեցին նորան թէ ինչ եւ որոնում. ասաց. Մարդ և՛ որոնում :

5. Այն փիլիսոփայից հարցնելով մինը թէ ինչու համար մարդիկ զէպ ի մուրացկանները առատաձեռն են, բայց ոչ այնպէս զէպ ի փիլիսոփայքը, պատասխանեց. Պատճառ որ նորա աներկմիտ գի-

տեն, թէ ասելի շուտով կարող էին կազանալ և կուրանալ քան թէ փիլիսոփայ դասնալ:

6. Երբ Գեմսթեմենէսը առումը փոխեցին. Աթենացիք կը սպանեն քեղ, Փոկիոն, և թէ միանգամ սկսանէին խելագարովլ ասաց Փոկիոնը. Բայց քեղ կը սպանեն, և բոլոր զգաստացած էին:

7. Սամոսացի զեապաններին, որ և բեր ու ձիոյ ճառ էին ասել, պատասխանեցին Սպարտացիք. Ըսաջին ասածներդ մոռացել ենք, վերջին ասածներդ չը հասկացանք, որովհետև ստաջիները մարտուս չեն:

8. Գեմսթեմենէսը տեսանելով որ մի մարդ պարծենում է իւր ըզզեատովը, բռնեց զգեստը և ասաց. Բայց այս հանգրծը քեղանից յառաջ կրումը ոչխարը և ոչխար էր:

9. Մի մարդ պարծենալով թէ շատ է խմում, բայց արքեւում չէ, ասաց նորան Արիստիպոսը. Այդ կարող է և ջուրին:

10. Արատես իմաստասէրը տեսանելով որ մի պատանի անպատումը շրջումը, հարցրեց նորանից. Ինչ ես անում այս տեղ մնակ. ասաց պատանին. Խօսումեմ ինքս իմ հետ: Սորան պատասխանեց Արատեսը. Չգոչ կաց, որ վատ մարդու հետ չը խօսես:

11. Արիստիպոս փիլիսոփայի մտ եկաւ մի ծնող և խնդրեց նորանից որ յանձն անու պատարակել իւր որդին: Երբ որ փիլիսոփան հինգ հարիւր դրաքմ վարձ պահանջեց, հայրը զարհուրելով այս վարձատրութենից, որ այն տղէտ և ժլատ մարդուն անչափ շատ էր ևրում, ասաց. այդքան արծաթով կարող եմ մի ստրուկ գնել: Այս փիլիսոփան, Գնիւր, ասաց. այն ժամանակը կուներնաս երկու ստրուկ:

12. Մի մարդ տեսանելով մի տախտակ, որի վերայ պատկերացրած էին Սպարտացիք սպանված Աթենացոց ձեռքով, ասաց. քաջ մարդիկ են Աթենացիքը. այս բանս լսելով մի Ակոնացի, պատասխանեց. Այո, տախտակի վերայ:

13. Վարիա Դուլարելա կինը ասելով Աիկերոնին թէ երեսուն տարեկան եմ. Քլամարիտ է, ասաց Աիկերոնը, որովհետև այդ բանը լսած եմ ահա քսան տարի յառաջ:

14. Անեմիստոկլէս յոյնը մի Սերիփիոս անուն մարդու հետ հակաճառելով, այս մարդը ասաց նորան. Դու ոչ թէ քո փառքովը, այլ քո հոյսերնի աշխարհի փառքովը պարծանք ես ստացել: Ըսումն, Քանեմիստոկլէսը պատասխանեց այսպէս. Ակոյ է Էրակլէսը, որ ոչ ես, լինելով Սերիփիոս, անուանի կը լինեի, և ոչ դու, լինելով Աթենացի, հռչակաւոր կը լինեիր:

15. Պաւլոսի սպարտացին իւր հայրենի աշխարհիցը փախտական լինելով և գալով Տէգէա քաղաքը, գովասանումը Լակեղեմոնացիքը: Ասացին նորան. ապա ինչու չը մնացիր Սպարտայի մէջ, այլ աւելի լաւ համարեցիր փախչել. պատասխանեց. Բժիշկները սովոր են շրջել ոչ թէ առողջների, այլ հիւանդների մօտ:

16. Լիվիոս Սալինատորը ձեռքից բաց թողելով Տարնոս քաղաքը, այնու ամենայնիւ պահպանեց զղեակը (բերդը): Երբ որ քանի մի տարի յետոյ Մարսիմոսը կրկին ձեռք էր բերած այն քաղաքը, Սալինատորը խնդրեց նորանից որ մտարեւ թէ իւր գործակցութեամբն է միւսանգամ տիրակալել է Տարնոսին: Ինչ մտաբերեմ, ասաց Մարսիմոսը. ևս չէի կարող միւսանգամ ստանալ, եթէ դու կորուսած չը լինէիր:

17. Ընաքարդիս սկիւթացին ներկայ գտանվելով Աթենացոց ժողովի մէջ, ասաց. Չարմանումեմ, որ Յունաց մէջ խօսողքը իմաստուններ են, բայց զատողքը յիմարներ:

ՅՈՒՆԵՐՆԵՒՆԻՍԻՄԻՒՆԻՆԻՒՄ:

1. Լեպիդոս հռոմայեցին, երբ որ նորա ընկերքը զաշտումը վարժումին իւրեանց մարմինը, հանգստացաւ կանաչ խոտի վերայ և ասումը. Երանի թէ այս լինէր աշխատանք ասած բանը:

2. Նազիրա հռոմայեցին տեսութիւն գնալով Էննիոս բանասերձին, հարցրեց զուրախը. Էննիոսը տա՛նն է: Սորա աղախինը ասաց. Տանը չէ: Նազիրան կարծեց թէ աղախինը տանուտիրոջ հրամանով պատասխան արեց նորան, և թէ Էննիոսը տանն էր: Քանի մի օրից յետոյ Էննիոսը եկաւ Նազիրայի մօտ և հարցնումը զըռնիցը. Տանուտէրը տա՛նն է: Նազիրան ինքը ձայն տուեց, թէ տանը չէ. ապա Էննիոսը. Ինչ ևս խօսում, չեմ հասկանում ասածդ: Պատասխանեց Նազիրան. Անամոթ մարդ ևս. երբ որ ևս որոնումէի քեզ, հաւատացի քո աղախինն, թէ տանը չես. այժմ դու չես հաւատում ինձ որ ինքս եմ ասում:

3. Դիոգինէսը տեսանելով մի անհմուտ նետածիգ, շատ մօտ նստեց նպատակին: Երբ որ հարցրեցին նորանից այդ բանի պատճառը, ասաց Դիոգինէս. Երկիւղ ունիմ, թէ մի գուցե այդ նետընկէցը պատահմամբ ինձ զարկէ:

4. Նոյն Դիոգինէսը միանգամ գալով Միւնդոս քաղաքը կարիսի, և տեսանելով որ նորա դռները արձակ ու փտաւոր շինած են, բայց ինքը քաղաքը մի աննշան բան էր, ասաց. Միւնդացի տղամարդեր, փակեցէք դռները, որ քաղաքը դուրս չը փախչի:

5. Սարսիմոս Հիւպատոսը մեռած լինելով Գեղեթմբերի վերջին օրումը, առաջին ժամու մէջ կէսօրից յետոյ, Կանինոսը Հիւպատոս քարոզվեցաւ մնացած օրի համար: Երբ որ ժողովուրդը, ինչպէս սովորութիւն էր, գիմումէր ողջունելու Հիւպատոսը. Շասպեմք, ասաց Կիկերոնը, քանի որ Հիւպատոսը ներքև չէ գրել իւր իշխանութիւնը: Այս Կանինոսի մասին գրեց Կիկերոնը. Զարմանալի արժուն գտանվեցաւ Կանինոսը, ըստ որում իւր Հիւպատոսութեան բոլոր ժամանակը քուն չը տեսաւ երբէք:

Իհաս իմաստունը միանգամ նաւարկումէր ամբարիշտ մարդերի հետ. փոթորիկ վեր կացաւ և նաւը սկսեց ալէկոծվիլ, և այդ մարդերը աղաղակումէին դէպ ի աստուածքը. Լսեցէք, ասաց Իհասը, որ նորա շիմանան թէ դուք նաւարկումէք այս տեղ:

7. Գիոնեսիոսը նաւից ցտմաք դուրս գալով փելոպոնեսումը և մտանելով ոլիմպիական Գիոսի տաճարը, հանեց նորա վերայի սակեղէն ծանրակշիռ վերարկուն, ասելով. Ըմառը ծանր է ոսկի վերարկուն, և ձմեռը՝ ցուրտ. և հագցրեց նորան մի բրդեղէն վերարկու, ըստ որում ասումէր. Այդ յարմար է ամենայն եղանակի համար:

8. *Կոյն Գիոնեսիոսը հրամայեց որ Կպիդարեան Կսկուլապիոս աստուածի սակեղէն մօրուքը վեր առնուն, ըստ որում ասումէր, թէ արժան չէ որդուն մօրուքաւոր լինել, պատճառ որ հջջրը (Ապոլոնը) ամենայն տաճարների մէջ ամմօրուք է:

9. *Կոյն Գիոնեսիոսը, յաղթութեան աստուածուհիների սակեղէն պատկերները և այն բաժակները և թագերը որ այդ կուրքերի արձանքը պարզած ձեռքով բռնած էին, անխղճարար սեփականեց իւրեան, և ասաց. Այս բաները ընդունումեմ ես և ոչ թէ յաիշտակումեմ, պատճառ, յիմարութիւն էր չը կամենալ վեր առնուլ տարածեալ ձեռքով մեզ պարզեածը նորանցից, որանցից բարի շնորհներ ենք խնդրում:

19. Արբ որ փիլիպպոս մակեդոնացին դատաւոր նստեց երկու յանցաւորների վերայ, քննելով նոցա մեղապարտութիւնը, վճիռ տուեց, որ մինը Մակեդոնիայից փախտական լինի և միւսը նորա քամակից ընկնի: Այս զուարճարան դատաստանովը հրամայեց որ երկուքը ևս պարտ դնան:

11. Սի մարդ իւր բարեկամին հանդիպելով, ասաց. երազումս տեսայ և խօսեցի քո հետ. պատասխանեց միւսը. խնդրեմ ներողութիւն, որ քեզ ակամջ չեմ դրած:

ՄՐԵՄԻՏ ԽՕՄՈՒՆՕՒՐ

1. Մի մարդուց հարցրերին թէ Եստուած որ տեղ է. պատասխանեց. Եսացէք յառաջուց, որ տեղ չէ:

2. Ըրիտօրպոսին հարցնումին թէ ինչ բանով զանազանվում իմաստունը չուսեալ մարդուց, պատասխանեց. Երկուսը ևս մերկանդամ ուղարկիր անձանովժ մարդերի մօտ և կը տեսանես:

3. Պլատոնից հարցրեցին թէ ինչ զանազանութիւն կայ խելացի և չը խելացի մարդու մէջ, պատասխանեց. Եւն զանազանութիւնը, ինչ որ բժշկի և հիւանդի մէջ կայ:

4. Սոլոնից հարցրեցին. ինչ բան է օրէնքը, պատասխանեց. Սարդի ոստայն է, որի մէջ եթէ ճանճեր և մեկիններ ընկան, կը բռնվին, բայց եթէ պիծակներ և մեղուներ, կը պատառն և կ'անցանն մէջիցը:

5. Պիլթագորասին հարցնումին, թէ ինչպէս արժան էր վարվիլ սպերախտ հայրենիքի հետ. պատասխանեց. Ինչպէս իւր մօտ հետ:

6. Սոկրատեսին զանգատումէր մի մարդ, թէ իմ ճանապարհորդութիւնքս ոչինչ օգուտ չը բերեցին ինձ. Ոչինչ զարմանք չէ, ասաց Սոկրատեսը. պատճառ, ինքդ քո հետ էիր ճանապարհորդում:

7. Լ'նտիսթենէսին հարցրեցին. Ինչ օգուտ ևս քաղել իմաստասիրութենից. պատասխանեց. Որ կարողանամ ինքս իմ հետ խօսել:

8. Գիոգինէսը տեսանելով մի շուայլ մարդ որ ճանապարհի հիւրանոցումը ձիթապտուղ էր ուտում, ասաց. Եթէ այդպէս նախաճաշիկ ևս առնում, ոչ այդպէս կարող էիր ճաշ ուտել:

9. Մի Ըթենացի իւր մանուկ որդին ուղարկել էր Սոկրատեսի մօտ, որ սա քննէ և իմանայ նորա բնաորութիւնը: Մանկածուն ներկայանալով նորան ասումէր. Սոկրատես, հայրը ուղարկել է իւր որդին քո մօտ, որ տեսանես նորան: Ըպա ասաց Սոկրատեսը. Խօսիր, մանուկ, որ տեսանեմ քեզ:

10. Ատոնը գրել է թէ Փուպլիոս Սկիպիոնը ասումէր յաճախ. Ոչ մի ժամանակ այնքան փոքր պարտոյ չէի, ինչքան պարպութեան միջոցումը, և ոչ մի ժամանակ այնպէս փոքր միայնակ, ինչքան միայնութեան միջոցումը:

11. Մի սոփեստ իւր սրամտութիւնը հանդէս հանելով Գիոգինէսի առաջև, այսպէս էր հաւարարանում. Ինչ որ ևս եմ, զու չեմ: Երբ Գիոգինէսը համաձայնեց, ասաց սոփեստը. Ես մարդ եմ, ուրեմն զու չեմ: Ըպա ասաց Գիոգինէսը. Սկսիր ինձանով և եզրակացութիւնդ ուղիղ կը լինի:

12. Երբ որ մի վաճառականից կամնումին իմանալ թէ ինչ կերպով է հաւարել իւր հարստութիւնը, ասաց. Գեծերը, առանց զժուարութեան, բոլոր փոքրերը, աշխատանքով և առ սակաւ սակաւ:

✓ 13. Ընթարդիսից հարցնումին թէ ինչ բան մարդուս մէջ առաւելայէս վատ և ստաւելայէս լաւ էր. պատասխանեց. Աղուռ:

✓ 14. Գիտցինէսը մի հարցնողի, թէ ինչ բան աւելի շուտով է մտացոյժում, ասաց. Բարերարութիւնը:

15. Սի առնաբան դատաստանի մէջ պաշտպանելով պարտաւորված Երիտիպոսին, յաղթահարեց հակառակորդի կողմը: Երբ որ առնաբանը, որպէս թէ իւր արուեստը գերազանց համարելով քան թէ իմաստասիրութիւնը, հարցնումը. Երիտիպոս, ինչ օգուտ բերեց քեզ Մոկրատէսը. Այն օգուտը, ասաց Երիտիպոս, որ քո ասած ճառը իմ համար, ճշմարիտ եղաւ:

16. Ընտխմենէսը լսելով թէ քանի մի ամբարիշտ մարդեր գոյված են նորան, ասաց. Կասկածումն թէ մի գուցէ անպաշտութեամբ մի վատ բան արած լինէի:

✓ 17. Երբ որ Թալէսից հարցնումին, թէ ինչ բան առաւել հին է, պատասխանեց. Աստուած, պատճառ որ նորա գոյութիւնը անսկիզբն է: Հարցրեցին, թէ ինչ բան ամենագեղեցիկ է, պատասխանեց. Աշխարհը, ըստ որում Աստուծոյ գործ է, որանից առաւել գեղեցիկ ոչինչ բան չը կայ: Հարցրեցին, թէ ո՞ր բանը ամենից մեծ է, ասաց. Տարածութիւնը, որովհետեւ ամենայն բան պարունակում է իւր մէջ: Հարցրեցին, ինչ բան աւելի շուտախոյժ է, ասաց. Միտքը, որովհետեւ թուշում և վաղում ամենայն տեղ: Հարցրեցին, թէ ո՞ր բանը ամենից զորաւոր է, ասաց. Հարկաւորութիւնը կամ Օրհասը, պատճառ, ամեն բանի յաղթումէ: Աերջայէս հարցրեցին, ո՞վ է ամենից իմաստունը, ասաց. Ժամանակը, որովհետեւ ամենայն բան գտանումէ:

Ե.ՉԵՏՈՐԷՆ ԽՕՍՈՒՆՆՕՒԲ.

1. Փիլիպպոս թագաւորի մտ, որ գինեցած (գինովացել) էր, դատաստան գնաց մի կին և անմեղութեամբ դատապարտելով, աղաղակեց. Քո դատաստանիցը մի այլ մարդու մտ եմ բողոքում: Ապա որի՞ մտ ես բողոքում, ասաց բարկացած թագաւորը. պատասխանեց կինը. Սաստիկ արբեցած և քունը գլուխը կոխած Փիլիպպոսից դէպ ի անօթի և արթուն Փիլիպպոսն եմ բողոքում. Այն կնոջ պարան համարձակ պատասխանը զգաստացրեց թագաւորի թմրութիւնը և

փախցրեց նորա քնածուծիւնը: Թագաւորը ոչ թէ միայն չը զսո-
րացաւ նորա վերայ, այլև նորա դատը աւելի մտադիւր քննելով,
առաւել արդար վճիռ տուեց:

√ 2. Սի աղբատ պատու աղաչումը փլլիխպոս թագաւորին որ
նորա վէճը վճոճէ. թագաւորը պատասխանեց, թէ ժամանակ չունիմ
դորա համար: Դուք մն չունիս ժամանակ և թագաւոր լինելու, ասաց
պատուը՝ փլլիխպոսը զարմանալով այս պատարի աղատախօսութեան
վերայ, ոչ թէ նորան հկանջ գրեց միայն, այլև իսկոյն ունկնդիր
եղաւ այն մեծ բազմութեանը որ իրաւունք էր պահանջում:

3. Պիրհրոս թագաւորը լսելով թէ քանի մի Տարևտացիք վա-
տարանել են նորան, իւր մտա հրամայեց բերել բամբասողները և
հարցնումը. Արդեօք խօսու էք դուք այն բաները որ հասած էին
իմ անկանջին: Մինը պատասխան տուեց. Այո՛ խօսել ենք, ա՛նք
թագաւոր, և աւելի ևս խօսած կը լինեինք, եթէ դիմին աւելի
առատ եղած լինէր: Այսպէս լեզուի լրբութիւնը արեցութեան
տալով, թագաւորի բարկութիւնը դէպ ի ծիծաղ շրջեցին:

4. Չգոտոս Կայսրը միանգամ դատաստանի վերայ լինելով,
երևումը որ կամք ունի շատերին մահու պատիժ տալ: Աւերայ հա-
սաւ Մեկնասը, բայց չը կարողանալով շահակայ բազմութիւնը ճեղ-
քել և անցանել, որ մտանար դատաստանական ամրոն, գրեց տախ-
տակի վերայ այս բառերը. Աւեր կաց միանգամ, դահճիճ դու, և ձգեց
այն տախտակը դէպ ի Օգոտոս, որ կարգալով նորա վերայ գրած չ,
իսկոյն վեր կացաւ տեղիցը, և ոչ ով չը պատժվեցաւ մահ վ:

√ 5. Ըլէքսանդր մեծին շատ զեղեցիկ պատասխան տուեց մի մ-
բանլած ծովային աւազակ: Երբ որ թագաւորը հարցնումէ, սորան,
թէ քն իրաւունքով դու անհանգիստ ես առնում ծովը, աստա-
խանեց նա. Եպա դու քն իրաւունքով բոլոր տիեզերքը. բայց
գործը մի և նոյն է, թէպէտ ես փոքրիկ նաւով նոյն բանը կատա-
րելով ասլումմա՛ աւազակ. դու, ըստ որում բազմութիւ շաւրով,
զօրամար:

√ 6. Ըլթէն քաղաքումը սովորութիւն կար, պարտաւորված մար-
դուց հարցնել, թէ իւր խոստովանութեամբը քնքան պատժի ար-
ժանի էր: Երբ որ այս մասին հարցուփորձ էին առնում Սոկրատե-
սից, պատասխանեց սա, թէ արժանի է ստանալ ամենաճոխ պատիւ
և վարձատրութիւն. այլև հասարակաց հացով պահպանվիլ Պրիտա-
նէոն ասած տաճարումը, որ շատ մեծ պատիւ էր համարվում Յոյն
ազգի մէջ: Սոկրատեսի պատասխանի վերայ այնպէս զայրացան դատա-
ւորքը մինչև սա ի մահ դատապարտեցին այն անմեղ և անարատ մարդը:

✓ 7. Կրեսոսը, թագաւորական աթոռի վերայ նստած և մեծալպե-
լուչ զգեստներով զարդարւած, հարցրեց Յովնից. Երզնօք տե-
սած ես երբէք մի աւելի փառաւոր բան: Այո՞, ասաց Յովնը, զոր
օրինակ որձակները, փառիանները և սիրամարգները որ բնատուր և
ոչ թէ արուեստահար գոյներով և գեղեցիութենով շողշողումն:

✓ 8. Ալէքսանդրը Եփեսոս քաղաքումը քննելով իւր պատկերը
որ նկարել էր Ապելլէս, այն ժամանակի գերազանց պատկերահանը,
չը գովեց արուեստաւորի գործը, ինչպէս վայել էր: Այս պատկերը
ցուցանելով Ալէքսանդրը ձիու վերայ հեծած, Ապելլէսը հրամայեց
որ մի ձի գուրս բերն: Երբ որ այս ձին տեսաւ իւր նմանը Ալէք-
սանդրի տակին, սկսեց խրինջալ, որպէս թէ և սա ճշմարտ ձի
էր: Ապա ասաց Ապելլէսը. Ո՛վ թագաւոր, այս ձին աւելի տեղեակ
է երևում պատկերահանութեան արուեստին, քան թէ զու:

ՉԱՆՆԱԿԱՆ ԵՄԵՅՈՒՆՅՈՒՐ.

✓ 1. Պատմումն թէ Անաքսագորաս փիլիսոփոսը իւր որդու մահը
լսելով, ասաց. Գիտե՛ի, որ նորան մահկանացու եմ ծնել:

2. Անտիստրոս բանաստեղծը իւր շարադրութիւնը կարդումը
ժողովի մէջ. երբ որ ընթերցանութեան միջոցումը ամենեքեան բաց
ի Պլատոնից թողեցին բանաստեղծը և գնացին, ասաց բանաստեղծը.
Այնու ամենայնիւ կը կարգամ, պատճառ որ Պլատոնը իմ համար,
թէ և մի միայն, բայց հաւասար է ամեններին:

✓ 3. Երբ որ հարցրեցին Յովնից թէ ինչո՞ւ պատիժ չես սահմա-
նել ծնողապան մարդուն, պատասխանեց. Ըստ որում մտքիցս անց
չէ կտցել թէ պղպխի յանցաւոր՝ կարող էր գտանվիլ:

4. Վովսասանութեան արժանի է այն խօսքը Երբիտասի, որ
բարկանալով մի գիւղական տնտեսի վերայ, ասաց. Ի՞նչպէս կը պատ-
ժէի քեզ, եթէ բարկացած չը լինէի:

5. Երբ որ Սոկրատեսի աշակերտքը, ամեն միւր իւր՝ կարողու-
թեան պէս, զանազան ընծաներ էին մատուցանում իւրեանց վարդա-
պետին, ասաց Էսքինէս աղքատ աշակերտը. Չունիմ մի արժանի բան
որ քեզ ընծայ բերեմ, և այս պատճառով միայն չբաւոր եմ համա-
րում ինձ: Ուրեմն բաշխումեմ քեզ այն մի հատ բանը որ ունիմ,
այսինքն, իմ անձս,] ինդրեմ, որ այս պարգևը, ինչքան և փոքր
էր, քաղցրութեամբ ընդունես և մտածես, որ միւսերը շատ տալով
քեզ, աւելի շատ պահել են իւրեանց համար: Մի թէ քո տուած
պարգևը մեծ չէր, եթէ զու քեզ փոքր չես կշռում, ասաց Սոկրա-

տէսը. հոգարարձօւ կը լինիմ որ քո անձը աւելի լաւ յետ դարձուցանեմ քեզ, քան թէ ստացած եմ:

6. Սարկոս Կատոնին մի մարդ բաղանիքումը զարկեց անդգուշութեամբ, և ո՛վ արդեօք այնպիսի մարդուն գիտութեամբ անիրաւութիւն կ'անէր: Երբ որ այն զարկող մարդը թողութիւն էր խնդրում, ասաց Կատոնը. Մտքիս չէ, թէ դու զարկել ես ինձ:

7. Քանի մի, գիշերով ուսող խմալ մարդիկ հանդիպեցին Պիզիտրատոսի կնոջը և անպարկեշտ բաներ շատ արեցին և խօսեցին. Երբ որ սորա միւս օրին իւրեանց արածի համար թողութիւն էին խնդրում Պիզիտրատոսից, սա պատասխանեց նոցա. Գուք այսուհետև առաւել հետևեցէք համեստութեան, բայց իմ ամուսինս երեկ ոչինչ տեղ չէր գնացած:

8. Երկու զօրական թագաւորի վրանին շատ մտա վատարանումին Ենտիգոնոսը. թագաւորը լուսմբ բոլորը. պատճառ, նորա և զօրականների մջ ոչինչ չը կար բաց ի մի վարագուրից, որ և թագաւորը շարժեց մեղմով և ասաց. Գոնեայ փոքր մի հետի գնացէք որ թագաւորը չը լսէ ձեզ:

9. Ալեոմենէս թագաւորի դուստր Գորգոնը տեսանելով որ Երիտազորասի կոչկնեբը հագցնումը մի ծառայ, ասաց. Եյդ ինչ բան է. մի թէ այդ հիւրը ձեռքեր չունի:

10. Թեոդորոս փիլոսոփոսին Ալեգիմարոս թագաւորը սպանացաւ թէ խաչ կը հանէ նորան. պատասխանեց փիլիսոփան. Խնդրեմ որ այդ զարհուրելի բանովը ա՛հ ձգես այդ քո ծիրանազգեստ մեծամեծների սիրտը. բայց Թեոդորոսի համար մի և նոյն է, հօղի՞ տակին, թէ հօղի վերևումը կը փտեր:

11. Եգեգիլայոսին յորդորումըր մինը, որ ախանջ գնէ մի մարդու որ զարմանալի արուեստով նմանումը սոխակի ձայնին: Եգեգիլայոսը հրաժարեցաւ ասելով. Շատ անգամ լսած եմ նոյն իսկ բուն սոխակի ձայնը:

12. Երբ որ Գիոնեսիոսը հարցուփորձ էր անում Երիտապոսից թէ ինչո՞ւ. Սոկրատէսը թողած, եկել ևս Սիկիլիա, պատասխանեց. Եյն խորհրդով, որ բաժանեմ ինչ որ ունիմ, ստանամ ինչ որ չունիմ:

13. Բիաս իմաստունի հայրենիքը, որ Պրիենէ քաղաքն էր, թշնամու ձեռք ընկնելով, բնակիչքը փախչումին, շատ բաներ իւրեանց գոչքից տանելով իւրեանց հետ: Մի մարդ խորհուրդ տալով Բիասին որ նմանապէս փրկէ իւր գոչքը, պատասխանեց նա. Եհա՛ փրկումեմ իմ գոչքը, պատճառ, ինչ որ ունիմ չունիմ իմ հետս է:

14. Պատմումեն թէ Սոկրատէսը ապրակ կերաւ մի մարդուց և

ոչինչ ձայն չը հանեց, բայց միայն ասաց. [Յանելի է, որ չը գիտե
մարդ թէ երբ հարկաւոր էր սաղաւարտով դուրս գնալ:]

✓ 15. 'Եւ յն Սոկրատէսը միտանգամ արացի զարկ ստանալով մի
անասօթ մարդուց, համբերութեամբ տարաւ այս անարգանքին: Բա-
րեկամները զարմանալով այս բանի վերայ, պատասխանեց Սոկրա-
տէսը. Ինչ էր մտածում. [եթէ մի էչ արացի էր զարկել ինձ, մի
թէ արժան էր ինձ նորա հետ դատաստան գնալ:]

16. Երբ Արիստիպպոսը իւր բարեկամի համար աղաչումը Գիո-
նեսիոս բռնաւորին, բայց նորա խնդրուածքը տեղ չը հասաւ, ապա
գետնի վերայ պարզվելով սկսեց գրկել թագաւորի ոտերը, և իւր
գործը յաւաջ տարաւ: Քանի մի մարդիկ մեղադրումէն Արիստիպ-
պոսին այս ցած ընթացքի համար, ըստ որում անարժան էր փիլի-
սոփայի. պատասխանեց Արիստիպպոսը. Մեղաւորը ևս չեմ, այլ Գիո-
նեսիոսն է, որ իւր ականջները իւր ոտերի մէջ ունի:

✓ 17. Սոկրատէսից հարցրեցին թէ ինչ երկրից ես, պատաս-
խանեց. Աշխարհացի եմ, ըստ որում իւր անձը համարումը բոլոր
աշխարհի բնակիչ և քաղաքացի:

18. Բարտոտուրէսը լսելով թէ մի մարդ հայհոյել է նորան,
ասաց. Չը ներկային թող և խորագանով կտրատե:

✓ 19. Սոկրատէս, գերազանց իմաստունը, ասումը յաճախ, թէ
ինքը մի բան միայն գիտէ, այսինքն, թէ ոչինչ չը գիտէր, բայց
միտերը և այդ չը գիտեն:

20. Երբ Գիոնեսիոս բռնաւորը ճաշ էր կերած Ղակեղեմոն
քաղաքումը, ասաց թէ համ չը տեսայ այն սև թմանիցը որ Ղակե-
ղեմոնացոց սեղանի գլխաւոր կերակուրն է: Հաց եփողը պատաս-
խանեց. Չարմանք չէ, որովհետև համեմունքը պակաս են. Ինչ հա-
մեմունք, հարցրեց Գիոնեսիոսը. ասաց միտը. Արտողութեան աշխա-
տութիւնը, քրտինքը, վազելը Արտոտա գետի ափումը, սոյլը և ծա-
րաւը, ոհա սորս են Ղակեղեմոնացոց սեղանի համեմունքը:

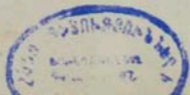
✓ 21. Երբ որ Անաքսագորասը մեռանումը Լամփակոս քաղա-
քումը, և բարեկամները հարցրեցին. Կը ցանկանաս արդեօք որ տա-
նենք քեզ քո Կլացոմեն հայրենիքը. Ոչ, ասաց, որովհետև ամե-
նայն տեղից մի և նոյն չափ է տարտարոսի ճանապարհը:

✓ 22. Պատմումն թէ Սոկրատէս ոյժը լարած ման էր գալիս
մինչև երեկոյ: Հարցրեցին, ինչու ևս այդպէս աշխատում. պատաս-
խանեց. Եւելի լաւ ճաշ ուտելու համար, ման գալով քաղցածու-
թիւն եմ ծարում:

✓ 23. Մի բարեկամ ասումը Սոկրատէսին. որովհետև դու հիւ-

Կսցե

11887

րեր ունէիր ընդունելու, փոքր է տեսած պատրաստութիւնդ: Պատասխանեց Սիւրբատէսը. եթէ լաւ հիւրեր են, բաւական էր պատրաստութիւնը, բայց եթէ վատ են, բաւականից աւելի էր:

24. Մի ծառայ պատիժ ստանալով իւր տիրոջից, ասումը. Ահանայ մեղանշեցի. ասաց տէրը. Ուրեմն և ակամայ պատիժ ստացիր:

25. Մի մարդ, իւր հանձարը ցոյց տալու համար, շատ բաներ խօսելով երկնային առարկաների վերայ, հարցրեց Գիողիշէսը. Ե՛րբ ևս եկել երկնքից:

26. Ընթարգիս սկիւթացին մի հարցանողի, թէ որ նաւերը աւելի ապահով էին, պատասխանեց. Այն նաւերը որ ցամաքի վերայ էին դրած:

27. Այնքանցած և մահուն շատ մտեցած Գորգիսս ճարտասանից հարցրեցին. արդեօք ախորժ է քեզ մեռանելը, ասաց. Շատ ախորժ էր. պատճառ, դուրս կ'երթայի իմ փոսած և ողորմելի բնակարանիցը:

28. Այրը Հիերոն բռնակալը Միմոնիդէս բանաստեղծից հարցրեց, թէ ինչ է Աստուած, մի օր մտածութեան ժամանակ պահանջեց Միմոնիդէսը. Միւս անգամ Հիերոնը նշյն բանը հարցնելով նորանից, բանաստեղծը երկու օր խնդրեց. յետոյ կրկին և կրկին անգամ աւելի ժամանակ, Հիերոնը զարմացաւ և կամեցաւ իմանալ այդ բանի պատճառը. պատասխանեց Միմոնիդէս. Ահա պատճառը. քանի որ մտածումեմ, ևս առաւել միմանումե բանը:

29. Մի անխիղճ մարդ հարցնելով Բիասից, թէ ինչ է երկրազանութիւնը, ոչինչ պատասխան չը տուեց Բիասը. երբ այն մարդը կամեցաւ իմանալ սորա լռութեան պատճառը, Ա՛նու կաց, ասաց Բիասը, պատճառ որ այնպիսի բան ևս քննում, որ քեզ երբէք չէ վերաբերում:

30. Ընթարանդրը հրամայած էր իւր գանձապետին, որ Ընթարարքոս փիլիսոփային տար ինչքան որ կը պահանջէր նա. Գանձապետը լսելով Ընթարարքոսի պահանջումը, վրդովվեցաւ, և յայտնեցին Ալէք անդրին թէ փիլիսոփան խնդրումէ հարիւր տաղանդ: Օրինաւոր է դորա պահանջումը, ասաց Ալէքսանդր. ըստ որում գիտէ թէ ունի մի բարեկամ որ կարող էր և կը կամենար սղջքան տալ:

31. Սոկրատէսը տեսնելով թէ Ալկիբիադէսը իւր հարստութենով մեծամտվել է և պարծենումէ իւր կալուածներէ բաղմունիւմը, տարաւ նորան դեպի մի կողմ, ուր կախած էր մի աշխարհագրական տախտակ, և խնդրեց որ գտանէ սորա վրայ Աստիկայի աշխարհը: Երբ որ գտաւ, հրամայեց Սոկ, աստէսը, որ իւր կալուած

ները որոնե այն անդ. երբ Ալիքիբիադէսը պատասխանեց, թէ զըրած չը կան, ապա ասաց Սոկրատէսը. Այն սեփականութեննոնն ես պարծնեմ զու, որ երկրի ոչինչ մասը չէ:

✓ 32. Սոկրատէսը անսանելով, որ անդրիպոքոնները ամենամեծ ջանադրութենով աշխատումն այն բանի վերայ որ քարը շատնման կացուցանեն մարդուն, ասաց. Չարմանումեմ, որ զոքա շն նշոյնպէս ջանադիր որ իւրեանց անձը աննման կացուցանէին քարերի:

✓ 33. Այրբ որ մի ծառայ, ոսկով ու արծաթով բնանաւորված, տանջումէր ճանապարհին, ասաց նորան Արիստիպոսը. Այս քիչ բն զոր անելորդ է, և տար ինչքան կարող ես:

34. Կիտղինէսը մի մարդու, որ հայհոյումէր նորան, ասաց. Ոչ ինձ կը հաւատար մի մարդ, եթէ զովէի քեզ, և ոչ քեզ, եթէ վատարանումս ինձ:

✓ 35. Ազեղիլայոսի հայրը պահանջելով իւր որդուց, որ մի դատաստանական գործի մը օրէնքի ընդդէմ վճիռ տայ, ասաց Ազեղիլայոսը. Քեզանց, իմ հայր, սկսած մանկութենից ուսել եմ հնազանդ լինել օրէնքին, ուրեմն և այժմ կը հնազանդեմ քեզ, չը լուծանելով օրէնքը:

36. Սիմոնիդէս բանաստեղծը, շատ սրտակից բարեկամութեամբ կապած լինելով թեմիստոկլէսի հետ, ինդրեց նորանց մի անիրաւ լան. բայց թեմիստոկլէսը չը կատարելով նորա խնդիրը, ասաց. Ոչ զու, ո՞վ Սիմոնիդէս, լաւ բանաստեղծ կը լինէիր, եթէ տղեր շարագրէիր բանաստեղծական արուեստի կանոններին ընդդէմ, ոչ ես լաւ պաշտմանոր կը լինէի, եթէ քեզ հաճոյանալու համար, հայրենական օրէնքներին ընդդէմ մի բան առնէի:

37. Այրբ որ Գիոնը մի հացիւրութենից յետոյ տուն էր գալիս, մի վատարանող մարդ սկսեց ճանապարհին նախատել նորան, ոչինչ պակաս խօսք չը թողելով որ չստեր: Գիոնը լուս կացաւ: Երբ որ մտնելով իւր տանը, կտմնումէր ներս մտանել, հարցրեց այն չարալեզու մարդը. Ոչինչ պատասխան չունիս տալու ինձ. Ամենէն ոչինչ, ասաց Գիոնը:

✓ 38. Սոկրատէսից հարցրցին, թէ ինչ մարդ կարող էր հանդարտ կեանք վայելել. պատասխանեց. Այն մարդը որի խղճմունքը աղւտ է խոյստուակ գործերից:

39. Այրբ ռոմէոն: Ս. Մարկիլլոսը Տիրերիոսի խօսուածքի մը մի բան պարսաւումէր, ըստ որում սիւալ լատինախօսութիւն էր, և սորա հախտակ հաստատումէր Ատէյոս Կապիտոնը այսպէս. Ուշիդ լատինախօսութիւն է, և եթէ չէ, կը դառնայ ճշմարիտ, որ սուս

է խօսում կասկածները, ասաց Պոնպոնիոս, պատճառ, դու, ո՞վ կեսար, կարող ես մարդերին քաղաքականութիւն տալ, բայց քո խօսքերին, երբէք ոչ:

✓ 40. Աւերիտոսից կամեցան իմանալ, թէ որ բանին աւելի կը ցանկար. արդեօք կրեսոս լինել, թէ Արիատես. պատասխանեց. Մինչև կենդանի էի, կը ցանկայի աւելի կրեսոս լինել, բայց մեռանելու ժամանակը, Արիատես:

41. Հարցրեցին Արիտոտելից, թէ ի՞նչ օգուտ ստացար դու պարսպելով իմաստասիրութեան. պատասխանեց. Այն օգուտը, որ յօժարակամ առնեմ այն բանը, ինչ որ առաւել մեծ մասը մարդերի առնումէ, օրէնքից վախենալով:

✓ 42. Սի գող մարդ իւր անձը արգարացուցանելով Գեմնութենէսի առաջև, ասումէր. Ձը գիտէի թէ այս քո սեփականն է: Բայց բաւական լաւ գիտէիր, որ այս քո սեփականը չէ, պատասխանեց Գեմնութենէս:

✓ 43. Անաքարդիսին Հարցրեցին. Ի՞նչ բան առաւել մնասակար է մարդուն. պատասխանեց. Ինքը իւր անձին:

44. Անտիպատրը Փոկիոնից մի անիրաւ բան խնդրելով, պատասխանեց Փոկիոնը. Դու չես կարող ունենալ ինձ միանգամայն բարեկամ քեզ և մարդահաճոյ:

✓ 45. Պիդիտրատոսի սեղանակիցների մինը սաստիկ արբեցած, Հայհոյեց նորան, և բարեկամքը յորդորումին նորան որ պատիժ տայ այն մարդուն: Ասումնն թէ Պիդիտրատոսը այսպէս խօսեց. Իս նորա վերայ այնքան փոքր տեղիք ունիմ բարկանալու, ինչքան մի մարդու վերայ, որ կապած աչքերով իմ վերայ էր վաղում:

46. Արը որ մի մարդ Խիկիրատեսի երեսին էր տալիս նորա անարգ տոհմականութիւնը, ըստ որում կոչկակար հօր որդի էր, ասաց Խիկիրատեսը. Իմ ազգս ինձանով է սկսանում, բայց քո ազգը քեզանով կը վերջանայ:

47. Սի սնապաշտ մարդ տեսանելով, որ իւր կոչիկները կըրծել էին մկները, և կարծելով թէ այս մի նորանշան բան է, Հարցրեց կատոնից թէ ի՞նչ տեսիլք էր այս. կատոնը ասաց. Այդ, տեսիլք չէ, որ մկները կրծել են քո կոչիկները, բայց եթէ քո կոչիկները կրծէին մկներին, այդ կը լինէր տեսիլք:

✓ 48. Արը որ Եղոպոսին իւր տղեղութեան համար մեղադրումէին, ասաց. Մի նայեցէք իմ կերպարանքին, այլ իմ խելքին:

49. Սի մարդու, որ պարծենումէր իւր բաղմօրինակ հմտութենովը, ասաց Արիտիպոս. Ձոր օրինակ ոչ թէ շատակերբը աւելի

առողջ են քան թէ նորա որ ուսումնն ինչքան պէտք էր, նմանապէս ո՛չ թէ շատ իմացողքը, այլ օգտակար բաներ իմացողքը պիտոյ է հմուտ համարվին:

50. Սոյնից հարցրեցին թէ ինչպէս կարող էր պահպանվիլ թագաւորութիւնը. պատասխանեց. երբ որ քաղաքացիք հնազանդ լինին իւրեանց մեծաւորներնրին, և մեծաւորքը օրէնքներին:

51. Սի մարդ պարծենալով, թէ մի մեծ և անուանի թագաւորութեան հպատակ էր, պատասխանեց Արիստոտելէս. Այդ ոչինչ բան չէ, բայց արդեօք արժանի՞ ես դու քո մեծ և անուանի հայրենիքին:

52. Ըննիկերիս Վիւրենացին շատ մեծ կարծիք ունէր իւր ձիրնթացութեան և կառավարութեան արուեստի մասին: Սա կամենալով իւր հմտութեան փորձը ցոյց տալ Պլատոնին, լծեց կառքը և շատ անգամ պտոյտրեց իւր ընթացքը ճեմարանի մէջ, այնպէս քաջ պահելով անիւների առաջին շաւիղը աւաղի վերայ, որ մի մազաչափ ևս չը ծռվեցաւ նորանից: Այս բանի վերայ հիացած մնացին ամենեքեան և գովասանելով մինչև երկինք բարձրացրեցին այն կառավարը: Մի միայն Պլատոնին այդ քաջութիւնը աւելի նախատելի քան թէ պատուարժան թուեցաւ, որ և ասաց. Ընկարելի է, որ այն մարդը, որ այդքան ջանադիր էր այդպիսի շնչին և անօգուտ բաների, անփոյթ շտուներ այն բաները որ առաւել խորհրդաւոր էին և զարմանալու ճշմարտապէս արժանի:

Գ Լ ՈՒ Խ Ի.

ՉՈՒՄԵՐՇԵԼԻ ԳՐՈՅՅՆԵՐ.

1. Սի մարդ հարցնումէր մի աղքատ մուրացիկանից. ինչով ես ապրում: Աղքատը պատասխանեց. եթէ դու հարցրած լինէիր թէ ինչով եմ մեռանում, կը պատասխանէի քեզ թէ մեռանումեմ սովից:

2. Սի Հվեդացի քնած լինելով պաշարեալ քաղաքի պարսպի վերայ, եկաւ թնդանօթի գունտը և տարաւ նորա գլուխը: Մի այլ Հվեդացի ականատեսս լինելով այդ դիպուածին, ձայն տուեց. Ո՛հ, ինչպէս կը զարմանայ իմ ընկերս, երբ որ զարթնու և տեսանէ թէ անգլուխ էր:

3. Մի գող դիշերով պատուհանից ներս մտաւ մի աղքատ մարդու օթեան և սկսեց մթնուճը ձեռքերը այս կողմ այն կողմ ձգել, որ մի գողանալի բան գտանէ: Աղքատը որ զեռես քնած չէր, ասաց նորան. բարեկամ, դու եկել ես զիշերով մի բան որոնելու այն տեղ, ինչ տեղ ցերեկով չեմ կարողանում ես բան գտանել:

4. Մի Գասկոնացի իւր թռչակը խնդրուճեր զինուորական նախարարիցը. ինձ հարկաւոր է այդ, ասուճեր նա, որովհետեւ մեռանում սովից: Նախարարը տեսանելով որ նորա դէմքը զուարթ և կարմիր էր, ասաց նորան. Քո երեսը սուտ է հանում քեզ: Մի խարվիր, պարոն, ասաց Գասկոնացին, այս դէմքը իմն չէ: այլ իմ տանուտիրոջն է որ վաղուց պարտք է աւլիս ինձ:

5. Մի զինուորական աստիճանաւոր, որ պատերազմի մէջ կորուսած էր մի ոտքը, շինել էր տուած փայտից մի այլ ոտք՝ ամենեւին նման բնականին: Մի քանի ժամանակից յետոյ թնդանօթի դունտը եկաւ տարաւ նորա փայտեայ ոտքը: Նորա շրջակայ մարդիկը սկեցին ձայն տալ. շուտ արեցէք, ասացէք որ դոյ վիրաբոյջը: Ո՛չ, բարեկամք իմ, հանդարտօրէն ասաց աստիճանաւորը. Ասացէք որ գայ ատաղձագործը (խառաղը):

6. Մի քանի զինուորներ իջևանած մի գեղում պատերազմի միջոցին, պատահեցին մի շինականի, ճեճեցին նորան և վեր առան նորա վերարկուն և արծաթը: Շինականը գնաց զանգատելու մեծաւորների մինի մտաւ Սա ասաց շինականին. Ե՛ղբայր, երբ այդ զինուորքը կողոպտեցին քեզ, վերայիդ էր այդ զգեստը: Այո՛, պարոն, պատասխանեց նա: Ապա գնա՛, ասաց մեծաւորը, և միամիտ կաց որ դոքա իմ մարդիկս չեն, պատճառ որ սոքա քո վերայի շապիկը ես հանած կը լինէին:

7. Մի պակասամիտ երիտասարդ կամենումը նամակ գրել իւր բարեկամին, բայց չը գիտէր թէ ինչպէս ստնէ. գնեց մի նամակագիրք և գտաւ այն տեղ մի այնպիսի նամակ ինչպէս ցանկանումը. օրինակեց նորան ճշդութեամբ և ուղարկեց ինչ տեղ հարկաւոր էր: Սորա բարեկամը ունենալով իւր մօտ նոյն գիրքը, գտաւ նորա մէջ այն նամակը և պատասխանեց իւր բարեկամին այս խօսքերովս. Պարոն, ստացայ քո նամակը, շրջիւր թերթը և կը գտանես թղթիդ պատասխանը:

8. Բւտորիայի կայսր Յովսէփ երկրորդը իւր ճանապարհակից սպասաւորներից յառաջ եկած լինելով Քրանիայի մի քաղաք, հիւրընկալու տանտիկներ որ ուրախ բնութեան տէր էր, հարցրեց նորանից. Թագաւորի մօտի մարդերիցն ես դու: Ո՛չ, պատասխանեց

նա: Մի քանի ժամանակից յետոյ տանտիկինը մտաւ Եղաւորի սենեակը, և բոլոր նա զբաղած էր սափրելով մարութքը, և հարցրեց նորանից. «Գաշտուն ունիս թագաւորի մօտ. Այո՞ ասաց, Երբեմն սափրումեմ նորա մարութքը»:

9. Մի գիւղացի գնացած լինելով բժշկի մօտ, որ նորանից խորհուրդ հարցանէ իւր հիւանդութեան մասին, բժիշկը քննելով նորա ցաւը գրիչ վեր առաւ և գրեց նորա համար մի պատուէր, որ և տալով նորան ասաց. «Գործ գիր այս բանը էզուց առաւօտուն, և շուտով կ'առողջանաս: Շինականը կարծելով թէ այս թուղթը էր նոյն իսկ բժշկական դեղը, մեծ յուսով յետ Եղաւ տուն, և միւս օրին կուլ տուեց նորան առաւօտուն կանուխ և առողջացաւ կատարելապէս:

10. Մի աղքատացեալ աղնուական, չը կարողանալով հասուցանել իւր պարտատէրներին, առումը մի առաւօտ, վեր կենալով անկողնիցը. Ստանան տանի այն բոլոր մարդիկը որ դալու են այսօր, արծաթ պահանջելու ինձանից: Այս խօսքը բերանից հանած, լսեց աղնուականը որ զարկումէին դուռը. բաց արեց և տեսաւ որ ներս են մտանում իւր պարտատէրներէից շորս մարդ, որ և սկսեցին հարցնել նորանից այսպէս. «արդեօր մտացել ես քո պարտատէրքը: Երդումն ուտեմ, ասաց նոցա աղնուականը. Մի բոպէ յառաջ ձեր վերայ էի մտածում»:

✓ 11. Մի արբեցեալ զինուոր հանդիպելով իւր զորապետին ձիու վերայ, դադարեցուց նորան, և ձիու սանձիցը բռնած, հարցրեց թէ ձիու գինը ինչ է: Զորապետը տեսանելով թէ ինչ գրութեան մէջ էր զինուորը, հրամայեց տուն տանել նորան և հանգստացնել: Միւս օրին գնաց զորապետը որ հարցանէր նորանից, թէ ինչ գին կը տայ իւր ձիու համար: Տէր իմ, պատասխանեց նորան իսկէքը գլուխը եկած զինուորը. «Նա, որ երեկ երեկոյն կամնումէր գնել ձեր ձին, այս առաւօտուն վաղ գնացել է»:

12. Մի յիմար Երիտասարդ, որ ամենեկին կարգալ չը գիտէր, պարզեւ ստացաւ մի գեղեցիկ գիրք: Առ ի ցոյց, այն գիրքը իւր հետ տարաւ Երեկոցի և ձեանումէր որպէս թէ շատ քննադատութեամբ կարդում նորան: Պատահեց անյաջողութեամբ, որ մի պատանի մարդ, կանգնած նորա քամակումը, տեսաւ որ նա բռնել է գիրքը գլխի վայր: Պարոն, ասաց նորան, ներեցէք համարձակութեանս, որ հարցնումեմ ձեզ թէ ինչո՞ւ համար դուք ձեր գիրքը գլխի վայր էր բռնում. Պատճառ որ ես ձախչիկ եմ, պատասխանեց այն յիմար Երիտասարդը:

13. Մի գիտնական մարդ շատ պարագած լինելով իւր առանձնարանի մէջ, ներս մտաւ մի փոքր աղջիկ և խնդրեց նորանից կրակ, Գիտնականը ասաց նորան. բայց դու չունիս մի բան, որանով տանէիր կրակը, և մինչև գիտնականը որոնումէր մի աման, այն փոքրիկ աղջիկը մտնեցաւ կրակարանին, վեր առաւ ձեռքի վերայ մի փոքր սառն մոխիր և դրեց սորա վերայ մի քանի վառ ածուխներ, Այս բանի վերայ այնչափ զարմացաւ այն գիտնականը, որ իւր գրքերի մինը վայր ձգեց ասելով. իմ բոլոր գիտնականութենովս չէի կարող գտանել այդքան բնական ճանապարհ:

14. Մի ազնուական մարդ քանի մի ժամանակ բացակայ (Տեռացած) լինելով իւր Տայրենի աշխարհից, հանդիպեց մի շինականի, որ նորա շրջակայ կողմերիցն էր: Չանազան հարցմունք աննելով իւր աշխարհի մասին, կամեցաւ նշնուէլս իմանալ նորանից, արդեօք և այժմ կային այն տեղ այնքան յիմար մարդիկ ինչպէս առաջին ժամանակները: Ոչ, պարոն, պատասխանեց շինականը. չը կան այն տեղ այնքան յիմարներ ինչքան ձեր ներկայութեան միջոցումը: Ազնուականը հասկացաւ այս խօսքի կծանողական զօրութիւնը, և ոչ թէ միայն չը բարկացաւ նորա վերայ, այլև ասաց շինականին. Գուչևս երևում ինձ այն յիմարների կարգումը:

15. Մի ազնուական պարոն ճանապարհորդումէր իւր ծառայի հետ. սորա քունը ձիւս վերայ տանելով, կորցրեց իւր տիրոջ վերարկուն: Ազնուականը դարձուցանելով երեսը, տեսաւ որ իւր ծառան գողգողումէ, և չը տեսանելով ևս իւր վերարկուն, ձայն տուեց նորան իմացուցանելով իւր տհաճութիւնը. Յակոր, ո՛ւր է իմ վերարկուս, գրաւ եմ բռնում որ դու կորուսել ևս նորան: Ծառան այլ ևս չը տեսանելով վերարկուն, ասաց. Աս գրաւ չեմ բռնում, տեր եմ, պատճառ որ միամիտ եմ որ դուք կը տանէք գրաւը:

16. Մի մանուկ թագաւորազն իւր եօթնտարեկան հասակումը շատ քաղաքավար և շատ խելացի էր. միանգամ նորա վերայ դարմանումէր բոլոր ժողովը: Մի ծեր զօրապետ ներկայ գտանվելով այս գովասանութեանը, որ տալիս էին թագաւորազն մանուկին, ասաց բաւական բարձր ձայնով. Այն երեխայքը որ այդպիսի մատաղ հասակում ունէին այդքան խելք, մեծութեան հասակումը պակասամիտ կը լինին: Թագաւորազն լսելով այս խօսքը, պատասխանեց նորան նշն կերպով. Պարոն զօրապետ, պէտք է որ դուք ձեր մանկութեան ժամանակին շատ խելացի լինէիք:

17. Այն միջոցումը, երբ աւարտումէր Փարիզի նորաչէն կամուրջը, գործի յանձնառութը տեսան մի մարդ որ դրազած էր շա-

փելլով կամուրջը և ոչ ովի բան չէր ասում: Գործակատարքը կարծելով, թէ սա ճարտարապետ մարդ է, հրաւիրեցին նորան, որ ճաշուտէ իւրեանց հետ: Անդանից յետոյ խնդրեցին նորանից որ ասէ նոցա իւր կարծիքը, որ, ինչպէս յոյս ունէին, կարող էր կատարելագործել այն շինութիւնը: Կարծումեմ, ասաց նոցա, որ զուք շատ իմաստուն էք եղած, այս կամուրջը շինելով գետի լայնութեան վերայ, բայց եթէ դէպ ի երկայնութիւնը շինած լինէիք, երբէք չէիք կարող գլուխ տանել գործը:

18. Մի գերձակ Յամարկանդ քաղաքի մէջ, որ բնակումէր գերեզմանատան կից քաղաքադրան մտա, ունէր իւր խանութի մէջ մի կաւեղէն կճոյճ, կախ տուած մի բեկոնից, որի մէջ ամեն անգամ մի մի քար էր ձգում, երբ մի ննջեցեալ տանումէին թաղելու. և ամեն ամսի վերջում համարումէր այն քարերը, որ իմանայ մեռանողների թիւը: Ահրջապէս մտաւ և ինքը. մի քանի ժամանակից յետոյ մի մարդ որ չը գիտէր գերձակի մահը, փակ տեսանելով նորա խանութը, հարցրեց թէ ինչ է պատահել նորան, Գրացիներին մինը պատասխանեց. Ինքը գերձակը ընկել է կճուճի մէջ, ինչպէս միւսները:

19. Մի շինական գնաց իւր զբացու տունը որ խնդրէ նորա էշը: Գրացին կամք չունենալով տալ իւր էշը, պատասխանեց. ցաւում որ յառաջուց շէս խնդրած այդ մասին, ըստ որում ուրիշին եմ տուել: Այս խօսքիս մէջ զուաց էշը: Ո՛հ, ասաց շինականը, ահա քո էշը հաստատութիւն է տալիս քո ասածին: Արդարեւ, զու մի շատ քաղաքալար և զարմանալի մարդ ես, պատասխանեց տանուտէրը. ինչպէս կարող էիր իմ էշիս աւելի հաւատալ քան թէ ինձ:

20. Մի փոքր երեխայ միանգամ սեղանի վերայից մի կտոր միս խնդրեց. հայրը սաստեց նորան ասելով, թէ անվայելու է էր խնդրել, այլ թէ պէտք էր համբերել մինչև տպին: Այս խեղճ մանուկը տեսանելով, որ ամենեքեան ուտումն և նորան բան չեն տալիս, ասաց իւր հօրը. Խնդրեմ մի փոքր աղ: Ինչ պիտի առնես աղը: հարցրեց հայրը. պատասխանեց երեխան. կամնումեմ ցանկ այն մսի վերայ, որ ինձ տալու էիր: Հայրը տեսանելով, որ խեղճ երեխան մտացված էր, տուեց նորան մի կտոր միս, առանց նորա խնդրելուն:

21. Մի գողարարոյ մարդ տեսանելով որ մի վաճառական մը տանումէր խաղարկութեան տեսարանը, գնաց նորա հետեից, յուսալով յափշտակել նորանից այն գեղեցիկ ոսկի կոճակները որ ունէր նա իւր թաւչեղէն (մախուռ) զգեստի վերայ: Իւր նպատակին յաջողութեամբ հասանելու համար, տեղ բռնեց նորա քամկումը:

Երբ որ խաղարկութեան առաջին գործողութիւնը վերջանալու վերայ էր, այն գող մարդը սկսեց կտրատել վաճառականի զգեստը, որ ստանայ կոճակները: Ա՛ւճառականը իմանալով այս արարքը, կամաց կամաց հանեց մի դանակ իւր ծոցիցը, և այնպէս քաջ ընտրեց իւր ժամանակը, որ կտրեց գողի ականջը: Յս աղաղակեց խկոյն. Եկանջս, ականջս. ասաց վաճառականը իւր կողմից, կոճակներս, կոճակներս: Ե՛հա՛ քո կոճակները, ասաց գողը. Ե՛հա՛ նոյնպէս քո ականջը, պատասխանեց վաճառականը:

22. Ս'ի գիւղացի տեսնելով որ ծեր մարդիկ կամենալով կարգալ, ակնոց (չէշմակ) են գործ ածում, գնաց մի ակնոց գնելու մերձակայ քաղաքումը: Եկնոցագործը, որի մտա կկել էր գիւղացին, մի ակնոց դրեց նորա քեթի վերայ. գիւղացին խկոյն մի գիրք վեր առաւ բաց արեց և տեսաւ որ ակնոցը ոչինչ օգնութիւն չէ տալիս: Եկնոցավաճառը տուեց նորան քանի մի այլ ակնոցներ իւր խանութի մէջ գտանված առաւել ընտիրներիցը. բայց ի վերայ այդը աննայնի գիւղացին չը կարողացաւ կարգալ: Եկնոցագործը համբերութիւնը կորուսանելով, ասաց նորան բարկութեամբ. Եղբայր, կարելի է որ դու կարգալ չը գիտես: Երդարեւ, ասաց շինականը, եթէ կարգալ իմանայի, ապա ի՞նչ հարկաւոր էր ինձ քո ակնոցը:

23. Ս'ի աշնուական Վասկոնացի, որ ոչինչ արծաթ չուներ, լսելով որ մի պանդոկապետ դատապարտված էր տասն մանէթի տուգանքով (ջարմայով), ըստ որում ապտակ էր զարկել մի այլ աշնուականի, գնաց բնակելու այն պանդոկապետի մտ, և կացաւ նորա մտ երեք կամ չորս օր, այնպէս որ նորա հաշիւը հասանումէր մինչև վեց մանէթի. Երբ որ Վասկոնացին եկաւ, մնաս բարեւա տեսելու տանուտիրոջը, սա յայտնեց նորան, որ զեռ ևս պարտավճար եղած չէ, և խնդրեց որ հաճեցուցանէ իւրեան: Ի՛մ պարոն, ասաց նորան Վասկոնացին. մի դահեկան ևս չուեիմ ևս. եթէ կամենումես վճար տանալ, մի ապտակ զարկիր երեսիս, և մնացորդը յետ տուր ինձ, ըստ որում մի ապտակը, ինչպէս յայտնի է քեզ, արժէ տասն մանէթ, բայց ևս պարտական իմ քեզ վեց միայն:

24. Ս'ի պատանի իւր անհնազանդութենովը մաշել էր իւր հօր համբերութիւնը: Լայրը մի օր այնպիսի խտութեամբ պտտեց նորան, որ գլուխը քանի մի տեղ վիրաւորեց: Եպս հրամայեց բերել վիրարոյժը, և ասաց նորան որ ոչինչ չը խնայէ իւր որդու գլուխը բժշկելու համար: Որդին տեսանելով որ իւր հօրը լծանգ է նստում այդ բժշկութիւնը, ասումը ինքը իւր մէջ. Լայրս պէտք է որ զգուշանայ և չը թակէ ինձ յետոյ: Բայց հայրը չուտով հա-

նեց նորան իւր սխալանքից: Որդին առողջացած լինելով, հայրը հարցրեց վերաբուժիցը, որդին ներկայ լինելով. ինչքան եւ պարտական քեզ. երեսուն մանէթ, պատասխանեց վերաբուժը. Եհն քեզ այդ գրամը, ասաց հայրը, և ահա քեզ միս երեսուն, գալոց անգամի համար, եթէ որդիս կամք կ'ունենար ծեծ ուտելու:

25. Երկու երեխայ մի ընկոյղ գտան մի ծառի տակ իւրեանց գիւղի մօտ: Եւր իմն է ասաց Պետրոսը, ըստ որում յառաջուց ես տեսայ նորան: Ո՛չ. նա ինձ է պատկանում, հաստատեց Պօղոսը, պատճառ որ ես բարձրացրեցի նորան գետնիցը: Եւս բանի վերայ մի սաստիկ կոխ ծագեցաւ: Ես կը հաշտեցնեմ ձեզ, ասաց մի երիտասարդ որ այն բուպէին անց էր կենում այն կողմից: Եյն երկու մանուկների մէջ մտանելով, կտորեց ընկոյղը և ասաց. մի փեճեկը պատկանումէ նորան որ յառաջուց տեսել է ընկոյղը, միս փեճեկը կը լինի նորան որ գետնիցը բարձրացրել է ընկոյղը, բայց մէջի նուշը կը պահեմ ինձ որպէս վարձ իմ արած դատաստանիս համար: Եւս պէս է, ասաց նա, դատաստանների սովորական վերջը:

26. Սի գողարարոյ մարդ կամաց ներս մտաւ մի տուն, ինչ տեղ շատ վարձատու աշակերտներ բնակումէին և ուսանումէին. հնարագիտութեամբ գողացաւ երեք վերարկու և հեռացաւ: Սանդուղից վայր իջանելով, հանդիպեց մի աշակերտի որ նշոյտէս կենումը և ուսանումը այն տեղ: Մտա վերայ զարմանք եկաւ, երբ որ տեսաւ այն բոլոր վերարկուքը և հարցրեց թէ ինչ տեղից ես վեր առել դորանց. Մտքա այս տեղի քանի մի պարոնների վերարկուքն են որ տուած են ինձ յստակելու, ասաց հանդարտապէս գող մարդը: Բարւոյ է, ապա յստակեցէք և իմն, ասաց նորան աշակերտը, տալով նորան իւր գեղեցիկ վերարկուն, ըստ որում օձիքը (վիզը) կարօտ էին մարքութեան: Բայց ասաց նորան որ բերէ վերարկուն մինչև երեք ժամը: Ընդատճառ, ասաց գողը և գնաց տանելով իւր հետ չորս վերարկուքը, և չերեց միս անգամ:

27. Սի շինականի առաւել պատուական ձին գիշերով գողացել էին նորա ախոռից: Մի քանի օրից յետոյ գնաց շինականը ձիաների փողոցը որ տասն և հինգ մղոն հեռի էր իւր տանից, այն դիտարութեամբ որ մի այլ ձի գնէ: Շինականը շատ զարմացաւ, ճանաչելով իւր ձին այն ձիաների մջ որ բերել էին ծախելու. խեղցն բանեց ձիու սանձը և ձայն տուեց. այս ձին իմն է. ահա երեք օր է որ գողացել են նորան: Դու սխալվումես, եղբայր, ասաց վաճառողը շատ քաղաքավարութեամբ. մի տարուց աւելի է որ ես այս ձին ունիմ. սա ձերը չէ, բայց կարելի է որ ունենայ փոքր

ինչ նմանութիւն ձերի հետ շինականը շուտով երկու ձեռքը դըրեց ձիու աչքերի վերայ և ձայն արձակեց. բարձր է. եթէ այդ ձին քո սեփականն է այդքան երկար ժամանակից, ապա ասա ինձ, որ աչքը կոյր է: Այն միւսը որ սուսգապէս ձիու գողն էր, բայց նորա որպիսութիւնը չէր քննած մանրամասնաբար, մնաց սառած կապած: Բայց որովհետև պէտք էր նորան մի բան ասել, պատասխանեց զիպուածով. ձախ աչքն է կոյր: Ա՛յ, ասաց շինականը. այդ ձիու ձախ աչքը կոյր չէ: Այո՛, ձայն տուեց խարերայ մարդը, և սխալվեցայ. այդ ձիու աջոյ աչքն է, որ չէ սեւանում: Ապա շինականը բացեց ձիու աչքերը, ասելով. Ահա բացայայտ է որ դու գող և խարերայ ևս. Նայեցէք և դուք, բնկերք, ձին ոչ մի աչքով կոյր չէ. ևս այս հարցումը արեցի միայն, գողութիւնը յայտնելու համար: Բոլոր ներկայ մարդիկը սկսեցին ծիծաղել և ծափ զարկել, աղաղակելով. Ահա, ահա բռնվեցաւ գողը: Շինականը վեր առաւ իւր ձին, և գողը բանտի մէջ դրվեցաւ և պատժվեցաւ ինչպէս արժանի էր:

28. Չորս թափառական երիտասարդ, լաւ հացկերութենից յետոյ մի հիւրանոցում, խնդրեցին ծախքի հաշիւը: Եկաւ սպասաւորը և բերեց հաշիւը: Մինը ձեւանումէ, որպէս թէ ձեռքը տանումը գէւղ ի ծոցը, միւսը արգելումէ նորան, ասելով թէ ևս կամիմ վճարել. երրորդը ցուցանումէ նոյն կերպարանքը, չորրորդը վերջապէս ասումէ սպասաւորին. 2ը լինի թէ վեր առնուս այս պարտնների արծաթը, ևս կը վճարեմ: Եւ որովհետև ոչ մինը սորանցից չէր կամենում յաղմվիլ միւսիցը, ապա նորանցից մինը ձայն տուեց. մի ճանապարհ կայ մեզ միարանվելու. սպասաւորի աչքերը կը կապենք, և որին կը բռնէ նա, այն մարդը վճարելու է հացկերութեան արծաթը: Հաւանեցին այս առաջարկութեանը և կապեցին սպասաւորի աչքերը. բայց մինչև նա խարխափելով կը որոնէր սորանց սենեկի մէջ, այս անդգամները կամաց մինը միւսի քամակից դուրս եկան: Ներս մտաւ տանուտէրը. սորան բմբռնելով այն աչքիպողիկ խաղացողը և կարծելով թէ ձեռք է ձգել այն չորս խարերաններից մինին, աղաղակեց. Արդարև, դու պիտոյ է վճարես հացկերութեան ծախքը:

29. Այրեք մարդ ճանապարհորդելով միասին, գտան մի գանձ և բաժանեցին իւրեանց մէջ: Շարունակելով իւրեանց ճանապարհը, խօսումէին միմեանց հետ թէ ինչ կերպով պիտոյ էր գործածել իւրեանց հարստութիւնքը: Ճանապարհի պաշարը վերջացած լինելով, միարանվեցան որ իւրեանց մէջից մինը գնայ քաղաք, կերակուր գնե-

լու, և յանձնեցին այս գործը աւելի փոքրահասակին: Սա գնաց և ճանապարհին այսպէս էր խօսում ինքը իւր հետ. Ահա՛ հարստացայ ես. բայց աւելի հարստացած կը լինեի, եթէ մենակ հանդիպէի այն գանձին. այս իմ երկու ընկերքը զրկեցին ինձ. արգեսք չէր կարելի բոլոր գանձը իւրացուցանել ինձ: Այս բանը հեշտ էր. կը թունաւորեմ այն ուտելիքը որ գնելու եմ. բայց իմ մասին կ'ստեմ, թէ ճաշել եմ ահա. իմ ընկերքս առանց կասկածելու կ'ուտեն և կը մեռանին: Ես որ այժմ ունիմ այն գանձի երրորդ մասը, կը ստանամ ապա բոլորը: Բայց միւս երկու ընկերքը իւրեանց մը խօսումէին այսպէս. Այս ինչ բան է. մեր պարտական եղանք բաժանել գանձը այս պատանի մարդու հետ. նորա բաժինը աւելացրած կը լինէր մեր փարթամութիւնը, և մեր կը լինէինք կատարելապէս հարուստ: Շուտով յետ կը դառնայ նա, և մեր գործ գնեւք մեր սուր գանակները: Պատանի մարդը եկաւ, թունաւորեալ կերակուրը բերելով. ընկերքը սպանեցին նորան, բայց ինքեանք ևս մեռան թոյնի ներգործութենից, և գանձը մնաց անտէր: Ահա թէ ինչպէս է ազահուլթեան պտուղը:

30. Սի խարերայ մարդ մեծապէս ցանկանալով հոգալ իւր համար մի զոյգ կոշիկ առանց ծախք առնելու, գնաց մի կոշկակարի մօտ որ կարել տայ, և սասց նորան թէ կոշիկները հարկաւոր էին իւրեան էգուց եօթն ժամուն: Կոշկակարը խոստացած լինելով կարել կոշիկները, այն խարերայ մարդը գնաց մի այլ կոշկակարի մօտ, որ նոյնպէս մի զոյգ կոշիկ կարել տայ և ինդրեց որ պատրաստ լինէին վաղիւր ինն ժամուն անշուշտ. յանձն առաւ արհեստաւորը: Առաջին կոշկակարը, իւր խօսքին համեմատ, եկաւ միւս օրին եօթն ժամուն և բերեց կոշիկները: Խարերայ մարդը հազաւ կոշիկներից մինը որ շատ յարմարումէր ոտքին, բայց միւսը փոքր մի նեղ էր, նայելով նորա ասելուն, ըստ որում մի անգամ կոտրած էր այս ոտքը, թէպէտ մոռացած էր ասել կոշկակարին թէ պէտք էր մի կոշիկը փոքր մի լայն շինել, Բայց սասց խարերան. այդ փոքր բան է. ես գնալու եմ ճաշից յետոյ. տար կոշիկը և անցրու կազապարի վերայ. բայց կը պահեմ իմ մօտ այն կոշիկը որ յարմար էր, և դու կը բերես միւսը ուղղակի ճաշին: Մտտ երկու ժամից յետոյ եկաւ նոյնպէս միւս կոշկակարը և բերեց կոշիկները: Եւ սորա հետ այնպէս վարվեցաւ, ինչպէս առաջինի հետ, այսինքն մի կոշիկը յարմար գտանվեցաւ, բայց միւսը ոչ. յարմար կոշիկը յետ մնաց խարերայի մօտ որ, կոշկակարը հեռացած լինելով, հազաւ երկու կոշիկները և անյայտացաւ իսկոյն:

31. Մի վայելչագրեստ ճանապարհորդ կի բակէ երեկոյն ներս մտաւ մի գիւղաքաղաքի հիւրանոց և հրամայեց բերել մի խորոված վառեկ և մի շիշ պտտուական գինի: Առաջին պտտառը դէպ ի բերան տարած, խեղցն սկսեց հառաւել որորմելի կերպով, և ասաց. ահա երկու շարձեմ է որ տանջվումեմ մի ահարկու ատամնացաւով, Բոլոր այն տեղ ներկայ եղած շինականքը մեծ ցաւացու թիւն ցոյց տուցին նորան: Մի քանի բողբ յետոյ վերայ հասաւ մի փորձառու բժիշկ որ նստելով մի անկիւնում, խնդրեց մի բաժակ ցբի: Երբ որ սորան տեղեկութիւն տուցին այն օտարականի անհանգրստութեան մասին, խոստացաւ տալ նորան մի լաւ ճար: Հանեց իւր փոքր արկղիցը մի պտտառ ոսկեղօծ թուղթ, արուեստով ծալած, բացեց նորան և ասաց. Պարոն, պիտոյ էր միայն մատի ծայրը թըրջել, ապա մեկ այս փոշու մջ և յետոյ դնել ատամի վերայ: Օտարականը արեց ինչպէս հրամայած էր, և խեղցն ձայն տուեց. Ինչ շոյտ հանգստութիւն գտայ, բոլոր ցաւը չբացաւ մի բողբում: Ապա մի մանթի բաշխելով բժիշկին, հրաւիրեց նորան, որ սեղանակից լինի իւր հետ:

Հիւրանոցում եղած բոլոր մարդիկը և գիւղաքաղաքի բոլոր բնակիչքը շտապեցին գնել այս պտտուական փոշուցը, և խարերայ բժիշկը ծախեց նորանից հարիւր փաթեթ, ամեն մինը տասերկու արծաթով: Երբ որ յետոյ մի շինական գանգատումք ատամնացաւից, վաղցին նորա մտ այն սքանչելի բժիշկական դեղովը, որ ոչ ոքի թեթեւութիւն չը հասցրեց. այս բանի վերայ զարմացած մնացին ամենեքեան: Աւերջապէս յայտնվեցաւ խարեութիւնը. իմացան որ այն երկու ճանապարհորդքը միմեանց խօսք էին տուել, որ խարեն միամիտ շինականները: Այն փոշին ոչինչ բան չէր, եթէ ոչ մի փոքր կաւիճ (սպիտակ հող):

32. Այսպէս Արարչու հինգերորդը ճանապարհից մտնոված լինելով որումը, վերջապէս տեսաւ իւր առաջնը մի տուն, և ներս մտաւ այն տեղ որ մի բան վայելէ: Այս տնումը գտաւ նա չորս մարդ հանգստացած գետնի վերայ որ ձևանումէին որպէս թէ քնած են: Աորանցից մինը վեր կացաւ և մտնելով թաղաւորին, ասաց նորան թէ երազումը տեսել է, որ պիտոյ էր յափշտակել նորա ժամացոյցը, և խեղցն վեր տաւ նորան: Միւսը ասաց, թէ տեսիլք էր տեսած, որ նորա վերարկուն յարմար կը լինէր իւր համար, և կողպակց նորան: Երրորդը խլեց նորանից քսակը. վերջապէս, չորրորդը խնդրեց նորանց որ չը նեղանայ, և թէ կը որոնէր նորա վերայի բաները: Այս գործի մջ լինելով շինականը, տեսաւ նո-

րա վզին մի փոքր ոսկի շղթայ, որանից կախ էր մի սուլարան (շուխ) և կամենումը կողդպուել նորան. բայց ասաց կայսրը. Բարեկամ, այդ սուլարանը զեռ ևս չի խլած ինձանից, թող տուր որ ուսուցանեմ քեզ նորա զօրութիւնը: Ապա սփսեց կայսրը ամենայն զօրութենով սուլել (չվզացնել): Կայսրի սպասաւորքը որ խնդրումէին նորան, լսելով այս նշանախօսութիւնը, վազեցին դէպ ի այն տունը և փոքր շէր նոցա զարմաւբը, տեսանելով թաղաւորը այսպիսի շար մարդերի մջ: Քաղաւորը տեսանելով իւր անձը վտանգից դուրս, խօսեց սպասաւորների հետ այսպէս. Այս մարդիկը երազներ են տեսած ինչպէս կամեցած էին. այժմ երազ տեսանելու կարգը ինձ է հասել: Մի քանի բողբ մտածութեան տալով, ասաց առ զակներին. Երազ տեսայ ես, որ դուք չորս հոգիքդ կախադանի արժանի անզգամներ էիք. և իսկոյն հրամայեց կախ տալ նորանց տան առաջնը:

33. Աչրեք անպիտան երիտասարդ մի օր ման գալով քաղաքից դուրս, հանդիպեցին մի շինականի որ քնած էր խոտի վերայ, իւր էշի սանձը բռնած ձեռքին: Նորանցից մինը ասաց. Բարեկամք, պէտք էր այս շինականի հետ մի խարդախութիւն առնել. օդնցէք ինձ, խնդրումեմ: Արձակեց էշի կապերը, թեքովեցաւ չորս ոտքի վերայ և համեան ու սանձը իւր վերայ դնել տուեց: Այս բանը եղած, ասաց իւր ընկերներին որ առնուն էշը և փախչեն: Շինականը, քրնից զարթած, անշափ զարմացաւ տեսանելով մի մարդ իւր անասունի փոխանակի Ի սէր Աստուծոյ, ձայն տուեց այն ծաղրածուն, վեր ստ ինձանից այս սանձը և բերը: Այս ինչ ստատնայական բան է, ասաց շինականը. ինչպէս ես եկել դու այս տեղ. ուր է իմ էշը: Վայ ինձ, պատասխանեց միւսը, ես որդի եմ մի կախարդի որ մի թեթեւ մեղքի համար վեց ամիս ժամանակով փոխել է ինձ էշ: Այս ժամանակը անցել է ահա, և ես ստացել եմ իմ բնական կերպարանքը: Գնա՛, ասաց գիւղացին արձակելով նորան. ես կամք չունիմ զործ ունենալ կախարդների հետ: Այն ծաղրածու մարդը աղատութիւն գտանելով, գնաց միացաւ իւր ընկերների հետ որ շատ ծիծաղեցին աղքատ գիւղականի պարզամտութեան վերայ, և բաժանեցին իւրեանց միջ գողութեան արդիւնքը: Միւս օրին փողոց գրնաց շինականը, որ մի այլ էշ գնէ. շատ էշեր տեսանելով այս տեղ, ծանաւեց նշնպէս իւր սեպհականը: Եւ զօ՛ւ. այս տեղ ես, ձայն տուեց նա. յայտնի երևում որ նորուց խառնված ես քո հօր հետ, որովհետեւ նա միսանգամ փոխել է քեզ էշ. դնա՛, ես կամք չունիմ գնել քեզ:

34. Այստնի է, որ Գերմանիայի գիւղականքը, երբ մի խոզ էին մորթած, սովորութիւն ունին պարզև ուղարկել իւրեանց բարեկամներին երևչիկք և մի քանի լաւ կոտոր մաւ: Մի գիւղացի այս տեսակ ընծաներ այնքան ստացած էր, որ նոցա փոխարինելու համար հազիւ թէ բաւական էր այն խոզը որ մորթել էր փոքր մի յառաջ, ճարակուսանքի մէջ լինելով գնաց իւր գրացիներից մինի մօտ և ասումը նորան. Մանահայր, այս բոպէին մորթել տուեցի իմ խոզը, որ թէպէտ փոքր չէ, բայց բաւական չէր, եթէ կամենայի պարզև ուղարկել ամեններին որոնցից ես պարզև էի ստացած. ասա ինձ խնդրամ, թէ ինչպէս էր ձեր կարծիքը: Գրացին մի փոքր մտածելով, ասաց. Աչինչ աւելի յարմար չեմ գտանում բաց ի սորանից, որ էգուց առաւօտուն ծանուցումն սունէիր թէ գիշերով գողացել էին քօ խոզը: Շինականը ուրախանալով այս խրատի վերայ, խոտացաւ գործ գնել նորան: Բայց խորհրդատուն զանց չարեց զալ գիշերով և գողանալ ստուգապէս իւր գրացու խոզը: Ինչպէս էր խեղճ շինականի զարմացքը և արամութիւնը, երբ որ նա միւս օրին չը գտաւ իւր խոզը: Բոլորովին խոռված, դուրս գնաց տանիցը. առաջին մարդը որին հանդիպեց, նոյն գրացին էր որ այս խորհրդախօսութիւնը արած էր նորան: Մանահայր, ասաց գիւղացին, ստուգապէս գողացել են այն խոզը որ երեկ մորթել էի տուած. բարւո՛ք է, ասաց գրացին, ահա այդպէս պիտոյ է ասել ամեններին, որոնց կը պատահէիր զու: Շինականը պատասխանեց. Իմ խօսքս կեղծաւորութիւն չէ, ճշմարտապէս գողացել են իմ խոզը. կրկնեց գրացին. շատ լաւ է ասածդ և պիտոյ է այդ խօսքի վերայ հաստատ մնալ, և ամենայն մարդ կը հաւատար քեզ: Խարված շինականը սկսեց երգումն ուտել և աղաղակել, թէ իւր ասածը կտտակ չէր. բայց որչափ նա բարկանումը, այնքան և միւսը ասումը նորան, թէ ասածդ իրաւ է, և թէ այ՛ո այդպէս պիտոյ է վարվիլ որ աղատվէիր ընծայ ուղարկելուց քօ գրացիներին:

35. Արիդրիկոս մեծը ձմեռան մէջ ստացած լինելով քանի մի կեռաս իւր այգեպանիցը, մանկլաւիկներից մինի ձեռքով ուղարկեց նորանց թագուհու համար, որ շատ սիրումը կեռաս: Մանկլաւիկը ամենելով կեռասները, կամեցաւ իմանալ թէ ինչպէս էր նոցա համը, ճաշակեց մինը և այնպէս պատուական թուեցաւ նորան. մինչև չը կարողացաւ համրերել և կերաւ բոլոր կեռասները: Մի փոքր ժամանակից յետոյ թագաւորը գնալով թագուհուն տեսութիւն, խօսքի մէջ հարցրեց նորանից թէ ինչպէս էր կեռասը: Ինչ կեռաս, հարցրեց թագուհին:— Ընն կեռաս որ ես ուղարկեցի քեզ անցեալ

օրը: Կեռաս չեմ տեսած ես, պատասխանեց թագուհին: Քաղաքը շատ զայրացած մանկլաւիկի վերայ, յետ դառնալով իւր սենեակը խեղճ թուղթ գրեց պահապան զօրքի պաշտօնատարին, այսպէս պատուէր տալով: Այս թղթարեւր տղայիս մի փառաւոր ծեծ տաս: Քաղաքը կնքեց թուղթը և տուեց նոյն մանկլաւիկին, որ հասուցանէ տիրոջը: Մանկլաւիկը ճանապարհէ վերայ միտք բերեց իւր որկրամոլութիւնը (փորաւերութիւնը) և երկիւղ ունէր թէ մի գուցէ այն թղթի մէջ գրած էր որ պատժեն իւրեան, ըստ որում ասումբր ինքը իւր մէջ, թէ թագաւորը այս առաւօտ թագուհու մտա էր, և կարելի է թէ խօսած լինին կեռասի մասին: Մտածելով այս բաների վերայ, հանդիպեց մի Հրէայի որ ծանօթ էր նորան, և ասաց նորան. «Գատուելի եղբայր, շնորհ արա, տար այս թուղթը իւր տեղը. ես ուրիշ շատ յանձնարարութիւնք ունիմ կատարելու, և ժամանակը շտապեցուցիչ է: Ըստ յոժարութեամբ, ասաց Հրէան. միայն տուեցէք ինձ այն թուղթը. ձեզ յայտնի է որ ես, ինչքան կը բերե՛ր իմ կարողութիւնը, պատրաստ եմ կատարել ձեր հաճոյքը: Հրէան գնաց, տարաւ թուղթը և յանձնեց պաշտօնատարին որ կարգալով նորան, հրամայեց խեղճ զարկել թմբուկը, Հրէան զարհուրելով այս բանի վերայ, հարցրեց զօրդողալով թէ ինչ խորհուրդ ունի այս թմբահարութիւնը: Կը տեսնէք խեղճ, պատասխանեց պաշտօնատարը: Ի՞նչպէս, մի թէ պատժվելու եմ, ազգակեց Հրէան: — Այո՛, անպիտան դու. այսպէս է թագաւորի հրամանը: Ատուած իմ, Ատուած իմ, շարունակեց Հրէան. Ի՞նչ եմ արել ես թագաւորին: Պաշտօնատարը առանց ականջ զնելու այս վատարազգի արդարեցուցիչ պատճառներին, ասաց տասնապետին. Կատարի՛ր քո պարտականութիւնք և տու՛ր նորան յիսուն գաւազանի զարկ. ապա կը տեսանենք թէ ինչ պիտոյ էր առնել, Խեղճ Հրէան այնպէս թակվեցաւ որ մտա էր հոգին աւանդելու, և պէտք էր տանել նորան իւր տունը: Միւս օրը զօրքին հանդէս առնելով թագաւորը, հարցրեց պաշտօնատարիցը, թէ օրինաւոր պատժել էր իւր թղթարեւրին: Այո՛, տէր թագաւոր, պատասխանեց նա. ձեր հրամանը ճշդապէս կատարված է, և պատժվածը ողբալի դրութեան մէջ տուն տարան: Բարեհօք է, ասաց թագաւորը տեսանելով իւր մանկլաւիկը. այո՛ հիւանդ է երևում սա և ներկայ է ահա: Քողութիւն ինդրեմ համարձակութեանս, եթէ պիտոյ է յայտնեմ թագաւորին թէ ամենին անկարելի էր պատժվածին ներկայ լինել այս տեղ: Ահա՛ այն մարդը, շարունակեց թագաւորը մատնացոյց առնելով իւր մանկլաւիկը: Չը գիտեմ, թէ ինչ պատասխանեմ ձեզ,

ասաց պաշտօնատարը. ես չեմ տեսնում այն պատժվածը: Ի՞նչպէս մի թէ չէք տեսնում այս տեղ իմ մանկլատիկս, պատասխանեց թագաւորը: Ներեցէք, Տէր թագաւոր, ծեծ կերածը դա չէ: Ապա ո՞վ է, հարցրեց թագաւորը: Մի հրէայ էր, ասաց պաշտօնատարը: Թագաւորը չը կարողացաւ զսպել իւր ծիծաղը այս զուարճալի շփոթութեան վերայ, ըստ որում մինը միւսի փոխանակ պատիժ էր ստացել. վերահասու լինելով բանին, ներեց իւր խորամանկ մանկլատիկի որկրամուլութեանը, և կամենալով խեղճ Հրէային մոռանալ տալ իւր կրած ցաւը, ցոյց տուեց նորան այն շնորհը որ խնդրած էր նա մի քանի ժամանակից յառաջ:

Թէ յարձարվիս ամեն մարդու ասածի,

Կը գնեն ուսիդ ծանրութիւնը և էշի:

36. Մի ծեր մարդ և նորա տասն կամ տասերկու տարեկան որդին կամաց կամաց վարուձէին իւրեանց առաջն մի էշ դէպ ի մտակայ քաղաքը, ինչ տեղ պիտոյ է ծախելն նորան: Անցաւորներէց մինը հարցումն արեց այսպէս. ասա ինձ, ծեր դու, ինչպէս կարելի է այդպէս յիմարանալ, որպէս դուք և ձեր որդին, որ ինքներդ ոտով էք գնում, բայց ձեր չծանրարեւոնած էշը մերձ ու հանգարտ քոյլումէ ձեր առաջից: Ծեր մարդը հասկացաւ որ այն օտարականը արգարե ունէր ծաղրածութեան պատճառ. ուրեմն նստեցրեց մանուկը էշի վերայ, և ինքը գնումը մտտիցը: Մի փոքր յետոյ ձայն տուեց միւս անցաւոր. տեսէք, տեսէք այս մանուկը, այս ծոյլ տղան, որ ինքը հեծած էր էշի վերայ, բայց իւր ծեր հայրը պիտոյ է ոտով գնայ: Ծերը ոչինչ չը խօսելով, վայր դրեց մանուկը և ինքը հեծաւ էշի վերայ: Մի քանի քոյլ փոխած, ձայն արձակեց մի այլ մարդ. նայեցէք, նայեցէք այս ծեր և դանդաղ անպիտանին. ինքը փառաւոր նստել է էշի վերայ, բայց նորա փոքրիկ նուազ մանուկը պիտոյ է սողալով հագիւ թէ յառաջ խաղայ: Ծերը մտածեց, և այդ գործը կարելի է այլապէս անօրինել. վեր առաւ մանուկը և նստեցրեց հետեւից էշի վերայ: Անց կայան մի փոքր ծանապարհ, և ահա մի այլ մարդ հարցումն արեց այսպէս. այդ էշը ձերն է. ասացին, այո՛: Ապա խօսեց օտարականը. երբէք անցած չէր մտքիցս, թէ իւր սեփական անասունը կարելի է այդպիսի անողորմ կերպով բեռնաւորել: Ծերը վայր իջաւ էշիցը, և շարժեց գլուխը, սյսպէս խօսելով ինքը իւր հետ. այժմ չը գիտեմ, թէ ինչ առնեմ, ինչպէս որ մինչև այժմ արեցի, միշտ նախատինք տեսայ. Թող այժմ վերջին բանը փորձենք: Ապա կապե-

ցին շուանով էշի ոտերը, և անցուցին մէջից մի ձող, և ուսերի վերայ դրած, տարան փողոց: Այժմ ամենայն կողմից ծիծաղեցին նոցա վերայ, ձայն տալով. տեսէք, տեսէք այս տխմարները:

Այն ծեր մարդը, որ տեղեակ չէր աշխարհի որպիսութեանը, շուտով յետ դարձաւ տուն, և այնուհետեւ կատարումէր իւր գործը ինչպէս հաճոյ էր իւրեան, այսպէս ասելով իմաստունի հետ:

«Թե յարժարիս ամն մարդու սասմի,
Կը դնեն ուսից ծանրութիւնը և էշի:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

ՅԵՐԼԱՏԵԱԻ ԵՐԺԱՆԵԻ ՓՈՒՐԻԿ ՊԵՏՐՈՒԹԻՒՆԻՒՆԻ:

1. ՀՈՂՈՒՄ ԲՈՒՆՈՒՆ:

Ղամն և Պիւթիաս Պիւթագորեանքը այնպիսի հաստարիտ բարեկամութիւն հաստատեցին իւրեանց մէջ, մինչև պատրաստ էին միմեանց համար մեռանել: Երբ Գիոնեսիոս բռնակալը կամենումը սպանել Պիւթիասին և օրը սահմանեց, գատապարտվածը խնդրեց մի քանի օր ժամանակ իւր գործերը կարգի դնելու համար, և Ղամնը երաշխաւոր մնաց այն պայմանով, որ եթէ իւր բարեկամը յետ չը զառնայ, ինքը յանձն կառնուր մեռանել: Ամենեքեան, ևս առաւել Գիոնեսիոսը սպասումէին թէ այս նորանշան և տարակուսական բանը ինչպէս կը վերջանայ: Մտեցաւ սահմանեալ օրը և չը վերադարձաւ բարեկամը. ամենեքեան սկսեցին բամբասել այն երաշխաւորը, որպէս թէ յիմար էր: Բայց երբ որոշեալ օրումը իսկոյն վերայ հասաւ միւս բարեկամը, Գիոնեսիոս բռնակալը զարմացած ու հիացած նոցա հաւատարմութեան վերայ, փոխեց իւր վճիռը, և խընդրեց որ նորան ևս ընդունեն իւրեանց մէջ իբրև երրորդ բարեկամ:

2. ԿՊՐՈՒՆ ԿՈՒՆՈՒՆ:

Երբ որ Գոռացոց զօրքը սրով և հրով ապականումէր Ատաիկայի աշխարհը, Ամենացոց թագաւոր Ադրոսը անշոյս լինելով իւր և իւրայինների կարողութենից, մարդ ուղարկեց Գելիեան պատգամախօսի մտա, որ իմանան թէ ի՞նչ հնարքով կարելի էր այդ-

պիսի ծանր պատերազմից ազատվիլ: Ասումն, թէ Ապոլոն աստուածը պատասխանեց. Պատերազմը վերջանալու է, եթէ ինքը թագաւորը թշնամու ձեռքով սպանվէր: Այս համբաւը տարածվելով ոչ թէ միայն Աթենացոց, այլև Դոուացոց բանակների մէջ, հրաման դուրս եկաւ, որ ոչ մի Դոուացի չը վիրաւորէ Կողոսսին: Բայց սացած դրեց իւր թագաւորական նշանքը, ծառայի պէս զգետաւորվեցաւ և հանդէպ գնաց կերակուր խնդրող թշնամիներին, և սորանցից մինին զարկելով մանգողի բերանով, առիթ տուեց սպանելու իւր անձը: Դոուացիք ճանաչելով թագաւորի մարմինը, առանց պատերազմի ցան և ցիր եղան, և Աթենացիք իւրեանց առաքինի առաջնորդի անձնազոհ լինելովը հայրենիքի փրկութեան համար, ազատվեցան պատերազմից: Ով չէ զարմանալու այս Կողոսսի վերայ, որ այնպիսի ճանապարհով մահու տուեց իւր գլուխը, ինչ ճանապարհով միւսերը սովոր են պահպանել իւրեանց կեանքը:

3. ՊԵՐՏԻՆՆԻՆՆԻ ԳԵՂՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Պերիկլէսը առննի մէջ հասարակաց գործերի պարագած լինելով, մի ամբարիշտ և անզգամ մարդ սկսեց հայհայել նորան: Սորան համբերեց Պերիկլէսը և ոչ մի բան պատասխան չը տուեց, բայց ի վերայ այդը ամենայնի այն մարդը բոլոր օրը չը դադարեց հայհայելուց: Երբ որ երեկոյին հանդարտ երեսով և գնացրով տուն էր գալիս Պերիկլէսը, նոյն անամօթը նորա քամակից գնալով, ինչ նախաախիք ասես, թափումէր բերանից: Պերիկլէսը ներս մտած տուն, ըստ որում գիշեր էր ահա, հրամայեց իւր ծառաներից մինին որ ճրագ վառէ և առաջնորդէ այն մարդուն դէպ ի իւր տունը:

4. ՊԵՐՏԻՆՆԻՆՆԻ ԳԵՂՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Պիւրհոս թագաւորի հետ պատերազմ ունենալով Հսոմայեցիք, իւրեանց արգարութիւնը դէպ ի թշնամին մի մեծ օրինակով յայանի կացուցին: Պիւրհոսը, առանց մի առիթ ունենալու, եկել էր զօրքով Հսոմայեցոց ազգի վերայ, և կոխ բացվեցաւ նախաթոռ իշխանութեան մասին այն բարձրամիտ և կարող թագաւորի հետ: Այս միջոցումը մի փախտական մարդ նորա կողմիցը եկաւ Պարթիկիոսի բանակը և խոստացաւ նորան որ, եթէ կը վարձատրէ իւրեան, ինչպէս ծածուկ եկած էր, այնպէս ծածուկ կ'երթայ Պիւրհոսի բանակը և կը սպանէ նորան մահադեղով: Պարթիկիոս Հսոմայեցին հրամայեց, որ այդ մարդը յետ տաննն Պիւրհոսի մօտ, և այս գործի համար Հսոմի ծերակոյտը մեծ դովասանութիւն տուեց Պարթիկիոսին:

5. ԻՎԱՄԲՆՈՆՂԱՍԻ ԱՎԱՐԿԵՆՆԱԿԱՆ ԿՆՆՆԵՐՆԵՐԸ.

Իվամբնոնղասի պարկեշտութիւնը փորձեց Գիոմեղոն Արեղիկեցին: Սա Արտաշէսի խնդրանքով յանձն առաւ զբաժնով կաշառել Իվամբնոնղասը, և մի մեծ կշիռ ոսկով եկաւ Քերա քաղաքը և Միկիտոս տղային, որ այն ժամանակը շատ սիրելի էր Իվամբնոնղասի աչքին, Հինգ տաղանտով դէպ ի իւր կողմը գրաւեց: Միկիտոսը զնաց Իվամբնոնղասի մօտ և յայտնեց նորան Գիոմեղոնի զալստեան պատճառը: Իվամբնոնղասը, Գիոմեղոնի ներկայութենով, պատասխան արեց այսպէս. Արծաթ ամենեկն հարկաւոր չէ, պատճառ, եթէ թագաւորը այնպիսի բան է խնդրում, որ օգտակար է Քերացոցը, պատրաստ եմ ձրի առնել, ապա թէ ոչ. շատ փոքր էր նորա ոսկի ու արծաթը. բոլոր աշխարհի գանձի ու հարստութեան հետ չեմ կարող փոխանակել իմ հայրենասիրութիւնը: Քո վերայ, ով Գիոմեղոն, որ չը ճանաչելով իմ բնաւորութիւնը փորձեցիր ինձ և քեզ նման կարծեցիր, զարմանում չեմ, այլ ներումեմ քեզ. բայց զնա, հետացիր շուտով, որ մի գուցէ մտրուեցնես ուրիշները, որովհետեւ ինձ չը կարողացար մտրուեցնել: Եւ դո՛ւ, Միկիտոս, խեղճ յետ տուր սորան այն արծաթը. ապա թէ ոչ. կը տամ քեզ զատաւորի ձեռքը: Գիոմեղոնը խնդրելով որ թողլ տան նորան ապահով դուրս գնալ Քերա քաղաքիցը և յետ ամեն իւր բերած արծաթը, պատասխանեց Իվամբնոնղաս. Այդ մասին ես հոգաբարձու կը լինիմ, ոչ թէ քո, այլ իմ համար, որ մի գուցէ, եթէ զբամբը յափշտակէին քեզանից, ասէր մի մարդ, թէ այն զբամբը, որ ես չէի ընդունել որպէս ընծայ, հասաւ ինձ որպէս կողոպուտ: Իվամբնոնղասը հարցնելով Գիոմեղոնից, թէ ուր կամի որ առաջնորդէին նորան, և սա ասելով, թէ դէպ ի Աթէնք, նշնհետայն պահապաններ զրեց նորա հետ, որ անձնաս հասանէ այն տեղ:

6. ԱՐԻՍՏՈՒՂԷՍԻ ԲՆՈՒՄՈՒՆՆԵՐԸ.

Արիստիղէսը լաւ դիտէր, որ Բնոմիտոսիլէսը թէ ծածուկ և թէ յայտնի հակառակ էր եղած նորան հասարակաց գործի կառավարութեան մջ. դիտէր նոյնպէս, որ ես առաւել Բնոմիտոսիլէսի գործակցութենով քստր էր ուղարկվել ինքը: Բայց Արիստիղէսը ցոյց առեց իւր անյիշաչարութիւնը, երբ Աթենացիք խորհուրդ էին կատարում, որ Բնոմիտոսիլէսը խնցիկոյտ վճռով արտաքսեն քաղաքից: Յիրախի, այս միջոցին շատ հեշտ կարող էր Արիստիղէս վրէժխնդիր լինել իւր թշնամուն, բայց նա հրաժարվեցաւ ամենայն խօսքից և գործից, որ վնասակար էր իւր ոսոխին. և ինչպէս յառաջուց

նախանձում չէր նորան, երբ նա հարստութեամբ և փառքով ճախացած էր, նոյնպէս չը կամեցաւ վշտացնել նորան, երբ որ վտանգի մէջ էր, կամ թէ ուրախանալ նորա արտարանքի վերայ:

7. Երբ... արեւելք... արեւմուտք... արեւելք.

Պիւթագորասը խրատումէր իւր աշակերտները, որ սակաւ և ոչ իսկոյն երդումն ուտեն, բայց իւրեանց անձը այնպէս արժանաւոր ցոյց տան, որ մարդիկ նայելով նոցա անարատ կեանքին, հաւատային նոցա և առանց երգման: Ահա այսպէս, երբ Ալինիոս Պիւթագորեանը կարող էր երդումն ուտելով ազատվիլ երէք տաղանդի տուգանքից, աւելի արժան համարեց այդքան զբամ կորուսանել, քան թէ երդնուլ, թէպէտ նորա երդումը չէր լինելու ստախոսութիւն: Պատճառ, Պիւթագորասը և նորա հետեւորդքը կարծումէին, թէ ընդդէմ էր բարեպաշտութեան և երկիրաձուլութեան, Աստուծոյ պատկառելի անունը բերան առնուլ մարդիկէն բանքի աղաքաւ, որոնց մեծերը ևս փոքր և շնչին էին:

8. Իւրեանից յետոյ մշտնջենաւոր պարծանք է թողել Պրոկուլէոսը իւր հայրանման սրտովը զէպ ի իւր եղբայրները: Սա հոռմական ասպետ էր և Օգոստոս թագաւորի բարեկամ: Ըօր մեռանելուց յետոյ մնացած ժառանգութիւնը հաւասարապէս բաժանել էր իւր Գուրենա և Վիկտիոն եղբորներին հետ. բայց սոքա քաղաքական պատերազմի միջոցումը կորցրեցին իւրեանց բոլոր զոյքը: Պրոկուլէոսը կամենալով իւր եղբորներին անբաղդութիւնը թեթեւացնել, իւր ունեցածը միասնեղամ բաժանեց նոցա հետ:

9. Ալէք երբ... եւ շուրջ Կիլ.

Աշխատութեան արժանի էր ականջ զնել այն վիճին որ պատահել է երկու եղբոր մէջ ոչ թէ մի կոտոր հողի վերայ, ոչ թէ արծաթազին ծառաների կամ թէ անասունի վերայ, այլ մի թագաւորութեան մասին: Երբ որ Գարեհ Վարսից թագաւորը վտանանել էր, վէճ ծագեց ամոռի մասին Արտամնէս տաղ որդու և Քսերքսէսի մէջ, որ իւրեանց վէճը միաբան սրտով իւրեանց հօրեղբայր Արտափերնէսին, որպէս ընտանի դատարորի, յայտնեցին: Արտափերնէսը ընտանեբար քննելով վէճը, առաւելութիւնը տուեց Քսերքսէսին. բայց եղբայրական սէրը այնքան զորաւոր գտանվեցաւ, որ ոչ յաղթողը ստրաբոտան զէմք ցոյց տուեց, և ոչ յաղթվածը ցաւեցաւ. և նոյն իսկ հակառակութեան միջոցումը մինը միւսին պարգև ու ընծայ էին ուղարկում: Այն դարումը, երկու եղբայր մեծա-

մեծ աշխարհներ աւելի խաղաղութեամբ կարող էին բաժանել իւրեանց մէջ, քան թէ մանր ժառանգութիւններ մեր օրերումը:

10. Արեւոյց քրիստոնէական.

Թեմիատակէսը Պարսից պատերազմի մէջ յաղթող գոտանվելուց յետոյ, ասաց հանդէսի մէջ, թէ մի խորհուրդ ունիմ որ հասարակութեանը օգտակար էր, բայց հարկաւոր չէր որ հրատարակվի Պահանջեց, որ ժողովուրդը նշանակէ մի մարդ որին կարող էր յայտնել այդ գաղտնիքը: Նշանակեցին Արիստիդէսը. սորան տեղեկութիւն տուց Թեմիատակէսը, թէ Ղակեդեմոնացոց նաւերը որ Գիւթեթոնի մօտ գաղարած էին, կարելի էր ծածուկ սյրել, և սորանով Ղակեդեմոնացոց զօրութիւնքը կը խորտակվին անպատճառ: Արիստիդէսը լսելով այս բանը, եկաւ ժողովի մէջ, որ մեծ ակնկալութեամբ սպասուեալ նորան, և ասաց. Թեմիատակէսի խորհուրդը թէպէտ շատ օգտակար է, բայց և շատ անիրաւ է: Ասան այս պատճառի Աթենացիք մտածելով, թէ ինչ որ անիրաւ է, ուրեմն օգտակար ևս չէ, այն բանը, որ և լսելու արժան չը համարեցին, միմիայն Արիստիդէսի վկայութենով մերժեցին ամենեւին:

11. Հրդեհոյց քրիստոնէական.

Հնդկաստանի այրիացեալ կանաչքը, եթէ նորանցից մինի տղամարդը վախճանել է, վէճ և հակառակութիւն են սկսանում այն մասին, թէ որ կինը աւելի ընդունելի էր եղած իւր ամուսնու աչքին, ըստ որում Հնդկացոց մէջ մի տղամարդ կարող է շատ կանաչք ունենալ: Ավ որ այս վիճարարութեան մէջ յաղթող հանդիսացաւ, նա ուրախութեամբ և ընտանիքը գնալով նորա հետ, թող է տալիս որ իւրեան ևս իւր մեռած տղամարդի հետ միասին դնեն փայտակոյտի վերայ և այրեն: Բայց յաղթվածքը տրտում և ախոր յետ են դառնում: Այս չար, և մոլորական կրօնից յոռաջացած սովորութիւնը, հին ժամանակներից մինչև այժմ, կայ Հնդկաստանի մէջ և այնքան խոր արմատացած է, որ Անգլիացոց տէրութիւնը ևս դժուարանում ամենեւին խախտել նորան:

12. Մեծահոգի քրիստոնէական.

Իբր Գեմնութենէս ճարտարախօսը բանտից և նոյն իսկ Աթենացոց քաղաքիցը վախած էր, տեսաւ որ իւր թշնամիներից մի քանիքը սաստիկ վաղելով գալիս էին նորա քամակից, և վախենալով մի թագչելու տեղ էր որոնում: Բայց նորա Գեմնութենէսի անունը տեղւոյ տեղւոյ ձայն տալով, վերջապէս հասան նորան և խնդրեցին, որ չը վախենայ, այլ վեր առնու այն արծաթը որ ասնից

բերել էին նորա համար որպէս ճանապարհի պաշար և օգնութիւն, այլև սիրտ էին տալիս նորան, որ շատ չը տրուի իւր վատարող-դութեան վերայ: Նոցա պատասխանեց Գեմտաթմենէսը. Ինչպէս համբերեմ այն վատարողդութեանը, որ հետանումամ այն քաղաքից որի մէջ այնպիսի թշնամիք ունեի, որ, եթէ նոցա պէս բարեկամներ ունենայի, շատ և շատ երջանիկ կը լինեի:

13. ԳՐԵՂԻՆԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻՆԻ ԿՆՆՆԵՐԻ ԿՆՆՆԵՐԻ ԿՆՆՆԵՐԻ:

Երբ որ Պլատոնը եկած էր ոլիմպիական խաղարկութեան հանդէսը, ինչ տեղ անչափ բազմութիւն բոլոր Կունաստանի քաղաքներից հաւաքված էին, ընկերակից եղաւ անձանոթ մարդերի, ինքը ևս անձանոթ լինելով նոցա, Պլատոնը, թէ իւր քաղցր և մեղմ բարբոյժ և թէ իւր խօսուածներն մէջ ամենին ցոյց չը տալով իր անձը իբրև փիլոսոփոս մարդ, այնպէս գրական և կայկց իւր հետ ընկերներն սիրտը, որ այն օտարականքը շատ ուրախ էին այդպիսի տղամարդի հետ ընկերակից պատահելով: Աչ Եկաղեմիայի և ոչ Յոկրատէսի մասին մի բան չը խօսեց նա, այլ ասաց միայն թէ իւր անունը Պլատոն է: Երբ որ նորա, խաղարկութեան հանդէսը վերջացած, Լկել էին Եթէնք, Պլատոնը մեծ մարդասիրութեամբ ընդունեց նորանց: Եպախտեցին հիւրքը. Ինդրենք, որ ցոյց տաս մեզ այն քո անուանակից Պլատոնը որ Յոկրատէսի աշակերտ է եղած, և որի համբաւը ամենայն տեղ տարածված է: Տար մեզ Եկաղեմիա և ներկայացրու այն տղամարդին, որ և նորա խօսքերիցը օգուտ քաղէինք: Պլատոնը մեղմարար ժպտելով, ինչպէս սովորութիւն ունէր, պատասխանեց. Եհն ևս ինքս եմ այն մարդը, շիացած Մեսցին նորա, որ անգիտութեամբ այդքան երկար իւրեանց ընկեր էին համարած այնպիսի մեծ տղամարդը, և հասկացան, որ այն կարող էր նա ամենեցուն սիրտը գրասել, ինչ մարդու հետ ևս կենակից լինէր, առանց խօսք բանալու իմաստասիրական խնդիրների վերայ:

14. ԿՐԻՍՏՈՍԻՆԻ ԿՐԻՍՏՈՍԻՆԻ ԿՆՆՆԵՐԻ:

ՉԼԵՐՍԻԱ և Պարհրաղիոս մեծանուն պատկերահանքը վեճ բախտեցին միմեանց հետ իւրեանց ճարտարութեան մասին: ՉԼԵՐՍԻԱ Նկարեց խաղող, և այնքան կենդանի, մինչև թռչունները ցած էին իջնում որ կտուց դարկին նորան: Պարհրաղիոսը յառաջ բերեց մի նկարած վարդոյր, այնպիսի խելութեամբ պատկերացրած, մինչև ՉԼԵՐՍԻԱ, որ թռչունների դատաստանով փրցած պարծենումէր, պահանջեց որ վերջապէս վարդոյրը յետ քարշած ցոյց տային պատկերը: Բայց ՉԼԵՐՍԻԱ շուտով հասկացաւ իւր սխալանքը և

ասաց. Յաղմեցիր ինձ, ով Պարճրացիս. պատճառ, ևս թռչունները խորեցի, բայց զու, արուեստուորքը: Պատմումն թէ Զեքսիար միւսանգամ նկարեց մի մանուկ, խաղողի ճիւղը (ճուժը) ձեռքին. երբ որ թռչունքը մտակցան խաղողին, բարկացաւ իւր պտուկերի վերայ և ասաց. Խաղողը աւելի քաջ է նկարած քան թէ մանուկը. պատճառ, և թէ և սորան այնպէս կատարելագործած լինէի, թռչունները պիտոյ է վախենային:

15. Փիւղընէն զարմարէն.

Պատմաւոր գրելու վերայ աշխատուող Յիկիլիայի բռնակալ Գիոնեսիոսը և իւր սաղերոփը աւելի էր պարծենում քան թէ իւր արած պատերազմական գործերովը: Հաւարել էր իւր մտ բոյոր հրաշակաւոր բանաստեղծները և փառաւոր պատուով պահուող նորանց և հարցնուող նոցա կարծիքը իւր գրած ստանաւորների վերայ: Նոքա չը կամենալով անհաճոյ գտանվիլ թագաւորի աչքին, հաւանումէին և գովումէին ինչ որ շարադրումէր Գիոնեսիոսը, Նոցա մեջ ներկայ էր Փիլոքսենոս մեծանուն ճարտարապետը բարձրախել ըստնաստեղծութեան արուեստի մեջ: Սա միտն տեղեակ չը լինելով շողմարարութեան, լսեց միանգամ Գիոնեսիոսի անհամ տաղերը, և աղատօրէն յայտնեց իւր կարծիքը նոցա մասին: Այս համարձակախառութենովը վերաւորվեցաւ թագաւորը և խելոյն հրամայեց ծառաներին որ տանեն կոխեն նորան բանտի մեջ: Բայց միւս սրը, բարեկամների բարեխօսութեամբ թողութիւն ստանալով Փիլոքսենոսը, միւսանգամ զանչվեցաւ սեղանակից լինելու թագաւորին, որ իւր սաղերը, ինչպէս սովորութիւն ունէր, անշտի գովասանեց և քանի մի շարքերի մասին, որոնց առաւելապէս հաւան էր ինքը, կարծիք խնդրեց Փիլոքսենոսից: Սա ոչ մի պատասխան չը տալով թագաւորի հարցումին, զանչեց նորա սպասաւորքը և ասաց նոցա. Ատէք տարէք ինձ միւսանգամ զեպ ի բանտը: Այս զուարճալի ազատամտութեանը, որ բոլոր սեղանի վերայ նստողների ծիծաղը շարժեց, համարա սրտով համբերեց Գիոնեսիոսը:

16. Ժբընէն զտբըն.

Ով որ կամենում ճարտարախօս զանաւ, թող հետեի այն աթենացի Գիմնոթենէսին որին, առանց տարակուսի, պատկանում է խօսքի ամենամեծ ոյժը: Այս Գիմնոթենէսը, ինչպէս պատմումն, այնքան ժիր և աշխատասէր մարդ էր, մինչև բնութեան արդէններին յաղմեց իւր հոգատարութենով և ջանադրութենով, և որովհետև այնքան թոթովախօս էր, որ չէր կարող արտասանել առաջին

տառը այն արուեստի (այսինքն Գետորութեան), որին պարագու-
մէր, վասն որոյ աշխատելով և վարժվելով այն տեղը հասաւ, որ
ոչ ով նորա պէս բացայայտ արտասանող չէր համարվում: Պատ-
մումեն նոյնպէս, թէ սա մանր մանր քարեր բերանը ձգած, բարձր
ձայնով երկար խօսքեր մի շնչով արտասանուակեր, և ոչ թէ մի տե-
ղում կանգնած, այլ զնալով և գալով, այո և դէպ ի մի բարձր սար
վեր քայլելով:

17. Իւրաքանչիւր, երբ որ յարմար էր:

Իւրաքանչիւր Լակեղեմնացոց յաղթած լինելով Գանսինէս
քաղաքի մտա, և նոյն ժամանակումը տեսանելով որ և ինքը սաս-
տիկ վիրաւորված, պիտոյ է հոգին աւանդէ, բացցեց աչքը և հար-
ցրեց. Վահանս պահպանված է: Երբ որ իւրայինքը լալով և արտա-
ուելով ասացին թէ պահպանված է, հարցրեց ապա. Հալածվել են
թշնամիքը: Իւրաքանչիւր լսելով և այն, որին ցանկանումէր, հրա-
մայեց ապա որ դուրս հանեն գեղարդը որ գեռեա խոցի մէջն էր:
Այսպէս, արիւնով շաղախված, ուրախութեան և յաղթութեան մէջ
վճարեց իւր կեանքը:

18. Չորեւ յիւրաքանչիւր:

Սենեքա Հոռմայեցին (որ Ներսէի վարժապետն էր) այնպիսի
քաջ յիշողութիւն ունէր, մինչև որ հրաշք էր դարձել: Եթէ նա-
րա առաջև երկու հազար անուն կարդային, կարող էր կրկնել նո-
րանց մի և նոյն կարգով, ինչպէս ասած էին, և իւր մտա տկանջ
զննելու եկած մարդերիցը մի մի տող ոտանաւոր լսելով, որ երկու
հարիւրից աւելի էին, միւսանգամ ասումէր, սկսած վերջին տողից
մինչև առաջինը: — Հորտեղիտս հոռմայեցին նոյնպէս յաջողակ յի-
շողութիւն ունենալով, բոլոր օրը հրապարակական վաճառածութեան
հանդիսի մէջ նստած, ամենայն բաները, նոցա գիները և գնողները
այնպէս ուղիղ կարգով համարումէր և անց էր կենում, որ ոչինչ
բանում սխալվում չէր: — Մի այլ մարդ մի բանաստեղծի բերա-
նից մի նոր տաղերգութիւն լսելով, ասաց. Դա իմն է, և կամենա-
լով ապացուցանել իւր իրաւունքը, իսկոյն առանց պատրաստութեան
կրկնեց այն տաղաչափութիւնը, որ ինքը հեղինակը չէր կարող այդ-
պէս անգիր ասել: — Հրաշալի յիշողականութիւն ունեցել են մի
քանի Կառլացիք, զոր օրինակ Պիկուս Մերանդօլա մարդը կարող
էր 2000 բառ գլխից և վերջից կրկնել, առանց մի հատ բաց թող-
նելու, կամ թէ սկսանելով մէջից, ինչպէս որ կամենումէր: Միւս
իտալացի Մայլիարեքքի անունով, որ ապրել է տասն և ութերորդ

զարու սկզբումը, որ և գրապետ էր Գլխորենտին քաղաքի մէջ, մի միայն իւր յիշողութեան զօրութեանով հասաւ իւր ահագին ուսումնականութեան աստիճանին: Սա այդեպանի սպասաւոր էր և սիրու-մքր տպած բաներ կարդալ: Մի գրաւաճառ լսելով այս տղայի մասին, խնդրեց այդեպանիցը, որ նորան իւր մօտ տայ: Այս մանուկը քանի մի ժամանակ գրաւաճառի խանութումը մնալով, կարգաց բուրդը գրեանքը և կարգացածը պահեց յիշողութեան մէջ: Գրաւաճառը կամենալով փորձել այս տղայի յիշողութիւնը, տուեց նորան կարդալու մի գրչագիր շարագրութիւն, որ յետոյ պիտոյ է տպվէր. և ապա կեղծաւորօրէնցաւ որպէս թէ կորուսել է այն գրչագիրը: Քայց այն տղան խելոյն սկսեց ծայրէ ի ծայր անգիր կարդալ այն բանը: Այս Մայլիարէքքին անհամար գրեանք կարդալով և մտքին պահելով, այնպիսի անուն էր ստացել որ, եթէ զիտնական անձինք կամենումէին մի բանի վերայ ճառ գրել, գալիս էին սորա մօտ և հարցնումէին թէ ինչ հեղինակների գրուածներէց այս կամ այն բանի վերայ կարելի էր տեղեկութիւնք քաղել:

19. Անտիպոնի անուան իւրիւրը.

Ալէքսանդր մեծը ճարտարիտութեան արուեստի մէջ աշակերտ էր եղած լամիսակիցի Անտիպոնեւի մօտ. այս բանը յետոյ փրկաւետ եղաւ Լամիսակոս քաղաքին: Պատճառ, Ալէքսանդրը մտքումը դրած էր քանգել այս քաղաքը, ըստ որում Գարեհի հետ կուսակից լինելով ընդդիմացել էր նորան: Ալէքսանդրը տեսանելով որ Անտիպոնեւը հանդէպ է գալիս, և անտարակոյս կարծելով թէ նա դիտաւորութիւն ունի իւր հայրենի քաղաքի համար թողութիւն խնդրել, երգումն կերաւ աստուածների անունով թէ ինչ բան նա խնդրելու է, նորա հակառակը պիտի կատարէ: Այս բանը լսելով խորամիտ ճարտասանը, խնդրեց թագաւորից, որ աւերէ Լամիսակոս քաղաքը: Ուրեմն Ալէքսանդրը, իւր երգումը չը խախտելու համար, այլև միտք դնելով իւր խորամիտ վարժապետի խնդրանքին, ներեց Լամիսակիցոց յանցանքը:

20. Իլիւստրացի կէրէ Իւստի Գլխորենտինի յորը.

Ինտիգրոս թագաւորը միանգամ որս գնացած և մի զաղանի քամակից ընկած, հեռացաւ իւր բարեկամներից և ծառաներից, և իջեանեց ազքատ մարդերի մօտ որպէս մի անծանօթ մարդ: Երբ որ հայցկերութեան միջոցին խօսք բացեց թագաւորի մասին, որ իմանայ հիւրընկալների կարծիքը իւր վերայ, ապա խանցին նորա. Թեպէտ թագաւորը միւս բաների մէջ բարի էր և արժանի գովասանութեան,

բայց ամբարիշտ բարեկամներ ունի, շատ բաներ անփոյթ է առնում և շատ անգամ պնդակալի բաներ, որ հարկաւոր էին, ըստ որում չափից դուրս սիրող է որսորդութեան: Անտիգորսը լուսկացաւ, բայց երբ որ արեւածագին լճագաւորի սպասաւորքը եկան այն տեղ ուր իջեանել էր նա, և բերեցին նորա ծիրանի զգեստը և լճագը, խօսքը դարձուցանելով դէպ ի այն արքայական նշանները ասաց Անտիգորս. Երգարեւ, ինչ օրից որ ևս վեր առայ ձեզ իմ վերայ, այն օրից մինչև այժմ չը լսեցի մի ճշմարիտ խօսք, և թէ ոչ երեկեան օրին, և այն ևս առաջին անգամը:

21. ԲՆՆԻՆՍԻՒՍ ԵՐԶՆԻՆՍԻՆՆԵՐ:

Գիտնեսիոս աւագը, որ Միկիլիայի բռնաւորն էր, իւր բերանով խոստովանեց թէ իւր երջանկութիւնը ինչպէս էր: Երբ որ նորա մարդահաճ պալատականներից մինը, Գամոկլէս անունով, խօսուածքի մջ պատմումը նորա զօրքերը, հարատութիւնը, լճագաւորութեան մեծութիւնը, կերակուրների առատութիւնը, արքայական սպարանքի փառաւորութիւնը, և ասումը թէ ոչ ոյ ոչ մի ժամանակ աւելի երջանիկ եղած չէ. այսպէս խօսեց Գիտնեսիոսը. Ով Գամոկլէս, ըստ որում այս իմ կեանքը ուրախացնում քեզ, ուրեմն կամենումս նորա համը տեսնել և իմ երջանկութիւնը փորձով իմանալ: Գամոկլէսը համաձայնեց. ապա հրամայեց Գիտնեսիոսը բազմացուցանել այն մարդը մի ոսկեղէն հանգատարանի վերայ, ներքեից մի շատ գեղեցիկ օթոց (խալիշա) ձգած, վերայից, փասահեղ զօրծուածներով հիւսած ծածկոց, չորս կողմը, դանազան տախտակներ շարած որ զարդարած էին ոսկի և արծաթի քանդակազօրծութեամբ: Եպա հրամայեց մի չքնաղած և սեղանի մտ կանգնեցնել ընտիր ընտիր մանկուներ, ամենայն արթնութեամբ նայելով նորա հրամանին և սպասաւորելով նորան. դրած էին այն տեղ օժանելիք, լճագեր, փշումէին խունկերի անուշահոտութիւնը և պտորաստած էին սեղաններ, հազուագիւտ կերակուրներով լիացած: Գամոկլէսը բազաւոր էր կարծում իւր անձը: Բայց, Գիտնեսիոսը այս փասահեղ պատրաստութեան մջ անզումը հրամայեց կախ տալ մի շողշողուն սուր որ մի մազով կապած առատաղից ցած էր իջնում այն երջանիկ մարդու գլխի վերայ: Գամոկլէսը այս զարհուրելի սուրը նկատելով, ոչ այն գեղեցիկ սպասաւորներին աչք ձգեց, ոչ այն բազմարուեստ զորդարանքներին, և ոչ ձեռք պարզեց դէպ ի սեղանը, այլ մանոււանդ թէ աղաչեց Գիտնեսիոսին որ թշուառ նորան հեռանալ, ըստ որում այլ ևս կամք չունէր երջանիկ լինելու: Ահա ինքը բռնա-

կալը բացայայտ ցոյց տուեց թէ երբէք երջանիկ չէ այն մարդը որի գլխի վերայ կախած է մի վտանգ:

22. Թէ Բնութիւնը որ Կարող է Կարգել Եւ Կարգուիլ:

Սոփոկլէս Եջնը մինչև ի խոր ծերութիւն ողբերգութիւնք էր շարագրում. որովհետև իւր բանաստեղծական գրութեանցովը պարապած, որպէս թէ անփոյթ էր իւր անտեսութեան մասին, որդիքը գանգատ գնացին իւրեանց հօր վերայ, որ իբրև խելակորոյս ծնող հարկադրեն նորան հրաժարվիլ անտեսական գործիցը: Պատմումն թէ այն ծեր մարդը ինկոյն սկսեց դատաւորների առաջև կարգաւ այն հրաշալի բանաստեղծութիւնը որ մի փոքր յառաջ գրած էր, այսինքն Եգիպտոս Կոլոնացի անունով Ողբերգութիւնը, և հարցրեց արդեօք այս գրութեամբ խելացնոր մարդու գործ է երևում, զատաւորքը նոյն ժամուն արձակեցին նորան:

23. Երբ Կարող է Կարգուիլ Եւ Կարգուիլ:

Ըստ միջոցումը, երբ Եթեանցոց ժողովուրդը հաւաքված էր որ Երիտադէսի աքսորանքի մասին յայտնէ իւր կարծիքը, որ սովորութիւն էր այն դարումը խեցու (կտորած ամանի կտորի) վերայ գրել. պատմումն թէ մի սոպա մարդ բեքեց տուեց Երիտադէսին մի խեցի և խնդրեց գրել նորա վերայ Երիտադէսի անունը: Սա հարցրեց, ինչ բանում յանցաւոր էր Երիտադէսը. այն մարդը պատասխանեց. Ես չեմ ձանաչում Երիտադէսը, բայց հաւան չեմ որ նա այնքան շատ ջանադիր էր միւսերիցը աւելի արդար ասվելու: Պատմումն թէ Երիտադէսը ոչինչ պատասխան չը տալով, իւր անունը խեցու վերայ գրեց և տուեց այն մարդուն:

24. Երբ Կարող է Կարգուիլ Եւ Կարգուիլ:

Պիղոն ճարտասանը չը կամենալով որ խախտեն նորան իւր գործի մջ, հրաման էր տուած ծառաներին որ միայն հարցրած բանին պատասխան տային, և բաց ի սորանից ոչինչ բան չասէին նորան: Պատահեց միանգամ որ Պիղոնը հացկերութեան հրաւիրեց Կլոզիոսին որ այն ժամանակումը իշխանաւոր մարդ էր: Եկան բոլոր միւս հիւրքը. սպասումին միայն Կլոզիոսին: Պիղոնը քանի մի անգամ դուրս ուղարկեց հրաւիրող սպասաւորը, որ տեսանէ թէ գալին է Կլոզիոսը: Երբ որ երեկոյացաւ օրը և յոյս չը գար ամենին, որ գալու է Կլոզիոսը, սկսեց Պիղոն այսպէս խօսել իւր ծառայի հետ: Ըստ դու ինձ, գուցէ թէ հրաւիրած չես Կլոզիոսը: Հրաւիրեցի, պատասխանեց ծառան: Ըստ ինչո՞ւ չեկաւ. Որովհետև

ասաց թէ գալու չէ: Ինչո՞ւ խնդն չասացիր ինձ այդ բանը: Արով-
հետեւ այդ մասին հարցրած չես:

25. Մի անգամ ինչպէ՞ս յարեցի:

Պլատինոս Պլանկոս հռոմայեցին, եռապետների հրամանով դա-
տապարտուված լինելով, որ զրկվի իւր գոյքերը, թագ էր կացել Սա-
լերնոյի շրջակայքումը: Սորա որոնողքը ըմբռնեցին նորա ծառանե-
րին և շատ տանջանք տուեցին նոցա: Բայց սորա հաստատ կացած
իւրեանց ասածի վերայ, թէ չը գիտենք ո՞ր է մեր տէրը: Եւ յու-
հետեւ չը համբերեց Պլանկոսը որ իւր հաւատարիմ ծառայքը աւելի
երկար շարձարվին, այլ դուրս եկաւ և իւր վիղը սրի տակ զրեց:

26. Ո՞րքան ժամանակ անցաւ:

Ըտտիլիոս Ռեզուլուսը, որ առաջին Պունիկեան պատերազմի
մըջ գերի էր բնկած Պունիկեցոց ձեռքը, երգում կերած ուղարկ-
վեցաւ Հռոմայեցոց ձերակուտի մտ, այն պայմանով, որ եթէ Հռո-
մայեցիք չը կամենան մի քանի աղնուական գերիներ յետ տալ Պու-
նիկեցոցը, ապա պարտական էր Ռեզուլուսը յետ գալ Քարիեդոն:
Ռեզուլուսը եկաւ Հռոմ և ինչ որ յանձնած էր նորան, յայտնեց
ձերակուտին, բայց խորհուրդ չը տուեց Պունիկեցոց գերիքը արձա-
կելու, ըստ որում սորա պատանիք էին և բնտիր զորավարներ, բայց
ինքը, արդէն հալուած ու մաշված էր ձերաւթեամբ: Ռեզուլուսի
ասածը ընդունեցին, և գերիքը յետ պահպանան, բայց ինքը Ռե-
զուլուսը յետ դարձաւ Քարիեդոն, ոչ հայրենի քաղաքը և ոչ իւր
գերդաստանի սէրը կարողանալով նորան յաղթել: Թէպէտ քանչ
տէր նա, որ իւր անգում և անողորմ թշնամիների մտ է երթում,
և պէտք է անասելի տանջանքներով նահատակվի, այնու ամենայնիւ
իւր կերած երգումը արժան համարեց անարատ պահպանել:

27. Մի անգամ ինչպէ՞ս յարեցի:

Վիլլուրոս, Վիլիթացոց թագաւորը, մահուն մտեցած հրա-
մայեց որ բերին իւր մտ մի պրակ գաւազաններ, և տուեց իւր
ութումն որդիներին որ խորտակեն նորանց, ինչպէս որ միասին կա-
պած էին: Երբ որ ամեն մի որդին ասաց թէ կարող չեմ այդ բանը
տունել, ապա ինքը թագաւորը բաց արեց այն կապած պրակը և մին
մին կտորատեց նորանց, այսպէս խրատ տալով նոցա: Եհն տեսէք,
ի՞նչ որդիք, եթէ միասիրտ կը լինէք, անյաղթելի կը մնաք, բայց
եթէ կը բաժանվիք միմեանցից, տկար կը լինէք:

28. Երբեք չէ՞ր ինչպէ՞ս յարեցի:

Մի յոյն մարդ սովորութիւն ունէր Օդոստոս Կոյսրին, պա-

լատից գուրս գալու ժամանակը, մի մեծարական վերադառութիւն ձեռքը տալ, բայց մի վարձատրութիւն չը ստացաւ նորանից: Օգոստոսը կարծելով թէ այն Յշնը միասնգամ այնպիսի մի վերադառութիւն մատուցանելու է նորան, իւր յատուկ ձեռքով գրեց մի թըղթի վերայ մի համատու վերադառութիւն և հանդէպ ուղարկեց այն յոյն մարդուն որ գալիս էր: Եւս Յշնը կարդալով այն վերադառութիւնը, գովումէր և զարմանումէր թէ բերանով, թէ գէմքով և թէ մարմնաշարժութեամբ: Եպա, երբ որ մտայցաւ Օգոստոսի կողքին, ձեռքը տարաւ իւր աղքատիկ քսակի մէջ, գուրս հանեց քանի մի դէնար, որ կայսրին տայ և ասաց. յոժար էի աւելի ևս տալ, եթէ ունենայիր Քոլորեթեան սփեցին ծիծաղել, բայց Օգոստոսը գանչեց իւր գանձակետը և հրամայեց հատուցանել նորան բաւական մեծ արծաթ:

29. ԱՐԻՄՈՒՆԻ ՀՆՅՐԵՆԻՔԻՆԻՆԵՐԸ.

Իրաւարար գովասանումէ Արատոս սիկիոնացին, որ այն միջոցումը, երբ իւր հայրենիքը յիսուն տարի բռնակալների իշխանութեան տակ էր, Արգոսից վերագարձաւ Սիկիոն և ծածուկ ներս մտանելով տիրապետեց քաղաքին: Նեոկլէս բռնակալին յանկարծ ըմբռնելով և անգործ կացուցանելով, վեց հարիւր արտորական քաղաքացի որ առաւել հարուստքն էին, յետ բերեց և հասարակապետութիւնը աղատեց իւր գալովը: Բայց գղջերի և ստացուածների մասին մեծ դժուարութիւն տեսանելով, ըստ որում կէս մի արդարութեան շատ ընդգէմ էր կարծում, որ չբաւոր լինէին այն յետ գարձածները որոնց գղջը օտարների ձեռքում էին, և կէս մի նոյնպէս անիրաւ համարելով որ յիսուն տարու սեփականութիւնքը փոփոխվին այժմ, ըստ որում այդքան երկար ժամանակի մէջ որը ժառանգութեամբ, որը գնելով, որը հարսի բաժինքով, առանց անիրաւութեան, ձեռքից ձեռք էին անցել, այնպէս դատեց որ արժան չէր ոչ միներից խլել և ոչ գրկված թողուլ միւսերը որոնց այն գղջը պատկանումէին յառաջուց: Արատոսը մտածելով, որ այս բանը կարգի դնելու համար, արծաթ է հարկաւոր, ասաց թէ կամք ունի Ալէքսանդրիա գնալ, և հրամայեց որ այն գործը մինչև իւր վերագարձը մնայ, ինչպէս որ կայ. եկաւ շուտով Օտոլումոսի մտա, որ նորա հիւրընկալ բարեկամն էր, որ և երկրորդ թագաւորն էր այս անունոյս Եգիպտոսի մէջ: Մորան յայտնելով թէ կամենումէր իւր հայրենիքը աղատել, և հասկացնելով նորան բանի որպիսութիւնը, այն մեծ աղամարդը հեշտութեամբ կարողացաւ օգնութիւն տառնալ

Թագաւորիցը: Արատուր մեծ արծաթով Եգիպտոսից յետ եկած Սի-
կիոն, խորհուրդ կատարեց տասն և հինգ մեծատուն մարդերի հետ,
քննելով որպէս նոցա գործը, որ օտարի գոչքը իւրեանց ձեռքում
ունէին, նոյնպէս և նոցա գործը, որ իւրեանց սեփականից զրկված էին:
Ստացուածներին զին զնեւ տալով հաւանեցրեց մի մասին, որ աւե-
լի լաւ համարէին արծաթ առնուլ և հրաժարվիլ իւրեանց սեփա-
կանութենէն: Բայց միւս մասին, որ աւելի շահաւէտ համարէին
իւրեանց կալուածների գինը ստանալ, քան թէ իւրեանց կալուածքը
յետ պահանջել: Այսպէս ահա գլուխ եկաւ, որ ամենքեան խաղա-
ղութեամբ և առանց կռուի բաժանվեցան միմեանցից: Ինչպէս մեծ
տղամարդ էր Արատուր. այս արժանի, որ ծնած լինէր մեր հասա-
րակապետութեան մէջ, ասումէ կիկերոն Հռոմայեցիին:

30. ՄԻՆՉ ԻՆՆՆ ԿՈՒՄԵՆԷԼ:

Կանխոս իւլոս, մեծապատիւ տղամարդը, կայիտս կալիգուլայի
հետ երկար բանակոխ լինելով, հրաժարվելու ժամանակը ասաց
նորան այս բռնակալ կայսրը. Մի գուցէ որ դու ունայն յուսով
խաբվիս, հրամայեցի որ տանեն քեզ զէպի մահ: Իւլոսը ասաց.
Հնորհակալ եմ քեզանից, պատուական իշխան: Դա, առանց խոռ-
վութեան, խնդրեց տասն օր ժամանակ մինչև իւր պատուհասովիլը:
Մի՞գիշուար հաւատալի բան է, թէ ինչպէս հանգարտ մնաց կանխոս
իւլոսը: Ստորինջ էր խաղում սա, երբ հարիւրապետը տանելով
տասն գլխապարտ մարդիկ, հրամայեց գանչել և նորան: Բայց իւ-
լոսը համարեց իւր քարերը և ասաց իւր խաղընկերին. Տես ահա,
իմ մահուց յետոյ սուտ չսես, թէ դու յաղթեցիր. սպա գլուխը
խոնարհնեցնելով զէպի հարիւրապետը, ասաց. Եւ դու վկայ կաց,
որ ես մի քարով նորանից յառաջ եմ: Ահա քեզ մի զարմանալի
խաղաղութիւն հոգու:

31. ԱՄԻՆՆԻ ԻՆՆՆ ԿՈՒՄԵՆԷԼ ԿՈՒՄԵՆԷԼ:

Հնդկացոց թագաւորներից մինը, Տաքսիլէս անունով, Ալէք-
սանդրին հանդէպ զնաց և սկսեց նորա հետ այնպէս խօսել. Ասպա-
րէզ եմ գանչում քեզ, ոչ թէ կռիւ տալու համար, ոչ թէ պա-
տերազմի համար, այլ միւս տեսակ հակառակութեան համար: Եթէ
աւելի ցած ես, մեզանից ընդունիր բարերարութիւն. եթէ աւելի
բարձր ես, մեզ բարերարութիւն ցոյց տուր: Ալէքսանդրը պատաս-
խանեց. Բայց այժմ պիտոյ է մեզ վիճել այն բանի վերայ, թէ ո՞վ
երկուսիցս աւելի զերազանց կը գտանվի բարեգործութեամբ: Ապա
չատ մարդասիրութեամբ զրկախառնելով նորան, ոչ թէ չը զրկեց
նորան աթուրից, այլև առաւելացրեց նորա իշխանութիւնը:

32. ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՆԱՆՈՒՄԻ ԵՐԻՆՈՒՄԸ.

Պատմութիւն թէ մի արդոսացի քրմուհի (պաշտօնեայ կին հե-
թանոսական տաճարներումը), Կլէորիս և Բիտոն անունով երկու որ-
դի ունէր: Այս կնոջը իրաւունք էր տուած, որ սայլի վերայ նըս-
տած գնար մի հանդիսաւոր և սահմանեալ զոհագործութիւն, և ճա-
նապարհը բաւական հեռի էր մինչև տաճարը: Սայլի մեջ լծած զը-
րաստները դադարեցին. ապա այն պատանիքը զգետները ցած զը-
րած, օծեցին իւրեանց մարմինը խղով և մտան սայլի տակ, և այս-
պէս այն քրմուհին ներս գնաց տաճար, իւր որդիքը ձգելով սայլը:
Ասումն, թէ մայրը խնդրեց աստուածուհուցը որ նոցա մայրասի-
րութեան համար այնպիսի մի վարձ պարգևէ, ինչքան մեծ կտորոզ
էր մի աստուած շնորհեալ մարդուն: Իւրեանց մեր հետ հաց կերան
երիտասարդքը, գնացին քնեցին, բայց առաւօտուն տեղերումը մե-
ռած գտան նորանց: Նմանապէս Տրոփոնիոս և Ագամեդէս ճարտար-
պետքը, Դելփեան Ապոլոնի տաճարը շինած ու աւարտած լինելով
երկրպագութիւն տուեցին Ապոլոնին և խնդրեցին իւրեանց գործի և
աշխատանքի մասին մի որ և իցէ այնպիսի վարձ, որ առաւել պատ-
ուական էր մարդուս համար: Ասումն, թէ աստուածը նշան տուեց
թէ կատարելու է նոցա խնդրուածքը. երրորդ օրը լուսացած, եկան
տեսան նորանց որ հոգիները աւանդած էին:

33. ԵՐԵՎԱՆԻ ԲՆԱՆՈՒՄԻ ԵՐԻՆՈՒՄԸ.

Մի շատ հաշակաւոր երազ են պատմում, եթէ պատմութիւնը
ճշմարիտ է: Երկու արկազացի ծանօթ մարդ ճանապարհորդումին
միասին և եկան Մեզարա քաղաքը. մինը իջևանեց պանդոկապետի
մօտ, միւսը իւր բարեկամի տանը: Երբ որ երեկոյեան հացը կե-
րած հանգստացան, գիշերի մեջ երազ տեսաւ իւր բարեկամի մօտ
իջևանած մարդը, որ այն միւսը աղաչումէր սօրան որ զայ օգնէ
իւրեան, ըստ որում պանդոկապետը կամենումէ նորա կեանքը վտան-
գեւել: Այն Արկազացին զարհուրելով այս երազից, վեր կացաւ, բայց
յետոյ ժողովելով միտքը և կարծելով թէ այն տեսիլքը պէտք չէր
բանի տեղ ձգել, միւսանգամ ցած դրեց գլուխը. բայց երազի մեջ
կրկին երևեցաւ նորան իւր ընկերը և աղաչումէր այսպէս. եթէ օգնու-
թիւն չը հասցրեցիր ինձ մինչև կենդանի էի, գոնեայ վրէժխնդիր եղիր
իմ մահուս: Պատճառ, ահա պանդոկապետը սպանել է ինձ և դրել
է սայլի վերայ և վերելից ծածկել է քակորով. ուրեմն խնդրումմ, որ
առաւօտուն վաղ ներկայ լինիս պանդոկի դրան մօտ, մինչև սայլը
քաղաքից դուրս չէր տարած: Արկազացին, ինչպէս երազումը ասած

էր նորան, գնաց այն տեղ և տեսաւ որ տուարածը զուրս է հանում սայլը: Հարցրեց. Ի՞նչ կայ սայլի վերայ. եղնարածը վախեցաւ և փախաւ, բայց Արկադացին քակորի մէջից զուրս փորեց իւր սպանված ընկերը, և չարագործութիւնը հրատարակվելով, պանդոկապետը ստացաւ իւր պատուհասը:

34. ԽՈՒՔԻՔՅՈՒՄԻՆՆԵՆ Ե ԼՄՊՈՒՆ ԲԻԷՐ.

Այսինս Կանիոս հռոմայեցի ասպետը գնացել էր Սիրակուս, ոչ թէ գործի աղագաւ, այլ անգործ վայելչութիւն տեսանելու համար, ինչպէս և ինքը ասումէր: Այս տեղ և այն տեղ ծանուցումն արեց, թէ կամք ունիմ մի փոքր այգի գնելու, ինչ տեղ կարող էի հրաւիրել իմ բարեկամները և զուարճանալ առանց խափանարկութեան: Երբ որ այս լուրը հրատարակվեցաւ, մի Պիւթիոս անունով մարդ որ Սիրակուս քաղաքումը սեղանաւոր էր, իմաց տուեց նորան, թէ վաճառելու այգի չունի, բայց եթէ հաճոյ է Կանիոսին, կարող էր վայելել նորա այգին ինչպէս իւր սեփականը. այլև սորան հրաւիրեց, միւս օրին ճաշ ուտելու իւր այգումը: Կանիոսը խոստանալով զալ, Պիւթիոսը որ իրեւ սեղանաւոր մարդ սիրելի էր ամենեցուն, ժողովեց իւր մօտ ձկնորսները և խնդրեց նորանցից որ վաղիւր իւր այգու առաջն ձուկն որսան, և յայտնեց նոցա իւր խորհուրդը: Կանիոսը իւր ժամանակին եկաւ. Պիւթիոսը պատրաստել էր փառաւոր սեղան, անթիւ ձկնորսների մակոյկներ շրջումէին այս կողմ այն կողմ. ինչ որ ամեն մինը բռնումէր, բերումէր այն տեղ, և ձկները թափվումէին Պիւթիոսի առաջն: Ապա խօսեց Կանիոսը. Ասա՛, Պիւթիոս, այս Ի՞նչ բան է, այսքան ձկնէ՛ր կը լինին, այսքան մակոյկներ: Պիւթիոսը պատասխանեց. Ի՞նչ զարմանք է. ինչքան ձուկն կայ Սիրակուս քաղաքումը, այս տեղիցն է. այս է ջրակոյտը, առանց այս ամաբանոցին ձկնորսքը չեն կարող ապրել: Կանիոսը վառվեցաւ ցանկութենով, խնդրեց և աղաչեց, որ Պիւթիոսը վաճառէ այն այգին: Պիւթիոսը դժուարանումէր սկզբումը, բայց, շատ Ի՞նչ խօսեմ, վերջապէս Կանիոսը հասաւ իւր նպատակին, և լինելով վայելչասէր, հարուստ մարդ, այնքանով գնեց այգին, ինչքանով կամեցաւ վաճառել Պիւթիոսը, և գնեց իւր բոլոր սարք ու կարգով և աւարտեց գործը: Միւս օրին հրաւիրեց Կանիոսը իւր բարեկամները, եկաւ և ինքը առաւտուն վաղ, բայց ոչ մի մակոյկ չը տեսաւ. հարցրեց իւր մերձակայ գրացուցը. մի՛ թէ այսօր պարսպ են ձկնորսքը, որոնցից և մի հատ չէ երևում: Պատասխանեց գրացին. Ինչպէս ես գիտեմ, այսօր պարսպ օր չէ. բայց այս տեղ ոչ ով ձուկն բռնելու սովորու-

Թիւն չունի. այս պատճառով երեկեան անցքի վերայ զարմացած եմ, Կանխոր սկսեց տրանջել, բայց ինչ կարող էր առնել. պատճառ, Եկկիլիսո իրաւարանը դեռ ևս իւր կանոնները դաւաճանութեան մասին չէր հրատարակած:

35. Ե՛քէդդոցոց Գոօօդոնը Գոօօնէրէ վերայ.

Ղիտորոս Սիկիլացին պատմումէ, թէ հին Եգիպտացոց մէջ սոփորութիւն կար վասնճանած թագաւորնների մարմինը չը թաղել, մինչև նորա բոլոր գործերը քննած ու խնայած չէին: Ըմենայն մարդու համարձակութիւն էր տուած մեռածի վերայ զանգատ յառաջ բերել. զատաստան էր բացվում, և եթէ սպացուցութիւնը կային որ թագաւորը վատ գործեր շատ է գործել, ապա մնումէր նա առանց թաղման: Ըստ խայտաւակութենից երկիւղ ունենալով շատերը, երկիւղածութեամբ և արգարութեամբ թագաւորութիւն արեցին:

36. Մէճ-Է: Բոբբը.

Մի մարդ, ճանապարհորդութենից վերադարձած, որ քանի մի տարի չէր տեսած իւր հայրենիքը, ամենայն ժողովի մէջ պարծենումէր և գոփասանումէր իւր գերապանծ գործերը: Նշնպէս պատմումէր, թէ Լոռոս կղզումը ոստչելով յաղթել է այս վարժութեան մէջ շատ հնարադէտ ճարտարապետների: Յոյց էր տալիս նշնպէս այն միջոցի երկայնութիւնը, որ ոչ ով բաց ի նորանից կարողացած չէր անցանել ոստչելով. այս բանիս վկայ էր բերում բոլոր Լոռոսի ժողովուրդը: Եպա ասաց նորան մինը ժողովի մէջ. Եղբայր, եթէ ճշմարիտ է ասածդ, հարկաւոր չեն այդ վկայքը. համարի որպէս թէ Լոռոսը այս տեղ է. այս տեղ ոստիւր և ջոյց տուր քո հնարագիտութիւնը:

37. Սոփոնի Գոօօնէրէ.

Պոմպէոսը պատմումէր թէ Եսոբեստանից դեպ ի Լոռոս իջանելով, ցանկանումէր ականջ ղնել Պոսիդոնիոս փիլոսոփոսին. բայց երբ որ լսեց թէ նա ծանր հիւանդ է, բոտ որում սաստիկ յօգացաւութիւն ունէր, կամեցաւ զոնեայ տեսանել այն հօշակաւոր փիլիսոփայի երեսը: Երբ որ տեսաւ, ողջունեց և մեծարական խօսքերով բարձրացրեց նորան, այլև ասաց, թէ ցաւումէմ որ կարող չեմ ականջ ղնել քեզ: Պոսիդոնիոսը պատասխանեց, Գոս կարող ես. քաւ լիցի որ ես իմ մարմնաւոր ցաւին թոյլ տայի, որ այդպիսի մեծ տղամարդի գալուստը իմ մօտ անօգուտ լինէր: Եպա Պոսիդոնիոսը իւր մահճի մէջ սկսեց արժանապէս և ճօխ կերպով խօսել այս բնարանի վերայ. Ոչ մի բան բարի չէ, եթէ չէ վայելուչ: Եւ

ասես թէ աչքի հանդէպը տեսնելով իւր ցարը, ստէպ ստէպ ասու-
մք. Ո՛վ ցաւ, ի զուր ես աշխատում դու. ինչքան ես տանջեցու-
ցիչ լինէիր ինձ, այնու ամենայնիւ շեմ՝ խոստովանելու, թէ դու
չար ես:

38. ՏԻՊՈՒՆԻ ԳՆՆՆԻՆԻՆԵՆԸ.

Երբ որ երկու երևելի տղամարդեր միարանված էին ընդդէմ
Տիտոս Կայսրին և չը կարողացան, իւրեանց յանցաւոր խորհուրդը
ուրանալ, խրատեց Տիտոսը որ հրաժարվին իւրեանց առաջարկութե-
նից: Եթէ մի կարօտութիւն ունէին, խոստացաւ լցուցանել. և իս-
կոյն ուղարկեց իւր սուրհանդակները նոցա մօրերի մօտ, որ ծնողա-
կան սրտի անհանգստութիւնը վարատեն, յայտնելով նոցա, թէ իւր-
եանց որդիքը ողջ և առողջ են: Երկուսին ևս իւր մօտ սեղանակից
պահեց և մի և նոյն բարեկամութենով, ինչպէս յառաջ, վարվեցաւ
նոցա հետ:

39. ՊԱՐՏԻՆԻ ԻՐԵՆԱՆԻ ԿԱՆՏԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՐԵՔ ԲԱՆ. ՅԻ ՀՅԾԱ-
ՆԵՂ, ԱՊԵՂԻԿ ՆՆՈՒ ԱՐՃԱԿԵԼ և Ուղիղ խօսել: Շատ ամսմալի բան
էր համարվում ստախօտութիւնը. խարերայութենից յետոյ նախա-
տական էր պարտք առնուլը, այն պատճառով մանաւանդ, որ պար-
տական մարդը սովորապէս խարերայութեան ներքոյ է, և շատ ան-
գամ խօսք է վճարում փոխանակ նոյն իսկ տալիքին: Երեսայու-
թենից սկսած, արդարութիւն էին ուսանում Պարսից մանկունքը.
Ինչպէս Յունաստանի երեսայքը գնումէին ուսումնարան, գիտութիւն
և աղատական արուեստներ ուսանելու, նոյնպէս Պարսից տղայքը գնու-
մէին զպրոց, որ արդարութիւն ուսանին: Եւ այս արդարութեան կա-
նոնքը աւելի շուտով և հաստատապէս ուսանելու համար, ոչ թէ
միայն նոցա յիշողութեան մէջ տպաւորումին արդարութեան կա-
նոնքը, այլ և ուսուցանումէին նոցա արդարապէս վճիռ տալ այն վե-
ճերին որ պատահումէին երեսաների մէջ, և օրինաւոր պատիժ սահ-
մանել, նայելով ամեն մի յանցաւորութեանը: Եւ յայտնաւորից
կարգած արդարութեան դաստիարակքը ցերեկի մեծ մասը գործ
էին ածում լսելով և վճռելով երեսաների մէջ պատահած վեճերը:

40. ԲԵՆՏԻՆԻ, ՍԻՐՈՒՆԻ ԻՆՏԵՐՄԸ.

Վսենոփոնին մի նեղ փողոցի մէջ հանդիպեց Յոկրատեսը, և
շատ գեղեցկապէմ և համեստ տեսանելով նորան, զուրս պարզեց իւր
դաւաղանը և չը թողեց որ անցանէ: Երբ որ զազարեց քսենոփոնը,

սորանից հարցրեց Մոկրատէսը, ինչ տեղ են վաճառում այն բաները որոնց կարտ էին քաղաքացիք իւրեանց զանազան պիտոյքը լցուցանելու համար: Երբ որ քսենոփոնը առանց տարակուսի պատասխան տուեց, ապա հարցրեց Մոկրատէսը, ո՞ր տեղ են շինվում բարի և առաքինի մարդիկը: Այդ չը գիտեմ, ասաց քսենոփոնը: Ապա արի՛ իմ հետ, ասաց Մոկրատէս, և ուսիր: Այնուհետև ըսկեսց քսենոփոնը ունկնդիր լինել Մոկրատէսին և դարձաւ բարի և առաքինի տղամարդ:

41. ՄԴԻՆՆԻ ԱՐԻՒՄԻՆԵՆԸ.

Երբ որ Հոռոմէացիք տիրապետեցին Սիրակուս քաղաքին որ Արքիմիդէսը իւր զարմանալի հնարագիտութենով երկար ժամանակ պաշտպանել էր, Մարկելլոս հռոմէական զորավարը սաստիկ հրաման հրատարակեց, որ ոչ ով Արքիմիդէսին փնաս չը տայ: Բայց այն միջոցին երբ Արքիմիդէս, միտքը և աչքերը սնկած դէպ ի գետին, առաջի վերայ ձևացնումէր զանազան չափարանական կերպարանքներ, ներս մտաւ մի հռոմէացի զորական, որ կողոպտէ սուներ, և սուրբ մերկացրած հարցրեց տանուտիրոջից թէ ինչ մարդ ես: Արքիմիդէսը, իւր մտածութենների մէջ ընկղմած, ոչինչ պատասխան չը տուեց բաց ի սորանից: Չը խտունես իմ կարկինները: Այսպէս, զօրականը չիմանալով թէ ով էր, սպանեց Արքիմիդէսին:

42. ԱՆՔՈՒՆԻ ՊՈՒՆԻ ԼՈՐՆՅԵՆԸ.

Ո՞վ չէր ասելու Վեդիոս Պոլլիսին, որ իւր մուրենա ձկները պարարտացնումէր մարդու արիւնով, և իւր ծառաները, եթէ սխալված էին, հրամայումէր ձգել այն լճի մէջ: Ո՞վ մարդ, հազար անդամ սատակիւլու արժանի: Երբ Օգոստոս կայսրը միանգամ սեղանի վերայ էր Պոլլիսին տանը, սորա ծառաներից մինը մի ապակեայ աման կոտրեց: Վեդիոսը հրամայեց, որ խեղդն տանին, մեռուցանեն նորան և ձգեն այն ձկնարանի մէջ ուր մեծ մեծ մուրենայք կային: Այն ծառան դուրս պրծաւ ձեռքից և կայսրի ոտքերը ընկաւ, աղաչելով թողլ տալ նորան այլ կերպով մեռանել և ոչ թէ ձկների կերակուր դառնալ: Կայսրի սիրտը շարժվեցաւ պղպիսի, երբէք չլսված անգթութեան վերայ. նա արձակեց ծառան և հրամայեց բոլոր ապակեզէն ամանքը ջարդել ու կոտրատել իւր առաջև և նորանցով լցուցանել ձկնարանը:

43. ՕՐ ՔՐԵՆՆԻՆԻ ԿԵՐՊԸ.

Ըմեն օր պիտոյ է մեր սիրտը հաշիւ ու համար տայ մեզ: Այսպէս էր վարվում Սեքստիոս Հոռոմայեցին. օրը վերջացրած և գիշերը — — — — — 9

րային հանգիստ մտած հարցնումը նա իւր անձնից. Այս օր քո միջի որ պահասաւոր բանը ուղղիցիր, որ յանցանքին ընդդիմացար և ինչ բանով աւելի կատարեալ դարձար: Արդարև մի ամենագեղեցիկ սովորութիւն, որանով մարդը պիտոյ է քննութիւն դորձէր թէ ինչպէս է անցուցել իւր բոլոր օրը:

44. Արեւելի տարածութիւն.

Պերիկլէսը կամենալով Աթենացոց նաւերի հետ պատերազմ գնալ, ահա նստել էր երեքթիակեան նաւը, և խտարեց արեգակը: Երբ որ երկկնքը պատվեցաւ մութնով, ամենների սիրտը ահ ու զողընկաւ, որպէս թէ մի նորանշան անցք էր պատահել: Պերիկլէսը տեսանելով նաւապետի սրտաթափութիւնը և զարհուրանքը, իւր վերարկուով ծածկեց նորա աչքերը և հարցրեց նորանից. Մի՞ թէ այս զարհուրելի մի բան էր, կամ թէ ձախորդութեան նշան: Նաւապետը ասաց. Այ՛, Ազգա ասաց Պերիկլէսը. Ինչ է զանազանութիւնը սորա և միւսի մջ, եթէ ոչ այն, որ երկկնք խաւարացնող բանը աւելի մեծ է քան թէ իմ վերարկուս:

45. Այսօրէն և Գեմնութեան հարգութիւնը.

Այսբնէս ճարտասանը փախելով, Աթէն քաղաքից գնացել էր Հոռոս, և ասումնն թէ Հոռոսացիք խնդրեցին նորանից կրկնել այն ընտիր ճառը որ ասած էր ինքը հակառակ Ատեղիփոնին և Գեմնութենէսին: Երբ որ աւարտեց, միւս օրը խնդրեցին Հոռոսացիք, որ կարգայ և այն ճառը, որ Գեմնութենէսը ասած էր ընդդէմ Այսբնէսին, Ատեղիփոնի պաշտպանութեան համար: Երբ Այսբնէսը քաղցր և բարձր ձայնով կրկնեց այն ճառը, և ունկնդիրքը հիացած էին, ասաց Այսբնէս. Ինչքան առաւել կը զարմանայիք դուք, եթէ այդ ճառը լսած լինէիք նոյն ինքն Գեմնութենէսի բերանից:

46. Ինքնութիւնը և Գեմնութեան հարգութիւնը.

Հայրանի է պտտութենից թէ Մտիլդոն մեզարացի փիլիսոփոսը շատ սրամիտ մարդ էր և հռչակաւոր այն ժամանակներումը: Սոյն այս Մտիլդոնի մասին գրումնն իւր բարեկամները, թէ և արեցող և կնամոլ մարդ էր. այս բանը գրումնն, ոչ թէ նորան նախատելու համար, այլ ևս առաւել, նորա պարծանքի համար: Արտաճառ, Մտիլդոնը իւր պահասաւոր բնութիւնը մինչև այն աստիճան սանձի ու սահմանի սակ էր դրած իւր ուսումով, որ ոչ մի մարդ թէ արբեցութեան և թէ կնասիրութեան նշան երբէք չը տեսաւ. նորա մէջ, Բայց մի թէ նոյն բանը շէնք լուսմ Մտիլդոնի մասին Չապարոս անունով խորագիմայից որ ասումէր, թէ մարդու բարքը և բնա-

ւորութիւնը ճանաչումէ, նայելով մարմնին, աչքերին, դէմքին և ճակատին: Այս Չոպուրոսը ասաց թէ Սոկրատէսը բժամիտ է և յիմար, ըստ որում վզի ոսկերքը կամարակապ չէին. այլև, թէ կնամու է նա: Այս բանի վերայ, ասումն, թէ Ալկիպիադէսը սաստիկ ծիծաղեց. ծիծաղելցին այն խորագիմնայի վերայ և միւսերը որ Սոկրատէսի մէջ այնպիսի պակասութիւնք նկատած չէին: Բայց նոյն ինքն Սոկրատէսը հաստատելով Չոպուրոսի ասածը, պատասխանեց. Դա սխալում չէ, որովհետև այդպէս էր իմ բնութիւնը, բայց ես իմաստասիրութեամբ յաղթելի բնութեանս: Այս պակասութիւնքը կարող են ծնանիլ բնական պատճառներից, բայց նորանց արմատասխիլ ասնել և հիմնապէս բռնալ, մինչև որ դէպ ի այն կողմ հակամիտ մարդը կարող լինէր հրաժարիլ այն մեծ պակասութեաններից. այդ չէ կախ բնական պատճառներից, այլ կամքից, ջանքից և կրթութենից:

47. Էլէ — Էլէ Էլէ Էլէ Էլէ:

Երբ Գեմոսթենէս ճարտարախօսը պաշտպան դուրս եկաւ մի պարտաւորված մարդու համար և տեսաւ որ դատաւորքը շատ մտադիր չէին իւր ճառին. Ինդրեմ, ասաց, մի քանի րոպէ ականջ դնել ինձ որ մի նոր և սխորժալուր բան ունիմ պատմելու ձեզ: Գատաւորքը սրեցին ականջները, և Գեմոսթենէսը սկսեց այսպէս. Մի երիտասարդ վարձու էր առել մի էջ, որ նորանով ճանապարհորդէ Աթեննից Մեգարա: Բայց երբ որ ճանապարհին սաստկացաւ կէս օրի տօթը և չը կար մի հովանաւոր տեղ, որ պաշտպանէր արեգակի ջերմութենից. այս պատճառով երիտասարդը վեր առաւ համետը էջի վերայից և նստելով նորա ստուերումը, հովանաւորութիւն գրտաւ: Իշտպանը կամեցաւ արտաքսել նորան իւր հովանոցից և աղաղակուեմք. Դու էջն ես վարձել և ոչ թէ էջի ստուերը. բայց սորա հակառակ, հաստատուեմք երիտասարդը թէ վարձել եմ և էջի ստուերը: Վէճը այնքան սաստկացաւ այս երկուքի մէջ, մինչև ըսկսեցին ձեռք ձեռքի զարկել. վերջապէս գնացին դատաստան: Այսպէս խօսելով Գեմոսթենէսը և տեսանելով, որ դատաւորքը քաջ մտառութեամբ ականջ են դնում, կամեցաւ իսկոյն ցած իջանել րեմիցը: Իսկոյն դատաւորքը վեր գանչեցին Գեմոսթենէսին և աղաչումին լցուցանել առակի մնացորդը: Ինչո՞ւ. համար, ասաց Գեմոսթենէսը, այդպէս քաղցր էր ձեզ լսել մի էջի ստուերի պատմութիւն, բայց դժուարանումէք ականջ դնել մի տղամարդի գործի, որի կեանքը վտանգի մէջ է:

48. Ի՞նչ է նորը և ի՞նչ է հինը:

Իւր քաղաքակիցներին անիրաւութեններին համբերեց Իսրայէլը և նոնդաս թերացին, ըստ որում մտածուէր, թէ աստուած ընդդէմ բան է բարկանալ իւր հայրենիքի վերայ: Երբ որ քաղաքացիքը ատելութեան պատճառով չը կամեցան զօրքի առաջնորդ շինել Նորան, այլ ընտրեցին մի զօրապետ որ անփորձ էր պատերազմական գործերի մէջ, այս մարդու սխալանքով այնպիսի մտանքի մէջ ընկաւ զօրքը, որ ամենեքեան փրկութենից յուսակտուր էին, ըստ որում նեղ տեղերի մէջ փակված ու պաշարված էին թշնամիներէց: Այնուհետև սկսեցին ծանաչել և որոնել զգուշութիւնը և զգաստութիւնը Իսրայէլի միջոցաւ, որ հասարակ զօրականների կարգում ներկայ էր: Երբ սորանից օգնութիւն խնդրեցին, և բռնեք շնորհակալութիւնով իւր յաւանքաց տեսած միրաւորութիւնը, աղատեց զօրքը նեղ դրութենից և ողջութեամբ տուն հասցրեց: Այսպիսի հայրենասիրութիւն ցոյց տուեց Իսրայէլը նոնդաս ոչ թէ միանգամ, այլ շատ անգամ: Բայց առաւել հռչակաւոր հանդիսացաւ այն գործը, երբ նա պատերազմով գնումէր Պելուզիանոսի վերայ ընդդէմ Լակեղեմոնացոց, և ունէր իւր հետ երկու ընկերք, որոնց մինը էր Պելուզիդաս, մի քաջ և արի տղամարդ: Ամենեքեան սօքա իւրեանց հակառակորդների մեղադրանքով ատելի դարձան և իշխանութենից հանվեցան, և փոխանակ նոցա ընտրվեցան այլ զօրապետներ. բայց Իսրայէլը նոնդասը չը հնազանդելով ժողովրդի կարգադրութեանը, համոզեց իւր ընկերքը որ նոյնպէս ընդդիմանան Նորան, և այսպէս գլուխ տարաւ սկսած պատերազմը: Պատճառ, յայտնապէս տեսանուէր նա, որ եթէ այդպէս չընթանայ, բոլոր զօրքը զօրապետների անփորձութենից և տգիտութենից պիտոյ է կոտորվի: Թերացոց մէջ մի օրէնք կար, որ մահով պատժուէր այն զօրապետը, որ իւր իշխանութիւնը սահմանադրած ժամանակից դուրս երկարաձգել էր: Իսրայէլը նոնդասը անպատշաճ դատելով, որ նոյն օրէնքը, որ դրած էր հայրենիքի պահպանութեան համար, հայրենիքի կործանման պատճառ դառնայ, չորս ամիս աւելի երկար զօրապետ կացաւ, քան թէ հրաման կար թերական ազգիցը: Երբ որ յետ դարձան պատերազմից, Իսրայէլը նոնդասը ընկերքը դատապարտվեցան. բայց Իսրայէլը նոնդասը թող տուեց նոցա, որ բոլոր յանցանքը իւր վերայ գնեն և ասեն թէ իւրեանց օրինազանցութեան պատճառը նա էր: Այսպիսի պատճառարանութենով ազատվեցան սօքա, բայց ոչ ով չէր կարծում թէ Իսրայէլը նոնդասը կարող է պատասխանատու լինել, ըստ որում բան չուներ ասելու: Այնու ամենայնիւ ատեան եկաւ, ոչինչ բան ուրաստ չեղաւ, ինչ

յանցանք և դրեցին նորա վերայ. նա հաստատեց իւր ընկերների ասած խօսքերը և ցոյց տուեց իւր յօժարութիւնը յանձն առնուլ օրէնքով սահմանեալ պատիժը: Բայց, մի խնդիր առաջարկեց զատուորներին, այսինքն, որ արձանագրեն իւր գատաւճռի մէջ այս բանը. Իպամինոնդասին մահու պատիժ տուեցին Թերացիք, որովհետեւ նա ստիպել էր սորանց Լեւքորա քաղաքի մտ յաղթահարել Լակեղեմնացիքը որոնց ղեմուդէմ գուրս գալ ոչ մի Բոյովտացի չէր համարձակված Իպամինոնդասից յառաջ. որովհետեւ նա մի հատ կուռով փրկեց կորուստից ոչ թէ միայն Թերայի քաղաքը, այլ ազատութիւն պարգևեց բոլոր ԅունաստանին, և երկուաների դրութիւնը այն տեղ հասցրեց, որ Թերացիք պաշարէին Սպարտա քաղաքը, և Լակեղեմնացիք հերիքանային կարողանալով միայն պահպանութիւն գտանել. այլև նա ոչ զաղարեց պատերազմելուց, մինչև, վերստին շինելով Մեսսենէ, պատեց և պաշարեց Լակեղեմնացոց քաղաքը: Իպամինոնդաս խօսքը աւարտած, ամենայն կողմից վեր կացաւ զուարճալի ծիծաղ ու քրքրիջ, և ոչ մի գատաւոր չր համարձակվեցաւ վճիռ կապել: Այսպէս, մահապարտութեան ատենիցը գուրս գնաց փառքով ու պարծանքով:

49. ՍՊԵՆՏԻ ՀՈՅՐԻՆ ԿԵՐԷ.

Սոլոնը եկած լինելով Միլետոս քաղաքը, տեսութիւն գնաց Թալէսին և ասաց նորան թէ զարմանումե այն բանի վերայ, որ Թալէսը ամուսնացած չէ և իւրեանից յետոյ զուակ չէ թողնելու: Թալէսը ոչինչ պատասխան չր տուեց, այլ մի փոքր յետոյ մի օտարական մարդու հետ ծածուկ խօսք կապեց, որ այնպէս ձևանայ Սոլոնի առաջև, որպէս թէ նոր եկած մարդ էր Աթեն քաղաքից: Սոլոնը հարցրեց, կայ մի նոր բան Աթենումը. այն մարդը պատասխանեց. Ոչինչ չէ պատահել, այլ տեսած եմ միայն որ մի վաղաժող մանուկի մարմին տանումէին թաղելու. և համարեա՞ թէ բոլոր քաղաքացիք զնումէին ննջեցելու քամակից: Այս մանուկը, ինչպէս ասումէին, մի այնպիսի հօր որդի էր, որ իւր քաղաքացիների մէջ գերազանց էր առաքինութենով և վաղուց հեռացած էր իւր հայրենի աշխարհից: Ո՞վ անբաղդ ծնողին, ձայն արձակեց Սոլոնը, և խնդրեց պատմոյցիցը, որ այն որդեկորոյս ծնողի անունը տայ: Պատմողը ասաց. լսած եմ, բայց մտքիցս գնացել է. այսչափ միայն կարող եմ ասել, որ շատ խօսումէին այն մարդու իմաստութեան և արդարութեան վերայ: Սոլոնը օտարականի ամեն մի խօսքից աւելի և աւելի երկեղի մէջ ընկնելով, վերջապէս պղտորվեցաւ սիրտը, և

զողայով հարց ու փորձ արեց նա, մի՞ թէ վախճանված պատանին ասումներ Սողոմն որդի: Այո՛, ասաց օտարականը: Սողոմը զարկեց գլխին, սկսեց լալ և արտասուել, ինչպէս առնուամեն մեծ տրտու-
թեամբ պաշարված մարդիկ: Ապա ծիծաղելով Թալէսը որ ներկայ էր, ասաց. Ո՛վ Սողոմ, այդ ցաւերն են ահա, որ չը թողցնին ինձ կին առնուլ և զաւակ ծնուցանել. այդ ցաւերը, որ և քո պէս քա-
ջասիրտ տղամարդին յաղթումեն: Բայց այս լրարբերի խօսքը բանի տեղ մի՞ ձգիր, պատճառ, զորա ասածները բոլորը կեղծիք են:

50. ԱՒԻՆՆԵՐԻ ԳՆԵՆԵՐԻ ԿՆԵՆԵՐԻ:

Ատտիլիոս Ռեզուլտը, որ առաջին պունիկեան պատերազմի պարծանքն էր, Ափրիկայի մէջ Քարկեդոնի զօրութիւնը բաղմապա-
տիկ յաղթութիւններով ջաղջախած լինելով, այլև իմանալով որ և գալոց տարու համար զօրապետ էր ընտրած, թուղթ գրեց հիւ-
պատոսներին, ծանուցանելով նոցա, թէ իւր եօթն օրաչափ ագա-
րակի կառավարիչը վախճանել է, և վարձկանը դիպող ժամանակ գտանելով գողացել է շինական անօթները և փախել է: Ասան այս պատճառի խնդրումը ուղարկել իւր համար յաջորդ, որ մի գուցե ագարակը անտէր մնալով աւերվի, և իւր կինը և երեխայքը զուրկ մնային օրական հացից: Ծերակոյտը այս բանը լսելով հիւպատոսնե-
րից, հրամայեց իսկոյն վարձու տալ Ատտիլիոսի ագարակը, ապրուստ հասուցանել նորա կնոջը և զաւակներին, այլև թագաւորական զրա-
մով գնել և տալ ինչ շինական հարկաւոր անօթներ կորած էին:

51. ԱԻԿԻՆԵՐԻ ԿՆԵՆԵՐԻ ԿՆԵՆԵՐԻ:

Աիկերոնի պատուասիրութիւնը թէ ինչպէս ունայնացաւ Սի-
կիլիայից յետ դառնալու ժամանակին, պատմումէ մեզ ինքն Աիկե-
րոնը այսպէս. Այն միջոցումը կարծումէի ես, թէ մարդիկ Հռոմի
մէջ ոչինչ բանի վերայ չէին խօսում, եթէ ոչ իմ դանձապետու-
թեան վերայ (Սիկիլիայումը). ըստ որում մեծ թանգութեան ժա-
մանակում անչափ ցորեան էի ուղարկած Հռոմ, զէպ ի դործակալքը
հաճոյակատար էի գտանված, զէպ ի վաճառականքը, արդար, զէպ
ի ազատ քաղաքների մարդիկը, առատաձեռն, զէպ ի գաշտակից աղ-
զերը, անչահանդիւր. մի խօսքով, ամենների տչքին և ամնայն
դործում երեւած էի արթուն և զգաստ: Սիկիլացիք հնարեցին նո-
րանշան պատիւներ իմ համար. ես ևս այն յուսով դուրս էի գա-
լիս Սիկիլիայից, թէ Հռոմեական ժողովուրդը ևս առաւել մեծա-
բանք ցոյց կը տայ ինձ, բայց երբ որ այն օրերին ճանապարհի վե-
րայ լինելով, պատահմամբ անց կացցայ Պուտեօլի քաղաքը, ըստ

որում այս տեղ սովորութիւն ունէին հաւաքվելու մեծ բաղմութիւն
և երեւելի մարդիկ, համարեա՞ թէ զեանին զարկվեցայ, երբ մինը
հարց արեց ինձանից, թէ երբ եմ Հոռոմից դուրս եկել, և ինչ նոր
բան կայ այն տեղ: Երբ պատասխանեցի նորան թէ ես իմ պաշտօ-
նի վիճակից եմ գալիս. Այո՞, կարծեմ որ Արիւրիկայիցն էք գալիս,
ասաց այն մարդը: Մարջա շարժվեցաւ, պատասխանեցի. Աչ, այլ
Սիկիլիայիցն եմ գալիս: Ապա մի ուրիշ մարդ, որպէս թէ տեղեակ
էր ամենայն բանի, խօսեց. Մի՞ թէ չը գիտես դու թէ սա գանձա-
պետ է եղած Սիրակուս քաղաքումը: Աւելի ինչ խօսեմ. զաղա-
րեց բարկութիւնս, և ես այնպէս ցոյց տուեցի, որպէս թէ այն մար-
դերից մինն էի, որ եկած էին Պուտեօլի, այս տեղի ջրերը պետք
ածելու համար:

52. ԱՐԻՒՐԻԿԱՅԻ ԳՐԱՆՊՈՒԿՆԸ.

Ըթէն քաղաքումը մի պատկառելի և խիստ դատարան կար,
որ ասվումէր Արիւպագոս, ինչ տեղ, մի գուցէ թէ յանցաւորների
ողորմելի տեսութիւնը շարժէր դատաւորների գութը, գիշերով,
Ճրագները հանդերձ, դատաստան էր լինում, և դատաւորքը լուռ
և անխօս իւրեանց վճիռը տախտակների վերայ գրած տալիս էին,
այնպէս որ մինը միւսի վճիռը չը գիտէր: Այս Արիւպագեանքը
միանգամ դատապարտեցին մի երեխայ որ ագռաւների աչքերը դուրս
էր փորել, ըստ որում համարումին նորս, թէ այդ գործը ամենա-
վատմար բնաւորութեան նշան էր, և մնասակար կը լինէր շատերի
համար, եթէ երեխան մեծանար: Սոյն դատաւորները շատ զգաստու-
թեամբ սովոր էին քննութիւն գործել, թէ ամեն մի Աթենացի ինչ
գործի տէր է, կամ թէ ինչ աշխատանքով հաց է ուտում, որ
այսպէս մարդիկ անարատ կենային, մտածելով թէ համար պիտոյ
էր տալ իւր կեցութեան մասին:

53. ՄԻ ԼՆ ՀԱՄԱՐԻՆԻՆԸ.

Պիւրհոս թաղաւորը հանդիպեց ճանապարհին մի շան որ մի
սպանած մարդու մարմին պահումէր: Լսեց, որ այդ շունը երեք օր
տանց կերակրի նստած է այն տեղ և չէ հեռացած անկենդան մար-
մնի մօտից, և հրամայեց որ թաղեն մուկալը, բայց շունը տանն
և կերակրեն զգուշութեամբ: Քանի մի օրից յետոյ հանդէս արեց
զօրքին. մին մին անց էին կենում զօրականքը և թաղաւորը նստած
էր: Այն տեղ էր և շունը. բայց սա, յատա՞ջուց հանդարտ և լուռ
մնալով, երբ որ տեսաւ իւր տիրոջ սպանողքը, խիղջն դուրս փա-
զեց կատաղելով և հաչեց նոցա վերայ, ապա դարձրեց երեսը դէպ

ի Պիւրհոսս, կասկածանքի առիթ տալով ոչ թէ միայն թագաւորին, այլ և ամենեցուն որ ներկայ էին: Ըմբռնեցին այդ մարդիկը և հարցուփորձ արեցին, միտք դնելով քանի մի այլ հանգամանքներ: Պարտաւորվածքը խոստովանեցին իւրեանց մարդասպանութիւնը և պատիժ ստացան:

54. ԴԻՆԻՒԻՑ ԲՆԻԼԸ:

Գիտնեսիոսը քսան և հինգ տարեկան հասակում թագաւոր նստեց, և երեսուն ութ տարի բռնակալ էր Սիրական քաղաքումը: Ինչ գեղեցիկ քաղաք և ինչ ճոխ և հարուստ թագաւորութիւն, բայց և ինչ ծառայութեան լծի տակ պահպանող դաս: Այս Գիտնեսիոսի մասին արժանահաւատ վկաների ձեռքով գրած հասել է մեզ այսպէս. թէ ուտելու և ըմպելու մէջ շատ չափաւոր էր, պատեւաբար մէջ, քաջ և արի տղամարդ էր, բայց նմանապէս ի բնէ չարագործ և անիրաւ: Բերեմ ամենայն մարդ, որ կարող էր ճանաչել ճշմարտութիւնը, անպատճառ պիտոյ է համարի նորան ամենաթշուառ անձն. որովհետեւ այն բանը որին կարտով ցանկացած էր, չէր կարողանում ձեռք բերել և այն միջոցին երբ մտածումը թէ ամենակարող է: Թէպէտ բարի ծնողների որդի, պատուաւոր ազգատոհմի զուակ (բայց այս մասին այլևայլ են լուրերը), այդ ունէր շատ բարեկամական կապակցութիւնք իւր հասակակիցների հետ և յաճախ գտանվումը իւր ազգականների մէջ, բայց նորանցից ոչ մինին ևս հաւատ չէր ընծայում, այլ իւր մարմնի պահպանութիւնը յանձնած էր այնպիսի ծառաների որ ընտրած էին մեծատունների գերդաստանից և ազատ էին ծառայական անունից, այլև քանի մի եկաւոր մարդերի և բարբարոսների: Այսպէս, իւր անիրաւ գահասիրութեան պատճառով, ասես թէ բանտի մէջ փակել էր ինքը իւր անձը: Եւ ոչ այսչափ միայն. այլև չը կամենալով իւր վիղը ստիբիչի ձեռք տալ, սովորեցուցել էր իւր աղջիկներին մտուք ստիբիլ, Բայց և սորանցից, երբ որ չափահաս էին դարձած, հեռացրեց երկամբը և հրամայեց ընկուզի կարմրացրած փեճեկներով խանձել իւր մօրուքը և գլխի մաղերը: Երկու կին ունէր, բայց երբ որ գիշերով գալու էր սոցա մօտ, յառաջուց լրտեսուներ ճանապարհը և վերահասու էր լինում ամենայն բանի: Իւր ննջարանը շրջապատել էր մի խանգակով և սորա միջոցը կապակցել էր փայտի կամրջով. բայց այս կամուրջը վերացնումը, երբ ննջարանի գուռը փակել էր: Այս Գիտնեսիոսը չը համարձակվելով հասարակաց բեմի վերայ կանգնել, սովորաբար մի բարձր աշտարակից խոսումը ժողովրդի առաջև: Միանգամ կամենալով գնտակ խաղալ, ըստ որում

շատ սիրումը այս զուարճութիւնը, հաննց վերայի հանգերձը, և իւր սուրը, ինչպէս ասումնն, պահ տուեց մի մանուկ տղայի: Սորա ընկերակիցներից մինը ասեց խաղալով. Ուրեմն տրան ևս յանձնումքո կեանքը. այս խօսքի վերայ ծիծաղելով մանուկ տղան, Գիտնեսիսը հրամայեց երկուսը ևս մեռուցանել. պատճառ, մինը իւր սպանելու ճանապարհը ցուցել էր, միւսը ծիծաղելով հաւանութիւն էր տուած այդ խօսքին: Այս արարքը յետոյ մի անտանելի ցաւ դարձաւ նորա համար. պատճառ, իւր հրամանով մահացել էր մի մանուկ, որ անչափ սիրելի էր նորա սրտին: Այսպէս, տկար մարդերի ցանկութիւնքը ձգձգվումն զէպ ի հակառակ կողմեր. երբ որ գնացիր մինի քամակից, պիտոյ է ընդդիմանալ միւսին:

55. Լ-ը-տի-ս- Բ-կի-ս.

Երբ Պորսենա, Ետրուսկացոց թագաւորը, թշնամարար գալիս էր Լոռի վերայ, բոլոր գիւղացիք, ինչպէս կարող էին, տեղափոխվեցան զաշտերիցը քաղաք, և նոյն իսկ քաղաքը ամրացրեցին պահպանողական հնարներով. ապահոված էր երևում որը պարսպների զօրութենով և որը Տիրեր գետի ընդդիմակաց լինելովը: Մի գերանաչէն կամուրջ փոքր մնաց, որ ճանապարհ տայ թշնամուն, եթէ չը լինէր մի տղամարդ Լորատիոս ֆոկլէս անունով: Սա պատահմամբ կարողած լինելով կամրջի պահապանների մջ, երբ որ տեսաւ թէ Յանոսի տաճարը անկարծելի արշաւանքով առվեցաւ, և թշնամիքը արագութեամբ ներքև էին վաղում, բայց իւրայինքը ահ ու զօրի մջ զէնընկեց էին լինում և իւրեանց կարգից զուրս էին զալիս, նախատինք տուեց նոցա, ընդդիմացաւ. նոցա և ինդրելով աստուածների և մարդերի օգնականութիւնը, վկայումք և հաստատումք թէ թշնամին, պահապանները հեռացած տեսանելով, փախչելու չէ՛ երբէք. բայց եթէ թշնամին անցանէր կամրջիցը և սորան իւր քամակումը թողուր, ապա աւելի մեծ բազմութենով երևելու էր նա Պալատիոն քաղաքասարի վերայ և Վալիտոլիոնի մջ, քան թէ Յանոսի տաճարումն էր: Այս պատճառով Լորատիոս ֆոկլէսը յորդորումք և քաջալերումք, որ աւերեն կամուրջը թէ սրով, թէ կրակով և թէ սյլ կերպով. բայց ինքը, ինչքան կը բերէր մի մարդու կարողութիւն, զէմ կը կենայ յարձակվող թշնամիներին: Ապա գնաց նա կամրջի զլուխը, և կամենալով պատերազմը սկսանել մտից, դարձուց զէնքը զէպ ի թշնամին, և հրաշալի քաջարտութենով հիացք բերեց նոցա վերայ: Երկու միւս Լոռուցիցիք Սպուրիոս Լարտիոս և Տիտոս Լերմինիոս ամօթապարտ լինելով մնացած էին նորա հետ. սոցա հետ միասին Լորատիոս ֆոկլէսը մի

քանի ժամանակ ընդդիմացաւ պատերազմի առաջին փոթորկին. բայց, երբ որ փոքր էր մնացել որ կամուրջը ամենին քանդվէր, հարկադրեց որպէս իւր ընկերները նոյնպէս և կամուրջ քանդողները, որ ապահովեն իւրեանց անձը. յետոյ կատաղի և խրոխտագին աչքերը շրջելով զէպ 'ի Ետրուակացոց մեծամեծքը, մին մին ասպարէզ էր գանչում նորանց, կամ թէ հայհոյումը ամենները այսպէս. Ըմբարտաւան թագաւորների ծառայք մտանալով իւրեանց ազատութիւնը, եկել են օտարի ազատութիւնը յափշտակելու: Եւ քանի միջոց յապաղելով նայումին միմեանց վերայ որ սկսանեն կոխուր. ապա ամութով վառվեցաւ թշնամի զօրքը, և ձայն արձակելով ամենայն կողմից նետաձիգ էին լինում մի հատ հակառակորդի վերայ: Բոլոր նետերը հանդիպելով վահանին և անփնաս մնալով, նոյնպէս քաջ ընդդիմանալով նոցա Հոռմայեցին, և ահագին քայլով կամրջի մուտքը պահպանելով, թշնամիքը աշխատումին ահա վերայ վազել և հալածել այն տղամարդը, բայց կէս մի աւերած կամրջի փլատակը և կէս մի Հոռմայեցոց ուրխութեան աղաղակը, որ գործը աւարտած էր ահա, անկարծելի զարհուրանքով զազարեցուցանումին թշնամու արշաւանքը: Ընն ժամանակը քոկլէս Հոռմայեցին խօսեց այսպէս. Ով տիրերեան Հայր, քեզ, ո՞վ սուրբ դու, աղաչումեմ որ այս զէնքը և զինուորը ընդունես մարդասիրաբար քո գետի մէջ. և խեղճն զինազգեստեալ թաւ Տիրերի մէջ, և թեպէտ քամակիցը թափվումին անհամար նետեր, բայց ինքը ողջ և սողող լող տալով անցաւ. հասաւ իւրայիններին, մի գործ յանձն առած, որ ապագայումը գտանելու էր աւելի փառք, քան թէ հաւատ:

56. ԿՅՈՒՄՈՒՆՈՒՄՈՒՄ.

Բայց որովհետև Պորսենա թագաւորը այդու ամենայնի պաշարել էր Հոռմը, և սորանից յառաջացաւ սով և մեծ թանգութիւն, Կուկիոս ալնուական երիտասարդը անարժան տեսաւ, որ Հոռմայեցոց ժողովուրդը պաշարեալ լինի նոյն Ետրուակացոց ձեռքով, որոնց զօրքերը շատ անգամ հալածել էր ինքը: Կուկիոսը մտածելով թէ մի մեծ և քաջասիրտ գործով պէտք էր վրէժխնդիր լինել այս անարգանքին, յառաջուց խորհուրդ կապեց իւր մէջ որ ինքնազուխ գնայ և մտանէ թշնամիների բանակը. բայց որովհետև կակածումը մի գուցէ, առանց հիւպատոսների հրամանին և ժողովրդի գիտութեանը գնալով, ըմբռնվէր հոռմայեցի պահապանների ձեռքով և յետ բերվէր փախտահանի պէս, և այս բանիս հաստատութիւն կը տար նոյն իսկ քաղաքի ձախորդութիւնը. այս պատճառով զիմեց ձերակուտի մտ և խօսեց այսպէս. ո՞վ Հարք. կամք ունիմ անցա-

նել Տիրեր գետիցը և, եթէ կարելի էր, մտանել թշնամիների բանակը, ոչ որպէս յափշտակող և ոչ որպէս փոխարինող թշնամու աւերանքներին: Աւելի մեծ գործ ունիմ մտքիս մէջ, եթէ կը յաջողեն աստուածք: Հարբը հաւանեցին այս բանիս: Մուկիոս, սուրը թագցրած զգետի տակին, զնաց: Երբ որ տեղ հասաւ, կանգնեց մի մարդաշատ ամբոխի մէջ թագաւորի աթոռի մտ: Այս տեղ պատահամար թռչակ էին վճարում զօրականներին և զպիրը (զբազիրը) համարեալ թէ նշնպէս զգետաւորված, ինչպէս թագաւորը, խօսումք սորա հետ զանազան բաներ, և զօրականքը ըստ մեծի մասին մտանումէին զպիրին: Օտարականը չը համարձակվելով հարցուփորձ առնել թագաւորի մասին, որովհետև գորանով պետոյ է յայտնվեր նորա որպիսութիւնը, սխալվելով սպանեց զպիրը փոխանակ թագաւորին: Յգանողը, արիւնտ սուրը ձեռքին, իւր համար ճանապարհ բանալով ահարեկեալ ամբոխի մէջից, և ժողովուրդը խռովութեան ձայնը լսած հաւարվելով, թագաւորի ծառայքը բռնեցին և բերեցին սպանողը: Սա ատնի առաջև կանգնած և այնքան մտտակայ փռանգի մէջ աւելի զարհուրեցուցիչ քան թէ զարհուրած լինելով, խօսեց այսպէս. Հռոմայեցի եմ ես, և Մուկիոս են ասում ինձ. որպէս թշնամի կամեցայ սպանել իմ թշնամիս, և այնքան ես սիրտ ունիմ մեռանելու, ինչքան սիրտ ունէի սպանելու: Քաջութեամբ գործել և քաջութեամբ համբերել սովոր են Հռոմայեցիք: Եւ ոչ թէ միայն ես ունէի այս դիտաւորութիւնը ընդդէմ քո, այլ և իմ հետեից կան շատերը որ զնումէին նոյն պարծանքի քամակից: Աւրեմ, եթէ կամիս, զօտիզ կապիր այս վտանգի համար, որ զու ամենայն ժամ կարողանայիր քո գլխովը պատերազմ տալ. սուր ու թշնամի կուճենաս քո արբայական պալատի սրահումը: Այս պատերազմը յայտնումներ քեզ մէք Հռոմայեցոց երիտասարդքս. ոչինչ զօրքից, ոչինչ պատերազմից մի վախեցիր. քո և մի քանիսի մէջ կը լինի վէճը: Երբ որ թագաւորը, այս խօսքերի վերայ զոյրացած և վտանգից ահարեկեալ, հրամայեց խրոխտարար որ կրակով շըրջապատեն այն մարդը, եթէ պարզ և յայտնի չասէր իսկոյն այն փնասակար զարանագործութիւնքը որոնց մասին ծածկատես յիշատակութիւն էր արած: Ապա խօսեց Հռոմայեցիին. Ահա՛ քեզ ապացոյց, որ իմանաս թէ մարմինը ինչպէս թեթեւ բան էր նոցա աչքումը, որ փառքը մեծ են համարում. այս խօսքը ասելով, աջ ձեռքը կոխեց այն բորբոքեալ կրակարանի մէջ որ պատրաստած էր զօհի համար և խորովեց ձեռքը որպէս թէ անզգայ էր: Քագաւորը զարհուրելով այս սքանչելի գործի վերայ, վեր թռաւ աթոռիցը և հրա-

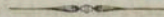
մայեց որ այն երիտասարդը յետ քարշեն զոհարանից, և սասց նորան. Գնա՛, հեռացիր, դու աւելի թշնամի ես քեզ քան թէ ինձ. շատ երջանիկ կը համարէի իմ անձը, և թէ այդպիսի պրականութիւն պաշտպան լինէր իմ հայրենիքին: Պատե՛րազմի իրաւունքով արձակումեմ՝ քեզ ազատ, անփաս և անարատ: Եղա Մուկիտը, որպէս թէ շորհակալութեան աղազաւ, խոստովանեց. Ըստ որում պրականութիւնը պատիւ ունի քո մտ, այնպէս որ դու բարեգործութեամբ ստացար ինձանից այն բանը որ չը կարողացար, ահ տալով, ապա յայտնեմ քեզ, որ մեր երեք հարիւր տղամարդ, ընտիրները Հռոմայեցոց երիտասարդների մէջ, զաշն կապեցինք այս ճանապարհով մտանալու քեզ. իմ վիճակս, տաջինը եղաւ. միւսները, ինչպէս կը բերե բողոքը, ամեն մինը իւր ժամանակին կը հանդիպեն քեզ: Մուկիտը, որ յետոյ իւր փնտասեալ ձեռքի պատճառով Կեփօլա մականուն ստացաւ, արձակված լինելով, նորա քամակից Պորսենա թաղաւորը զեսպաններ ուղարկեց Հռոմ: Բայց առաջին վտանգի պատահումը, որանից Պորսենա ազատվել էր դարանագործի սխալներովը միայն, և գալոց այնքանուպատիկ փորձանքը, ինչքան հակառակորդը զեռես մեռաւին, այնպէս խոր տպաւորված էին նորա սրտի մէջ, մինչև առանց օրինաւոր պատճառի հաշտութեան պայմաններ առաջարկեց Հռոմայեցոցը:

57. ԵՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ ԿՆՆՆՆՆՆՆՆՆ:

Հռոմայեցիք, կամբլլոսի առաջնորդելովը, պաշարել էին Պալիսկացոց Պալերիի անունով քաղաքը: Պալիսկացոց մէջ սովորութիւն կար մի և նոյն մարդը գործ ամէլ որպէս երեխաների ուսուցիչ և որպէս նոցա ընկերակից, և շատ երեխայք միտսին յանձնած էին մի մարդու հոգաբարձութեան: Իշխանների զաւակները, ինչպէս սովոր է լինել, դաստիարակումը նա, որ գիտութեամբ գերազանց էր երևում: Եւս ուսուցիչը խաղաղութեան ժամանակին սովորութիւն ունենալով երեխայքը դուրս տանել քաղաքից խաղաղութեան և վարժութեան համար, և նոյն սովորութեանը հետեւելով պատերազմի միջոցումը, դուրս էր տանում երեխայքը, երբեմն փոքր և երբեմն շատ հեռացնելով քաղաքի դարպասից: Պատահեց միանգամ, որ վարժապետը զանազան խաղեր և խօսակցութիւնք մէջ բերելով, սովորականից դուրս յառաջ գնաց իւր աշակերտների հետ, մինչև որ պարսպ գտանելով բերեց նորանց Հռոմացոց բանակի մէջ և ներկայացրեց կամբլլոսին: Եւս տեղ, իւր յանցաւոր գործի վերայ յաւելացրեց մի աւելի յանցաւոր խօսք, թէ ահա՛ Պալերիի քաղաքը Հռոմայեցոց ձեռքն և՛ տալիս, ըստ որում այս երեխայքը, որանց

ծնողքը այն տեղ երևելի մարդիկ են, ձեր իշխանութեան տակ եմ
զննում: Աստիլլոսը լսելով այս բանը, խոսեց այսպէս. Դու յանցա-
ւորդ, յանցաւոր ընծայով չես եկած քեզ նման ժողովրդի կամ զը-
րազարի մտ. մեր և Քալիսկացոց մէջ չը կայ կապակցութիւն որ
լինումէ մարդկային պայմանով. բայց այն կապակցութիւնը, որ բնու-
թիւնն է սահմանել, կայ և կը լինի երկուքի մէջ, Այդ և պատերազմի
և խաղաղութեան իրաւունք որ մեր ուսել ենք այնքան արդարա-
պէս, ինչքան քաջութեամբ գործ զնել: Աւելինք զէնք, ո՛չ թէ ընդ-
դէմ այն հասակին որին խնայումեն և քաղաքների տիրապետութեան
միջոցին, այլ ընդդէմ զինուորների և նոցա, որ ոչ վիրաւորված և
ոչ գրգռված լինելով մեղանից, յարձակվեցան Հռոմայեցոց բանա-
կի վերայ Աէլի քաղաքի մտ: Բայց դու, մի ամենին նորանչան
յանցանքով գերազանց գոտանվեցար քան թէ նորա: Ես հռոմեական
հնարներով, սյրականութենով, գործով, զէնքով կը յաղթեմ, ինչ-
պէս յաղթեցի Աէլյացոցը: Ապա հրամայեց մերկացուցանել այն ման-
կավարժը, ձեռքերը կապել քամակին և տալ երեսմաներին, որ տա-
նին Քալերիի, այլև երեսմաների ձեռքը գաւազան զրեց, որ թակե-
լով այն մասնողը վարեն զէպ ի քաղաք: Այս տեսարանի վերայ
հաւաքվեցաւ ժողովրդի բազմութիւնը, ապա քաղաքի մեծաւորքը
խորհուրդ կատարելով այս շլտած բանի մասին, Քալերիացիք այն-
պէս փոխեցին իւրեանց կարծիքը, մինչև նորա, որ յառաջ ատե-
լութենով և բարկութենով կատաղած զթէթէ աւելի բարուք էին
համարում, կործանվիլ ինչպէս Աէլյացիք, քանթէ հաշտութեան
զաշն կապել ինչպէս Ասպենացիք, բոլոր ժողովրդով հաշտութիւն
խնդրեցին: Հռոմեական հաւատարմութիւնը, զօրագլխի արդարու-
թիւնը զոմտանումէին հրապարակի և խորհրդարանի մէջ. հասարա-
կաց հաւանութենով զեսպանք ուղարկվեցան Աստիլլոսի մտ բանա-
կի մէջ, և այն տեղից Աստիլլոսի թոյլտուութեամբ զնացին Հռոմ
ձերակուտի մտ, որ Քալերիի քաղաքը յանձնեն Հռոմեական տե-
րութեանը: Դեսպանքը ներկայանալով ձերակուտին, խոսեցին այս-
պէս. Զօղովակ՛ հարք, այնպիսի յաղթութենով, որին ոչ աստուած
և ոչ մարդ կը նախանձէր, յաղթված տալիս ենք մեր անձը ձեզ,
քաջայոյս լինելով թէ մեք աւելի երջանիկ կը լինինք ձեր իշխա-
նութեան ներքոյ, քան թէ մեր անկախութեամբը, և մեր այսպիսի
յոյսը ամենամեծ պատիւն էր յաղթողի համար: Այս պատերազմի
վերջը երկու փրկաւէտ խրատ է բերել մարդկային ազգի համար.
Դուք աւելի բարուք համարեցիք հաւատարմութիւնը պատերազմի
մէջ, քանթէ զաւրոց յաղթութիւնը. մեք պատուաւոր կերպով հանդէս

գանձած լինելով, կամայ հրաժարվեցանք յաղմութենից: Այժմ
ձեր հպատակ ենք. ուղարկեցէք, որ մեր զէնքը, մեր պատանդները,
արձակ ու բաց քաղաքը վեր առնուն: Ոչ դուք կ'ապաշաւէք ձեր
հաւատարմութեան վերայ, և ոչ մեր, ձեր իշխանութեան վերայ:
Կամիլլոսին շնորհակալութիւն արեցին և թշնամիքը և իւր քաղա-
քացիքը: Լաչուութիւնը տուած, զօրքը յետ դարձաւ Լուս:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

ԲԱՐԲ ՈՒ ՎԱՐԲ ՊԱՏԿԵՐԸՆՅՈՂ ԿԱՐՃ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԵՒ:

1. ՔՐԻՄԻՆՆԻ ԿՆՆԵ:

Այս (Պրուսիացոց) թագաւորը մի օր իւր պատուհանից դուրս
նայելով տեսաւ մի մեծ բաղմութիւն որ կարդուամբ մի յայտարա-
րութիւն պատի վերայ ամրացրած: Ասաց իւր մանկլաւիկներէ մինին.
Կնա՛ տես թէ ինչ բան է այդ. եկան ասացին նորան. թէ մի եր-
գիծական գրուած է թագաւորի վերայ: Քրիդրիկոսը ասաց. Շատ
բարձր է ամրացրած այն թուղթը, գնացէք, աւելի ցած դրեցէք,
որ կարողանան առաւել լաւ կարդալ:

2. ՕՐԻՆՆԻՆ ԿՆՆԵ:

Ղը Ռոբըր դուքսը գեղեցիկ չէր. նա միանգամ հանգիպեց
մի շատ տղեղ Օվերնացու որ գործ ունէր Վերսայլ քաղաքումը:
Նա ինքը ներկայացրեց նորան Լուդովիկոս տասն և չորսերորդին,
տեսլով թէ ևս այս պարտնին շատ և շատ շնորհապարտ եմ: Թա-
գաւորը կատարելով այն խնդիրը որ արեցին, հարցրեց դուքսիցը,
թէ ինչ բանի համար շնորհապարտ ես դու այս մարդուն: Չերդ
մեծութիւն, պատասխանեց դուքսը, եթէ այս անձոնի կապիկը չը
լինէր, ևս Չեր թագաւորութեան ամենատղեղ մարդը կը լինէի:

3. ԿՐԻՄԻՆՆԻ ԿՆՆԵ:

Վֆրիկայի սեամորթ մարդիկը տրէտ լինելով գրելու արուես-
տին, կարծումն թէ նամակը կախարդութեան պէս մի բան է: Մի
սեամորթ Վֆրիկացի Մարտինիկ կղզումը բան էր գողացել մի Քրան-
սիացու մտից, և սա ուղարկեց նորան մի նամակով միւս Քրանսի-
ցու մտ, որ պատժէ նորան: Այն մարդը, որի վերայ գրած էր

Թուղթը, կարգալով նորան, մանրամասնաբար պատմեց գողին իւր գողութեան բոլոր հանգամանքը: Սեւամորթ Աֆրիկացին տեսանելով այս մարդը այնպէս քաջ տեղեակ իւր արած գործին, ասումը. Թուղթը կախարդ է. այս պարոնը տեսած չը տեսած նամակը, խփոյն խնացաւ ինչ որ արած եմ: Գողը պատժվեցաւ ինչպէս արժանի էր:

4. ԱՆՆԵՐԻ ԳԵՂԵՆՆԷ.

Փիլիսոպոս երկրորդը (Թագաւոր Յպանիայի) 1586 Թուականին Կատալիայի երիտասարդ իշխանը ուղարկել էր Հոմ, որ շնորհաւորէ Սիքստոս հինգերորդի հասանելը պապական աստիճանի: Այս պապը անհասան գտանելով այն բանին, որ նորա մօտ ուղարկած էին մի այդպէս երիտասարդ զեւսպան, չը կարողացաւ համբերել որ շատէ. Այդ ինչ բան է. մի թէ պակաս էր մարդը ձեր Թագաւորին, որ ուղարկել է ինձ մի անմարտի զեւսպան: Հպարտ Յպանիացին պատասխանեց. Եթէ իմ Թագաւորը կարծած լինէր թէ արժանաւորութիւնը մնորդի մէջ է, արդարեւ ուղարկած կը լինէր մի այժ և ոչ այնպէս մի անուական մարդ, ինչպէս ես:

5. ԱՆՆԵՐԻ ԿՅՈՒՄԸ.

Աւրելիանոս կոչարը եկած լինելով Տիւան քաղաքի առաջև, և նորա դռները փակ գտանելով, երդում կերտ իւր բարկութեան մէջ, թէ մի հատ շուն ևս չէ թողելու կենդանի այն անհնազանդ քաղաքումը: Զօրականքը յառաջուց ուրախանումին յուսալով թէ մեծ կողոպուտ կ'ընկնի նոցա ձեռքը: Երբ որ տիրապետեցին քաղաքին, Աւրելիանոսի զօրականքը աղաչումին նորան որ կատարէ իւր երդումը: Աւրելիանոսը ասաց. Երդում կերայ ոչ մի շուն ևս կենդանի չը թողուլ այս քաղաքումը. ապա ուրեմն, եթէ կամենար, սպանեցէք բոլոր շները, բայց ևս պատուիրումեմ, որ ոչինչ փնաս չը տայիք բնակիչներին:

6. ԺՄԻ ԲՆԵՐԻՆ ԳԵՂԵՆՆԷ ԵՐ ՀՈՒՄԸ.

Բլոյնիտ արբան, որ գաղղիական ձեմարանի տանադպիր էր, միանգամ իւր գդակի մէջ երեք երեք մանէթի տուրք էր ժողովում: այսքան պարտական էր տալ ձեմարանի ամեն մի անգամը մի քանի հասարակաց ծախքերի համար: Արբան չը տեսանելով թէ քառասուն միարաններից մինը (նախաժող պարոն Ռօզը), որ շատ ժլատ մարդ էր, դրեց արգելք գդակի մէջ, երկրորդ անգամ մօտ տարաւ գդակը: Պարոն Ռօզը հաւատացրեց, թէ տուել եմ: Հաստատումեմ, ասաց Բլոյնիտ արբան, բայց չեմ տեսած: Այս ևս, յաւելացրեց պարոն զը Ֆօնտենէլը որ նստած էր նորա կողքին, տեսայ, բայց չեմ հաւատում:

7. ԳԵՂԵՆԻՆԻ ԳՐԱՆԻՑ.

Գեղենցի գիւղի մտ 1743 թուակ. եղած պատերազմից յետոյ, մի հրացանատր ֆրանսիացի զինուոր, որ շատ ծանր վիրաւորված էր, բերեցին քուսրբլանդեան դուքսի վրանի մտ. այս դուքսը Անգլիացոց թագաւորի որդին էր: Այն բուպեուսը ներկայ չէին վիրաւորածները, որովհետև ուրիշ տեղերում զբաղած էին, և գնացին թագաւորազնի վէրքը կապելու, ըստ որում մի ուսմք նորա ոտքի մտակողմը ջարդել էր: Թագաւորազը խօսեց այսպէս. Նախ սկսեցէք այդ ֆրանսիացի զինուորի վէրքը կապել. նա աւելի փնտսված է քան թէ ես. նա կարօտ կը մնայ օգնութեան, բայց ես, ո՛չ: Այս զեղեցիկ արարքը ոչինչ պակաս պատիւ չը բերեց այն թագաւորազնին, քան թէ այն յաղթութիւնը, որ ահա ճարել էր:

8. ՇՊԻՆԻՆԻ ԳՐԱՆԻՑ.

Մի մարդ, որ ուսումը վեց մարդու չափ, ներկայացաւ Հենրիկոս չորրորդին, յուսալով թէ այս թագաւորը կը տայ նորան մի քան որանով կարող էր պահպանել իւր այդքան սակաւագիւտ շրջորջքը: Թագաւորը որ ահա լսած էր այդ անուանի շատակերի համբուրը, հարցրեց նորանից. ճշմարիտ էր ինչ որ ասումին քո համար, այսինքն, թէ դու ուսումնս վեց մարդու չափ: Այո՛, Չերդ մեծութիւն, պատասխանեց նա: Եւ դու աշխատումնս ուսելուդ համեմատ, հարց արեց թագաւորը:—Ես աշխատումեմ այնքան, ինչքան մի ուրիշը իմ ուժովս և իմ հասակումս, պատասխանեց շատակերը, Անիծեալ դու, աղտակեց թագաւորը. և թէ ես ունենայի քո պէս վեց մարդ իմ թագաւորութեան մէջ, կը հրամայէի կակնել նորանց. այդպիսի ցոփակեաց (ուտող խմող) մարդիկը շուտով կը բերէին սով իմ աշխարհիս վերայ:

9. ՊԵՐՍԻՆԻՆԻ ԳՐԱՆԻՑ.

Իսթմալայ պատերազմի ժամանակումը (որ ունէր Պրուսիա Ալտորիայի հետ 1756—1763 թ.) Գրիգորիկոս մեծի մտ մի մարդ բերեցին որ գտանված էր ալտորիական զօրագլխի պաշտօնումը և փախած էր նորա մտից, Այս մարդը յանձնեց թագաւորին շատ հարկաւոր լնդլնի որոնցից կարելի էր շատ տեղեկութիւնք քաղել թշնամիների դիտաւորութեանների մասին: Գրիգորիկոսը հրամայեց, որ հաց դնեն նորա առջև և ապա ներկայացնեն իւրեան: Ես չեմ կարող ընդունել քեզ իմ պաշտօնի մէջ, ասաց Պրուսիացոց թագաւորը. պատճառ, ի՛նչ հաւատ կարող էի ունենալ դէպ ի մի մարդ, որ իւր տիրոջը անհաւատարիմ է գտանվել: Ահա՛ քեզ հարիւր ար-

ծախքո կարծեցած հաճոյակատարութեան համար. զնա, հեռացիր շուտով և զգուշացիր, որ միւսանգամ չերևիս իմ հողի վերայ կամ թէ իմ զօրքիս մէջ. սպա թէ ոչ, կը հրամայեմ կախ տալ քեզ:

10. ԽԻՐԻՆՆԻ ԵՅՈՒՆ.

Եւ զողջիկոս տասն և միերորդը զեռեւս երիտասարդ լինելով, գնումը երբեմն մի շինականի մտա միրգ ուտելու: Երբ որ նա աթոռ նստեց, շինականը տարաւ նորան իւր պարտեղից մի շողգամ ահագին միծութեամբ: Քաղաւորը շնորհակալ եղաւ շինականից նորա պարզեի համար, և հրամայեց տալ նորան հաղար մանկի: Գիւղատէր պարոնը լսելով թագաւորի այսպիսի առատաձեռնութիւնը յոյս ունէր որ եթէ մի ընտիր ձի տանէր թագաւորին ընծայ, կը բազդաւորվէր ամենեին: Եւ այսպիսի պարզելով գնաց թագաւորի դուռը, և թագաւորը ընդունելով նորա բերած ձին, գովասանեց ընծան և ասաց. Բերեցէք իմ շողգամս, որ և տալով գիւղատէր պարոնին, ասաց. Եհնա՛ ձեզ պարզե և մի հաղուազիւտ շողգամ, որ այնքան պատուական է իւր տեսակների մէջ, ինչպէս ձեր ընծայ բերած ձին. բարեւա՛ մնաս. շատ շնորհակալ եմ:

11. ԱՐԻՆԻՆԻ ԵՅՈՒՆ.

Մի շինեացի Մանդարին դատապարտված էր, որ մեռանի, ըստ որում յանցաւոր էր գտանվել իւր պաշտոնի մէջ: Կորա տասն և հինգ տարեկան որդին դիմեց թագաւորի դուռը, որ աղաչէ և խընդրէ թոյլտուութիւն մեռանելու փոխանակ իւր ծնողին: Քաղաւորը հիանալով այս գործի վերայ, և գութը շարժվելով այս պնխ. որ դու հայրասիրութենից, շնորհեց նորան հօր կեանքը, այլև կամեցաւ իւր կողմից ջղջ տալ նորան առանձին պատիւ և մեծարանք, որ այնպիսի զաւակը օրինակ գառնայ ապագայի համար: Սորանցից հրաժարվելով մանուկը, ասաց. Եւ յայսպիսի մի գերազանց շնորհ միշտ կը նորոգէր այն պատճառների յիշատակը, որոնց համար իւր ծնողը դատապարտված էր, և կը լինէր կեղտ անուն օրպէս մինի, նշոյպէս և միւսի համար:

12. ԲԻՆԻՆԻ ԵՅՈՒՆ.

Եւ զեղիլայոս, Լակեղեմանացոց թագաւորը, որ մինն էր այն մեծանուն իշխաններից որ մի ժամանակում կային Յունաստանի մէջ, ասես թէ իւր տան մէջ մտանումը այն բոլոր փառքը և մեծութիւնը որ նորա շորս կողմը պատած էին, կամենալով ազատօրէն զգուել և փայփայել իւր որդին որ զեռ ևս մանուկ էր: Յունաստանը նայումը սքանչանալով, երբ որ այս թագաւորը, որանից

սարսափումէին Սպարտացոց թշնամիքը, մի դաւաղանի վերայ հեծած վալուռք, իւր աթոռի ժառանգը զուարճացնելու համար: Մի ծաղրածու մարդ միանգամ ականատես լինելով այս բանիս, որ ծաղրալի էր մի հասարակ մարդու աչքի, սկսեց ծիծաղել Ազգեկիւյտոսի վերայ, իմ բարեկամ, պատասխանեց նորան այս իշխանաւորը, այժմ դու հանդարտ կաց և սպասիր մինչև հայր դառնաս, ապա կարող էիր ծիծաղել նոցա վերայ որ հայր են ահա:

13. ՄԻ ԿՅՐ ԴՄՐԻՆ ԿՅՐԻՆ ԿՅՐԻՆ:

Մի կյր մարդու մասին պատմումն այս հնարագիտութիւնը: Նա ունէր հինգ հարիւր արծաթ, որ թաղցրած էր իւր պարտեղի մի անկիւնումը: Բայց մի դրացի, որ տեսած էր այս բանը, գնաց և հանեց հողի տակիցը: Կյրը գալով և չը գտանելով իւր արծաթը, կարծիքի մեջ ընկաւ թէ ո՞վ կարող էր լինել գողացողը: Մտածեց թէ ինչ կերպով պիտոյ էր տեղեկանալ այս բանին: Գնաց իւր դրացու մօտ և ասաց նորան թէ կամենումեմ խորհուրդ հարցնել քեզանից. Կայ իմ մօտ հազար մանէթ որի կէսը թաղած եմ մի ապահով տեղում, և չը գիտեմ թէ հարկաւոր էր և միս կէսը դնել այն տեղ: Գրացին խորհուրդ տուեց որ այդպէս առնէ, և շտապեց իւր գողացած հինգ հարիւր մանէթը յետ ամենէ և դնել իւր տեղումը, յուսալով թէ շուտով կը հանէ այն տեղից հազար մանէթ: Բայց կյրը միսանգամ գտանելով իւր արծաթը, տիրապետեց նորան և դանչելով իւր դրացին, ասաց նորան. Մանահայր, կյրը աւելի պայծառ տեսաւ քան թէ երկու աչքով լուսաւորը:

14. ԳԻՐԻՆ ԿՅՐԻՆ ԿՅՐԻՆ:

Երկու ուսանողք համալսարանի, Սեզովիտյից գնալով Սալամանկա, հանդիպեցին մի գերեզմանի որի վերայ դրած էր այսպիսի տապանագիր. Այս տեղ է թաղած Օլետրոս Գարսիաս վարժապետի հողին: Նորանցից մինը շատ ծիծաղեց այս անմիտ գրուածի վերայ, ասելով. Մի թէ մարդու հողին կարելի էր թաղել հողի տակ: Նորա ընկերը հասկացաւ թէ այն գրուածը կարող էր ունենալ մի խելացի խորհուրդ: Այս պատճառով թող տուեց միսին որ յառաջ գնայ, բայց ինքը բարձրացրեց գերեզմանաքարը, փորեց հողը և գրտաւ նորա մեջ մի գանձ և մի այլ վերագիր այսպէս. Գարձիբ դու իմ ժառանգ, ըստ որում այնքան խելք ունէիր որ վերահասու եղար իմ տապանագրի խորհրդին, և իմ արծաթը աւելի լաւ դործ դիր, քան թէ ես: Աշակերտը շատ ուրախանալով այս գիւտի վերայ, քարը գլորեց իւր տեղը և հեռացաւ, տանելով իւր ծոցումը վարժապետի հողին:

15. Հէջժաջը դարձնելու համար ինչպէս ընդհատելու է ինչպէս:

Հէջժաջը խալիֆը, որ իւր անողորմ գործերովը ահա և սասանութիւն էր ձգել ազդերի վերայ, միանգամ շրջումը իւր թագաւորութեան մէջ առանց ընկերակցի և առանց իշխանական նշանների, Հանդիպեց մի անպատահան Արարացու և խօսեց նորա հետ այսպէս. Ե՛րբայր, ես կը կամենայի իմանալ քեզանից թէ ինչ մարդ է այս Հէջժաջը որի մասին այսօրան խօսումեն: Հէջժաջը, ասաց Արարացին, մարդ չէ, այլ մի անողորմ գազան է: Ինչ բանի մասին նախատելի էր նա: Ընհամար յանցանքների մասին Տեսած ես դու նորան: Ո՛չ: Ապա աչքերդ բաց արա և տես, ում հետ դու խօսումես, նա է Հէջժաջը: Արարացին ամենեին անխոռով մնալով և անշարժ աչքով նայելով նորան, ասաց գոռոզաբար. Բայց դու գիտես թէ ես ո՛վ եմ: Ո՛չ: Ես որդի եմ Զօրայրի ազգատոհմից որի զաւակները ամեն տարի մի օր խելագարվումեն, և այս օրը իմ խելացնորութեան օրն է: Հէջժաջը ժպտեցաւ այս հանձարեղ խօսքի վերայ, որանով կամեցած էր Արարացին արդարացուցանել իւր անձը:

16. Հիշատակելու է ինչպէս ընդհատելու է:

Մի անգամ իւր արարել էին Քարա քաղաքը Եգիպտոսի ծովի մէջ. քաղաքացոց մէջ մի զարհուրելի սով յառաջացաւ, և ոչ մինը չէր համարձակվում առաջարկել որ անձնատուր լինին թշնամուն, բոս որում մի օրէնք դրած կար, որ մահու պատժով արգելումը խաղաղութեան դաշն կապել Մի անգամ հետ: Հեղեղորդէս, մի արժանապատիւ քաղաքացի թէ իւր ազգատոհմի կողմից, և թէ իւր առաքինական գործերովը, ցաւելով իւր հայրենիքի տառապանքի վերայ, մտրումը դրեց որ իւր անձը զոհէ նորա համար: Գուրս եկաւ ժողովրդի առջև, մի շուան վզին: Քաղաքացիք, ասաց նա, ես լաւ գիտեմ թէ ինչ կը լինի իմ վերջը. բայց երջանիկ եմ համարում իմ անձը, եթէ կարող եմ իմ մահովը զնել ձեր փրկութիւնը: Խորհուրդ եմ տալիս ձեզ խաղաղութիւն կապել Մի անգամ հետ: Քարացիքը հիացած նորա աղնուարարչութեան վերայ, ոչ թէ միայն չը պատժեցին նորան, այլև վերացրեցին այն օրէնքը որ դրած էին:

17. Հայր և ինչպէս ընդհատելու է:

Մի Արարացի եկել էր Սուլթան Մահմուդ Սուլթանի մաս և բողոքումը թէ երկու անձանց մարդիկ գիշերով գալիս էին իմ տունը և բռնութիւն էին գործում իմ կնոջ հետ: Սուլթանը հրամայեց գանգատու որին որ գայ իմաց տայ իւրեան, երբ նորա միտանգամ կը համարձակվին գալ ծամանակը հասած, ինքը

Թագաւորը սուրը ձեռքին գնաց այն բողոքաւորի տունը, հրամայեց հանգչնել ճրագները, ըմբռնեց յանցաւորքը և սրամահ արեց նորանց: Պատիժը տուած, հրամայեց Սուլթանը վառել ճրագները, բարձրացրեց ձեռքերը և փառք տուեց Աստուծուն: Ինչ որդմութիւն ստացար զու Աստուծուց, հարցրեց նորա վեղիբը: Սուլթանը պատասխանեց. Ես կարծումն էի թէ իմ որդիքս էին այս բռնաւորքը, և այս պատճառով կամեցայ շիջուցանել ճրագները, որ չը տեսանեմ մահապարտների երեսը. պատճառ, երկիւղ ունէի թէ մի գուցէ հայրական սրտի գուժը խափան լինէր այն արդարութեանը որ ինչպէս Թագաւոր պարտական էի հատուցանել իմ հպատակներին: Մտածի՛ր ապա, ունի՛մ արդեօք իրաւացի պատճառ գոհուիլիւն մատուցանելու Աստուծուն, տեսանելով իմ անձը արդար, առանց որդեսպան լինելու:

18. ԱՆՎՈՐՈՒՄ ԵՐԱՅԻՄ:

Մի շատ աղքատ մարդ գտել էր մի քսակ, հարիւր հատ ոսկի մեջուում: Այդ դրամը իմն չէ, ասումը ինքը խրեան. որոնենք սորա տէրը: Իսկոյն հրատարակել տուեց նա, որ եթէ մի մարդ կորուսած էր մի քսակ ոսկով լցրած, կարող էր դիմել նորա մօտ: Կորուսանողը եկաւ նորա մօտ և ասաց քսակի նշանները, այնպէս որ հաւատեց թէ նա խրեան է պատկանում: Ահա ձեզ ձեր քսակը, ասաց աղքատը, և շատ ուրախ եմ որ կարողացայ միւսանգամ հատուցանել ձեզ նորան: Այն մարդը անչափ ուրախանալով և շնորհակալ լինելով աղաչեց որ աղքատը ընդունի քսան հատ ոսկի որպէս նորա շնորհակալութեան ապացոյց: Աղքատը յանձն չտաւ և տասն հատ տուածիցը ևս հրաժարվեցաւ: Ապա քսակի տէրը վեր առաւ քսակը և ձգեց զէպ ի աղքատը, ասելով. Պահի՛ր դորան քո մօտ, որովհետեւ զու չես կամենում ոչինչ ընդունել, ապա և ես ոչինչ կորուսած չեմ: Աղքատը չը կամենալով վիրաւորել այն պարտին, վերջապէս վեր առաւ մի հատ ոսկի, որ և իսկոյն բաշխեց քանի մի ցաւազարեալ անբաղգների որ անցանուսկին ճանապարհից:

19. ՍՈՒՐԵՆԻ ԱՆՎՈՐՈՒՄ:

Սուլթանն գոռող Սուլթանը Տաճիկների, որի բնական ձիրքը շատ մեծ էին, և պատուասիրութիւնը անասման, յարձակվեցաւ Հունգարիայի վերայ և առաւ Բէլգրադ քաղաքը որ համարումը պահպանողական պարիսպ քրիստոնեայ ազգերի համար: Սուլթանը այս երեւելի աշխարհակալութիւնը արած, և ահա մի հասարակ կին մօտեցաւ նորան և արտասուելով դանդատումը թէ Սուլթանի զօրակաւքը յափշտակեցին անասունքս որ իմ բոլոր ունեցած չունե-

ցածս էր: Պէտք է որ զու մի խոր քնի մը թաղած լինէիր, ասոց նորան Յուլիանը ծիծաղելով, ըստ որում շնս իմացել այն գողերի գալուտը: Այո, տէր, ես պինդ քնած էի, պատասխանեց կինը, բայց այն յուսով և հաւատով, որ ձեր մեծութիւնը արթուն էր հասարակաց սպաշուխթեան համար: Յուլիանը վեհանձն մարդ լինելով, հաւանեց կնոջ պատասխանատուութեանը, թէև շատ համարձակ էր, և պատշաճապէս փոխարինեց այն փնասը որ իւր պարտականութիւնն էր եղած խափանել:

20. Պ-դ-ն է Ա-դ-ն է:

Ապրիոս տկար ծերունին հռոմէական Եռապետներէ հրամանով զատապարտվեցաւ դէպ ի մահ, և մտածելով թէ այն թշուղ և նուազ կենդանութեան սակաւ օրերը որ դեռ ևս ունէր ապրելու, չարժէին աշխատութիւնը պահպանել նորան, յոյսը կորեց իւր փրկութենից և վճռեց որ հանդարտ մնայ իւր տան մէջ և մտանիւ Բայց չը կարողացաւ ընդդիմանալ իւր որդու թախանձադին աղաչանքին, որ կամենումը փրկել հօր կեանքը, որ և վեր առեց նորան և զրեց ուսերի վերայ, և բեռնաւորված այս պատուական ծանրութենովը գնումը քաղաքի մէջից, մինի համար անծանօթ, միւսի բերանովը գոյասանվելով: Պատանի Ապրիոսը յաջողութեամբ դուրս տարաւ Հռոմից իւր ծնողը. ապա օգնեց նորան ոտք փոխելու, երբեմն պահելով նորան իւր ձեռքերի մէջ և երբեմն շալակելով նորան, մինչև որջ և առողջ հասան ծովին, նաւ նստեցին և անց կացան դէպ ի Սիկիլիա: Հռոմէական ազգը պահպանեց այս բարեպաշտ գործի յիշատակը: Գատաղ ճիւղը վերջանալով, պատանի Ապրիոսը յետ դարձաւ դէպ ի Հուսի և ստացաւ պաշտօն Իդիլիական (չինուածներէ վերակացուի) և հատուցին նորան կրկին շափով ինչ որ կորուսած էր:

21. Ա-դ-ն է Գ-դ-ն է և Բ-դ-ն է:

Մի նաւաստի (նաւի սպասաւոր) կամենումը նուով ճանապարհորդել դէպ ի Հնդկաստան: Մի քաղաքացի մարդ որ իւր անձը աւելի խելօք էր համարում քան թէ այն ծովազնաց մարդը, ասաց նորան. Սիրելի, ինչ տեղ է մեռել քո հայրը: Մի նաւարեկութեան մէջ, պատասխանեց նաւաստին: Եւ քո պտուղը: Երբ որ նա գնացել էր ձուկն որսալու, բարձրացաւ մի սյնպիսի կատաղի փոթորիկ, որ նորան իւր նաւակով միասին ընկղմեց ջրի տակ: Եւ քո նախապտուղը: Նա ևս անբաղդացել է մի նաւի մէջ որ ջարդվեցաւ զարկելով մի ծովային քարաձայտի: Ապա որպէս, կրկին խօսեց քաղաքացին, համարձակվումես դու ծովի վերայ ճանապարհորդել, և թէ քո բոլոր

պատերը կորել ևն այն տեղ: Պիտոյ է որ դու շատ խելագար լինիս: Պարոն փիլիսոփայ, պատասխանեց նաւաստին, խնդրեմ որ դու ևս ասես ինձ, թէ ինչ տեղ է մեռած քո հայրը: Շատ հանգիստ, իւր մահճի մէջ: Եւ ձեր նախահարբը որ տեղ: Նոյնպէս շատ հանգարտ իւրեանց անկողիններէ մէջ: Ապա ասա՛ դու ինձ, պարոն փիլիսոփոս, խօսեց նաւաստին, թէ դու ինչպէս ես համարձակումս՝ հանգստանալ մահճի մէջ, եթէ քո բոլոր պատերը մեռած են այն տեղ:

22. Ա՛ն՛ի՛ն՛ի՛ն՛ Բայ՝ ի՛ն՛չ՛ է՛ր՛

Աննուտ մեծը, Գանձմարբի և Անգլիայի թագաւորը, մի օր իւր բոլոր պալատականներով միասին կանգնած էր ծովի ափի վերայ, Նորա պալատականքը այդ բանից ախթ քաղեցին ասելու նորան, թէ թագաւորների թագաւոր ևս և տէր ծովի ու ցամաքի: Աննուտը երկիւղած և առողջամիտ մարդ լինելով, կամեցաւ ամաչեցնել իւր շողովիչքը (հաճոյախօսքը) և ցուցանել նոցա, թէ փոքր մի աւելի խելք ունէր, քան թէ կարող էր անմտանալ նոցա յիմար խօսքերովը: Այս պատճառով ծախց իւր վերարկուն և նստեց նորա վերայ: Այս միջոցին ծովը հեղեղի մէջ էր. Էաննուտը խօսելով ջրի հետ, ասումէր նորան. ցամաք հողը որի վերայ ես նստած եմ, իմն է, և ես քո իշխանն եմ. ուրիմն հրամայումեմ քեզ որ մնաս քո սահմանի մէջ և դուրս չը գաս թաց առնելու իմ ոտերը: Այս խօսքերի լսողքը կարծեցին թէ թագաւորը խելագար է, ըստ որում մտածումէր թէ ծովը կը հնազանդի նորան: Բայց ջուրը աւելի և աւելի յատաջ խաղալով եկաւ և թաց արեց թագաւորի ոտերը: Ապա վեր կացաւ Աննուտը և ասաց շողովիչներին. Ահա՛ դուք ակա-նատես էք, թէ ես ինչպէս իշխան էի ծովի վերայ. սորանից իմացէք, թէ թագաւորների կարողութիւնը մի շատ փոքր բան է: Չը կայ ոչ մի այլ թագաւոր, բաց ի Աստուծուց որ կառավարումէ երկինք և երկիր և ծով:

23. Թէ՛ Բ՛ն՛ի՛ն՛ Դ՛ն՛ի՛ն՛ է՛ր՛ Ը՛ն՛ի՛ն՛:

Սի ժլատ մարդ որ և իւր ժլատութիւնը պարծանք էր համարում իւր համար, լսելով թէ Գիւմուլէն անունով բժիշկը նորանից գերազանց է այս մասին, գնաց նորան տեսութիւն ձմեռնային երեկոյի ութ ժամուն: Գտանելով նորան մի սենեկի մէջ և նորա առաջն արած մի փոքր լապտեր որ ծխապատելով տունը համարեա թէ ոչինչ լոյս չէր տալիս, ասաց նորան ներս մտանելով. Պարոն, լսած եմ որ դու շատ և շատ անտես մարդ ես. ես ևս մի փոքր տեղեակ եմ այդ արուեստին, բայց կը ցանկանայի աւելի լինել, և

խնդրումեմ որ բարեկամարար մի քանի խրատներ տայիք ինձ տընտեսութեան մասին: Մի թէ միայն այդ բանի համար էիր եկած իմ մօտ, պատասխանեց նորան Գիւմուլէնը բարեկանալով, Նստիր, և խնդըն հանգցրեց իւր լապտերը, ասելով. Մեզ հարկաւոր չէ ճրագ խօսելու համար, և մի թէ մեջ աւելի ժողով կ'ունենայինք մեր միտքը. Ո՛հ, պարոն, աղաղակեց օտարականը. այդ տնտեսութեան խրատը բաւական էր ինձ. տեսնումեմ, որ ես, համեմատելով քեզ, անխորձ մանուկ եմ. բայց յայտնեմ քեզ որ քո խրատը գործ կը գնեմ անպատճառ: Օտարականը հեռացաւ, կուրորէն շօշափելով պատերը:

24. Ուրիշ ու միւս դեպքերու մասին.

Պիւթիասը, որ Վիւդիսյի մի քաղաքի կառավարիչ էր, լինելով հարուստ և ժլատ մարդ, հրամայեց փորել իւր աշխարհի բոլոր ոսկեհանքները, մինչև որ գրեթէ ոչինչ հող չը մնաց երկրագործութեան համար: Նորա կինը մի քաջ հնարագիտութենով հասկացրեց նորան այդ գործի անմտութիւնը: Երբ որ իւր աղամարդը մի քանի ժամանակ բացակայ էր, հրամայեց նա շինել ոսկուց մի սեղան և նորա բոլոր սարք ու կարգը. նշյնպէս ոսկուց պատրաստել տուց ձեռ և կերպարանքը այն կերակուրների որ սիրելի էին իւր ամուսնուն: Երբ սա յետ դարձաւ, հացկերութեան ժամանակը գրեցին նորա առաջև մի ոսկեղէն սեղան և նորա պատկանելիքը. այս տեսարանը յստաջ ուրախացրեց նորան, բայց քաղցածութիւնը լակելով տանջել, հրամայեց որ կերակուր բերեն. բերեցին այն ոսկեղէն յօրինուածքը, որ ծածուկ պատրաստած էին: Պիւթիասը լակեց ձանձրանալ այս խաղաղութենից և բարկանալով ամենին, խնդրեց ուտելու մի բան: Ըհա տես և հասկացիր, ասաց նորան իւր կինը, թէ ոսկին չէ սնուցիչ մարդու համար. դու մտածումս միայն որ հողի ծոցից ոսկի հանես, փոխանակ այնպիսի պտուղներ կը թնելու որ հարկաւոր էին կեանքի պահպանութեան համար: Գու խանգարումես ամենայն երկրագործութիւն, և քո հպատակքը շուտով սովամահ կը լինին, եթէ շարունակես քո գնացքը: Պիւթիասը օգուտ քաղելով այս խրատից, փոխեց իւր վարքը:

25. Անբարեբաշտի մասին.

Մի աւաղակ մարդ որ ահ ու սարսափ էր տարածել Վորսիկա կղզումը, որ և աղափել էր ամենայն որոգոյթներէից, վերջապէս բմբռնովեցաւ և յանձնվեցաւ մի զօրականի պահպանութեան: Պատրաստումէին որ պատժեն նորան մահով, բայց կալանաւորը հնարք գտաւ սոյթաբեր զօրականի արթնութենիցը և փրկվելով պատսպարան գտաւ մի ծածուկ տեղում: Քրանսխացի մեծաւորը պարտաւորեց

պահապանին, ըստ որում անհոգ էր գտանված իւր պաշտօնի մէջ. դատաստան բացվեցաւ և վճիռ կապվեցաւ որ մեռանի նա: Աւազակը լսելով այս լուրը, թողեց խեղճ իւր պատասպարանը և շտապեց մեծաւորի մօտ: Ահա նորա խօսուածքը. Չէր ծանաչում ինձ. ևս լսած եմ որ ձեր զօրականներն մինը շուտով կորնչելու է, ըստ որում չէ կարողացել պահել մի կալանաւոր որ կարող էր միսանգամ ձեր ձեռքը հասանել, կրկին հասանել մեր ձեռքը. ո՞ր է փախել նա: Ահա ձեր աչքի առաջն է: Ինչ եմ լսում ևս: Արդարև ևս այն կալանաւորն եմ, որի վերայ դուք մահու վճիռ էիք կապել. ահա՛ ևկել եմ որ կրեմ այն պատուհասը որանից կարող էի ազատ մնալ. ևս չէի համբերելու որ մի անմեղ մարդ պատժվէր փոխանակ իմ: Ֆրանսիացի պաշտնաւորը հիանալով այս բարձրահայեաց արդարութեան վերայ, ձայն արձակեց. Դու արժանի չես մահու. ևս շնորհումեմ քեզ քո յանցածքը. խեղճ կ'աղատեն այն զօրականը, բայց դու աշխատիր քո աշխարհաբոցութեան պտուղը ժողովել. դու ստեղծած ևս, որ լինիս առաքինի տղամարդ:

26. ԳՐԻՂԻՆԻ ԴՅՆ.

Ֆրիդրիխը միանգամ իւր սենեկի մէջ հնչեցուց զանգակը, և ոչ ով չերևեց թագաւորի մօտ: Նա բացեց իւր սենեկի դուռը և տեսաւ որ իւր սպասաւորը քնած է մի ամբողջ վերայ: Յտառջ գնաց և կամնուներ զարթուցանել նորան, բայց հանդիպեց աչքին մի լճլճի ծայր որ դուրս էր ցցուած նորա ծոցիցը: Հետաքրքիր լինելով ցանկացաւ իմանալ թէ այդ ինչ գրուած էր. առաւ և կարդաց, և տեղեկացաւ որ իւր սպասաւորի մոյրը գրումէր իւր որդուն և շնորհակալ էր լինում այն մասին, որ նա իւր թոշակի մի բաժինը ուղարկած էր, իւր մօր չքաւորութիւնը թեթեւացնելու համար: Մօր գրածը վերջնուներ այսպէս. Թէ Աստուած կ'օրհնէ քեզ այս քո մոյրասիրութեան համար: Թագաւորը կարդացած այս թուղթ, յոյժ մեջիկ մտաւ իւր սենեակը, առեց մի փաթեթ ոսկիներ և այն լճլճի հետ միասին մեղմով կոխեց իւր սպասաւորի ծոցի մէջ: Եկաւ իւր սենեակը և այնպէս սաստիկ հնչեցրեց զանգակը, մինչև սպասաւորը զարթեցաւ և ներս մտաւ: Դու շատ պինդ քնած էիր, ասաց նորան թագաւորը. սպասաւորը կամեցաւ թողութիւն խնդրել և իւր տարակուսանքի մէջ պատահմամբ ձեռքը տարաւ զեպ ի ծոցը և զարմացաւ գտանելով այն տեղ մի փաթեթ բան, որու քարշեց նորան, այլազունեց և նայելով թագաւորին, արտասուքի զետ էր իջուցանում, առանց կարողանալու մի բառ ևս դուրս բերել բերանիցը: Ինչ բան է այդ. ինչ է պատահել քեզ, ասաց թագաւորը: Ո՛հ,

Տէր թագաւոր, ասաց սպասաւորը խոնարհելով ծնկերի վերայ. Կամենումն կորուսանել ինձ, չը գիտեմ թէ այս ինչ արծաթ է որ իմ ծոցումն է: Ի՞մ բարեկամ, ասաց Գրիգրիկոսը. Աստուած շատ անգամ իւր բարութիւնը պարզեումն մեզ քնի մէջ. ուղարկիր այդ արծաթը քո մօրը, որջուներ նորան իմ կողմից և միամտութիւն տուր նորան որ ևս հոգարարձու կը լինիմ նորա և քո համար:

27. Ե-Գ-Ի-Գ-Յ-Ն-Ե.

Աշխարհացաս կորնթացին մեռանումը և մի կտակ արեց որ ծիծաղելի կ'երևեր ամենայն ուրիշ մարդու: Նա մտանալով իւր կենդանութեան վերջին ժամուն, պիտոյ է իւր մայրը և դուստրը թողուր վերջին չբաւորութեան մէջ, ըստ որում ոչինչ գոյք չունէր բաց ի երկու հաւատարիմ բարեկամից Կարիքսէն և Արեթոս անունով: Բայց Եւզաբիզասը չը սխալվեցաւ, իւր յատուկ սրտի պէս գտեսլով իւր բարեկամների սիրտը: Նորա արած կտակը որ պէտք է անմոռանալի մնայ, այսպէս էր. Ես կտակով յանձնումեմ Արեթոսին, որ անուցանէ իմ մայրը և պահպանէ նորան ծերութեան հասկումը. Կարիքսենին յանձնումեմ որ ամուսնացնէ իմ դուստրը և տայ նորան այնքան մեծ բաժինք, ինչքան կարող էր. և եթէ այդ երկուսից մինը մեռանի, նորա հոգարարձական գործը դնումեմ նորա վերայ, որ միւսից աւելի կ'սպրէր: Կարիքսէնը հինգ օրից յետոյ մեռանելով կամ սրտի ցաւիցը կամ թէ այլ զիպուածով, Արեթոսը կատարեց երկուսի վերայ դրած յանձնարարութիւնը, և կամենալով իւր գործը աւելի պայծառափայլ կացուցանել, մի օրի մէջ ամուսնացրեց իւր բարեկամի և իւր յատուկ դուստրը, և երկուսին ևս տուեց հաւասար բաժինք: Եթէ քննենք մօր վիճակը, սորան պահպանեց մինչև մեռանելը: Եթէ Արեթոսի ազնուարարոյթիւնը արժանի է զարմանալու, կտակարարի ազնիւ վտասաւթիւնը և հաւատը ևս առաւել արժանի է հիացման. պատճառ, նա որ ունէր համարձակութիւն այդպիսի կտակ աւանդել, կարող էր ինքը ոչ թէ միայն կատարել նորան, այլ մին բան ևս աւելի. և ոչինչ տարակուսանք չը կայ թէ նա կերակրելու էր իւր բարեկամի մայրը և ամուսնացնելու էր նորա դուստրը, առանց յատուկ յանձնարարութեան ևս:

28. Ե-Ի-Գ-Ի-Գ-Ն-Ե.

Առողովիկոս տասնևչորսերորդը հրաման տուեց Գիւքէն զօրավարին որ ումրածիք լինի Ալթերա քաղաքի վերայ, որպէս պատիժ իւր անհաւատարիմ և անզգամ գործերի մասին: Ծոփային աւազակները յուսահատվելով, ըստ որում չը կարողացան իւրեանց ծովափերիցը հեռացնել թշնամի նաւերը, որ թնդանօթնների բերանից

կրակ ու կործանութիւն էին դուրս փսխում, մի զարհուրելի խոր-
հուրդ արեցին որ Ֆրանսիացի գերիքը կապեն թնդանօթներէ բե-
րանի վերայ: Գի ալժերացի նաւապետ, որ իւր աւաղակային գոր-
ծերի մէջ ըմբռնված էր և Ֆրանսիացոց կողմիցը շատ մարդասիրու-
թիւն էր տեսած իւր կալանաւորութեամբ բոլոր օրերումը, իւր բա-
րերար Ֆրանսիացուն ծանաչեց այն գերիների մէջ որ պիտոյ է հա-
սանէին այս սարսափելի և չարահաստ սասանն: Նաւապետը իս-
կոյն սկսեց աղաչել, բարեխօս լինել, հարկադրել, իւր բարեգործի
կեանքը պահպանելու համար. բայց զուր եղան նորա բոլոր ջանքը.
կամեցան կրակ տալ թնդանօթին որի վերայ կապած էր Ֆրանսիա-
ցին: Ալժերացին իսկոյն ձգեց իւր անձը նորա վերայ, պինդ գրկա-
խառնեց նորան և խօսքը ուղղեցուցանելով զէպ ի թնդանօթածիզը,
ասաց. Արձակիր թնդանօթը. ըստ որում չեմ կարող իմ բարե-
րարը փրկել, գոնեա կը ստանամ այն մտիթարութիւնը, որ մեռա-
նումեմ նորա հետ միասին: Ալժերայի իշխանաւորը ներկայ լինե-
լով այս տխուր տեսարանին, այնպէս շարժվեցաւ նորա գութը, մին-
չև որ չնորհեց այն բանը որին ընդդիմացել էր յառաջ անողորմ
վայրենամտութենով:

29. Ֆէր- Ուէլլ-Էն.

Ուոլթէ կարդինալը, Անդլիայի թագաւոր Հենրիկոս ութերոր-
դի նախարարը և սիրելին, իւր տիրոջ աչքից ընկնելով, իսկոյն
սկսեցին մեծամեծքը արհամարհել նորան, և ժողովուրդը, առել նո-
րան: Ֆիտս Ռիլիամսը լինելով մինը այն մարդերից որ կարդինալի
հոգնանաւորութիւնը վայելած էին, մի միայն էր որ համարձակվեցաւ
պաշտպանել կարդինալի կողմը, ջատագովել նորա քանքարները և
աչքից ընկած նախարարի մեծամեծ արժանաւորութիւնքը: Աւելի բան
արեց նա. բաց արեց իւր ամարանոցի տունը Ռուլէյի համար և ա-
ղաչելով աղաչեց նորան որ գոյ գոնեա մի օր անցուցանելու իւր
մօտ: Կարդինալը չնորհակալութեամբ գնաց Ֆիտս Ռիլիամսի մօտ
որ և ընդունեց նորա սրբութիւնը, ամենախորին երախտագիտութիւն
և վերապատուութիւն ցոյց տալով: Թագաւորը իմանալով թէ այս
մասնաւոր մարդը համարձակվել է ընդունել իւր տուն այնպիսի մի
մարդ որպէս Ռուլէն էր, հրամայեց որ ներկայանայ Ֆիտս Ռիլի-
ամսը, և սորանից հարցրեց զայրացեալ զէմբով ու ձայնով. թէ ինչ-
պէս համարձակվեցար դու ընդունել քո մօտ քրեական յանցանքով
պարտաւորեալ կարդինալը: Տէր թագաւոր, պատասխանեց Ֆիտս
Ռիլիամսը. Ես շատ խոր զգումեմ իմ հնազանդութեան պարտա-
կանութիւնը զէպ ի ձեր մեծութիւնը. ես չեմ ոչ վատ քաղաքացի

և ոչ վատ հպատակ, այն մարդը որ ես ընդունել եմ իմ մտ, չէ ոչ երեսից ընկած նախարարը և ոչ տերութեան յանցաւորը. նա իմ պաշտպանն է, իմ հաց տուողն է, իմ բազդի և խաղաղութեան պատճառն է. ո՛հ, տէր թագաւոր, եթէ ես անտես արած լինէի նորան իւր անբաղդութեան մէջ, պիտոյ է լինէի ասերախոսների ասերախոսը, քաղաւորը հիանալով և սքանչանալով, սկսեց այս բոսկից մեծարել և պատուել աղնուամիտ Գիտս Ուրխամբը. իսկոյն ասակտ շինեց նորան և փոքր միջոցից յետոյ ընտրեց նորան իւր խորհրդական:

30. Ա՛ն-չ-ս-նէ-ն գ-ե-դ է - - - - - ք-ի-ւ-ը.

Չինեացոց կայսր Բէն Բոնգը կարծումը թէ ոչ թէ միայն պարտական էր ջերմ և երկիւղած սրտով երախտագէտ լինել իւր ուսուցիչներին որ լուսաւորած էին նորա մանկական միտքը, այլև ցուցանել նոցա ամենայն հպատակութիւն և մեծարանք: Գի որ անցանելով իւր կառավարիչների մինի տան առաջից և իւր սովորութեան պէս ցոյց տալով խորին յարգութիւն, այս բանի վերայ զարմացած մնաց թագաւորի ընկերակիցների մինը: Այս, մի պարտակա-նութեան հարկ է, ասաց թագաւորը, որ ես հատուցանումս մի մարդու որ մեծ է իւր անձնական արժանաւորութենովը. իմ մեծութիւնը չէ, եթէ ոչ այն աշխարհներովը որ ունիմ եւս: Բայց ինչքան պարտական եմ ես այն իմաստունին որ գիտացել է ուսուցանել ինձ ճանապարհը, որանով կարող էի բարձրանալ մինչև նորա աստիճանը և ստանալ այն ճշմարիտ մեծութիւնը, որ ոչ մի տեղ չէ գտանվում, եթէ ոչ առարխութեան մէջ:

Կայսր Թէոդոսիոս մեծը Հռոմից Ղոստանդնուպոլիս բերել տալով մի արժանաւոր մարդ Արսենիոս անունով, որ նորան ուսուցիչ կարգէ իւր մանուկ Արկադէոսի վերայ, որ ահա Օգոստոս էր ընտրած, հայրը տուեց նորան այն բոլոր իշխանութիւնը որ ունէր ինքը իւր որդու վերայ և ասաց զաստիարակին այս զեղեցիկ խոսքերը. Դու այսուհետեւ կը լինիս նորա հայրը, առաւել քան թէ ես: Թէոդոսիոսը միանգամ մտանելով այն սենեակը, ուր Արսենիոսը զաստիարակումը Արգագէոսին, տեսաւ որ ուսուցիչը ոտքի վերայ կանգնած էր, բայց աշակերտը նստած: Այս բանիս չը հաւանեց կայսրը և յանդիմանութիւն տուեց ուսուցչին, որ իւր առաւելութեան պատւերը չէր պահպանում: Արսենիոսը անմեղադիր արեց իւր անձը ասելով, թէ անվայել էր որ մի ծիրանազգեստեալ թագաւորազն ոտքի վերայ լինէր իւր առաջնը: Բայց Թէոդոսիոսը կամեալով իւր որդու սրտի մէջ ազդել մի մեծ անհաճութիւն զեպ ի ուսուցիչը, հրամայեց նորան իսկոյն ցած գնել կոյսերական Նշան-

ները և գլխիբաց ոտքի վերայ կանգնել նստած վարժապետի առաջը։

Կորեբուսմս, այսինքն 1853 թուականին, Գօրպատևան լրագրի մէջ լինումէ այս պատմութիւնը։ Երբայայն Ելրերտոսի մանուկ որդին, որ ստվումէ իշխան Ալաէսի, միանգամ արքայական ամարանոցումը կանգնած էր պատուհանի մօտ, որի ապակիքը, ինչպէս քանի մի այլ այդպիսի շինուածների մէջ, վերևից հասանումն մինչև յատակը։ Մանուկը պիտոյ է իւր դասը բերան ուսանէր, բայց պատուհանից դուրս էր նայում զէպ ի այդին և խաղումը իւր մատերովը ապակիներէ վերայ։ Նորա վերայ կարգած կառավարիչ կինը Հիլիարդ անունով, որ մի քրիստոնէայ, ծանրաբարոյ ազնուական անձն էր, տեսանելով մանուկի գործը, քաղցրութեամբ ինդրեց նորանից որ իւր դասի վերայ մտածէ։ Մանուկ արքայազնը ասաց. կամք չունիմ։ Եպա պէտք էր ինձ, ասաց Հիլիարդ կինը, որպէս պատիժ, առանձնացնել քեզ անկիւնումը։ Չեմ կամենում ուսանել, ամենին խրոխտաբար պատասխանեց փոքրիկ տղան, և պէտք չէր ինձ առանձնանալ անկիւնումը, ըստ որում ես Ալաէսի իշխանն եմ։ Եյս բանը խօսելով, զուրս զարկեց ոտով լուսամուտի մի ապակին։ Եպա Հիլիարդ կինը վեր կացաւ իւր ամոռից և ասումէ. Օգործն, պիտոյ է ձեզ ուսանել ձեր դասը, ապա թէ ոչ, պատիժ կը ստանաք։ կամք չունիմ, ասաց տղան, և զուրս զարկեց լուսամուտի միւս ապակին։ կառավարիչ կինը զանդակը հնչեցուց. եկաւ արքունի ծառան, և սորա բերանով այն կինը իմաց տուեց մանուկ իշխանի հօրը, թէ ինդրումը որ նորա արքայական բարձրութիւնը աշխատէ զայ այն տեղ, ըստ որում մի շատ հարկաւոր բան ունէր խօսելու նորա հետ իւր որդու մասին։ Քարեմտ հայրը եկաւ իսկոյն և իւրեան պատմել տուեց ինչ որ փոքր մի յառաջ պատահած էր. ապա դարձուց զէմքը զէպ ի մանուկ որդին և ցոյց տալով նորան մի փոքրիկ նրատարան, ասաց. Գու նստիք այս տեղ և մնա մինչև ես զամ։ Ելրերտոսը զնաց իւր սննեակը և զուրս բերեց այն տեղից աստուածաշունչ գիրքը և սկսեց խօսել այսպէս. Եկանք զիր այժմ, զուրս փոքրիկ Ալաէս, թէ սուրբ Պօղոս առաքեալը ինչ է ասում քեզ և քո պէս երեխաներին։ Եպա կարգաց հայրը Գաղատացոց զԼ. Կ. 2. 1, 2. «Եյս բանը ասումեմ ես. ինչքան որ ժառանգը տղայ է, նա չէ առաւել քան թէ մի ծառայ, թէպէտև տէր էր ամենների վերայ, այլ հաղարապետների և դաւառապետների ներքոյ էր մինչև իւր հօր սահմանեալ ժամանակը»։ Ճշմարիտ է, շարունակեց Ելրերտոս հայրը. Գու Ալաէսի իշխանն ես, և եթէ ունիս արժանաւոր զնոցք, կարո՞ղ ես մի երեւելի մարդ դառնալ, կարո՞ղ ես միանգամ,

երբ որ կը մեռանի քո մայրը որ Աստուած թող կրկար պահպանէ մեր համար, Անգլիայի վերայ թագաւոր նստել, բայց այժմանս զու փոքր երեսայ կս և պարտական կս հնազանդել քո առաջնորդերին և հոգատարներին: Բաց ի սորանից պետք էր ինձ պայծառապէս հասկացնել քեզ մի ուրիշ խօսք որ ասած է Սողոմոն իմաստունը իւր ատակներէ մէջ. գլ. 13. Է. 24. «Ո՛վ որ խնայումէ իւր գաւազանը, նա ատումէ իւր որդին, բայց նա որ սիրումէ, ինձամ տանելով իրատումէ նորան»: Ապա զուրս քարշեց հայրը մի գաւազան և թագաւորութեան ապագայ ժառանգին ծնծ տուեց լաւ զգալի կերպով, յետոյ կանգնեցրեց նորան անկիւնումը և ասաց. Դու կը մնաս այդ տեղ, և կ'ուսանիս քո դասը, մինչև Հիլիարդ կինը թոյլ տայ քեզ դուրս գալ: Բայց մի մտացիր երբէք, որ զու ինչպէս այժմ քո հոգաբարձուների և խնամատարների իշխանութեան տակ կս, այնպէս ևս յետոյ կը լինին աստուածադիր օրէնքի ներքոյ: Ահա մի գեղեցիկ քրիստոնէական ձև դաստիարակութեան, որ ամենայն քաղաքացի և շինական ծնող պիտոյ է միտ առնուր և որպէս բարի սրինակ գրէր իւր սրտի վերայ:

31. ՀՄԻՆԻ ԻՆՏԵՐՆԱԿԱՆ ԿՐԻՄԻԱՆ ԳՆՆԵՐՆԵՐԿԸ:

Այս թագաւորը, որին կարելի է ասել Հիւսիսի Ալեքսանդր, 1709 թուականին պաշարելով Պոլտաւա քաղաքը, հրացանից մի հարուած ստացաւ, որ ծակելով կոշիկը հասաւ ոտի կոճին, և վիրաւորեց նորան ծանրապէս, բայց իւր քաջարտութեամբը յաղթելով ցախին, շարունակեց քննել և փորձել բոլոր գործողութիւնքը և մնաց ձիու վերայ մինչև մտտ վեց ժամ, առանց մի նշան տալու որանից կարելի էր կարծիք առնուլ թէ վիրաւորած է: Յպատուէ զօրագլխի սպասաւորը տեսնելով թէ շատ արիւն է գնում նորա կոշիկից, իմաց տուեց իւր տիրոջը: Յառաջ կարծեցին որպէս թէ արիւնի պատճառը այն էր, որ թագաւորի կոշիկսթանը վիրաւորել է ձիու մտրթը. բայց այն սպասաւորը հաւատացուցանելով թէ արիւնը թափումէ թագաւորի կոշիկի մէջից, բերել տուեցին վիրաւորչմանը, որ քննեն բանը: Նորա ոտըը ըստ բաւականին ուռած էր, պիտոյ էր նորան ցած իջուցանել ձիուց: Վիրաւորչօքը քննելով թագաւորի վերքը, երկիւղ ունէին թէ մի գուցէ քաղցկեղ գոջանայ վերքի մէջ, և հարկաւոր համարեցին կտրել նորա ոտը: Այս վճիռը գեանին զարկեց բոլոր զօրքը: վիրաւորչմաների մինը, Նէյման անուն, աւելի հմուտ լինելով քան թէ իւր ընկերքը, ասաց թէ հնար կայ առողջացնել թագաւորի ոտքը, առանց կտրելու նորան, բայց այդ ճարը ցաւալից էր, և ինքը չունէր համարձակութիւն գործ գնել

գորան: Ինչպէս, ասաց թագաւորը բարկանալով. ես չեմ պահանջում, որ դու ինձ աւելի խնայես քան թէ իմ վերջին զինուորին. ես կամենումեմ որ դու միակերպ վարվիս և իմ հետ. ես հրամայումեմ քեզ. հնազանդիր: Դէյմանը սիրտ ստանալով այս խօսքից, խոր հատուածներ արեց թագաւորի սօի մէջ, և սա երբեք ջղջ չը տուեց որպէս թէ ցաւ էր զգում: Այսպէս փոքր միջոցում այնքան առողջացաւ թագաւորը, որ կարող էր պտտգարակի մէջ նստած ման գալ:

32. ԱՐԷԵՅ--ԻԷՆ ԿԵՔԵՆ--ԻԿՆԷ.

Իսան - Էի կայսրը Զինեացոց սովորութիւն ունէր սեղանի վերայ գործ գնել և երոպական գինիք: Միանգամ այս իշխանաւորը հրամայեց իւր առաւել հաւատարիմ և սիրելի մանդարինին գինի ըմպել իւր հետ և արբեցաւ: Մանդարինը վախենալով թէ մի գուցէ այս անչափաւորութենից մի չար բան ծնանի, գնաց սպասաւորների սենեակը և ասաց նոցա թէ թագաւորը գինովացել է, թէ զգուշալի էր, մի գուցէ նա գինեմոլ դառնար, ըստ որում գինին ևս առաւել կը սաստկացնէր նորա ի բնէ թունդ խառնուածը (կազմածը), և նա այս որպիսութեան մէջ չէր խնայելու և ոչ իւր ամենասիրելի մարդերին: Այս մեծ չարիցը ազատ լինելու համար, խօսեց իմաստուն մանդարինը, պէտք էր որ դուք կապէիք ինձ շրջ թաներով և գնէիք մի խաւար բանտի մէջ, որպէս թէ հրաման էր եկել թագաւորից: Արքունի սպասաւորքը հաւանեցին այս մտքին, իւրեանց յատուկ օգտի համար: Կայսրը արթնանալով իւր թմբութենից, դարմացաւ իւր միայնութեան վերայ և հարցրեց թէ ուր է իւր սեղանակից մանդարինը: Պատասխանեցին, թէ նորան, ըստ որում անհաճոյ էր գտանվել թագաւորի աչքին, իւր յատուկ հրամանով դրել են մի նեղ գնդանի մէջ ուր և պիտոյ է մեռնի նա: Թագաւորը մի քանի ժամանակ մտածութեան մէջ լինելով հրամայեց ապա, որ յառաջ բերեն մանդարինը որ և շղթաներով ծանրարեունած ներկայացաւ իւր տիրոջը և ընկաւ նորա ոտքերը ինչպէս մահապարտ յանցաւոր: Ավ է քեղ հասուցել այդ վիճակին, ինչ յանցանք ևս արել դու, հարցրեց նորանից կայսրը: Իմ յանցանքը յայտնի չէ ինձ, պատասխանեց մանդարինը. այսքան միայն գիտեմ որ ձեր մեծութիւնը հրաման արեց ձեզ ինձ մի խաւար բանտի մէջ, որ այն տեղ մահու պատիժ ստանամ: Կայսրը մի խոր մտածութեան մէջ ընկաւ, և բեռումք հիացած և տխուր. վերջապէս, մնայլեցուցիչ արբեցութեանը տալով այն բռնաւորական գործը որ ամենեին մոռացել էր, հրամայեց արձակել մանդարինի շղթայքը և ասաց նորան, թէ այսուհետև կը զգուշանամ չափազանց գինի ըմպելուց:

33. ԽՐԻՍՏՈՍ ԲՈՂՈՍ ԻՆ ԵՐ ԳՐԱՆԻՆՆԷ Է .

Մի քրիստոնեայ վաճառական մի տաճիկ ըզտապանի յանձնելով մետաքսի կծիկներ որոշեալ թուով, որ ամէկ նորանց Հալեպից կոստանդնուպոլիս, ճանապարհ ընկաւ նորա հետ . բայց ճանապարհի միջոցումը (կեսումը) հիւանդացաւ և չը կարողացաւ հետևել կարաւանին, որ նորանից շատ յառաջ տեղ հասաւ : Ըզտապանը տեսանելով թէ այն մարդը մի քանի շաբաթից յետոյ չեկաւ, կարծեց թէ մեռած էր, վաճառեց մետաքսի կծիկները և փոխեց իւր պաշտօնը : Եկաւ քրիստոնեայ վաճառականը և երկար ժամանակ որոնելով գտաւ իւր բեռնակիրը և պահանջեց նորանից իւր ապրանքը : Խորեղոյ մարդը այնպէս ձեացաւ որպէս թէ նորան ճանաչում չէր, և ամենին ուրացաւ իւր ըզտապանութիւնը : Գատաւորը, որի մօտ ատեան գնացին, ասաց քրիստոնեայ մարդուն . Ինչ ես պահանջում դու : Նա պատասխանեց . քսան կծիկ մետաքս, որ յանձնել եմ այս ըզտապանին : Ինչ պատասխան ունիս սորան ընդդէմ, հարցրեց ըզփապանիցը, Գատասխանեց . ես չը դիտեմ թէ ինչ է սա կամենում ասել իւր մետաքսի կծիկներով և իմ ըզտապանութենով . ես դորան ոչ տեսած եմ երբէք և ոչ ճանաչումեմ : Ըզա գատաւորը զտոնալով դէպ ի քրիստոնեան, ասաց . Ինչ ապացոյց ունիս քո հաստատած բանի համար : Վաճառականը ոչինչ չը կարողացաւ յառաջ բերել բաց ի սորանից . թէ հիւանդութեան պատահելով յետ ընկող կարաւանիցը : Գատաւորը ասաց երկուսին ևս թէ կարճամիտ մարդիկ էիք դուք . գնացէք հեռացէք աչքիցս : Նա զարձուց քամակը, և մինչև այն երկուքը պնտմին, մօտեցաւ պատահանին և ձայն տուեց բաւական բարձր . Ըզտապան, ըզտապան, մի խօսք ունիմ ասելու քեզ : Տաճիկը իսկոյն յետ նայեց առանց միտք բերելու թէ ուրացել էր իւր ըզտապանութիւնը : Ըզա հրամայեց գատաւորը որ ծեծ տան տաճիկին և վճռեց որ նա վճարէ քրիստոնէի մետաքսը, և բայց ի դորանից բաւական մեծ տուգանք իւր սուտ երգումի համար :

34. ՆԻՒՆԻՄԷՆ ԴԻՄԻՏՐԷ (ԻՆՆՆՆՆՆՆՆ) .

Նիսիոյ թագաւորը աշխատելով Վնզլիայի թագը վերստին ըստանալ, բայց անյաջող գտանվելով այս բանումը, նորա կողմակից անզլիացի պարոնները գատապարտվեցան որ մեռանին դահճի ձեռքով : Նորա պատահասվեցան 1716 թուականին . Մարտի 16 ումը, Նիսիոյից Լուդը պէտք է կատարվէր նոյն կերպով, բայց փրկվեցաւ իւր ամուսնու հնարագէտ սիրովը : Թոյլ էր տուած կանանցը որ, մեռանելուց մի օր յառաջ, տեսութիւն գնային իւրեանց ամու-

սիններին և վերջին հրաժարական ողջոյն տային նոցա: Նիթիսդէլ տիկինը երկու աշտին առած իւր հետ, մի թաշկինակ երեսի վերայ, կերպարանքը մի անմխիթար կնամարդի պէս, ներս մտաւ այն բերդի մէջ, ինչ տեղ բանտարկիւած էր իւր ամուսինը: Բանտի մէջ լինելով կինը, առաջարկեց լռողին, որի հասակը հաւասար էր կընոջ հասակին, զգեստը փոխել և դուրս գնալ նոյն կերպարանքով ինչպէս ներս էր մտած ինքը, և ասաց ամուսնուն թէ իւր կառքը կը տանէ նորան մինչև Թէմզ գետի ափը, ինչ տեղ նա գտանելու է մի նաւակ որանով կը հասանէ մի նաւի որ պատրաստ էր պարզել առագաստը դէպ ի Ֆրանսիա: Նիթիսդէլ տիկնոջ հնարագիտութիւնը յաջողվեցաւ, և լռող Նիթիսդէլը աներևութանալով, առաւօտու երեք ժամուն հասաւ Կալէ քաղաքին: Ոտքը հողի վերայ դնելով վեր թռաւ և ձայն արձակեց. Գոհութիւն Աստուծոյ, ահա՛ փրկվեցայ: Այս համարձակ ուրախութենովը յայտնեց իւր որպիսութիւնը միւսերին, բայց չէր այլ ևս թշնամիների կարողութեան տակ: Միւս օրը առաւօտուն անգլիացի նախարարը գնաց բերդը, որ պատրաստէ կալանաւորը դէպ ի մահ. նախարարի վերայ մի օտար զարմանք եկաւ, երբ որ նա բանտի մէջ փոխանակ մի սղամարդի գտաւ մի կնամարդ: Այս բանի համարը տարածվեցաւ իսկոյն. բերդի մեծաւորը խորհուրդ հարցնելով պալատիցը, հրաման ստացաւ ազատութիւն տալ այն կնոջը, և այսպէս Նիթիսդէլ տիկինը գնաց միացաւ իւր ամուսնու հետ Ֆրանսիայումը:

35. ՄԷ ԸՆԴՆՆԻ ԻՆՎԵՆՏԱՐԻՆ:

Նոգու մեծութիւնը չէ պահանջում հարկաւորապէս, որ լինէինք մի բարձր ազգասոճմի զուակ. աղնիւ զգացողութիւնքը գրտանվումն շատ անգամ քաղաքացիների ամենացած կարգերի մէջ: Այս բանիս գիտութեան արժանի օրինակ է տալիս մի շինական մարդ Ֆիւնիա (Դանեմարքին պատկանեալ) աշխարհիցը: Կրակ էր ընկել այն գիւղի մէջ ուր բնակումէր այս շինականը. վաղեց օգնութիւն տալու այն տեղերումը ուր կարօտ էին օգնութեան. նորա բուրբ ջանագրութիւնքը անօգուտ գտանվեցան: Հրայրեացքը սաստկացաւ շուտով. եկան իմաց տուեցին նորան թէ այրվումէ իւր տունը: Նա հարցրեց, արդեօք իւր դրացու տունը վնասված է: Ասացին թէ այրվումէ, և թէ կորուսանելու ժամանակ չունէր, եթէ կամենումէ փրկել իւր տան կարասիքը: Պատասխանեց իսկոյն. Կս աւելի թանկագին բաներ ունիմ փրկելու. իմ անբաղդ դրացին հիւանդ է և չունի կարողութիւն փախչելու կրակիցը, նա անպատճառ պիտոյ է կորչի, եթէ օգնութիւն չը ստացաւ, և ես անշուշտ հաւատումմմ

որ նա յոյս ունի իմ վերայ: Իսկոյն թո՞ւա սլացաւ դէպ ի այն վատարադղի տունը, և առանց մտածելու իւր տան մասին որ նորա բուռն ունեցածն էր, ներս վազեց բոցի մէջ որ ահա հասանումը հիւանդի մահճին: Մի վտոված գերան մտա էր կործանվելու շինականի վերայ, բայց նա փորձեց յառաջ գնալ մինչև հիւանդի մտ, և յուսալով թէ արագաշարժութեամբ կարելի էր աղատվիլ այս վտանգից, որից անտարակոյս յետ կը փախչէր ամենայն միտ մարդ, ձգեց իւր անձը իւր դրացու մտ, բարձրացրեց նորան իւր ուսերի վերայ և յաջողապէս դուրս բերեց կրակի մէջից:

Վեօրն շափելի անտեսական կառավարութիւնը գում շարժվելով այս անսովոր մարդասիրական գործի վերայ, ուղարկեց այն շինականին մի արծաթի բաժակ լցուցած ոսկով. նորա խուփը ունէր իւր վերայ մի քաղաքական պսակ որի կողմերումը կախած էին երկու փոքրիկ յիշատակարանք և նոցա վերայ համառօտ փորագրած էր շինականի արիական գործը: Շատ մասնաւոր անձինք ընծաներ արեցին նորան, կամենալով փոխարինել նորա տան և նորա կարասիքների կորուստը: Սոցա բարեգործութիւնը արժանի է գովասանութեան. առաքինութիւնը վարձատրել այնպէս էր, որպէս թէ սիրտ տալ առաքինութիւն գործելու:

36. ԳԵՆԵՆԻ ԻՄԵՐՈՒՄԻ ԱՆՆԵՐԸ:

Պարոն Բիշարդսոնը, մի անդլիական վաճառական նաւի գլխաւոր, Գանցիղ քաղաքի մտ հանդիպելով մի կատաղի փոթորկի, բուռն գիշերը պատերազմեց ալիքների հետ: Թէպէտ նաւի առաջասունը պատահաբար կէն և չուանները կտրատված, բայց այնպիսի հնարագիտութեամբ և աշխատութեամբ խողացրեց նաւը, մինչև կարողացաւ մտանել Գանցիղի նաւահանգիստը, օրամուտից յարաջ: Յամաքի մտ հասած, իսկոյն գնաց նա մի նաւի մեծաւորի մտ, որ խարխի էր ձգել, և օգնութիւն խնդրեց տասնութեց մարդու համար որ աւսած էր ամենամեծ վտանգի մէջ մի նաւի տաստակամածի վերայ, որ պատկանումը Գանիացոցը: Օտար նաւապետը պատասխանեց թէ կա՞ր չուանիմ իմ անձը վտանգի մէջ ձգել: Բիշարդսոնը ասաց. Բարւոյ է, որովհետև վտանգից վախենումես դու, ապա ես, թէպէտ և շատ վատտակած էի, կամենումեմ քաջութեամբ հանդէպ գրեալ նրան. խնդրումեմ միայն որ տաս ինձ քո մարդերը, պատճառ որ իմերա աշխատանքից և անքնութենից ջարդված են: Եւ այս օգնութիւնը չը կամեցաւ տալ. ապա Բիշարդսոնը աղաչեց միայն, որ տայ նորան մի թէթեւ նաւակ որ աւելի մեծ էր քան թէ իւրը, բայց և այս խնդիրը մերժեց այն նաւապետը: Անդլիացի նաւապետը բար-

կանալով այդքան խտասրտութեան վերայ, զուրս գնաց նախքը և մտաւ իւր նաւը և խօսեց. Անգլիացիք, ես այս տեղ գտանումեմ վատթար և տմարդի հոգիք. ցոյց տանք դոցա գործով, որ մեր հոգիքը այդպէս չեն, և շտապենք օգնութիւն հասուցանել այն վատարազդներին որ տագնապի մէջ են: Ամենեքեան հաւանութեամբ պատասխան տալով, թեթեւ նաւակը իջուցին ծովի մէջ, և հանդէպ զընալով ալիքների կտտաղութեանը, յաջողապէս փրկեցին այն տանուվեց նաւաբեկեալ մարդերի կեանքը, երեք անգամ կրկնելով ճանապարհը, ըստ որում շատ փոքր էր իւրեանց նաւակը: Պրուսիայի թագաւորը տեղեկանալով այս առաքինական գործին, պատուիրեց իւր գործակատար զօրագլխին Գանցիդ քաղաքումը, որ նորա կողմից մատուցանէ իւր տանուվեց հպատակների ազատողին մի ոսկեղէն յիշատակարան: Աորա վերայ մի կողմից յօրինած էր թագաւորի պատկերը և միւս կողմից դարնեայ և մրտեայ պսակ: Այս յիշատակարանը մատուցին Պարոն Բիշարդսնին, ներկայ լինելով Գանցիդ քաղաքի իշխանաւորքը և քաղաքացի Անգլիացոց մեծ մասը, այլև շատ ստարականք որ ամենայն կերպով գովեցին և բարձրացրեցին նորա զեղեցիկ արարքը:

Արդարև, Բիշարդսն նաւապետի քաջասրտութիւնը մի առաքինական գործ էր և արժանի է գովասանական յիշատակի. նորա ձեռքով փրկվեցաւ տանուվեց մարդու կեանք. բայց ինչքան տխուր և արտասուելի բան կը լինէր մտածողի համար, եթէ մի արիօսիրտ ազնուամիտ մարդ կամենալով իւր ընկերը փրկել, զոհել է իւր կեանքը և իւր մարդասիրական գործը ստացել է իւր մահով: Այս բանիս օրինակ է առաջիկայ անցքը:

Հազար եօթն հարիւր եօթանասուն և չորս թուականին, չոկտեմբեր ամսի մէջ բարձրացաւ մի այնպիսի ահաջուցիչ փոթորիկ, որի նմանը միտք բերել չէին կարող և շատ հասակաւոր մարդկեր. ամենեքեան ահի և տարակուսանքի մէջ էին և աղօթք էին առնում այն խղճալի մարդերի համար, որոնց կեանքը բեկանուտ նաւերի մէջ թողած էր հողմերի կտտաղութեան կամքին: Երաւու վաճառաքաղաքից և նաւահանգստից Արևելեան ծովի վերայ, Ռուսաստանին պատկանեալ Կուրլանդիայի աշխարհումը, տեսան շուտով մի հողմեղացի նաւ որ կամենումէր ներս վազել նաւահանգիստը, բայց իր թորկի պատճառով չէր կարողանում: Այս նաւը երեք օր և երեք գիշեր ալիքների խաղալիք էր, մինչև այն գիշերին, որ Հոկտեմբերի 12ից գնումէր դէպ ի 13ը, մի քանի հարիւր քայլ ծովափիցը Նեռի խրվեցաւ աւազի վերայ: Փոթորիկը աւելի և աւելի սասկանա-

լով, կատարի ալիքը հետզհետե խլումէին և տանումէին նաւի տախտակները. մահու տաղնայ և յուսահատութիւն եկաւ նաւաստիների և նաւի մէջ նստած ճանապարհորդների վերայ, ըստ որում գոռացող փոթորիկը և զայրացած ջրերի ալիքը ամենեին կտրել էին նոցա փրկութեան յոյսը: Ծովափումը կանգնած տեսանողների մէջ գուցէ թէ կային ոմանք որ յօժար էին իւրեանց կեանքը վտանգի տալ իւրեանց վշտացեալ եղբորների համար, եթէ չը լինէր շատ բացայայտ, թէ ապտամբ տարերքի բռնութիւնը կը ոչնչացնէր նոցա ջանադրութիւնքը: Աւերջապէս եկաւ և տեսաւ այս բանը Թօզէ անունով մի մարդ որ ձկնորսների և նաւերի ուղեցոյց էր. սա աւելի քան թէ երեսուն տարի իւր համար յատուկ գործ էր շինած օգնութիւն տալ և նաւահանգիստ հասուցանել այն մարդիկը որ հողմի և ալիքների հետ կռիւ ունէին: Այս գործի մէջ տեսած էր նա երախտագիտութեան մի քանի արտասուք թափելով ազատութենների երեսից, և մի քանի մոլորեալ հողիք, որ փրկելով վտանգից կակղացել էին և յետ էին զարձեւ դէպ ի Աստուած. այսպիսիների զարձը նորա ամենամեծ ուրախութիւնն էր: Թօզէն տեսնելով նաւի մէջ նստած մարդերի տառապանքը, իսկոյն շտապեց տուն, որ պատրաստէ հարկաւոր հնարները, նոցա օգնութիւն հասուցանելու համար: Կինը փաթաթեց նորա վզին, խնդրեց և աղաչեց, որ խնայէ իւր կեանքը, ըստ որում անկարելի էր մօտենալ ջարդված նաւին: Երեխայքը գրկախառնեցին նորա ծունկերը, պինդ բռնելով նորան աղաղակումէին. շոյր, մի թէ շնա լսում դու, ինչպէս կատաղած է ծօփը, ինչպէս զարհուրելի փշուռէ հողմը. մնա մեր մօտ, ապա թէ ոչ. անշոյր կը թողուս մեզ: Ոչինչ հոգս չունիմ կատաղած ծօփի մասին, ասաց նա, և ոչ հողմի գոռալու մասին. ես ոչինչ չեմ լսում բացի այն վատաբաղչների ողորմելի աղաղակը որ տարերքի խռովութեան մէջից թափանցումէ իմ ականջի ներսը: Թող տուեցէք ինձ. ահա պարզումն նորա իւրեանց ձեռքերը դէպ ի ինձ, և դուք, իմ երեխայք, ունիք մի այլ հոյս երկնքումը. նա հրամայումէ ինձ այս բանը և կ'օգնէ իմ վերադարձիս: Նա շատ անգամ ահա փրկել է ինձ ամենամեծ վտանգներից, և եթէ կը մտանիմ ես, նա ձեզ անտես չէ անելու:

Այս բաները բերանին, գրկախառնեց իւր ամուսինը և երեխայքը, և ութ քաջ, իւր ստորադրեալ նաւաստիներով գնաց ծօփի ափը: Նորա թռան մի նաւակի մէջ, քաջութեամբ թիափարեցին ընդդէմ ալիքներին և դէպ ի վատաբաղչների նաւը, բայց զուր եղաւ նոցա ջանքը: Զորս անգամ գործ դրեցին ամենայն ջօրութիւն, և

չորս անգամ հողմի բռնութենովը յետ զարկվեցան դէպ ի արև: Զօրութենից սպառված և քրտինքը թափվելով վերայից, տուն եկա թօղէն որ փոխէ հանդերձը. և կինը, որ ահա պատրաստել էր ճաշի հացը, ուրախանալով խնդրեց նորանից որ իւր դառն աշխատանքից յետոյ վերտօնն նորոգէ իւր զօրութիւնքը: Այժմ հաց ուտելու ժամանակ չէ, պատասխանեց նա. դեռ ևս ոչ մի մարդ չեմ փրկեալ. նախ և յառաջ կամենումի միւսանգամ գնալ այն տեղ. ապա... Այսպէս, զգեստը փոխած, մտաւ իւր սենեկի մէջ, բնկաւ ծնկերի վերայ և խնդրեց Աստուծուց սիրտ և զօրութիւն, և նորա խնդիրը լըսելի եղաւ: Ըստ անօգուտ շարժարկելուց յետոյ, վերջապէս յաջողվեցաւ նորան մտնելալ նախն և տասն և մի հոգի ողջ և առողջ ցամաք հասուցանել: Կսկոյն լուր ուղարկից իւր կնոջը, թէ տասն և մի մարդ փրկված են. ուրախացիր և շնորհակալութիւն տուր Աստուծուն, մինչև հասանեմ և ազատեմ միւսերը: Ապա իւր օգնականների հետ միւսանգամ նստեց նաւակի մէջ և զնացին: Սորա հասանելով նախն, սորա միջի վատարողքը մեծ յուսով մի շուան ձրղեցին դէպ ի նաւակը, որ սորան մտա քարչն իւրեանց, բայց յանկարծ մի ահագին կոհակ վեր ի վայր շրջեց նաւակը և անդունդքի մէջ թաղեց այն աղնիւ ազատող մարդը նորա ութ օգնականների հետ միասին: Կնքը ազատողը կանգնած էր նաւի ղեկի մտ և ահա երկայնուակր իւր ձեռքերը, որ բմբունէ շուանը: Արեմն նորա վերջին զգացողութիւնքը էին ամենաշեղում շնորհակալութիւն դէպ ի Աստուած, և ամենաբարձր ուրախութիւն իւր աղնիւ գործի յաջողութեան վերայ: Այսպէս տեղափոխվեցաւ նա մշանջնաւորութեան օթեանը, որ կարողանայ ամենեին սուրբ և անխառն վայելել այն երանական վիճակը, որ արժանացել էր լինել իւր բնկերնների ազատիչ: Սորա կինը և երեսուցքը դեռ ևս իւրեանց ծնկերի վերայ աղօթումնին, երգելով գոհարանական երգեր, երբ որ բերեցին այն սարսափելի լուրը, թէ նոցա ամուսինը և հայրը ծովահնդուկ եղաւ (ծովի մէջ խեղդվեցաւ): Կոցա ցաւը և արտասուքը խօսքով նկարագրել ոչոք կարող չէ: Բայց Աստուած ողորմեց նոցա և նոքա շուսով խելամուտ եղան թէ քնչպէս երանելի էր այն մարդը որ այդպիսի կոշման մէջ մեռաւ: Այս մտածութիւնը սահման դրեց նոցա լացին և արտասուքին, և նոքա օրէ օր աւելի աշխատումնին բարեգործ գտանվիլ, որ և նոցա նոյնպիսի առաքինական գործի մէջ հասաներ մահը: Ըստերը որ տեսած ու լսած էին այս անցքը, ուղղեցին իւրեանց սիրտը, և Աստուած այնպէս առաջնորդեց, որ փրկվեցան նոյնպէս և նախ աւերակի վերայ յետ մնացած մարդիկը որ

ականատես էին այն տղամարդի կորուստին, որի վերայ դրած էին իւրեանց յոյսը: Այս զարմանալի աղատութիւնը քաջ վկայութիւն տուեց նոցա որ, եթէ վերջանար և ամենայն մարդկեղէն օգնականութիւն, եթէ կայծակը ահա պիտոյ է փշրէր ու խորտակէր մեզ և գետինը կործանալէր մեր ոտքի տակին, և ծովի ալիքները ահա ծածկումէին մեր գլուխը, այնու ամենայնիւ գիտե՛ս Աստուած թէ՛ ինչ հնաբքով ու ճանապարհով կարող էր մեզ պահպանել, եթէ բարի էր, որ մեք աւելի երկար կենդանի մնայինք:

37. Ի՛նչ-ն-ո՞ր-ի՞ ք-ո՞ր-ի-ն-ի՞նչ:

Քոհաննէս թագադիր իշխանաւորը Յարսոնիայի քաջ հոգաբարձու էր այն բանին, որ իւր որդիքը ուսանին ժրջան: Քանի մի աղնուատոհմ մարդիկ անհաւան էին այդ գործին և ասումէին այն իշխանաւորին թէ մանուկ արքայադստերին պիտոյ էր ուսանել ձի հեծանել և այլ ասպետական վարժութենների պարապել: Յոհաննէսը պատասխանեց այսպէս. «Ես կարծումեմ որ ինքն ըստ ինքեան կարելի էր ուսանել թէ՛ ինչպէս պետք է երկու ոտքը կախել ձիու վերայ, կամ թէ մի նապաստակի քամակից վազել: Այդ բաներին տեղեակ են իմ բոլոր ձի նստող տղայքը. բայց այն բանը, թէ ինչպէս պետք էր աստուածասէր լինել, քրիստոնէական հոգով թագաւորել և երջանիկ կացուցանել իւր աշխարհը և հպատակքը, պիտոյ է որ իմ որդիքը, առաջնորդելով նոցա Աստուծոյ հոգին և շնորհը, ուսանին իմաստուն մարդկերից և պատուական զրբերից:

38. Ը՛նչ-ն-ո՞ր-ի՞նչ:

Ուսազգի զօրագլուխ Սուվորովը շատ խիստ կատախարութիւն ունէր, և կամենալով իւր անձը օրինակ կացուցանել այն հնազանդութեան մասին, որ ինքը պահանջումէր միւսերից, շատ անգամ գնումէր իւր անձը իւր յատուկ հրամանի տակ, թողլ տալով որ իւր աջակից (աղխամետ) պաշտօնակցը, ինչ զժուար գործ կը կամենային, իւր յատուկ հրամանով հրամայեն իւրեան, և յետոյ ինքը ամենայն ճշդութեամբ կատարումէր իւր վերայ դրած գործը: Սուվորովը միանգամ շատ զայրացած լինելով մի հասարակ ղինուորի վերայ, որ իւր պաշտօնի միջ սխալված էր, հրամայեց խեղոյն ծեծ տալ նորան: Նորա աջակից պաշտօնակալներից մինը գում շարժվելով այն ղինուորի ցաւալի աղաղակիցը, սիրտ վեր կալաւ և ասաց. «Զօրագլուխ Սուվորովը հրամայել է թէ չէ՛ պետք թող տալ, որ բարկութիւնը յողմէ մարդուս: Սուվորովը խեղոյն զազարեցրեց պատիժը և պատասխանեց. «Եթէ հրամայած է զօրագլուխը, ապա պարտ է հնազանդել նորան:

39. ԹՂԻՒՒՆՆԵՐԸ.

Անդիսացի փիլիսոփայ Լօքքէն միանգամ տեսութիւն գնաց արքունի ատենագիր Լօւդ Էշլէի մօտ և գտաւ նորան, մի քանի բարեկամների հետ թուղթ խաղալու վերայ: Լօքքէն նստեց նոցա մօտ և մի քանի ժամանակ հանգարտ նայումէր նոցա խաղի վերայ. վերջումը հանեց իւր գրատախտակը և միջոց առ միջոց գրումէր նորա վերայ, որպէս թէ մտառու էր նոցա խօսածին: Արքունի ատենագիրը հետաքրքիր լինելով հարցրեց թէ ինչ է գրում: Լօքքէն պատասխանեց. Վաղուց ահա փափագումէի ես մեր ժամանակի ամենամեծ և շատահանձար տղամարդերի ընկերութեան մէջ լինել. այժմ հասանելով իմ սրտի ցանկութեանը, կամեցայ այդ բանից սգուտ քաղել, ինչքան կարելի էր շատ. այս պատճառով նշանագրեցի ձեր խօսակցութիւնը իմ տախտակիս վերայ. եթէ թշու կը տաք, ահա կարգամ ձեզ իմ գրածը: Լօքքէն կարդաց. նորա լսածը ոչինչ բան չէր, եթէ ոչ, հատուկօր բառեր և թուղթ խաղացողների սովորական խօսուածքը: Ապա ամաչեցին այն պարտնները և ընտրեցին մի առելի արժանաւոր բանախօսութիւն:

40. ՄՐԷՐԷՒՆԵՐԸ.

Մի Արարացի մոլորովել էր մի ջերմ աւագուտ գաշտում և սաստիկ սոված էր և այրվումէր ծարաւից: Երկար ժամանակ թափառելով եկաւ մի ճանապարհի վերայ, ինչ տեղից կարաւան էր անցել, և շուտով գտաւ այս տեղ մի մաշկեղէն քսակ որ կար աւաղի վերայ: Նա վեր առաւ այն քսակը և դուրսից փորձելով նորա միջի եղածը, ձայն տուեց ուրախանալով և զարմանալով. Այո, սորա մջ կան արմաւ (խուրմա) և ընկուզ: Անհամբեր շտապով բացեց իւր կարծեցած քաղցր կերակուրը, բայց տեսանելով թէ ինչ էր քսակի մջ դրած բանը, տրտնջեց, բաց ձգեց նորան և յոգոց հանեց ասելով. ո՛հ, քսակի մջ մարգարիտներ էին:

41. ԱՆՒՒՆՆԵՐԸ.

Մի մեծատուն Չինացի պարծենումէր կրելով իւր վերայ մի զգեստ որ բոլորովին զարդարած էր թանգազին ազնիւ քարերով: Մի ծեր, աղքատ հանդերձով իմաստուն, հանդիպեց նորան փողոցումը, մնաց նորա առաջև կանգնած, նայեց նորան ոտքից մինչև գլուխ, երկրպագութիւն տուեց նորան և շատ քաղցր սրտով շնորհակալ եղաւ նորանից իւր ազնիւ քարերի համար: Եղբայր, ասաց նորան մեծատունը. Ինչ պատճառ ունիս շնորհակալութեան. քեզ երբէք ազնիւ քարեր բաշխած չեմ: Այո, երբէք ոչ, պատասխա-

նեց իմաստունը, բայց դու ինձ հոգար տուեցիր տեսանելու քո ազ-
 նիւ քարերը, և դու մի աւելի վայելչութիւն չունիս գորանցից,
 քան թէ ես: Ուրեմն իմ ու քո մէջ չը կայ մի այլ զանազանու-
 թիւն բաց ի նորանից, որ դու ծանրաբեռնած ես պատուական քա-
 րերով և պիտոյ է պահապան լինիս նոցա, բայց ես աղաս եմ այդ
 ծանրութենից:

42. Պէտք է հարկեր լինեն:

Մի գիւղացի մեծատուն որ դրացի շինականներին երևելի ար-
 ծաթ պարտք էր տուած, սովի միջոցումը իւր մօտ հացկերութիւն
 հրաւիրեց իւր աղքատ պարտապանքը, երբ որ հասել էր տարեկան
 տոկոսիք վճարելու ժամանակը: Եկան նորա, բայց ծանր արտով,
 որովհետև կարծումնին թէ կոչնատերը կամենումէ տոկոսիք պահան-
 ջել նորանցից: Տանուտէրը ընդունեց նորանց մարդասիրապէս և
 քաղցրութեամբ, և սեղանը առատ և փառաւոր կերակուրներով
 զարդարվեցաւ: Բայց հիւրքը ոչ ախորժակ ունէին և ոչ ուրախ
 էին: Ես իմանումեմ, ասաց մեծատունը, թէ ինչ պատճառով կերա-
 կուրը ախորժեղի չէ ձեզ, բայց ահա տամ ձեզ մի փոքրիկ ձար
 որ կ'ամրացնէր ձեր ստամոքսը: Իսկոյն տուեց նոցա մի տոմսակ որի
 պարունակութիւնը այս էր. Վկայումեմ, թէ ստացոյ իմ տարեկան
 տոկոսիքը, որ այն սովի ժամանակումը շինականներին շատ դժուար
 էր հատուցանել: Լիացած պարտապանքը ուրախութեան արտասու-
 քով շնորհակալ եղան իւրեանց բարերարին, և այնուհետև սեղանը
 պոյծառացաւ, և համեղացան կերակուրքը:

43. Սէպտեմբերի 1-ին:

Մի մանուկ իւր ծնողների չքաւորութեան պատճառով հար-
 կազրվեցաւ հովիւ դասնալ մի շինականի մօտ: Կա մի օր ոչխար ա-
 րածեցնելու տեղումը տեսաւ մի արեղոյ ֆրանչիսկեան կարգից, որ
 մուրովել էր ճանապարհիցը, վազեց նորա քամակից, որ ցուցանէ
 նորան ուղիղ ճանապարհը: Արեղան ուրախացաւ այս մանուկի վե-
 րայ և այնքան հաւանեց նորա ուսումնասէր խօսուածքին, մինչև վեր
 առաւ նորան և բերեց Ասիոյի քաղաքը և ուղարկեց այն տեղ ու-
 սումնարան: Կորա յառաջագիմութիւնը զարմանալի էր, վաքքը մեծ
 պատիւ բերեց նորան: Այս մարդը դարձաւ յետոյ ֆրանչիսկեան
 կարգի կրօնաւոր, աստուածարանութեան ուսուցիչ, յետոյ, վանա-
 հայր, ապա, եպիսկոպոս, յետոյ կարդինալ, և վերջումը, անուանի
 Միքստոս հինգերորդ, պապ Լուսի: Այն ամբարտաւան աղնուական-
 ներին, որ կոչին նորա մօտ, ասաց նա միանգամ. Պարոններ, մի

լինիք այդպէս անապարձ ձեր մեծատոհմութենովը, և ես մի պայ-
ծառափայլ անից եմ. պատճառ, յայտնի լինի ձեզ որ իմ ծնողքը
կենումնին մի անձածկոց տան մէջ և ամենայն կողմից պատած էին
պայծառափայլ արևով:

44. Կը-չի-ւու: Պը-ն-դ-ը- ՚ն:

Կոստիւչիօ քաջ և աղնուասիրտ Պոլոնացին միանգամ կամե-
ցաւ մի հոգևորականի Յօլտուրն քաղաքումը մի քանի շիշ պատ-
ուական գինի ուղարկել: Այս բանի համար ընտրեց մի երիտա-
սարգ մարդ Յելմենըր անունով, և նորան ճանապարհ ձգեց իւր յա-
տուկ ձիւս վերայ, Երբ որ Յելմենըր յետ դարձաւ, ասումէր. Տէր
զօրագլուխ, ես կամք չունիմ միւսանգամ ձեր ձիովը ճանապարհոր-
դել, եթէ չը տայիք ինձ նոյնպէս ձեր քսակը: Ինչ կամիս ասել,
հարցրեց Կոստիւչիան. պատասխանեց Յելմենըր: Երբ որ մի աղքատ
մարդ ճանապարհին գոհկը վեր առած տուրք էր խնդրում, խկոյն
դադարումէր ձին և սեղիցը չէր շարժվում, մինչև մուրացկանը մի
բան չէր ստացած. բայց երբ որ արծաթս հատու, հարկւարովու-
մէի հաճեցուցանել և յառաջ խաղացուցանել ձին, կեղծաւորվելով,
որպէս թէ խնդրողին մի բան տուեցի:

45. Կը-ն-ը-ը-ը:

Ո՞ր վանքում կենումը մի կրօնաւոր, որ երեկոյնան պահուն
երևումէր շատ վաստակած ու թուլացած: Աննահայրը միանգամ
հարցրեց նորանից դորա պատճառը: Ո՛հ, պատասխանեց կրօնաւորը.
եւ ամենայն օր այնքան գործ ունիմ կատարելու, որ իմ զօրու-
թիւնքս չէին բաւական, եթէ Աստուծոյ շնորհը չը լինէր ինձ օգ-
նական: Ես երկու արծիւ ունիմ սանձելու, երկու նապաստակ դա-
դարեցնելու, երկու բաղէ կրթնելու, մի վիշապ յաղթահարելու, մի
առիւծ նուաճելու և մի հիւանդ պահպանելու: Գորքս, պատասխա-
նեց վանահայրը, յիմար գանգառներ են. այդպիսի դանաղան գոր-
ծեր միասին չեն յանձնում մի մարդու, և իմ վանքումս երբէք
լսած չեմ, թէ մեր եղբայրները այդպիսի պարտականութիւններ
ունենին: Այնու ամենայնիւ, պատուական հայր, սուտ շասացի ես,
պատասխանեց կրօնաւորը: Երկու արծիւքը իմ աչքերս են. սոցս
վերայ պիտոյ է մեծ զգուշութենով հսկող լինիմ, որ մի գուցէ
հաւանեն այնպիսի բաների որ կարող էին փնասել իմ յախտնա-
կան երանութեանը: Երկու նապաստակները իմ ոտքերս են. սոցս
պէտք է խաբան լինիմ, որ չը վազեն կորստական ուրախութեննե-
րի քամաքից և ման չը գան յանցաւոր ճանապարհներով, Երկու

բաղէքը իմ ձեռքերս են. սորանց պիտոյ է կրթեմ և արիացնեմ, որ կարողանամ նորանցով ինձ և իմ կարօտ եղբայրակիցքը կերակրել և զօգտացնել: Վիշապը իմ լեզուս է. սորան պարտ է ինձ միշտ սանձի տակ պահել, որ նա չը խօսէ ոչինչ անխղիւջ բան կամ անպիտան խօսքեր: Առիծը իմ սիրտս է. նորա հետ պիտոյ է անգազար պատերազմ տամ, որ ունայնութիւնը և անձնասիրութիւնը չը թագաւորեն նորա վերայ, այլ, որ Աստուծոյ հոգին բնակէ և ներգործէ նորա մէջ: Հիւանդը իմ մարմինս է, որ ինքնահաճութեամբ երբեմն սորան է ցանկանում, երբեմն նորան, և հարցուփորձ չէ տնում, արդեօք այն ցանկացած բանը օգտակար է իմ ճշմարիտ առողջութեան և յախտենական կեանքի համար: Այս բոլոր գործերը վաստակեցնումեն ինձ: Վանահայրը զարմանալով ականջ էր դնում կրօնաւորի ասածներին, և վերջումը խօսեց այսպէս. Միջոյցը, զուշխատումես Տիրոջ պղծումը. նա կը վարձատրէ քո ջանքը, յախտենական կերակրով կը հանգուցանէ քո վաստակեալ կարողութիւնքը:

46. Հ-Ն-Է-Ի-Պ-Է.

Կաստիանոսը պատմումէ թէ մի որսորդ մարդ հանդիպեց Յոհաննէս աւետարանչին նոյն իսկ միջոցումը երբ նա մի կաքաւ ձեռքին բռնած զուարճանումէր, խաղալով նորա հետ: Որսորդը զարմացաւ այդ բանի վերայ և հարցրեց, թէ ինչպէս այդքան սուրբ և վերին հոգով հոգիացեալ մարդը կարող էր վստանել իւր ժամանակը այդպէս շնչին և անարժան բանի վերայ: Եօհաննէս աւետարանիչը փոխանակ պատասխան տալու, հարցրեց նորանից. Ինչու համար դու քո աղեղը չես պահում միշտ լարած: Այն պատճառով, պատասխանեց որսորդը, որ մի գուցէ նա միշտ լարած լինելով թոյլ գտանվի այն միջոցին երբ հարկաւոր էր գործ դնել նորան: Ապա մի զարմանար և դու, պատասխանեց Աւետարանիչը, եթէ ես երբեմն թուութիւն ու հանդիստ եմ տալիս իմ հոգուն, որ ապա կարողանայ աւելի բարձր վեր ճախրել մտածութեամբ:

47. Ո-Է-Է-Պ-Է Ի՞՞Է: Մ-Է Զ-Է Է Բ-Է-Է-Է-Է-Է-Է-Է.

Սի հարուստ վաճառական երեսուն հոգի երեւելի մարդիկ հրաւիրել էր իւր մօտ հացկերութիւն: Նորա անտես կիներ որ այդպիսի դիպուածներում ոչինչ ծախքից հեռացող չէր, կամեցաւ կերակրել հիւրքը ամենապատուական ոսկեխայտ ձկներով, և դորանով ցոյց տալ իւր հարստութիւնը. պատճառ, ոսկեղոյն ձկները այն միջոցում այնքան սակաւագիւտ էին, որ ամեն մի հատը արժէր մի ոսկի դահեկան: Բայց տղամարդը ասաց. Սիրելի՛ ամուսին, թէպէտ կարող էինք

մէք այդ բանը կատարել առանց աղքատանալու, բայց ևս կարծու-
մամ որ այդպիսի ծախքը մեղք էր, ապա թող Հրաժարվինք դորա-
նից: Մտածիր դու թէ ինչքան աղքատների կարելի էր օգնել այդ
արծաթովը: Այս խոսուածքի մէջ յանկարծ լուս կացաւ նա և ցոյց
տուեց, որպէս թէ ինքը իւր յատուկ մտածութեան վերայ զորոմն-
ցած էր: Ապա կրկին վեր առաւ խօսքի թեւը, այսպէս. թող այն
ոսկիխոյտ ձկները գնենք Հիւրերի առաջև, բայց քացահին ու ձէթը
պահենք. արի՛ ցոյց տամ քեզ, թէ ինչպէս պետք էր այդ կերա-
կուրը պատրաստել: Ամուսինը ժպտեց, ըստ որում գիտէր իւր տղա-
մարդի բանագիւտ միտքը:

Աստեցին Հաց ուտելու. երբ որ մի քանի կերակուրներ վայել-
լած էին, սպասաւորը բերեց դրեց սեղանի վերայ մի ծածկած աման:
Վաճառականը խօսեց. Պարոններ, այս է այն ոսկի ձկները, որ իմ
կինս սահմանել է ձեզ. յոյս ունիմ որ կը հաւանեք այս կերա-
կրին: Այս խօսքը ասած, վեր կալաւ ամանի խուփը, բայց փոխանակ
ձկների դրած էին երեսուն հատ շողշողուն ոսկի: Այժմ վաճառա-
կանը պատմեց Հիւրերին թէ ինքը և իւր ամուսինը բարւոքապէս
մտածելով, իմացել էին որ այդ մեծածախ կերակուրը յանցաւոր
վասնողութիւն էր, ըստ որում շատ աղքատներ շրջակայքումը ու-
նէին հագիւ թէ և ցամօք հաց: Ապա խնդրեց որ Հիւրքը մի մի
հատ վեր առնուն այն ոսկի ձկներիցը և զորանով մխիթարեն մի
աղքատ մարդ: Բայց Հիւրերին այնքան հաւանելի եղաւ տանուտի-
րոջ գեղեցիկ բարեգործութիւնը, մինչև միարան հոգով ասացին.
Ամն մինը մեզանից թող մի հատ ոսկի յաւելացնէ, որ աւելի
շատ աղքատներ այսօր մասնակից գտանվին մեր սեղանին:

48. Գրքի 1-ին գլուխ. Բարեխոսութեան 1-ին գլուխ.

Աշրեք բարեկամ ուխտ էին դրել միմեանց հետ որ կեանքի ա-
մենայն որպիսութեանների և կարիքների մէջ այնպիսի անձնազոհու-
թեամբ օգնեն միմեանց որպէս թէ երեքեանը մի անձն էին: Նորա
բնակումին զանազան տեղերում և ժամանակ առ ժամանակ հաւաք-
վումէին միասին որ յայտնեն մինը միւսին իւրեանց գլխի անցքը և
բարեկամութիւն վայելեն: Մտանցից մինին պատահեց արծաթի կա-
բօտութիւն, որ թէև չէր այնքան դժուարաստանելի, բայց շատ ըզ-
գալի կը լինէր նորան, եթէ ստիպուած լինէր իւր պակասութիւնը
յայտնել հրապարակաւ: Իսկոյն թուղթ գրեց իւր աւելի մտաւոր
բարեկամին և համառօտ կերպով աղաչեց որ ուղարկէ հարկաւոր ե-
ղած արծաթը: Միւս օրին ստացաւ իւր խնդրած արծաթը. կնիքը
վերան դրած քսակը դրեց մի կողմ, առանց նայելու նորան: Մի

փոքր յետոյ, սորա մօտ միւս բարեկամից լրարեր եկաւ և թուղթ բերեց, որի զօրութիւնը այս էր. Առաջին սուրհանդակով ուղարկես ինձ այնքան արծաթ, ինչքան կարելի էր քեզ այս բուպեումը: Այս արդարամիտ մարդը կարծելով թէ իւր բարեկամը աւելի մեծ դրժուարութեան մէջ է քանթէ ինքը, առանց երկար մտածելու, վեր առաւ կնքած քսակը և ուղարկեց իւր բարեկամին:

Իսկայց միւս երեկոյն, զէպ ի գիշեր, առաջին բարեկամը գալիս է իւր բարեկամի մօտ որին ուղարկել էր կնքած արծաթը և տալիս է սորան մի և նոյն քսակը, որ սորա կարծիքով հայել թէ հասած էր իւր բարեկամին: Ահա տեսնուաւս զու, խօսեց գիշերով եկած հիւրը, թէ ինչու համար եմ եկելիս. քսակը, ինչպէս որ կնքած ուղարկել էի քեզ, այնպէս ևս յետ է դարձել իմ մօտ. այս զարմանալի անցքը ևս չը կարողացայ հասկանալ և շտապեցի որ իմանամ քեզանից այս բանի խորհուրդը. խնդրեմ ասես ինձ համարձակ թէ ինչ ևս արել այն քսակը: Գի բարկանար իմ վերայ, պատասխանեց միւս բարեկամը. ևս զեռ ևս բաց արած չէի քսակը, երբ իմ և քո բարեկամը մի լրտերի բերանով մեծապէս աղաչումէր որ արծաթ ուղարկէի նորան: Այդպէս է բանը, խօսքը կըտրեց միւսը. այժմ բացայայտ է բոլորը: Ես իմ ամենայն պատրաստ արծաթը ուղարկել էի քեզ և կակածելով, մի գուցէ գժուարութեան հանդիպէի, խկոյն գրեցի մեր բարեկամին որ մի փոքր արծաթ պարտք տայ ինձ, եթէ միայն հեշտ կարելի էր: Ահա տեսաւուաւս որ և նա իւր մօտը չէ ունեցել արծաթ, և իմանուաւս նորա խնդրանքիցը թէ ինչպէս շուտով և հաւատարմութեամբ հոգատար է գտանվել: Ապա վեր առ զու այս արծաթը և գործ գիր, ըստ որում նա քեզ աւելի հարկատու է: Եւ ինչպէս կարող էր մեզ մեծ կարիք պատահել, եթէ մէք այսպէս սրտակից բարեկամ էինք միմեանց. բայց վաղիւր առաւօտուն վաղ վեր կենանք և շտապենք մեր բարեկամի մօտ:

49. ՀԵՆՐԻԿՈՒ ԲՈՒՐՆՆԵ.

Հրաման, Օրէնք, Երդարութիւն:

Ինչպէս որ ազնւոյն Հենրիկոսը, որ իւր հայր Հենրիկոս չորրորդից յետոյ թագաւոր նստեց Անգլիայի վերայ, ունէր մի սենեկապան որ, թէպէտև անարատ չէին նորա գնացքը, այնու ամենայնիւ շատ սիրելի էր թագաւորազնին: Այս սենեկապանը միանգամ չտոբից զուրս յանդուզն (լիբր) գտանվելով, վշտացած կողմը զանգատ եկաւ ամենարարձր դատաստանի առաջ, և սենեկապանը պարտաւոր գտանվելով առանց տարակուսանքի բանտ դրվեցաւ: Այս բանը լսելով

Թագաւորազը, մեծապէս զայրացաւ որ դատաւորը պատիւ չէ գրել այն բարձրատիճան մարդուն որի մերձաւոր սպասաւորներինցն էր բանտարկվածը: Նա յարձակվեցաւ խփոյն դատաստանարանի մէջ և խօսեց բարկութեամբ դէպ ի դատաւորը. «Լրամայումեմ, որ իմ սենեկապանը խփոյն աղատէք բանտից: Լանդարտութեամբ վեր կացաւ Սիր Սելիխամ Գասկոյն անուն առաջնորդը դատարանի և պատասխանեց. «Թագաւորազն, ես պատվումեմ ձեր հրամանը, բայց հնազանդումեմ օրէնքին. Ձեր սպասաւորը դատապարտված է. եթէ կամենուիք նորան բանտից հանել, գնացէք աղաչեցէք Թագաւորը. պատճառ, օրէնքը տալիս է Թագաւորին իրաւունք յանցանք շնորհելու:

Թագաւորազը կամք չունէր հասկանալ թէ ինչ խտիր (զանազանութիւն) կայ հրամանի և օրէնքի մէջ, այլ կամենումը ինքնազուխ ոչնչացնել դատաւճիտը: Լատատ մնաց իւր պահանջորութեան վերայ, անհամետացաւ, հայհոյեց և ահ տուեց: Գաղարիբ, աղաղակեց պարոն առաջնորդը. Գուք, Թագաւորազն, արժանի էք պատժի, որովհետեւ յանցաւոր էք գտանվել. ես կանգնած եմ այս տեղ որպէս օրէնքի և ձեր Թագաւոր հօր փոխանորդ: Երկու կողմից ես պարտական էք դուք անպատճառ հնազանդել ինձ. Թագաւորազն, ուրեմն հրամայումեմ ձեզ հրաժարվիլ ձեր ղիտաւորութենից, և ձեր ապագայ հպատակներին աւելի լաւ օրինակ տալ պատուելու և պատկասելու օրէնքից: Բայց այժմ, ըստ որում դու անպատվող և անպատկառ գտանվեցար, կ'երթաս բանտ և կը մնաս այն տեղ, մինչև Թագաւորը իւր գերագոյն կամքը յայտնէ քեզ:

Թագաւորազը ապշեց մնաց, և օրէնքի մեծութիւնը և դատաւորի հանդարտութիւնը այնպէս սաստիկ ներդործեցին նորա վերայ, մինչև հանեց վերայից իւր սուրբ, պատկաւանքով մեծարանք տուեց դատաւորին և առանց մի բառ խօսելու, թող տուեց որ տանեն նորան դէպ ի բանտ:

Այս անգըր խփոյն ծանուցին Թագաւորին. պալատականքը ցոյց տուեցին մի կեղծաւոր բարկութիւն դատաւորի յանդգնութեան վերայ և շշունջ հանեցին, որպէս թէ քրեական յանցանք էր արած: Բայց Հենրիկոս Թագաւորը բարձրացրեց ձեռքերը դէպ ի երկինք և խօսեց ուրախութեամբ. «Գթած Աստուած, ինչպէս մատուցանեմ քեզ արժանի գոհութիւն. դու պարգևել ես իմ աշխարհին այնպիսի դատաւոր, որ ոչինչ հրամանով և ոչինչ սպառնալիքով չէ ծուլում արդարութեան և օրէնքի ճանապարհէցը, և դու տուցիր ինձ մի այնպիսի որդի որ իւր հրամանը ստորագրել է արդարութեան և օրէնքի տակ:

50. Արձարհաւոր Կոմիտէի Կարգաւորը:

Երգաւորացի Կոմիտէի Կարգաւորը:

Մի երիտասարդ քրտինքով ու աշխատանքով յետ էր ձգել մի քանի հարիւր մանկեթ, և մտածումը այս արծաթովը գնել մի քանի բաժին հող և փոքր աւ փոքր մեծացնել իւր ստացուածը: Բայց պատերազմ ծագելով, նորա քաղցր խորհուրդները մնացին տարակուսական, ըստ որում և նա պատուէր ստացաւ զինուոր լինել: Իւր դառն կերպով ձեռք բերած արծաթը յանձնեց նա մի մեծատուն գրացի տանուտիրոջ, խնդրելով նորանից որ, եթէ ինքը չը վերադառնար պատերազմից, բաժանէ այն արծաթը նորա ազգականների մէջ: Տանուտէրը խոտացաւ հաւատարմութեամբ կատարել նորա կամքը և հաստատեց իւր խոստումը, երդումն ուտելով իւր մարդկութեան անունով: Պատերազմի խուզումով ինչքան անց կացան. այն երիտասարդը յետ եկաւ պատուելի վէրքերով, և զուարթ յոյսերով շտապեց տանուտիրոջ մօտ, որ յետ ստանայ իւր յանձնած գումարը: Տանուտէրը ընդունեց նորան գրացի բարեկամութեամբ և յառաջ բերեց մի սրուակ գինի, նորա յաջողագէտ վերադարձը շքեղ նորհարկերու համար: Բայց երբ որ երիտասարդը իւր քաղցր զբոյժներէ մէջ խօսք բացեց իւր առաջին զիտաւորութենների վերայ որ այժմ յոյս ունէր գլուխ տանել անկորուստ պահած արծաթովը, իսկոյն հարցրեց տանուտէրը ուրախ զարմացքով. «Մի թէ ունիք դուք մի պատրաստ արծաթի գլուխ. ուրեմն առ ի սրտէ կը ցանկեղյի բազումք տեսանել ձեզ, ըստ որում այժմ, պատերազմից յետոյ կարելի էր փոքր արծաթով մեծ գործեր ձեռնարկել»:

Երիտասարդը հաղիւ թէ կարողացաւ բերան բանալ. այնքան սպառնալիքն եկաւ նորա վերայ, լսելով տանուտիրոջ անկարծելի խօսքերը: Նա զսպեց իւր արդար բարեկաման բորբոքումը և սաց հանդարտորէն. «Կարծեմ թէ կը մտարերէիք որ ես, պատերազմ գնալուց յառաջ, յանձնեցի ձեզ իմ արծաթը և այդ մասին տուցի ձեզ հարկաւոր պատուէրներ: Գուք այդ բանը մի տեղ, պատերազմի դաշտումը, երազով տեսել էք, պատասխանեց տանուտէրը սառնագէտ մտքով: Ինչպէս երևումէ, դուք խաղ էք աւնում իմ հետ, ըստ որում պիտոյ է ձեզ հասկանալի լինի որ ես, պատերազմի միջոցին, երբ ամենայն մարդ հաղիւ թէ կարող էր պահպանել իւր սեպհականութիւնը, չունէի պատճառ օտարի գոյքը վեր աւնուլ և պահել: Ի փոսն Աստուծոյ, ազազակեց այն շուարած մարդը. մի թէ կամք ունիք դուք երգմաստուտ գտանվիլ. մտածեցէք որ դուք երդումով և ձեր պատիւը երաշխաւոր կացուցանելով խոստացաք ինձ հաւա-

տարժապէս պահպանել իմ արծաթը և դարձուցանել ինձ Կնէապոլի կացէք, և դարձուցուի, պատասխանեց տանուտէրը. եթէ ոչ, իմ ծառայքս շատ բացայտա կերպով կը խելբարացնեն ձեզ. բանը վճռած է. ցոյց տուեցէք ձեր օրինաւոր թղթերը ձեր անմիտ պահանջողութեան մասին, և ես պատրաստ էի հատուցանել ձեր արծաթը, Բայց որովհետեւ այդ կարող չէք, ապա զիմեցէք դատաւորի մաս և գանգատեցէք իմ վերայ. բայց լաւ իմացէք, որ իրաւունքը իմ կողմն է, և ես ահա կերպ այդ երդումը: Արդարադատ Աստուած, ձայն տուեց ահա զողի մէջ ընկած արդարը. շնորհակալ եմ քեզանից որ ես այնքան աղքատ էի, որ կարող չեմ դատ և վէճ բանալ. ո՞վ զիտէ, կարելի էր, որ ես առիթ տայի այս մարդուն կրկնապատիկ երգմանց զբտանվելու: Ապա դարձուցանելով զէմքը զէպ ի տանուտէրը, շարունակեց. Ես ո՞չ կարող եմ թղթեր ցոյց տալ ձեզ, և ոչ ձեր հետ տեսնան գնալ. իմ արծաթը ձեր ձեռքումն է. ես պիտոյ է միասնեղամ սկսանեմ աշխատութեամբ և քրտինքով այն արծաթը ժողովել որ կարծուալի, թէ ունէի ահա: Աստուած փրկէ ձեզ այն պատուհասիցը որին արժանի էր երգմանցը և աղքատի գերիշէր, և դարձուցանէ ձեր մէջ աւելի բարի հոգի, յառաջ քան թէ կը մտնեմար ձեր մահու ժամը: Այս բանը խօսած, հեռացաւ երիտասարդը և իւր խղճմանքի խաղաղութեան մէջ գտաւ իւր միտմարութիւնը:

Տանուտէրը պաղ և ակամայ ժպտելով նայեց նորա հետեւից և կամակորովեցաւ իւր ամբարշտութեան մէջ, Նորա խաւար հոգին որոնումը այլ վատմարութիւնք, որ այդպէս կարողանար իւր խղճբտանքի ձայնը հեղձուցանել (խեղդել): Գորա համար չը պահանջ մի զիպող ժամանակ. պատճառ, ինչպէս սովոր է պատահել, պատերազմից յետոյ ման էր գալիս անպիտան ամբոխ, և աւազակների ընկերութիւնք շինվեցան: Սորանցից մինը առաւելապէս ահացուցիչ էր և սկսեց ներգործել յայտնապէս: Արծաթատէր տանուտէրը երկիւղ ունենալով, մի գուցէ աւազակները յարձակվին նորա վերայ, ծանոթացաւ նորանցից քանի միների հետ և աշխատեց բարեկամանալ նոցա: Այս հերիք չէր. նա առաջարկեց նոցա իւր տունը որպէս ծածուկ պատսպարան (պահպանութեան տեղ), եթէ նոքա իրենց յախճապած գանձերից մասն կը տոյնն նորան: Այս բանը իմաց տուեցին աւազակապետին, և սա հրամայեց որ գանձն տանուտէրը մի հեռաւոր առանձին տեղ մտակայ անտառի մէջ:

Տանուտէրը մի քանի աւազակների հետ ներկայացաւ այն տեղ, և աւազակապետը ասաց նորան. Թառաջ քան թէ կարող էինք հաւատ ընծայել քեզ, պիտոյ էր որ զու հաւատարմութեան երդումն

ուտես. այս պատճառով դանչեցի քեզ այս տեղ: Արախտութեամբ, պատասխանեց տանուտէրը. և ձեզ տեղեկութիւն տալու համար, թէ ես համախոհ էի ձեզ և փորձառու մարդ եմ, ահա պատմեմ ձեզ այն իմ շատ գործերից մինը որ յաջողութեամբ գլուխ եմ տարել: Ապա տանուտէրը ծիծաղելով պատմեց իւր շարահար խաբրերայութիւնը, որ արած էր այն երիտասարդի հետ: Երբ որ խօսքը վերջացրեց նա, աւազակապետը սուր և խոժոռ աչքով նայեց նորան, երկնք և լուռ. ապա քանի մի քայլափոխ յետ քարշլիցաւ նորանից և ասաց. Աստված հոգի, դու կամենումս երգումն ուտել թէ մեզ քո տնումը ապահով իջեման կը տաս, և պարծենումս քո երգմազանցութենով: Ապա չէր կարող դու ոտնակոխ առնել և այս երգումը, գուցէ թէ և առաջին օրումը մատնել մեզ զատաստանի ձեռք, եթէ յոյս ունէիր սորանից օգուտ քաղել: Դու այնքան անարժան էիր ընդունվելու աւազակների ընկերութեան մը, որ և արեգակի լոյսը տեսանել շատ էր քո համար: Բռնեցէք և կապեցէք զորան ծառի վերայ. այսօր իսկ կը յարձակվինք զորս տան վերայ և կը ցրուենք զորս ագահութեան անօրէն ստացուածքը. բայց այն ցաւեցուցած ազգաստի արծաթը կ'աշխատեմ ես ինքս հատուցանել նորան:

51. Գործի: ԴՆՆՆՆՆ Ե ԴՆՆՆՆՆՆ:

Չորագործը տեսնելով առաքելութիւնը, փոխու էր գործը:

Ինչև մանուկ էի ես, պատմումե Պարսից բանաստեղծ Արդուլ Կադիր Գիլանեցին, մի երազ տեսայ որ պատճառ տուեց ինձ ազանելու իմ մայրը, որ թոյլ տայ ինձ ճանապարհորդել Բաղդադ, ուր կամենումի ես իմ անձը աստուածապաշտութեան նուիրել: Երբ որ պատմեցի մօրս ինչ որ տեսած էի երազի մը, արտասուեց նա, դուրս բերեց ութսուն զենար և ասաց. Այս դրամի կէսը միայն, քո ժառանգութիւնն է, բայց որում կայ և միւս եղբայր: Այս արծաթը տալով ինձ մայրս, պահանջեց որ երգումն ուտեմ և ուխտ դնեմ, թէ երբէք սուտ խօսելու չէի. ապա գրկախառնեց ինձ և ասաց. զընա որդի. ես յանձնումեմ քեզ Աստուծոյ հովանաւորութեանը. մեք միասնաբար չենք տեսանելու միմեանց, եթէ ոչ, վերջին զատաստանի օրումը:

Այս զուարթ սրտով յառաջ գնացի և մտնեցայ շամաղան քաղաքին, ինչ տեղ մեր կարաւանը կողոպտեցին վախժառն աւազակք: Արանցից մինը հարցրեց ինձանից. Ինչ ունիս մտիդ: Պատասխանեցի. քառասուն զենար կարած են իմ զգեստների մը: Աւազակը ծիծաղեց և հաստատապէս կարծումը թէ ես կամենումի խաղ առ-

նել նորա հետ: Ինչ ունիս քո վերայ, հարցրեց միւսը: Նոյն պատասխանը տուեցի ևս նորան: Երբ որ աւազակները բաժանուակին իւրեանց կողոպտած բաները, գանձեցին ինձ մի սարի վերայ, որ տեղ կանգնած էր նոցա առաջնորդը: Սա սկսեց խօսել այսպէս. Մանուկ դու, ինչքան է քո ունեցածը, Պատասխանեցի. ահա քո մարդիկը լսեցին ինձանից թէ քառասուն զենար կարած են իմ հանդերձների մէջ: Աւազակապետը հրամայեց խկոյն քակել նոցա կարերը, և գտան իմ արծաթը, Բայց ինչ պատճառով, հարցրեց նա հետաքրքրաբար, այդքան բացարձակ խոստովանեցիր դու այն բանը որ կարող էիր հեշտ ծածկել: Ասացի. ըստ որում կամենումս պահել իմ մօր խօսքը. ևս խոստացել եմ նորան որ երբեք սուտ չասեմ: Մանուկ դու, խօսեց յետոյ աւազակը, դու ահա քո հասակի մէջ այդքան խոր գգումն քո պարտականութիւնը դէպ ի քո մայրը, բայց ևս իմ տարիներումս չեմ ըզգում զեռեւս թէ ինչ պարտականութիւն ունէի դէպ ի իմ Աստուածը. տուր ինձ ձեռքդ, անմեղ մանուկ, վկայ լինի քո ձեռքը որ ևս խոստանումս այսուհետև հաւատարիմ լինել:

Մանուկը տուեց իւր ձեռքը: Աւազակապետի գործակիցքը երկար միջոց մնացին սքանչացած և անխօս. ապա խօսեցին նորա հետ այսպէս. Դու մինչև այժմ եղել ևս մեր առաջնորդը յանցանքի ճանապարհում: այսուհետև դարձիր մեղ առաջնորդ առաքինութեան ճանապարհումը: Ամենեքեան իմ ձեռքով երգում կերան, որ հաստատ մնան իւրեանց խօսքի վերայ, և առաջնորդի հրամանով շտապեցին յետ տալ իւրեանց կողոպտած գանձերը:

52. Մէ շոյ Կոլի-Բէր.

Բաղդադ քաղաքումը կենումեր մի ծեր վաճառական, Արուֆադըմ անունով, որ շատ վատահամբաւած էր իւր ժլատութեան պատճառով: Թէպէտև հարուստ էր նա, բայց նորա զգեստքը էին միայն կարկատանք ու կոորտանք. նորա գլխի փածկածը մի կեղտոտ շուշտակ էր, որի գոյնը չէր կարելի ջոկել այլ ևս: Բայց բոլոր նորա զգեստների մէջ աւելի քննութեան արժանի էին նորա հողաթմափները. սորանց գարշապարքը պատած էին բևեռներով, վերայի կաշին բաղկանումեր այնքան կոորներէց, ինչքան, մի մուրացկանի վերարկու. ըստ որում տասը տարի երկար, ինչքան որ այդ հողաթմափները կային աշխարհի վերայ, Բաղդադի ամենաճարտար կոշիկ կարկատողները իւրեանց բոլոր արուեստը գործ էին գրած, որ այն հողաթմափների կոորները միասին պահեն. և այս պատճառով այնքան ծանրացած էին նոքա, որ եթէ մի մարդ կամենումը նկարագրել մի շատ կոպիտ բան, օրինակ էր բերում քաղմի հողաթմափները:

Այս վաճառականը միանգամ դրօսնումը քաղաքի մեծ փողոցումը, նորան առաջարկեցին գնել աղակեղէն անօթներէ բաղմամբ ապրանք, որ և թեթեւ գնով ստացաւ նա: Մի քանի օրից յետոյ լսեց նա որ մի անբաղդացեալ վաճառական, որի առուուութիւնն առաջատր բաներով էին, ունէր միայն վարդաջուր և հարկադրված էր շուտով ծախել նորան: Արու. ֆաղրմը օգուտ քաղելով այս մարդու անբաղդութենից, գնեց նորա վարդաջուրը կէս գնով և շատ ուրախ էր իւր ստացուածի վերայ: Ասիական վաճառականներէ մեջ սովորութիւն կայ, որ և թե մինը նոցանից բաղդաւոր առուուութիւն է արած, պիտոյ է ուրախութեան հասցիներովիւն տայ. բայց ժլատ ֆաղրմը զանց արեց այս բանը, և աւելի օգտակար համարեց այժմ մի բանով զիւրութիւն տալ և իւր մարմնին. այս պատճառով զընաց բաղանիւր ուր ևրկար ժամանակ գնացած չէր, ըստ որում վախենումէր զորա ծախելիցը: Բաղանիւրումը ասաց նորան իւր ծանօթներէից մինը. Աւերջապէս ժամանակ էր, որ դու հրաժարական ողջոյն տայիր քո հողաթմախներին և մի զոյգ նորերը գնէիր: Քաղրմը պատասխանեց. Շատուց մտածումեմ ևս այդ մասին, բայց օրինաւոր աչքով քննելով իմ հողաթմախները, տեսնումեմ որ նոքա այնքան վատ չէին որ չը կարողանային այլ ևս ծառայել ինձ: Այս խօսքից յետոյ գնաց լուացվելու:

Այն միջոցին երբ լուացվումը նա, եկաւ այն տեղ և քաղդատի կաղին (դատաւորը) և որովհետեւ քաղրմը աւելի շուտով աւարտեց իւր գործը, քան թէ դատաւորը, սորանից յառաջ դուրս գընաց այն սենեակը ինչ տեղ հաղնվումին: Զգետը հազած կամեցաւ նա ոտք կոխել իւր հողաթմախներէ մեջ, բայց տեսաւ որ մի այլ զոյգ հողաթմախ դրած էր այն տեղ, ինչ տեղ ինքը թողել էր իւր հողաթմախները: Ժլատ և ազահ քաղրմը շուտով հաւանեցրեց ինքը իւրեան, թէ այս նոր հողաթմախները դուցե թէ այն բարեկամի պարգևն էին, որ յառաջուց նորա միտքն էր ձգել, թէ պիտոյ է նոր հողաթմախներ աւնուլ: Կսկոյն հազաւ նա այն կոչիկները և ուրախ ուրախ դուրս գնաց բաղանիւրից:

Բայց մի ասա, որ այս հողաթմախները դատաւորինը էին. երբ որ սա լուացվել էր և խնդրեց իւր հողաթմախները, նորա ծառայքը չը դասն իւրեանց տիրոջ կոչիկքը, այլ մի անպիտան զոյգ հողաթմախներ որ մի այլ տեղ ձգած էին, որ և իսկոյն ճանաչվեցան թէ քաղրմի հողաթմախներն էին: Գոնապանը շտապով վազեց նորա քամակից և որպէս թէ գողութեան մեջ ըմբռնած յետ բերեց նորան կաղիու մօտ: Սա, սաստիկ բարկացած ժլատ ծերի անամս թ

լրբութեան վերայ, առանց լսելու նորա պատճառներին, հրամայեց իսկոյն ձգել նորան բանտ: Քաղըմը չը կամենալով որպէս գող հրապարակական պատժով խայտառակիլի, հարկադրվեցաւ, ինչպէս սովորութիւն է Եսխայումը, փրկել իւր անձը շատ արծաթ տալով: Հարիւր զոյգ հողաժափ կարողացած կը լինէր գնել այն արծաթովը որ հարկաւորվեցաւ այժմ ցած գնել:

Քաղըմը տուն հասած, վրէժխնդիր եղաւ իւր ձախորդութեան պատճառներիցը: Բարկանալով վեր կալաւ հողաժափները և ձգեց Տիրիս գետի մէջ որ հոսումը իւր պատուհանի տակ, չը կամենալով միւսանգամ տեսնել նոցա երեսը: Բայց բազդը այլապէս էր կամեցած. մի քանի օրից յետոյ ձկնորսները վեր քարշեցին իրենանց ուռկանը և տեսան որ սովորութենից դուրս ծանր էր. կարծումէին թէ մի մեծ գանձ դուրս պիտոյ է հաննը ջրիցը, բայց փոխանակ դորան, գտան Քաղըմի հողաժափները որ և իրենանց բեռներով այնպէս պատառոտել էին ուռկանը, որ պէտք էր երկար ժամանակ կարկատել նորան: Չկնորսքը մեծապէս տրտնջելով Քաղըմի և նորա հողաժափների վերայ, սորանց ներս ձգեցին նորա բաց պատուհաններէիցը, Բայց այս սենեկումը մի աստ որ դրած էին բոլոր ապակի սրուակները պատուական վարդաջրով որ նա առած էր. և ծանր ու բեռնապատ հողաժափները հանդիպելով ապակեղէն առնութներին, ջարդվեցան սոքա և փառաւոր վարդաջուրը թափվեցաւ յատակի վերայ:

Ինչ պատկերացնենք մեզ Քաղըմի սրտնեղութիւնը, երբ որ ներս մտաւ իւր սենեկի մէջ և տեսաւ աւերածքը: Նզովեալ հողաժափներ, ձայն արձակեց նա. դուք պիտի որ պսուհետեւ ոչինչ վրնաս չը հասուցանէք ինձ, Իսկոյն վեր առաւ մի թի, վազեց իւր այգին և շտապով մի փոս փորեց որ իւր հողաժափը թաղէ այն տեղ: Մինչև նա այս բանովը պարապած էր, նորա դրացիներից մինը, որի հետ վաղուց թշնամութիւն ունէր, դուրս նայեց պատուհանից և տեսաւ Քաղըմի շտապով փորելը: Յա անյապաղ վազ տուեց կուսակալի մօտ և ծածուկ յայտնեց նորան թէ Քաղըմը իւր այգու մէջ մի մեծ գանձ է գտել: Սորանից աւելի բան հարկաւոր չէր, կուսակալի արծաթսիրութիւնը շարժելու համար, և անօգուտ էր Քաղըմի երդում ուտելը թէ նա բան չէ գտել, այլ ևս առաւել մի բան է թաղել, այսինքն, իւր հողաժափները: Ի դուր դուրս փորեց նա իւր թաղած բանը և վկայ բերեց դատաստանի առաջև. կուսակալը մըտքումը դրեւ էր որ արծաթ ստանայ, և Քաղըմը դարձեալ հարկաւորվեցաւ մի մեծ արծաթ հասուցանել:

Ի ի յուսահատութեամբ հեռացաւ քաղաքը կուսակալի մտից, և իւր թանգագին հողաթափները ձեռքին, նղովուներ նորանց աննայն սրտով: Ինչու համար, ասումէր նա, խոյտտակվիմ ես տանելով այս հողաթափները ձեռքերուս: Այս բանը բերանին, ձրցեց նորանց մի ջրանցքի մէջ, ոչ հեռի կուսակալի ապարանքից: Այսուհետեւ, ասումէր նա, ոչինչ չեմ լսելու ձեր մասին, գնացէք չքացէք, բաւական էր այն վնասը, ինչ որ ինձ դուք հասցրեցիք մինչև այժմ: Բայց հողաթափները տարվեցան ուղղապէս ջրանցքի խցված փողովակների մէջ, և այս պատահումն էր միայն պակաս, որ գետը մի քանի ժամից յետոյ դադարէր, ջրհեղեղ լինէր և ծածկէր մինչև կուսակալի ներքնատունը: Ամենայն տեղ վեր կացաւ ահ և սասանութիւն և ջրպետքը ատեան գանձվեցան, Սորա քննելով ջրմուղները, այնպէս բերեց նոցա բաղղը որ գտան հողաթափները անհոգ թողած տղմալից փողովակների մէջ և այսպէս արդարացրեցին իւրեանց անձը: Հողաթափների տէրը բանտ գրվեցաւ, և որովհ հետև այս գործը երևումէր ամբարիշտ վրէժխնդրութիւն դեպ ի կուսակալը, վասն այս պատճառի պարտական էր քաղաքը մի աւելի մեծ տուգանք վճարել, քան թէ առաջին և երկրորդ անգամը: Բայց նորա հողաթափները դարձեալ անկորուստ յետ տուեցին նորան:

Այժմ խօսեց քաղաքը: Ինչ առնեմ ես ձեզ, անիծեալ հողաթափներ. բոլոր տարերքի բերանը ձգեցի ես ձեզ, և դուք միւսանգամ և միշտ աւելի մեծ վնասով յետ դարձաք իմ մօտ. այժմ մի բան է մնացել. թող կրակը ուտէ և ոչնչացնէ ձեզ:

Բայց որովհետև դուք, շարունակեց իւր խօսքը, կռուելով ձեռքերի մէջ իւր հողաթափները, տղմով աղտեղված և ջրով սողորված էք, ապա պիտոյ էր ինձ միւս ևս աշխատել զնել ձեզ արևուտը և չորացուցանել իմ տանիքիս վերայ, ըստ որում զգուշալի էր ինձ տանել ձեզ իմ տունը: Այսպէս խօսելով վեր ելաւ իւր օթեանի տախարակ տանիքը և գրեց հողաթափները այն տեղ: Բայց ձախորդութիւնը զեռ ևս դադարած չէր հալածել նորան: Այժմ վերջին պատահումը որ գալոց էր, աւելի վտանգաւոր գտնուեցաւ քան թէ բոլոր անցածները: Նորա դրացու շունը տեսաւ հողաթափները, իւր ախրոջ տանիքից թռաւ քաղաքի տանիքի վերայ և սկսեց խաղալ հողաթափների հետ, ձգձգելով նորանց: Այսպէս, շունը հողաթափների մինը տարել էր մինչև տանիքի ախր, և մի փոքր շարժողութիւն լինելով, այն ծանր հողաթափը ցած գլորվեցաւ մի կնոջ վերայ որ այն միջոցին տան մօտից անցանումէր, մի երևիսյ գրուկումը բռնած: Կինը վայր ընկաւ և երևիան գրկիցը գլորվեցաւ քա-

րերի վերայ: Այս կնոջ տղամարդը դանդաղ գնաց դատարի մտ,
և քաղբմը աւելի մեծ տուգանք ստիպվեցաւ վճարել քան թէ մինչև
այժմ վճարած էր. պատճառ, նորա անզգոյշ հողաթափը փոքր էր
մնացել որ երկու մարդ միասին սպանէր: Կրթ որ դատարի վճիռը
խնայ տուէցին քաղբմին, սա սկսեց խօսել մի այնպիսի ծանրութեամբ
որ ինքը կազին չը կարողացաւ պահել ծիծաղը. Գո՛ւ, արդարու-
թեան դատար, ես պատրաստ եմ տալ ինչ որ ունիմ շունիմ և
յանձն առնուլ ինչ պատուհաս կը դնէիր իմ վերայ. միայն խըն-
դրուեմ քեզանից որ արդարութեամբ պաշտպանես ինձ այն անհաշ-
տելի թշնամիների երեսից, որ մինչև այժմ իմ բոլոր ստապանքի
և ձախողութեան պատճառն էին: Ահա այս շնչին հողաթափները.
սորս հասուցել ինձ աղքատութեան, խոյտառակութեան, այս և վը-
տանդի իսկ. և ո՞վ գիտէ, թէ զորս զեռ ևս ինչ պիտոյ է բերն
իմ գլխին: Արդարութիւն արա, ո՞վ աղնիւ կազի, և մի այնպիսի
վճիռ տուր, որ այն բոլոր ձախողութիւնք որ այս ստանայական
գործարանները անտարակէջ կը հասուցանէին զեռ ևս, չը համար-
վին իմ մեղքը, այլ, այս հողաթափների մեղքը:

Կատարորը չը կարողացաւ նորա խնդիրը անտես առնել. նա
պահեց իւր մտ այն խոռվեցուցիչքը հասարակաց և առանին խա-
ղաղութեան: Բայց այն ձերին տուեց այսպիսի խրատ, թէ ճշմարիտ
անտեսութիւնը արծաթի ուղղամիտ գործածութեան մը է, բայց ո՛չ,
արծաթը հաւաքելու և պահելու մը:

53. ՓՐՆԵՒԼ ԿՈՏՈՐԻՆԻԱՆԸ.

Սուրբազարիւ յալիֆը ունէր իւր մտ մի օտարական բժիշկ
Հնայն անունով, որ շաք գիտնական մարդ լինելով, մեծաբէս սի-
րելի էր նորան. քանի մի պալատական մարդիկ յալիֆի սրտի մը
կապածանք սերմանեցին այն բժիշկի մասին և ասումնին թէ, օտա-
րական մարդ լինելով նա, չէր կարելի ամենին հաւատալ նորա մը-
տերութեանը: յալիֆը անհանգիստ եղաւ և կամենումը փորձել
նորան, որ իմանայ թէ ինչպէս հիմնար է այդ կապածանքը: Կա
հրամայեց Հնայնին գալ իւր մտ և ասաց, իմ ամբարների մը ու-
նիմ ևս մի վտանգաւոր թշնամի, որի ընդդէմ չեմ կարող ևս բըռ-
նութիւն գործ ածել, ըստ որում զորաւոր բարեկամներ ունի: Ղան
այս պատճառի հրամայումեմ քեզ որ մի այնպիսի նուրը թոյն պատ-
րաստես որ մեռածի վերայ ոչինչ թունաւորութեան հետք չը թո-
ղու. վաղիւր կամք ունիմ հացի հրաւիրել նորան և այս կերպով
աղատել իմ անձը նորանից:

Ի՛մ տէր, պատասխանեց շօնայնը հաւատարմօր մտահոյ թիւնով. իմ գիտութիւնը հասանու՞մք միայն այնպիսի զեղերի որ կենդանութեան պահպանող են, այլ զեղեր չեմ կարող պատրաստել, և ուսանելու ևս չմեք չեմ գրած, ըստ որում կարծումքի թէ Յաճմտականների ճշմարտասէր թաղաւորը չէր պահանջելու ինձանից այդպիսի տեղեկութիւնք: Եթէ այս պատճառով մեղաւոր եմ, ապա թո՛ղ սուր ինձ հեռանալ քո պալատիցը և ուսանիլ այդ պակասեալ գիտութիւնը մի ուրիշ աշխարհում:

Սուրբազարքիւ խալիֆը պատասխանեց. Այդ, մի ոչինչ պատճառ է. ով որ տեղեակ է առողջարար զեղերին, նա պիտոյ է իմանայ և մեասակարները: Խալիֆը աղաչեց, ահ տուեց, պարզեք խոստացաւ, բայց ի զուր: շօնայնը հաստատ մնաց իւր խօսքի վերայ, և խալիֆը կեղծաւորվելով որպէս բարկացած, հրամայեց պահապաններին որ այն ճշնազանգվող մարդը տանեն զնեն բանտի մէջ: Այս բանը կատարվեցաւ. այլև մի լրտես մարդ, որպէս թէ կալանաւոր էր, զրեցին նորա մօտ որ հարցաքննէ նորան և խալիֆին տեղեկութիւն տայ ամենայն մասին, ինչ որ խօսելու էր շօնայնը: Թէպէտ շօնայնը վշտացած էր թաղաւորի գնացքով, բայց իւր բանտարկեալ ընկերին երբեք ցոյց չը տուեց թէ ինչ պատճառով խալիֆը բարկացած էր նորա վերայ: Ինչ որ նա այս մասին խօսումէր, այն էր միայն թէ անիրաւապէս են վարվում նորա հետ:

Մի քանի ժամանակից յետոյ խալիֆը հրամայեց որ յառաջ բերեն նորան: Մի սեղանի վերայ ժողոված էր անչափ ոսկի, թանգազին քարեր և պատուական հանդերձեղէնք. բայց սոցա մօտ կանգնած էր զահիճը մի խարաղան ձեռքին և մի սուր կռան տակին: Մութազարքիւը սկսեց խօսել այսպէս. Քեզ ժամանակ տուեցի որ մտածես և իմանաս քո գտտապարտելի անճանաչանգութիւնը. ընտրիր այժմ, կամ վեր կալ այս հարստութիւնքը և կատարիր իմ կամքը, կամ թէ պատրաստվիր որ մեռանիս խոյտատակարար:

Ի՛մ տէր, պատասխանեց շօնայնը, ամօթ չէր պատիժ տանալ, այլ, յանցաւոր գտանվիլ. ևս կարող եմ մեռանել, չը կամենալով պղծել իմ գիտութեան և աստիճանի պատիւը: Գու իշխան ևս իմ կեանքի վերայ, արա ինչպէս հաճոյ է քեզ:

Խալիֆը հրամայեց շրջակայ մարդերին որ զուրա գնան և մնալով միայն, տուեց ձեռքը շօնայնին և խօսեց. շօնայն, ևս հաւան եմ քեզ, դու իմ բարեկամն ևս, և ևս քո բարեկամն եմ: Քո հաւատարմութեան մասին կասկածանք էին ձգել իմ սրտի մէջ. պիտոյ էր ինձ փորձել քո արդարութիւնը, որ ստուգէի գործով արդեօք

կարելի՞ էր ինձ հաստատաւ քեզ ամենեին: Ոչ թէ որպէս վարձատրութիւն, այլ որպէս իմ բարեկամութեան նշան կ'ուզարկեմ քեզ այս ընծայքը որ շը կարողացան կաշառել քո ատարինութիւնը:

Մյուսդէս խօսեց Խալիֆը և հրամայեց այն ոսկին, պատուական քարերը և հանգերձեղէնքը տանել Հանայնի տունը:

54. ԿԵՆՆՈՐԸ (ԷՆՆՈՐԻՆԸ):

Մերասի որդի Ալին դէպ ի երեկոյեան պահը ներկայ էր Մամուն Խալիֆի մօտ, երբ որ յառաջ բերեցին մի մարդ, ձեռքերը և ոտքերը կապած: Խալիֆը շատ մեծ հաւատ ունենալով դէպ ի Ալիու մտերմութիւնը, հրամայեց նորան որ այն գիշերը պահէ իւր մօտ կալանաւոր մարդը և միւս օրին դարձեալ ներկայացնէ իւրեան որ տար նորա վճիռը: Ալին առաւ տարաւ իւր տուն այն կալանաւորը և փակեց նորան իւր կանանոցումը որ առաւել ապահով տեղն էր. պատճառ, Ալին Խալիֆի նայեցուածքից նկատել էր, որ նա շատ բարեկցած է այս մարդու վերայ: Սորանից հարցրեց տանուտէրը թէ ո՞վ էս:

Կալանաւորը պատասխանեց. Ես Դամասկոս քաղաքիցն եմ. իմ տունս շատ հեռի չէ մեծ մզկիթիցը:

Մտառած օրհնէ՛ այդ քաղաքը, ձայն տուեց Ալին, և մանաւանդ այն կողմը ուր դու ես բնակում, որովհետեւ այդ տեղ մի մարդ փրկել է իմ կեանքը: Օտարականը կամեցաւ իմանալ թէ ո՞վ է այդ մարդը:

Ալին յառաջ տարաւ խօսքը այսպէս. Երբ որ քանի մի տարի յառաջ Խալիֆը իշխանութենից ձգեց առաջին տեղակալ Հուսէյնը և նորա տեղ ընտրեց այժմեան կուսակալը, ես սորա պաշտօնաւորների մէջ էի: Հուսէյնը դաւաճան մարդ էր և պատճառ ունէր վախենալու Խալիֆի բարկութենից: Երբ որ մեք տեղափոխ եղանք կուսակալի պալատի մէջ, նորա բարեկամքը ամենայն կողմից շրջապատեցին մեզ և մեր բնկերութեան աւելի մեծ մասը օրի բերան ընկաւ: Ես մի պատու հասնից դուրս լծուայ և փախայ դէպ ի մեծ մզկիթը, և տեսանելով որ մի երևելի տան դուռն բաց էր, ներս վազեցի և խնդրեցի տանուտիրոջից, որ պատուաբան տայ ինձ: Դա ընդունեց ինձ և տարաւ իւր կանանոցը, ուր ապահով մնացի ես իմ լծնամիների երեսից և հիւրասիրութիւն տեսայ այն անձանօթ մարդուցը:

Մնց կացաւ մի ամիս, և իմ տանուտէրը իմաց տուեց ինձ թէ կարող էի ապահով կերպով վերադառնալ իմ հայրենիքը, ըստ որում մի քանի օրի մէջ պիտոյ է մի կարաւան ճանապարհ ընկնէր

դէպ ի Բաղդատ: Ես ամաչումի յայտնել իմ աղքատութիւնը, և հաստատեցի մտքումս որ ասով հետեւեմ կարաւանին. բայց ինչպէս զարմացայ ես, երբ որ դուրս ելանելու օրին իմ տան առաջը կանգնած տեսայ մի գեղեցիկ ձի, մի ջորի, բեռնաւորած կերակրողէնով և մի ծառայ ինձ սպասաւորելու համար: Իմ տանուտէրը բաշխեց ինձ մի քսակ ոսկով լցուցած, տարաւ ինձ կարաւանի մօտ և յանձնեց իւր բարեկամներին: Շատ աշխատեցի ես իմանալ պս Վեհանձն մարդու անունը և աստիճանը, բայց չը կարողացայ տեղեկանալ ո՛չ նորա բարեկամներից և ո՛չ միւսերից: Երանելի սրտով կը մտանէի ես, եթէ կարող էի միւսանգամ հանդիպել այդ մարդուն և յայտնել նորան իմ շնորհակալութիւնը:

Ահա քո ցանկութիւնքը կատարվեցան, ասաց կալանաւորը. Ես եմ այն մարդը որ քեզ ընդունեց իւր տան մէջ. չես ճանաչում ինձ: Ալին զարհուրեց և մտ եկաւ նորան: Դեբութիւնը և ձախորդութիւնը թէպէտ փոխել էին օտարականի կերպարանքը, բայց Ալին որ իւր բարերարի կերպարանքը կրումը իւր սրտի մէջ, շուտով ճանաչեց նմանութիւնը որ գիշերային տեսութիւնը ծածկել էր նորանից: Օտարականը յիշելով մի քանի ջոկ հանգամանքներ, ոչինչ տարակուսանք չը մնաց այլ ևս: Ալին գրկախառնեց իւր բարեկամը, արձակեց նորա կապանքը և հարցրեց նորանից թէ ինչ պատահմամբ պատճառ է տուել խալիֆի բարկութեանը:

Վախանձատ թշնամիներ, պատասխանեց օտարականը, իմ վերայ գանդատել են խալիֆի մտ, թէպէտ չը գիտեմ թէ ինչ բանի համար: Գամակուսից շտապով բերած են ինձ այս տեղ. թոյլ չը տուեցին ինձ և հրաժարական ողջոյն տալ իմ կնոջը և զուակներս: Չը գիտեմ թէ ինչ պիտի լինի իմ վերջը. բայց եթէ, ինչպէս կարծումեմ, վաղիւր մեռանելու էի, բարեկամութիւն արա, և իմ գերդաստանին տեղեկութիւն տուր իմ մեռանելուս մասին:

Ո՛չ. պիտոյ չէ՛ քեզ մեռանել, ձայն տուեց Ալին արտասուելով, դու ազատ ես և միւսանգամ կը տեսանես քո ամուսինը և երեխայքը: Դա գնաց բերեց մի քանի աչնիւ քարեր, որպէս ընծայ օտարականի կնոջ համար, և մի քսակ երկու հաղար ոսկով, որպէս ճանապարհի ծախք: Գնա՛, իմ բարեկամ, խօսեց Ալին. շտապի՛ր հասի՛ր քո գերդաստանին: Խալիֆի բարկութիւնը թնօղ մնայ իմ վերայ. ես ա՛հ չունիմ նորանից, միայն թէ փրկած լինէի քո կեանքը:

Ինչ ևս խնդրում ինձանից, պատասխանեց օտարականը: Մի թէ մի երկրայական մահուց ազատվելու համար պէտք էր ինձ վրտանդի տակ դնել քո կեանքը որ ևս փրկել ևմ մի ժամանակ: Ո՛չ,

բարեկամ, ևս այնպէս վատասիրտ (վախկոտ) չեմ, որ չը կարողանայի մեռանել, և թէ հարկաւոր էր: Աշխատիք ասացուցու թիւն տալ խալիֆին իմ անմեղութեան մասին. այս է միայն իմ խնդիրը քեզանից: Եթէ չես կարող այս բանը, ապա լաւ կը համարէի երկու անգամ մեռանել քան թէ իմ փախչելովը դաւաճան դտանվիլ իմ բարեկամիս մտո: Ալին աղաչեց միասնգամ, բայց օտարականը մնաց անհամոզելի:

Միւս օրին, ինչպէս հրամայած էր, գնաց Ալին խալիֆի մտո: Խալիֆը զգեստաւորվել էր մի բոցադոյն վերարկուով որ նորա սովորական հանդերձն էր, երբ որ դատաւոր էր նստում յանցաւորներին վերայ: Խալիֆը տեսանելով Ալին, խեղոյն հարցրեց թէ ո՞ր է կալանաւորը, և հրամայեց յառաջ բերել նորան: Տէր թագաւոր, պատասխանեց Ալին վայր ընկնելով ակոռոխ առաջևը. այս գիշեր մի առանձին բան է պատահել կալանաւորին:

Իմ հօրերի հոգիներովը երդում եմ ուսում քեզ, ձայն տուեց Մամունը բարկացած. և թէ կալանաւորը փախել է, ապա պէտք էր մեռանել քեզ, փոխանակ նորա:

Իմ և նորա կենալքը քո ձեռքումն է, ասաց Ալին. քո ծառան աղաչումն միայն որ մի քանի րոպէ ականջ դնես նորան: Ապա պատմեց Ալին, թէ ինչպէս և ինչ դիպուածում այս մարդը փրկուկն է իւր կենալքը. թէ ինքը երախտագիտութեան պատճառով առաջարկել է նորան աղատութիւն, բայց նա մեծահոգութեամբ հրաժարվել է այս առաջարկութենից: Նա անմեղ է, Տէր թագաւոր, շարունակեց Ալին. մի մարդ որ գիտէր պոչպէս վսեմ մտածել ու գործել, չէ՛ կարող յանցաւոր լինել: Նախանձառ թշնամիներ զըրպարտել են նորան. բայց մեծանուն Մամունը շատ արդար թագաւոր էր, քան թէ առանց հարցութիւնի կը կամենար դատապարտել մի մեծահոգի մարդ:

Մամունը որ, բաց ի իւր բարկացկոտ բնութենից, շատ առաքինի թագաւոր էր, զարմացաւ կալանաւորի մտածութեան վերայ և երևումը սիրաբ գութ ընկած: Ես ներումեմ նորան, որովհետև դու բարեխոս ևս նորա համար, ասաց խալիֆը. դեմ, տար նորան այս լուրը և բեր նորան իմ մտո: Ալին գնաց և յառաջ բերեց կալանաւորը: Մամունը նայեց նորա վերայ որդրամած աչքով և հրամայեց հագցնել նորան մի մեծարական զգեստ: Նա բաշխեց նորան տասն ձի, տասն ջորի իւր յատուկ ախոռից և բաց ի դորանից տասը հազար մանկթ, որպէս ճանապարհի ծախք: Այլն մի թուղթ գրեց դատակոտի կուսակալին, յանձնելով նորան այս մարդը որպէս իւր սիրելիներից մինը:

55. ՎՆԻՊԵՐՆԻՆԸ.

Հարուն Արրաշիդ խալիֆը, որս գնացած լինելով հանդիպեց մի ծեր մարդու որ մի բնկուզենի էր տնկում: Ի՞նչ յիմար է այս ծերը, ասաց խալիֆը իւր ընկերակիցներին. զա կարծում երբեք լիճ գեռես երիտասարդ էր և կարող էր այս ծառի պտուղները վայելել: Այս ծերի վերայ ծիծաղեցին և խալիֆի հետ եղած մարդիկը. ապա խալիֆը մտեցաւ նորան և հարցրեց թէ քանի՜ տարօք ես դու: Ծերը պատասխանեց. ութսուն տարեկանից աւելի եմ, բայց, փառք Աստուծոյ, զեռ այնպէս առողջ, ինչպէս երեսուն տարօք մարդ: Խալիֆը հարցրեց ապա. քանի՜ ժամանակ մտածումես ապրել զեռ ևս, ըստ որում դու այդպիսի ծերութեան մեջ մատաղ ծառեր ևս տընկում, որ շատ յետոյ կարող էին պտուղ բերել. ինչո՞ւ այդպէս զուր աշխատումես դու:

Ի՛մ թագաւոր, պատասխանեց ծերը. Ես բաւական եմ համարում, եթէ ծառերը տնկած էի, առանց մտածելու թէ ես, կամ թէ մի այլ մարդ կը վայելէր մի օր նոցա պտուղները: Արժան էր մեջ առնել այնպէս, ինչպէս մեր հարքը արած էին. նորա տնկել են ծառեր որոնց պտուղքը ուտումներ մեք: Եւ որովհետև մեք մեր հօրերի աշխատանքը վայելել ենք, ապա ինչո՞ւ պիտոյ էր մեջ դէպ ի մեր ապագայքը պահաս հոգարարձու գտանվիլ քան թէ մեր առաջինքը դէպ ի մեջ գտանվել են: Կարծումեմ, ինչ որ չէ կարող հայրը վայելել, կը հնձէ որդին:

Աստուանն Հարունը հաւանելով այս պատասխանին, բաշխեց ծերին մի բուն ոսկի: Ով ապա կարող էր ասել, խօսքը յառաջ տարաւ ծերը, թէ այսօր ի զուր աշխատեցի ես. պատճառ, այն մատաղ ծառը որ տնկեցի ես, ահա նոյն օրին այսպիսի աւատ պտուղ բերեց:

56. ՎՆԻՊԵՐՆԻՆԸ ԸՆԴՊԵՐ ԷՐ ԻՆՉՎՆՆԻՆ.

Տաճկաստանումը, ուր երբեմն պատահումն անուղիղ բաներ, մի մեծատուն և երեւելի մարդ հայհոյելով և զարկելով հալածումեր մի աղքատ մարդ որ նորանից մի բարեգործութիւն էր խընդրած: Մեծատունը չը կարողանալով այլ ևս հասանել աղքատին, մի քար վեր առաւ և ձգեց նորա վերայ: Այս բանիս անհաւան էին բոլոր տեսանողքը, բայց ոչ ով չը կարողացաւ իմանալ թէ ինչ խորհրդով այն աղքատ մարդը բարձրացրեց քարը և դրեց ծոցի մեջ, և ոչ ով մտածում չէր, թէ սա այն քարը պիտոյ է միշտ իւր մտ պահէ, ինչպէս ճշմարիտ պահումեր:

Ընց կացաւ որ ու տարի, և այն մեծատունը մի յանցաւոր գործ գործելով, զրկվեցաւ ոչ թէ միայն իւր գշգրից, այլև, այն աշխարհի սովորութեան պէս, պարտական էր ամսթ և խայտառակութիւն կրել յետս կոյս եջի վերայ նստած ման գալով քաղաքի մէջ: Աշինչ արհամարհանք և հայհոյութիւն պակաս չեղաւ: Նայեցողներէ մէջ ներկայ էր և աղքատ մարդը որ այն անհասկանալի քարը զրել էր ծոցի մէջ, և ճանաչեց իւր վշտացուցիչը: Այժմ չքաւորը ձեռք տարաւ դեպ ի ծոցը, բռնեց քարը և կամենումը բարձրացնել նորան որ զարկէ իւր վշտացուցիչը: Բայց, մի բարի հոգի զգուշացնելով նորան, հրաժարովեցաւ այն գործից, ասեա թէ և հեռացաւ մտածողական երեսով:

Սորանից կարելի է ուսանել, առաջին, թէ բաղդաւորութեան մէջ չէ պիտոյ մեծամտել, դառնաբարոյ լինել և վիրաւորել փոքր և չքաւոր մարդիկը: պատճառ, զեւ ևս օրը չմթնացած, կարող էր այլափոխիլ և առաւօտեան բաղդը. և ով որ ինչպէս բարեկամ չէր կարող սգտակար լինել քեզ, գուցէ թէ կարող էր որպէս թշնամի մնասել քեզ. երկրորդ, թէ արժան չէր ընդդէմ թշնամուն ոչ քար պահել իւր ծոցումը և ոչ քէն պահել իւր սրտումը: Ըստ որում այն աղքատ մարդը վայր ձգելով իւր քարը և հեռանալով, այսպէս խօսեց ինքը իւր հետ:

Սրէժիսդիւր լինել թշնամուցը, քանի որ նա հարուստ և բաղդաւոր է, յիմարութիւն էր և վտանգաւոր: այժմ, երբ որ նա անբաղդացել է, կը լինէր ամարդի և նախատական:

57. Արձի Կուշ-Բիւնը.

Երբ որ Հուսէյն Խալիֆը, մեծանուն Ալիու որդին, նստած էր սեղանի վերայ, նորա ծառաների մինը վայր ձգեց նորա գլխին մի աման, տար տար կերակրով: Խալիֆը իսկոյն բարկացած աչքով նայեց իւր սպասաւորին և սա զողողալով վայր ընկաւ և պատաստվեցաւ նորա ոտերին և խօսեց այս բանը, բերելով Կուրանից. Երկ-նային զրախօրը պատրաստած է նոցա համար որ կարող են յետ պահել և սանձել իւրեանց բարկութիւնը: Լանդարտութեամբ պատասխանեց Հուսէյնը. Ես բարկացած չեմ: Ետան յառաջ տարաւ խօսքը. Եւ նոցա համար որ ներումեն իւրեանց վշտացնողներին: Հուսէյնը, ասանց նայելու նորան, խօսեց. Ես ներումեմ քեզ, Ըսպասաւորը յաւելցորեց. Եւ Ըստուած առաւելապէս սիրումէ նորանց որ շարի փոխարէն բարի են հատուցանում: Հուսէյնը մարդասիրաբար տուեց նորան իւր ձեռքը, ասելով. Վէր կաց, ևս բաշ-

խումբ մը քննող արտոնութիւն և հինգ հարիւր զրաքով արծաթ: Ծառան, սիրտը շարժված, գրկախառնեց խալիֆի ստորըրը և ձայն տուեց: Այլ իմ տեր, դու նման ես այն աղնի. ծախին որ իւր հօվանաւորութիւնը, իւր պտուղները բաշխում և այն մարդուն որ յանդուգն ձեռքով քարածիր է լինում գէտ ի նա:

ՅԱՆՆԱԿԱՆ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԻՒՆՆԵՐ:

1. ՀԱՆՆԱԿԱՆ ԵՆՆԱԿԱՆ ԵՆՆԱԿԱՆ:

ԱՆՆԱԿԱՆ ԵՆՆԱԿԱՆ (Վարդապետ Բարսեղ):

Այլ աղուց կենումը Թիֆլիզ քաղաքումը մի մեծատուն տաճիկ, որին Աստուած տուել էր շատ ոսկի, բայց նորա աչքին սակուց առաւել ծանրագին էր իւր մի հաս զուստըրը, Մահուլ Մեհերի առնումը, Գեղեցիկ են աստղները երկնակամարի վերայ, բայց աստղը ներքեց այն կողմը բնակումն հրեշտակներ և սղքա աւելի գեղեցիկ են. նոյնպէս և Մահուլ Մեհերին Թիֆլիզի աղջիկների մջ աւելի գեղեցիկն էր: Կենումը Թիֆլիզումը և աղքատ Աշրղ Քերիբը, որին, Մարգարէի շնորհօյլը հասել էր միայն աղնի սիրտ և երգեցողութեան քանքար: Սա, նուագարանը ձեռքին, փառաւորելով Տաճկաստանի հին տղամարդերը, ման էր գալիս հարսանիքների մջ, որ ուրախացնէ մեծատունների և բաղդաւորների սիրտը: Մի հարսանիքում նա տեսաւ Մահուլ Մեհերին և նորա սիրեցին միմեանց. աղքատ Աշրղ Քերիբը այնչյս էր ամուսնութեամբ զուգաւորվիլ նորա հետ, և արտում էր ինչպէս ձեռնային երկինքը:

Պատահեց միանգամ, որ Աշրղ Քերիբը խաղողի ծառի տակ հանգստանալով, քունը տարաւ. այս միջոցին նորա մտից անց էր կենում Մահուլ Մեհերին իւր ընկերակից աղջիկներով. և սոցանից մինը տեսանելով թէ քնած է Աշրղը, մտեցաւ նորան և սկսեց այսպէս երգել. Ի՞նչ ես քնում խաղողի ծառի տակ, արթնացիր անմիտ դու, ահա քո նաղելին անցանում մտիցդ: Դա զարթեց, և աղջիկը թռաւ և հեռացաւ ծառի պէս: Մահուլ Մեհերին լսելով իւր ընկերակիցի երգը, սկսեց նախատել նորան, բայց նա պատասխանեց. Եթէ իմանայիր դու թէ ինչ մարդու համար երգումի ես այդ տաղը, ապա շնորհակալ կը լինէիր ինձանից. դա, քո Աշրղ Քերիբն է: Տար ինձ նորա մտ, ասաց Մահուլ Մեհերին, և նորա գնացին: Մահուլ Մեհերին տեսանելով նորա արտում երեսը, սկսեց հարցուփորձ աննել նորանից և մխիթարել նորան: Ի՞նչպէս չը

լինիմ արտում, ասաց Աշըղ Քերիբը. ես սիրումեմ քեզ, բայց դու
երբեք չես լինելու իմ: Պատասխանեց աղջիկը. Աղաչիր իմ հայրը
որ ինձ ամուսնացնէ քո հետ, և իմ հայրը կը կատարէ մեր հար-
սանիքը իւր ծախքով և կը տայ ինձ այնքան բաժինք որ բուսական
էր մեզ երկուքիս: Բարեոք է, պատասխանեց նա. Գիշուք թէ ձեր
հայր Այսակ Ազան ոչինչ չէ խնայելու իւր աղջկայ համար, բայց
ո՞վ գիտէ, թէ դու յետոյ չէիր մեղադրելու ինձ, թէ ես չբաւոր
էի և քեզանով հարստացայ: Ա՛չ. իմ նազելի՛ Մահուլ Մեհերի, ես
ուխտ եմ դրած սրտիս վերայ, խոստանումեմ ետմն տարի ճանա-
պարհորդել աշխարհումը և հարստութիւն ձարել, կամ թէ մեռանել
հեռաւոր անապատների մէջ. եթէ դու համաձայն ես այս բանիս,
պայմանեալ ժամանակից յետոյ դու կը լինիս իմ ամուսինը, Նա
համաձայնեց, ասելով Աշըղ Քերիբին. եթէ դու սահմանեալ օ-
րումը չը վերադառնաս, ես կը լինիմ Քուրչուդ Բեգի ամուսինը,
ըստ որում նա վաղուց խնամելուսութիւն ունի մեր հետ:

Աշըղ Քերիբը եկաւ իւր մօր մօտ, առաւ նորա օրհնութիւնը
ճանապարհի համար, համբուրեց իւր փոքրիկ քոյրը, կախեց ուսի
վերայ պարկը, ամրացաւ ճանապարհորդական գաւազանի վերայ և
դուրս գնաց Թիֆլիզից: Քամակիցը հետևումէր մի ձիաւոր: Աշըղ
Քերիբը յետ նայեց և տեսաւ որ Քուրչուդ Բեգն է: Յա որջոյն
տուեց, ասելով. Աստուած բարի ճանապարհ տայ. ուր և գնայիր
դու, ես քո բնկերակիցն եմ: Աշըղը ուրախ շէր այս բնկերի վե-
րայ, բայց անկարելի էր հրաժարվիլ նորանից: Երկար միջոց զը-
նումին միասին, մինչև հանդիպեցին մի գետի, որի վերայով օշ
կամուրջ կար և ոչ անցանելի տեղի: Քուրչուդ Բեգը ասաց. յա-
ռա՞ջ գնա դու լող տալով, ես կը հետևեմ քո քամակից: Աշըղը
ցած զրեց հանդերձը և լող տուեց: Անցանելով գետի միւս եզրը,
յետ նայեց և ի՛նչ տեսաւ. ո՞վ ամենակարող Աստուած. Քուրչուդ
Բեգը վեր առած նորա զգեստը վերադարձել էր Թիֆլիզ: Փոշին
օձանման պտուտումէր նորա հետևից տախարակ գաշտի վերայ: Քուր-
չուդ Բեգը հասանելով Թիֆլիզ, Աշըղ Քերիբի հանդերձը բերու-
մէ նորա պտուտ մօր մօտ և ասումէ. Քո որդին խեղդվեցաւ մի խոր
գետի մէջ. ահա նորա զգեստը: Անպատմելի տխրութեամբ վայր ըն-
կաւ մայրը իւր սիրելի որդու զգեստի վերայ և սկսեց շաղախել
նորան ջերաջերմ արաստութով. ապա վեր առաւ նորան և տարաւ
իւր նշանած հարսի, Մահուլ Մեհերիու մօտ, այսպէս խօսելով.
Իմ որդին խեղդվել է ջրի մէջ. Քուրչուդ Բեգը բերել է նորա
հանդերձը. այժմ աղատ ես դու: Մահուլ Մեհերին ժպտեց և պա-

տասխանեց. Գի՛ հաւատար պոգ համբաւին. դա քօւրչուդ Բէդի հնարած բանն է. մինչև եօթն տարի շանցանէ, ոչ ով լինելու չէ իմ ամուսինը: Նա պատիցը վեր առաւ իւր նուագարանը և սկսեց հանդարտօրէն երգել աղքատ Աշըղ ֆերիբի սիրելի տաղը:

Այս միջոցումը ճանապարհորդը ոտարովիկ և մերկ հասաւ մի գիւղ. բարի մարդիկ զգեստաւորեցին և կերակրեցին նորան. սորա փոխարէն, նա երգեց նոցա համար զարմանալի երգեր, և այսպէս անց կացաւ գիւղից գիւղ, քաղաքից քաղաք և նորա բարի համբաւը տարածվեցաւ ամենայն տեղ: Աւերջապէս եկաւ Խալաֆի քաղաքը և, ինչպէս սովորութիւն ունէր, մտաւ զահվէտունը, խընդրեց նուագարանը և սկսեց երգել: Այս միջոցին կենումը Խալաֆի մջ մի փաշա որ շատ սիրումը տաղ ստղըները: Շատերը բերեցին նորա մտ, բայց ոչ մինը գիւր չեկաւ նորա սրտին: Նորա սպասաւորքը տանջվեցան վաղելով քաղաքի մջ և որոնելով աւելի ճարտար երգասաց: Յանկարծ անցանելով զահվէտան մտից, լսեցին նոքա մի հրաշալի ձայն: Ներս մտան և ասացին. Արի՛ մեր հետ մեծ փաշայի մտ, կամ թէ քո գլխովդ պատասխանատու կը լինիս: Աշըղ ֆերիբը խօսեց. Նս աղատ մարդ եմ, ճանապարհորդ Թիֆլիզի քաղաքից. կամենամ, կը գամ, չը կամենամ, ոչ. տաղ կ'ասեմ երբ կը պատահի, և ձեր փաշան մեծաւոր չէ իմ վերայ: Չը նայելով Աշըղ ֆերիբի խօսքերին, բռնեցին նորան և բերեցին փաշայի մտ: Երգիբ, ասաց փաշան, և նա սկսեց երգել. և այս տաղի մջ գոփասանեց իւր նազելի Մահուլ Մեհերին: Աշըղ ֆերիբի երգը այնպէս հաւանելի եղաւ մեծամիտ փաշային, որ նա պահեց իւր մտ տաղ ստղը: Թափվեցան նորա մտ արծաթ ու ոսկի և փայլեցին նորա վերայ զարդարուն զգեստներ: Երջանիկ և ուրախ կեանք ունէր Աշըղ ֆերիբը և հարստացաւ մեծապէս: Մոռացաւ նա թէ չը մոռացաւ իւր Մահուլ Մեհերին, չը գիտեմ. միայն թէ պայմանեալ ժամանակը անցանումը. վերջին տարին պիտոյ է շուտով լրանար, բայց նա չէր պատրաստվում և դէպ ի ճանապարհ: Գեղեցիկ Մահուլ Մեհերին սկսեց յուսահատվիլ: Այն միջոցումը մի վաճառական քառասուն ըլողով և ութսուն ծառաներով Թիֆլիզից ճանապարհ էր ընկնում մի կարաւանի հետ: Այս վաճառականին գանչեց իւր մտ Մահուլ Մեհերին և տուեց նորան մի ոսկեղեն աման, սակով. Աւեր առ այս ամանը, և ինչ քաղաք որ կը գաս, գորան գուրս գիւր քո խանութի մջ և ծանուցումն արա ամենայն տեղ, թէ այն մարդը որ կը խոստովանի թէ իմ ամանի տէրն էր և կ'պացուցանէ իւր իրաւունքը, կը ստանայ նորան, և բաց ի դորանից

այնքան ոսկի, ինչքան նորա կշիւն էր: Գնաց վաճառականը, ամենայն տեղ կատարեց Մահուլ Մեհերիու յանձնարարութիւնը, բայց ոչ ով չը խոստովանեց թէ ևս եմ ոսկի ամանի տէրը: Վաճառականը ծախելով համարեալ թէ իւր բոլոր ապրանքը, մնացածներովը եկաւ Խալաֆի եւ այս տեղ հրատարակեց Մահուլ Մեհերիու տուած պատուէրը: Այս բանը լսելով Աշըղ ֆերիբը, վաղեց դեպ ի կարուանի իջեանը և տեսաւ ոսկի ամանը քիֆիլիզեցի վաճառականի խանութուստը: Այս իմն է, ասաց նա, ձեռք ձգելով նորան: Այն քո սեղհականն է, ասաց վաճառականը, ես ճանաչեցի, որ դու Աշըղ ֆերիբն ես. գնա՛ շուտով քիֆիլիզ. քո Մահուլ Մեհերին հրամայեց ասել քեզ, թէ պայմանեալ ժամանակը անց է կենում, և եթէ սահմանեալ օրումը տեղ չը հասանես, ապա նա կ'ամուսնանայ ուրիշի հետ: Գուսահատութեան մէջ Աշըղ ֆերիբը բռնեց գըլուխը, ըստ որում երևբ օր էր մնացել մինչև իւր ճակատագիրը կատարվէր: Բայց նա հեծաւ ձիու վերայ, վեր կալաւ իւր պարկը ոսկի մանեթներով լցրած և վաղ տուեց չը խնայելով ձին. վերջապէս վաստակած ձին վայր ընկաւ և անշնչացաւ: Երգիկան սարի վերայ, որ Երգիկան քաղաքի և Երզրումի մէջ տեղումն է: Ի՞նչ պիտոյ էր առնել նորան. Երգիկանից մինչև քիֆիլիզ կար երկու ամսի ճանապարհ, բայց մնումք նորան երկու օր ժամանակ: Վե՛նա կարող Ետուած, ձայն տուեց նա, եթէ այժմ՝ դու չդգնես ինձ, ապա ոչինչ պատճառ չունէի սպրեւլու աշխարհիս վերայ: Աշըղ ֆերիբը կամենումք վայր գլորվիլ բարձր քարածայտիցը, բայց յանկարծ տեսաւ ներքեւումք մի մարդ սպիտակ ձիու վերայ և լսեց մի բարձր ձայն, որ ասումք. ո՛վ երիտասարդ, ի՞նչ ես կամենում առնել: Կամենումք մեռանել, ասաց Աշըղը: Ապա ցած արի, եթէ այդպէս է, ես կը սպանեմ քեզ: Աշըղը ինչպէս և իցէ վայր իջաւ քարածայտիցը: Արի իմ քամակից, խրոխտարար ասաց նորան ձիաւորը: Ինչպէս կարող եմ ես հետևել քեզ, պատասխանեց Աշըղը, քո ձին թեւաւորված թռչումք որպէս հողմ, բայց ես բեռնաւորած եմ պարկով: Ճշմարիտ է. ապա կախ տուր քո պարկը իմ թամբի վերայ և հետևիր քամակիցս: Ետ ընկաւ Աշըղ ֆերիբը, թէպէտ և շատ աշխատումք վաղել: Ինչո՞ւ ես յետ մնում՝ դու, հարցրեց ձիաւորը: Ինչպէս կարող եմ ես հետևել քեզ. քո ձին աւելի աւելի արագ է քան թէ մտքի թռիչքը, բայց ես վաստակած եմ ասա՛ ինձ, թէ ո՞ւր պէտք էր քեզ գնալ: Լաւ կը լինէր, եթէ հասանէի այս օր Երզրում, պատասխանեց Աշըղը: Ապա փակիր աչ-

քերդ. Փակեց նա. այժմ բաց արա: Աշրդը նայեց, և ահա նորա առաջը սպիտակախայլ երևումէին Արզրումի պարիսպքը և աշտարակքը: Մեղաւոր եմ, տէր եմ, ասաց Աշրդը. սխալվեցայ, ևս կամենումի սուսել, թէ ինձ հարկաւոր էր Ղարս գնալ, Մի թէ յառաջուց շասացի՞ քեզ, պատասխանեց ձիաւորը, որ ուղիղը ասես ինձ. ուրեմն միւսանդամ փակիր աչքերդ: Այժմ բաց արա: Աշրդը նայելով, չը կամեցաւ հաւատալ որ հասել էր Ղարս: Նա վայր ընկաւ ծնկերի վերայ և ասաց. մեղաւոր եմ, տէր իմ, երեք անգամ մեղապարտ է քո ծառայ Աշրդ ֆերիբը. բայց դու գիտես, որ եթէ մի մարդ մտրումը դրած է խարել առաւօտից, նա պիտոյ է սուտ ասէ մինչև օրի վերջը. ուղիղը խօսելով, պէտք էր ինձ գնալ Քիֆլիզ, Ո՛վ թերահաւատ դու, ասաց բարկութեամբ ձիաւորը. որպէս և իցէ, ներումեմ քեզ. Փակիր աչքերդ. այժմ բաց արա, ասաց նա մի բողեկից յետոյ: Աշրդ ֆերիբը աղաղակեց սրտի ուրախութենից, երբ որ տեսաւ թէ նորա հասել էին Քիֆլիզի դուռը: Աշրդ ֆերիբը առ ի սրտէ շնորհակալութիւն մատուցանելով այն ձիաւորին և իւր պարկը բարձրացնելով թամբիցը, ասաց նորան. Տէր իմ, արդարեւ մեծ է քո բարեգործութիւնը, բայց մեծացրու նորան ևս առաւել: Եթէ կը պատմէի ևս, թէ մի օրի միջ կարողացայ Արզինեան քաղաքիցը հասանել Քիֆլիզ, ոչ ով չէ հաւատալու ինձ. տուր ինձ մի ապացոյց: Եսաց ձիաւորը ժպտելով. Խոնարհիւր և ձիու ոտի տակիցը վեր առ մի բուռն հող և դիր ծոցիդ. երբ որ շնն հաւատալու քո խօսքերի ճշմարտութեանը, ապա հրամայիր որ բերեն քո մտ մի կշիւր կին որ եօթն տարի կըած էր այդ գրութեան մէջ, և այդ հողը տրորիր նորա աչքերի վերայ, և նա իսկոյն կը տեսանէ: Աշրդը վեր առաւ սպիտակ ձիու ոտի տակից մի կտոր հող, բայց երբ որ բարձրացրեց գլուխը, անհետացած էին ձիաւորը և ձին: Այն ժամանակը հաւատաց հաստատապէս, թէ նորա պաշտպանը չէր այլ որ, և թէ ոչ շահրիլիազ սուրբ Գեորգը:

Արևկոյի տարածամեալ պահուն Աշրդ ֆերիբը գտաւ իւր տունը. գողգողուն ձեռքով զարկեց դուռը, ձայն տալով. մայր իմ, մայր իմ, բաց արա. ևս Եստուծոյ հիւրն եմ, ստուած ու քաղցած. ինզրեմ, քո ճանապարհորդ որդու համար, ներս թողու ինձ. Պառաւր տկար ձայնով պատասխանեց նորան. ճանապարհորդների իջեցւանելու համար կան հարստականների և իշխանների տուներ. այժմ հարանիք է քաղաքումը, գնա՛ այն տեղ. այն տեղ կարող ևս ուրախութեամբ անցուցանել գիշերը: Մայր իմ, պատասխանեց երիտասարդը, ևս այս տեղ մի ծանօթ մարդ չունիմ, վասն այս պատ-

Ճատի կրկնումեմ իմ խնդիրը որ, քո ճանապարհորդ որդու հա-
մար, ներս թողուս ինձ: Ապա նորա քշյրը ասումէ մտրբ. Մայր
իմ, ես վեր կը կենամ և դուռ կը բանամ հիւրին: Անպիտան
դու, պատասխանեց մայրը, դու պատրաստ էիր ընդունել Երիտա-
սարդ մարդիկ և հիւրասիրել նորանց, ըստ որում ես ահա եօթն
տարի է որ արտասուք թափելով կուրացել եմ: Աղջիկը ականջ չը
դնելով մօր յանդիմանութեանը, տեղից վեր կացաւ, բացեց դուռը
և ներս թողեց Աշրղ Քերիբը: Սա սովորական ողջոյնը տուած, ցած
նստեց և ծածկապէս խառնակվելով իւր սրտի մջ, սկսեց նայել
դէպ ի չորս կողմը: Նա տեսաւ որ իւր քաղցրածայն նուագարանը
փոշոտեալ ծածկոցի մջ կախ է տուած պատիցը և սկսեց հարցնել
մօրիցը. Այդ ինչ բան է որ կախած էր պատիցը: Դու մի հարցա-
սէր հիւր ես, պատասխանեց պառաւը. բաւական էր և այն, որ տայ-
ին քեզ մի պատու հաց և վաղիւր արձակէին քեզ Աստուծով:
Ես ահա ասացի քեզ, պատասխանեց Երիտասարդը, որ դու իմ հա-
րազատ մայրն ես, վասն այս պատճառի խնդրեմ բացայայտել ինձ
թէ այդ ի՞նչ է կախած պատիցը: Սա, նուագարան է, նուագարան,
բարկութեամբ պատասխանեց պառաւը, չը հաւատարով նորան: Ի՞նչ
խորհուրդ ունի նուագարան ասած բանը: Նուագարան նշանակումէ
այն բանը որ կարելի էր ածել և նորա վերայ տաղեր երգել: Ա-
շրղ Քերիբը խնդրեց, որ նա թոյլ տայ իւր քուերը ինչոցանել
նուագարանը և ցուցանել նորան: Կարելի չէ, պատասխանեց պա-
ռաւը. զա, իմ անբաղդ որդու նուագարանն է. ահա եօթն տարի
է, որ նա կախ է պատիցը և ոչ մի մարդու ձեռք չէ մտնեցած նո-
րան: Բայց քշյրը վեր կացաւ, պատիցը ցած բերեց նուագարանը և
տուեց նորան: Ապա Աշրղ Քերիբը աչքերը բարձրացրեց դէպ ի
երկինք և կատարեց այսպիսի աղօթք. Ով ամենակարող Ալլահ, ե-
թէ պետք էր ինձ հասանել իմ ցանկալի նպատակին, ապա թո՛ղ իմ
եօթնլարեան նուագարանը լինէր այնպէս բարեկարգ, ինչպէս այն
օրումն էր, երբ որ ես վերջին անգամը անեցի նորան: Չարկեց
պղնձի լարերին, և լարերը խօսեցին զուգապատշաճ կերպով, և նա
սկսեց երգել: Նս անբաղդ Քերիբն եմ և իմ խօսքերը անգոր են,
բայց մեծ Հաղորելիաղը օգնեց ինձ որ վայր իջնեմ ահագին քառա-
ժայռիցը, Թէպէտ աղքատ եմ ես, և աղքատին են իմ խօսուածքս,
բայց ճանաչիր դու ինձ, մայր իմ, ճանաչիր քո ճանապարհորդ որ-
դին: Ապա արտասուեց մայրը և հարցրեց նորան. Ի՞նչպէս է քո
անունը. Բաշիդ (ուղղագնաց), պատասխանեց Երիտասարդը: Միան-
գամ խօսիր, միւսանգամ լսիր, Բաշիդ դու, ասաց պառաւը. դու քո

խօսքերովը պատառ պատառ արեցիր եւ սիրաբար Անցնալ գիշերին երազ տեսայ ես որ իմ գլխի մազերը աղիտակացած էին. ահա ետմն տարի է որ ես կուրացայ արտասուք թափելով, ասս ինձ դու, որ ունիս իմ որդու ձայնը, թէ երբ կը վերադառնայ իմ որդին, Երկու անգամ կրկնեց մայրը այս խնդիրը. թէպէտ երիտասարդը անուանումը իւրեան նորա որդի, բայց մայրը չէր հաւատում սորան: Գի քանի ժամանակից յետոյ խնդրեց երիտասարդը, ասելով. Քոյլ տուր ինձ, մայր իմ, վեր աճեալ նուագարանը և դնալ. լսած եւ որ մտ տեղում հարսանիք կայ այս գիշեր. քոյրս կ'առաջնորդէ ինձ. ես կ'աճեմ նուագարանը և կ'երգեմ, և ինչ որ կը ստանամ, կը բերեմ այս տեղ և կը բաժանեմ ձեր հետ: Չեմ կարող թոյլ տալ, պատասխանեց պառաւ: Քանի որ իմ որդիս հեռացած է, նորա նուագարանը տանից դուրս եկած չէ: Աշըղը երգում կերաւ. թէ չէ վնասելու ոչ մի լար, և եթէ կ'աւերվէր մի լար, ապա պատասխանատու կը լինէր իւր գոյքովը: Պատաւը շշտափելով եկաւորի պարկերը և տեսնելով որ նորա լցրած էին մանեթներով, թող տուեց նորան: Քոյրը առաջնորդելով նորան մինչև այն հարստականի տունը, ուր հարսանիքի հանդէս էր կատարվում, մնաց դրան մտ որ լսէ թէ ինչ կը լինի բանի վերջը:

Այս տանումը բնակումը Գահուլ Գեհերին և այս գիշեր պետոյ է ամուսնանար Քուրչուզ Բեզի հետ: Քուրչուզ Բեզը ուրախութիւն էր վայելում իւր աղջականների և բարեկամների հետ, բայց Գահուլ Գեհերին իւր ընկերակից աղջիկների հետ նստած զարգարուն վարագուրի միւս կողմը, ունէր մի ձեռքումը թունալից բաժակ, և միւս ձեռքումը սուր դաշնակ (խանջար): Նա երգում էր կերած որ մեռանի, քան թէ անկողնակից գամակի Քուրչուզ Բեզի հետ: Նա լուռէ վարագուրի քամակից որ եկել է մի օտարական և ասում. Աղջնն ձեզ. դուք այս տեղ զուարճանումք և հացկերութիւն ունիք, ապա թոյլ տուեցէք ինձ, աղքատ ճանապարհորդիս, որ նստեմ ձեր մտ. դորա փոխարեն տալ կ'ասեմ ձեր համար: Բարւոյ է, ասաց Քուրչուզ Բեզը: Այս տեղ ընդունելի են երգեցողք և կարախէք (պար եկողներ), որովհետև հարսանիք է ասա: Այլ Աշըղ, երգիր մի տալ և ես կը վարձատրեմ քեզ մի լի բուռն ոսկով:

Ապա Քուրչուզ Բեզը հարցրեց նորան. ինչպէս է անունդ, ով ճանապարհորդ: Իմ անուն է Շինդի Գեօրգիսը, ասաց երգեցողը: Այդ ի՞նչ անուն է, ձայն տուեց միւր ծիծաղելով. և առաջին անգամն եւ լուր մոյրպիսի անուն: Օտարականը պատասխանեց. Երբ որ իմ մայրը յղի էր ինձանով և սաստիկ տանջվու-

մը ծնանելու միջոցին, շատ դրացիներ գալիս էին գրան մօտ հարցնելու, թէ Աստուած տղայ է պարգևել, եթէ աղջիկ. նոցա պատասխանումէին. Շինդի Գեօրգիսը: Այս պատճառով տուած են ինձ այդ անունը, երբ որ ծնեցայ: Ապա վեր առաւ նուագարանը և սկսեց երգել:

Խալաֆ քաղաքումը ըմպումէի Եզդիստոսի գինի. բայց Աստուած թեկեր տուեց ինձ, և ես երեք օրի մէջ թուայ հասայ այս տեղ:

Վուրչուդ Բէգի եղբայրը պակասամտ մարդ լինելով, դուրս հանեց սուրը և ձայն տուեց. Գու սուտ ես ասում. Ի՞նչպէս կարելի է երեք օրի մէջ Խալաֆից հասանել այս տեղ:

Ի՞նչ պատճառով կամնումես դու սպանել ինձ, ասաց Աշրղը. երգեցողքը սովորաբար հաւաքվումեն մի տեղ ամենայն կողմից. և ձեզանից ոչինչ չեմ պահանջում. կամնար, հաւատացէք, չը կամնար, ձեր կամքն է:

Թող շարունակե՛ նա, ասաց նորափեսան. և Աշրղ Քերիբը նորուց սկսեց երգել այսպէս:

Ղաւտեան աղօթքը կատարեցի Երզնեան ձորի մէջ, կէսօրի աղօթքը Երզրում քաղաքումը, արևը դեռ ևս չմտած աղօթեցի Ղարա քաղաքումը և երկկոյնան աղօթքը արեցի Բիֆիլիզի մէջ: Ալլա լաշը տուեց ինձ թեկեր և ես թռչելով հասայ այս տեղ. Աստուած օրհնէ այն սպիտակ ձին. նա վաղ տուեց արագութեամբ ինչպէս մի հրաշալի լարախողաց, սարից զէպ ի ձօր և ձորից զէպ ի սար. մեր Տէրը թեկեր տուեց Աշրղին և նա թռչելով հասաւ Մահալա Մեհերիու հարսանիքին:

Ղապ Մահալա Մեհերին ճանաչելով իւր Աշրղ Քերիբի ձայնը, բաց ձեց թոյնը և դաշնակը: Այդպէս պահեցիր դու քո ուխտը, ասաց նորա ընկերակից աղջիկը. ուրմն դու այս գիշեր կը լինիս Քուրչուդ Բէգի ամուսինը: Գու չը ճանաչեցիր, բայց ես ճանաչեցի իմ սիրելու ձայնը, պատասխանեց Մահալա Մեհերին, և վեր կալաւ մկրտը, մէկից կտրեց վարադոյրը: Լաւ նայելով և ստուգապէս ճանաչելով Աշրղ Քերիբին, ձայն տուեց և փաթաթվեցաւ նորա վզին, և երկուքը վայր ընկան թուլացած: Քուրչուդ Բէգի եղբայրը սուրը ձեռքին վերայ վազեց, կամնալով սպանել երկուսը միասին, բայց Քուրչուդ Բէգը խափանեց նորան, սակով. Հանդրատացիր, եղբայր, և իմացիր թէ ինչ որ գրած է մարդուս ճակատին նորա ծնանելու ժամանակը, անպատճառ պիտոյ է կատարվի:

Մահալա Մեհերին զգաստանալով, կարմրեց ամօթից, ձեռքով ձածկեց երեսը և թաք կացաւ վարադուրի միւս կողմումը:

Այժմ անտարակոյս յայտնի է որ դու ես Աշըղ Քերիբը, ասաց նորայինսան. բայց պատմիր մեզ, թէ Բնչպէս կարողացար դու պղծութի կարճ ժամանակում պղծքան մեծ ճանապարհ անցանել: Որպէս ապացոյց ճշմարտութեան, պատասխանեց Աշըղը, իմ սուրս կը կարէ քարը մէջիցը. բայց եթէ սուտ եմ ասում, ապա թող իմ վիզը բարականայ թեւից աւելի: Բայց ամենից լաւ ապացոյցը այս էր. բերեցէք իմ մօտ մի կոյր կին որ եօթն տարի անսած էր Աստուծոյ լոյսը, և ես կը դարձուցանեմ նորա տեսութիւնը: Աշըղ Քերիբի քոյրը կանգնած լինելով տան գաւիթումը և լսելով այս խօսքը, վազեց մօր մօտ և ձայն տուեց. Մայր իմ. սա ստուգապէս իմ եղբայրն է և քո որդի Աշըղ Քերիբը, և մօր ձեռիցը բռնած բերեց նորան հարսանիքի հանդէսի մէջ: Ապա Աշըղ Քերիբը դուրս հանեց իւր ծոցից մի կոտոր հող, թրջեց նորան ջրով և օձեց մօր աչքերը, ասելով. իմացէք ամենեքեան, թէ Բնչպէս կարող և մեծ է Հագրիլիաղը, և մայրը ստացաւ իւր տեսութիւնը: Այնուհետև ոչ ով չը համարձակվեցաւ երկրայել նորա խօսքերի ճշմարտութեան վերայ, և Քուրշուդ Բէգը առանց հակառակութեան հրաժարվեցաւ գեղեցիկ Մահուլ Մեհերիուցը:

Ապա ուրախանալով Աշըղ Քերիբը, ասաց նորան. Եղբայր Քուրշուդ Բէգ, ես կը մխիթարեմ քեզ. իմ քոյրս վատ է քան թէ քո առաջին հարսը. ես հարուստ եմ. նորա արձամն ու ոսկին պակաս է լինելու. ուրեմն առ քեզ ամուսին իմ քոյրս, և երջանկացէք դուք այնպէս, Բնչպէս ես իմ պատուական Մահուլ Մեհերիու հետ:

2. ԱՐԴԱՆԱԼԻ ՆՆԱԳՐՈՒՄ:

Աստուած հովանաւոր է անմեղութեանը:

Այնուական Գրիւնու տիկինը իւր գեղեցիկ դաստակերտումը վարուեց մի տխուր և առանձնական կեանք: Յտեւի պատահարներ մինը միւսի քամակից հասանելով նորան, կործանել էին նորա երջանկութիւնը: Երկու տարի յառաջ մահը յափշտակել էր նորանից իւր քաղցր սիրելի ամուսինը, Նա իւր երեք մատաղ երեխաների ձեռքը բռնած ուղարկուորել էր գէպ ի գերեզման իւր ննջեցեալ ամուսինը: Մի տարի յետոյ այն մանուկներից երկուքը, որ շատ սիրելի և բարեյոյս տղայք էին, վախճանվեցան ծաղիկ հանելու մէջ. և այն տառապեալ մայրը յաճախ յաճախ գնումը արտասուք թափելու այն ծաղիկների վերայ որ անկած էր այն երեք գերեզմանի վերայ: Նայն տարու սկզբումը, երբ պատահած էր այս անցքը, լուր

բերեցին Գրիմա տիկնոջը թէ նորա մի հաս եղբայրը, որ քաջ զօրական էր և շատ տարիներով ծառայումէր, մեռել է պատուով, որպէս իւր հայրենիքի պաշտպան: Այս վերջին հարուածը լրացրեց նորա խորին ցաւերի պակասորդը: Մի հաս դուստր Յելանիա անուամբ, ութից մինչև իննը տարեկան մեռաւ նորան, և սա էր նորա մի հաստիկ մտիմարութիւնը աշխարհի վերայ:

Այս քերուշ մայրը կամեցաւ ինքը լինել իւր երեխայի դաստիարակը: Մի օր նստած էր նա իւր աշխատութեան փոքրիկ սեղանի մտ պատուհանին մերձ, և Յելանիան կանգնած մտ կողքին կարդումէր մի քրիստոնէական մտիմարութեան գիրք. այս միջոցին բացվեցաւ դուռը, ներս մտաւ մի օտար մարդ բաւական անճոռնի կերպարանքով, և հանելով ծոցից մի կտոր թուղթ, ասումէր. Նկնէ եմ պահանջելու մի հին պարտք որ հանդուցեալ պարոն Գրիմաւը առել է ինձանից. օտարականը ասումէր թէ այս պարտքը մի շնչին արծաթադուխտ էր, այսինքն երկու հազար մանեթ: Գրիմաւ տիկնոջը անհաստատի երեւցաւ այս բանը. նախ, որ իւր ամուսինը նորան բան չէր ասած այդ պարտքի մասին, և երկրորդ, այն մարդը որ ձևանումէր պարտատէր, իւր շարժուածքովը և կերպարանքովը աւելի նման էր մի աւաղակի, քան թէ մի այնպիսի մարդու որ կարող էր փոխ տալ այդքան երեւելի արծաթադուխտ Գրիմաւ տիկնոջը մեծ դժուարութեան մէջ էր, ըստ որում, մի անբարդ պատահմամբ, այս բոպէին ոչ մինը նորա ծառաներից տանը չէր: Մպասաւոր կինը խնդրել էր և ստացել էր թղթառուութիւն գնալու դրացի քաղաքը և տեսանելու իւր մերձ ի մահ հիւանդ մայրը, և ձիա վարը առաջնորդել էր նորան այն տեղ. միւս ծառայքը աշխատումին դաշտումը, խոտը սայլերի վերայ բարձելով և տուն բերելով, Գրիմաւ տիկնոջը ասաց կամաց, որ աղջիկը գնայ գանչէ տնտեսին: Իսկոյն եկաւ ձերբ և նայելով պարտքի վկայագրին, ասաց որ սուտ է, և ստորագրութիւնը շինովի: Օտարականը ձայն բարձրացրեց և զարհուրելի երդումներ ուտելով, հանդուցեալ պարոն Գրիմաւի յիշատակը հայհոյեց ծանր ծանր մեղադրանքներով և զբարատութենաներով: Այրի կինը չը կամենալով որ Յելանիա դուստրը ականջ դրնէր այդպիսի առելի խօսքերի, հրամայեց նորան որ գնայ և զբօսնու այգումը: Օտարականը սկսեց յետոյ մէջ բերել մի երկար ու ձիգ խօսն ի խօսն պտտութիւն սրանով աշխատումը բացայայտ կացուցանել, թէ պարոն Գրիմաւը իւր մանկութեան ժամանակին, ուսանելով համալսարանումը, փոխ էր ասած այն արծաթադուխտ որ կարողանար յառաջ տանել իւր զբօսասիրութիւնը: Աերջապէս ձև-

րունի անտեսը անհամբերանայով, աղաղակեց. Հեռացիր աչքիցս. դու զրպարտիչ և խարերայ մարդ ես: Եթէ իմ հանգուցեալ պարոնը պարտական լինէր քեզ տասն մանէթ, մինչև այժմ հազար անգամ յետ պահանջած կը լինէիր այդ արծաթը, որին, ինչպէս երևում է, դու շատ կարօտ ես: Գու չէիր համբերելու մինչև այսօր, որ երկու տարուց աւելի է, պարոնի մեռանելուց յետոյ: Բայց օտարականը կամակորպիւով իւր պահանջողութեան վերայ, նորա և արնտեսի մը բացփեցաւ երկար ու սաստիկ կոխ: Գրիւնաւ տիկնոջը ցանկալի կը լինէր որ նորա սղասաւորքը ներկայ լինելով այժմ, դուրս վարէին այն մարդը կամ թէ բանտի մը զնէին: Արքայապետ հեռացաւ օտարականը, կատաղի սրտով և ահ տալով թէ կամի դատաստան բանալ այս մասին:

(Օտարականը հեռացած էր, և Գրիւնաւ տիկինը զեռեալ շատ պղտորված այս անցքից, իջաւ այգին որ տեսանէ իւր մանուկը. բայց ամենայն տեղ որոնելով նորան, չը գտաւ. փոքրիկ Մելանիան չբացել էր: Այդու վերջումը անցանումը մի բուսական սրբնթաց զեաւ. ապառաժուտ եղբի վերայ տեսաւ նա այն փոքր ցնցուղը (ջուր ցանելու գործին) որանով մանուկը սովորաբար ջուր էր սրկում իւր ծաղիկներին վերայ: Տառապեալ մայրը զարհուրանքի մը, համարեալ թէ խելացնոր եղաւ: Այս բուսումը մի հովիւ աղայ, որ ոչխարները պահումը այն տեղի մտ, վաղ տալով բերեց Մելանիայի յարդից հիւսած գոգակը և յայտնեց մօրը, թէ տեսած էր այդ գոգակը, որ լող տալով ջրի երեսին գնաց պտտատվեցաւ մի զետափնեայ փոքրիկ ծառի ճիւղերի վերայ, և թէ այն զեղեցիկ կապոյտ ժապաւենից (զայլմանից) որանով շրջապատած էր գոգակը, իմացաւ նա որ դա այն փոքրիկ աղջկայ գլխի ծածկոցն էր: Աղորմած Աստուած, աղաղակեց մայրը գունաթափ լինելով և բարձրացուցանելով ձեռքերը զեպ ի երկնք. մի գուցէ թէ իմ մանուկը ընկել է զետի մը: Ահ, պատասխանեց հովիւ աղան հեծեծելով. այն կակածումն որ փոքրիկ աղջիկը մի գուցէ խնդրված լինի: Ահա, տիկին, սկսեալ այն տեղից, ուր տեսանումը նորա ցնցուղը, մինչև զետի ափը բոլորովին ոտնակոխ է արած խտր. ով պատուական Մելանիա, ինչքան ցաւումն նորա վերայ. երեկ իսկ երեկոյեան պահուն բերեց ինձ մի պատառ ընտիր հաց: Ատարազող մայրը ձայն արձակեց. Ահ, վաղիր վաղիր շուտով և մարդ գանչիր, գուցէ թէ զեռեալ կարելի էր փրկել իմ մանուկը: Կոյն բուսելն վաղեց և ինքը զեպ ի անտես: աղաղակելով յուսահատութեամբ, թէ Մելանիան չբացել է, Մելանիան ջուրն է ընկել: Բոլոր գիւղը վերայ հասաւ, մանուկը որոնելու համար, բայց ամենայն հարցութեան անօգուտ եղաւ:

Այնուհետև խղճալի մայրը օր ու գիշեր անցուցանումը ցաւով ու արտմութենով: Այժմ ինձ, ասումը նա անդադար. իմ ամենասիրելի ամուսնից, իմ երեք մանուկներից զրկվեցայ ես. եղբայրս մեռա օտար աշխարհում. իմ ազգատոհմից մնացել եմ ես միայն աշխարհի վերայ, այրի, անզուակ և անազգական: Կ'նչ վայելչութիւն կարող են ինձ տալ իմ հարստութիւնքը. բոլոր աշխարհը ահարկու անապատ է իմ աչքիս:

Բայց Գրիւնա տիկնոջ եղբայրը, պարոն Բերգ անունով, մեռած չէր, ինչպէս որ կարծում էին: Որպէս մեծաւոր շուտարան զօրքի վերաբոված էր պատերազմի մէջ և ձիուցը վայր էր ընկել սաստիկ կրուտի մէջ. նորա ընկերակիցքը մեռած կարծելով նորան և թող տալով պատերազմի դաշտումը, նորան վեր էին առել թշնամիքը և տարել էին Միլերիայի խոր կողմը: Այս տեղ պարոն Բերգը ոչ-ինչ ճանապարհ չունէր նամակ հասուցանելու իւր ազգականներին, և ոչ ինքը կարող չէր լուր ստանալ նոցանից:

Վերջապէս դադարեց պատերազմը, և պարոն Բերգը այն գերիների համարումը լինելով, որ պիտոյ է ազատութիւն ստանային, և հասանելով մայիտրական կարգի, իւր զօրագնդի հետ միասին ճանապարհ ընկաւ դէպ ի իւր հայրենիքը: Անցանելով մի փոքրիկ քաղաքից, տեղեկացաւ որ, մի քանի մղոն հետի այն տեղից, իւր բարեկամների մինը բնակումէ օտարի մէջ առանձնացած մի ամբողջում: Պարոն Բերգը տեսութիւն գնաց նորան, և այս տեղ լսեց այն ցաւելի համբաւը թէ իւր քուեր մարդը վախճանվել է. բայց նորա բարեկամը չը կարողացաւ տալ նորան ոչինչ ստոյգ տեղեկութիւն այրիացեալ քուեր և նորա երեք մանուկների ներկայ գրութեան մասին: Երեկոյին Պ. Բերգը իւր սպասաւորի հետ դուրս եկաւ որ յետ գոյ այն փոքրիկ քաղաքը, ուր նորա զօրագունդը իջեանել էր, բայց չը լինելով տեղեկակ այն անապատ և վայրենի աշխարհին, մտրովեցաւ ճանապարհիցը: Աշունը շատ յառաջացել էր ահա. լուսինը ծածկվեցաւ, թանձր ամպեր պատեցին երկինքը, մի սաստիկ հողմ ցնցումը անտառի ծառերը և մի անձրևի ջրհեղեղ, խառն ձիւնի տարախների հետ, զարկումը Մայիտրի երեսին: Գլուխները այնպէս թանձրացաւ որ դժուարաւ կարելի էր ճիւղերի մէջից ջոկել երկնակամօրը: Պ. Բերգը ասաց իւր սպասաւորին. «Եր ձիւնքը վատակած են. թէև վատմար է եղանակը, պիտոյ էր մեզ անցուցանել գիշերը վայրենի անտառի մէջ: Բարո՞ք է, պատասխանեց Պարոնին իւր շուտարը, Հասկա անունով. ես կը վառեմ այս տեղ մի լաւ կրակ, և թէպէտ բան չունէինք ոչ ուտելու և ոչ ըմպելու,

գոնեայ կը տորանայինք: Հասկան այս խօսքը ասած, ցած իջաւ ձիւ-
ուցը, կապեց ձիանքը մի ծառի վերայ և որունց մի տեղ, ուր պաշտ-
պանութիւն կար հողմի և անձրևի երեսից, Ի զուր անցաւ նորա աշ-
խատութիւնը կրակ վտակել, որովհետև ճիւղերը և տերևները անշարի
թաց էին եղած: Փոքր առ փոքր հանդարտեց փոթորիկը և անձրևը,
և յանկարծ թուեցաւ նոցա, որպէս թէ լուսնին հետուից շան հա-
շելու ձայն: Օրհնեալ է Աստուած, աղաղակեց Հասկան, պիտոյ է որ
մեզ մօտ լինի մի գիւղ կամ աղարակ: Այս ևս պոզպէս եմ կարծում,
ասաց Մայիօրը. ապա հեծաննէք ձիաների վերայ և գնանք զէպ ի
այն կողմը, ինչ կողմից գալիս է այդ ձայնը:

Այի քանի ժամանակ քայլելուց յետոյ, տեսան նորա հետուից
մի ճրագ որ փայլումէր ծառերի միջովը: Այս ճրագը երբևէն չքա-
նումէր և երբևէն կրկին երևումէր մի քանի րոպէից յետոյ: Աւերջա-
պէս հասան մի տան մօտ որ միայնակ կար անտառի մէջ: Այս տունը
ուռէր շտամարան, ախոս և այդի, բոլորը շրջապատած մի բաւական
բարձր պարսպով. մի լուսապայծառ մեծ կրակ վառվելով խոհանո-
ցի կրակատեղումը տարածումէր մի կարմրագոյն փայլ ծառերի վե-
րայ և փոքր մի լուսաւորումէր խաւարը: Այս տունը երևումէր շատ
ամուր շինած, նորա պատուհանները յորինած էին երկաթի վան-
դակներով: Երկու ձիաւորքը ներքև իջան և սանձից բռնած վարե-
լով ձիանքը, ման եկան այս շինուածի շուրջ կողմովը, որ մի մուտք
գտանեն, և գտան ձիաների ելումուտքի դուռը: Սպասաւորը մի քա-
նի անգամ զարկեց դուռը, բայց չը բացեցին. սկսեց միտանգամ
զարկել ամենայն կարողութենով: Աւերջապէս բացվեցաւ մի փոքր
դռնակ շինած մեծ դրան թևերի մինի վերայ. մի լոյս փայլեց այս
բացուածի նեղ վանդակի միջովը, և մի ձայն հարցրեց. ո՞վ էք դուք:
Մէք, պատասխանեց Հասկան, ճանապարհորդք ենք մոլորված անտա-
ռումը: Հըմ, հըմ. մնմոաց այն ձայնը. ձեր գալուստը տարածում
է. ինչքան մարդ էք: Մէք երկու ենք և մեր երկու ձիանքը, պա-
տասխանեց Հասկան: Հըմ, հըմ. կրկին մնմոաց այն ձայնը. ուրեմն
բոլորովին չորս գլուխ: Այս խօսքը ասած, մի խորշումալ (ծաւլը-
լած) երևաւ պատաւ մտեցաւ այն փոքրիկ դռնակին, որ աւելի լու-
հարցարնէ տարականները:

Կարշէլի, մտածեց Մայիօրը. եթէ չը լինէր այդ կանացի զբը-
խաղարդը, երդումն կ'ուտէի թէ այդ կնոջ զէմքը մի պատաւ հու-
սարի թիթու կերպարանք էր: Մայիօրը մտեցաւ և ասաց. Տիկին,
լուսնիւն արա, օթեւան տալով մեզ այս գիշերիս համար: Բար-
ւոր է, ասաց պատաւը. որովհետև դու երևումս ինձ շատ պատուե-

լի երիտասարդ պարոն, պատրաստ եմ յօժարութեամբ հիւրասիրութիւն ցոյց տալ քեզ: Այս խօսքը սասձ, նա բացեց արձակ դրան մի թեք. ներս մտաւ Մայիօրը և նորա քամակից իւր սպասասաւորը, սանձից բռնած վարելով ձիանքը: Ահա ականի գուռը, սասց պառաւ. ներս մտանելով կը գտանէք աջ ձեռքի վերայ կախած մի լապտեր. տուեցէք նորան ինձ որ վառեմ: Չեր ձիանքը կ'ունենան լաւ հանգստարան և խոտ, ինչքան կամենան. գարին ևս չեմ պակասացնելու:

Հասկան տարաւ ձիանքը ականի մէջ. Մայիօրը ներս մտաւ նոյնպէս որ տեղեկանայ, թէ արդեօք այն տեղը յարմար էր ձիաներին, և շատ հաւանեց: Այս միջոցումը պատաւը փակեց պարսպի գուռը և բանալիքը դրեց ծոցի մէջ: Այժմ, պատուելի՛ սպակոտ, սասց հիւրընկալու պառաւ, աշխատեցէք տուն մտանել Շատ յօժարութեամբ, պատասխանեց Մայիօրը, ասելով. բոլոյց իմ պատուական մայր, խընդրեմ որ շուտով պատրաստես ինձ ընթրիք, և մանաւանդ մի լաւ թան որ կարողանայ տաքացնել իմ ստամբարը, ըստ որում դողումեմ ջուր ընկած շան պէս, և մէք քաղցած ենք ինչպէս դայլեր: Բարե՞ք է, սասց պատաւը, բոլոյց շատ ցաւումեմ որ կարող չեմ այնպէս մեծարել ձեզ, ինչպէս կը ցանկայի: Տանուտեր որդիս ներկայ չէ, բոլոյց ես կ'աշխատեմ լցուցանել այդ պակասորդը, ինչքան որ ձեռնհաս էի: Ինչպէս դուք տեսանումէք, ես կա՞ղ եմ և ծանրաշարժ. կերակուր եփել, սեղան զնել և սպասաւորութիւն առնել ի միասին դժուար դորձ էր իմ հասակիս համար: Աւրեմ կը գանչեմ իմ Աւրսուլ աղջիկ թող որ ծառայէ ձեզ սեղանի վերայ: Այդ անբաղդ մանուկը համր (անլեղու) է. նա չէ կարող արտասանել մի բառ. և այն ցաւելի էր այդ, պատճառ որ նա շատ սուր ականջ ունի և ընտիր հասկացողութիւն. համեմատելով նորա մանուկ հասակին, արդարեւ անաջողակ չէր: Բոլոյց մի կէս ժամից յետոյ իմ որդիս կը վերադառնայ և ապա սպասաւորութիւնը և խօսակցութիւնը աւելի լաւ յառաջ կ'երթայ:

Մայիօրը նստած էր կրակարանի առաջև, որ մի փոքր ջերմանայ, և ահա ներս մտաւ մի աղջիկ, զեռես շատ մանուկ, որ ունէր ձեռքին սեղանի սիւնոցը և հանգերձանքը: Սա այն մանուկ Աբրուին էր որի մասին պատաւը խօսել էր Մայիօրի հետ: Այս աղջիկը անչափ դժգոյն (գոյնը թուած) էր, թէպէտ երեսի դժագրութիւնքը նորր և բարեձև էին. Բոլոյց մի խոր արոմութիւն նկարած էր նորա կերպարանքի վերայ: Այս ականի ձիանքը այնպիսի քնքուշ հասակում, շատ շարժեց Մայիօրի գուլը: Սա սկսեց սիրով խօսել այն աղջկայ հետ և սասց նորան, եթէ շատ ցաւումեմ որ չէի կարող լը-

սել քո խօսակցութիւնը: Մանուկ աղջիկը քաղցր բայց ցաւալից աշ-
քով նայեց նորան և հաճոյական յարգութեամբ յայտնելով իւր շը-
նորհակալութիւնը Մայիօրի բարեկամական ցաւակցութեան համար,
մատը գրեց շրժուէքի վերայ, որպէս լուսութեան նշան, ապա սկսեց
ծածկել սեղանը և հեռացաւ:

Մի քանի րոպէ յետոյ, դարձեալ եկաւ Աւրսուլը և բերեց
թանը: Մայիօրը վեր կացաւ տեղիցը և բազմեցաւ (նստեց) հաց ու-
տելու: Իւր անկակալութենից զուրս նկատեց նա որ սեղանի կտաւիքը
շատ մաքուր և գեղեցիկ էին, որ սեղանի անօթները, աղամանը, ձե-
թի շիշը արծաթից էին: Եւ թանը շատ պատուական էր նշնպէս.
ապա խօսեց Մայիօրը. Փափք Աստուծոյ. այս սեղ դոտոյ ես հան-
գիտտ օթեմանս: Ի՞նչպէս լաւ կը քնեմ և կը հանգստանամ ծանա-
պարհի բոլոր նեղութիւններիցը: Այս ուրախ ձայնարկութեան մէջ,
մանուկ աղջիկը մի անպատմելի ցաւալից երեսով նայեց Մայիօրի վե-
րայ. նորա աչքերը լցվեցան արտասուքով և նա շտապեց զուրս գը-
նալ սենեկից:

Մի հրաշալի բան է, մտածումը Մայիօրը, որ այս աղջիկը այս-
պէս տխուր է: Արորդանալ կատարելապէս հասկանալ լրածը, բայց
չը կարողանալ պատասխանել մի բոտ, արդարեւ շատ մշտալի է. բայց
ես կարծումեմ թէ այս մանուկի տրտմութիւնը պիտոյ է ունենայ սյլ
պատճառներ: Մտուգապէս ցաւումեմ այս աղջկոյ վերայ. երանի թէ
կարողանայի այս սիրելի երեխայի տրտմութեան բուն պատճառը ի-
մանալ, այն գիտաւորութենով մանուանդ, որ օգնական լինէի նորան:

Մի րոպէից յետոյ եկաւ Աւրսուլը և բերեց այժմանի (ջէյ-
քանի) միս խորոված շամիուրի վերայ և աղցան: Այս կերակուրը
դնելով սեղանի վերայ, ծածկարար սահեցուց զէպ ի Մայիօրի ա-
մանը մի կտոր թուղթ, նշանացի խօսելով և ուղղելով աչքերը եր-
բեմն զէպ ի թուղթը, և երբեմն, զէպ ի խոհակերտցի պատուհանը,
և ապա հեռացաւ շտապով: Մայիօրը նայելով իւր շորս կողմը, նկա-
տեց որ այն մանուկի ցոյց տուած պատուհանը նայումը զէպ ի խո-
հակերտցը որ կից էր այն սենեկին, և թէ պառաւ տանտիկինը ա-
կանջ էր գնում և լրտեսումը ամենայն բան ինչ որ լինումը սե-
նեկի մէջ: Մայիօրը հասկացաւ անլեզու աղջկոյ նշանախօսութիւնը,
թէ պիտոյ էր այն թուղթը ծածուկ կարգալ: Առանց բարձրացու-
ցանելու թուղթը, մտեցրեց նորան իւր ամանին, և կարգաց նորա
մէջ այս խօսքերը որ գրած էին կապարեայ գրչով և զողոզողուն
ձեռքով:

«Վա՛րք ընկե՛լ էք աւաղակների վերայ (փոս). այս գիշեր ան-

պատճառ կը սպանեն ձեզ. զգաստ կացէք. ողորմած Աստուածը սղ-
նական լինի ձեզ և փրկէ ձեզ... և ինձ ևս ազատէ ձեր հետ միասին»:

Այս բանը կարդալով զարհուրեց Մայիօրը և մտածեց իւր մէջ
թէ ինչ հնար պիտոյ էր գործ դնել. այս տեղից փախել արդեօք,
եթէ պաշտպանութեան պատրաստութիւն տեսնել, Բայց դեռևս չէր
հաւատում թէ վտանգ կար ստուգապէս:

Այս բոլորէն ներս մտաւ Մայիօրի հաւատարիմ սպասաւոր Հաս-
կան և բերեց իւր տիրոջ վերարկուն և ճանապարհի մտախելը որ պա-
րունակումը իւր մէջ այն բոլոր բաները որ կարող էին հարկաւոր
լինել իւր պարտին, դիշեր անցուցանելու համար: Չը լինի թէ պա-
տաւ տանտիկինը բան հասկանայ, Մայիօրը իւր ծառայի հետ խօսեց
հունգարերէն և յայտնեց նորան այն թղթի մէջ գրածը, որ միա-
սին խորհուրդ կատարեն թէ ինչ հնարով պէտք էր պահպանել
իւրեանց անձը մտախելոյ վտանգից: Հասկան զարհուրեց այս բանից:
Ո՛չ, ասաց Մայիօրը. այժմ պիտոյ է քաջ պահել իւր սիրտը. թէ-
պէտ այս գործը երբէք ծիծաղելի չէր, բայց այնպէս ձեռնանք որ-
պէս թէ այդ մասին խօսումներ ծիծաղարար: Պատճառ, եթէ տան-
տիկինը նկատէր մեր վերայ հոգածու և տրտում կերպարանք, այնուհե-
տե այդ անխնայ պատաւը կարող էր կասկած առնուլ: Հասկան իս-
կոյն ծիծաղեց բարձրաձայն, որպէս թէ նորա պարտը ասած էր մի
չատ կարգի բան: Այդպիսի բարձրաձայն ծիծաղ հարկաւոր չէր
յատկապէս, ասաց պարտը. դնա՛ բեր յառաջ իմ թամբի վերայի
թափանչաները որ անպատճառ ձեռնտու կը լինին ինձ ձախորդու-
թեան մէջ. ապա այս սուրը, որ տեսանումս, նոյնպէս բաւական պի-
տանի կը լինի: Բայց աշխատիր դու փորձել և քննել այս տան ծակ
ու ծուկը. տես, գուցէ՛ թէ գտանես քանի մի կասկածելի բաներ,
թէ զէնք, թէ գողացած ապրանք. գուցէ թէ մի քանի մարդ թաք
կացած լինէին, և թէ պէտք էր արդեօք շտապել փախել այս տե-
ղից, եթէ ոչ: Մինչև գու այդ գործը կը կատարես, ևս կը հետե-
ւեմ յետ ձգել այդ պատաւը և իսկանել նորան, որ չը գայ քո
քամակից և չը լրտնե՛ք քեզ: Երբ որ նա դուրս կը գայ խոհանո-
ցիցը, ևս նորան կը դանչեմ այս տեղ, և անզաղար կը զբաղեցու-
ցանեմ նորան զբոյց տալով:

Հասկան գնաց. մի քառորդ ժամից յետոյ վերադարձաւ, բե-
րելով Մայիօրի թափանչաները որ և զրեց սեղանի վերայ: Հասկան
զարհուրած կերպարանքով անդիկութիւն տուց իւր տիրոջը, խօսե-
լով. Բաւական բաներ տեսայ ևս. ախոսի ներսումը նկատեցի մի խորշ
(քունջ) և այն տեղ մի ննջարան որ, ինչպէս երևումը, սահմանած

է ակտուպետի համար: Այն խորշը սրինաւոր քննելով, դասյ մի գեանադուռն, բացեցի սորան և ցած իջայ, և ինչ տեսայ այն տեղ, ողորմած Աստուած. միմեանց վերայ դիզած զգետներ ամենայն տեսակ նուրբ շուխայից (մահուդից), բարխտեղէն, մետաքսեղէն, ըստ մեծի մասին արիւնաշաղախ. նոյնպէս մի փայլուն կերպասի բաճկոն որ պիտոյ է պատկանէր մեծատուն մարդու, ծակոտած դաշնակի հարուածով այն տեղումը ինչ տեղ սիրան էր, և բոլոր բաճկոնը պատած էր արիւնով: Գողից ու սարսափից վեր ցցուեցան գլխիս մազերը. բացայայտ է ահա, որ մեր ընկած ենք աւազակների և շարագործների փոս, և փրկութեան ճար չը կայ, Չիանների ելումուտքի դուռը ամուր փականքներով կապած է, և բանալիքը զգուշութեամբ լծադուցած կը լինի այդ սատանայ պատուր: Պարսպի պտոր շատ բարձր է, քան թէ կարելի էր վեր և բանել առանց երկար սանդուղի. միւս որ, պիտոյ էր այն ժամանակը հրաժարվիլ մեր ձիաներից, Բայց երևում, թէ գոնեայ այս բողբիս ոչ մի աւազակ չը կայ այս տան մէջ, Եթէ լինէին և տասերիու մարդ աւազակ, ձայն արձակեց Մայիօրը, երկիւղ չունիմ նոցանից. այսու ամենայնիւ մտածումեմ ես, որ աւելի լուս կը լինէր դորձ գնել պարսպ ժամանակը: Պառաւ տանտիկինը միայնակ է տանը. մի կերպով ստիպենք նորան որ տայ մեզ բանալիքը, հեծաններ ձիաների վերայ և գնանք որոնենք մեզ մի ապահով և արժանաւոր պատսպարան: Ես չունէի ցանկութիւն հարկադրվիլ արիւն թափել:

Պատուելի՛ տանտիկին, աղաղակեց ապա Մայիօրը, եկեցէք այս տեղ, մի խօսք ունիմ տեսլու ձեզ: Պառաւը ներս մտաւ փոքր ինչ կաշալով և ասաց. Պարոն, ահաւասիկ եմ, ինչ հարկաւորութիւն ունիք:

Վոյն բոպէին ձայն եկաւ, որ երեք անգամ զարկեցին պարբարի դարպասը: Պառաւը ասաց. ահա՛ դալիս է տանուտէրը. թողեցէք որ գնամ, շուտով բանամ դուռը, ապա պտորստա էի կատարել ձեր հաճոյքը: Մայիօրը վեր կալաւ ճրագը և գնաց դէպ ի պարսպի դարպասը, որպէս թէ քաղաքալարութիւն ցոյց տալով կամենումը լուսաւորել տանուտիրոջ գալուտը, թէպէտ Մայիօրի ճշմարիտ խորհուրդը այն էր, որ տեսանէ միայն էր արդեւք տանուտէրը, և թէ ունէր իւր հետ աւազակակից ընկերներ, Նա միայն էր. Մայիօրը առաջնորդեց նորան մինչև ի սենեակը, ապա նստեց սեղանի մօտ, երկու թափանչաները մտին. խոսակցութիւն բացեց տանուտիրոջ հետ, պատմեց նորան իւր ճանապարհորդութիւնը և պատերազմի անցքերը, խօսեց քաղաքական բաների վերայ և այլն, բայց այնպիսի հանդարտութեամբ, որպէս թէ ոչինչ կասկած չունէր երբէք:

Մայիօրի սպասուորը աւարտելով իւր հողատարութիւնը ձիւնների համար, ներս մտաւ և նստեց մի այլ սեղանի մտ, ինչ տեղ բերեցին և նորա ընթրիքը: Մայիօրը ասաց նորան հունգարերէն շուտով կեր հացդ, ապա ասա՛, որ ցոյց տան քեզ իմ ննջելու սենեակը, և տար այն տեղ իմ բաները, յետոյ խնդրի՛ր քեզ օթեւան և գնա՛ քո սենեակը, բայց արթնո՛ւն կաց. երբ դու կը լսես որ մտանուակի իմ սենեկի մէջ, արի՛ կամաց և հասիր ինձ. դու կը բերես քո սուրը և թափանչաները:

Հասկան կատարելով իւր տիրոջ հրամանը և նորա բաները տանելով այն սենեակը որ սահմանած էր նորա համար, յետ դարձաւ դէպ ի սեղանատունը և սկսեց յորանջել այնպէս, որպէս թէ քունը շատ յաղթուակը նորան: Ընկեր, ասաց նորան տանուտէրը, դու այնպէս լայն ես բաց աւնում բերանդ, որպէս թէ կամք ունէիր կուլ տալ ինձ մի պատառ հացի պէս: Այո՛, պատասխանեց Հասկան բարձրաձայն ծիծաղելով. ես ունէի այդ կամքը, բայց այս բոպէիս աւելի ցանկալի էր ինձ հանգստանալ: Այս առաւօտ շատ վաղ եմ վեր կացել և բոլոր օրը ձիւն վերայ եմ անցուցել. այս գիշեր կը քնեի ես խորզալով (խրխուալով) որպէս շուն: Խնդրեմ՛ գաք զարթուցանելու ինձ եզուց լոյսը ծագած, որ ժամանակ ունենայի հողալ իմ ձիւնները, ճանապարհ գնալու համար. բայց ասեմ՛ ձեզ թէ պիտոյ էր սաստիկ զարկել իմ դուռը, մի գոխային խռովութիւն ձգել. այլապէս չէի լսելու ձեր ձայնը:

Տանուտէրը շատ ուրախացաւ, որ յառաջուց կարող էր տանել քունն զնել Մայիօրի սպասուորը. վեր կալաւ լրպտերը և լոյս տուեց նորան անցանելով սրահիցը և հասանելով այն փոքրիկ սենեկին որ կից էր խոհանոցին, ուր և պատրաստած էր Հասկայի հանգստարանը: Երբ որ տանուտէրը յետ եկաւ, Մայիօրը յառաջ տարաւ իւր խոսակցութիւնը նորա հետ:

Ինչոյց որ բերդը նկատելով որ տանուտէրը ժամանակ առ ժամանակ գողի աչքով նայումէր թափանչանների վերայ, հարցրեց նորանից, իմ թափանչաններիս հաւան ես դու: Այո՛, ամենեկին գեղեցիկ են, պատասխանեց տանուտէրը. բայց պիտոյ էր թողուլ նորանց թամբի վերայ ախոռի մէջ. ձեզ հարկուոր չէին այդ գէնքը. պատահումը բերել է ձեզ մի այնպիսի տուն որ առաւել ապահովն էր աշխարհիս վերայ, որպէս և ես մի հաւատարիմ մարդ եմ: Տարակոյս չունիմ այդ մասին, պատասխանեց Մայիօրը, բայց իմ սովորութիւնն է միշտ աչքիս առաջն ունենալ իմ գէնքը, և որովհետեւ այս թափանչաները լցրած էին, նոքա կարող են մի ձախորդու-

Թիւն պատճառել, Մի հեշտ հնար կար զգուշանալու ամենայն վր-
տանգից, ասաց տանուտէրը. թողէք միայն, որ զնեմ նորանց այս պա-
հարանի մէջ որի բանալին կը պահէք ինքներդ, եթէ կամենաք, Ո՛չ,
պատուելի տանուտէր, կրկնեց Մայիօրը, մի աշխատէք. այս թափան-
չաները կը տանեմ իմ հետ ննջարանս. այնպէս բարի կամ չար սո-
վորութիւն ունիմ, որ չեմ կարող գլուխս ցած զնել, մինչև լցրած
թափանչաներս չը լինէին անկողնիս մտա:

Հանուտէրը երևումէր փոքր ինչ շուարած. մի քանի բոպէ շրջե-
ցաւ աննկումը մտատանջ լինելով. ապա ձայն տուեց յանկարծ. Այս
ինչ բան է. այժմ միայն իմանումեմ ես որ դուք սեղանի վերայ
խմած էք միայն ջուր. իմ մօր գլուխը ցանցառ է, նա մոռացել է
զինի մատուցանել ձեզ: Այս սխալանքը ուղղել, իմ պարտականու-
թիւնն էր. կ'երթամ որոնելու ձեր համար իմ ներքնատան աւելի
աղին. գինին, և մէք կ'ըմպենք մի քանի բաժակ միասին:

Այս բանը խօսած, դուրս զնաց տանուտէրը և սկսեց ձայն տալ
զէպ ի խոհակերտը. Մայր իմ, դու մոռացել ես զինի տալ այս պա-
րանին. առ լսարտերդ և արի՛ իմ հետ. զնանք, զինի հաննք այն
տակառից, որ պահած ենք մեծահարկի դիպուածների և սուանձին բա-
րեկամների համար:

Ի՛նչ է այս մարդու դիտաւորութիւնը, մտածեց Մայիօրը. մի
թէ սա միտք ունի տալ ինձ մի թմբեցուցիչ դեղ, կամ թէ կամի
թունաւորել ինձ: Զգաստանանք:

Մի բոպէից յետոյ վերադառնալով տանուտէրը, աստիու-
թեամբ բացեց դուռը և աղաղակեց. Պարոն, ի փառս Աստուծոյ, խըն-
դրեմ օգնութիւն հասուցանել մեզ. իմ տառապեալ ծերունի մայրը,
որ լոյս էր տալիս ինձ, սայթաքեց (ոտքը դուրս պրծաւ) և սանդու-
ղի վերևից վայր ընկաւ զետնատան մէջ. լսարտերը նորա հետ միա-
սին վայր ընկաւ նոյնպէս. չը գիտեմ, արդեօր կենդանի՞ է նա, թէ
մեռած է. եկեցէք օգնել ինձ բարձրացնելով և տանելով նորան իւր
անկողինը: ԅօժար եմ, պատասխանեց Մայիօրը. վեր առեցէք ճրագը
և յառաջ զնացէք:

Հասան նորա ներքնատան մուտքին որ ունէր մի տեսակ զետ-
նադուռն: Նայեցէք, պարոն, աչք ձգեցէք ներքև, ահա իմ վատա-
բաղդ մայրը տարածված է զետնի վերայ և ոչինչ կենդանութեան
նշան չէ ցուցանում: Պարոն Բերդը չը գիտէր, արդեօր այն պա-
ռաւը ստուգապէս վայր էր ընկել, թէ մի խորամանկ հնար էր այդ:
որանով տանուտէրը կամենումէր որսալ նորան ներքնատան մէջ: Մայ-
իօրը զաղարեց մուտքումը և ասաց. յառաջ զնացէք, պատուելի՛

տանուտէր, և զգուշութեամբ լիյս տուեցէք ինձ, որ մի գուցէ ևս ևս սայթաքեմ այս անպիտան սանդուղի վերայ:

Տանուտէրը յառաջ գնաց. Մայիօրը հետևելով նորա քամակից տեսաւ մի դաշնակի ծայր դուրս ցցուած այն մարդու թևի տակից. սորանից հասկացաւ բանի զօրութիւնը: Ապիրան դու, մոռածեց պարոն Բերգը. դու կամիս որսալ այն բոպէն, երբ պիտոյ է բարձրացուցանելի այն անիծեալ պառաւը, որ յարձակվէիր իմ վերայ և սպանէիր ինձ: Մայիօրը խեղճ գործ դնելով իւր հնարը, ձայն տուեց: Այլ որ լարումէ որոգայթ, ինքը կ'անկանի նորա մէջ: Նոյն բոպէին այնպէս սաստիկ խիճեց աւաղակի կողը, որ գլխիվայր կործանեց նորան սանդուղի վերևից: Տանուտէրը ցած գլորվեցաւ տանտիկնոջ վերայ: Պառաւը վեր կացաւ խեղճ, բռնեց իւր արժանի որդու մազերը և նախասեց նորան այսպէս. յիմար, անմիտ, անպիտատ, դու ջարդեցիր իմ կողերը: Մինչև նորա կուլումէին միտնեց հետ, Մայիօրը շտապեց փակել ներքնատան դուռը և ամբարեց դուրսից ահագին սողնակներով:

Այս պարոն Բերգը վաղեց գեպի սրահը և ձայն տուեց. Հասկա, Հասկա: Հաւատարիմ սպասաւորը խեղճ վերայ հասաւ ինչպէս ճշմարիտ հունգարեան Հուսար, ամեն մի ձեռումը մի թափանչաւ և մերկացրած սուրը ատամներին մէջ: Մեզ այժմ հարկաւոր չէ զէնք, ասաց Մայիօրը ժպտելով. անպիտանները բռնվեցան. տանտիկնիւր և տանուտէրը փակվեցան ներքնատան մէջ: Շատ գեղեցիկ է. յաղթեցինք, պատասխանեց Հասկան, ուրեմն տէր ենք այս տանուտեղի վերայ: Օրինաւոր քններք այժմ այս տեղի որպիսութիւնը որ կարողանայինք պաշտպանել մեր անձը, երբ կը պահանջէր հարկը. ամենից յառաջ աշխատենք գտանել բանալիքը և տիրանանք նոցա: Այս տեղ այն տեղ որոնելով գտաւ Հասկան բանալիքը մի հին շուրջ տուած կճուճի տակ: Զուարճամիտ Հուսարը դրեց բանալիքը մի սկուտեղի (թնփշիու) վերայ և այնպիսի հանդիսով ներկայացրեց իւր պարոնին, ինչպէս սովորական էր մի ամբողջ բանալիք յաղթող զօրազլխին յանձնելու ժամանակը:

*Ախ և յառաջ ճշդապէս բննեցին այս հին տան ստորնայարկի (տակի էտաժի) բոլոր մասունքը, ապա գնացին վերնայարկը և ման եկան նեղ անցքերի և բոլոր սենեակների մէջ, որ ստուգէին թէ ո՛չ ով թաք կացած չէր այն տեղ: Մտնելով մի սենեկի, լրսեցին կամաց ձայնով խօսուածք. ականջ դրեցին և իմացան որ աղօթք էր ասվում: Բարի Աստուած, խօսումը մի ձայն, ողորմի՛ր այս պատուական պարոնին և նորա հաւատարիմ սպասաւորին, պաշտպա-

ներ նոցա, աղաթիբ նորանց այս վտանգաւոր բնակարանից և աղաթիբ ինձ ևս:

Մայիօրը բացեց դուռը, և սառեցաւ զարմանքից. այս ի՞նչ բան է, ձայն տուեց նա. մի թէ դո՞ւ էիր, Ուրսուլ, այն ջերմեռանդ աղօթողը որի ձայնը լսեցի ես. ուրեմն դու չես անլելու: Ոչ, պարոն, պատասխանեց փոքրիկ աղջիկը, բայց հարկաւոր տեսան այգալես հաւատացնել միւսերին: Այս տան վատթար բնակիչքը սպանելով մի օտարական պարոն, որ հանգստացած էր այս տեղ, ահ տուեցին ինձ թէ կտրելու են իմ վիզը, եթէ կը համարձակվէի մի բառ դուրս բերել բերանիցս օտարականների առաջնէ: Հանդարտիր, մանուկ իմ. այսուհետեւ ո՛չ տանուտէրը և ո՛չ տանտիկինը կարող չեն փնասել քեզ. մէք նոցա ձեռքերը կապել ենք այժմ: Ատուած իմ, աղաղակեց բարի աղջիկը. արդեօք սպանել էք նորանց: Ոչ, պատասխանեց Մայիօրը. ես բաւականացայ դեռևս, փակելով նորանց ներքնատան մէջ. արի, մանուկ իմ, ցած իջիր մեր հետ, ուրախակից դարձիր մեզ և ապա կը պատմես թէ ինչ ճախորդութենով բերված ես դու այս տեղ: Ով պարոն, կրկնեց աղջիկը. մի կարծէք դեռևս թէ ապահով էիք. այս անտառումը ահ է աւաղակների երեսից. այս տեղ գտանվումն գոնեայ քսան հատ, և այս գիշեր պիտոյ է վերադառնան մեր մտտ տասն մինչև տասերեք հոգի: Այս բանը յայտնի է ինձ, պատճառ որ տանտիկինը, ինչպէս տեսայ ես, պատրաստուածքը ընթրիք այգքան թուով հիւրերի համար. ուրեմն ջանք արեցէք, որ այս ահարկու շարագործքը չը կարողանան ներս մտանել այս տեղ. ապա թէ ոչ, կորած ենք:

Բարւո՞ք է, հետևիք ինձ, Հասկա, ասաց Մայիօրը. գնանք պատրաստենք մեր հնարագործութիւնքը որ կարողանանք ամրապէս պահպանել մեզ: Ես մտածումեմ, պատասխանեց Հասկան, դարձուցանելով դէմքը դէպ ի փոքրիկ Ուրսուլը, թէ չէ՛ կարելի այլապէս ներս մտանել այս տեղ, եթէ ոչ պարսպի դարպասովը: Այո՞, ասաց Ուրսուլը. բոլոր պատուհանները ամուր վանդակներով պատած են. այս շինութեան անկիւնումը կայ մի լուսամուտ տանիքի վերայ, պատից դուրս ցցուած, որ գողերը ասումն իւրեանց լուսատու ճրագը: Ցանուտէրը, ինչ գիշեր սպասումե գողերի գալուն, ճրագ է դնում այն լուսամուտի մէջ որ առաջնորդէ նոցա: Երբ գալիս են աւաղակները, իմաց տալու համար զարկումն դարպասը երեք անգամ. այս է նոցա պայմանադրած նշանը. ապա տանուտէրը կամ տանտիկինը բացում դարպասը: Բարւո՞ք է, ասաց Մայիօրը. եթէ նոքա չը համարձակվին գալ բոլոր տասերկու հոգովը միասին, ապա ներս կը թո-

դունք նորանց; Մի վեց մարդ աւազակ շարդել, այնքան զժուար գործ
չէր մեր համար: Արի՛, Հասկա, պատրաստվէ՛նք ընդունել նորանց
ինչպէս հարկն էր. բայց յառաջուց գնա՛ւ և տես թէ զեւես վա-
զու՛մէ լրացտերը տանիքի լուսամուտումը:

Հասկան գնաց. մի բոպէից յետոյ դարձաւ և ասաց ծիծաղե-
լով. Երևումէ թէ տանուտէրը և տանտիկինը ճիշդ հոգաբարձու-
թիւն են արած, ըստ որում խրեանց բանտարկութենից յառաջ աչ-
խատել են նորոգել ճրագի խղը. լրացտերը այնպէս պայծառ լու-
սաւորումէ դուրս առարկայքը, որ հեշտ կը լինէր իմանալ այն ա-
ւազակների թիւը, որ գալոց էին այս դիշեր: Բարբի է, Հասկա, ա-
սաց պարոն Բերգը. իջաններ այժմ և վեր առնունք մեր զէնքը: Քա-
ջասիրտ զօրականը ցած դնելով իւր վերարկուն, ասաց ծիծաղելով.
Իմ հուսարեան զգեստի տեսութիւնը միայն հերիք էր որ նոցա սիրտը
դող ձգէր. վեր առ նոյնպէս այս շուանները. դոքա ձեռնառու կը լի-
նին, այս անպիտանները կապելու համար:

Ըստ բոպէին լսվեցաւ, որ դարպասի երկամբը զարկեց երեք ան-
գամ. Հասկան շուտով վեր ելաւ զէպի տանիքի լուսամուտը, դար-
ձաւ խկոյն և ասաց կամաց ձայնով. երկու հոգի են միայն: Բար-
բի է, ասաց Մայիօրը. գնա և բաց արա պարսպի դուռը, և թաք
կացիր դրան քամակումը. առջին մտանդը գործ կ'ունենայ իմ
հետ, միւսի հետ կը պարսպես զու: Յած դիր լրացտերդ այս տեղ:

Հասկան գնաց և բացեց դուռը. պարոն Բերգը ըմբռնեց առա-
ջին աւազակի վզից, թափանչայի բերանը գրեց նորա կուրծքի վե-
րայ և ձայն տուց որոտագին. անձնատուր եղիր, ապա թէ ոչ. կը
մեռանին ահա: Չարագործը շուարած ու զարհուրած ընկաւ կատա-
ղած Մայիօրի ոտքերը և ողորմութիւն խնդրեց: Հասկան իւր կող-
մից գետին էր զարկել միւս աւազակին: Մոցա ոտքերը և ձեռքերը
պինդ կապած քարշեցին և ձգեցին դաւիթի մի կողմը, և Մայիօրը
ասաց նոցա. Եթէ կը շարժիք տեղերիցդ, կամ մի խօսք բերան-
ներիցդ կը հանէք, խկոյն կը հրամայեմ որ ցրուեն ձեր ուղեղը:

Մի բոպէից յետոյ լսեցին, որ երեք անգամ զարկվեցաւ դուռը:
Եկած էին երկու միւս աւազակ, բերելով խրեանց հետ մեծ մեծ կա-
պոցներ: Մորանց ներս տարեցին նոյն կերպով, վայր ձգեցին և կա-
պեցին: Քաջասիրտ Մայիօրը և նորա տղամարդ Հուսարը արժուն
մնացին մինչև լուսարացը, բայց չեկաւ աւելի աւազակ: Չեմ հաս-
կանում թէ էր չեն զայիս միւսերը, ասաց Հասկան. մի թէ մի բան
մարդարեացել է նոցա հոգին: Թող չը գան, բայց սոքա, որ բըռ-
նված են, չեն կարող ազատվիլ խրեանց արժանի պատժիցը:

Ըրևագալը շողշողումը ահա մութն անտառի եղևինների վերայ, լոյսը սկսեց ծագել, ճանապարհ ընկներք, ասաց Հասկան, ըշտապներ դուրս գալ այս անիծեալ վիրապից. բայց Մայիօրը պատասխանեց. մէք դեռևս շրջապատած ենք վտանգներով. դու լսեցիր, որ քսան հոգի աւաղակներ ահ են ձգել այս անտառի մէջ. գուցէ թէ այն բոպէումը, երբ մեր անձը ապահով էինք կարծում, ծառերի միջից հասանէր մեզ մի հրացանի գնտակ և ցած գլորէր մեզ, յառաջ քան թէ տեսած էինք թշնամին. ուրեմն յառաջուց մտածենք, թէ ինչ հնար աւելի փրկուէաւ էր:

Հանկարծ աղաղակեց Հասկան, ահա շատ ձիաների ոտնաձայն է գալիս հեռուից. կարծեմ որ աւաղակների բոլոր ընկերութիւնը ոտով ու ձիով քայլումէ դէպ ի այս տեղ: Շուտով վեր ելլաւ ասնդուդը և սկսեց նայել լուսամուտից. մի քանի բոպէից յետոյ ներքև իջաւ և ձայն տուեց ուրախութեամբ. մեր բարեկամներն են, գալիս են Հուսարներ մեծ բազմութենով, Շտապով բաց արեց պարբոպի դռները և Հուսարները ներս մտան, և ամենքեան ուրախ ձայնով ողջունեցին պարոն Բերգը և իւրեանց ընկեր Հասկան: Ըստ յառաջ եկաւ նոցա գլխաւորը և իւր մեծաւորին սովորական ողջոյնը տալով, ասաց նորան. Մայիօր, մէք անհանգստութեան մէջ էինք ձեր մասին. ճանաչելով ձեզ ինչպէս ճիշդ պահպանող զինուորական կարգի, և տեսնելով թէ քանի մի ժամ սահմանադրեալ բոպէից յետոյ չը վերագործաք, մտածեցինք թէ դուք մտրոյված էիք անտառումը, կամ թէ ընկած էիք այն աւաղակների ձեռքը, որ ահ են տարածել այս սահմանումը: Արեմն հրաման ստանալով գնդապետից, հեծանք ձիաների վերայ և ճրագներ վեր առած, այս գիշերը ման եկանք բոլոր անտառի մէջ: Աւերջապէս երկու ձիու քայլերի հետք գտանք. տեսէք, ասացի Հուսարներին, ահա Մայիօրի կարմիր ձիու կոխած ոտնատեղիքը. մեր բոլոր զորագնդի մէջ չը կայ մի հատ ձի որ այնպէս լաւ պայտած (նալ զարկած) լինէր, ինչպէս նորանը: Հետեւելով այս նշանին, հասանք այս տեղ, ինչպէս տեսանումք:

() Եհնեալ լինի Ըստուած որ բերեց ձեզ այս տեղ, պատասխանեց Մայիօրը. զգումեմ ձեր սէրը առ իս և ամենայն սրտով շնորհակալ եմ ձեզ այդ մասին:

Ըրո՞, այո՞, ձայն տուեց Հասկան. այժմ իմանումեմ թէ ինչո՞համար միւս աւաղակները չեկան իւրեանց ժողովարանը. ձեր ներկայութիւնը անտառի մէջ փախցրել է նորանց:

Մայիօրը կարճապատ պատմեց ինչ որ պատահել էր նորան մի օր յառաջ և հրամայեց ասելով. Գլխաւոր, պահպաններ դիր այս

չորս կապած մարդերի վերայ, որ աճա տեսանումնս. կապեցէք նոյն-
պէս ամնուտէրը և ամնտիկինը, որ փակած են ներքնատան մէջ, և
դրեցէք նորանց սոցա մօտ: քննեցէք բոլոր տունը, բացէք պահա-
րանները և արկղները, որոնց մէջ պիտոյ է գողացած բաներ լինե-
լին, և վայելեցէք, ինչպէս կամիր, ուտելիքը և ըմպելիքը որ պիտոյ
է առատութեամբ լինելին այս տեղ:

Հուարները վայր իջան ձիաներից և ճշդապէս կատարեցին Մայ-
իօրի հրամանները, մանաւանդ թէ ուտելի և ըմպելի պաշարների
մասին: Նոքա վայելեցին ազնիւ պատուական և առատ սեղանը որ մի
օր յառաջ պատրաստած էր աւազակների համար:

Այս միջոցումը պարոն Բերգը գնաց այն երեխայի մօտ որի
խորհրդով փրկութիւն էր գտել: Պատմելով նորան դիշերային անց-
քերի բարեխաջող վերջը, ասաց նա. նստիր իմ մօտ, ո՛վ պատուական
աղջիկ, և ասա ինձ այժմ, թէ ինչ պատահմամբ գտանվումես դու
այս տան մէջ, ըստ որում ես չեմ կարող հաւատալ թէ դու ստուգա-
պէս լինելիք այս աւազակի դուստրը, և այս անիծեալ պառուը լի-
ներ քո մեծ մայրը: Պատմիր ինձ քո ձախորդութիւնքը, կատարեալ
հաւատով, ոչինչ աճ մի ունեցիր, իմ սիրելի Աբսուլ, ես կարող
եմ պաշտպանել քեզ:

Իմ առոյգ անունս Աբսուլ չէ, պատասխանեց մանուկը. իմ ա-
նունը Մեւանիս է: Աւազակները յափշտակեցին ինձ իմ մօր մօտից
և տեղափոխեցին այս անապատ տան մէջ. իմ հայրը մեռած էր եր-
կու տարի յառաջ, երբ որ պատահեց այս անցքը, և ամբողջը պա-
րոն Գրիւնաւ:

Աստուած իմ. Պարոն Գրիւնաւը քո հոգին էր, ձայն տուեց
հիացած Մայիօրը: Աբսուլ զու իմ քուեր աղջիկն ես, և ես քո քե-
ռին եմ. գրկախառնիր ինձ, սիրելի Մեւանիս: Զօրքի մէջ գնալուցս
յառաջ տեսած էի քեզ միանգամ, դու զեղևս օրօրոցումն էիր. վեր
առայ քեզ իմ գիրկս և օրհնեցի քեզ, և այժմ դու ես այն բարի
հրեշտակը որ աստուածային նախախնամութիւնը ուղարկել էր իմ
փրկութեան համար աւազակների սրից:

Պարոն Բերգը կցեց ձեռքերը, և նորա շնորհակալու հայեց-
ուածքը մի քանի բողբոջ մնացին վերուղղած դէպ ի երկինք: Երբ նո-
րա սրտի առաջին շարժուածքը փոքր մի հանդարտել էին, ասաց
Մայիօրը. ապա պատմիր ինձ, սիրելի Մեւանիս, թէ ինչ կերպով
յափշտակեցին քեզ:

Ո՛հ, պատասխանեց մանուկ աղջիկը. այդ անցքը միշտ անմոռա-
նալի կը մնայ իմ մտքումը: Մի օր իմ սիրելի մայրը և ես նստած

էինք միասին տան մէջ, տեսներ, որ ներս մտաւ վատթար կերպարանքով մի մարդ. սա ցոյց տուեց մօրս մի գրուած, և մի քանի բոպէ սաստիկ խոսակցութենից յետոյ սկսեց խոսով թիւն գործել և անիծել զարհուրելի կերպով: Այս բոպէումը հրամայեց ինձ մայրս հեռանալ և գնալ շրջելու այգումը: Հասած չը հասած այգուն, մի այլ մարդ աւելի վատթար կերպարանքով, որ թաք էր կացել այն տեղ, յարձակվեցաւ իմ վերայ, բմբունեց ինձ, կապեց բերանս թաշ կինակով և բերեց ինձ մի մտակոյ անտառ, ինչ տեղ սպասումէր մեզ մի լծած սայլ: Առաջին մարդը համարեա թէ իսկոյն հասաւ մեզ, նստեց նոյն սայլի մէջ, և այսպէս բերեցին ինձ այս տեղ:

Մայիօրը Մելանիայի հետ միասին ցած իջաւ գաւիթը և ցոյց տուեց նորան կապած աւաղակները: Տես, քեռի, ձայն տուեց մանուկը, ցոյց տալով աւաղակների մինը սեւա և դանգուր մազերով, ահա սա էր, որ մի թուղթ ձեռքին եկել էր մօրս մտ. և ահա այն միւսը կարմիր մազերով և մօրուքով, յախշտակեց և տարաւ ինձ:

Պարոն Բերգը և Մելանիան մի քանի պատառ հաց կերան. ապա Մայիօրը հրաման արեց Հուսարներին որ ճանապարհ ընկնեն. նա վեր առաւ Մելանիան իւր ձիւ վերայ, կալանուորքը, ձեռքերը քամակեց կապած և Հուանը վզերին, գնումին շրջապատած պահպան Հուսարներով: Չորս հոգի զօրագնդիցը մնացին վերակացու այն տան և նորս մէջ եղած գողացեալ բաների վերայ, մինչև կառավարութիւնը հրամայէ տիրապետել այն տեղին և քննել այն գործը:

Մայիօրը քաղաք հասանելով, գնաց յայտնեց գործը զատաւորներին և յանձնեց նոցա իւր բերած կալանուորքը: Այնպա հրաման ստացաւ մի մեծ զօրագունդ, որ շրջափակէ բոլոր անտառը և ամենայն կողմից հալածէ աւաղակները: Այս զօրաւոր գործողութիւնը արդիւնաւոր գտանվեցաւ, ինչպէս ցանկալի էր. բմբունեցին համարեա թէ բոլոր շարագործները: Գատաստանի քննութեան մէջ յայտնվեցաւ այսպէս. մի աղնուական, քլանբերգ անունով, Գրիւնա տիկնոջ մի հատ ազգականը, որ շատ հարուստ, բայց և նոյնպէս շատ արծաթասէր, վատթար և անօրէն մարդ էր, լսելով թէ Գրիւնա տիկնոջ ամուսինը և նորս երկու որդիքը վախճանած էին, թէ նորս եղբայր պարոն Բերգը մեռել է պատերազմի մէջ, և թէ Գրիւնա տիկնոջ անչափ հարստութենների համար ոչ մի այլ ժառանգ չը կար, բայց ի փոքրիկ Մելանիայից, պայման էր կապել աւաղակների գլխաւորի հետ, խոստանալով սորան շատ արծաթ, որ յոբրը տակէր այս մանուկը, բայց չպայմէր, այլ տանէր նորան մի հետի և շատ հեռի տեղ և թաքուցանէր մի այնպիսի աղահով վայրում, որ

չը կարողանային գտանել նորան. այսու ամենայնիւ թող նա հոգաբարձու լինէր երեսային և ոչինչ չը պահասեցնէր նորանից:

Ազգակաների առաջնորդը կատարեց այս առելի յանձնարարութիւնը. սա ինքն էր, որ ներս մտանելով Գրիւնաւ տիկնոջ ամբողջ, մի հին պարտք պատճառ բերելով, սկսեց մի երկար վիճաբանութիւն տիկնոջ հետ. այս միջոցին նորա ընկերը շրջելով տան շորս կողմը, ներս պրծաւ այգու մէջ, ձեռք բերեց փոքրիկ Մեւանիան, և երեսայի ցնցուղը ցած դնելով գետի ափումը և նորա յարգահալս գդակը փաթաթելով մի փոքրիկ ծառի վերայ, փախաւ տանելով իւր աւարը:

Ազգակաների մեծաւորը և նորա բոլոր ընկերակիցքը, այլև տանուտէրը և տանտիկինը գատապարտօվեցան դէպ ի մահ, Գրիւնաւ տիկնոջ յանցաւոր ազգականի վերայ մի ծանր տուգանք դրեցին և քսան տարի բանտարկութիւն:

Պարոն Բերգը շտապեց փոխել Մեւանիայի խոշոր (կոպիտ) ըզգետը մի այնպիսի հանգերձով որ աւելի պատշաճ էր իւր ազգատոհմի արժանաւորութեանը: Ապա իւր մեծաւորից լնչլստուութիւն ստանալով, փոքրիկ Մեւանիայի հետ միասին գնաց Գրիւնաւի ամբողջը: Գիտելով որ իւր քոյրը մեռած էր կարծու՛մ նորան, արժան համարեց մարդ ուղարկել, որ յառաջուց պատրաստէին նորան դէպ ի այն ուրախութիւնը, որ միւսանգամ տեսանելու էր իւր դուստրը: Այս պատճառով իջևանեց նա Գրիւնաւի գեղումը տնտեսի մտ. այս բարի ձերու՛նին սքանչացաւ ուրախութենից, ողջ և առողջ տեսանելով Մայիօրը և Մեւանիան. երևումը նոր կենդանութիւն ստացած, և չը գիտէր ամենին թէ ինչ խօսքերով հասկացնէ նոցա իւր սրտի զգացողութիւնքը: Քարի ձերու՛նին վաղեց դէպ ի ամբողջը:

Գրիւնաւ տիկինը, տրտում, գունամափ, հալու մահ կզած սրտի ցաւից, նստած էր աթոռի վերայ և ունէր ձեռքումը մի դիրք որ դժուար թէ կարող էր փարատել նորա տխրութիւնը: Երբ որ նա լսեց տնտեսի բերանից թէ իւր եղբայրը ղեռուս կենդանի է և եկել է իւր գիւղը, խկոյն վեր կացաւ տեղիցը և կամեցաւ հանդէպ գնալ: Բայց Մայիօրը ահա մտանումը նորա սրահը. Գրիւնաւ տիկինը տեսանելով նորան, գրկախառնեց նորան, ձայն տալով. եղբայր իմ, ամենատիբլի եղբայր իմ, վերջապէս տեսանումմ՛ք քեզ. դու կենդանի ես ղեռուս: Պարոն Բերգը նստեց իւր քուրս կողքին և խնդրեց նորանից որ պատմէ այն բոլոր անցքերը որ անցել էին գերդաստանի մէջ իւր գնալուց յետոյ: Ապա Գրիւնաւ տիկինը արտասուելով և մորմոքօվելով պատմեց նորան, թէ այնուհետև վախճանվեցաւ իւր սիրելի ամուսինը մի երկար և վշտալի հիւանդութենով, բայց

ամենայն համբերութեամբ և քրիստոնէական հաւատով, այլև իւր երկու որդիքը մեռան ծաղկացաւով, և թէ, ձախորդութենների շափը ամենեին լրացուցանելու համար, իւր մի հատիկ զաւակը, իւր պատուական փոքրիկ Մեւանիան, խեղդվեցաւ մատակոյ գետի մէջ:

Պարոն Բերգը շատ սրտացաւութեամբ ականջ դնելով այս պատմութեանը, պատասխանեց. ինձ ամենեին անհաւատալի է երևում, որպէս թէ Մեւանիան խեղդվել է. պատճառ, նորա մարմինը գտած չին: Երանի՛ թէ, ձայն տուեց մայրը. և նորա աչքերը շողշողեցին հոգեպայծառ յուսով. երանի՛ թէ իմ զաւակս կենդանի լինէր տակաւն. եթէ աչքերս խփելուց յառաջ միւսանգամ արժանանայի տեսանել և գրկախառնել նորան, այդ կը լինէր մի մեծ մխիթարութիւն իմ սրտիս համար: Միամիտ կաց, քոյր իմ, Մեւանիան չէ մեռած. հաւատացնեմ քեզ, որ մեր հօրեղոր որդի Քլաւնբերգը այս տեղ մի իւր նման տամբողութիւն է արած, և շատ հաւանական է, թէ Մեւանիան աւազակների ձեռքով դողացվել է և ծածկած է նոցա բնակարանումը: Ո՛հ, Աստուած իմ, աղաղակեց մայրը, և առաւել ևս փախաւ նորա գոյնը, և աւելի շատ արտասուք թափեցան նորա թառամեալ թշերից: Աւելի բարեք կը համարէի ես, եթէ Մեւանիան մեռած լինէր, քան թէ կենակից լինէր շարագործների հետ, որոնց խօսուածքը և օրինակը այնքան վտանգաւոր են մանուկ հասակի համար: Պատուական քոյր, պատասխանեց Մայրորդը. քոյրքը է ինձ տեսանել ձեր մէջ այդպիսի աղնիւ մտածութիւնք, և այլ մտածութիւնք ունենալ ի հարկէ անկարելի էր ձեզ, բայց կարող էք հաւատալ ինձ, որ Մեւանիան ունի միշտ այդ մարտիր, այդ հրեշտակային անմեղութիւնը որ դուք ինքներդ սիրումէք: Գուք շուտով կը տեսանէք իմ խօսքի ճշմարտութիւնը: Մեւանիան աղապել է ահա իւր յափշտակողների ձեռքից:

Այս խօսքերը լսած, իսկոյն վեր թռաւ մայրը և ուրախութենից սրանշացած, ձայն արձակեց. Աստուած իմ, ինչ էք ասում, ըստ յոյգ է ձեր ասածը. եղբայր իմ, աղաչեմ, ոչինչ մի թաքցրէք ինձանից, ասացէք ինձ բոլորը. դուք տեսած էք Մեւանիան, դուք տեսել էք նորա հետ. կարելի է որ այս բոպէիս հետի չէ նա այս տեղից. եկեցէք, պատուական եղբայր, տարեցէք ինձ նորա մաս:

Մայրորդը գնաց և բացեց դուռը. Մեւանիան ներս վազեց և ընկաւ իւր մօր գիրկը. ոչինչ չը կարողացաւ ասել բաց ի այս խօսքերիցս. մայրիկ իմ, մայրիկ իմ, քոյրքը մայրիկ իմ:

Մայրը ձայն տուեց. Այս դու ես, իմ դուստր, իմ շատ սիրելի դուստր. այս դու ես. դու կրկին յետ դարձար իմ մաս: Աս-

տուած, զմած Աստուած, օրհնեալ լինիս դու հազար անգամ: Եւ քաղցր արտասուք թափելով և սեղմելով սրտին իւր սիրելի զաւակը, կրկնումը անգաղար. Աստուած իմ, ի՛նչպէս գոհարան լինիմ քեզ:

Ապա խօսեց մայրը. արի, իմ զաւակ, նստի՛ր իմ և քո քեռու մէջ տեղը, և պատմիր մեզ մանրամասնաբար ինչ որ եկել է քո գլխին, սկսեալ այն ժամանակից, երբ փախցրեցին քեզ:

Ո՛հ, ասաց Յելանիան, ևս ահ ու զօղից գրեթէ մեռած էի այն րոպեումը, երբ որ զօղը ըմբռնեց ինձ և իւր ընկերի հետ միասին տարան ինձ սոյլով մի անապատ տուն անտառի մէջ: Պառաւ տանտիկինը անչափ ուրախութենով ընդունեց ինձ և ասաց, թէ երկար ժամանակ սպասումը իմ գալստեանը, Նա ինձ խրատեց, որ լաց չը լինիմ և տուեց ինձ անուշ անուշ կերակուրներ, բերեց ինձ դահլիճ, շքօլագ, պունջ և հարկադրումը ինձ ճաշակել նոցանից, բայց ի դուր: Ապա տարաւ ինձ մի փոքրիկ բաւական գեղեցիկ սենեակ, տն, ասաց ինձ, ահա քո ննջարանը. նսյի՛ր թէ քո անկողինը ինչպէս փափուկ է, և նորա կտաւիքը ինչպէս նուրբ և սպիտակ. դու կը հանգստանաս որպէս մի մանուկ արքայազն: Ապա խօսելով իմ հետ կերակրի մասին, համարեց մի ըստ միօրէ՛ բոլոր պատուական խորտիկները որ կամենումը պատրաստել իմ համար, և երևումը, թէ այս բաները այնպիսի արժանաւորութիւն ունէին նորա աչքումը, որպէս թէ մարդու ճշմարիտ երջանկութիւնը լաւ հացկերութեան մէջ էր, որպէս թէ մարդս ապրումը միայն աշխարհի վերայ, ուտելու և խմելու համար: Նա հանեց վերայիցս իմ յատուկ զգեստը և հազցնելով ինձ շինական աղջկայ հանգերձ, ասաց, ահա թէ ինչպէս լաւ էր. այժմ դու մեղանից ես, այսուհետեւ տանուտերը կը լինի քեզ հայր, և դու կ'անուանես ինձ քո մեծ մայր:

Այս երկու հոգին ամենայն կերպով աշխատումին հանգստացնել և ուրախացնել ինձ. բայց անկարելի էր ինձ սովորել այս կուպիտ մարդերի կենակցութեանը: Կ'մ սիրտը ցանկանումը միայն յետ դառնալ քո մտ, իմ քաղցր մայրիկ. ո՛վ, ինչքան զանազանութիւն կայ ձեր ընկերութեան և այս մարդերի ընկերութեան մէջ. ոչ մի ժամանակ չեմ լսած ես, որ մի երկիւղած խօսք դուրս գար զոցս բերանից, ոչ մի ժամանակ չը տեսայ ես որ զօրա աղօթք կատարէին կամ առաւօտուն, կամ երեկոյին, ճաշից յառաջ կամ յետոյ: Բոլոր տան մէջ չը կար մի հատ գիրք. նոցա բոլոր խօսուածքը էին միայն արծաթի և հարստութեան վերայ. նորա անգաղար գովումին իւրեանց գլուխը և վատարանութիւն բոլոր միւսերը: Ես չէի հա-

մարձակվում խօսակցութիւն բանալ նոցա հետ. այնքան զարշնչի է-
ին ինձ գորա:

Եւս փախչումէի զոցանից, երկիւղ ունէի զոցա երեսից, և աւե-
լի ախորժ էր ինձ նստել միայնակ իմ փոքրիկ սենեկի մէջ, որի պա-
տուհանը նայումէր զէպ ի այգին: Եյս տեղ միայն կարող էի մտա-
ծել այն երկիւղածութեան և առաքինութեան խրատների վերայ,
որ ստացել էի քեզանից, իմ քաղցր մայրիկ, և այն սրտաշէն պատ-
մութենների վերայ, որ դու արած էիր ինձ: Մէ. քանի անգամ,
դիշերային պահուն, երբ որ լուսինը պայծառայնումէր իմ տխուր
և միայնակ օթեանը, արտասուել եմ ևս և աղօթք եմ արել:

Եւս երկու շաբաթորձքը, որ յափշտակեցին ինձ, շատ անգամ
զալիս էին հանգստանալու այս իջեանումը, և յաճախ բերումէին
խրեանց հետ խրեանց պէս ընկերներ. այս բոլոր մարդիկը, որ կար-
ծումէին որպէս թէ խրեանց տանն են, աւելի ևս վառթարաբարոյ
էին քան թէ տանուտէրը և պառաւ տանտիկինը: Նոքա արբենումե-
ին, թուղթ էին խաղում, զարհուրելի հայհոյութիւնք դուրս ժայնմ-
քելով բերաններից. նոքա տաղեր էին երգում և խօսեր էին
խօսում, որոնց միտքը անհասկանալի էր ինձ, թէպէտ ոցա վերայ
բարձրաձայն ծիծաղումէին նոքա. սորանից եղրափակումէի ևս, թէ
այդ երգերը և զրոյցքը պիտոյ է շատ զարշնչի լինէին, որովհետեւ
այդպիսի վառթար մարդիկ ուրախանումէին նոցանով: Երբեմն լի-
նումէր նոցա մէջ և կռիւ. սրուակներ և բաժակներ նետումէին մինը
միւսի գլխին և փոքր էր մնում, որ խեղդէին միմեանց: Եյսպիսի մի-
ջոցներում ևս, անբաղդ մանուկս, ահ ու զողով փրկումէի իմ անձը,
հեռանալով զէպ ի իմ սենեակը և մտածումէի յատկապէս, թէ ինչ
հնարքով կարելի էր ազատվիլ այս դժոխային բնակարանից, բայց
բոլոր պատուհանները վանդակապատ, և դուռը փակած էր միշտ ըզ-
գուշութենով:

Մի երեկոյ տեսայ ևս, որ եկաւ այս իջեանը մի ճանապար-
հորդ վաճառական, որ կամենումէր այս տեղ գիշեր անցուցանել: Գա
երևումէր մի պատուելի և բարի մարդ և ունէր իւր հետ թանգա-
զին սպրանքներ և շատ արծաթ: Սորան սպանեցին գիշերով: Կսե-
լով նորա ցաւալից աղաղակը, շուտով ցած եկայ իմ սենեկից և
ներս մտայ ստորին յարկի դահլիճը. ահ ու սարափ բռնեց ինձ,
երբ որ տեսայ աչքիս առաջն այս անգութ արիւնհեղութիւնը. նա-
խատեցի սպանողների շարագործութիւնը և ասացի նոցա, թէ Եստ-
ուած վրէժխնդիր կը լինի նոցա արածին: Ծօրծաղեցին իմ վերայ
և պատուիրեցին ինձ, որ ոչ ովի շատեմ ինչ որ անց էր կացած,

և իջնանի տանուտէրը ձայն արձակեց. Ղսիր, ահա ստումն՝ քեզ, որ ոչինչ ժամանակ մի խօսք բերանիցդ դուրս չը բերես դու օտար-նեբի ներկայութեամբը. սկսեալ այս բոսկից, դու կը լինիս անլեզու: Այս հերիք չէր. տանուտէրը ըմբռնեց ձեռքիցս և բռնութեամբ տարաւ ինձ սպանած մարդու արիւնշաղախ մարմնի մօտ և գոռաց վայրենի ձայնով. Նայիր, եթէ կը համարձակվիս դու մի խօսք բերանիցդ հանել որ և իցէ մարդու առաջն, բաց ի այն ժամանակից, երբ իմ մայրը, ես և դու միայն էինք. ահա՛ տես, թէ ինչպէս կ'առնենք քեզ:

Այս վերագառնալով իմ սենեակը, ընկոյ ծնկերիս վերայ, բարձրացրեցի ձեռքերս դէպ ի երկինք և արտասուալից աչքով աղաչեցի Աստուած, որ փրկէ ինձ այս աւաղակների ձեռքից: Աստուած լըսեց իմ խնդրուածքը. բարի Աստուածը հրաշալի կերպով ուղարկեց ինձ ազատիչ հրեշտակ, և այս հրեշտակը իմ սիրելի քնսին է և քո շատ սիրելի եղբայր:

Մտախնայ, պատասխանեց երկիւղած մայրը. Նա, գթութեան Աստուածը, ջրց է տուել իւր աստուածային ողորմութիւնը դէպ ի մեզ. նա՛ էր լեռնալուսնը, որ դու, իմ սիրելի մանուկ, նախ և յառաջ գերի գնայիր, որ յետոյ կարողանայիր փրկել իմ եղբոր կեանքը. և քեզ, պատուական եղբայր, առաջնորդել է Աստուած դէպ ի աւաղակների բնակարանը, որ կարողանայիր լինել իմ սիրելի աղջկոյ ազատիչը: Ամենայն բան, ինչ որ առնումէ Աստուած, քարոզումէ նորա իմաստութիւնը և հայրական խնամքը:

3. ԱՂԻԴԻԿՈՒԹՅՈՒՆ.

Այստախ, վննետիկեցի աղնուականը գնացած լինելով որս, ընկաւ մի փոսի մէջ, որ փորած էին, վայրենի գազանք որսալու համար: Այն տեղ անցուց աղնուականը մի ամբողջ օր ու գիշեր, և թէ ինչ տառապանքի մէջ էր, կարելի է նկարագրել մտքով: Այստախը կամենալով քննել այս փոսի որպիսութիւնը, գուցէ թէ կը գտանէր հողիցը դուրս ջրուած մի արմատ, որանով կարող էր իւր անձը դուրս քերել այս բանտից, լսեց այնպիսի խառնիխառն և անսովոր ձայներ, այնպիսի աղօտ խանչիւնք, այնպիսի խեղդված շշիւնք և այնպիսի կողկողակին ունացք, որ զող բռնեց նորան, և կծկվելով փոսի մի անկիւնումը, երկիւղից մեաց անշարժ և սառած ու կապած: Միւս օրը առաւօտուն լսեց նա, որ մի մարդ անցանումէր այն փոսի մտտից. մի ողբալի ձայն արձակելով, աղաղակեց նա, թէ Աստուած կը սիրես, օգնիր ինձ ո՛վ դու, հանիր ինձ այս տեղից:

Այս անցաւորը շինական մարդ էր՝ որ գնումը անտառի միջով լսելով այն ձայնը փոսի միջից, վախեցաւ սկզբումը, ապա սիրտ տառնալով մտակցաւ և հարցրեց թէ ո՞վ էր այն տեղ: Պատասխան եկաւ այսպէս. մի վտարադղ որսորդ, որ անդգուշութեամբ ընկած էր այս տեղ, որ և ահա մի ձիգ օր ու գիշեր անցուցել է այս բանտի մէջ. թէ Աստուած կը սիրես, հանիր ինձ, հանիր ինձ այս փոսից, և ես առատապէս կը վարձատրեմ քեզ: Ես գործ կը գնեմ, ինչ որ կարող էի, ասաց շինականը:

Այն ժամանակը Մաղաչչիօն (այսպէս էր այն շինականի անունը) հանեց սուրը որ ունէր իւր գոտու մէջ, կտրեց ծառիցը մի երկար ծիւղ որ բաւական ամուր էր մի մարդ դուրս քարշէլու համար, և մտակցաւ փոսին ասելով. պարոն որսորդ, լսիր ահա, ինչ որ ասումեմ քեզ. ես ցած կը թողում այս ծիւղը փոսի մէջ, կամբացնեմ նորա ծայրը փոսի բերանի վերայ և կը բռնեմ. այս կերպով դուրս կ'ելանես դու: Շատ լաւ է, պատասխանեց Ախտալիսը, ուրեմն պահանջիր ինձանից, ինչ վարձ կամենումես, և ես կը տամ քեզ: Շինականը ասաց. ես ոչինչ խնդիր չունիմ քեզանից այդ օգնութեան համար. յայտնի լինի, որ ես կամք ունիմ ամուսնանալ, ուրեմն դու կը շնորհես իմ նշանածիս, ինչ որ հաճոյ էր քեզ:

Վաղ Մաղաչչիօն ցած թողեց ծառի ծիւղը և զգաց խկշոյն որ ծանրանումը ծիւղը. նոյն բոպէին ուրախութեամբ դուրս թռաւ փոսիցը մի կայսիկ, որ նոյնպէս ընկած էր փոսի մէջ, ինչպէս Ախտալիսը, բայց սորանից յառաջ ձեռք էր ձգած Մաղաչչիօյի ներքե թողած ծիւղը: Այս ինչ զե էր, որ խօսեց իմ հետ այս փոսից, ասաց շինականը և փախաւ: Արեւմն դու թողումես ինձ այս տեղ, կրկին անգամ կողկողակին ձայն եկաւ փոսիցը. ո՞չ. բարի մարդ դու, թէ Աստուած կը սիրես, հանիր ինձ այս տեղից, խնդրեմ և աղաչեմ քեզ: Ես կը պարգևատրեմ քեզ, կը հարստացնեմ քեզ. ես պարոն Ախտալիսն եմ, մեծատուն Ալենտիկեցի. մի թողուր ինձ սովամահ լինել այս դարհուրեւի վիրապի մէջ: Մաղաչչիօյի դուժը շարժվեցաւ. նա յետ եկաւ զէպ ի փոսի բերանը, միսանգամ ներս թողեց ծառի ծիւղը և դուրս քարշէց ինչ. մի առիժ որ ուրախապէս կողկանձելով դուրս թռաւ փոսիցը: Այս ինչ աստանայ էր և այս անգամս, աղաղակեց Մաղաչչիօն, և զարհուրած թողեց փախաւ: Բայց մի քանի քայլափոխ արած դադարեց շինականը, լսելով Ախտալիսի սիրտ դղրդող աղաղակը: Աստուած իմ, Աստուած իմ, ձայն էր տալիս սա, մի թէ պիտոյ էր ինձ սովամահ լինել այս փոսի մէջ, մի թէ ոչ ով չէր գալու ինձ օգնութիւն. ով և էիր դու,

ազդուեմք քեզ, դարձիր, մի թող, որ մեռանիմ ես այս տեղ, բայց որում կարող էիր փրկել ինձ. ես կը բաշխեմ քեզ մի տուն, մի դաշտ, կովեր, ոսկի, և ինչ որ կը կամենայիր դու. ազատիր ինձ, ազատիր ինձ միայն:

Սաղազչիօն յես դարձաւ և ցած թողեց ծառի ճիւղը և դուրս քարշեց մի օձ, որ զուարճապէս ֆշալով դուրս պրծաւ փոսիցը: Շինականը վայր ընկաւ ծնկերի վերայ, կիսամեռ լինելով ահ ու գողից: Ուշը վերադարձաւ միայն, հասանելով ականջին Վիտալիսի յուսահատական աղաղակը: Ո՛վ մարդ, գոչումը սա, ո՛վ մարդ, ուրեմն պիտի մեռանիմ ես այս տեղ. Աստուած իմ, ասումը նա լալով և հասաւելով: Այն, այն, մարդու ձայն է այս, ասաց Մաղազչիօն: Եթէ դու ղեռես այդ տեղ ես, ձայն տուեց Վիտալիսը, ուրեմն աղազումք քեզ քո ստաւել սիրական և թանգագին բանի անունով, որ ազատես ինձ, որ գոնեայ մեռանէի իմ տան մէջ, և ոչ թէ այս սահարկու խոր փրակումը: Համբերութիւն հատաւ արդէն, ձայնս սպառվել է. փրկիր ինձ: Եթէ կամենումս իմ ապարանքը Վենետիկի մէջ, իմ գոչքս, արժանաւորութիւնքս, բոլորը ընծայ լինի քեզ. թող աւանգեմ հոգիս այս փոսի մէջ, եթէ չը կատարէի իմ խոսքս. կենդանութիւն, կենդանութիւն միայն: Մաղազչիօն չը կարողացաւ ընդդիմանալ այդքան աղաչանքներին, որ խոռն էին այդքան շահաւէտ խոստովների հետ. միսանգամ ցած թողեց ծառի ճիւղը, ասելով. ահա՛ բռնիր: Վիտալիսը ամբանալով նորա վերայ, շինականը դուրս քարշեց այժմ տառապեալ մարդը: Այսպէս, Վիտալիս մեծատունը դուրս եկած փոսից, հալումաշ գրութեան մէջ, ուրախութեան ձայն արձակեց և նուազեցաւ շինականի գրկումը:

Սաղազչիօն ոտքի վերայ պահեց նորան, օգնութիւն տուեց նորան և ուշը յես բերեց. յետոյ տալով նորան ձեռքը, ասաց. գնանք ապա և դուրս ելանէք այս անտառից: Վիտալիսը դժուարանումը ոտք փոխել, նա սպառված էր սովից: Կեր այս կոտոր հացը, ասաց նորան Մաղազչիօն, տալով նորան մի սրտառ հաց, որ ունէր իւր պարկի մէջ:

Ի՛մ բարերար, իմ փրկիչ, իմ պահապան հրեշտակ, ասումը Վիտալիսը Մաղազչիօ շինականին. ինչպէս կարող էի վարձատրել քեզ: Շինականը ասաց. դուք խոստացել էք ինձ հարմարական բաժինք իմ նշանածիս համար և ձեր ապարանքը Վենետիկի մէջ, իմ համար բնակութիւն: Վիտալիսը, որ սկսել էր միսանգամ ստանալ իւր դժբ և զօրութիւնը, խօսեց. այն, ասանց տարակուսանքի, ես բաժինք կը տամ քո նշանածին, և մեծ բաժինք. ես կը ցանկայի

որ դու լինէիր ամենահարուստ շինականը քո գիւղի մէջ. ինչ տեղ
է քո օթեկանը, Շինականը պատասխանեց. Քաղաքատա գիւղումը
անտառի մէջ, բայց ուրախութեամբ կը հրաժարվէի իմ գիւղից, որ
գայի հաստատեի իմ բնակարանը Աննետիկի մէջ, այն ապարանքումը
որ խոստացած էք դուք ինձ: Ահա՛ դուրս եկանք անտառիցը, և ևս
պիժմ գիտեմ իմ ճանապարհը և շնորհակալ եմ քեզանից, Մաղաչ
չիս: Ե՛րբ կարող եմ դալ ստանալ իմ նշանածի բաժինքը և քո
խոստացած ապարանքը: Երբ որ հաճոյ է քեզ, Այսպէս խօսելով
հրաժարվեցան նորա միմեանցից: Ախտալիսը ներս մտաւ Աննետիկ,
և Մաղաչչիսն, Քաղալիետա: Շինականը գլխի անցքը պատմեց իւր
նշանածին, յոյս տալով նորան, թէ այսպիսի ինչ պարոնից ստա-
նալու էր պատուական բաժինք, բայց ինքը, մի գեղեցիկ ապարանք
Աննետիկի մէջ: Մաղաչչիս շինականը միւս օրին, առաւօտուն վաղ
ճանապարհ ընկաւ. դէպ ի Աննետիկ, և տեղ հասած, սկսեց հար-
ցուփորձ առնել Ախտալիս պարոնի ապարանքի մասին. գնաց ներս
մտաւ այն տեղ և ասաց թէ եկել էր խնդրելու այն բաժինքը, որ
խոստացած էր նորան Ախտալիս իշխանը, և թէ յետոյ կամք ու-
նէր իւր նշանածի հետ փառասոր կառքով տեղափոխվիլ դէպ ի Աե-
նետիկ և հաստատել իւր բնակարանը այն ապարանքի մէջ, որ պա-
րոն Ախտալիսը խոստացել էր նոյնպէս տալ նորան:

Մաղաչչիսն համարվեցաւ իսկապար. ծառայքը յայտնեցին Ախ-
տալիսին թէ մի շինական մարդ է եկած, որ պահանջումէր հարնա-
կան բաժինք և ասումէր թէ ապարանքը պատկանումէ իւրեան: Աս-
նեցէք դորան, հրամայեց Ախտալիսը, այդ շինականը չեմ ճանաչում
ևս: Ծառայքը կատարեցին իւրեանց տիրոջ պատուէրը, և Մաղաչ-
չիսն յուսահատութեան մէջ վերադարձաւ. դէպ ի իւր խրճիթը և
ներս մտաւ, առանց համարձակվելու գնալ տեսնել իւր նշանածը:
Արակարանի մի կողմումը նստած էր կապիկը, միւս կողմումը առիւծը,
և առաջը, տակառի օդի պէս ռլորված տարածվել էր օձը. սորա
էին այն երեք անտառային հիւրքը, որ շինականի գործակցութենով
աղատուած էին փոսից: Երկիւղ եկաւ Մաղաչչիսի վերայ, նայելով
այս գաղաններին. նա մտածումէր այսպէս. մարդը հալածումէ ինձ,
առիւծը կուլ կը տայ ինձ, օձը կը խածանէ ինձ և կապիկը ծաղր
կաննէ իմ վերայ. ահա՛ իմ վարձը: Այս խօսուածքից յետոյ կա-
պիկը բարեկամարար ծախեց երեսը նայելով շինականին, առիւծը
հանդարտապէս շարժեց պոչը և մտեցաւ որ լիզանէ նորա ձեռքը,
ինչպէս մի շուն որ կամենումը փայփայել իւր տէրը, և օձը պարզե-
լով իւր ռլորած մարմինը, զրօնումէր սենեկի մէջ զուարթ և և-

բախտաճանճաչ զէմքով, որ սիրա տուեց Մաղաչչիոյն: Ատարա՛ղդ անասունք, ասաց շինականը. դուք աւելի յարգելի էիք, քան թէ Ախաալիս իշխանը. այդ ապերախը հալածուաւ ինձ որպէս մտրացկան. երանի թէ զորան թողած լինէի իւր փոսի մէջ: Եւ իմ նշանա՛ծս. վայ ինձ, ևս կարծումի թէ փառաւոր հարսանիք կը կատարեմ. բայց այժմ չը կայ մի կոտոր փայտ իմ շտեմարանումս, ոչ մի կոտոր միս իմ սեղանի համար, և ոչ ևս արծաթ ձեռք բերելու. այդ կարիքները: Չունիմ կարողութիւն գնել և մի ոսկի քորոց իմ կնոջ համար:

Մաղաչչիոն արտասուելով այսպէս, կապիկը սկսեց խանձել, առիճը շարժել իւր սուտը, օձը ոլորովիլ և պարզվիլ. ապա կապիկը մտակցաւ նորան, որպէս թէ կամենումէր առաջնորդել, և արգարև տարաւ նորան զէպ ի փայտի շտեմարանը, ցոյց տալով նորան առատ պաշար փայտի, որ կարգով դրած էր միմեանց վերայ և բաւական էր շինականի բոլոր տարու գործածութեան համար: Ապա կիկն էր որ այս փայտը բերել էր անտառից զէպ ի Մաղաչչիոյի խրճիթը. Մաղաչչիոն գրկախառնեց իւր բարևսիրտ կապիկը: Ապա առիճը հանդարտապէս ոռնալով, տարաւ նորան զէպ ի խրճիթի մի կողմը, ուր դրած էր վայրի մնեղէնի անշափ պաշար. երկու եղջերու, երեք այծեա՛ն, մեծ բաղմութիւն նապաստակների և ճագարների և մի գեղեցիկ վարաղ. և այս բոլորը պատշաճապէս ծածկած ծառի ճիւղերով, որ մնային թարմ և անփնաս: Եւս ուսելիքը որսացել էր առիճը իւր բարերարի համար: Մաղաչչիոն շողորորմեց առիճի բաշը: Բայց դու, խօսեց շինականը օձի հետ, ոչինչ չես հոգացել իմ համար. Ախաալիսի պէս ևս դու, եթէ մի բարի և աղնիս կենդանի, ինչպէս այս կապիկը և առիճը: Օձը արագապէս սողաց մի շոր տերևակոյտի տակ, ապա դուրս երևելով այն տեղից և ոլոր ոլոր լինելով խեղճն բարձրացաւ. զէպ ի վեր, պահելով բերանումը մի ընտիր գոհար: Ախշապները և օձերը, ինչպէս յայտնի է, տեղեակ են ծածկած գանձերին: Ահա՛ մի գոհար, ձայն տուեց Մաղաչչիոն, պարզեց ձեռքը հրաշալի օձի վերայ որ շողորորմէ նորան և վեր ա՛նու գոհարը:

Ըստմ Մաղաչչիոն ունէր փայտ, վայրի միս, և կարող էր իւր հարսանիքը մեծ տանախումբութեամբ կատարել. նորան պակաս էր միայն արծաթ. բայց զորան կարող էր ձեռք բերել գոհարովը: Արեւմն խեղճն ճանապարհ ընկաւ զէպ ի Աննետիկ և հասած այն տեղ, խնդրեց, որ ցոյց տան նորան մի ակնագործի խանութ, և ասաց նորան, թէ կամէր վաճառել նորա վերայ մի գոհար: Ակնագործը ա-

ուս թանգագին քարը և տեսաւ որ շատ պատուական ջուր ունի՝
Ի՞նչքան էք կամենում. երկու հարիւր արծաթ, պատասխանեց Մա-
ղաշչիան, կարծելով թէ շատ էր պահանջում, թէպէտ նորա պա-
հանջած գինը դժուար թէ քարի արժանաւորութեան տասներորդ
մասն էր: Ահնարաճառը նայեց Մաղաշչիոյի երեսին և ասաց. Այս-
պիսի թեթեւ գին որահանջելով, պիտոյ է որ դու գող լինէիր, և
ես կը տամ քեզ բանա ղնել: Եթէ իմ գոհարս արժէ աւելի փոքր,
ապա տուր ինձ փոքր գին, պարոն վաճառական, աղաղակեց Մաղաշ-
չիան, բայց ես գող չեմ, այլ բարեբարոյ մարդ: Օձն է տուել ինձ
այդ գոհարբ: Այս միջոցին վերայ հասաւ և սովիցիան, և շինականը
տարան դատարոյի առաջն: Այս տեղ Մաղաշչիան պատմեց իւր գրը-
լի անցքը, որ երևումը մի անհաւատալի բան. բայց որովհետև Այս-
տալիս պարոնը խտոն էր շինականի պատմութեան մէջ, գատարորը
յանձնեց գործը տէրութեան քննիչներին, և Մաղաշչիան երեւցաւ
նոցա առաջն: Պատմիւր մեղ քո գլխի անցքը, ասաց քննիչների
մինը, բայց սուտ չ'ասես, ապա թէ ոչ, կը հրամայենք ձեզել քեզ
Ազրիատեան ծովի խորչերի մէջ:

Մաղաշչիան պատմեց իւր գլխի անցքը: Արեմն դու փրկել ես
պարոն Այստալիսի կեանքը, հարցրեցին նորանից. Այո, պարոններ,
ասաց շինականը: Եւ նա խոստացել է քեզ բաժինք քո նշանածի
համար, և իւր աղարանքը Աենեօիկի մէջ յատկապէս քեզ: Այո,
պարոններ: Եւ նա հրամայած է, որ վանեն քեզ որպէս մի մուրաց-
կան: Ո՛հ, այո, պարոններ, որպէս մի մուրացկան, ինձ, որ այնքան
պաղատագին աղաչած էր նա, ինչքան որ փոսումն էր կապկի, օձի
և առիւծի հետ միասին: Եսացին որ դայ պարոն Այստալիսը: Այս-
տալիսը գալիս է: Ճանաչումէք այս շինականը, պարոն Այստալիս,
ասաց քննիչը: Ոչ. չեմ ճանաչում դորան, պատասխանեց Այստա-
լիսը: Սա հաստատումէ, թէ փրկել է քո կեանքը: Ամենին չեմ
ճանաչում դորան:

Քննիչը խորհուրդ արեցին իւրեանց մէջ: Այս շինականը,
ասումին նորա, խոսելով Մաղաշչիոյի վերայ, յայտնապէս իսլա-
զար է, կամ թէ խարբարոյ. պէտք էր ղնել դորան բանտ. ժամա-
նակը լուսափայլ կը կացուցանէ գործը: Պարոն Այստալիս, դուք կա-
րող էք այժմ հեռանալ: Ապա քննիչը նշանացի արեց սպասար-
ներին, որ տանեն ղնեն շինականը քաղաքական բանտի մէջ:

Մաղաշչիան խոնարհեցաւ ծնկերի վերայ աստնի մէջ և բե-
րան բացեց այսպէս. Ո՛վ պարոններ դուք, կարելի է որ գոհարբ լի-
նէր գողացած. այդ ինձ յայտնի չէ. ես ստացել եմ նորան օձիցը,

դուցե թէ դա կամեցել է խարել ինձ, ինչպէս որ խարել է մեր մայր Եւան. կարելի է, որ կապիկը, առիւծը և օձը մի ցնորական խաղ էին, որ ստասանն արել է իմ հետ, բայց ես ստուգապէս փրկել եմ այս պարոնը. այս բանը վկայուեմ եւս Նա այնքան ևս դունաթափ, այնքան ևս նուազ, այնքան ևս կիսամեռ է այսօր, ինչպէս այն ժամանակը, երբ որ դուք եկաւ փոսիցը, և երբ որ ես տուեցի նորան մի պատառ հաց իմ պաշարից. բայց ես վերստին ճանաչուեմ նորան. դորա ձայնը մի և նոյն ձայնն է որ աղաղակուեալ փոսիցը. փրկութիւն, փրկութիւն, որանով և այսօր ուրանուեալ, թէ չեմ ճանաչում այս շինականը: Պարոն Ախտալիս, ես չեմ ինդրում քեզանից ոչ իմ հարսի բաժինքը, և ոչ քո մարմարունայ ասպարանքը. բայց խօսիր դու մի բառ իմ համար, մի թողուր, որ ինձ բանտ դնեն: Անտես մի արա ինձ, ես քեզ անտես չարեցի այն թշուառ փոսի մէջ:

Պարոններ, ասաց Ախտալիսը, գլուխ տալով առննի մէջ նըստած դատաւորներին. ես կարող եմ միայն կրկնել այն խօսքը. որ ասացի ձեզ ահա. այսինքն, ես չեմ ճանաչում այս մարդը. դա հնարել է իմ վերայ մի խելագար առասպելք, ունի՞ դա վկայ կամ ասպացոյց: Այս բողբոջն մի ահ ու զողի սասանութիւն ընկաւ առննի սպասաւորների մէջ, և առիւծը, կապիկը և օձը հանդիսացան դատարանի մէջ. կապիկը հեծել էր առիւծի վերայ և բռնած էր օձը ձեռքին ոլորած: Ներս մտանելու ժամանակը ոտնաց առիւծը, խանչեց կապիկը և ֆշաց օձը: Ո՛հ, սորա այն փոսի մէջ եղած դազանքն էին, ձայն արձակեց ուշը վերացած Ախտալիսը: Պարոն Ախտալիս, խօսեց քննիչներին առաջնորդը, երբ որ այս տեսարանի խոսքով ինքը մի փոքր հանդարտած էր. դուք հարցնում էիք, թէ ուր էին Մաղաչիօյի վկայքը. ահա տեսնուեալք դուք, որ Աստուած ուղարկել է նորանց սահմանեալ բողբոջը մեր առննի տաղն: Եթէ Աստուած վկայ է ընդդէմ քո, ապա մեր պարտական կը մեայինք նորա առաջն, եթէ չը պատժէինք ձեր աննորհակալութիւնը: Չեր ասարանքը, ձեր գոյքը ձեզանից կը խլիին, և դուք ձեր մնացած կեանքի օրերը կ'անցուցանէք մի նեղ բանտի մէջ. գնացէք: Բայց դու, յառաջ տարաւ նա խօսքը, դարձուցանելով դէմքը դեպ ի Մաղաչիօն. դու որ մինչև այժմ փայտալուծուիք քո առիւծը, կապիկը և օձը, որովհետև մի Աննեախիկեցի խոստացել է քեզ մի մարմարունայ ասպարանք և բաժինք քո հարսի համար, այժմ Աննեախիկեան հասարակագետութիւնը կատարուեալ այդ խոստումը. Ախտալիսի ասպարանքը և գոյքը քո սեփականն է: Եւ դու, ասաց քննիչը առննադպրին. արձանագրիր այս

բոլոր անցքը, և ծանուցումն արա՛ ժողովրդին, որ նա խմանայ, լժե տէրութեան քննիչներէ զատաստանը այնքան ևս արդար է, ինչքան որ խիստ է:

Մաղաչչին և նորա կինը երկար ու ձիգ տարիներ ապրեցին Վխտալիտի ապարանքումը կապիկի, առիւծի և օձի հետ միասին: Գաղաչչիոն հրամայեց այս անասունքը ձեռակերպել իւր ապարանքի պատի վերայ, այնպէս, ինչպէս նորա ներս էին մտած գատարանի մէջ, առիւծը կրելով իւր վերայ կապիկը և կապիկը կրելով ձեռքին օձը:

Այս պատկերը կարելի է տեսնել և այսօր Սան Կարլս անուանով ապարանքի մէջ Վենետիկումը:

4. ԳԻՆԻՅԻ — ՉԸԻՆԷ Ե ԳՆՆԷ:

Եղած է մի ժամանակ մի անչափ հարուստ վաճառական, որ ուներ վեց զուակ, երեք տղայ և երեք աղջիկ. որովհետեւ այս վաճառականը խելոք մարդ էր, ոչինչ չը խնայեց իւր զուակներէ կրթութութեան համար: Նորա աղջիկները շատ գեղեցիկ էին, բայց ամենից կրտսերը մանաւանդ զարմանալի էր իւր գեղեցկութենով, և ինչքան նա փոքր էր զեռ ևս, գանչումէին նորան գեղեցիկ աղջիկ: Այս կրտսերը որ աւելի գեղեցիկ էր քան թէ իւր քոյրերը, էր նշնայէս աւելի բարեսիրտ քան թէ միւսերը: Երկու աւելի հասակաւորքը շատ ամբարտաւան էին և պարծենումէին իւրեանց հարստութենով. սորա ամենայն օր երթումէին կարասահանգէս, կատակերգութեան տեսարան և զրօսանք ստնելու, և ծիծաղումէին իւրեանց փոքրիկ քուր վերայ որ իւր ժամանակի մեծ մասը գործ էր դնում կարգալով ընտիր ընտիր գրեանք: Որովհետեւ յայտնի էր ամենեցուն, թէ այս աղջիկները հարուստ ծնողի զուակք էին, այս պատճառով մեծամեծ վաճառականներից շատերը խնդրումէին նոցա հարմութիւնը, բայց երկու աւելի հասակաւորքը պատասխանեցին թէ կամք չունէին երբէք ամուսնանալ, եթէ չը գտանէին իշխանաւոր փեսայք: Քելլան (այսպէս էր աւելի կրտսեր աղջկայ անունը) շատ քաղաքավարի շնորհակալութիւն արեց այն տղամարդերին որ ցանկանումէին նորա հարմութեանը, և ասումէր թէ նա զեռ ևս շատ մանուկ էր և թէ ցանկալի էր նորան մի քանի տարի ևս ընկերակից լինել իւր ծնողին: Այս վաճառականը յանկարծ զրկվեցաւ իւր գոյքից, և չը մնաց նորան ոչինչ բան, բաց ի մի փոքրիկ տնից ապարակումը, որ բաւական հեռի էր քաղաքից: Հայրը արտասուելով ասաց իւր զուակներին, թէ պիտոյ էր տեղափոխվիլ զեպ ի այն տունը և աշխատել այն տեղ շինականների պէս, որ կարողանայինք ապրել: Երկու ա-

ւելի հասակաւոր աղջիկները պատասխանեցին, թէ նոքա կամք չունէին թողուլ քաղաքը, և թէ ունէին շատ սիրողներ, որ երջանիկ կը համարէին իւրեանց անձը ամուսնանալով նոցա հետ և առանց հարուստ բաժնեքի. բայց այս պատուելի աղջիկները սխալվումէին, որովհետև նոցա սիրողքը չէին կամնում նայել անգամ նոցա վերայ, երբ որ նոքա աղքատացած էին: Որովհետև ոչ ով չէր սիրում նորանց, տեսնելով նոցա ամբարտաւանութիւնը, ուրեմն և, ասումէին, նոցա վերայ անարժան էր ցաւիլ. շատ ուրախ ենք, տեսնելով նոցա հպարտութիւնը ցածացրած: Բայց սորա հակառակ, ամենայն մարդ ասումէր Բելլայի մասին. շատ ցաւելի է մեզ Բելլայի վատարողութիւնը, զա շատ պատուական աղջիկ է. զա այնքան քաղցրութեանով խօսումէր աղքատ մարդերի հետ, զա այնքան հեղաբարջ և համեստ էր, այդ կային ևս աղնիւ աղամարդեր շատ, որ կամնումէին ամուսնանալ Բելլայի հետ, թէև չունենար նա մի դրամ: Բայց Բելլան ասումէր նոցա, թէ կարող չէ անտես առնել իւր աղքատ հոյժը նորա վատարող օրերի մէջ, և թէ նորա հետ գնալու է ազարակ, միտիմարելու նորան և օգնելու նորան աշխատակից լինելով հօրը: Իոյճայի Բելլան սկզբումը շատ տիրած էր իւր ծնողի հարստութեան կորստի վերայ, բայց ասած էր ինքը իւրեան. Շատ ու շատ արտասուելով, կարող չէի վերստին դարձուցանել իմ հօր գոյքը, ուրեմն պիտոյ էր աշխատել երջանիկ լինել և առանց հարստութեան. երբ որ նոքա տեղափոխված էին իւրեանց ազարակը, վաճառականը և նորա երեք որդիքը սկսեցին պարապել երկրագործութեան: Բելլան առաւօտուն վեր էր կենում չորս ժամին, շտապումէր սրբել տունը և պատրաստել ճաշ գերդաստանի համար: Ընտանիքն օրերումը շատ դժուար էր նորան այդպիսի գործակատարութիւն, ըստ որում նա սովոր չէր աշխատելու աղանիսի պէս. բայց երկու ամիսը լրացած, ստացու նա աւելի զօրութիւն, և այդ շարժարանքը տուեց նորան մի կատարեալ առողջութիւն: Բելլան աւարտած իւր գործը, կարգումէր, ամուսնէր նուագարանը կամ թէ երգումէր մանկելով: Սորա հակառակ, մահու շաի տաղտկանումէին նորա երկու քոյրքը, քնումէին մինչև առաւօտու տասն ժամը, դրօսնումէին բոլոր օրը և անցուցանումէին ժամանակը ախ ու վախ քարշլելով այն գեղեցիկ զգեստների և վայելչութեանների վերայ: որոնցից զրկված էին: Կայեցէք մեր փոքրիկ քուեր վերայ, ասումէին նոքա իւրեանց մէջ, զա ունի այդքան ցած և յիմար հօգի, որ բաւականանումէ իւր թշուառ դրութեանով: Բարեմիտ վաճառականի կարծիքը ամենին այլ էր. նա գիտէր, որ Բելլան աւելի քան թէ իւր քոյրքը, կարող էր փայ-

լել Տանդեաների մջ. նա Տիացած էր այս փոքրիկ աղջկայ առաքի-
նութեան և մանաւանդ թէ նորա համբերութեան վերայ: Պատճառ,
նորա քոյրերը հերիք չէր որ բոլոր անտեսութեան դործերը թողել
էին նորա վրին, այլև անարգումէին նորան ամենայն բոլի:

Այս գերդաստանը մի տարի ապրած այս առանձնութեան մջ,
վաճառականը գիր ստացաւ քաղաքից, որանով տեղեկութիւն էին
տալիս նորան, թէ մի նաւ որի վերայ ապրանք ունէր նա, տեղ է
հասել: Այս համբար փոքր էր մնացել, որ պտուտէ նորա երկու
հասակաւոր դուստրների գլուխը. սոքա մտածումէին թէ շուտով ահա
կարելի էր թողուլ այս ազարակը, ինչ տեղ նոքա տաղտկանումէին
այդքան: Հայրը ճանապարհի պատրաստութիւնը տեսած, կամենալով
հրաժարիլ զէպի քաղաք, աղջիկները խնդրեցին նորանից որ բե-
րէ նոցա համար զգետներ, պարանոցի մուշտակներ, գլխի զարդեր
և ամենայն տեսակ պաճուճանք: Բեւելան ոչինչ չը խնդրեց, ըստ
որում մտածումը իւր մջ, թէ ապրանքների բոլոր արծաթը չէր
բաւական զնելու այն բաները, որոնց ցանկացած էին իւր քոյրերը:
Գու ոչինչ բան չէս խնդրում ինձանից, ասաց հայրը Բեւելային:
Սրովհետև դու այդպէս քաղցրասիրտ ես, որ մտածումես իմ վերայ,
ասաց նորան աղջիկը, ապա խնդրումս քեզանից, որ բերես ինձ մի
վարդ, որովհետև այս տեղ ոչինչ վարդ չէ բուսանում: Բեւելան ա-
րեց այս խնդիրը, ոչ թէ այն պատճառով, որ կարօտ էր վարդի,
այլ չը կամեցաւ իւր օրինակովը զատապարտել իւր քոյրերի պճնա-
սիրութիւնը, որ պիտոյ է բամբասէին նորան, որպէս թէ կամեցած
էր իւր անձը գերազանց կացուցանել ոչինչ չը խնդրելով հօրեցը:
Բարեմիտ վաճառականը հրաժարվեցաւ, բայց եկած չեկած քաղաք,
խնայն զատաստան բացեցին նորա հետ եկաւոր ապրանքների մասին,
և նա շատ նեղութիւն կրելուց յետոյ, դարձաւ զէպի տուն նոյն-
պէս աղքատ, ինչպէս որ էր: Նա պիտոյ է երեսուն մղոն ճանա-
պարհ կորէր մինչև տուն հասանելը. և նորա սիրտը զգումը ար-
զէն այն ուրախութիւնը, որ տեսանելու է իւր զաւակների երեսը:
Բայց որովհետև հարկաւոր էր անցանել մի մեծ անտառի միջով,
մինչև կը հասանէր տուն, մոլորվեցաւ նա ճանապարհից: Չիւն էր
թափվում ահարկու կերպով. հողմը այնպէս սաստիկ էր, որ երկու
անգամ վայր ձգեց նորան ձիւ վերայից: Գիշերը վերայ հասանե-
լով, կարծումը նա, թէ մեռանելու է սովից կամ ցրտից, և կամ
թէ կ'ուտէին նորան գայլերը, որոնց գոռացքը լսումը իւր շրջա-
կալքումը: Յանկարծ նայելով զէպի մի ծառազարդ ճանապարհի
վերջ, տեսաւ նա մի փառաւոր ճրագ, բայց զա երևումը բաւական

Տեոխ: Խւր ընթացքը ուղղելով զէպ ի այն կողմը, նկատեց որ այդ լոյսը տարածվումը մի ապարանքից որ բոլորովին զարդարած էր ճրագներով: Աճառականը փառք տուեց Աստուծուն որ ուղարկել էր նորան այս օգնութիւնը, և շտապեց հասանել այն ապարանքին. բայց շտտ զարմացաւ նա, երբ որ ներս մտանելով ապարանքի դաւիթը, չը գտաւ այս տեղ ոչ մի մարդ: Նորա ձին որ գնումը նորա քամակից, տեսանելով մի բաց ախոս, դիմեց զէպ ի այն կողմը, և սովից կիսամահ եղած անասունը տեսանելով այն տեղ խոտ և գարի, սաստիկ ախորժակով վերայ վազեց, Աճառականը կտպեց ձին ախոսումը և զնաց զէպ ի ապարանքը. այս տեղ ոչինչ մարդ չը տեսաւ. ներս մտած մի գահճի մէջ, հանդիպեց մի փոռաւոր կրակի և մի սեղանի, որի վերայ դրած էին մեղքն կերակուրք և մի մարդու համար պատրաստած սպաս: Որովհետեւ անձրեւը և ձիւնը լծաց էին արել ճանապարհորդը մինչև նորա ոսկրների մէջը, մտեցաւ նա կրակին, և ասումը ինքը խրեան. տանուտէրը և նորա ծառայքը կը ներեն իմ համարձակութեանս և անտարակոյս պէտք է որ երևէին շուտով: Երկար ժամանակ սպասեց վաճառականը, բայց 11 ժամը զարեցած լինելով և ոչ որ չերևելով, ճանապարհորդը չը կարողացաւ դիմանալ քաղցին, վեր առաւ սեղանից մի խորոված հաւ, և կերաւ նորան զօղոզալով. խմեց և մի քանի ունկ գինի և աւելի պնդացաւ սիրտը: Նա դուրս եկաւ այս գահճից և ման եկաւ մեծամեծ շտտ սենեկների մէջ, որ փռահեղապէս զարդարած էին: Եկողը հանդիպեց մի սենեկի, որի մէջ կար մի լաւ հանգստարան, և որովհետեւ անցել էր կէս գիշերը և նա վստասկած էր, ապա փակեց դուռը և հանգստացաւ:

Մասաւոու տասն ժամն էր, երբ որ վաճառականը զարթեց, և շտտ զարմացաւ տեսանելով իւր մօտ դրած մի յստակ զգեստ փոխանակ իւր սեփական աղականեալ զգեստին: Ճշմարիտ, ասաց նա ինքը խրեան. այս ապարանքը պատկանումը մի բարեսիրտ կախարդի որ գութ է ունեցած իմ գրութեան վերայ: Աճառականը դուրս նայեց պատուհանից և չը տեսաւ ոչինչ ձիւն աւելի, բայց միայն ծաղկապատ հովանոցներ որ զմայլեցուցանումէին մարդու տեսութիւնը: Ներս մտաւ գահճի մէջ, ինչ տեղ հաց էր կերած անցեալ երեկոյին և տեսաւ մի փոքրիկ սեղան և նորա վերայ մի բաժակ շփոլաղ: Ընորհակալ եմ քեզանից, պարոն կախարդ, խոսեց վաճառականը, որ դու այդպէս մարդասէր ես եղած, հոգալով իմ նախաճաշիկս: Աճառականը վայելեց շփոլաղը և դուրս զնաց որոնելու իւր ձին, և անցանելով մի վարդաղարդ հովանոցի տակից, մտարեւոյց որ

իւր գուտար Բելլան խնդրած էր նորանից մի վարդ, և կտրեց այն տեղից մի ծիւղ, ըստ որում շտտերը կային: Իսկոյն լեց նա մի մեծ աղմուկ, և տեսաւ որ գալիս է նորա վերայ մի անձունի գազան, մինչև համարեա լմէ ուշը վերացաւ օտարականից: Գուք շտտ ապրախտ մարդ էք, ասաց նորան գազանը սարսափելի ձայնով. ևս փրկեցի ձեր կեանքը, ընդունելով ձեզ իմ ապարանքի մէջ, և իմ հիւրասիրութեանս փոխարէն, գողանումէք գուք իմ վարդերը, որ սիրելի էին ինձ քան լմէ ամենայն բան աշխարհի վերայ: Պարտ է ձեզ մեռանել այդ սխալների համար. ևս շնորհումեմ ձեզ մի քառորդ ժամ միտջոց, որ թողութիւն խնդրէիք Աստուծուց: Աճառականը խոնարհեցաւ ծնկերի վերայ և ասաց գազանին, կցելով ձեռքերը. պատուելի պարոն, ներեցէք ինձ, ևս չէի կարծում վիրաւորել ձեզ, կտրելով մի վարդ իմ աղջիկների մինի համար, որ այդ մասին խնդրած էր ինձ: Իմ անունս պատուելի պարոն չէ, պատասխանեց անձունի կենդանին, այլ գազան. ևս չեմ սիրում քաղաքաժարական ձեռքը, ինձ հաճելի էր որ գուք խօսէիք այնպէս, ինչպէս որ մտածումէք. ուրեմն մի կարծէք, որ ձեր քաղցրախօսութենովը կարող էիք շարժել իմ գութս: Գուք ասացիք ինձ, լմէ ունիք աղջիկներ, ևս կամենումեմ ներել ձեզ այն պայմանով, որ ձեր գուտարներից մինը կամաւոր կերպով գար մեռանելու ձեր փոխանակ: Շտտ մի խօսիք, գնացէք, և եթէ ձեր աղջիկները կամք չունենան մեռանել փոխարէն ձեր, ապա երդումն կերեցէք, որ վերագառնալու էք այս տեղ երեք ամսի մէջ: Աճառականը կամք չունէր ոչ մինը իւր աղջիկներից գոհել այս անարգ հրէշին, բայց ասումը ինքը իւրեան. գոնեայ կը քաղցրանայ սիրտս միւսանգամ գրկախառնելով իմ գաւախները: Ուրեմն նա խոստացաւ վերագառնալ, և գազանը ասաց նորան, լմէ կարող էր գնալ երբ որ կամենումէր, բայց յաւելացրեց այս խօսքը. Ինձ հաճոյ չէ, որ գու գատարկ ձեռքերով գնայիք այս տեղից. դարձիւր դէպ ի այն սենեակը, ինչ տեղ հանգստացած ևս. այն տեղ կը գտանես գու մի գատարկ արկղ, գու կարող ևս դնել նորա մէջ, ինչ որ կամենումէիք, և ևս կը հրամայեմ տանել նորան քօ տունը: Եղն ժամուն հետացաւ գազանը, և վաճառականը ասումը ինքը իւրեան. եթէ պիտոյ էր ինձ մեռանել, ապա կը մտիթարվէի նորանով, որ կարող եմ թողուլ մի փոքր հաց իմ աղքատ զաւակներին:

Աճառականը վերագառնաւ իւր հանգստարանը, և գտանելով այս տեղ անչափ բաղմութիւն ուկու կտորների, լցրեց նոցանով այն մեծ արկղը որի մասին խօսած էր գազանը, և փակեց նորան: Ապա գուրս բերելով իւր ձին ախոսից, հրաժարվեցաւ ապա-

բանքիցը այնպէս տխուր սրտով, ինչպէս ուրախ սրտով եկած էր այն տեղ: Նորա ձին, ինքն ըստ ինքեան վեր առաւ մի ճանտադարձ անտառի միջովը, և փոքր ժամանակի մէջ տուն հասաւ վաճառահանը: Նորա զաւակները հաւաքովեցան նորա շորս կողմը, բայց հայրը փոխանակ ընդունելու նոցա սիրու փայտայանքը, սկսեց լալ, նայելով նոցա երեսին: Այն վարդի ճիւղը, որ բերած էր իւր հետ, տուեց Բելլային ասելով. Ահա քեզ, Բելլա, քո խնդրած վարդը, բայց դա պիտոյ է շատ լմանգ նստի քո վատարազդ ծնողին. և խփոյն պատմեց իւրայիններին այն տրտում անցքը որ պատահել էր իւրեան: Այս պատահարը լսելով, լաց ու արտասուք բարձրացուցին երկու աւելի հասակաւոր աղջիկները և նախատինք տուեցին Բելլային, որ լաց չէր լինում: Այսպէս էին խօսում նորա. տեսէք ահա, թէ ինչ է ծնանում այս փոքրիկ աղջկայ ամբարտաւանութենից. ինչու համար դա չը խնդրեց, ինչպէս մեր, կանացի զարդեր. բայց ոչ. այդ փոքրիկ տիկինը կամենումք իւր անձը գերազանց կացուցանել, դա մահու պատճառ կը լինի մեր հօրը, և լաց չէ լինում: Բելլան բացեց բերանը այսպէս. լաց ու արտասուք ամենեկին անօգուտ էին. ինչու պիտոյ է արտասուել իմ հօր մահը, նա մեռանելու չէ. Որովհետեւ այն հրէշը կամք ունի ընդունել իմ հօր աղջիկներից մինը, ահա պատրաստ եմ ես յանձն առնուլ այդ գազանի բոլոր կատաղութիւնը և երջանիկ եմ համարում ինձ, որովհետեւ ուրախ էի մեռանելով փրկել իմ հայրը և ապացուցանել նորան իմ երեխայական սէրը:

Այ՛ մեր քոյր, ասացին երեք եղբայրքը. դու չես մեռանելու. մեր կերթմանք հանդիպելու այդ հրէշին և կը մեռանենք նորա հարուածների տակ, եթէ կարող չէինք սպանել նորան: Այդ յուսալի բան չէ, իմ զաւակներ, ասաց նոցա վաճառահանը. այս գազանի կարողութիւնը այնքան ահագին է, որ ինձ անկարելի էր երևում սատակել նորան: Ես հիացած եմ Բելլայի պատուական սրտի վերայ, բայց չըր կամիմ նորա գլուխը մահու տակ դնել, Ես հնացած եմ և ունեի միայն փոքր ժամանակ ապրելու, ուրեմն պիտոյ է կորուսանելի մի քանի տարի կեանք, որ և խնայելի էր ինձ ձեր օգտի համար միայն, սիրելի զաւակներ: Ես հաւատացնումմ քեզ, իմ հայր, ասաց Բելլան, որ առանց իմ չէիր գնալու այն ապարանքը և չէիր կարող խափան լինել իմ հետեւելուս քեզ: Թեպէտ և մանուկ եմ ես, բայց այնքան սաստիկ սիրով կապված չէի կեանքի հետ, և աւելի քաղցր էր ինձ, որ այն հրէշը կուլ տայ ինձ, քան թէ մեռանէի ես սրտացաւութենից, որ պատճառելու էր քո կորուստը:

Արգարև, Բելլան անպատճառ կամք ունէր զնալ զէպ ի զեղեցիկ ապարանքը, և այդ բանի վերայ շատ ուրախ էին նորա քոյրերը, որովհետև այն փոքրիկ աղջկայ առաքինութիւնը մեծ նախանձ էր բորբոքել նոցա սրտի մէջ:

II աճառականը այնպէս զրազած էր այն տրտում մտածութեանով թէ պիտոյ է կորուսանէր իւր քաղցրիկ զուտարը, մինչև մտառացաւ իւր, ոսկով լցուցած, արկղը. բայց երբ որ առանձնացաւ իւր սենեկի մէջ որ հանգստանայ, շատ զարմացաւ նա, գտանելով արկղը իւր մահճի մօտ: Մտքումը զրեց, որ չստէ իւր զուակներին, թէ ինքը այդքան հարստացած էր, որովհետև նորա զուտարները կը կամենային վերադառնալ զէպ ի քաղաք, բայց նա հաստատ կամք ունէր մնանել այս ազարակումը: Այս խորհուրդը յայանեց նա Բելլ լային միայն, և լսեց նորանից, թէ իւր բացակայութեան ժամանակը եկած էին մի քանի աղնուական պարտներ, և թէ սոցա մէջ կային երկու մարդ որ սիրումին նորա քոյրերը: Բելլան ինչդրեց իւր հօրից որ ամենանցնէ նորանց, և ասաց, թէ ինքը սիրումը իւր քոյրերը և ամենայն սրտով ներումը նոցա արած վատութեանը: Այն երկու շարամիտ աղջիկները սոխով տրտեցին իւրեանց աչքերը, որ լաց լինին, երբ որ Բելլան հօր հետ միասին գնումը զէպ ի ապարանքը. բայց նորա եղբայրքը արտասվումին անկեղծ սրտով, ինչպէս և վաճառականը: Բելլան չէր արտասվում ամենեւին, ըստ սրտի կամք չունէր կրակ տալ նոցա ցաւին: Չին վեր առաւ այն ճանապարհը որ տանումը զէպ ի ապարանքը, և երեկոցան պահուն տեսան նորա ապարանքը այնպէս լուսաւորած, ինչպէս առաջին անգամը: Չին ամենեւին միայնակ զնաց զէպ ի ակոռը, և վաճառականը իւր աղջկայ հետ միասին ներս մտաւ ապարանքի մեծ դահլճի մէջ, ուր գտան նորա մի փառաւորապէս պատրաստած սեղան և նորա վերայ դրած երկու հոգու հացկերութեան սպաս: Վաճառականը սիրտ չունէր հաց ուտելու, բայց Բելլան աշխատելով երևել հանգիստ, նստաւ սեղան և սպասաւորեց հօրը: Ապա խօսումը նա ինքը իւր հետ: Այս գաղանը կամենումէ ինձ պարարտացնել և յետոյ օւտել, ըստ սրտի այսպիսի պատուական հացկերութիւն է պատրաստել ինձ: Երեկոցան հացը կերած, լսեցին սորա մի սաստիկ խոսովութիւն, և վաճառականը լալով, հրաժարական ողջոյն տուեց իւր աղջկան. պատճառ, կարծումը, թէ ահա գալիս է գաղանը: Բելլան չը կարողացաւ պահել զողը, տեսանելով այս զարհուրելի կերպարանքը. բայց ժողովելով զօրութիւնքը միւսանգամ սրտապեղծեցաւ: Բելլայից հարցրեց հրէշը, արեօք իւր կամքով եկած էր նա: Այո՞, պատաս-

խանեց աղջիկը: Դու շատ բարեսիրտ ես, ասաց նորան գազանը, և ես շատ շնորհակալ եմ քեզ, բայց դու, բարի մարդ, գնա հեռացիր եզուց առաւօտ, և միւսանգամ չը համարձակվիս գալ այս տեղ: Մնաս բարեաւ, ո՛վ Բելլա. մնաս բարեաւ, ո՛վ գազան, պատասխանեց աղջիկը. գազանը հեռացաւ խկոյն: Ա՛հ, իմ դուստր, խօսեց վաճառականը, գրկելով Բելլան. ես ահ ու գողից կիսամեռ եմ ահա. աղաչումեմ քեզ, որ թողուս ինձ այս տեղ: Ա՛հ, իմ հայր, խօսեց քաջութեամբ աղջիկը. դու եզուց կերթաս այս տեղից և կը թողուս ինձ երկնային այցելութեանը, գուցէ թէ նա կը ողորմի ինձ, Նորա գնացին հանգստանալու և կարծումէին թէ անբուն կը մնան բոլոր գիշերը, բայց մտած չը մտած մահճի մէջ, խկոյն փակվեցան նոցա աչքերը: Քնի մէջ տեսաւ Բելլան մի տիկին որ ասումքը նորան. Շատ հաւան եմ ես քո բարի սրտին, ո՛վ Բելլա. այն զեղեցիկ գործը, որ դու գործումես, տալով քո կեանքը քո ծնողի կեանքի փոխանակ, չէ մնալու անվարձ: Բելլան արթնացած լինելով, պատմեց իւր հօրը այս երազը, և թէպէտ դորանով մի փոքր միտթարվեցաւ հայրը, բայց այնու ամենայնիւ լաց ու կոծ բարձրացրեց, երբ որ պիտոյ է հրաժարվէր իւր սիրելի դուստրիցը:

Արբը որ վաճառականը գնացել էր, Բելլան նստած մեծ գահլճի մէջ, սկսեց լալ նշնպէս, բայց ըստ որում քաջասիրտ աղջիկ էր, յանձնելով իւրեան Նստուծոյ պաշտպանութեանը, մտքումը դրեց որ չը տրտմի այն փոքր միջոցի համար որ դեռ ևս ունէր ապրելու. պատճառ, կարծումքը նա, այս երեկոյիս անտարակոյս ուտելու է նորան այն գազանը: Բայց յառաջուց կամեցաւ ման առնուլ զեղեցիկ ապարանքի մէջ և քննել նորա որպիսութիւնը. նա չը կարողացաւ չը հիանալ նորա փառահեղութեան վերայ, բայց շատ զարմացաւ հանդիպելով մի սենեկի որի դրան վերայ գրած էին այս բառերը. Բելլայի սենեակ, Շտապով բացեց այս դուռը և ինչ տեսաւ. մի մեծ գրատուն, մի նուագարան և շատ երաժշտական գրքեր: Չեն կամեցած, որ ևս ձանձրանայի այս տեղ, ասաց Բելլան կամաց ձայնով, յետոյ մտածեց այսպէս. եթէ մի օր միայն ունէի մնալու այս տեղ, ապա ինչ հարկաւոր էր այսպիսի պատրաստութիւն: Այս մտածութիւնը սիրտ տուեց նորան. քրքրեց գրեանքը և գտաւ մի գիրք, որի մէջ ոսկի տառերով գրած էր այսպէս. Յանկացէք, հրամայեցէք, դուք այս տեղ թաղուհի էք և իշխան: Այ՛ն ինձ, ասաց Բելլան հառաչելով. ոչինչ բանի ցանկութիւն չունէի ես, բաց ի տեսանելուց իմ վատարող հայրը, և իմանալուց թէ ինչ գրութեան մէջ էր նաւ Այս բանը ինքը իւր հետ խօսեցած, աչք ձգեց

մի մեծ հայելու վերայ, և ինչպէս զարմացաւ տեսանելով նորա մջ իւրեանց առնը, հայրը տիրադէմ տեղ հասած, իւր քոյրերը յառաջ գնալով նորան և թէպէտ կեղծաւորվելով որպէս թէ տրտում էին, բայց նոցա երեսի վերայ պատկերանումը այն ուրախութիւնը, որ զգումէին էին նոքա իւրեանց քուեր կորստի վերայ: Մի բոպէ յետոյ չբացաւ այս բոլոր տեսարանը, և Բելլան հարկադրվեցաւ մտածել, որ այս գազանը շատ հաճոյակատար էր, և թէ ինքը տեղիք չունէր կասկածելու զորանից: Ճաշու ժամանակը, Բելլան տեսաւ սեղանը պատրաստած, և հացկերութեան միջոցին լսեց մի հրաշալի նուագածութիւն, բայց չը տեսաւ ոչ մի մարդու երես: Երեկոյին գնալով դէպ ի սեղան, լսեց նա մի խոսվութեան ձայն, որ պատճառուներ գազանը, և չը կարողացաւ պահել սարսափը: Ո՞վ Բելլա, ասաց նորան հրէշը, կամիս, որ ուղարկեմ քեզ երեկոյեան հաց: Ցանուտէրը դու ես, պատասխանեց Բելլան, զողողալով: Ոչ, պատասխանեց գազանը. այս տեղ ոչինչ տանտիկին չը կայ, բաց ի քեզանից. դու կարող ես միայն ասել ինձ, որ հետանայի, եթէ տագտկալի եմ քեզ, և ես կը հետանամ իսկոյն: Ըստ ինձ, այնպէս չէ, որ ես շատ տգեղ եմ ձեր աչքումը: Եւ յ ճշմարիտ է, ասաց Բելլան. պատճառ, սուտ ասել չեմ կարող, բայց կարծեմ, որ դու շատ բարեսիրտ ես: Չեր ասածը ուղիղ է, պատասխանեց հրէշը, բայց թող իմ տգեղութիւնը, ես անխել եմ նոյնպէս, և լաւ գիտեմ, որ գազան էի միայն: Մի կենդանի չէ կարող գազան լինել, կրկնեց Բելլան, եթէ նա կարծումը թէ ինչը չունի. յիմար մարդիկը շեն իմացել իւրեանց յիմարութիւնը: Լաց կեր, ո՞վ Բելլա, ասաց նորան հրէշը, և աշխատիր չը տաղանկանալ քո տան մէջ. պատճառ, այս բոլորը քո սեփականն է, և ինձ մեծ տրտմութիւն կը լինէր, եթէ քո սիրտը նեղանար այս տեղ: Գու շատ բարեսիրտ ես, ասաց Բելլան. խոտովանիմ քեզ, որ շատ հաւան էի քո սրտին, և երբ որ մտածումի քո մարդասիրութեան վերայ, այնուհետեւ չքանումը քո տգեղութիւնը: Եւ, ո՞վ տիկին, բարի սիրտ ունիմ ես, բայց հրէշ եմ: Կան շատ մարդիկ, որ քեզանից աւելի տգեղադէմ էին, ասաց Բելլան, բայց դու աւելի սիրելի ես ինձ քո կերպարանքովը, քան թէ նոքա որ մարդկային կերպարանքի սակ ծածկումն մի խարեւայ, ապականեալ, անշորհակալ սիրտ:

Բելլան մեծ ախորժակով կերաւ երեկոյեան հացը, և համարեան թէ աւելի երկիւղ չունէր այն հրէշից. բայց մերձ ի մահ սարսափ եկաւ նորա վերայ, երբ որ հրէշը ասաց նորան. ո՞վ Բելլա, կամիս լինել ինձ կին: Բելլան մի քանի բոպէ չը կարողացաւ պա-

տասխան տալ, և երկխղ ունէր, մի գուցէ հրաժարվելով այդ բանից, զսլոյրացնէր հրէշի սիրար: Ի վերայ այդք ամենայնի զողողալով ասաց նա. Ոչ, ո՞վ գաղան: Այն բոպէին հրէշը կամենալով հառաչել, մի այնպիսի ահաւոր շառախն գործեց, որ թնդաց բուր պալատը. բայց Բեւլլան շուտով հանդատացաւ, ըստ որում գաղանը տրտում սրտով բարեաւ մնաւ ասելով, զուրս զնաց սենեկից, և ժամանակ առ ժամանակ վերադառնումէր որ նայէ Բեւլլայի վերայ: Աղջիկը լինելով միայն, շատ ցաւակից էր լինում այս խղճալի գաղանին և ասումէր. ամբոս, որ այս գաղանը այսպէս սղեղ է. զա այդքան քաղցրասիրտ էր:

Բեւլլան երեք ամիս կացաւ այս պալատի մէջ բուական հանգստապէս. ամենայն երեկոյ գաղանը գալիս էր նորան տեսութիւն, խոսակցութիւն էր առնում նորա հետ բուական խելացի կերպով, բայց ոչ երբէք այնպիսի հանճարով, ինչպէս այդ բառը հասկացվումէ աշխարհային կարգումը: Ամեն օր Բեւլլան մի նոր գեղեցկութիւն էր նկատում այն հրէշի մէջ. յաճախ տեսանելով նորան, սովորած էր նորա աղեղութեանը, և այնուհետև ոչ թէ վախենում չէր նորա այցելութենից, այլև շատ անգամ անհամբերութեամբ նայում էր ժամացուցին, որ իմանայ, արդեօք ի՞նչ էր ժամը, որովհետև գաղանը ուղղակի այս ժամին գալիս էր անպատճառ: Մի բան միայն զժուարութիւն էր պատճառում Բեւլլային, այսինքն այն բանը, որ հրէշը, հանդատանալուց յառաջ, հարցնումէր նորանից, արդեօք կը կամենար լինել իւր ամուսինը, և երևումէր խոր վշտացած, երբ որ լուծէր Բեւլլայից մի հրաժարական պատասխանի, Բեւլլան ասաց նորան մի օր. ո՞վ գաղան, շատ և շատ ցաւելի է ինձ քո դրութիւնը. ես կը ցանկայի, որ հնար լինէր ինձ ամուսնանալ քո հետ, բայց իմ արդարամտութիւնս թոյլ չէ տալիս ինձ որ հաւատացնեմ քեզ, թէ այդ բանը երբ և իցէ կարելի էր: Ես կը լինիմ միշտ քո բարեկամը. բաւական կացիր սորանով: Այդպէս ևս պատշաճ էր, պատասխանեց գաղանը. ես ինքս դատելով արդարապէս, քաջ գիտեմ իմ կերպարանքի ահաւորութիւնը, բայց շատ սիրումեմ ձեզ, և շատ երջանիկ եմ որ կամք ունիք ընկերակից լինել ինձ, մնալով այս տեղ: Խոստացէք միայն, որ երբէք հրաժարվելու չէիք ինձանից: Բեւլլան կարմրատակեց խելոյն այս խօսքի վերայ. նա տեսած էր հայելու մէջ, որ իւր հայրը հիւանդ էր սրտացաւութենից. նա ցանկանումէր միւսանդամ տեսանել նորան: Ես կարող էի խոստանալ քեզ, ասաց Բեւլլան գաղանին, յաւիտեան չը հրաժարվիլ քեզանից, բայց այնպէս փափազելի էր ինձ կրկին անգամ տեսանել իմ հայրը, որ ե-

Թէ զրիկէր ինձ այս հաճութենից, կը մնանքի եւս, ես ինքս աւելի հաւան էի մնանել, ասաց հրեշքը, քան թէ ցաւ պատճառել քեզ. ես կ'ուզարկեմ քեզ քո հօր մօտ. դու կը մնաս այն տեղ, և քո խղճալի գաղանը հալումաշ կը լինի սրտացաւութենից: Աչ. ասաց նորան աղջիկը արտասուելով. ես այնպիսի սերտ սիրով սիրումեմ քեզ, որ չէի կարող պատճառ լինել քո մահուն. ես խոստանումեմ քեզ, ութ օրի մէջ վերադառնալ քո մօտ. քո հնարագործութենովը տեսած եմ ես, որ իմ քրոյերս ամուսնացած էին և իմ եղբայրքս դնացել են պատերազմ. իմ հայրս միայն է. թո՛ղ տուր ինձ մնալ նորա մօտ մի շաբաթ: Գու. եզուց տուաւ այն տեղ կը լինիս, բայց չը մոռանաս քո խոստումը. քեզ հարկաւոր էր միայն քո մատանին զնել սեղանի վերայ, հանգստանալուդ միջոցին, երբ որ կը կամենայիր վերադառնալ այս տեղ. Բարեաւ մնաս, Բելլա: Գաղանը, իւր սովորութեան պէս, յոգոց հանեց, ասելով այս խօսքերը, և Բելլան գնաց հանգստանալու, բայց տխուր մտածութեան մէջ էր, տրամեցուցանելով գաղանի սիրտը:

Այրբ որ Բելլան զարթեց առաւօտուն, տեսաւ որ իւր հօր տանն էր և հնչեցուցանելով փոքրիկ զանգակը որ իւր մահճի մօտ էր, երևեցաւ աղախինը որ և խկոյն մեծ աղաղակ բարձրացրեց, տեսանելով նորան: Հայրը այս ձայնի վերայ վաղեց զէպ ի այն կողմը, և փոքր էր մնացել, որ մնանի ուրախութենից, միասնգամ տեսանելով իւր սիրելի դուստրը, և նոքա գրկախառնած մնացին մի քառորդ ժամից աւելի: Բելլան այս քաղցր տեսութենից յետոյ, մտաբերեց, որ զգեստ չունէր, վեր կենալու մահճիցը. բայց աղախինը իմաց տուեց նորան, թէ մօտակայ սենեկումը գտած է մի մեծ արկղ լցրած ոսկեղէն և գօհարազարդ հագուստներով, Բելլան շնորհակալ եղաւ բարեօխտ գաղանի քաղցր հոգաբարձութեան համար: Նա վեր առաւ այս հանդերձներից աւելի փոքր թանգագինը և հրամայեց սպասաւորին փակել միւսերը, որ կը կամենար ընծայել իւր քուրբերին. բայց այս խօսքը ասած, խկոյն անբուութացաւ այն արկղը: Հայրը ասաց Բելլային, թէ գաղանի կամքը այն է, որ Բելլան այս թանգագին զգեստները պահէ իւր համար, և նոյն բոպէին որպէս հանդերձեղէնքը նոյնպէս և արկղը երևեցան իւրեանց տեղումը: Բելլան զգեստաւորվեցաւ, և այս միջոցին տեղեկութիւն տուեցին նորա քուրբերին Բելլայի գալուստի մասին: Նոքա խկոյն ներկայացան իւրեանց ամուսիններովը և երկուքը ևս շատ անբաղդ էին: Թէպէտ Բելլան շատ սիրով փայտայեց իւր քոյրերը, բայց չը կարողացաւ շիջուցանել նոցա նախանձը, որ ևս առաւել բորբոքվեցաւ, երբ որ

լսեցին Բեւլլայի բերանից, թէ ինչպէս երջանիկ էր նա: Արկու նախանձառ քոյրերը իջան գէպ ի այգին, որ լայ լինին իւրեանց սրբաբի կամեցածի պէս, և ասումն միմեանց. ինչո՞ւ պիտոյ է այս մեր փոքրիկ քոյրը մեզանից աւելի երջանիկ լինի, մի՞ թէ մեր աւելի սիրաբժան չէինք քան թէ նա: Ի՞մ քոյր, ասաց աւելի հասակաւորը, ես մի բան եմ մտածել. աշխատենք յետ պահել դորան ութ օրից աւելի. դորա յիմար գաղանը կը բորբոքվի բարկութենով, ըստ որում Բեւլլան ուխտազանց գտանված կը լինէր, և կարելի է, թէ կուլ տայ նորան: Աւղիղ ևս ասում, քոյր իմ, պատասխանեց միւսը: Այս խորհրդով պիտոյ է մեծ փայփայանք ցոյց տալ նորան: Այս վճիռը կապելով իւրեանց մէջ, զնացին նօքա, և այնքան սէր ու զգուանք ցոյց տուցին Բեւլլային, որ նա արտասուեց ուրախութենից: Պայմանեալ ութ օրը անցած, այն կեղծաւոր քոյրերը փեսեցին իւրեանց մտղերը և այնքան տրտում ձեւացան նորա հրաժարման վերայ, որ նա խոտտացաւ մեալ միւս ևս ութ օր:

Գայ Բեւլլան ինքը իւր անձը նախատումք, որ իւր բացակայութենովը պիտոյ է մեծ ցաւ և տրտութիւն պատճառէր իւր սիրելի գաղանին. այլև ծանր էր Բեւլլայի սրտին այդքան երկար զուրկ լինել նօքա տեսութենից: Տաներորդ գիշերին, որ անցուցանումք իւր հօր տանը, մի երազ տեսաւ նա, որպէս թէ ապարանքի այգումն էր և տեսանումք գաղանը թաւալված խոտի վերայ և մերձ ի մահ, յանդիմանելով Բեւլլայի ապերախտութիւնը: Բեւլլան վեր թռաւ քնից և արտասուեց: Այ՛ն, մի վառվար աղջիկ եմ ևս, ասումք նա, որ ցաւեցնումքի այնպիսի մի գաղան որ այդքան կամակատար էր զէպ ի ինձ: Գի՞ թէ յանցաւոր էր նա, լինելով աղեղ, և հանճարով պակասաւոր. նա բարեսիրտ է, և այդ բանը աւելի արժանաւորութիւն ունի քան թէ բոլոր միւս բաները: Ընդէր չը կամեցայ ես ամուսնանալ նօքա հետ. ես աւելի երջանիկ կը լինէի նօքա կենացութենով, քան թէ իմ քոյրերս իւրեանց ամուսինների հետ: Այ՛ թէ ամուսնու գեղեցկութիւնը կամ թէ նօքա հանճարն է, որ բազդաւորումք մի կին, այլ նօքա բնաւորութեան պատուականութիւնը, նօքա առաքինութիւնը, նօքա կամակատարութիւնը. և այն գաղանը ունի այդ բոլոր գովանի յատկութիւնքը: Այ՛ն չունիմ ևս սէր զէպ ի նա, բայց ունիմ յարգութիւն, բարեկամութիւն և երախտագիտութիւն զէպ ի նա: Աւրեմ չէ պիտոյ անբաղդ կացուցանել նօքան. ապա թէ ոչ. պէտք է բոլոր կեներիս մէջ յանդիմանէի իմ անշորհակալութիւնը: Այս բաները ասած, իսկոյն վեր կացաւ Բեւլլան, զրեց իւր մտածին սեղանի վերայ և հանգստացաւ: Մտած չը

մասձ մահճի մէջ, իսկոյն տարաւ քունը. և երբ որ զարթնեց առաւառուն, ուրախացաւ տեսնելով, որ գաղանի ապարանքունն էր: Նա զգետաւորիկեցաւ փառաւորապէս, որ քաղցրանայ հրէշի աչքին, և մահու չափ տաղտեցաւ բոլոր որբ, սպասելով երեկոյի ինն ժամին. բայց այժ զարկեց և պատի ժամացոյցը, բայց գաղանը չերեցաւ. ամենին, Բելլան երկիւղի մէջ էր, մի գուցէ այն գաղանը մուսձ լինէր նորա կարտոց. ման եկաւ բոլոր ապարանքի մէջ, մեծ ազազակ բարձրացնելով, և յուսահատութեան մէջ էր: Շատ որոնելուց յետոյ, միտք բերեց իւր երազը և վաղեց այդին դէպ ի ջրանցքը, ինչ տեղ տեսած էր նորան երազի մէջ: Այս տեղ, խոճալի գաղանը գլորված էր գետնի վերայ, առանց զգայութեան, և երևումք մահացած: Բելլան վայր ընկաւ. նորա մարմնի վերայ առանց վախենալու նորա կերպարանքից, և տեղեկանալով, որ դեռ ևս զարկումք նորա սիրտը, ջուր վեր առաւ ջրանցքից և ցանեց նորա գլուխի վերայ: Կիսամուս գաղանը բացեց աչքերը, և խօսեց այսպէս. ո՞վ Բելլա, դու մտացար քո խոստումը. զրկվելով քեզանից և չը գտանելով միխթարութիւն, հաւանեցի յանձն առնուլ սոսմահճ լինել, Բայց ես մեռանումք խաղաղ սրտով, որովհետեւ արժանացոյ միսանգամ տեսանել քեզ: Ոչ. իմ նաղելի գաղան, դու չես մեռանելու, ասաց Բելլան. դու կ'ապրես, որ փեսայանաս ինձ. այսուհետեւ տալիս եմ քեզ իմ հարսնական սէրը, և երգումք եմ ուտում, որ ես այժմ քուն եմ: Բելլան այս խօսքերը արտասանած, ապարանքը խկոյն զարդարվեցաւ ճրագներով, արուեստական կրակներ, նուագածութիւնք և այլ պատրաստութիւնք գուշակումին մի անախարտութիւն: Այս բոլոր հրաշալի տեսիլները չը կարողացան զբաւել Բելլայի աչքերը. նա դեռ ևս որոնումք իւր սիրելի գաղանը որի մերձ ի մահ զրութիւնը դող էր ձգել նորա սրտի մէջ. բայց ինչպէս զարմացաւ Բելլան, երբ որ, փոխանակ կարծեցեալ գաղանին, տեսաւ իւր ոտքի աւաջն մի թագաւորացն պատանի, աւելի հրաշալի գեղեցկութենով, քան թէ սիրոյ աստուածը, որ շնորհակալութիւն էր մատուցանում Բելլային, կախարդութեան ընթացքը վերջացնելու համար: Թէպէտ այս թագաւորազը արժանի էր Բելլայի բոլոր ուշադրութեանը, բայց նա չը կարողացաւ առանց հարցուփորճի թողուլ գաղանի անբերութեանալը: Ահա նա ձեր աչքի առաջն է, ասաց նորան իշխանազը. մի չար կախարդ կին դատապարտել էր ինձ, որ մնայի այդ գաղանի կերպարանքի տակ, մինչև որ մի գեղեցիկ աղջիկ հաւանէր ամուսնանալ իմ հետ, և նա պատուիրել էր ինձ, որ ցոյց չը տամ իմ հանճարը: Այսպէս, աշխարհիս մէջ չը կար ոչ որ բաց

ի քեզանից այնքան բարեսիրտ որ կարողանար ճանաչել իմ բնաւորութեան քաղցրութիւնը. և ես մատուցանելով քեզ իմ արբւյշական թաղը, չեմ կարող դեռ ևս լցուցանել այն շնորհակալութեան հարկը, որ ինձանից կը վայելէր քեզ :

Վերջաբանութիւն .

Բնելլան զմայլած լինելով այս տեսարանի վերայ, ձեռքը տուեց թագաւորացնին և բարձրացրեց նորան. նորա միասին գնացին դէպ ի սպարանքը, և Բնելլան անդատելի ուրախութեան մէջ էր, տեսա նելով մեծ դահլիճումը իւր հայրը և իւր բոլոր ընտանիքը, որ այն, երազի մջ երեւած, գեղեցիկ կինը կախարչութեամբ տեղափոխել էր սպարանքի մջ : Ո՛վ Բնելլա, ասաց նորան այս կինը, որ մեծ կախարչուհի էր, եկ, ստացիր այն վարձատրութիւնը որ դու ինքնդ ընտրել ես քո համար. դու նախադատիւ համարեցիր առաքինութիւնը քան թէ գեղեցիկութիւնը և հանձարը. այժմ արժանի ես դու այս բոլոր յատկութիւնքը գտանել միաւորված մի հատ մարդու մջ, Գուպիոյ է դառնաս մեծ թագուհի. ես յոյս ունիմ որ թագաւորական աթոռը չէ աւերելու քո առաքինութիւնքը : Բայց դուք, ո՛վ տիկնայք, ասաց կախարչ կինը Բնելլայի երկու քոյրերին. ես գիտեմ ձեր սիրտը և այն բոլոր շարութիւնը, որ բունաւորված են նորա մջ. դարձէք դուք երկու արձանք, բայց սահեցէք ձեր բանականութիւնը այն քարի տակ որ կը շրջագտտէ ձեզ : Գուք կանգնած կը մնաք ձեր քուեր պալատի առաջև, և ես ձեր վերայ ոչինչ պատիժ չեմ գնում, բաց ի նորանից, որ լինէիք վկայ նորա բաղդաւորութեանը : Գուք ոչինչ կերպով չէք կարող միտանգամ ստանալ ձեր առաջին կերպարանքը, եթէ ոչ. խոստովանելով ձեր սխալանքը. բայց ես շատ կասկածումեմ, թէ մի գուցէ մնայիք դուք միշտ քարեղէն արձաններ : Այ՛ն կարելի է ուղղել իւր ամբարտաւանութիւնը, իւր բարկացկոտութիւնը, իւր շատակերութիւնը և ծուլութիւնը, բայց հրաշքի պէս մի բան էր, փոխել չար և նախանձոտ սիրտը : Այ՛ն բոպէին կախարչ կինը զարկեց գաւազանով, և այս դահլիճի մէջ եղած մարդիկը տեղափոխեց արքայացնի թագաւորութեան մէջ : Նորա հպատակքը ուրախացան տեսանելով նորան. նա ամուսնացաւ Բնելլայի հետ, և սօքա ասրեցին շատ երկար և կատարեալ երջանկութեան մջ, որովհետև նոցա երջանկութիւնը հիմնաւորված էր առաքինութեան վերայ :

Ծ. Երէ՛ + ցնկ--իւնն .

Եղած է մի մարդ, որ շատ ունեւոր չէր. սա ամուսնացաւ մի գեղեցիկ կնոջ հետ : Մի գիշեր, ձմերան մջ, նստած էին նորա կրա-

կի մտաւ և խօսումէին իւրեանց զբացիների բաղդաւորութեան վերայ, որ աւելի հարուստ էին քան թէ ինքեանք: Ո՛հ, եթէ կարողանայի եւ ձեռք բերել այն բոլոր բաները որոնց ցանկանումք սիրտս, ասաց կինը, ապա աւելի երջանիկ կը լինէի քան թէ այս բոլոր մարդիկը: Բայց ես, ասաց տղամարդը, կը ցանկանայի կախարչների կացած ժամանակներումը լինել, և հանդիպել նոցանից մինին, որ մարդասիրութեամբ կատարէր իմ ամեն մի արած խնդիրս: Նոյն բուպէին երևեցաւ նոցա առաջն և մի շատ զեղեցիկ կին, որ ասաց նոցա. ես կախարչ կին եմ և խոստանումեմ պարզեցնել ձեզ այն առաջին երեք բանը, որ կը խնդրէիք. բայց զգուշացէք. երեք բան խնդրելուց յետոյ, ես չեմ շնորհելու ձեզ ոչինչ միւս բան: Կախարչ կինը աներևութացած լինելով, երկու ամուսինքը շատ մեծ զժուարութեան մէջ էին: Իմ կողմից, ասումք կինը, եթէ կարողանայի ես, գիտեմ թէ ինչ պիտոյ էր խնդրել. բայց զեռ ևս չեմ խնդրում: Ինչ երևումէ, թէ չը կար աւելի լաւ բան. քան թէ լինել զեղեցիկ, հարուստ և արժանաւոր: Տղամարդը պատասխանեց. թէ ե ունենայիր դու այդ բարութիւնքը, այնու ամենայնիւ կարելի էր հիւանդանալ, վշտանալ և մեռանել մանուկ հասակի մէջ. աւելի խելացի կը լինէր, խնդրել առողջութիւն, ուրախութիւն և երկար կեանք: Բայց ինչ օգուտ երկարակեցութիւնը, եթէ աղքատ էինք մեք, ասաց կինը. զորանով կարելի էր աւելի ևս վատարազ լինել: Արգանք, կախարչ կինը պիտոյ է խոստանար շնորհել մեզ մի տասերկու բան, որովհետեւ կար մի տասերկու բան որոնց կարօտ էի ես: Այդ ճշմարիտ է, ասաց տղամարդը, բայց գործ զենեք ժամանակը, այստից մինչև վաղիւր քննենք այն երեք բանը որ առաւելագէս հարկաւոր էին մեզ, ապա խնդիր առնենք: Այդ մասին կը մտածեմ եւ բոլոր գիշերը, ասաց կինը, բայց մինչև ժամանակը կը հասանէ, վառենք կրակարանը, ըստ որում ցուրտ է: Այս միջոցին կինը վեր առաւ ունեյին և յարմարեց կրակը, և տեսնելով որ կրակարանի մէջ լաւ վառվել էր վայտը և կարծիր ամուխ շատ կար, խօսեց առանց մտածելու. ահա մի պատուական կրակ. երանի թէ ունենայինք մի լաւ երշիկ մեր երեկոյեան հացի համար, մեք կը խորովէինք նորան հետութեամբ: Այս խօսքը բերանից հանած, խկչն վայր ընկաւ մի երշիկ կրակարանի ծխանցքից: Կորչի, գնոյ այդ շատակերը, և իւր երշիկը նորա հետ, ասաց տղամարդը, նախատելով իւր կնոջ անխել խնդիրը. այնպէս զայրացած էի, որ կը ցանկանայի, որ այդ երշիկը կախվէր քիթից: Այն բուպէին հասկացաւ տղամարդը, որ ինքը ևս առաւել խելագար էր քան թէ իւր կինը.

պատճառ, այս երկրորդ խնդրուածքովը, երշիկը թնաւ և կախվեցաւ այն որորմելի կնոջ քթից, Այս Բնչ վատարազգութիւն է, ազաղակեց կինը, զու մի շարեացակամ մարդ ևս, որ ցանկացար երշիկը ամբացած տեսանել իմ քթիս վերայ, Հաւատացնեմ քեզ, սիրելի կողակից, երբեք մտածել չէի ևս այդ բանի վերայ, ասաց տղամարդը, բայց Բնչ ճար կար. ևս կը խնդրեմ մեծամեծ հարստութիւնք և կը հրամայեմ շինել մի ոսկեղէն պահարան, որի մէջ կարող էիր զու փակել քո քթի երշիկը, Զգուշացիր զորանից, կըրկնեց կինը. պատճառ, ևս մահու կը տամ իմ գլուխը, եթէ հարկաւոր էր ինձ ապրել այսպիսի խայտառակութեան մէջ, Այսուհետեւ մնումք մեզ մի հաս խնդրուածք. թող որ ևս առնեմ այդ խնդիրքը. ապա թէ ոչ, կ'երթամ, վայր կ'ընկնիմ պատուհանից, Այս խօսքը ասած, վաղեց կինը դէպ ի պատուհան, բայց նորա մարդը որ սիրումէր նորան, ձայն տուեց. կացիր, սիրելի կին. ևս տալիս եմ քեզ ազատութիւն ցանկանալու ինչ որ կամենայիր: Ապա ուրեմն, ասաց կինը, ցանկանումի, որ այս երշիկը քթիցս վայր ընկնի դէպ ի գետին. իսկոյն ցած ընկաւ երշիկը. և կինը որ խելացի էր, ասաց իւր տղամարդին. Այս կախարդը ծաղր է արած մեր վերայ և ունէր այդ մասին իրաւունք: Կարելի է, որ մեք լինէինք աւելի վատարազգ, եթէ աւելի հարուստ լինէինք քան թէ այժմ, Չէ. սիրելի ամուսին, այսուհետեւ չը ցանկանանք ոչինչ բանի, այլ բաւական լինինք նորանով, ինչ որ հաճոյ էր Աստուծուն ուղարկել մեզ, Այժմ վայրէջնք երեկոցեան հացը մեր երշիկով, ըստ որում մեր խնդրուածնեւրից չը մնաց մեզ ոչինչ բաց ի սորանից: Տղամարդը մտածեց, որ իւր կինը ուղիղ էր ասում: Նոքա հաց կերան ուրախութեամբ և մտացութեան տուեցին այն բաները որ կամենումին խնդրել:

6. Փոքիկի արշիկը.

Ասկորի Գարկիկը այրիացած լինելով, ունէր մի մանուկ որդի: Գարկիկը յիսուն տարեկան էր, երբ որ մեռաւ նորա կինը, և թէպէտ սա մի շատ պատուական անձն էր, բայց Գարկիկը չէր ցաւում այդ զրկանքի վերայ, պատճառ որ ծառայ էր դարձած բոլոր ախտերից զուցէ թէ առաւել վատթարին, այսինքն ժխտութեան. այլև պատմումին այն զեղումը, որի կալուածատէրը այս Գարկիկն էր, թէ սա իւր գարշելի արատովը անբաղղացուցել է մարկիկուհին որ տրտմելով և ցաւելով այն բանի վերայ թէ ամուսնացած էր այդպիսի արժամապաշտ մարդու հետ, վախճանվեցաւ:

Արդէս և էր այդ համբաւը, թող լինի. բայց Գարկիկը զըր-

կիճած լինելով իւր ամուսնուց, կարծուակր լմէ դորանով փոքրացած էին իւր գերդաստանի ծախքը և կարելի էր աւելի արծաթ յետ ձգել. այսուհետև առաւել ևս անձնատուր եղաւ նա մի ամենախայտառակ ժլատութեան, Չը կամենալով բաղմամբի սպասաւորներ պահել, լծող տուեց որ իւր կալուածքը, իւր այգին և սպարանքը խանդարովն. տեղից վեր էր կենում ցերեկով, գնուակր խեղճն քնելու, երբ որ մի՞նացած էր, ուտուակր փոքր, ըմպուակր ջուր և չունէր իւր վերայ մի կոտոր հանդերձ որ չը լինէր ծակծակած կամ կարկատած. վերջու՛մը մինչև այն աստիճան հասաւ նորա խնայութիւնը, որ վարժապետին վարձ չը տալու համար, ամենեին անդաստիարակ լծողց իւր որդին. գրեւ ու կարգաւ ձրի ուսուցանուակր Մարկիղի որդուն գիւղի վարժապետը, կամենալով հաճոյանալ իւր պարոնին. այս վատարադ մանուկը կրուակր, որպէս իւր հայրը, հնոտի հազուասներ և օրէ օր աւելի յիմարանուակր, խաղալով գիւղական երեխաների հետ:

Իսկց Մարկիղը ունէր մեծ գոյք. ինչ օգուտ ունէր այդ հարստութեանից. լմէ ինչ օգուտ ունէր, ահա պատմեմ քեզ, խելացի ընթերցող: Այդ Մարկիղը իւր սպարանքի հիմնաչէնքումը հրամայել էր ամուր քարից պատրաստել մի գետնատուն, որի մուտքը յայտնի էր ինքեան միայն. դորա ներսումը դրած էին շատ կարտաներ լցրած սակով ու արծաթով, և այն դուռը, որանով փակուակր գետնատունը, այնպիսի հնարագիտութեամբ կազմած էր, որ ելձէ մինը կամենար խարերայական կերպով բանալ նորան, խեղճն պիտոյ է փակվէր մի երկաթի վանդակի մէջ, որ հողէ տակից դուռս էր արձակվում: Մարկիղը կամենալով բանալ դուռը, յառաջուց բաց էր քրերում ոտքի տակի հողը, յետոյ երեուակր մի պղնձի կոճակ, որ նա դէպ ի մի կողմ ոլորելով զսպուակր ճօճանոցը և հաստատուակր զուգակչիսը որանից այն երկաթի վանդակը ստանուակր իւր շարժողութիւնը: Առանց այս զգուշութեանը, բաւական էր միայն շոշափել փականըր և խեղճն ներգործուակր մեքենան:

Մարկիղի մի սպասաւորը, որ տեղեակ չէր այս հնարագործութեանը, մի լմեթեմ գողութեան պատճառով, արտաբալած լինելով Մարկիղի մօտից, մտքումը դրեց վրէժխնդիր լինել աշխատելով բանալ նորա գանձը: Այս սպասաւորը շատ անգամ լրոտեսած էր իւր պարոնի քամակից, երբ որ սա ցած իջանելով դէպ ի իւր գետնատունը, բացուակր դուռը, փակուակր նորան և ամբողջ ժամը մնուակր այն տեղ: Այդ վատմար ծառան, որ յառաջուց փականադործ էր եղած, պատրաստեց ամենայն տեսակ սուտ բանալիք, ապա ներս

որոց ապարանքի մէջ և ցած իջաւ զեպ ի զեանատունը: Կախ և յառաջ բացեց մի գուռը, ապա երկրորդը, յետոյ երրորդը, որովհետև կային երեք գուռն, մինչև հետևումը գանձատան գուռը: Մտանալով նորան, և կամենալով իւր բանալիքը փորձել, խեղճն բարձրացաւ երկհամի վանդակը և զողը փակվեցաւ նորա մէջ, որ տանջվի յուսահատութենով:

Ինչպէս զարմացաւ Մարկիդը, երբ որ միանգամ կամենալով տեսութիւն գնալ իւր գանձին, տեսաւ ցածումը մի գող որ փակված էր բանտի մէջ: Եղադակեց խեղճն, զայրացաւ և ահ տուեց սորան, բայց մտածելով որ, եթէ մասնէր սորան դատաստանի ձեռքը, այն զեանատան և երկհամի վանդակի գաղտնիքը պիտայ է հրատարակէր, այս պատճառով արձակեց նորան և պատուէր տուեց որ ոչ ում չասէ այս անցքը: Ախտ գրեց գողը և պահպանեց նորան իւր յատուկ ապահովութեան համար:

Տարուց տարի յաւելացաւ Մարկիդի գանձը, և այս միջոցին նորա որդին դարձած էր տասն և ութ տարեկան և էր մի մեծամարմն, վայելչակազմ և բարետեսիլ երիտասարդ, բայց անչափ տղետ էր: Սա զգալով իւր մէջ ախտերի զարթնուլը, սկսեց կուռել իւր ծնողի հետ նորա ժլատութեան վերայ: Մարկիդը շատ զարմացած իւր որդու յանդիմանութենների վերայ, սկսեց վարդիլ նորա հետ առաւել խտուրտելով, սորա հետեանքը այն եղաւ, որ երիտասարդը, ինչ որ տան մէջ ընկնումը նորա ձեռքը, առաւ և ծախեց: Լայրը շատ բարեացաւ այս բանի վերայ, բայց որդին ընդդիմացաւ, և այսպէս խոսովութիւնը անպակաս էր ապարանքի ներսումը:

Մի օր, երբ որ կսիւր սոճորականից դուրս տաքացաւ, կամենումը Մարկիդը, որի հայրական սիրտը քարացել էր այն արատից որ սիրումը նորա վերայ, իւր որդին դուրս ձգել տանիցը, և հրամայեց նորան որ հետանայ և միւսանգամ ոտք չը կոխէ նորա սեամի վերայ: Երիտասարդը արհամարհարար ծիծաղեց և երգումն կերաւ թէ այնու ամենայնիւ մեալու է: Մարկիդը վեր առաւ մի գաւազան և կամենումը զարկել նորան, բայց որդին չափից ու սահմանից դուրս գալով, հայհոյեց իւր հայրը և վերջումը ասաց նորամ, թէ ինքը քաջ տեղեակ էր նորա թաքուցած գանձին և ահա մի քանի բան այն տեղից հանել է, և նորա բոլոր գանձերը դուրս հանելու է: Ժլատ Մարկիդը լսելով այս, իւր համար զարհուրելի, սպառնալիքը, կատաղութեամբ դուրս է վազում սենեկիցը, փակումը գուռը, երկու անգամ ոլորելով փականքը, թողումը իւր որդին սենեկի մէջ փակած և շտապումը զեպ ի իւր զեանատունը: Բարկութիւնը յիմարե-

ցնումը նորան, նա չգիտէ իւր արածը, մտանում սովորական դժուարութիւնը և բանտարկումը և քեզ ինչպէս կատարում և աղաղակումը Գարկիզը այս դրութեան մէջ, շատ հեշտ էր հասկանալ, բայց ողորմելի Գարկիզի ձայնը ոչ ով չէ լսում. նա մտում փակած ուր փակվել էր:

Այսպէս, հայրը և որդին բանտարկված էին, ամեն մինը իւր կողմից: Բայց որդին պատանի և յաջողակ մարդ էր. սա երբ որ տեսաւ թէ գիշերը մտանում և հայրը չէ վերադառնում, որ ազատէ նորան, հատարում մի քանի անկողնի պատտառներ, կապում նոցա վերջերը միմեանց հետ, և որովհետև առաջին յարկումն է, հեշտութենով ցած է իջանում զէպ ի այգին, փազում զէպ ի կերակրատունը, զէպ ի սրահը, զէպ ի ամենայն կողմ և հարցնում թէ ուր է իւր հայրը: Յայտարարը չը գիտեն, ինչպէս նա: Բոլոր գիշերը անցնում հարցութեամբ, և երիտասարդ Գարկիզը, որ մեծախօսութեամբ պարծեցած էր թէ գիտէ իւր հօր թագուցած գանձը, չը կարողացաւ գուշակել թէ ինչ տեղ էր ընկել իւր հայրը: Անց է կենում ութ օր, առանց ծանօթութիւն ստանալու ձեր Գարկիզի մասին: Աւերջապէս լսում է այս բանը ապարանքի փականագործը, որ եկած էր մի քանի բաներ նորոգելու համար: Այս մարդը, որ իբրև գաղտնիք շինած էր յիշեալ վանդակը և նորա սարք ու կարգը, իմանում իսկոյն թէ ինչ ձախորդութիւն պիտոյ է պատահած լինի. ասում պատանի Գարկիզին. արի՛ իմ քամակից. այս երկուքը գտանում են անբողոք Գարկիզը սովից ու յուսահատութենից մեռած իւր բանտի մէջ, և ինչպէս, ո՞վ արդարադատ Աստուած. ամենին մտա նոյն ոսկուն և արծաթին որ չէին կարողացել մի պատու հաց տալ սոված Գարկիզին: Այս անցքը սոսկալի է, բայց կարող էր խրատ լինել այնպիսի մարդերի, որ հազարներ հազարների վերայ կուտակում են առանց ինքեանք վայելելու և իւրեանց ընկերների կեանքը վայելչացնելու:

Որդին, աւելի լաւ բնագործութեան տէր քան թէ հայրը, դառնապէս արտասուեց իւր ծնողի մահը, փառահեղ հանդիսով թաղեց նորան և տիրապետեց գանձին. հրամայեց կործանել գեանատունը, այն երկաթի վանդակը և նորա բոլոր սարք ու կարգը: Ինչ ուրախութիւն այս երիտասարդի սրտին. ունենալ մի մեծ բաղնիք լցրած կարամների, միները ոսկի մանեթներով, միւսերը արծաթի մանեթներով. սորա արծաթի մանրադրամներով, նորա ամենայն տեսակ դահեկաններով. այն օրհնած հոգի ժխտը հատարել էր մինչև հինգ կօպեկանոցներ: Այնուհետև երիտասարդ Գարկիզը, որ հա-

մարումը իւր անձը հարուստ մինչև իւր մահը, զնեց մի փառաւոր
ապարանք Պարկի մէջ, սկսեց տնտեսութիւնը կատարել, մէծ բազ-
մութիւն ընդունել իւր մօտ և յիմարարու ուսել ու խմել իւր
գշտը բարեկամներէ և նենգաւորներէ հետ, որ մինը միւսից առ-
ւել կողոպտումին նորան: Արովհետև պատանի Պարկիը յիմար ու
տգէտ էր, պոյեւութիւն էին գալիս նորա մօտ, ոչ թէ նորան պատ-
ուելով և սիրելով, այլ, սորա հակառակ, յայտնի ծիծաղումին նօ-
րա յիմարութեան վերայ, բայց հաճոյանումին նորան, որովհետև
բաղդաւոր էր:

Պատանի Պարկիը իւր հայրենական ապարանքը նորոգել ու
զարդարել էր տուած. այս տեղ անցուցանումը ամենայն ամառն իւր
բազմութիւ կարծեցեալ բարեկամներովը, և բոլոր գիւղը գովասա-
նումը նորան, բոտ որում նա բարեկեցութեան և ուրախութեան
պատճառ էր այն տեղ: Արդարև պիտոյ է խոստովանել, թէ նա բա-
րի սիրտ ունէր, այն անչափ բարի սիրտ, իւր արծաթը անխօտի ա-
ռատաձեռնելով ամենայն մարդու որ խնդրումը նորանից: Հատ տուրք
էր տալիս նա իւր աշխարհումը, հաղարաւոր բարեգործութիւնք էր
ցուցանում՝ անբաղդացած գերդաստանների, թէ բարի և թէ վատ
բանի համար դուրս էր տալիս արծաթ, առանց հաշիւ ու համար
սեւանելու իւր հետ:

Մի առաւօտ, երբ որ նա դրօնումը արձակ դաշտումը, տե-
սու մի աղբատ մանուկ որ լաց էր լինում՝ դառնապէս արտասուե-
լով, Ի՛նչ ցաւ ունիս դու, իմ բարեկամ, ասաց նորան երիտասարդը
մեղմապէս: Աղբումձ պարոն, աղաղակեց մանուկը խոնարհելով ծնկե-
րի վերայ. ողբումձ պարոն, ցաւակցութիւն ունեցիր իմ հետ: Ի՛նչ
ցաւ ունիս դու, ինչ է պատահել քեզ, կրկնեց երիտասարդը: Ա-
ղբումձ պարոն, ասաց մանուկը. իմ անունս շարել է. ոչ հայր
ունիմ և ոչ մայր, գիւղացիքը խզմալով իմ վերայ յանձնումին
ինձ իւրեանց այծերը որ ես ամեն օր տանումի դէպ ի դաշտերը ա-
րածելու: Այդ սոխնչ վատ բան չէ. ինչո՞ւ ես լաց լինում: Տես ա-
հա, ողբումձ պարոն, երեկ պատահեց ինձ ձախորդութիւն և ես
կորցրեցի իմ այծերից մինը որ պատկանում Պարթա պառաւին. գի-
տէք դուք այն պարարտ այծը որ առատ կաթն էր տալիս: Ես եր-
բէք տեսած չեմ նորան, մանուկ. ապա ինչ կայ: Աղբումձ պարոն,
ահա Պարթա պառաւը պահանջումէ, որ հատուցանեմ իւր այծի ար-
ժէքը. գատաստան արա, ողբումձ պարոն, արդեօք կարո՞ղ եմ ես
այն տանն կամ տաներկու դահեկանից որ վատտակումեմ օրը, վճա-
րել այծի գինը: Աս՛ա ինձ, քո անղղաստութենո՞քն ես կորցրել այծը:

և թէ մի այլ կերպով, Աղորմած պարոն, Մարթա պառաւր յանձնել էր ինձ այժը ոչ թէ առաւտից, այլ Գ ժամից: Ես քնած լինելով գաշուսմը, բերել էր իւր այժը, ինչպէս ասուեմ. չը կամենալով արթնացնել ինձ, թողած էր այժը Տատի մէջ. բայց առաջի Աստուծոյ, ողորմած պարոն, երդումն եմ ուսում, որ աչքս բաց արած, չը տեսայ այդ այժը, այդ թշուառ անասունը: Այլ իմ Աստուած, երանի թէ ունենայի մի երամակ այժեր, ես չէի տանջելու այսպիսի մի խղճալի մանուկ, որ ահա բուական թշուառ էր, հարկադրոված լինելով վաստակել իւր օրական հացը:

Արիտասարդի գուժը շարժվեցաւ, և կամելով մի բարեգործութիւն կատարել, որ յաճախ պատահումը նորան, բայց չտիրաց ու սահմանից դուրս և շոյլարար, տուեց մանուկ այժեպանին իւր քրտակը ասելով. առ քեզ ահա, գորա, մջ կան 25 լուիդօր. եղուց տօնաւաճառի օր է, այն տեղ վաճառելու են այժեր. գնիր քեզ այնքան, ինչքան կարող էիր և վճարիր քո պարտքը, և բաղաւոր եղիր: Արեխան մնաց հիացած, և երիտասարդը հեռացաւ, որ չը լսէ նորա շատախօս շնորհակալութիւնը: Այս բարեգործութիւնը անարակոյս գովանի է, բայց արած է անխորհրդաբար. արդեօք երիտասարդը ծանօթ էր այն մանուկի որպիսութեանը, որ կարող էր լինել տան և մի տարեկան. երկրորդ, ինչպէս վարք ունէր այդ մանուկը և ուղիղ էր նորա ասածը. այլև, մի՞ թէ աւելի լաւ. չէր գնել նորա համար այժեր, յանձնել նորան և ապա նկատել թէ ինչպէս էր գործ գնում այդ պարզեւր որ նորա համար թանգ արժէր: Բայց այսպիսի մտածութիւնք հեռի էին այն երիտասարդից. նա վարժումը, ինչպէս որ թեկադրումն նորան իւր գլուխը և սիրտը, և նա ուրախ էր բաղաւոր կացուցանելով այս փոքրիկ այժեպանը: Մի քանի բոսպէ խօսքը կտրեւր այս մանուկից և հետեւեւր մեր շոյլ և վասնող երիտասարդի քամակից որ գործումէ յիմարութիւնք յիմարութեաների վերայ: Բայց այս բոլոր բաները մանրամասնաբար պատմել ձեզ մի շատ դժուար կատարելի գործ էր. բուական էր ձեզ իմանալ այսքան, որ թղթախաղութիւնը, բարեկամները, ամենայն տեսակ քնասակար վայելչութիւնքը նուազեցուցին նորա ունեցած արծաթն ու ոսկին: Ես պարտք արեց իւր անշարժ գոյքը գրաւ գնելով, և պայմանեալ ժամանակին չեղաւ պարտահատոյց. կարճ ասեմ, նա զբրկվեցաւ իւր բոլոր կալուածներէից և ընկաւ մի զարհուրելի չքաւորութեան մէջ: Այժմ՝ քսան և վեց տարեկան էր նա. ուժ տարու մէջ վատնելով սպառել էր այն ահադին ժառանգութիւնը որ նորա հայրը թողել էր նորան: Այնուհետեւ հրաժարվեցան նորանից

իւր բոլոր բարեկամները, և նա վերջին յուսահատութեան մէջ էր. պատճառ, չը գիտէր ոչինչ արուեստ, որովհետեւ ոչինչ բան ուսած չէր, ուրեմն և չը գտաւ ոչ մի պաշտօն և ոչ մի պարապուստի որ հասուցանէին նորան ապրուստ: Այսպէս, երբ որ մի քանի ունեցածները, որ զեռ ևս մնումէին, ծախած էր, անմիտար սրտով հրաժարվեցաւ փարիզից անիծելով սորան, և կամեցաւ ամենին հեռանալ ընկերութենից և առհասարակ մարդերիցը, որոնց շատերը ատելի կերպով խարած էին նորան: Արկար ժամանակ թախտելով, դադարեց մի հեռուոր գաւառում մի բարի պառաւր դրան առջև, որ պատրաստուէր կաղամբի թան: Այս տեղ կանգնած Ասկորի մեծանուն երիտասարդ Մարկիզը, վաստակութեան և չքաւորութեան մէջ, շատ երջանիկ կը համարէր իւր անձը մասնակից լինելով ազքատի խոշոր կերակրին: Ներս մտաւ և հարցրեց, արդեօք կամէին տալ նորան արծաթով մի փոքր ուտելի բան, նորա սպառված զօրութիւնը վերստին նորոգելու համար: Բարի պատուը ասաց թէ պատրաստ էր ընդունել նորան. ճաշու հացկերութիւն տուեց նորան. յետոյ ցուցանելով օտարականին իւր բնակարանը, տարաւ նորան զէպ ի մի փոքրիկ մաքրազարդ սենեակ իւր աւերակ տան քամակումը և ասաց թէ կամք ունի այս փոքրիկ սենեակը տարու գեղեցիկ միջոցին վարձու տալ մի մարդու որ կը ցանկանար փայլելէ գաշտի օդը:

Արիտասարդը վճուեց իւր մէջ, որ ատանձնական կեանք վարէ, անյայտութեան մէջ, որ և իցէ պատասխարանում, ուր կարող էր միայն հեռի մտալ մարդկային հաղորդութենից: Նա վարձուէր այն սենեակը և իւր հացկերութեան համար թողակ է սահմանում այն պառաւին, առանց մտաբերելու թէ մի քանի մանկեթով որ ունէր քսակի մէջ, չէ կարող երկար ժամանակ ապրել: Բայց երիտասարդի սրտումը կար մի զարհուրելի խորհուրդ, այսինքն անձնատղան լինել, և թէ չունէր աւելի ոչինչ ապրուստ: Այն բարի պառաւր մեծապէս ուրախ էր ընդունելով իւր մտ այդ երիտասարդը և աշխատուէր ամենայն տեսակ փոքրիկ բաներով հաճոյանալ հիւրին. այսպէս, անց կացաւ երկու ամիս, և պառաւր ոչինչ հասուցումն չէր պահանջած նորանից:

Մի երեկոյ, երբ որ երիտասարդը զրօսանք էր գնացած մի ախորժելի գաշտում, և ախուր սրտով վերադառնուէր զէպ ի տուն, զարմացաւ լսելով մի ձայն, որ չէր նորան անձանօթ: Մի երամակ այժեր որ արածուէին այն տեղ, պատճառ տուեց նորան մտածելու, թէ նոցա հովիւր հեռի չէր. և սա էր որ ուրախանայն երգումը:

Երևք տարի էր, որ երիտասարդը չէր տեսած այն փոքրիկ այ-
ձեպանը որին բաշխել էր 25 լուիզոր, բայց նորա կերպարանքը
մնացել էին տպաորոված երիտասարդի յիշողութեան մէջ: Երիտա-
սարդը սկսեց խօսել ինքը իւր հետ. Սա շարեւն է, սա նա է ստու-
գապէս. սա դարձել է ահա տասն և չորս տարեկան, զօրացել է և
հասել է իւր չափին: Այս ինչ բան է. մի թէ նա օտար աշխար-
հում էր, մի թէ այժմերի երամակը իւր սեփականը չէր. մի թէ իմ
ընծայած արծաթը դորձ է դրել վատթարապէս: Ահա երիտասար-
դի խորհրդածութիւնքը. բայց նա չը կամենալով յանձն առնուլ այն-
քան անարգութիւն, որ յառաջուց ողջոյն տար այձեպանին, թո-
ղում է որ սա անցանէ նորա առաջևից: Մանուկ այձեպանը տեսաւ
նորան, սառնասիրտ նայեց նորա վերայ և շարունակեց իւր ճանա-
պարհը երգելով իւր տաղի վերջը. Երածեցէք, իմ փոքրիկ այձեր,
անեցէք, իմ դառնիկներ, Այս ինչ բան է, խօսեց երիտասարդը
ինքը իւր հետ. մի թէ այդ տղան չը ճանաչեց ինձ. անկարելի է
այդ. ևս նորա գիւղատէրն էի, նա բաւական յաճախ տեսած է ինձ...
Նա պիտոյ է լսած լինի իմ ձախորդութեան համբար, և այս ողոր-
մելի փոքրիկը յանդգնում է արհամարհել իւր բարերարը. դա մի ա-
պերախտ հոգի է, որ կարող էի դասակից առնել միս ապերախտներին:

Այս անակնկալ հանդիպումը անչափ ցաւեցուցիչ և լաւ երի-
տասարդին. մի փոքրիկ շինական, մի մանուկ, իւր հին գիւղացիներ
րի մինը պիտոյ է այժմ երեսը շրջէր նորանից, ողջոյն չը տար նո-
րան, այժմ մի անամթ կերպով նայէր նորա վերայ: Ատտարազդ
մարդը մեծացնում է ամենայն բան որ տեսանում էր կամ թէ կարծում էր
թէ տեսնում է. Երիտասարդը յետ է գալիս տուն, արուսմ, սիրտը
նեղացած, և շատ պատրաստ բռնութեամբ կարծել իւր կեանքը,
ըստ որում տարած էր այդպիսի անարգութեան: Միւս օրին վաղ
խնդրում նա պառաւից, որ հաշիւը տեսանեն, որովհետեւ կամենու-
մ է նա հատուցանել վճարը: Ինչ է խօսում պարոնը, պատասխանեց
տանտիկինը. ևս ստացել եմ իմ վարձը, և, առաջի Աստուծոյ, շատ
առատ վարձ: Իսկ ևս առնում դու, տանտիկին, ևս զեռ ևս ոչինչ
չեմ տուած քեզ: Բայց մի այլ որ վճարել է փոխանակ ձեր, ար-
ժանի պարոն: Ըմենայն երեկոյ բերումն ինձ քառասուն արծաթ
պարոնի հացկերութեան և բնակութեան համար. այսբան չէր վարձը
որ պայմանագրած է մեր մէջ: Ընտարակոյս. բայց... Արեմն պարոնը
ոչինչ պարտական չէ ինձ, ամենևին ոչինչ, և ևս շատ շնորհակալ
եմ և ցանկանում եմ որ հաճոյ լինէր պարոնին աւելի երկար հիւր
մնալ իմ մտ: Այդ ինչ առասպել է, որ դու պատմումս ինձ,

մայրիկ. ո՛վ պիտոյ է հոգարարձու լինէր իմ համար և վճարէր իմ օթեւանի և կերակրի վարձը: Թէ ո՞վ այն անձը որ ինձ բերումէ արծաթ, որ և ինդրել է, որ չասեմ ձեզ ոչ նորա անունը և ոչ նորա պաշտօնը. ևս առաջի Աստուծոյ երգումն եմ կերած, որ ծածուկ պահեմ այդ խորհուրդը, և կամք չունիմ երգմանը անցում իմ հոգիս մշտնջենաւոր կրակին տալ: Հաւատո՞՞ էք ամենեին, որ այդ արծաթը որոշած է իմ համար: Ամենեին հաւատի. ամենայն երկեցոյ դալիս է այն անձը և ասումէ ինձ. ահա՛ քեզ պարոն Աստուծան երիտասարդի պահպանութեան օրական վարձը. այսպէս չէ՞ ձեր անունը. ուրեմն աներկիտ գիտեմ ևս, ինչ որ խօսումամ: Բայց ո՞վ էր այդ անձը, կնամարդ թէ տղամարդ: Ոչ կնամարդ է և ոչ տղամարդ: Այդ ինչ խօսք է. աշխարհի վերայ կան միայն երկու սեռք. ձեր ասածը հիացք բան է... Պարոն, ասաց տանտիկներ, ևս աւելի բան չունիմ ասելու ձեզ. դուք պիտոյ է հերիքանաք նորանով որ անխաբձ ապրումէիք իմ մօտ: Եթէ ևս ունենայի մի այդպիսի բարի ոգի որ ամենայն տեղ վարձահատոյց լինէր իմ համար, ապա իմ սիրտը չէր այդքան նեղանալու, ինչպէս երևումէ թէ պարոնի սիրտը նեղանումէ: Գորա պատճառը այն է, որ դուք չէք զգում թէ ինչպէս անարգ ված է զորանով իմ արժանաւորութիւնը: Այդ գեղեցիկ արժանաւորութիւնը. եթէ մի մարդ ոչինչ չունի, ապա լու էր յանձն առնուլ այն անարգութիւնը, որ մի այլ մարդ օգնական էր նորան: Եթէ մի մարդ ոչինչ չունի, ասումէք դուք: Ահայ է Աստուած, իմ սիրելի պարոն, որ ևս այլպէս ևմ հաւատում բան թէ լրած էի չար բերաններէց, ժանտոտըր գիպչի նոցա. իմ կարծիքս այն է, պարոն, որ դուք առաւել պատուելի մարդն էիք որ ծանօթ էր ինձ:

Պառաւ կինը հաստատ մնաց իւր կամքի վերայ, ծածուկ պահելով իւր խորհուրդը. բայց երիտասարդը փոխանակ շնորհակալ լինելու անանուն բարեբարիցը որ հոգարարձու էր նորա պիտոյքներին, ևս առաւել վշտացաւ այդ բանի վերայ: Ահանց երեկոները և առաւօտները նկատել, որ իմանայ թէ ո՞վ էր այդ օգնական բարեկամը որ ողորմութիւն էր տալիս նորան. յիրաւի այս բարեզործութիւնը ողորմութիւն էր համարում նա և կարծումէր թէ այս մարդը պիտոյ է լինի այն նենգաւորներից մինը, որ կողոպտել էին նորան, որ և այժմ ցաւակցութեամբ կերակրումէր նորան. բայց ոչ ով չեկաւ այն պատառի խուղը. բարի տանտիկները դուրս էր դնում և ներս էր գալիս, միշտ միայն, և երիտասարդը պիտոյ է մտածէր, թէ պառաւը պատմել է նորան մի առասպել, միայն թէ պատճառ լինէր մտածելու թէ պառաւը օրուտ ունէր այդ առասպելից:

Միևեալ այս բուսէից երիտասարդը անձնատուր էր մի տխուր մտածութեան, որ պիտոյ է գերեզման իջուցանէր նորան, եթէ նա իւր մջ վճած չը լինէր հրաժարիլ կեանքից, յառաջ քան թէ կը հասանէր նորան մի հալոյ ու մաշոյ հիւանդութիւն: Այս վատարող, նաւը կտորած երիտասարդը, մի օր դաշուով զանակով խոցոտեց իւր մարմինը և արիւնաթաթաւ վայր ընկաւ: Շինականներ որ դուրսից ճանաչուեցին նորան, վեր առան տարան նորան այն բարի կնոջ տունը, ուր շուտով վաղեց և մանուկ այծեպանը լալով և գոռալով Գիւղի սափրաւէրը որ և նորա վերաբոյժն էր, զանչեցին, և սա խոտալանեց թէ երիտասարդի վերքերից ոչ մինը մտանգաւոր չէ: Կրկին զարձուցին նորա ուշը իւր վերայ, և նա շատ դարմացաւ տեսանելով իւր մաշձի մտ նստած Հարելը: Ե՛ս եմ, յոգոց հանելով խօսեց մանուկ այծեպանը, ես եմ որ ձեզ ձգել եմ այդ վտանգի մջ: Բայց իմ դիտաւորութիւնս բարի էր. ես մտածեցի ինքս իմ մջ, թէ պատուելի պարօնը ամաչելու է յանձն առնուլ օգնութիւն և աւելի ևս կը նեղանայ իմանալով, թէ ինչ մարդու ձեռք էր որ համարձակուեցր այդ օգնութիւնը հասուցանել նորան: Այս ինչ բան է, Հարել, մի թէ դժ էիր որ մինչև այժմ ինձ այս օտարութեան մջ... Այո՛, խօսքը կարեց պատաւը, զի է այն Հարելը որ ամենեքեանքս սիրումներ: Արովհետև զա ամաչումը մեալ իւր գեղումը, ուր տեսած էին նորան որպէս երամակներ ի պահպան միայն, այդ պատճառով տեղափոխ և զա այս տեղ իւր հօրեղբոր մտ որ սկզբումը մերժել էր նորան, որովհետև սա աղքատ էր: Հարելը գնեց այս տեղ այժեր և պահումը նորանց հետեւելով թէ իւր յօժարութեանը, թէ սովորութեանը: Կա տեսաւ ձեզ, ճանաչեց ձեզ, և դիտելով թէ ինչպէս ցաւելի դրութեան մջ էք դուք, շինեց ինձ իւր խորհրդապահը և ստիպեց ինձ ամեն օր ընդունել ձեր մասին մի փոքր արծաթ, որ ստանումը նա իւր այժերի եկամտից: Մի հաղուագիւտ երախտագիտութիւն, ձայն արձակեց երիտասարդը. պատուական սիրտ, իմ սիրելի Հարել, իմ միակ բարեկամ. միայն ինձ որ կարողացել էի ամաչել քո բարեգործութեանից. զա արժանի է պատուելու: Մի փոքրիկ շինական մանուկ, մի այժեպան կրկին միտք է բերել ինձ և իմ բոլոր բարեկամները անտես ևն արել ինձ: Երբ որ աղքատը բարեգործութիւնը ունի, պատասխանեց պատաւը, զորաւ աւելի գերազանց են քան թէ հարստականների բարեգործութիւնը. ես ասումեմ, եթէ աղքատը ունի մի քանի բարեգործութիւն. պատճառ, չար մարդիկ կան ամենայն պաշտօնի մջ:

Երիտասարդը հետ զհետեւ վերստին ստացաւ իւր անողջութիւնը
Հարեւի դոյանի հոգաբարձութենով. այս բարի այժեպանը յետոյ
սովորեցրեց նորան աշխատել, այլև մի փոքր վաճառաշահութիւն առ-
նել. նա օգտակար եղաւ երիտասարդին իւր խնամատարութենով,
իւր խորհրդով և արծաթով. և Ասորեան պարոնը ամուսնանալով
մի բարի գիւղացի աղջկայ հետ, դարձաւ յետոյ մի ունեւոր վարձա-
տէր, մի բարի ամուսին, գերդաստանի հոյր. նա զգուշացաւ նոյն-
պէս այն երկու վտանգաւոր ծովածայրերիցը, այսինքն ժլատութե-
նից և շոտլանդիկացի, և մնաց անմեկնելի բարեկամ Հարեւի հետ,
որի բողբոջութեան պատճառը եղած էր այդ երիտասարդը, որ-
պէս դարձեալ սորա բողբոջութեան պատճառը եղած էր Հարեւը:
Ոչ ով ցտում չէր այն բանի վերայ, թէ Ասորեան պարոնը կո-
րուսել էր իւր պննուական արտօնութիւնը. աւելի լաւ է լինել մի
պատուելի երկրագործ քան թէ մի մեծ պարոն առանց ճաշակի, ա-
ռանց դատողականութեան, առանց հաստատուն բնասութեան և
զնայքի:

7. Պայժայ.

1. Պայժայի երկայութիւնը և վտարազդութիւնը:

Ով է այս Պայժայը և այս քնշ օտարտաի անուն է, ասելու
էիր դու, ո՞վ իմ հայկական մանուկ. բայց ուշադրութենով կար-
դաս դու այս պատմութիւնը և շնորհակալ կը լինիս պատմողի աշ-
խատութեան համար:

Եւստ հին ժամանակներում, հազար տարիներով յառաջ Հըն-
դկաստանի մէջ Գանգէսի գետափումը ապրումէին երկու բարեպաշտ
ամուսինը և կերակրումէին իւրեանց ձեռքի աշխատութենով: Իւր-
եանց փոքրիկ տան մօտ ունէին մի կանաչ մարգագետին, որի վե-
րոյն արածումը մի կով ձիւնի պէս սպիտակ, և մի փոքրիկ այգի ո-
րի մէջ բուսուցանումէին նորա քանի մի տեսակ մրգեղէն և կանա-
չեղէն: Եւստ փոքրիկ տան մօտից մինչև գետը կանաչապատ ձգվումը
մի անտառ նուիրական ծառերով որ շատ դարերի հասակ ունէին:
Եւստ տեղ յաճախ յաճախ գալիս էին այն ամուսինըր, աղօթելու
դէպ ի Աստուած, այլև ամանային ժամանակին պաշտպանութիւն
որոնելու արեգակի այրող ջերմութենից: Բայց աւելի յաճախ դի-
մումէին նորա այն գետի ափը, որ բոլոր Հնդկացիք պաշտումն որ-
պէս մի սուրբ բան, որպէս մի բարերարութիւն որ ցուցել էր նո-
ցա Աստուած, անտեսանելին և ամենակարողը: Ամենայն առաւօտ և
ամենայն երեկոյ, արեարացին և արեամուտքին տեսնելումէին այս

երկու ամուսինքը նորա ամուսնու ծնկերի վերայ չոգած պաշտելով անասման և սիրալից էակը, արեգակի և լուսաւորների տեսակով, Այս խաղաղ պաշտօնասիրութեան միջոցին վեր էին կանուս իրեանց հետ և իւրեանց փոքրիկ մանուկը, որ Աստուծոյ սէրը և երկիւղը ծնողական օրինակից ևս արմատանայ նորա փափուկ սրտի մէջ, Բայց նոքա ունէին այս մի հաստ որդին որ ասվումէր Պայվայ. Աստուծոյ և այս զաւակի հետ միասին ապրումէին նոքա իւրեանց առանձնական փոքրիկ բնակարանումը, անտառումը և այգումը այնպիսի խաղաղ և երջանիկ կեանքով, որ սկսեալ Ազամից դժուար թէ երկու ամուսինք այս աշխարհի վերայ այդպէս ապրած էին:

Մանուկ Պայվայը դարձել էր հինգ տարեկան և մի գեղեցիկ ու ամրակազմ տղայ էր, այնպէս հրաշալի և քաղցր կերպարանքով, որ ինչ մարդ տեսանումէր նորան, դադարումէր և զմայլումէր նորանով, Այն հինգ տարին որ ապրած էր, անցած էին նորա համար երջանիկ անմեղութեան մէջ, ծառերի և ծաղիկների մէջ և խոյտաձայնուկ թռչունների և թրթուրների մէջ, և այս աշխարհի խաղախութենից ու ցաւից ամենեին անխորձ էր նորա սիրտը: Երբ որ Պայվայի հինգերորդ տարին լրացած էր և նա մտանումէր վեցերորդի մէջ, գտաւ իւր համար մի քաղցր ընկեր որի հետ կարող էր նա բոլոր գարունը և ամառը խաղալ և ուրախանալ: Այսինքն, երբ որ Պայվայի հինգերորդ ձմեռից յետոյ դարձել էր գարուն, այգումը նորա փոքրիկ բնակարանի մօտ իջեանել էր մի թռչնիկ, մի այնպէս խոյտաձայնուկ և փայլուն և շողշողուն թռչնիկ որի նմանը երբէք տեսած չէր աշխարհի վերայ, այնպէս որ կարելի է ստել թէ ամենահմուտ արուեստագործ չէր կարող երբէք ձևացուցանել այդպիսի փառահեղութիւն, թէև մի այդպիսի ճարտարապետական զործ կազմելու համար տային նորան բոլոր ծաղիկների, աստղների, պատուական քարերի և անդամանգների փայլողութիւնը և վայելչութիւնը, թէև տային նորան կարողութիւն այդ փառահեղ գործի վերայ կեանք և շունչ փչելու: Ինչ մարդ, որ այդ թռչնիկը տեսնումէր, հիանումէր նորա սակաւազիւտ գեղեցկութեան վերայ և այն կայծակնացայտ գունների վերայ որոնցով շողշողումէին նորա փետուրները: Բայց այս թռչնիկը շատ ընտանի էր և թողումէր ամեն մարդու նկատել նորան մօտից և չէր բաց թռչում, բայց ձևւորով ըմբռնել իրեան ոչ մինին թողլ չէր տալիս, եթէ ոչ փոքրիկ Պայվային միայն, որի ձևութիւնը և ուսերի վերայ ինքն ըստ ինքեան ուստուտումը և օրորվումը նորա սեւա գանգուր մազերի և քաղցր ձակատի վերայ, ինչպէս մի թրթուռ ծաղիկների վերայ: Բոլոր մարդիկը գամանումէին

մի առանձին բան այդ փոքրիկ թուշուների մէջ, և իմաստունները ասումէին. դա պիտոյ է ուղղակի երկնքիցը եկած լինի և մի խորհուրդ ունենայ Պայվայի համար. պատճառ, այդպիսի հրաշայի դուռով փետուրներ չէր կարող գոյացնել հողեղէն երկիրը:

Մանուկ Պայվայը անչափ սիրումէր այդ թուշիկը և սա սիրումէր նորան նշնպէս շատ, մինչև որ երկու բարեկամքը անմեկնելի ու անբաժանելի էին մինչև հասանումէր գիշերը: Այնուհետև թուշիկը նստումէր պատուհանի մէջ Պայվայի փոքրիկ սենեկի առաջև և երգումէր մանուկին մի քաղցր քնարեր տաղ, որովհետև նա զիտէր երգել նշնպէս զեղեցիկ երգեր, ինչպէս խայտաճամուկ էին նորա փետուրները: Բայց երբ որ մանուկի քունը տարել էր, ապա թուշիկը հանգստանումէր նորա սեռ գանդուր մազերի վերայ և իւր թեւերովը հով էր զարկում նորա երեսին, կամ թէ նստումէր մի խաղողեւու ճիւղի վերայ որ ցած էր կախած զէպ ի Պայվայի մահիճը, և ապա իւր կտուցիկը կոխումէր իւր փոքրիկ թեւի տակ: Պայվայը այս թուշուին իւր պէս անուն տուեց Պայվուցցո:

Երբ որ մի քանի ամիս անցած էին, եկա այն տեղ մի այլ թուշիկ, ոչ այնպէս խայտաճամուկ, ինչպէս առաջինը, այլ աւելի թէ գորշագոյն, և սա էր Պայվուցցոյի եզր: Այս երկուքը համբուրեցին միմեանց կտուց կտուցի զարկելով և իւրեանց համար բոյն չինեցին խաղողեւու ճիւղերի վերայ պատուհանի առաջև, և եզը ձուեր գրեց, նստեց նոցա վերայ և թուխ հանեց: Պայվուցցոն հոգարարձու էր բերելով նորա համար հատիկներ, որ նա չը քաղցնար: Երբ որ ձագերը զուրս եկան, ապա ևս աւելի հոգարարձու էր Պայվուցցոն հատիկներ ժողովելով և բերելով: և մայրը թուշուներ ի միասին, կերակուր որոնելու ձագերի համար. այդ և Պայվայը երբեմն ժողովումէր հատիկներ և զնումէր նորանց իւր պատուհանի վերայ որ և յետոյ կրկնումէր Պայվուցցոն: Երբ որ ձագերը բունի մէջ բաւական թեւաւորված էին, իւրեանց ծնողների հետ թուշուները զէպ ի անտառը, և Պայվայը միշտ շրջապատած էր խայտաճամուկ թուշիկներով որ նորա չորս կողմը խաղումէին և երգումէին. բայց Պայվուցցոն ամենեց առաւել զեղեցիկ ու սիրելի էր: Յաճախ պատահումէր, որ Պայվայը այս իւր փոքրիկ խայտաճամուկ փետուրը ընկերների հետ առաւօտից մինչև երեկոյ թափառումէր անտառների և մացանների մէջ. նորա ծնողքը ոչինչ կասեցած չունէին այդ մասին. պատճառ, նոցա որդին ամենայն երեկոյ վերադառնումէր զէպ ի տուն, և նոցա թուշուներ թէ Պայվայը որէ որ աւելի սիրելի և մեղմարարոյ է լինում, կենցաղավարվելով այն զեղեցիկ և զուարճ

Թռչնիկների հետ, այնպէս որ մայրը շատ անգամ ասումը հօրը. եթէ Պայտլոցցոն չը լինէր փետրաւոր, ապա կարելի էր կարծել թէ նա որպէս Աստուծոյ հրեշտակ ուղարկած էր մեզ, որ մեր մանուկը կրթէ և դաստիարակէ:

Այսպէս, ուրախութեամբ անց կացաւ ամառը, բայց աշունը տրտմարեր եղաւ. պատճառ թռչնիկները փախան գնացին, և նոցա հետ նոյն ինքն Պայտլոյր:

Պայտլոյր մի առաւօտ իւր բնիկը թռչունների հետ դուրս գնաց դարձեալ դէպ ի այգին, անտառը և դէպ ի հեռաւոր մացառները. բայց Պայտլոցցոն այս անգամը չը մնաց այնպէս հանգարտ ինչպէս ստաջին միջոցներումը, երբ որ ողջոյն ժամեր սոխորութիւն ունէր Պայտլոյի ձեռքերի և ուսերի վերայ նստելու և երգելու, այլ հետ գհեաէ աւելի հեռի թռթռալով, և նորա էգը և նորա ձագերը գնացին նորա քամակից և Պայտլոյր նոցա հեռակից: Այսպէս, երկու մղոնի չափ հեռացած էին նոքա անիցը և գտանվումին մի խիտ արմաւատանի մէջ, երբ որ արեգակը ահա շեղել էր իւր դրութիւնը դէպ ի երկիրը և մօտ էր մտանելուն: Այս միջոցին յանկարծ եկաւ նոցա վերայ մի մեծ բազմութիւն կապիկների, այո՛ թուով երկու հարիւր: Թռչնիկները վախեցան, թռթռացին և աղմուկ գործեցին, և Պայտլոյր աղաղակեց և վախաւ, բայց կապիկները աւելի արագ լինելով քան թէ նա, շուտով հասան նորան, և մի մեծ կապիկ առաւ նորան իւր գիրկը և տարաւ խիտ անտառի ներսը: Երբ որ երկեղայցաւ և Պայտլոյր տակաւին շէր վերադարձած տուն, նորա ծնողքը մեծ հոգսի մէջ էին: Կոքա որոնեցին իւրեանց զուակը անտառի և մացառների մէջ, ձայն տալով նորա անունը, բայց չը գտան նորան. միւս օրին նոր ի նորոյ ման եկան շրջակայքումը, բայց աւտօգուտ եղաւ նոցա ջանքը: Այնուհետեւ ոչ այլ ինչ չը կարողացան մտածել, եթէ ոչ, թէ Պայտլոյր պիտոյ է պատտոված լինի վայրենի գազաններից, և շատ տրտում էին դորա վերայ: Այն տեղումը, պոչու մէջ, ուր Պայտլոյր սիրումը խաղալ, շինեցին ծնողքը մի փոքրիկ յիշատակարան և այս տեղ արտասուք շատ թափեցին իւրեանց սիրելի զուակի համար:

Բայց կապիկները Պայտլոյին ևս առաւել հեռացուցին տարան անտառի խորքը ուր նոցա օթեանն էր: Օչուտ շունէր Պայտլոյի գտնապէս լալը. վերջապէս վաստակածութենից նորա քունը տարաւ: Գեո ևս շատ օրեր ու շաբաթներ մեծապէս տրտում էր նա իւր ծնողների և իւր գեղեցիկ խայտակածամուկ թռչունների պատճառով, և շատ ուրախութեամբ յետ կը դառնար, բայց կապիկները մեծ

զգաստութեամբ հսկումէին նորա վերայ. ուր մնաց, որ չէր կարող նա գտանել և ճանապարհը, թէև աղատված լինէր. պատճառ, այս կապիկները թափառումէին մի տեղից միւս տեղ, մի անտառից միւս անտառ, և այսպէս մի ամսից յետոյ հարիւր մղոնից աւելի հեռացած էին այն սահմանից, ուր ծնած էր Պայվայը: Այժմ պիտոյ է սա մանուկ կապիկների հետ կենակից լինէր, խաղար, և հաւանէր այս կեցութեանը, որովհետև անճարացած էր: Նա ուտումէր և ըմպումէր նոցա հետ, որկորածէտութիւն և գաղտ գողութիւն էր առնում նոցա հետ, և վերջումը սովորեց նշնայէս ոսանուլ և դէպ ի վեր մազլցել ծառերի վերայ, ճիւղերից կախ ընկնել և ծածկիլ աւելի յաջողապէս քան թէ ամենալարժ կապիկը: Պայվայի զգեստը վերայից պատասել էին կապիկները, այս պատճառով այրվեցաւ նա արեգակից և թխացաւ ամենեւին. նորա մարմնի վերայ բուսան խոշոր մազեր և նորա գեղեցիկ գանգուր մազերը փուշ փուշ եղած կախվեցան աչքերի վերայ. կարճ ասեմ, մի տարուց յետոյ նորա կերպարանքը դարձաւ մի կապիկի կերպարանք. նա չէր այլ ևս խօսում ոչինչ մարդկային բառ, որովհետև չէր լսում ոչինչ մարդկային ձայն, և վերջումը սկսեց աւելի վաղել չորս թաթերի վերայ քան թէ ևրկու ոտքի վերայ, ըստ որում տեսանումէր կապիկների օրինակը: Պայվայի գեղեցիկ երեխայական տարիքը դարձան նորա համար մի գեղեցիկ երազ:

Այսպէս, Պայվայը երեք տարի կապիկների հետ թափառելով վայրենութեան մէջ, մոռացաւ ամենեւին թէ ունեցած էր հայր ու մայր, կամ թէ մի սիրելի թոռնիկ Պայվայցո անունով: Յետոյ պատահեց մի անցք որանով Պայվայը ազատվեցաւ կապիկների իշխանութեան տակից:

Մի գիշեր, բոլոր անտառաբնակ կապիկները մինչև չորս հարիւրի չափ, և Պայվայը նոցա հետ միասին իջած էին մի այգու մէջ և ամենեւին տմարդարար կողոպտումէին այն տեղի ծառերը: Այս կապիկները, թէպէտ իւրեանց սովորութեան պէս պահապաններ էին կացուցած, բայց սորա անդգաստ գոտանվելով, այգետիրոջ ծառայքը յանկարծ ամենայն կողմից յարձակվեցան կապիկների վերայ, մեծ մասը սպանեցին և շատերը գերի արեցին: Վերի բնկած կապիկներից պատանները սպանվեցան նոյնպէս, և մնացին կենդանի մանուկները միայն: Սոցա մի մասը վաճառեցին երևելի քաղաքների մէջ ձեռնածուների և հրապարակական վիպասանների վերայ, որ այդ կապիկները ամենայն տեսակ արուեստների մէջ վարժեցին և նոցա հետ շրջումէին այս տեղ և այն տեղ. միւս մասը վաճառեցին օտարական

նաւարկունների որ վեր առան և տարան նորանց Եւրոպա և Ամերիկա, արծաթով ջրոյ տալու ժողովրդին զրօսանքի համար: Մանուկ Պայվայը գտանվումը նշնայէս այս զերի տարած կապիկների մէջ և իւր ընկերներից շատերի հետ միասին, Գուզուրաթ քաղաքի տնաժամատումը ծախվեցաւ մի թափառական ձեռնածուի վերայ մի քանի կոտոր արծաթով: Ահա թէ ինչքան թեթեւագին էր դարձել Պայվայը որի համար իւր սիրելի ծնողքը, և թէ կարողանային գնել նորան, յօժարութեամբ տուած կը լինէին իւրեանց բոլոր զոքը:

Այն ձեռնածուն, որին հասել էին այդ կապիկները, իւր արուեստի մէջ շատ յաջողակ էր, և իւր աշակերտքը անդադար թակելով կրթումը, որ նորա հնազանդութիւն ուսանին, Պայվայը միայն չը կերաւ ոչինչ ծեծ, որովհետեւ ամենայն բան առնումը յօժարութեամբ, այնպէս որ ձեռնածուն զարմանալով ասումը. Այս փոքրիկ կապիկը ասես թէ մարդկային բնութիւն ունի. այս պատճառով սիրումը նորան և ոչինչ ցաւ չէր պատճառում նորան, այլ կերակրումը նորան առաւել լաւ քան թէ միւսերը. պատճառ, Պայվայը ուսանումը աւելի շուտով և նորա կապիկների մէջ առաւել զեղեցիկն էր:

Երբ որ ձեռնածուն մի քանի շարաթ իւր կապիկները տրորել ու վարժել էր, մի քանիսը նորանցից վաճառեց և միւսերը առած իւր հետ ման էր գալիս Լնդկաստանի քաղաքներումը և ջրոյ էր տալիս իւր հնարագիտութիւնքը: Այս գործի մէջ շատ ոգտակար էր նորան փոքրիկ Պայվայը, որովհետեւ սա իւր զարմանալի յաջողակութիւններովը մօտեցնումը ձեռնածուին մեծ բազմութիւն, և ամենների աչքումը անչափ զեղեցիկ ու սիրելի էր: Այն, շատերը հաստատումին թէ չէր կարող լինել մի առաւել զեղեցիկ կապիկ քան թէ սա. կային և այնպիսի մարդիկ որ յօժար էին գնել նորան, բայց նորա տէրը պահանջեց մի այնպիսի մեծ գին, որ ոչ ով կամք չունէր գնել նորան:

Ձեռնածուն ճանապարհորդելով եկաւ և ԳեհՆի քաղաքը, և այս տեղ իւր կապիկներով, շներով և թռչնակներով և այլ տեսակ անասուններով որ ունէր իւր հետ, ջրոյ տուեց իւր ճարտարութիւնքը: ԳեհՆին բոլոր Լնդկաստանի մայրաքաղաքն էր, ուր նստումը Լնդկաստանի մեծ կայսրը: Այս տեղ Պայվայ կապիկի գովասանութիւնը շուտով տարածվեցաւ, և նորա համբաւը հասաւ մինչև կայսերական սպարանքը: Այս բանը պատճառ տուեց կայսրի մտքը ցանկալ տեսանել միանգամ այդ փոքրիկ զեղեցիկ կապիկը. հրամայեց, որ գոյ ձեռնածուն և ցուցանէ իւր անասունների խաղարկու-

Թիւնը, Պայլայր մի քանի ճարտարութիւնք արած թէ շարած կայսերամօր առաջն, սա խեղոյն ձայն արձակեց հիացած. Ոչ. այդպիսի կայիկ չեմ տեսած ես. կարծես թէ մարդ է դա, եթէ կայկի պես չը ոտոտուէր և չը ծոմէր երեսը: Այդ կայիկը պիտոյ է անպատճառ իմս լինի, թէ և արժէր ինձ իմ բոլոր դանձերը. նա հրամայեց խեղոյն առնուլ տանել կայիկը, և վճարեց տիրոջը ինչ որ սա խեղրեց: Այս մարդը ստացաւ մի ահագին արծաթ, և ոչ մի կայկի համար, ինչքան որ տեսած ու լսած էին մարդիկ, չէ վճարված այդպիսի թանկ գին:

2. Պայլայի փրկութիւնը և շատերակութիւնը.

Արայերամայրը հրամայեց մանուկ Պայլայր փակել իւրեան մտակայ մի սենեկի մէջ. յաճախ յաճախ դուրս էին բերում նորան, և նա կայսերամօր, պալատականների, այս և կայսրի առաջն խաղումը ցուցանելով իւր հնարագործութիւնքը: Պալատի հասարակութիւնը դուարձացնելու համար, Պայլայր առնումը հազար տեսակ ոտոտանք, շորժուածք և խեղկատակութիւնք. նկատելով թէ ոչ որ չունի համարձակութիւն վշտացնել նորան, ըստ որում կայսերամայրը հրամայել էր զգուշութիւն, սկսեց խորամանկ խաղեր առնել պալատականներէ հետ. այս բաների մէջ բոլոր կայիկները վարժապետ են, և Պայլայր ուսած էր այդպիսիներէց բաւական շատ: Պայլայր մի քանի շարթմ այսպէս խաղալով և սպրելով մարդերի մէջ, և ահա պատահեց մի անցք որանով կայիկը յանկարծ մարդ դարձաւ կրկին:

Արայերամայրը վաթսուներորդ անգամը տնտմբ իւր ծնընդեան օրը. բոլոր պալատականքը փառահեղ զարդարված հասարակցան նորա մօտ և շնորհաւորումէին այս օրը: Յանկարծ, մեծատուն մարդերի ու կանանց մէջ, հանդիսարար վեր բարձրացաւ երկու ոտքի վերայ Պայլայր մանուկ կայիկը, վայելչութեամբ դլուխ տուեց և բայցայայտ ձայնով ասաց. Եւ ես շնորհաւորեմ այս օրը, ո՞վ մեծազօր, մեծափառ կայսրուհի: Այս բանը, միտ զնելով այն մեծահարկի ծանրութեանը որ առել էր նորա կերպարանքը, այնքան ծիծաղելի երևեցաւ, մանուանդ կայիկային զգեստի մէջ, մինչև մարդ ու կին կոտորվեցան ծիծաղելուց: Բայց կայսերամայրը հրամայեց հետացնել այն կայիկը. պատճառ, անպատշաճ էր բազմութեանը ծիծաղել նորա առաջն:

Այս հանդիսակատարութիւնը վերջացած լինելով, կայսերամայրը ուղարկեց խեղոյն իւր աղախինը և բերել տուեց այն կայիկը.

պատճառ, շատ տեսակ բաներ էին ծագել նորա մարտմը. նա ըս-
կեց կապիկի հետ խօսել, որպէս թէ մարդ էր, և սա պատասխանեց
նորան շատ բան, և յիրաւի ոչինչ պակաս յաջողակութենով քան
թէ նորա հասակի երկխօսքը: Եւ ահա կոյսերամայրը ձեռքերը զար-
կեց գլխին և ձայն արձակեց. Աստ թէ կախարդված էինք մք, կամ
թէ սա կապիկ չէ, կամ թէ գոնեայ կախարդութենով կապիկ փոխ-
ված մի մարդ է: Իսկոյն հրամայեց որ զան սպասաւորքը, տանեն
այդ կապիկը մազերը խօզելու, պատուական խղերով արորելու և
լուանալու. նորան գլխից մինչև ոտք և հագցնելու նորան զարդա-
րուն զգեստներ, որպէս թէ մարդ էր: Այսերամար հրամանը կատա-
րեցին և մի քանի ժամից յետոյ կրկին յառաջ բերեցին կապիկը:
Եւ ահա տեսան ամենեքեան, որ արդարև մարդ է զա և մի շատ սի-
րուն երեխայ, թէև շատ թխտացած և գորշացած, թէև շարժուածքը
կապկանման: Այսբարհիս անշարի ուրախացած լինելով այս յեղա-
փոխութեան վերայ, առաւ փոքրիկ Պայվայը իւր գիրկէրը, շողջոր-
թեց նորա թշերը, համբուրեց նորան, լաց եղաւ և ձայն տուեց.
Գու փառարողդ մանուկ, ինչպէս բնկար զու այդպիսի դարչելի ա-
նասունների մջ. ինչպէս արամած պիտոյ է լինին քո ծնողքը քո
պատճառով: Այժմ զու իմս ես. ևս կամիմ հոգալ քո պիտոքը. և թէ
սիրուէի քեզ որպէս կապիկ, ևս առաւել կը սիրեմ քեզ որպէս
մարդ. և թէ վճարեցի 20,000 մանէթ մի անասունի համար, ապա
ծանր չէր ինձ որ մարդը ևս առաւել արժէր ինձ: Այս բոլոր բա-
ները այժմ հասկանումէր Պայվայը և ցուցանումէր օրէ օր աւելի
մարդկային վարք և խօսուէր օր ըստ օրէ աւելի բառեր:

Երբ Պայվայը յեղափոխվել էր այսպէս և կրումէր գեղեցիկ
հագուստներ և կոյսերամար սեղանակից էր և համարձակութիւն ու-
նէր գլուխը դնել նորա ծնկերի վերայ և քնել այդպէս. այնուհե-
տև բոլոր պալատականների աչքին երևեցաւ նա սիրուն և նազելի:
Եւ արդարև շատ սիրուն և սիրելի էր նա. և մի քանի շաբաթ սպի-
տակիւնով նորա զոյնը, զարձաւ նա մի քաղցրատեսիլ մանուկ: Բայց
ոչ թէ միայն նորա մարմնաւոր գեղեցկութեան վերայ ունէին նորա
զարմանալ, այլև նորա բանականութիւնը զուարթ ու ակորձելի էր:
Օր ըստ օրէ աւելի պայծառապէս փայլատակումէր նորա, կապիկների
և անասնական վայրենի կեցութենով նսեմացած, բանասիրութիւնը,
և մի քանի ամի մէջ մոռացաւ նա իւր վազելը չորս թափների վե-
րայ, և քայլումէր օրէ օր աւելի կանգուն և այնպէս ամուր ինչ-
պէս մի մարդ: Այժմ կարող էր նշոյնպէս մի քանի բան պատմել
մտաբերելով իւր երկխօսական տարիքը և իւր կապիկային լմախա-

ուականութիւնը: Բայց այս գրողները այնպէս մութն և փոքր էին, որ ոչ ով չը կարողացաւ իմանալ թէ ինչ երկրից էր այդ երեսխան, թէպէտ կայսրուհին մեծապէս փափագումք վերահասու լինել այդ բանին:

Մի բնական բան էր, որ Գեհէլի քաղաքումը և շատ մընն նորա շրջակայքումը ոչինչ միւս խօսակցութիւն չը կար, եթէ ոչ, Պայվայի, կայսերամօր սիրածի վերայ, որ լինելով կապիկ, յեղափոխվել էր: Այսու ամենայնիւ կայսրուհին յանձն առաւ մարդասիրապէս հոգաբարձու լինել Պայվայ մանուկի համար. պատճառ, նա մի բարեպաշտ և երկիրաձոճ կին էր: Սա շատ լաւ հասկանալով թէ պալատումը, ուր Պայվայը յառաջուց երևել էր որպէս կապիկ, կապկային արուեստներ կ'ուսուցանեն նորան, այլև նորա սիրտը կ'ապականովի շողմարարութիւնով. յիրաւի, կայսերամայրը մի մեծ գործ կատարեց հրամայելով պալատից հեռացնել այն մանուկը որ շատ սիրելի էր նորան, և ուղարկելով մի իմաստուն վարժապետի մօտ որ մի օրինաւոր մարդ շինէ նորան:

Այս վարժապետը իւր բնագէտ օգնական դաստիարակների հետ միասին կենումք մայրաքաղաքից և մարզերի աղմուկ ու շփոթից հեռի, մի առանձնական ձորի մէջ, Ինդոս գետի մօտ: Սորա իմաստութիւնը, աստուածսիրութիւնը և մարդասիրութիւնը բոլոր Ասիայի մէջ դոպասանած էին, և թագաւորները և իմաստունները հեռաւոր աշխարհներից ուղարկումին իւրեանց որդիքը նորա մօտ, որ դաստիարակէ նորանց դէպ ի ամենայն առաքինութիւն և բարեխառութիւն: Սորա մօտ ուղարկվեցաւ և Պայվայը, երբ որ գնումք դէպ ի տաներորդ տարին:

Այս մանուկը ստացաւ բարի բնաւորութիւն, նորա մէջ չը մնաց ոչինչ հետք այն չար կապկային խորամանկութենից և նենգաւորութենից որոնց մէջ երկար ժամանակ կացել էր. այն և այն անմեղ և բարեսիրտ խաղարկութիւնքը որոնց զեռ ևս անձնատուր էր նա, հրաժարվեցան նորանից, և մի քաղցր շնորհք և մի մեղմ ծանրութիւն փայլումին մանուկի ճակատի վերայ, որ հետ զհետէ մօտենումք երիտասարդական հասակին: Նա դարձաւ իմաստուն վարժապետի սիրելին, ըստ որում Պայվայի աչքը և սիրտը ուղղած էին դէպ ի Աստուած և երկիրք, և նա այնպէս արագ ու զարմանալի յառաջադիմութիւնք գործեց բնագիտութեան և աստղաբաշխութեան մէջ, որ իմաստուն վարժապետը ցաւումք այն բանի վերայ, երբ որ կայսերամայրը կրկին պահանջեց նորա դարձը դէպ ի պալատը և աղմկալից կեցութիւնը քաղաքի մէջ: Այս մանուկը, յաճախ ասու-

մեր վարժապետը իւր մտերիմ բարեկամներին, պիտոյ է լինի մի արժանի անօթ Աստուծոյ ձեռքումը, ինձանից յետոյ ընդունելու և յառաջ տանելու այս իմ գործը, երբ որ ևս ձերութենից սկիսեցա՞ծ ու խախուսեցա՞ծ էի. բայց և աշխարհը կարօտ է հանգարտ և խորհորհրդուրդ մարդերի. այ՞ն և սուրբ աւելի քաղցրապէս փայլում էրկիւղած մարդու ձեռքումը:

Պայլալը ինչպէս եռանդուն սրտով և զգաստ մտքով ըմբռնումը և պահպանումը իմաստութեան խրատքը, նշնպէս շոյտ և արագ էր մարմնուար կրթմանքների մէջ, այնպէս որ ըմբշամարտութեան, ուսուելու, մաղելու, սուր ու նիզակ խաղացնելու և բոլոր միւս զինուորական շարժողութենների մէջ աւելի շուտափոյթ էր քան թէ շատ շուտափոյթները: Այս պաշտանի մէջ շատ օգտակար գտանվեցաւ նորան այն զիւրադարձութիւնը և զիւրաթեքութիւնը որ ուսել էր նա ընկերակից լինելով կապիկներին անտառումը և ձեռնածունների հնարագիտութենովը: Այլև փայլենի անապատումը ապրելով, ամուր և անվաստակելի էր կացուցել իւր մարմինը որ և հեշտ կարող էր տանել ցրտի և ջերմի, ամենայն աշխատութեան և գործի:

Պայլալը դարձել էր տան և եօթն տարեկան, մի նուրբ և նշանաւոր հասակով երիտասարդ, այնպէս որ նա երկայնութենով զերազանց էր հասարակ մարդերիցը. ով որ տեսանումը նորան, ամենքեան միաբերան խոստովանումէին թէ նա երիտասարդների մէջ առաւել զեղեցիկն ու համեստն էր: Պայլալին պիտոյ էր ահա թողուլ իւր իմաստուն վարժապետը և իւր խաղընկերքը և վերադառնալ զէպ ի փառաւոր և աղմկալից Գեհլին, այրի կոյսրուհու պալատը:

Այրի կոյսերամայրը ընդունեց նորան իւր ապարանքումը շատ սիրով և քաղցրութենով, և այնպէս սիրումը նորան որպէս թէ իւր թոռն էր: Այս վեհապատիւ կինը արդարև շնորհ ունենալով իւր որդեգրի վերայ, կրկին հեռացրեց նորան իւր մօտից և պալատիցը: Աղարկեց նորան պատերազմ զէպ ի արևմուտք, ուր երեք տարի արդէն սաստիկ կռիւ էր ընդդէմ Պարսից այն աշխարհների մասին որ հիւսիսակողմումը տարածվումէին զէպ ի սարերը: Այս պատերազմը տեսց տակաւին երեք տարի, և Պարսիկքը վերջապէս ստիպվեցան խաղաղութիւն խնդրել: Պայլալը պատերազմից յետ եկաւ մեծ յաղթութեան հանդիսով. նորա կորիչ սուրբ այնպիսի պարճանք էր ճարել նորա համար, որ նա մի մեծ հրամանակալութիւն ստացաւ և դարձաւ կուսակալ այն աշխարհների վերայ որ միւսանգամ առած էին Պարսից ձեռքից: Այսպիսի պաշտուն յանձնումը կոյսրը այնպիսի մարդերի որոնց առաւելապէս բաշխել էր ֆուր հաւատը:

Բայց և այս գրութեան մէջ երկար չը մնաց Պայվայը. նորա զարմանալի ձախտագիրը այնպէս բերեց, որ նա պիտոյ է արժանանար աւելի բարձր պատուի և հասանէր այնքան բարձր փառքի, որ այս աշխարհի վերայ դորանից աւելի բարձրին հասանել չէր կարելի:

3. Պայվայի բարձրանալը և փոփոխութիւնը:

Կայսրը, այլի կայսրուհու որդին, որ իւր ամուսնութեամբ ունենալով Գեհլի քաղաքումը, տիրումը բոլոր Էնդկաստանի վերայ, ունէր մի հատ ազդիկ, Բանը այսպէս լինելով, պատահեցաւ մի անցք որ սոփոր էր պատահել այն տեղ, ուր չը կային թագաւորական ամրոցի ժառանգներ. ժողովուրդը վրդովեցաւ, որովհետեւ պատուսէր և գահասէր մարդիկ շատ վեր կացան այս տեղ և այն տեղ և ծածկապէս ամենայն տեսակ չար խորհուրդներ սերմանցին: Այս գործի մէջ շատ արի էին մանուանդ թէ կայսրի ազգականքը, որ կարծումնին թէ իրաւունք ունին ամրոցի վերայ: Այս բանը գառնացրեց թագաւորի օրերը և նա հոգաի մէջ էր. առաւելապէս երկիւղ ունէր այն կարող պատերազմական մարզերից որ հօթն տարի ընդդիմացած էին Պարսիկներին և վերջումը յաղթող էին գտանվել. սոցա մէջ կար մի զորագլուխ Ֆերդաթ անունով, մի յանգուզն մարդ որ իւր նախապապի կողմից ասումը իւրեան թագաւորի եղբորորդի, որ և ամենից առաւել աշխատումը ձեռք ձգել արքայական թագը: Այս դժուարութեան մէջ պիտոյ է կայսրը գտանէր իւր համար մի յաջորդ, որ մի գուցէ տակաւին իւր կենդանութեան օրերումը ապաստմութիւն ծագէր: Այս բանը հեշտ կատարելի էր, բայց կայսրը ցանկանումը, որ այն մարդը որ իւրանից յետոյ թագաւորելու էր, լինի նոյնպէս իւր փեսան և իւր աղջկոյ ամուսինը: Բայց սորան չունէր նա համարձակութիւն ընտրելու, այլ ընտրութիւնը ստորադրած էր մի անողորմ օրէնքի տակ, որ Էնդկաստանի թագաւորները, սկսեալ շատ վաղ ժամանակներից, սահմանած էին այն խորհրդով որ մի գուցէ թուլամորթ մարդիկ ամուսնուտէին: Այս օրէնքին հետեւելով, որդին ժառանգումը հայրենական թագաւորութիւնը. բայց եթէ կայսրը ունէր միայն դուստրներ և կամեւումը անդրանիկը պահպանել ամրոցի վերայ, ապա հարսնանումը նա այն երիտասարդին որ կուռի մէջ յաղթող կամ բաղգաւոր էր գտանված, և այնուհետեւ կայսրի փեսան անբի մահուց յետոյ նստումը ամուսնու: Այս կոխը պիտոյ է լինէր մի վագրի կամ առիւծի հետ արձակ հրապարակի մէջ, ուր պիտոյ էր յանձն առնուլ մահ և կեանք, ամենամեծ պատուին հասանելու համար, և արդեօք պատերազմողը

պիտոյ է մանուկ հասակում գերեզման իջանէր, թէ կայսերական աթոռին արժանանար, այդ բանը շատ անգամ կախ էր մի լոկ բոպէի բերման վերայ:

Սորա համար կայսրը ծանուցարար մարդիկ դուրս ուղարկեց զէպ ի ամենայն աշխարհ. սորա փողը փռելով քարոզ կարգացին, թէ Էնդիպոցոց կայսրի դուստրը, գեղեցիկ որպէս արեգակ, ախորժելի որպէս լուսին, լինելու է այն մարդու ամուսինը որ զաշնակով ու սրով արձակ հրապարակի մը զգետնելու է մի բննդալեան վագր կամ առիծ, և այս յաղթող ամուսինը ժառանգելու է թագաւորութիւնը: Այնուհետեւ եկան հաւաքվեցան թագաւորներ և իշխաններ, կոմսեր և ասպետներ մտօնց և հեռուից. բայց տէրութեան իշխանքը և մեծամեծքը պատրաստվեցան հանդիսակից լինելու այս օրին:

Արբ որ լուսացաւ այն առաւօտը, երբ պիտոյ է կատարվէր կոխը, վաղվաղ դուրս թողվեցաւ վագրը իւր երկաթի վանդակից հրապարակի մը, որ ամենեքեան նկատեն նորան: Այնուհետեւ ինչ մարդիկ զեռ ևս ցանկութիւն ունէին պատերազմելու այն գաղանի հետ, յայտնեցին իւրեանց անունները հանդիսի գլխաւորին, դատաւորի մօտ, և սա կարգով գրեց այդ անունները, միտ զնելով ամեն մինի տոհմանականութեանը և աստիճանին, այնպէս որ առաւել երեւելի մարդը պարտական էր և յառաջ հանդիպել գաղանին: Բայց վագրը էր մի այնպիսի չար գաղան, այնպէս բարձրահասակ և յաղթանդամ, որ կուռաւեր եկաւորների մեծ մասը յետ քարշվեցաւ և մնացին մի քանի մարդիկ որ կամք ունէին մնակոխ լինել վագրի հետ: Սոցա մէջ առաւել երեւելին էր Պարսկաստանի թագաւորապը:

Արբ ժամանակը մօտենումը կէտօրին և բոլոր ժողովուրդը և իշխանները և ասպետները և տղամարդիկը ժողոված էին, ապա երեւեցան կայսրը և կայսրուհին և կայսերամայրը, նոցանից յետոյ երեւեցաւ և թագաւորազն աղջիկը բերդի դուրս ցցուած պատուհանով որ ցած էր նայում ասպարէզի վերայ, ուր շինած էին աթոռներ ամենեցուն համար: Քաղաւորազն աղջիկը փայլատակումը ուկուց, պատուական քարերից և անդամանդներից, բայց նորա գեղեցկութիւնը և ծաղիկաթիթի մանկութիւնը նսեմացուցանումը այս բոլոր փառահեղութիւնքը: Արբայայն աղջիկը, սպիտակ որպէս ձիւն, նստած էր այն տեղ տրտում, աչքերը զէպ ի ցած թողած, ահ ու զողի մէջ թէ մի գուցէ պատահամը մի վատթար ամուսնու վիճակի, այլև վախենալով վագրի ճանկերից և այն զարհուրելի խաղարկութենից որին պիտոյ է ականատես լինէր ինքը: Շատերը սեռանելով սորա ծաղիկաթիթի ախորժելի մանկութիւնը, մտածումէին

խրեանց մէջ պայտես. Եթէ վագրը չը լինէր այդքան սոսկալի, այս պղպխի սակաւագիւտ հարան ստանալու համար կը մտածէինք ասպարէզ և կը փորձէինք բաղդի յաջողութիւնը:

Բոլոր բաները կարգի գրած լինելով, կայսրը պատուհանից գլխով արեց և հանդիսի դատաւորը նշան տուեց: Քողերը և թըմբուկները հնչեցին, ասպարէզը բացվեցաւ և Պարսկաստանի թագաւորազը ներս մտաւ ամուր և համարձակ հոգով, մի գեղեցիկ և քաջ տղամարդ, որի պատերազմական յաջողակութեան փորձը Հնդկացիք առած էին զանազան ջերմ կռիւների մէջ: Սա արիասիրտ մտանցաւ գազանին, որպէս թէ կամենումը առաջնից յարձակվիլ նորա վերայ: Բայց վագրը յանկարծ, օձային խորամանկութենով թռաւ նորա վերայից և քամակից պատտուեց նորան վերուտ ի վայր: Բագաւորաղնի սրտարիւնը ծուխ արձակեց դեպ ի երկինք. բայց կայսերաղն աղջիկը ուշաթմախ եղաւ այս ողորմելի տեսարանի վերայ և վայր ընկաւ ամբողջը: Բոլոր ժողովրդի զողը զարկեց և մի մահաշունան հանդարտութիւն եկաւ բաղմութեան վերայ:

Արուողներից մի քանիքը, որ կամեցած էին ասպարէզ մտանել, տեսանելով այս քաջ տղամարդի արագ ու զարհուրելի կործանումը, այնպէս ահաբեկ եղան, որ շամաչեցին իւրեանց աննունները ջնջել տալ և կամաց կամաց հեռանալ, որպէս թէ ամենեւին չէին եղած այն տեղ: Եւ որովհետեւ թագաւորները և արքայազուները պակաս էին կուտի ասպարէզումը, գործը հասաւ աւելի ցած կարգի մարդերի: Այժմ դուրս եկաւ մի մարդ որին ստուռնին Հնդկաստանի հսկայ, և որի անունը մեծ համբաւ ուներ պատերազմի մէջ: Սա էր Միրզախի իշխանը, մի անխաղործի որդի, Ղահօր աշխարհից, որ իւր քաջութենովը հասել էր բարձր պատուի և մեծարանքի, և թագաւորը գովասանումը նորա յաղթութիւնքը, բայց երկիւղ ուներ նորա յատուկ անձնից պատճառ, մի վայրենի և խոշոր մարդ էր, և խաղաղութեան միջոցին ևս արիւնտ սուրը մերկացրած էր նորա սրտի մէջ. այլև մարմնով տգեղ ու անձուռնի էր: Կայսերաղն աղջիկը թուրացաւ տեսանելով նորան ասպարէզ մտած, և շատ յօժար կը լինէր ինքը կրօուել վագրի հետ, քան թէ պղպխի մարդու ամուսին դառնալ: Բայց Աստուած ազատեց նորան այդ ցաւիցը. պատճառ, Միրզախը թէև շատ զօրեղ մարդ էր, այնու ամենայնիս սպանվեցաւ. նորա ոտքը սայթաքեց աւազի մէջ, երբ որ նա կամենալով բաղխել վերայ վաղղ վագրը, չը կարողացաւ իւր զարկը դիպեցնել այն տեղին, ուր հարկն էր, և վագրը շուտով թռաւ նորա վերայ և բաժանեց գլուխը ուսերից: Այս բանի վերայ ուրախութեան ձայն բար-

ձրացրեց ժողովուրդը. պատճառ, Միրզախը տակի էր ամենեցուն
աչքին, և բուրբերեան հոգսի մէջ էին խրեանց սիրեցած թագու-
հու պատճառով:

Գիտեալները արիւնշաղախ դրած էին այն տեղ, և ասպարէզը
փակվեցաւ. փողը հնչեց և թմրուկը որոտաց, բայց չերևցաւ ոչինչ
կռուող, Կայսրը տաքնապի մէջ էր մտածելով, եթէ վագրը մնաց
անյաղթելի, ապա թագաւորութիւնը խրանից յետոյ կը պատկա-
նէր օրէնքով իւր տակի մերձաւոր եղբորորդուն: Ամենեքեան նայ-
ումին ահա հպարտ ֆերդանթի վերայ, որ կայսրից յետոյ երկրոր-
դական պատիւը ունէր, որ և արհամարհարար ժպտումը, երբ որ
ասպարէզը դատարկ մնաց: Այս ֆերդանթը քաջ մարդ էր, բայց յան-
դուզն և անիրաւ և կայսրին թշնամի. այս պատճառով ցանկանու-
մէն ամենեքեան, որ թագաւորական աթոռը պահպանողի կայսրի ազ-
ջկայ համար, որովհետեւ կայսրը և նորա թագաւորազն դուստրը միշտ
մարդատէր և ողորմած էին զեպ ի ժողովուրդը, Բայց և այս ան-
գամն ազատվեցաւ կայսրը իւր տաքնապից, որովհետեւ ասպարէզը կր-
կին անգամ քաջվեցաւ և ներս մտաւ մի զեղեցիկ նրբահասակ տղա-
մարդ, Սա էր Պայվայը. ժողովուրդը տեսնելով սորան, խելոյն
ցնծութեան ձայն արձակեց և ծափ զարկեց. Պայվայը բարձր ձայնով
խօսեց այսպէս. Ես հրապարակ եմ դուրս եկել ոչ թէ տղիտանա-
լով իմ չափը, այլ երկար միջոց սպասած եմ, որ ինձանից մի ա-
ւելի լաւը հանդէս գար. այժմ թող Աստուած օգնական լինի ինձ
և ողջութիւն պարգևէ կայսրին և թագաւորազնուհուն: Այս խօսքը
ասած, նա յարձակվեցաւ զազանի վերայ, և զազանը նորա վերայ.
բայց այս տեղ կարելի էր նկատել, թէ աստուածային նախախնա-
մութիւնը ինչ խորհրդով թոյլ էր տուել Պայվայի անտառակեաց
լինելը. Պայվայը կապիկներէ մէջ ուսած, վագրի ամեն մի վերայ
թռչելու ընդէին, կարող էր զեպ ի մի այլ կողմ թռչել, նորա ա-
մեն մի խորամանկութեանը հանդիպել մի այլ խորամանկութենով,
այն զազանի ամեն մի քայլախօսը և հայեացքը այնպէս չափել ու
կշռել, որ վագրը շուարած մնաց և հանդարտեց մինչև միւսանգամ
յարձակիլը: Բայց նայեցողներին մի ահարկու տեսարան էր սա. եր-
կու հակառակորդները արած էին ահա քսան ոտտիւնք մինը միւսին
փոխանակելով, և Պայվայը զեռ ևս խեթկած չէր այն զազանի մար-
մինը. վերջումը դիպուկ բուպէ գտանելով, ուժը լարած վեր թռու-
ւար զազանի շալակի վերայ, շրջափակեց նորան և իւր լայն դաշ-
նակը խեթեց մինչև ի կոթը վագրի ուսերի մէջ: Գազանը գոռաց,
մահու տաքնապի մէջ քսան քայլաչափ միւս կողմը թռուաւ, յետոյ

ձգեց ոտերը և սատակվեցաւ: Բայց Պայվայը մինչև վերջը մնաց նրստած իւր տեղումը և պինդ կացել էր վագրի շայկումը, որ մի գուցէ սա իւր վերջին ցնցիւնների մէջ ճանկերովը մնասէր նորան: Ամենեքեան ցնծացին և ուրախութեան ձայնը լծնդաց ասպարէզի շորս կողմը որպէս հողմի մրրիկ:

Այնուհետև կայսրը ցած իջաւ իւր բարձր ամոսից և պալատի պատուհանիցը, ներս մտաւ ասպարէզի մէջ և բարձր ձայնով խօսեց ժողովրդի առաջնւ պայպէս. Օրհնեա՛ւ լինի Աստուած, որ ընտրել է ինձ փեսայ և փոխանորդ այս տղամարդը, առաւել իմաստունը և առաւել քաջը իմ հպատակների մէջ: Գրկախառնեց և համբուրեց սորան ժողովրդի ներկայութեամբը, և ժողովուրդը ցնծաց այդ բանի վերայ: Պայվայը խոնարհեցաւ կայսրի առաջնւ մինչև գետին, համարեա՛ թէ իւր ծակատուփը շոշափելով հողը, բայց կայսրը բարձրացրեց նորան, և վեր տարաւ դէպ ի պատուհանը իւր լծագաւորացն աջջկայ մտա: Յա դրեց երիտասարդի գլուխը մի կանաչադարդ պսակ որպէս յաղթութեան նշան, և հազցրեց նորա մատի վերայ մի ոսկի մատանի, որպէս նշան փեսայութեան: Բայց ով որ այս անցքի վերայ առաւելապէս ուրախացած էր, իմացիր դու այրի կայսերամայրը, որի ձեռքով այս յաղթող տղամարդը գնած էր որպէս կապիկ և տուած էր դաստիարակելու այն իմաստուն վարժապետին Ինդոս գետի մտա: Այժմ շատ և շատ ուրախանալով համբուրեց նա Պայվայի երեսը, նայեց դէպ ի երկինք և ձայն արձակեց ասելով. Ողորմած Աստուած, սյապէս էր հաճոյ քեզ և այսպէս ևս լծոյլ տուեցիր դու քր կատարվի ամենայն բան, որ մի գուցէ օտարականներ տիրեն մեր ժողովրդին, այլ մեր ձերութեան օրերումը ուրախութիւն պատրաստվի մեզ:

Երբ որ Պայվայի ամուսնութիւնը լծագաւորացն աջջկայ հետ մեծ փառքով կատարվեցաւ, և նորան կայսրը հանդիսապէս ամոսի յաջորդ կարգեց, և լծագաւորութեան իշխանքը և ժողովուրդը ընդունեցին նորան, ապա ուղարկվեցաւ նա դէպ ի հարաւ որ կտա վարէ Բնդալիայի աշխարհը և այն մեծ գաւառները որ զօրանից դէպ ի այն կողմը մինչև Զինաստանի սահմանքը տարածվումին: Այն տեղ բնակումէր նա իւր ամուսնու հետ մի մեծ քաղաքի մէջ Գանդեսի մտ, որ ասլումէ կալկաթա:

Այս տեղ միանգամ որս էր գնացած Պայվայը և վազելով որսի քամակից բաժանվեցաւ իւր ընկերներից և մոլորվեցաւ խոր անտառի մէջ: Գիշերը վերայ հասանելով, ստիպվեցաւ նա բացօթեայ լինել: Վեր մաղչեց մի ծառի վերայ և հանգստացաւ այն տեղ, որ

ապահով լինի վայրենի դաղանների երևալից: Առաւօտը բացուած, տեսա մի ջուր որ շողջողումէր, և իմացա որ միսանգամ գտանվումէր Գանգէսի գետափումը: Մի զարմանալի կերպով խաղաց նորա սիրտը, նորան թմբումէր որպէս թէ մի ժամանակ տեսած էր այս ծառերը և մարգագետինքը: Յառաջ զնալով և տեսնելով մի փոքրիկ եղէզնապատ տուն և մի կանաչ պղի նորա մօտ, տկամայ արտասուք եկան նորա աչքերը: Բայց նա չը գիտէր թէ այս ինչ գուժ է նորա սրտի մէջ և ինչ էր դորա խորհուրդը. պատճառ, նորա մանկութեան քաղցր յիշատակութիւնքը վերատին նորոգվեցան. բայց չէին այնքան պայծառ նորա հոգու մէջ, այլ այնպէս էր նորան, ինչպէս սովոր է լինել մարդուն երազի մէջ: Բայց երբ որ Պայվայը մտեցա այն փոքրիկ տանը, յանկարծ նորա առաջն լուսափայլեցա բոլորը. ձայն արձակեց նա կրկին և կրկին անգամ. Մի Պայվայցո, Պայվայցո, և ջերմ արտասուք գլորվեցան նորա թռչելի վերայից. պատճառ, միսանգամ տեսա նա իւր սենեկի փոքրիկ լուսամտար, և զեռ ևս կանաչ էր խաղողի ծառը, որի վերայ Պայվայցո թռչելիք շինած էր իւր բշնը, և տակաին այն տեղ, պղու գրան առաջն կանգնած էր հին արմաւենին որի տակ մանուկը այնքան յաճախ խաղ էր արած: Այս միջոցին մտեցա նորան մի կին ձինափայլ սպիտակ մազերով և հիանումէր Պայվայի վերայ. սա իմացա իսկոյն որ այդ պատուը իւր մայրն է, փաթաթվեցա նորա պարանոցին, համբուրեց նորան, շատ արտասուեց և ասաց յետոյ. Աս Պայվայն եմ, քո կորած որդին: Մայրը չը կամեցա սկզբումը հաստատել, բայց երբ որ Պայվայը պատմեց նորան իւր գլխի բոլոր զարմանալի անքերը, ապա հաստաց մայրը և ուրախացա վերատին գտանելով իւր որդին: Պատա կինը ապրումէր այժմ միայնակ այն տան մէջ, որովհետեւ նորա ամուսինը երկու տարի յառաջ վախճանած էր: Այսպէս ահա, երկարտե տրտմութենից յետոյ միսանգամ ջերմացա պատախ սիրտը ուրախութեան ճառագայթներէից:

Այժմ հրաժարվեցա Պայվայը իւր մօրից և յետ եկա դէպ ի Ասլիխան: Ապա իւր ամուսինը առած իւր հետ, բերեց մօր մտը, որ ուրախացնէ պատախ սիրտը. այլև Պայվայը հրամայեց շինել մի փառաւոր ապարանք այն փոքրիկ տան և անտառի մօտ ուր ինքը որպէս մանուկ խաղ էր արած, և կենումէր այն տեղ բոլոր ամառը: Ամենայն ամառն զալիս էր այս տեղ և ինամարիումէր իւր մայրը, որ մնաց իւր եղէզնաչէն տան մէջ մինչև իւր վերջը: Մի քանի տարուց յետոյ մեռա կայսրը և Պայվայը թագաւորեց բոլոր Հնդկաստանի վերայ և կառավարեց իւր տերութիւնը այնքան արդարապէս

և կարողապէս, որ վաղուց չէր թագաւորած մի այդպիսի մեծ և բազմաւոր կայսր:

8. 2-րդ -- 1-ին ԲՆԴ-ԻՆԵՐԸ.

1. Օտարութի գառաստանը:

Պարսկաստանի թագաւոր Սարբազը, իւր ապարանքի մեծ սրահումը, փառաւոր արքայական աթոռի վերայ նստած, դառաստան էր ստնում: Նորա յաջողակութեան վերայ գատալճխո կտրելու մէջ, որ ստացած էր բազմաժամանակեայ փորձով, զարմանումէր բոլոր Ասիան: Բայց միանգամ նորա թագաւորական աթոռի առաջև երևեցան երկու մարդ և յառաջ բերեցին մի շատ դժուարին և տարակուսական վէճ: Այս մարդերից մինը էր մի ծերունի գունաթափ և նուազ երեսքով, առաջնորդելով նորան մի երկասասարդ որ նման էր մի լիք վարդակոկոնի որ ահա կամենումը բացվիլ: Ծերունի մարդը վայր ընկաւ երեք անգամ, իւր ճակատով շոշափեց զետինը և խօսեց այսպէս. Մի թագաւորների թագաւոր և Աստուծոյ տեղակալ, ես մտնումեմ քո արքայական աթոռի ոտքին և խնդումեմ քեզանից գառաստան: Ես ունեի մի հատիկ որդի, որ իմ կեանքի ուրախութիւնն էր. իմ սիրտը քնքուշ սիրով կապած էր նորա հետ, և ես լինելով հարուստ և պատուեալ, ոչինչ բանի կարօտ չէի, իմ երջանկութիւնս լրացուցանելու համար: Երբ որ իմ որդին ութ տարեկան էր, պատահեց ինձ իմ առուտրական գործերի համար յանձն առնուլ մի հեռաւոր ծանապարհորդութիւն: Ծանր էր իմ սրտին հրաժարվիլ այն սիրուն և նազելի տղայից, որի բանականութիւնը և մարմինը ծաղկումէին և փթթումէին անսովորապէս արագ կերպով. իմ անչափ մեծ սէրը կուրացրեց իմ աչքը, որ ես մտացայ հեռաւոր ծանապարհորդութեան վտանգը և առայ նորան իմ հետ: Ապօ ինձ, այդ անզգուշութեանից հասել է ինձ երկար ու դառն աղէտք: Ընապատումը, մեր կարաւանի վերայ յարձակվեցան աւազակներ. ես ծանրապէս վիրաւորվեցայ և պիտոյ է իմ յատուկ աչքովս տեսանէի, որ իմ սիրելի զաւակս խլած ինձանից տանումէին: Ես ազաղակեցի նորա քամակից, նա իւր փոքրիկ ձեռքերը պարզեց կողկողազին դէպ ի յիս, բայց աւազակները ունեին քարեղէն սիրտ և հեռացան տանելով իմ զաւակը: Այն ցաւը և յուսահատութիւնը որ տիրեցին իմ սրտին, անպատմելի են: Ախտաճո տարան ինձ իմ ընկերբը, բայց կենդանացայ ես որ ապրիմ և երկար ժամանակ արտասուեմ իմ յիմարութեան վերայ:

Ես վերադարձայ իմ հայրենիքս և մարդիկ ուղարկեցի դէպ ի

աշխարհի ամենայն կողմեր, որ հարցուփորձ անեն իմ զուգորդ համար. բայց նա կորած էր և ևս տասն տարի տրտմութենով անցուցի առանց մի լուր տասնալու նորա մասին: Կ՛մ գանձերը զիջվումէին միմեանց վերայ առանց կամեցողութեան. ևս ծերացայ և ցուազարվեցայ, պատճառ, մի մշտնջենաւոր վիշտ հալումէր ու մաշումէր իմ կենդանութիւնը. ամենայն օր սպասումէի իմ վախճանին: Արովհետև ժառանգ չունէի, իմ հարստութեան առաւել մեծ մասը կտակեցի արքունի դանձատանը և մնացածը իմ աղագականներին և ծառաներին. կտակը յանձնեցի դատաւորին: Կս կարօտով փախազումի իմ մահուն, և ահա այս երիտասարդը որ այժմ կանգնած է քո արքայական մեծութեան առաջև, ներս մտաւ իմ մօտ և յայտնեց ինձ թէ իմ որդին է. նորա բոլոր խօսուածքը համաձայն էին ճշմարտութեան, նա ամենին ճիշդ պատասխանեց իմ հարցումներին. իմ սիրտը շարժվեցաւ զթով դէպ ի նա. ևս իսկամուտ եղայ, որ նա իմ կորուսած որդին էր, և ուրախանալով նորա վերադարձի վերայ, վերստին առողջացայ: Կս գնացի դատաւորի մօտ և յետ պահանջեցի իմ կտակը. բայց դատաւորը հաստատումէ թէ այս պատանի օտարականը մի խարերայ մարդ է և ոչ թէ իմ որդին, ըստ որում ստնտու կինը չէ գտանում նորա վերայ այն նշանները որ նա ունեցած էր երեսայութեան ժամանակին: Այս պատճառով ահա զիմեցի քո արքայական ամոռի առաջև, որ լուսաւորումէ արդարութեան և իմաստութեան արեղակը, և աղաչումմ՛ք քեզ, որ քո իմաստութենով վերահասու լինիս ճշմարտութեանը:

Այս տեղ ծերունին լուռ կացաւ և արտասուեց. բոլոր ժողովի քիբտը շարժվեցաւ ծերունու պատմած բանիցը, և համարեալ թէ ոչ ով տարակոյս չունէր, թէ այս օտարականը, որի արտաքին կերպարանքը վկայութիւն էին տալիս նորա համար, ծերունու որդին է: Ամենայն մարդ ցանկանումէր լսել թագաւորի վճռական պատասխանը, և զարմացած էին, որ նա, ընդդէմ իւր սովորութեանը, լուռ էր և երևումէր թէ մտածութեան մջ է:

Բայց ագահութիւնը տիրել էր թագաւորի սրտին, երբ որ նա լսեց թէ այն օտարականի գալստեան պատճառով իւր գանձարանը զրկվելու է մի ծոխ ժառանգութենից: Այս ագահութիւնը խուսրեցրեց նորա հոգին. շարժվեցաւ նորա բարկութիւնը և նա իսկի աչքով նայեց երիտասարդի վերայ, որ համեստ համարձակութենով կանգնած էր այն տեղ: Աւերջապէս, թագաւորը բացեց բերանը և ասաց, Գատաւորը կտարիւր է իւր պարտականութիւնը. ստնտու կընօջ վկայութիւնը միայն կարող է այս տեղ վճիռ տալ բանին, և

եթէ զու ոչինչ այլ սպացոյցք չունիս, խօսեց նա դէպ ի օտարահանր, եթէ ոչ, քո յատուկ ասութիւնը, ապա չես կարող համարվիլ այս ծերունու որդին և ժառանգը: Ինչ փաստերով կարող ես հաստատել քո պահանջողութիւնքը. խօսիր:

Այլ տէր, աներկիւղ պատասխանեց երիտասարդը. իմ անբողջ ճակատագիրը չէ տուել ինձ ոչինչ արտաքին հնարք, որ կարողանայի դատաստանական կարգով ապացուցանել իմ ծնունդս: Ես չունիմ ոչինչ վկայք, բայց միայն իմ յիշողութիւնս որ հաւատարմապէս պահպանել է իմ ընդունած առաջին տպաորութիւնքը: Մանր ու փոքր բաներ, որ կարող էին յայտնի լինել ինձ և իմ հօրը. թէպէտ հաստատումն իմ ասութիւնը, բայց որովհետև օրէնքը չ՛ սալիս ինձ իրաւունք իմ յատուկ գործի մէջ վկայ լինել, ապա գիտեմ ես մի հնարք միայն, սաուզելու ճշմարտութիւնը: Շատ ճանապարհորդած եմ ես, և թէպէտ մանուկ էի, այնու ամենայնիւ փորձած եմ զարմանալի բաներ շատ. բայց ոչինչ այնպէս զարմանալի բանի ծանօթացած չեմ, ինչպէս մի կախարդի, որ համարեմ թէ ամենագէտ է: Այս կախարդը բնակումէ մի սարի վերայ Հնդկաստանի սահմանի մտաւ: Նա ունի շորս ոսկեղէն գնդակներ, որ զուրս է ուղարկում դէպ ի աշխարհի շորս կողմերը: Գոքա մի քանի բույրի մէջ թռչումն դէպ ի երկրի վերջը և տեղեկութիւն են բերում ամենայն բանի մասին որ պատահումէր նորս վերայ: Այնչ ըրան ծածուկ չէր նոցանից, նոքա անտեսանելի կերպով ներս են մտանում փակած դռներից, ցած են իջանում ծովի անդունդքը, անցանումն երկրի մէջից և ապարանքների հաստ պատերի միջովը ներս են թափանցում ինչպէս բարակ օդի միջով: Այս գնդակների զօրութենովը իմացայ ես որ իմ հայրը գեւա ես կենդանի է, որ նա անդադար ցաւումէ իմ վերայ, բայց ահա՛ երկար ժամանակ հիւանդ էր, և թէ պիտոյ էր ինձ թեաւորել իմ քայլափոխքը և շտապել, եթէ կամի նորան մեռանելուց յառաջ տեսանել: Արեւն, եթէ կամիս դու, ո՞վ արգարադատ տեղակալ Աստուծոյ, մի հաւատարիմ մարդ ուղարկել այդ կախարդի մտա, ապա կը յայտնվի ճշմարտութիւնը, թէև շատ և շատ դժուար լինէր վերահասու լինել նորան:

Այ՛, աղաղակեց Պարկաստանի թագաւորը, ես ինքս կամիմ տեսութիւն գնալ այդ մեծ կախարդին, և դու պիտոյ է ուղեկից լինիս ինձ. էգուց խկոյն, արեգակը ծագած, ճանապարհ կ'ընկնենք. անհամբեր սրտով փափագումէի տեսանել այդ գնդակները և սաուզել քո արած պատմութիւնը: Սպասիր դու, ո՞վ ծերունի, մինչև կը վերադառնամ ես: Եթէ այս երիտասարդի ասածը ուղիղ է, ապա իմ արքայական շնորհի թեկերը կը հովանաւորեն քեզ:

Զ. Ծանապարհորդութիւնը կախարդի մաս:

ԲԱՍԼՈՒՍԻ արշալույսը բացվելով սարերի վերայ, խեղճն Սարբայ թագաւորը մի քանի ընկերներով ճանապարհ դուրս եկաւ: Միրաղան, սյապէս էր այն երիտասարդի անունը, ձիւ վերայ Տեծածառ զնուակը թագաւորի կողքից և իւր խելացի խաւքերովը և զարմանալի գրչոյներովը ստար ազգերի և բարբերի մասին, կարճացնուակը արագամտիչ ժամանակը: Թագաւորը շատ սիրեց Միրաղային, և նորա կարող էին, մի քանի օր միասին ճանապարհորդած, խեղճն յետ դառնալ. ահա թէ ինչպէս բարեացակամ կերպով իւր սրտի մէջ վճռել էր թագաւորը Միրաղայի վեճը. բայց թագաւորի գլխաւոր դիտաւորութիւնը այն էր, որ ծանօթանայ այն զարմանալի գընդակներին: Նորա անց կացան սարերի, անտառների և գետերի մտախց, և լուսինը միանգամ նուազած և միւսանգամ նորոզմած, Հասան նորա այն սարին, որի վերայ բնակուակը կախարդը:

Թագաւորը կարծուակը թէ այս տեղ գտանելու է մի անպատապառած, և փոքր շեղաւ. նորա զարմացքը, երբ որ տեսաւ սարը չորս կողմից պատած ողկուղենիքով և շատ գեղեցիկ մրգաբեր ծառերով: Սարի կերպարանքը էր համարեա թէ բոլորակ, և նորա ստորոտքը ուներ մի ժամի ճանապարհ շրջապատ: Գորս չորս կողմումը կային զմայլեցուցիչ ձորեր. այդ սարը մեղմապէս և չափաւոր բարձրանուակը գէպ ի վեր, ինչ տեղից չորս փտակներ կարկանդակ հասուակին գէպ ի աշխարհի չորս կողմը: Սարի տափարակի վերայ շինած էր մի հասարակ տուն, որ նայուակը գէպ ի ձորերի մէջ գրած գիղերը. մի քաղցր ծաղկահասուակին մեղմ շնչելով փշեց գէպ ի վատտակեալ ճանապարհորդքը և բերեց նոցա վերայ մի նոք կենդանութիւն:

Մինչև սարի կատարը տեսնելուակին աշխատսիրութեան և բարեկարգութեան հետքերը. ամենայն տեղ աշխատուակին մարդիկ, կանայք և երեխայք շատ ժրջանութեանով և ուրախութեանով. նորա տաղեր էին առուժ ամենեին անհոգ, և երևուակը որ հազիւ թէ նկատուակին թագաւորի ներկայութիւնը:

Բերք մտանուակը, երբ որ երկու ճանապարհորդքը մտեցան կախարդի բնակարանին. երկեղեան մութը իջաւ. ձորերի վերայ, և հեռաւոր սարերը միայն օրպէս թէ կրակի մէջ կանգնած էին մտանող արևի հանդէպ: Միրաղան, որին շատ ծանօթ էին այս տեղի օրպիտութիւնքը, յառաջ գնաց և թագաւորը մեծ զգաստութեանով հետևեց նորա քամակից, իւր ուղեկիցներովը, Նորա ներս մտան առանց մի մարդ նոցա հանդէպ գնալու և հարց ասնելու նոցանից:

Այնուհետև Միրազան, բացից մի դուռն, և պատկերացաւ մի սենեակ, որի մէջ նստած էր մի տղամարդ և նորա չորս կողմը պատած էին վեց տղայք և վեց աղջկունք: Երևումէր, թէ նա դաս է տալիս նոցա, և երևալայքը ուշադրութեամբ և սիրով նայումէին նորա բերանին: Սա էր կախարդը. երկար ու ճերմակ մազեր ծփումէին նորա ուսերի վերայ. մի սպիտակ հանդերձ, կուրծքի տակից գոտեւորած, ցած էր թափփում նորա ոտերի վերայ. երևալայքը զգեստաւորած էին որպէս նա, միայն թէ ծաղկաթիթիթ տղայքը զանգրազարդել էին իւրեանց մազերը խարտեաշ գունով, միւսերը սեւա կամ թաւազոյն:

Թագաւորին այնպէս երևեցաւ, որպէս թէ լուսնի լրութիւնը, չորս կողմից աստուղներ պսակ կապած, հանդիսանումէ նորա աչքի առաջն, որովհետև մի այդպիսի տեսարան երբէք չէր հանդիպած նորան:

Միրազան ներս մտաւ սենեակը, և թագաւորը նորա հետևից. կախարդը վեր կացաւ, երբ որ տեսաւ նորանց, և երևալայքը անհետացան, ինչպէս թե՛ թե՛ առաւօտեան ամպերը երկնակամարի վերայ:

Խորին պատկառանքով ողջոյն տուեց թագաւորը կախարդին, և խօսեց այսպէս. Պարոն, ևս Պարսկաստանի զաւակ եմ. լսած եմ քո մեծ իմաստութեան համբաւը և եկել եմ տեսանելու այն չորս ոսկեղէն գնդակների հրաշալի զօրութիւնը, որ աշխարհի ամենայն կողմերից բերումն քեզ ամենածածուկ լուրերը: Ատարիթ իմ խնդիրը, եթէ կարելի է քեզ, Շատ յօժարութեամբ, ասաց կախարդը. ոսկեղէն գնդակները այս բոպէիս յետ կը դան Պարսից թագաւորութեանից. և որովհետև սա քո հայրենիքն է, ապա կարող ես դու դատել եթէ զոքա ասումէին ճշմարիտը, թէ ոչ: Այսպէս խօսեց կախարդը և վեր բարձրացրեց աջոյ ձեռքը: Առաստաղից վայր ընկաւ մի փղոսկրեայ դաւազան. սորան բռնեց կախարդը և նորանով զարկեց յատակին. խկոյն բացվեցաւ յատակը և բարձրացաւ մի մարմարոնեայ սեղան և նորա վերայ մի խուփ արանոսեան փայտից, Խուփը վայր ընկաւ. և ցոյց տուեց մի բոլորակ ոսկեղէն խորութիւն որ ամբողջութեամբ ունէր չորս ծակ դէպ ի աշխարհի չորս կողմերը: Մի հատ պայման, կրկին խօսեց կախարդը, ունիմ կապելու քո հետ: Գնդակները կորուսանումն իւրեանց հրաշալի զօրութիւնը, եթէ խօսումէին նոքա այնպիսի մարդու հետ, որի սիրտը պղտորված էր թէ՛ և ամենափոքր ակտականութեամբ: Արեմն տեր և իշխան կաց քո վերայ, գուցէ թէ այն գնդակները ասէին քեզ մի բան, որ քեզ կուրախացներ կամ թէ կը տրտմեցուցանէր: Եթէ դու չը կարողացար սանձահարել քո կիրքը, ապա անմասն կը մնաս այն օգալից, որ պիտոյ է հասանէր քեզ, լսելով նոցա տուած լուրերը:

Թագաւորը, վառված հարցասիրութենով և անկալութենով, խոստացաւ յաժարութեամբ կատարել այդ հետ պայմանը: Այնուհետեւ կախարհը զարկեց մի փոքրիկ արծաթի զանգակի որ այն արծաթի ամանի մէջ պոչի վերայ նստած կարմիր օձի երկճիւղ լեզուի վերայ կախած էր: Զանգակը ձայն տուեց և մի մեղմ շառաչին լսելի եղաւ ծակի մէջ դէպ ի արեւմուտք: Այդ ձայնը գնալով գնալով սաստկացաւ և վերջումը նմանեցաւ մի զետի շառաչին: Շառաչինը լուց և չորս ոսկի գնդակները գլորվեցան. նորա մի քանի անգամ միմեանց քամակից պոչոյովեցան օձի չորս կողմով և ապա համարտեցին և կացան կախարհի և Թագաւորի առաջն: Առաջին գնդակը բացվեցաւ և հնչեց որպէս մի քաղցր նուագարան. նորա խօսուածքը այսպէս էր.

«Թաւշելով ման եկայ խորասանի գաւառումը, ուր բնակումէ Պարսից Թագաւորի մանկութեան ժամանակի բարեկամը Զալասպա անունով: Սորա հետ շատ տարիներ սրտակից բարեկամ էր եղած Թագաւորը և նորան գտած էր միշտ հաւատարիմ և արդար: Բայց Սարբաղ Թագաւորը մարդահաճների խօսքով փոքր առ փոքր աւերվեցաւ և սկսեց սէրը պակասեցնել իւր բարեկամից: Սորա համարձակ յանդիմանութիւնը ծանր եղաւ նորա սրտին: Զալասպայի թշնամիքը նկատած ու շնկատած այս բանը, իսկոյն յառաջ բերեցին նախատական բաժնասանքներ նորա վերայ: Քագաւորը առանց քննութեան գատապարտեց նորան և աքսորեց պալատիցը: Զալասպան ցաւեցաւ իւր Թագաւորի կուրացութեան վերայ և հեռացաւ դէպ ի խորասան, իւր հայրենիքը: Այս տեղ ապրումէ նա համարտութեամբ և անթիւ բարեգործութիւնք է կատարում: Ժողովուրդը պատվումէ նորան որպէս իւր հայրը. իւր եկամտի կէս մասը բաժանումէ նա չքաւորներին, որջոյն սահմաններ շինվել ու գեղեցկացել են նորա ձեռքով, և նորա անունը փառարանվումէ իւր քաղաքակիցների բերանումը, որպէս մի Աստուծոյ անուն: Նա կատարելապէս երջանիկ է և շունչի ոչ մի տխուր ժամ իւր կեանքի մէջ, բաց ի այն միջոցին, երբ մտածումէր թէ Սարբաղ Թագաւորը զուրկ է բարեկամից»:

Վնդակը փակվեցաւ և ձայնը կտրեց: Պարսկաստանի Թագաւորը, որի սրտի մէջից անցած էին այն խօսքերը որպէս մի ծակող նետ, զգաց մի պրոզ ջերմութիւն երեսի մէջ, մի խոր շունչ քարշեց և կամենումէր խօսել, բայց նորա բերանը կապվեցաւ:

Հետոյ բացվեցաւ միւս գնդակը և կարկառեց որպէս մի թրուշուն, այսպէս խօսելով. «Նս թռչելով ման եկայ Պարսկաստանի գաւառումը և տեսայ ճանապարհից դուրս մի բերդ և դիմացի դէպ ի

այն կողմը, Այգու վերայ թռթռալով տեսայ մի հովանոցում Պարսից թագաւորի առաջին ամուսինը. սորան մերժել էր թագաւորը, ըստ որում թշնամիքը հաւատացուցել էին թագաւորին, որպէս թէ թագուհին միաբանված է արտաքին թշնամիների հետ: Նորա աղջիկը, որ իւր մօր նմանատիպն էր, հանգստացած մօր գրկումը խաղումէր նորա ծուփ ծուփ մազերի հետ և ժպտումէր. այդ աղջիկը էր նորա մի հասիկ միթարութիւնը, բայց թագուհին արտում ու գանգատուոր էր¹¹:

Վնդակի ձայնը լսեց. թագաւորը ամօթի զարկված և սպաշաւելով, դեռ ևս անդարձ աչքով նայումէր գնդակի վերայ, և ջերմ արտասուք թափումէին նորա թշերից: Ապա բայցվեցաւ երրորդ գընդակը. նա շշնջեց որպէս հողմի սօսափիւն ծառերի կատարի վերայ, կամ թէ որպէս փոքրիկ ալիքները ծովափի մօտ և խօսեց այսպէս.

«Նա ուղեկից էի Սարբազ թագաւորին նորա ճանապարհորդութեան մէջ և նկատեցի նորա բոլոր գործերը, քաղաւորի սիրելի սպասաւոր քոնզոն տեղի տալով նորա թուլամտութեանը, անուանումէր նորան ամենագէտ թագաւոր, Ասիայի արեղակն, քաջութեան պսակ, և թագաւորը չը հասկացաւ սորա մարդահաճոյ խաբերայութիւնը, քոնզոն գովասանումէր նորա բոլոր խօսուածքը և իւր սրբտումը ծիծաղումէր նորա միամտութեան վերայ: քոնզոն անդադար խօսումէր իւր հաւատարմութեան վերայ, բայց սպասումէր միայն դիպուկ ժամանակի, որ լցուցանէ իւր ազահութիւնը: Այդ դիպուկ ժամանակը հասաւ երկկ. թագաւորը իւր արագ ճանապարհորդութենից վատտակած լինելով, շատ պինդ քնած էր վրանի տակ. այս միջոցին քոնզոն հանեց նորա ձեռքից մի թանգազին անդամանդեայ մատանի, որ բանտարկած թագուհու ընծան էր, և կարեց նորան վրանի կտակի մէջ¹²»:

Ո՛վ չարագործ դու, ձայն արձակեց կատաղած թագաւորը և դուրս քարշից սուրը, որ ճեղքէ զողի մէջ ընկած քոնզոյի գլուխը. խեղճն հնչեց մի սաստիկ շառաշիւն, յատուկը դղրդվեցաւ, մարմնորոնեայ սեղանը կրկին ծածկվեցաւ իւր սեւա խիտիք և անյայտացաւ մի ակնթարթի մէջ:

3. Կախարչի իրաւները:

Թագաւորի ուշը կրկին գալով իւր վերայ, տեսաւ նա որ միայն էր կախարչի հետ. նորա բոլոր ընկերքը չբացած էին և սենեակը ամենեին կերպարանաբոխ էր եղած: Ո՛վ թագաւոր Պարսկաստանի, սկսեց խօսել կախարչը, դու խախտեցիր մեր մէջ կապած պոյ-

մանը, և ոսկեղէն գնդակներէ կախարդական բարբառը այսօր պիտոյ է անխօս մնայ քո համար: Հոյարտութիւն, նախանձ, ժլատութիւն և բարկութիւն խառնակումն նոցա զեղեցիկ զուգաձայնութիւնը. և ո՞վ որ այս ախտերից մինի ատուկն է, նորա համար այդ գնդակներէ քաղցր երգասացութիւնքը փոխվումն ծովի գոռացք: Ինչդեմ ներդուլութիւն, պտտասխանեց թագաւորը, ուչս գնացած էր վերայիցս. բայց, ո՞վ իմաստուն մարդ, կատարիր զու իմ մի հատ խնդիրը, տուր ինձ այդ գնդակներէց մինը, որ ես զոցա ամենագիտութեամբը կարողանայի իմ կառավարութեան պահասութիւնքը և իմ թագաւորութեան պիտոյքը ձանաչել և իմ հպատակքը բազաւորել: Իմ գանձերի կէսը տալիս եմ որպէս զին այդ գնդակի համար:

Կատիր այս հանգստարանի վերայ, ո՞վ թագաւոր Պարսկաստանի, ասաց կախարդը, և ականջ դիր ինձ. քո զխառնութիւնը արբոյյա՛վայել է. դա վկայումն որ զու աշխատումն երջանիկ կացուցանել քո ժողովուրդը. բայց, ո՞վ թագաւոր, ես կարող եմ կհասվ չափ միայն կատարել քո խնդիրը: Այս չորս գնդակները որ ունիմ ես, տուած են ինձ պարզե մի բարերար հոգուց այն խորհրդով, որ ես առ ժամանակ մի, ինչպէս սահմանելու էր նա, գործ զնեմ նորանց իմ օգտի և իմ ընկերների լաւութեան համար: Կոցա բերած լուրքը կարող եմ միայն ծանուցանել միւսերին, բայց նոյն իսկ զընդակները բաշխելու կամ վաճառելու հրաման չէ տուած ինձ: Ես մի փոքրիկ ժողովրդի իշխան եմ. զորա օգտի համար գործ եմ զըրած նորանց մինչև այսօր, և այն մարդասէր հոգին, ինչպէս երևումն է, հաւան է իմ գործադրութեանը, որովհետև նորանց մինչև այժմ ամենեին անարատ թողել է իմ մտո: Ես նորանց գործ եմ զնու՛մ ոչ թէ ինձ, այլ թէ միւսերը բազաւորելու համար. ես չեմ ժողովում գանձեր, այլ բաժանումն ամենը, ինչ որ ձեռք եմ բերում. ես այդ գնդակները երբէք չեմ հարցափորձում անօգուտ կամ չարախնդաց նորասիրութեան պատճառով, այլ միայն ինձ և միւսերին խորհուրդ ու օգնութիւն տալու համար: Կարձ ասեմ, ո՞վ թագաւոր, ես գործ եմ զնու՛մ նորանց, ինչպէս մի աստուածեղէն պարզե պիտոյ է գործ զնել, այսինքն աստուածարժան կերպով, բարեգործութեան համար:

Բայց զու յատկապէս կարօտ չէիր այդ գնդակներին, քո ժողովուրդը բազաւոր կացուցանելու համար. և քեզ այն ողորմած պահագան հոգին երկրի, որ թագաւոր դրեց քեզ, պարզեւել է նմանապիսի շնորհներ, ինչպէս ինձ, և եթէ զգբա մինչև այժմ չեն եղած նոյնպէս պտղաբեր և բարեգործ, այդ բանի մէջ մեղաւոր ես զու ինքդ:

Քո գայիտներ է այն փղովիկայ գաւազանը որ վերեւից ցած ընկաւ իմ ձեռքիս մէջ և որանով ես մօտ գանչեցի այն կախարդական գընդակները: Եթէ դու քո արքայական գաւազանը իմաստութեամբ վարես, ապա և դու կարող ես տեղեկանալ այն բոլոր բաներին, որ Հարկաւոր էին քո ամօտը զարդարելու և քո ժողովուրդը երջանիկ կացուցանելու համար: Այնուհետև քո աչքերը և ականջները, փոխանակ այն ոսկեղէն գնդակին, կը սպասաւորեն քեզ, կը խրատեն և կ'ուրախացնեն քեզ. բայց անօգուտ էին քեզ ոսկեղէն գնդակի խրատաւութիւնքը, եթէ ախտեր, զոր օրինակ, ունայնասիրութիւն, ազահութիւն, հպարտութիւն և բարկութիւն կը խեղդեն քո սրտի մէջ այն ձայնի բարբառը, որ ուսուցանումէ քեզ, թէ ինչ կերպով պիտոյ է այն տեղեկութիւնքը գործ գնէիր քո ժողովրդի երջանկութեան համար: Երբ որ դու քո սիրտը սրբած էիր այս ակտերից, այն ժամանակը կը պայծառանայ քո աչքը որպէս արեգակն, որ ամենայն տեղ նայումէ հաւասարապէս բարերար կերպով, և քո ականջը օդի պէս կ'ընդունէ և յանդիմանութեան և գովասանութեան և բողբոխի և աղաչանքի ձայները որ և կարող էիր դու քո հոգու հանդարտ զօրութիւնովը փոխել ընդհանուր շնորհակալութեան և ուրախութեան ձայներ:

Ե՛հա, ո՛վ թագաւոր Պարսկաստանի, այս է իմ գնդակների կախարդական զօրութիւնը. ես ծանուցի քեզ այդ բանը, որովհետև համարումեմ քեզ մի մարդ, որ կարող էր գործ գնել զորան: Ես սկսեալ քո մանկութենից սիրած եմ քեզ և քաղցր հոգողութեամբ նկատել եմ քո բոլոր գնացքը. իմ սիրտը ցաւած է, երբ որ շարագործ մարդիկ թունաւորումէին քո սիրտը և յարուցանումէին քո մէջ մոլոր ցանկութիւնք: Շատ և շատ ուրախ եմ, որ իմ աշակերտ Միրազան միջոց է գտել քեզ դէպ ի գիտութիւն բերելու. այս երիտասարդը պսակն է բոլոր առաքինութեանների. նորա աշուտամտութիւնը և սյրական խոհեմութիւնը վիճումեն միմեանց հետ թէ որին պիտոյ է հասանէր զերազանց պատիւը, և այս էր քո արքայավայել սրտի նշանը, որ դու կարճ միջոցում այնպէս սիրեցիր զորան: Ես զորան թափեցի գերութեանից որպէս ինն տարեկան մանուկ և աշխատեցի կանուխ զորա հոգին զարդարել բոլոր հարկաւոր գիտութեաններովը: Օգուտ քաղիր այդ երիտասարդի կենակցութեանից. ես գիտեմ, որ դա կը լինի քեզ քո բարեկամ Զալասպայի փոխանակ: Եթէ կամիս իմանալ զորա ծնունդը, դա, այն ծերունի վաճառականի որդին է: Քո սուգորական խոհեմութիւնը մի անիրաւ ցանկութեանով խաւարվեցաւ, ապա թէ ոչ. նա առանց երկար հետաքննութեան

Հասկացած կը լինէր որ սանտու կինը ազահ աղբականներէց կաշառք է կերած և նորա վկայութիւնը հնարած բան էր:

Պարսկաստանի թագաւորի սիրտը այս խօսքերի վերայ մի քանի անգամ այնպէս սաստիկ խառնակվեցաւ, որ շէր կարող չունչ աննուլ. բայց կախարդի երեսի վերայ նստած պատկառելի ծանրութիւնը յաղթեց թագաւորի բարկութեանը, և կախարդը սիրալից քաղցրութեամբ աւարտելով իւր խօսքը, մեղմացրեց նորա սիրտը:

Թագաւորը կամենումը պատասխանել, բայց խկոյն լսելի եղաւ. քնարների և սրինգների ձայն որպէս մի մեղմ շշուճ, և թագաւորը մտացաւ իւր խօսքը: Նուագածութիւնը, և երեսմէր, թէ գալիս է ամենայն կողմից և նման էր անտեսանելի հոգիների մի կախարդական ձայնարկութեան, որ զնալով զնալով սաստկանումէր, և նորա քաղցրահնչութիւնը յախշտակեց թագաւորի սիրտը: Նորա աչքերը փայլատակեցին ուրախութեանից և ասես թէ հարցնումին կախարդից, թէ ինչ էր այդ նուագածութեան խորհուրդը: Այս բանը, այն մանուկների երգեցողութիւնն է, ասաց կախարդը, որոնց դաս էի տալիս ևս քո գալստեան միջոցին. դորս կամենումն ողջունել Պարսկաստանի ազնիւ թագաւորը:

Թագաւորը վեր ուղղեց իւր հայեացքը. պատը նորա առաջն թմուռը որպէս թէ մատախուղի պէս փարատումէ, և ցուցանումը նորան մի հիացուցիչ ասեսարան: Անց տղայ և վեց աղջիկ դուրս եկան այնպէս զարգարոված, ինչպէս յառաջ, մաշկը մանուշակներով և վարդերով պսակաւորոված, և երգեցին մի մեծարական երգ Պարսկաստանի թագաւորի համար. նորա երեք երեք յառաջ գնացին, կրելով ձեռքերումը թանգապին ընծաներ, և հանդիսաւոր կերպով մտանցան թագաւորին և կիսարժրակ կաղմեցին նորա առաջն: Երկու տղայ և երկու աղջիկ դուրս եկան ընծայքը ձեռքերին և ողջունեցին նորան քաղցր և սիրուն կերպարանքով. առաջին մանուկը խօսեց. «Խաղաղութիւն քեզ, ով Պարսկաստանի թագաւոր. ևս բերումեմ քեզ մի պսակ որպէս զարդ քո գլխի համար: Աղջիկներից մինը ասաց. «Ես բաշխումեմ քեզ մի ոսկեղէն շղթայ, որ նորանով կարողանաս դու քո ժողովրդի սիրտը կապել քո սրտի հետ»: «Ես տալիս եմ քեզ այս կապոյտ կապարանը սրի, խօսեց երկրորդ տղան, որպէս արդարութեան պատկերը»: «Ես մատուցանումեմ քեզ այս անդամանդեայ թագը, ասաց միւս աղջիկը, որպէս մի բարի թագաւորի վարձատրութիւն»: «Եւ մէք, ասացին միւսերը, ծաղիկներ ենք ցանում քո ոտնատեղերի վերայ և մաղթումենք քեզ խաղաղութիւն և ուրախութիւն»:

Այսպէս վերջացաւ այս օրը, որ առաւել հրաշալիքն էր Յարազ թագաւորի կեանքի մէջ: Նա վերագարձաւ որպէս թէ վերըստին ծնած, և նորա առաջին մտածելի բաները էին նորա բանտարկեալ ամուսինը, Մարիանթէ թագուհին և նորա Յօլիմա դուստրը: Սիրար լցուած աղաչաներով և սիրով, շտապեց նոցա մօտ և կրկին անգամ միաւորեց նորանց իւր սրտի հետ: Նա այցելութիւն գնաց իւր բարեկամին և աշխատեց հաւանեցնել նորան որ գոյ իւր մօտ. բայց ջաշխատան չը կամեցաւ իւր հանգարտ և աննախանձելի երջանկութիւնը փոխանակել պալատի փառահեղութեան հետ, և խնդրեց թագաւորից թողուլ նորան իւր խաղաղ առանձնութեան մէջ: Միրազան իւր առաքինի գնացքով, իւր նորածաղիկ մանկութենով զարդարեց իւր հօր ցաւով ու վշտով թառամած կենդանութիւնը և մտացրեց նորա կրած աղէտքը իւր քաղցր երեխայական սիրով: Բայց թագաւորը այս երիտասարդին, որ պատճառ էր դարձած նորա օրհնեալ յեղափոխութեանը, որ և իմաստութենով և առաքինութենով գերազանց էր տէրութեան բոլոր մեծամեծներէից, շինեց իւր մեծ վեղիր և հարանցոց նորան իւր Յօլիմա միակ դուստրը: Մարազը դարձել էր ամենեւին այլ մարդ և ջանադիր էր կառավարել իւր թագաւորութիւնը, ամենայն բանի մէջ հետեւելով այն իմաստուն կախարդի խրատներին: Քէպէտե այս մարդու գաղտնի կախարդական զօրութիւնը չէր պարզեւած թագաւորին, այնու ամենայնիւ Պարսկաստանը տեսաւ իւր ոսկի դարը Մարազի և նորա յաջորդի օրերումը: Պատճառ, Մարազը անդաւակ լինելով, Միրազան միաբան հաւանութեամբ ընտրվեցաւ նորա յաջորդ: Սա, նոյն իսկ մանկութենից դաստիարակված էր այն կախարդի իմաստութենով, և Պարսկաստանի բոլոր պատմիչքը ասումն նորա մասին, թէ Միրազայի պէս թագաւոր չէ եղած երբեք:

ՆՄԱՆԵԼՕՍՈՒԹԻՒՆԻՆՔ:

1. ԲՆՆՆԻՆԻ ԻՐՈՐԸ:

Հիլէլիի, Իսրայելացոց զաւակների իմաստուն ուսուցչի աշակերտների մէջ գտանջումը մի մանուկ Մարոմ անունով. սորան տաղտկալի էր ամենայն աշխատութիւն, այնպէս որ նա անձնատուր եղաւ դատարկութեան և ծուլութեան: Բայց Հիլէլը հոգացողութեան մէջ էր այս մանուկի համար և մտքումը դրեց որ բժշկէ սորան: Այս խորհրդով ուսուցիչը զուրս տարաւ նորան Երուսաղէմի մօտ եղած

Հիննոն ձորի մէջ. այս տեղ կար մի կանգնած ջուր, լի որդներով և ծծիներով և պատած տղմոտ մելխոտներով: Երբ որ նորա հասած էին ձորին, Հիլէլը ցած դրեց իւր գաւազանը և խօսեց. Այս տեղ հանգտանանք մեր ճանապարհորդութենից: Ինչպէս, մի՛ թէ այս դարչն լի ճախին մօտ. մի՛ թէ չեա նկատում, ինչ թուճաւորիչ շողիք բարձրանումեն գորանից: Ազիդ է քո ասածը, իմ որդի, պատասխանեց վարժապետը. այս ճախինը նմանումէ զատարկասէր մարդու հոգուն. ո՞վ կը ցանկանար նորա մօտակայքումը դադար առնուլ:

Ըստ, Հիլէլը տարաւ այն մանուկը զէպ ի մի անապատ դաշտ, ինչ տեղ բուսանումէին միայն փուշ և տասասկ խեղդելով ցորենը և այլ օգտակար բանջարները: Այս տեղ Հիլէլը կողքը տուեց գաւազանին և խօսեց. Տես ահա, այս դաշտը ունի բարի հող, բուսուցանումէ ամենայն տեսակ օգտակար և ուրախարար խօտեր, բայց նորան անհօգ և անփոյթ են թողած: Այդ պատճառով բերումէ զայժմ ահագին փշեր, տատասկներ և թուճաւոր սերմեր. գոցա տակին բուճաւորումեն օձեր և խէղճներ: Յառաջ տեսար դու զատարկասէր մարդու հոգին, այժմ ճանաչի՛ր նորա կեցութիւնը:

Սարոթը խեղճն ըմբռնեցաւ ամսթուց և ապաշաւանքից, և խօսեց. Վարդապետ, ինչո՞ւ բերեցիր դու ինձ այսպիսի անապատ և տխուր տեղեր. սորա իմ հոգու և կեանքի բացոյսայտ պատկերքն են: Հիլէլը պատասխանեց. Որովհետեւ դու կամք չունէիր ականջ զնել իմ խօսքերին, այս պատճառով կամեցայ փորձել, արդեօք բնութեան ձայնը կարող էր ազդել քո սրտի վերայ: Սարոթը ձեռքը տուեց իւր ուսուցչին և ասաց. քո փորձը անյաջող չեղաւ. մի նոր կեանք, ինչպէս տեսնելու էիր դու, զարթնել է իմ մէջ:

Ըստպէս եղաւ ևս. Սարոթը դարձաւ մի աշխատասէր աշակերտ: Ապա Հիլէլը տարաւ նորան մի պողարեր ձորի մէջ, մի պայծառ վտակի եզրի մօտ, որ զեղեցիկ պտոյտներով հոսումէր պողաւէտ ծառերի, ծաղկազարդ մարգարետինների և խիտ թուփերի միջով: Տես ահա, ասաց ծերունին ուրախացած պատանուն, քո նոր աշխատասէր կեանքի պատկերը: Բնութիւնը որ զգուշացրել է քեզ, թող այժմ վարձատրէ քեզ:

Ինութեան վայելչութիւնը և զեղեցկութիւնը կարող է միայն ուրախացնել այն մարդու սիրտը, որ նորա կեանքի մէջ տեսանումէր իւր յատուկ կեանքը:

2. Խճիւրճը:

Վրանի անգամ, հարցրեց Օթնիէլը, պիտոյ էր ինձ իմ գոհութիւնս մատուցանել Ամենաբարձրելուն:

Վրո սիրտը, ասաց Սիմոնը, լմոյ լինի որպէս այն խնկարանը սրբարանի մէջ:

Նորա վերայ չէ շիջանում երբէք սուրբ հօրը, պատասխանեց պատանին:

Երեկոյն և առաւտուն, շարունակեց ծերունին, քահանան խունկ է ձգում այն տեղ: Այսպէս ահա, անուշահոտ ծուխը շրջապատում է ցերեկի փայլողութիւնը, և խնկաւորում է գիշերի ստուերը:

3. Հ-Ի-Է-Է-Է-Է-Է:

Իմաստուն Հիլէլը իւր աշակերտներին հետ խօսած էր համբուրութեան վերայ: Աշակերտները ասացին նորան. Վարդապետ, խրնդրենք այդ բանը բացայայտել մեզ մի նմանութենով կամ առակով:

Հիլէլը պատասխանեց. ես նմանեցնում եմ նորան առաւել լծանդագին բանին, որ երկիրը ծնուցանում էր ծոցից, այսինքն աղնիւ քարին: Աւազի և ապառաժի տակ ճնշվելով, դրած էր նա հողի խորքի մէջ: Թէպէտե չէր մտանում նորան ոչինչ լուսի ճառագայթ, այնու ամենայնիւ, անաղօտ գեղեցկութենով փայլում էր նա որպէս երկնաւոր լուսի զաւակ, անարատ պահելով իւր մէջ նորա պայծառութիւնը: Այսպէս ահա, անկորուստ մնում էր նորա փայլողութիւնը և ամենախաւար գիշերի մէջ. բայց ազատվելով իւր մութ բանտիցը և բարձրանալով դէպ ի ցերեկի լոյսը, այլև միաւորվելով ոսկու հետ, շինում էր նա արքայական փառքի զարդարանք, մասանի, գայխոն և լժագ:

Արեմն, ամենամեծ երկրաւոր զարդին ես նմանեցնում դու այս առաւել ծածկած և առաւել հանդարտ աւաքինութիւնը, ասացին նորա աշակերտները: Նորա վերջը, ասաց Հիլէլը, կեանքի լժագագրութիւնն է:

4. Դ-Ի-Է-Է-Է-Է:

Մի օր Իսրայէլի լժագաւոր Դաւիթը նստած էր Սիոն սարի վերայ. նորա քնարը դրած էր նորա առաջն, և նա գլուխը տուել էր քնարին:

Այս միջոցումը մտակցաւ նորան Դադ մարգարէն և խօսեց: Ի՞նչ բանի վերայ ես մտածում, իմ լժագաւոր:

Դաւիթը պատասխանեց. իմ մշտափոփոխ բաղդի վերայ, Ի՞նչ քան գոհարանական և ուրախութեան երգեր, բայց և քանի՜ աղբամոմութեան և ողբի տաղեր նուագած եմ այս քնարի վերայ:

Եղի՛ր դու այդ քնարի պէս, ասաց մարգարէն:

Ի՞նչ էր ասածիդ խորհուրդը, հարցրեց լժագաւորը:

Տես ահա, պատասխանեց Աստուծոյ մարդը. որպէս քո ցաւը, նոյնպէս և քո ուրախութիւնը հնչեցնումեք քնարովը երկնային ձայններ և հոգի է տալիս լարերին: Թող ապա ցաւը և ուրախութիւնը շինէ քո սիրտը և կեանքը երկնային քնար:

Ապա բարձրացաւ Գաւիթը և զարկեց քնարի լարերին:

5. ԿՅՐ ԸՆԴԸ:

Մի կոյր մարդ, գլուխը վեր ուղղած, կանգնել էր մեղմ գարնային արևու ծառագայթների տակ: Կոցա ջերմութիւնը ներգործեց նորա անդամների վերայ և նոցա փայլողութիւնը իջաւ նորա ցամաքած լուսի աղբիւրների վերայ, երբ որ նա իւր երեսը, առանց դարձուցանելու, հանդէպ էր կացուցել արևուն:

Ո՛վ դու անիմանալի ծով լուսի, ձայն արձակեց նա. դու, այն ամենակարող ձեռքի հրաշքը, որ ստեղծեց քեզ, առջնորդումեք քեզ քո փառաւոր ճանապարհչի վերայ: Քեզանից դուրս է բղխում յաւիտենական լիութիւն, կեանք և ջերմութիւն, և երբէք չէ ցամաքում քո զօրութիւնը: Ինչպէս մեծ պիտոյ է լինէր նա, որ կերպարանել էր քեզ:

Այսպէս խօսեց այն կոյր մարդը. նորա խօսուածքը լսեց մի այլ մարդ, որ կանգնած էր նորա մօտ, և նորան օտար թուեցան կուրի խօսքերը. այս պատճառով բերան բացեց նա և հարցնումը. Ինչպէս կարող ես դու սքանչանալ ցերեկի լուսաւորի վերայ, ըստ որում դու չէիր տեսնում նորան:

Ապա պատասխանեց կոյրը. Ահա՛ թէ ինչպէս, իմ սիրելի. սկսեալ այն ժամանակից, երբ որ իմ աչքերի լոյսը խաւարվեցաւ և արևու փայլողութիւնը փակվեցաւ ինձ, նա բնակումեք իմ հոգումը: Ամենայն ժամ, երբ որ ես զգումեմ արևու մտակայութիւնը, նա ծագումեք իմ մէջ յատկապէս, և փայլումեք իմ սրտի խորքի մէջ, Բայց դուք նորա վերայ, ինչպէս ամենայն բանի վերայ, որ տեսաւ նումեք ամեն օր, նայումեք մարմնաւոր աչքով:

6. ԲԱՆՆԵՐԻ ԶԱՆԸ:

Ամենաբաւականը ինչ կարօտ էր իմ շնորհակալութեանս, ասաց Օթնիէլը իւր ուսուցիչ Յիմեոնին:

Ոչ թէ նա, պատասխանեց ծերունին, այլ դու:

Այս կարօտ էի իմ յատուկ շնորհակալութեանը, որ մատուցաւ նումեմ Ամենաբարձրելուն. այս ինչ հակառակախօսութիւն է, ասաց պատանին:

Ներուներն պատասխանեց. Մի՞ թէ Արարիչը հրամայում չէ բուսականին ծաղիկել, պտուղ բերելուց յառաջ: Այդ բանը բուսականի կատարածն է, ասաց պատանին:

Ընորհակալութիւնը, պատասխանեց ծերունին, հոգու ծաղիկին է: Մի փոքր ժամանակից յետոյ հարցրեց Օթնիկէլը. ինչու համար ծաղկումէ բուսականը այդքան անազան, և կանաչումէ շատ անգամ, երկար միջոց յառաջ:

Նորա կանաչելը, ասաց ծերունին, նորա ծաղիկ սկիզբն է. նախ և յառաջ զարգարումէ նա մայրական երկիրը, որի արգանտից ծնած էր ինքը, ապա վեր աճելով կատարելագործվումէ երկնային լուսի մէջ: Բայց պտուղը և սերմը ինչ է լինում, հարցրեց պատանին: Երկուքը ևս, պատասխանեց ծերունին, յետ է տալիս նա երկրին, որանից ստացել էր հիւթ և սնունդ: Ահա այսպէս, ծաղկումէ, սերմանումէ և հնձումէ նա առանց դադարելու: Եւ դու այդպէս արաս:

7. ԵՐԷՍ ԿՐԻՍՏ:

Մի սուսուտ, երբ որ Գիողինէս իմաստունը դուքս էր եկած իւր կարասից որ տեսանէ արեգակի բարձրանալը ծովի միջից, զարմացաւ երբ որ տեսաւ թէ սուսուտու արշալոյսը ճառագայթել էր փոխանակ մի կարասի, երկու կարասի վերայ: Մի մեծատուն պատանի մտքումը հաստատել էր որ իմաստուն դառնայ, ինչպէս զարմանալի և ծագրական Գիողինէսը, և այս պատճառով, զիշերը գլորել էր իւր կարասը Գիողինէսի բնակարանի մտա: Բարբի է, իմ որդի, ասաց ծերունին, ևս տեսանումեմ որ իմաստութիւնը քեզանով մի աշակերտ է ճարել իւր համար:

Պատանին ժպտեցաւ պատուելի ծերունու գոլասանութեան վերայ, Բայց Գիողինէսը գլորեց իւր կարասը դէպ ի ծովը և ձկնց նորան ջրի մէջ: Կարասը սկսեց յառաջ խաղալ ալիքների վերայ, Պատանին զարմացաւ. ապա խօսեց Գիողինէսը. ևս քեզանով ստացել եմ մի արժանի աշակերտ, ուրեմն գլուխ տար քո յաղթութիւնը, յաղթելով քո անձիգ: Իմ անունովս գրել տուք քո զոյգը, և ևս կ'երթամ, կը բաժանեմ նորանց աղքատներին: Երթասարգը պատասխանեց. Գեռևս մի քանի բան ունիմ պատուիրելու տանը: Այսպէս, թողեց իւր կարասը և հեռացաւ:

Այս ժպտեցաւ Գիողինէսը և խօսեց այսպէս. այ՛ ծիծաղելի մարդիկ. սոքա կարծումն, որպէս թէ բուսական էր մի լոկ կարաս. բայց խարումն զորքա իւրեանց անձը. ուրեմն, ինչպէս կարող էին ճշմարտասէր լինել ուրիշների հետ: Այս խօսքից յետոյ ներս մըրտաւ նոր կարասի մէջ:

Ըսյց մեծատուն պատանին յետ Ֆեաց տանը, ամաչեց և զդտց իւր մէջ, որ նա այժմ միայն արած է առաջին քայլափոխը զէպ ի իմաստութիւն:

8. Ս:Իր:Դէ:Ը Է Կր:Դէ:Ը:

Սոկրատէսը, Սոփրոնիսկոսի որդին, մինը Յունաստանի իմաստուններից, որ կոպալաշտութեան խաւարի ժամանակին խնդրումէն ճշմարտութեան լըյսը, միանգամ իւր աշակերտների մէջ նստած, խոսումը Նստուածութեան ամենատնտես նախախնամութեան վերայ, թէ ինչպէս նա ամեն բան տեսանումը և ամեն բան լսումը, ամենայն տեղ ներկայ էր և ամենայն բանի հոգատար, և թէ այս բանը նշնքան աւելի զգալի և ճանաչելի էր, ինչքան աւելի ջերմնանդութեանով պաշտումը մարդս Նստուածութիւնը:

Ըսպէս ուսուցանելով իմաստուն վարդապետը, սրտի քաղցր շարժողութեան մէջ, գործ դրեց մի պատկերախօսութիւն անզուգական շոմբոսի երգերից և նմանեցրեց աստուածային նախախնամութիւնը մի մօր, որ իւր, անուշ քնով հանգստացած, մանուկից մեղմ և անտեսանելի կերպով բաց էր հալածում ճանճերը:

*Արա աշակերտների մէջ էր և Կրիտիասը, այն մասնիչը որ դատապարտեց նորան զէպ ի մահ: Սա ծիծաղեց և ծաղր արեց այն առակի վերայ, իւր սրտումը, ըստ որում և բեւումը նորան անարգ և հասարակ մի բան:

Սոկրատէսը նկատեց այս բանը և հասկացաւ Կրիտիասի միտքը. այս պատճառով դէմքը դարձուց զէպ ի նա և խօսեց. Չգիտես դու, իմ սիրելի Կրիտիաս, թէ մարդկեղէնը իւր պարզ կերպարանքի մէջ ինչքան ազգակից էր աստուածեղէնին, և թէ ինչպէս նա պիտոյ է բարձրանար զէպ ի սա: Կրիտիասը հեռացաւ բարկացած սրտով, բայց Սոկրատէսը շարունակեց իւր խօսուածքը աշակերտների հետ:

Երբ որ Սոկրատէսը յետոյ, Կրիտիասի ամբարշտութենով, զէպ ի մահ դատապարտեցաւ և պիտոյ է ըմպէր թոյնի բաժակը, այն բռնաւոր մարդը վերադառնալով իմաստուն մարդու խօսքերը և առակը, մտնեցաւ նորան և ասաց արհամարհարար. Ինչպէս ես կարծում, եղբայր Սոկրատէս, և այժմ Նստուածքը կը հալածեն քեզանից ճանճերը:

Սոկրատէսը ժպտեցաւ և խօսեց. ով Կրիտիաս, Նստուածութիւնը, այժմ, իմ օրական գործս աւարտած լինելով, տանում է ինձ որ հանգուցանե ննջողութենով. ուրեմն ինչ պատճառ ունէի այլևս մտածելու ճանճերի վերայ:

9. ԱՆՆԻ- ԿՐԸ:

Սի անշէն աղնիւ քար շատ տարիներ ծածկած էր հողի մէջ, միւս հասարակ և անպիտան քարերի հետ միասին: Շատերը նորա մօտից անցած էին կամ թէ ոտնակոխ էին արած, առանց բարձրացնելու նորան: Եւ այսպէս նորա փայլողութիւնը մնումը ծածկած անցանողների աչքից. պատճառ, գեղեցիկը անհամաստութեամբ հանդէպ չէ գալիս, այլ երևումը պարզութեամբ:

Ս Երջումը եկաւ մի բնասէր մարդ այս կողմը. նա որոնումը ծաղիկներ և միջատներ և գտաւ այն աղնիւ քարը. ժպտելով նկատեց քարը և ասաց. Գու շատ գլծած ես դէպ ի քո մեծարողը, ով քաղցր մայր բնութիւն. եթէ նա չէ գտանում ինչ որ սիրով և արթուն ճշմարտախնդրութեամբ որոնումը, այդ գտանումը նա մի բան որ արժանի էր նորա խնդրողութեանը:

Ըստ մարդը վեր առաւ քարը իւր հետ և բերեց տուն. բայց խօսումը այսպէս. Ով դու կօպիտ որդի բնութեան, ինչ հնար պիտոյ էր ինձ այժմ գործ դնել, քեզ կերպարանք տալու համար. ինչպէս հանէի քո վերջից այն խոշոր պատեանը որ ծածկումը քո փայլողութիւնը: Բայց ինչպէս կարող էր աղնիւ բանը այլապէս ձև ու կերպարանք ստանալ, եթէ ոչ աղնիւ բանի գործակցութենով, Նա յոյկեց անդամանդը անդամանդի փոշով. և անհամաստ գեղեցկութեանով ճառագայթեց նորա փայլողութիւնը և նորա փառքը հնչեցաւ բոլոր սահմանի մէջ:

Ճկտոյ, այն իմաստուն բնասէրը վեր կալաւ աղնուցբրած քարը, տարաւ այն աշխարհի բարի, սիրելի իշխանաւորի մօտ և ասաց. Այս ամենաղնիւ ճնունդը բնութեան գտած եմ ես. տուեցի նորան այն փայլողութիւնը որ ունի այժմ, և այժմ ընծայարեւումում նորան այս աշխարհի նախապատիւ մարդուն, որ այն աղնիւ քարը զարդարէ նորա թաղը, որովհետև նա սահմանված է լինելու արքայական պսակների գերազոյն զարդը:

Իշխանաւորը հարցրեց. Ինչ է արքայական ամուրի գերազոյն զարդը: Իմաստուն մարդը պատասխանեց. ինչ խորհուրդ աղնիւ քարը արքայական պսակի համար ունէր, նոյն խորհուրդը ունի առաւել աղնիւ մարդերի ժողովը արքայական ամուրի համար, որ պիտոյ է շրջապատելն նորա, և իշխանաւորի համար որ պիտոյ է պատուէր և մեծարէր նորանց:

10. ՔՅՆ ԿՐԸ-ԿՐԸ:

Բարձրացաւ մի սաստիկ պատերազմ, և թագաւորի զօրքը չուեց դէպ ի թագաւորութեան հեռաւոր սահմանը, որ պաշարէ թշնամու:

ամբողջը: Թագաւորի որդին և նորա ամուսնի ժառանգը զնաց զօրքի հետ, որ իւր ներկայութենովը քաջալերէ նոցա հոգին, բայց խորհրդակները որ կային նորա մտ, շարամիտ մարդիկ էին և կամեցան ամենայն տեսակ զբոսանքներով գրաւել նորա սիրտը, որ ինքեանք իշխան լինին փոխանակ նորա:

Այս պատճառով, խօսեցին նորա հետ այսպէս. Թագաւորացնին անարժան էր իւր անձը վտանգի տակ զնել և որպէս մի հասարակ պատերազմող կենալ զօրքի մէջ. այդ բանի համար ունէր նա հարիւրապետք և հազարապետք. բաւական էր նորան մտակայ գտանվիլ, երբ որ կը պահանջէր հարկը. այսպէս, աւելի կը լինէր նորա պատիւը: Այդ խորհրդակները տարան նորան մի մեծ քաղաք, պատրաստեցին նորա համար ամենայն կերպ տօնախմբութիւնք և մուրհուրեցին նորա սիրտը, այնպէս, որ նա ապրումը անընդհատ զբոսանքի մէջ:

Այս բանի լուրը վերջապէս հասաւ Թագաւորական տան մի ծերունի և հաւատարիմ ծառայի ականջին: Սա ճանապարհ ընկաւ և զնաց Թագաւորի որդու մտ, ներկայացաւ նորան և խօսեց համարձակապէս. Լսիր ինձ, քո խորհրդակները նենգաւոր մարդիկ են. նոցա կամքը այն է, որ իմ Թագաւորի որդին թուլացնեն և կորուսանեն, որ յետոյ ինքեանք իշխանութիւն գործեն, ինչպէս հաճոյ էր նոցա: Ղեր կաց, ճանաչիր քո անձը, փախիր մանկութեան ըզբօսանքներից, որ հակառակ էին առողջ դատողութեանը. արիական հոգի զգեցիր:

Չճարտութեան ձայնը ներգործեց արքայական երիտասարդի սրտի մէջ. վեր կացաւ նա, զբահաւորվեցաւ, կապեց մէջքին սուրը, զնաց զօրքի բանակի մէջ և խօսեց զօրավարի հետ այսպէս. Այսուհետեւ կամենում ես ձեր հետ միասին պատերազմել և առաջինը լինել կուռի և ժուժկալութեան մէջ:

Ծերունի զօրավարի սիրտը շարժվեցաւ հիմնովին, վեր կալաւ երիտասարդի ձեռքը և ասաց. ո՞վ իմ տէր և արքայ, ո՞վ որ յողմութեամբ իւր անձին, նա աւելի մեծ է, քան թէ ո՞վ որ տիրապետումը քաղաքների և ամրոցների:

II. ԱՆՆՈՒՄՆԻՆ:

Մի բարեպաշտ հայր ունէր մի անառակ որդի, որ արհամարհելով իւր հօր բոլոր խրատները անցուցանումէր իւր օրերը անպիտան տղաների ընկերութեան մէջ և ծառայումէր իւր մարմնասիրութեան բոլոր հաճոյքներին. այսպէս, նորա սիրտը օրէ օր աւելի ա-

պահանջեցաւ և ցամաքեցաւ ամենայն լաւ բանից: Բայց հայրը տըրտում էր իւր մէջ, անսանելով իւր որդու անառակ ճանապարհները:

Այի քանի ժամանակից յետոյ ծանրապէս հիւանդացաւ հայրը և ղղալով որ պիտոյ է մեռանի, հրամայեց որդուն գալ նորա մտաւերը որդին մտեցած էր հօր անկողնին, սա խօսեց զեպ ի նա այսպէս. իմ որդի, մի վախենար, որ ես յանդիմանելու եմ քեզ քո վարքի համար. տես, ահա մեռանում եմ և և թողումեմ քեզ որպէս իմ գոչի ժառանգ: Սորա փոխարէն, կատարիւր դու իմ վերջին խնդիրը, որ ունէի քեզանից. շատ հէշտ էր լցուցանել դորան, այս պատճառով պիտոյ է յօժարութեամբ խոստանայիր դու կատարել նորան, և կատարելիւր ստուգապէս:

Արդին պատասխանեց, թէ յօժարութեամբ կատարելու է հայրական կամքը, եթէ կարող էր միայն:

Ապա խօսեց հայրը հոգևորքի մէջ. ուրեմն խոստացիր դու ինձ, իմ որդի, որ դու երկու ամիս ժամանակով, ամենայն երկկոյ, երբ որ անցած էր օրը, ներս մտանէիր այս սենեկի մէջ և այս տեղ մի կէս ժամ առանձնութեան մէջ խօսէիր ինքնդ քո հետ: Արդին խոստացաւ այդ հայրական պատուէրը անթերի լցուցանել, և տուեց ձեռքը ծնողին:

Հայրը օրհնեց որդին և անանդեց հոգին: Թաղման հանդէսը կատարելուց յետոյ, որդին վերադարձաւ զեպ ի իւր ընկերակիցքը և սկսեց ապրիլ, ինչպէս յառաջ, զբօսանքի և վայելչութեանների մէջ: Երբ որ հասանումը երկին, մտարեումը նա իւր արած խոտումը, և իւր մերձ ի մահ ծնողի պատկերը յորդորումը նորան կատարել այդ խոստումը: Սկզբումը ծանր էր նորա համար միայն լինել, ըստ որում հանդարտութեան և առանձնութեան մէջ զալիս էր նորա վերայ աճ և երկիւղ: Ի վերայ այդր ամենայնի, նա յողմեց իւր անձին, իւր տուած խօսքը կատարելու համար, և մտածումը, որ երկու ամիս ժամանակը հեշտութեամբ անցանելու էր: Բայց շուտով բացվեցան նորա աչքերը. նորա սիրտը դատախազ դուրս եկաւ ընդդէմ նորան և Աստուծոյ երկիւղը արմատ բռնեց նորա սրտի մէջ. նա քննեց իւր ներքին որպիսութիւնը, լաց եղաւ և դարձաւ մի այլ մարդ:

12. ԲՈՒՒՅՈՒՄՆԵՆՆԵՆ:

Արդու երիտասարդ, այնպիսի բարեկամը, ինչպէս էին Գամսը և Պլութիասը, մի գարնանային օր, ձեռք ձեռքի տուած, զբօսումէին անտառի մէջ: Թող այս տեղ, ասաց մինը միւսին, որոններ մի պատկեր մեր բարեկամութեան համար. ըստ որում մարդս սիրումը

իւր ներքին կեանքը պատկերացած տեսանել ընտրեան մէջ եղած որեւիցէ բանի մէջ:

Տես ահա, ասաց Գամոնը, այն պատատուէր որ մանուկ կաղնու վերայ դէպ ի վեր է ուրբովում. փտուաորապէս և մանկահասակ զօրութենով բարձրանումէ այն ծառը որպէս մի տաճարի սին, գարնանային առաջին տերեւադարդութեան հետ շրջապատած ուրախ և բխտասարդներով և աղջիկներով: Քնքուշ պատատուէր գրիսխառնումէ նորան, որպէս թէ կամենումը նորա հետ միանալ. առանց կաղնուն պիտոյ է նա պարզվէր հողի մէջ: Երիտասարդքը նայեցին միմեանց երեսին և խօսեցին. Գեղեցիկ էր այդ պատկերը, և զալար կանաչութիւնը քաղցրապէս զարդարումըր ծանրազէմ կաղնու բունը. այսպէս, աւելի զօրեղը, սիրողապէս ազնուացնելով ինքը իւրեան, կրումըր իւր վերայ և բարձրացնումըր աւելի քնքուշը և թոյլը: Այսպէս, ազնիւ Հերբուլէսը իւր ջլուտ բազկի վերայ կրումըր մանկական անմղուութիւնը: Այժ մի գեղեցիկ և քաղցր զաշնաւորութիւն. բայց չէ դա բարեկամութեան պատկերը:

Ահա, այն տեղ բլրի արտևանի վերայ, այգեգործը կապումըր խաղողի ծառը կնձնու վերայ. ահա մի խորհրդաւոր միաբանութիւն. Ամուրը կրումէ իւր վերայ փափուկը և օգտակարը, ամենազնիւ պըտուղ պատրաստելու մարդու համար. սի գուք, որ այդպէս ուրախութեամբ լցուցանումըր մեր բաժակը, ապա ձեր օգտակար ջանագրութեան մէջ ստացէք մեր շնորհակալութեան օրհնութիւնը: Բայց, մի թէ այդ բանը չէր մարդկեղէն ձեռքով հաստատած մի զաշնաւորութիւն, ասացին երիտասարդքը: Գորա խորհուրդը էր շահաստացութիւն. չէր կարող նոյնպէս պատահել, որ ողկուղենին, բեռնաւորված խաղողով, ձեղքէր նորան պահպանող ծառի ճիւղը, և նորա լայն տերևները խեղդէին կնձնու տերևները: Գեղեցիկ է այդ պատկերը, զա նմանակից էր մարդկեղէն զօրութենի միաբանութեանը քաղցրափան ընկերութեան համար, որ ծնանի գորանից օգտակար բան. բայց բարեկամութեան պատկեր չէ դա:

Բարեկամութեան հոգեկից զաշնաւորութիւնը չունի իւր հաւասարը ոչ երկնքումըր և ոչ աշխարհիս վերայ, ձայն արձակեցին երիտասարդքը. նոքա կանգնած էին երկու մատաղատունի կաղնիների միաւորեալ հովանաւորութեան տակ. նոքա նայումին այն նըրբահասակ և ուժեղ ծառերի վերայ: Ինչ պատուական տունկեր են սօրա, խօսեցին նոքա. նոցա արմատըր ամուր գրիսխառնել են միմեանց, նոցա կատարըր հաւասար բարձրութենով վերալանումեն դէպ ի երկնք. երկօրեան դէպ ի երկնք վեր նկրտելով, միասին ընդ-

դիմանումն փոթորկին. և եթէ սա յաղթահարումը նորանց, ապա կարող էին նորա կործանվիլ միասին: Կար այս տեղ մեր բարեկամութեան նմանութիւնը, հարցրեցին երիտասարդքը: Նորա նայեցին միմանց երեսին, նոցա աչքերը փայլատակեցին, և նորա գրկախառնեցին միմանց այն այրական կաղնիներէ հովանաւորութեան տակ:

13. ՍՐԻԷ (ԺԻՅՆՐԷ),

Մի երեխայ հօր հետ միասին զնայած էր այդեստանը: Այս տեղ հանդիպեց նա մի մեղուի որ ընկած էր մի խոշոր սարդի ոտայնի մէջ: Սա բացել էր ահա իւր սպառնադին մկրատանէ բերանը որ սատակէ նորան, բայց մանուկը ազատեց մեղուն և ապա աւերեց նոյնպէս յափշտակող գաղանի հիւսուածը:

Էրեխայի հայրը տեսանելով այս անցքը, հարցրեց. Կ՛մ որդի, ինչպէս կարող ես դու այդ անասունի հանձարը և յաջողակութիւնը այնքան փոքր համարել, որ դու արժան էիր տեսնում ոչնչայնել նորա բաղձաշխատ և ճարտարապետական հիւսուածը:

Մանուկը պատասխանեց. Մի՛ թէ սարդի հանձարը չէր նենգաոր և ուղղած դէպ ի սպանութիւն և կործանումն: Քայց մեղուն ժողովումէ մեղր և մտ՛ իւր բջիջների մէջ: Ահա, այս պատճառով ազատեցի ևս մեղուն և աւերեցի սարդի հիւսուածը:

Հայրը գոլկեց պարզամիտ անմեղութեան գատողութիւնը, որ պատարակումէ և ամենափայլուն հանձարը, որի խորհուրդը էր վնաս և կորուստ, անձնասիրութեան պտտճառով: Քայց, շարունակեց հայրը, դուցէ դու անիրաւութիւն արեցիր սարդին. սա ձանձերի և պիծակների երեսից պաշտպանումէ մեր զեռահաս խաղողները, իւր ոտայնը հիւսելով նոցա վերայ:

Մի՛ թէ սարդը կատարումէ այդ բանը, հարցրեց մանուկը, մեր խաղողները պահպանելու համար, և ոչ թէ մանուանդ, իւր յատուկ արիւնասիրութիւնը լցուցանելու համար: Երգարև, պատասխանեց հայրը, նորա հոգսը շատ չէր մեր խաղողների մասին: Ուրեմն, ասաց մանուկը, այն բարերարութիւնը որ ցուցանում էս ակամայ, չունի և ոչինչ արժանաւորութիւն. ըստ որում բարի կամքն էր բարին և զեղեցիկը մի լաւ բանի մէջ:

Ուղիղ ևս ասում, խօսեց հայրը. շնորհակալութիւն այդ մասին կը վայելէր բնութեանը որ գիտէ այն և վնասակար բանը զործ զնել, լաւը և սգտակարը պահպանելու համար:

Բայ հարցրեց մանուկը. ինչո՞ւ համար սարդը նստած է այնպէս միայն իւր ոտայնի մէջ, բայց մեղուքը կենումն միասին ընկերական միարանութենով և աշխատումն հասարակաց կերպով:

Սիրելի մանուկ, պատասխանեց հայրը. լաւ խորհուրդներ չա-
մար միայն կարող են շատերը բարեկամանալ միմեանց հետ: Աստ-
վարութեան և անձնասիրութեան դաշնաւորութիւնը կրում է իւր մը
իւր յատուկ կործանման պատճառը: Այս խորհրդով չէ կամեցած ի-
մասաւն բնութիւնը փորձել այն բանը, որ մարդիկ այնքան յաճախ,
անկարելի և կորստաբեր էին տեսած ու իմացած:

Երբ որ նորա վերադառնումէն դէպ ի տուն, ասաց մանուկը.
ես այսօր, ինչ և իցէ, մի բան ուսայ այն ազեղ անասունից:

Ե՛րբ, պատասխանեց հայրը. բնութիւնը դրել է թշնամահան
բանը բարեկամահան բանի կողքին, չարը բարու մտ, որ դորանով
բարին, չարի մտ, երևէր աւելի գեղեցիկ և աւելի պայծառ: Այս-
պէս, կարող է մարդը ուսանել և շարիցը:

14. ԴԷՒԻԷՒՆ:

Ելէքսանդր թագաւորը և մակեդոնացի քաջազունը հրաժար-
վել էր Դիոգինէս Յունաց իմաստունից, այսպէս խօսելով. եթէ չը
լինէի եւ Ելէքսանդր, ապա կը ցանկանայի լինել Դիոգինէս: Թա-
գաւորի զօրավար Պարմենիոն միայն յետ էր մնացել այն իմաստու-
նի կարասի մտ:

Սի տարաձիւտ խօսք էր քաջազուն և թագաւոր, ասաց Պար-
մենիոն զօրավարը:

Ե՛մենէին ոչ, պատասխանեց Դիոգինէսը. թարգմանիւր այդ բանը
արքայական լեզուախօսութենից դէպ ի ժողովրդի բարբառը, այն ժա-
մանակը կը հնչէր այսպէս. եւ զգումեմ իմ մէջ սաստիկ յօժարու-
թիւն մեծաբելու անձնազսպութեան և չափաւորութեան առաքինու-
թիւնը, բայց իմ պատուամոլութիւնը յախտեան լինելու է ինձ խա-
փանարար դորձ զնելու նորան:

Պարմենիոնը հարցրեց ապա. մի՞ թէ դու չես մեծարում մեր թա-
գաւորը, կամ թէ դու միայն ուրանումիւր անունս մեծ, որ աւուած
էին նորան: Եւ ես անուանումեմ նորան մեծ, պատասխանեց Դիո-
գինէսը:

Ե՛պա Բնչ մարդու հետ համեմատումես դու նորան, հարցրեց
զօրավարը: Դիոգինէսը պատասխանեց, Եւնա սարի հետ: Զօրավարը
զարմացաւ այս համեմատութեան վերայ, և խօսեց այսպէս. Եթէ,
կարծումիւր դու, փառասիրութիւն էր որ նորան զրգումէր պատե-
րազմ՝ բանալ ընդդէմ Պարսկաստանի, Դիոգինէսը պատասխանեց.
փառասիրութիւնը վառվում է նորա երակների մէջ:

Պարմենիոն. Բայց նա վարվում է խոհեմութեամբ և մտածելով.

նորան առաջնորդում անպտոր բանականութիւնը և հայրենիքի փառքը. նայիր թէ ինչ հանդարտութիւն թագաւորում նորա երեսի վերայ:

Վիոգինէս. Այդ բաները պնդես էին, որպէս ձիւն և սառցոյ սարի կատարի վերայ:

Պարմենիոն. Նա իւր յայթույթներն Յունական իմաստութիւնը կը տանի և կը տարածէ մինչև Նեղոս գետը:

Վիոգինէս. Նախ և յառաջ կրակ ու կայծակն, ապա փոշի-ղէն և ծխային ամպեր:

Պարմենիոն. Նա կը շինէ Հելլասը առաւել երջանիկ և առաւել պատուելի ազգը աշխարհի վերայ:

Վիոգինէս. Գնա՛ Էանա սարի և Ախարեան կղզիներէ մտա՛. նորա տեղեկութիւն կը տան քեզ այդ մասին:

Պարմենիոն. Բայց իմաստուն Ստագիրացու (Արիստոտելէսի) աշակերտը կը չափաւորէ իւր անձը:

Վիոգինէս. Գիտես թէ Սիկիլիայի ժողովուրդը ինչ է պատմում Էանայի համար:

Պարմենիոն. Թող լսեմ՝ այդ բանը քեզանից:

Վիոգինէս. Էնքելադէս հսկան, իւր իշխանութեան լծի տակ ձգելով երկիրը, կամենումը յարձակիլ երկնքի վերայ, Այն միջոցին աստուածքը գլորեցին նորա վերայ Էանա սարը: Երբ որ Էնքելադէսը շարժումէ, զողումէ Սիկիլիան, և նորա քթի զայրացումը է սարի բոցը:

Պարմենիոն. Ե՛րբ կը դադարէ նա իւր կատաղութենից:

Վիոգինէս. Երբ որ իւր յատուկ հրայրեացո՞վը սպասվելով, կը փլատակի: Ուրեմն, դու կամք չունիս փոխանակել ըս վերարկուն իմ զօրավարական գաւազանի հետ, հարցրեց ժպտելով Պարմենիոն:

Վիոգինէսը պատասխանեց. մի՛ թէ արժան էր ինձ իմ կարասը աշխատութեամբ վեր գլորել գէպ ի Էանա սարը, նորա կոկորդի մտահալքումը բնակելու համար:

Ըյայտես խօսեց իմաստունը, և Պարմենիոն հեռացաւ այն տեղից, խորհրդածութեան մէջ:

15. ՍԷՐԳ ԿՈՒՆԵՐԸ:

Մի հայր ուներ երեք որդի. սոցա հետ միասին բնակումը նա մի մեծ կղզու վերայ և հոգաբարձու էր որպէս նոցա համար, նոյնպէս և նոցա զաւակների համար, այնպէս որ նոքա լիութեան և առատութեան մէջ ապրումէին միշտ: Երբ որ նորա վերջը մտանցաւ,

գանձեց որդիքը իւր մտ և ասաց նոցա. Այժմ պիտոյ է ինձ լնողուլ ձեզ, և իմ հրաժարման ժամը հասել է ահա. այսուհետև պէտք էր ձեզ ինքնին ձեր համար հոգալ, ինչպէս մինչև այժմ էս հոգացած էի. նոյնպէս կարելի չէր այսուհետև մնալ ձեզ միասին, այլ պիտոյ էր ձեզ բաժանվիլ միմեանցից, մինչ զէպ ի արևելք միւսը զէպ ի արևմուտք, այլ միւսը զէպ ի հիւսիս, թայց վեր առեցէք այս հատիկները, որ ես տալիս եմ ձեզ և զգուշութեամբ պահեցէք նորանց: Երբ որ ես այլ ես չէի լինելու ձեր հետ, լծող ամեն մինը ձեզանից ընտրէ մի կոտոր հող, փորէ և քանդէ նորան, որ հողը փութրանայ և ներս ընդունի արեգակի լոյսը և անձրևը: Երբ որ այս գործը աւարտած էր, ապա ներս թափեցէք սերմի հատիկները և ծածկեցէք նորանց հողով. յետոյ կը ստանաք սուստ պրտուղ, որանով կը սնանիք դուք և կուրախանաք ձեր կեանքի մէջ: Չզոյճ կացէք նոյնպէս, որ վայրենի գազանքը ներս չը մտանեն ձեր արտերի մէջ և չապահանեն նորանց:

Հայրը այս բաները խօսած լինելով, վախճանվեցաւ, և որդիքը թաղեցին նորան:

Սորանից յետոյ բաժանվեցան որդիքը, ամեն մինը զէպ ի մի կողմ, ինչպէս ասած էր նոցա հայրը, և վեր կալան իւրեանց հետ սերմի հատիկները, երբ որ սոքա տեղ էին հասած, աւագ որդին վեր առաւ հատիկները, որ նորան տուել էր հայրը, և խօսեց ինքը իւր մէջ այսպէս. Ինչ հարկաւոր էր ինձ իմ անձիս և հողին նեղութիւն տալ և աշխատութեամբ պատառել սորա արգանտը: Այնու ամենայնիս, արեգակը կը ջերմացնէ նորան և անձրևը կը լծրէ, և հողը կը բերէ իւր պտուղը: Ապա ցանեց հատիկները կոշտ գետնի վերայ. թայց սերմը չը կանաչեցաւ և ոչինչ պտուղ չը բերեց: Այս պատճառով աւագ որդին սկսեց հայհայել և անտես արեց իւր հօր պարգևը:

Սիջին որդին գնաց զէպ ի արևմուտք. Հասանելով այն տեղ, ուր պիտոյ է հաստատէր իւր բնակարանը, տեսաւ նա որ աշխարհը շատ զմայլեցուցիչ էր, և խօսեց ինքը իւր մէջ. Ինչպէս նեղութիւն տալի ինձ, հողի արգանտը փորելով ու քանդելով, մինչև որ նա առատապէս տալիս էր ինձ իւր եկամուտքը: Այսպէս, ձգեց մի տեղ այն հատիկները և թողեց որ անդործ մնան: Երբ որ աշխարհի բոլոր պտուղքը կերած ու վերջացած էին, ցանեց նա իւր հօր սերմերը. թայց սոքա չը բուսան, որովհետև ճճիները ապահանած էին նոցա բնձիւղքը, և նա ցանած էր միայն դատարկ պատեանքը: Եւ այս որդին արհամարհեց իւր հօր տուրքը և անտես արեց նորան:

Բայց կրտսեր որդին վարվեցաւ, ինչպէս որ Տրամնացած էր Տայրը, փորձեց առաւել պատուական Տողը, պարարտացրեց և Տողացողութեամբ փորեց նորան, շրջապատեց ցանդով և ցանեց սերմերը, Սերմերը բուսան, աճեցին և պտուղ բերեցին, մինք վաճմանաւոր և միւսը Տարխարաւոր, Այս վարուցանքը արեց նա և գալոց տարիներումը և նորա արտերը օրէ օր աւելի մեծացան, և առատացաւ Տունձը, այնպէս, որ նորա որդիքը և որդիներն որդիքը ապրումնին լիութեան մէջ:

Մի քանի տարուց յետոյ, երբ որ առաւել Տասակաւոր եղբայրքը կարօտութեան և պակասութեան մէջ էին և լեցին խրեանց կրտսեր եղբօր Տարստութեան Տամբաւը, դիմեցին նորա մօտ, տեսան նորա դաշտերը ամենայն տեղ պատած պատուական Տակերով և որպէրով և լեցին Տնձարարներն ուրախութեան ձայնը գաշտերն մէջ, ըստ որում Տնձի ժամանակն էր: Այս բաները տեսած, զարմացան եղբայրքը և խօսեցին միմեանց մէջ. Անիրաւութիւն արեցինք մէք, արՏամարՏելով մեր Տօր պարգևը:

16. ԿԻՆՈՒՆԻՆՆԵՐ:

Այն և նախնի ժամանակներումը, մի ժողովուրդ դուրս գալով իւր Տին բնակարաններից, ցած իջաւ այն աշխարհի մէջ, որի միջից Տօտումը Կիլոս գետը, ժողովուրդը շատ ուրախացաւ այն փառաւոր գետի վերայ և Տաւան էր նորա անորժելի ջրերին. այս պատճառով տուն ու տեղ Տաստատեցին նորա եղբներն մօտ, Բայց երկար միջոց չանցաւ, և այս գետի Տեղեղներէցը դուրս եկաւ այն բունաւոր գաղանք, Կրօկողիլոս անունով, և իւր աՏարկու առամներով ջարդուփշուր արեց մարդ ու անասուն: Մարդիկը բարձր ձայնով աղաղակեցին դէպ ի իւրեանց աստուած Օղիբիւր և աղաչեցին նորան, որ աղատէ ժողովուրդը այս մլտասակար գաղանից: Բայց Օղիբիւր իւր խնաստուն քորմերի բերանով պատասխան արեց նոցա և ասաց. Մի՛ թէ բաւական չէր, որ Աստուածութիւնը պարգևեւ է ձեզ զօրութիւն և բանականութիւն. ով որ նորանից օգնութիւն է խնդրում, ստանց զորձ գնելու իւր յատուկ կարողութիւնը, նորա խնդիրը աւօգուտ էր:

ԱյնուՏեակ մարդիկը ձեռք առան սուր ու գաւազան և յարձակվեցան այն մլտասակար գաղանի վերայ իւր եղեղնեայ բնակարանի մէջ, շինեցին պատուպարաններ և թումբեր, և մի քանի օրի մէջ զորձեր կատարեցին, որ յառաջուց անկարելի էին Տամբաւել խրեանց: Այսպէս աՏա տեղեկացան նորա իւրեանց մէջ թաքուցած կարողութեանը, որ յետոյ ժամանակներում շինեց այն աՏագին բուր-

զերը և սրածոյր արձանները. նորա հնարագործելցին ճարտարութիւնք և անօժք, որոնց զեռ ևս չէին ծանօթ: Արոյհեակ պատերազմելը թշնամական բաների հետ զարթուցանում և ամբացնում մարդու քնած զօրութիւնքը:

Բայց զեռ ևս չունէին Նիլոսածորի բնակիչքը այն գործիքը որ հարկատու էին բոլորովին յաղթահարելու այն զրահատուր գազանը Նիլոսի ջրերի մէջ: Նորա առ ժամանակ մի կարողացան միայն հալածել այդ թշնամին, և սորանով բաւականացան:

Բայց առ փոքր փոքր ստանացան նորա իւրեանց ջանադրութեան մէջ. այն վեհասկար գազանը աճեց և բազմացաւ, և գնալով գնալով աւելի սաստկացաւ նորա կատաղութիւնք: Բայց այն յիմարութույցած ժողովուրդը հաւանեց պաշտել կրօնողիլոսը որպէս աստուած: Բզատակամ զոհումէն նորան պարարտ կենդանիք, և այն անձոնի գազանը աւելի զօրացաւ քան թէ յառաջուց. բայց ժողովուրդը ընկղմեցաւ բթամտութեան և ծուլութեան մէջ:

Այլ քիչապէս չափից դուրս սաստիկ լարած աղեղը ձայնեց, և հասաւ վրէժը այն բռնաւորին: Օղիբիսը պաշտպան դուրս եկաւ անողնականներին և իմաստուն քուրմերի ընթանով քաջալերեց նորանց զէպ ի մի նոր պատերազմ: Շուտով Նիլոսի եզերքը հնչեցան պատերազմողների աղաղակովը և զետը ներկիցեցաւ սպանած գազանների արխնով: Պատերազմողքը վատակած էին ահա, բայց քուրմը և տառապեալ ժողովուրդը օգնութիւն խնդրեցին Օղիբիսից, և աստուածը լսեց նոցա պաղատները: Մի փոքրիկ կենդանի Եքնէյման անունով, որ ասվում և փարսանեան մուկն, և բեւեցաւ Նիլոսի գետեղերբումը: Բհա, ձայն տուեց մի քուրմ, Օղիբիսը օգնութիւն է ուղարկում ձեզ:

Բայդ ինչ օգնութիւն է, մի թէ ծաղր ևս անում մեզ, ձայն արձակեց ժողովուրդը:

Քուրմը պատասխանեց. Համբերեցէք մինչև բանի վերջը և հաւատ ունեցէք զէպ ի զերադոյն զօրութիւնք: Նորա ձեռքումը ամենափոքր հնարքը կարող է վերջացնել ամենամեծ տառապանք: Եւ արդարև Նիլոսի ահարկու գազանների բազմութիւնը չուտով և բլղգալի կերպով նուազեցաւ: Ժողովուրդը զարմացած էր տեսանելով որ մի փոքրիկ կենդանի հանդարտ ժրպլիտութենով որոնումը և կլանումը կրօնողիլոսի ձուերը և ձագերը: Բայպէս, այդ թռչունը կարճ միջոցում բնաջինջ արեց հարիւրաւոր Նիլոսեան բռնաւորների սաղմեր և աղատեց աշխարհը իւր տառապանքից, ինչ որ կարողացած չէին այնքան դլուիք և ձեռքեր:

„Տեսէք ահա, խօսեց այն իմաստուն քուրմը. ելմէ կամենու-
մէք ունչայնել մի շար բան, ապա խորասկեցէք նորան նոյն խօս պատ-
ճառի և արմատի մեջ. այսպէս, մի փոքր հնարքով հնչաւ կը կտտար-
վէր այն բանը, որ յետոյ անկարող էր կատարել մի լորքի բաղ-
մութիւնս“:

17. ԵՆՇԴՐԷ:

Նշողոյսը, այն անշուքական պատմիչը քաղցր առակների շըն-
չաւոր և բուսական արարածների մասին, ստատիկ ձեռ կերած իւր
անգումթ տիրող ձեռքից, հալածված էր քաղաքիցը դէպ ի անապատ:

Ո՞վ անբողոք մարդ, ձայն տուց նորա ծառայակիցների մինը:

Ընթացի, հարցրեց Եղոպոսը, ինչո՞ւ առաւել քան թէ դու:

Ինչ բան կարող էր քեզ անապատումը երջանկութիւն կամ
ուրախութիւն տալ, պատասխանեց ծառան:

Իմ արժանաւորութեան խնայութիւնը, պատասխանեց փոխա-
յի մարդը. և նորան դուրս վարեցին խօղոյն:

Սի քանի օրից յետոյ գնացին նորա ծանօթներից մի քանի
մարդ, որ թաղեն նորա ոսկրները. պատճառ, կարծումին նոքա, թէ
Եղոպոսը պետոյ և աղատակամ վերջացրած լինի իւր թշուառ կիանքը:
Բոյց Եղոպոսը ուրախապէս նստած էր մի ծառի տակ. այս բանի վե-
րայ զարմայան նոքա և ասացին նորան թէ ինչ խորհրդով եկած
էին: Եղոպոսը ժպտեցաւ և պատմեց նոքա փայտահատի և մահու ա-
ռակը: Հարցրեցին նոքա, թէ այն շարժարեալ և տառապեալ փայտա-
հատը ինչ պատճառ ունէր հրաժարվիլ իւր մահուցը որ գանձել էր
ինքր: Եղոպոսը պատասխանեց. Կեանքի քաղցրութիւնը և նորա ձեռ-
քերի կոշտացած կաշին: Ըստ դուրս եկաւ մինը և խօսեց այսպէս.
Ո՞վ Եղոպոս, մէք տեղիք ունինք զարմանալու քո պոյծառամտու-
թեան և ուրախ սրտի վերայ. բնութիւնը զրկել է քեզ ամեն բանից,
որ կարող էր ուրախացնել մարդը. քո մարմինը այրքան խախտաւ
էր, և դու հազիւ թէ կարողանումես շունչ առնուլ առանց ցաւի.
Քո կերպարանքը սղեղ է, ամենայն մարդ ծաղր է առնում քեզ,
եւր որ անած էր քեզ. ոչ ոք կամք չունէր ընդունել քեզ իւր
մօտ սրպէս ծառայ ես. և դու այժմ այս անշէն անապատումը...
Ինչ փոխարէն կարողացան տալ քեզ աստուածքը:

Նշողոյսը պատասխանեց. իւրեանց աստուածեղէն բնութեան մի
բաժինը. նոքա ուսուցին ինձ անասունների լեզուն և պարզեցին
ինձ այն արարչական զօրութիւնը, որ ես նոքա խօսել տամ:

Գուր զորանով հասկանումես այն քո իմաստութիւնը, սկսեց խօ-
սել մի այլ մարդ ամբօխիցը, և, ինչպէս երևումէ, կամենումէս հաս-

տասել, թէ բնութիւնը մի կողմից լըուցել է ինչ որ պակաս էր միւս կողմից: Ուրեմն, յիմարը պիտոյ է նախ և յառաջ փախչէր ինչոր իւրեանից, կամ թէ անիծէր անիրաւ բնութիւնը, երբ որ աչք կը ձգէր իւր ներքին որպիսութեան վերայ:

Հիմարը նայումէ միայն, պատասխանեց Եղոպոսը, արտաքին բաների վերայ. բայց իւր սրտի մէջ ստացել է որպէս փոխաբէն այն խաբերայ ծաղիկը յիմարութեան, մեծամտութիւնը:

Հիանալով թողեցին և Հեռացան այն ուրախամիտ իմաստունից. բայց սորանից յառաջ Հարցրեցին նորանից. Մի՛ թէ կամք ունիս քո կեանքը և քո ժողոված իմաստութեան և փորձերի գանձը թաղել այս տեղ անսպասումը: Եղոպոսը պատասխանեց. Ըսենեկն ոչ. ևս կամենումեմ ճանապարհ ընկնել և գնալ այն տեղ, ուր մարդիկը առաւելապէս կարօտ էին ճշմարտութեան և իմաստութեան: Ինչ տեղ էին այդ մարդիկը, Հարցրեցին: Ըսաց նա. Ինչ տեղ կային աւելի շատ քուրմեր, տաճարներ և սեղաներ, և գնաց դէպ ի Գեղի քաղաքը:

Իսկայ գեւ ևս երկար ժամանակ չէր կացած Գեղի քաղաքումը, և ահա քուրմերը մեծ հալածանք յարուցին Եղոպոսի վերայ, որովհետեւ համարձակապէս քարոզումեր ճշմարտութիւնը. զորս պարտաւորեցին նորան որպէս սրբապիղծ մարդ և ձգեցին նորա մի խաւար բանտի մէջ: Բայց այն փոքրիկ փախչացի մարդը և այս տեղ պայծառամիտ և ուրախ էր, մինչև որ բանտապետը զարմանալով այս բանի վերայ, Հարցրեց նորան. Ըսա՛ ինձ ինչդրեմ, այդ ինչ բան է որ կարող էր քեզ ուրախ պահպանել այս խաւար գեանախորի մէջ. Եղոպոսը պատասխանեց. Իմ բաւականութիւնը ինձանով:

Վուրմերը տուեցին բերել նորան իւր բանտիցը, որ նորան վայր գլորեն փրէզրիադեան քարածայրից. բայց Եղոպոսը պայծառ երեսով գնումըր դէպ ի մահ: Ըսս տեղ, ժողովրդից մինը Հարցրեց նորանից. Ըսդ ինչ բան էր որ տալիս է քեզ այնպիսի զորութիւն, որ դու, մահը աչքից հանդէպ ունենալով, այնու ամենայնիս չես կորուսանում քո քաջութիւնը և ուրախամտութիւնը: Եղոպոսը պատասխանեց. Իմ սրտի վկայութիւնը, թէ անմեղ էի ևս, և իմ անցած կեանքը: Մորանից յետոյ վայր ձգեցին նորան քարածայրիցը և նա աւանդեց հողին:

18. ՎՊՐԻ ԻՆՉ:

Մի մանուկ կանգնած էր վարդի թուփի մտ, որ լի էր կոկոններով և ծաղկաթիթիթ վարդերով. բաղնադրող ուրախութեամբ նկատումըր մանուկը երբեմն այս, և երբեմն այն վարդը, այս տեղ մի ծաղկի թերթ, այն տեղ մի կոկոն: Հայրը հեռուից ծածուկ նայու-

մեր մանուկի վերայ. նա կանգնած էր հովանաւոր տաղաւարի տակ, և խորին սիրով հանգստանուակն նորա աչքը իւր սրտի սիրածի վերայ: Արդեօք, չէր վկայում սիրտս, խօսեց հայրը իւր մէջ, որպէս թէ մի աստուածեղէն մարգարէական ձայն այս վարդի թուփից բարբառումը իմ հետ և այն կոկոնների և ծաղիկների մէջ ցուցանումը ինձ գալոց հայրական ուրախութենների նախապատկերը: Կամ թէ ինչ բան էր, որ այն մանուկը իմ աչքին այնքան հրաշապէս գեղեցիկացնումը և սիրելի էր շինում ծաղկաթիթիթ վարդի թուփի մօտ:

Բայց մանուկը չէր յագնում նկատելով և հիանալով, սքանչացումը գեղեցիկ բանի վերայ զարթուցանումն իմացութիւնը ճշմարիտ բանի: Մանուկը կամենումը քննել, թէ ինչ կերպով կոկոնը կերպարանվում որպէս վարդ. նա դրեց միմեանց վերայ իւր մանուկ ձեռքերը և անդարձ աչքով նայումը կոկոնի վերայ: Հայրը ժպտեցաւ: Այո, կարող էին աւելի բարձր էակներ ժպտել, երբ որ տեսանումին մի երկրաւոր իմաստուն իւր զրահաւորեալ աչքերը ուղղեցուցանելով դէպ ի մի ասօղ կամ թէ խորամուխ առնելով մի հրախայլ փոքրիկ ճիճուի ներս:

Մանուկը իմացաւ շուտով, որ իւր բոլոր ճշնողութիւնը զուր էր. նա քաղեց մի կոկոն, բացեց նորան և նկատեց ներսի բանը մեծ ուշադրութեամբ: Այս տեղ վերայ հասաւ հայրը:

Ինչ բանի վերայ այդպիսի ծանրութեամբ մտածումնս դու, իմ մանուկ, հարցրեց հայրը: Ո՞վ իմ հայր, ասաց մանուկը, ինձ ցանկալի էր իմանալ, թէ ինչպէս էր այդ կոկոնը վարդ գտնում. այս պատճառով կորեցի նորան և բացեցի, բայց ես տեսանումեմ միայն փոքրիկ և աննշան թերթիկներ, ծալմած և խորշումած. երանի թէ չաւերած լինէի նորանց:

Այդ չունի վնաս, իմ մանուկ, պատասխանեց հայրը. բնութիւնը հոգացողութիւն է ունեցել լիութեան համար. նա ուշադիր է եղած ոչ թէ միայն մեր պիտոջքներին, այլ և մեր ուրախութեանը և հարցասիրութեանը: Դու տասար դռնեայ, թէ այնպէս հեշտ չէր խորամուխ լինել բնութեան գաղտնի բաների մէջ:

Բայց դորանով աւելի իմաստնացած չեմ, քան թէ յատճուց էի, ասաց մանուկը:

Թե՛ն ոչ, պատասխանեց հայրը. բայց դու ունիս ճշմարիտ դիտաւորութիւն ուսանելու, և մի բարի դիտաւորութիւն, ինքն ըստ ինքեան լաւ բան էր: Յաջողութիւնը չէր միշտ կախ մարդուց. և դիցուք թէ յատճ գնաց գործը, այնու ամենայնիւ բարի կամքը էր միշտ առաւել պատուական բանը:

Մի փոքր յետոյ ասաց մանուկը համեստ հարցասիրութենով.
Եպա դու ասա ինձ, սիրելի հայր, թէ ինչպէս էր կոկոնը կերպարանվում որպէս վարդ:

Հայրը պատասխանեց. իմ մանուկ, ես կարող եմ երևը բանով միայն հասկացնել քեզ թէ ինչպէս էր լինում. կոկոնը աճում և մեծութենով, գեղեցկութենով և վայելչութենով, մինչև հասնում իւր կատարածին: Միւս բաներին այնքան փոքր տեղակ էի ես, ինչքան դու: Բնութիւնը տալիս է մեզ կատարելագործած գեղեցիկը, բայց թաքուցանում այն ճարտարապետական ձևերը որանով ծնուցանում և մատուցանում մեզ:

Եպա, մանուկը միտանալով վեր առաւ կորած կոկոնը և խօսեց հօր հետ. Եթէ կոկոնը կարող է ինքը իւրանով այսպէս գեղեցիկ կերպարանվիլ, աւելի գեղեցիկ քան թէ ամենայն բան որ շինումին մարդիկ, ապա ընդէր չէ կարող պաշտպանել իւր անձը մի երևալի թոյլ մասի երեսից: Ինչու համար, մի և նոյն ժամանակում, կարող է նա այդքան շատ և այդքան փոքր:

Մի թէ կոկոնը կարող էր ինքը իւրանով կերպարանվիլ, ո՞վ Գաւիթ, հարցրեց հայրը, և քաղցր ծանրութեամբ նայեց մանուկի երեսին:

Եմենին ոչ, պատասխանեց մանուկը. ծաղիկները ունին նոյնպէս, ինչպէս ես, իւրեանց մայրը և հայրը, որ նորանց սնուցանումը, խնամարկումը և դաստիարակումը:

Ե, յի մի և նոյն հայրը մեր հետ, պատասխանեց մանուկի ծնողը քաղցրացած սրտով. բայց մէք չենք տեսնում նորան, մէք զգումներ միայն նորա կարողութիւնը և նորա սէրը մեր մէջ և մեր շորս կողմը:

Ե, յսպէս խօսեց նա: Մանուկի սրտումը գոյացաւ մի յատուկ ըզգացողութիւն. պատճառ, նորա հայրը ներս էր դրել նորա սրտի մէջ մի թանգաղին բան: Մանուկը այսուհետև համարումը այն վարդի թուփը և դաշտի ծաղիկները որպէս հանդարտ եղբայրակից արարածներ և աճումը հասակով, իմաստութենով և վայելչութենով: Բայց հայրը պահպանումը սրտի մէջ մանուկի խօսուածքը և պատմեց մանուկի խանդակաթ մօրը:

Ո՛հ, ասաց մայրը. ինչպէս մտ էր անմեղ տղայական մտքին ամենալիբերներ ճշմարտութենների մէջ:

19. ԹՊՆԻՆ:

Ետուածային Պլատոնի աշակերտներին ընկերացաւ մի պատանի բանաստեղծ, որին տուած էր արարիչ հօգի և ականաւոր ընդու-

նակութիւնք: Նորա տաղերգութիւնքը գովասանութիւնն ամենների բերանում, որ ճանաչումին նորան, և Հելլասը յոյս ունէր նորանից, թէ լինելու է երկրորդ Յոսիպիէս և Պինդար: Բայց բազմութեան գովասանութիւնը թմրեցրեց և փրացուց նորան մինչև այն աստիճան, որ նա համարձակվեցաւ վատարանել Հեղիոզոսը: Այս քիչուր և միւս տաղերգութեան հեղինակները: Այս բանը ցաւեցրեց աստուածային իմաստունի սիրտը և նա կամեցաւ բժշկել այն սնափառ երիտասարդի հոգին: Ես, խօսեց նա, սորանով աւելի արդիւնաբեր կը լինէի իմ հայրենիքին, քան թէ նորա համար տիրապետելով մի աշխարհի Պատճառ, սուրբ բանաստեղծութիւնը տուած է մարդուն, որ բարձրացնէ նորան երկրից զէպ ի վեր. նա չէ հիւանդ հոգիներին սեփականութիւնը:

Մի գարնանային երեկոյ, երիտասարդ բանաստեղծը մտեցաւ Պլատոնին, երբ որ նա Ակադեմոսի այգումը զբօսնումէր միայնակ. երիտասարդը տղջոյն տուեց իմաստունին և ասաց. Ես համարեմ թէ վերջացուցել եմ իմ տաղերգութիւնը, որ պիտոյ է հիացնէր Հելլասը և հասուցանէր ինձ անթառամ գարնեայ պսակ:

«Շ նորհաւորումեմ քեզ, պատասխանեց Պլատոնը, եթէ յաջող էիր գտանված»:

Եւ ինչպէս կարելի էր ինձ անյաջող լինել, պատասխանեց շուտով երիտասարդը:

Պլատոնը խօսեց ապա. Տաղերգութեան շնորհքը, իմ բարեկամ, բոլորում աստուածներից. նոքա են, որ պարզեումն նշնպէս յաջողութիւնը. բայց դու, ինչպէս երևումէ, մտածումես ոչ թէ նոցա, այլ միայն քո վերայ յատկապէս:

Երիտասարդը. Ես զգումեմ Եստուածութիւնը իմ մէջ:

Պլատոնը. Եւելի լաւ էր, եթէ զգայիր քեզ Եստուածութեան մէջ:

Երիտասարդը. Մի թէ մի և նոյն չէին այդ երկուքը:

Պլատոնը. Եմենեին ոչ: Այժմ խօսումես դու միայն քո մասին, և մտածումես և հաւատումես քեզ և քո զօրութեանը միայն. բայց այլապէս, դու կը լռէիր և կ'երգէիր: Փառք մարդու բերանից և ամբոխի գովասանութիւն է քո առաջին ճիշտութիւնը. բայց, եմ սիրելի, սուրբ բանը պիտոյ է նախադաս լինի երկրաօրին:

Երիտասարդը. Ես չեմ հասկանում քեզ, ով Պլատոն:

Պլատոնը. Ես կամենումեմ խօսել քո հետ տաղերգուների և տեսանողների նախահօր բերանովը, քեզպէտե դու, ինչպէս լուծումեմ, կամք չունիս անհասանելի համարել նորան, այնու ամենայնիւ:

է նա առաւել ծերբը, և երիտասարդներն պարտականութիւնն է ա-
կանջ զնել ծերերին:

Երիտասարդը. Այո, ևս հաւան և՛մ գորան, թէպէտ նա չէր
կարող երբէք լինել ինձ ամենալեբին կատարելութեան օրինակ,
բայց խօսիր դու:

Պատանը. Այնու ամենայնիւ ուսուցանումն նա պէտքէս ի-
մաստութիւնք իւր հին աւանդութեններն մէջ, որ դու չէիր կարող
արհամարհել. ահա լսիր նոցանից մինը:

Պատանը տարաւ երիտասարդը մի անուշահոտ հովանոցի տակ.
նստեցին նոքա, և իմաստունը պատմեց այս բանը:

Թամիրիս, Թրակիոյի քաղցրախօս տաղերգուն եկաւ Օւքալիսոյի
Թագաւոր Եւրիտտի մօտ, որ առատապէս վարձատրեց նորան իւր
երգասացութեան համար և մեծարեց նորան որպէս մուղաների սի-
րելին: Բայց արքայական զովասնութիւնը և փառահեղ վարձա-
տրութիւնը անբեցցին պատուական տաղերգուի սիրտը: Պատճառ, իւր
չափը մոռանալով պարծեցաւ նա յայննապէս, թէ յաղթող էր լի-
նելու երգեցողութեան մէջ, թէև նոյն իսկ մուղապը հանդէս դուրս
գային ընդդէմ նորան:

Մուղապը, որ այն դարումը զեռ ևս կենակից էին մարգերի
հետ, հանդիպեցին նորան իւր ճանապարհի վերայ և պատմեցին նո-
րա յանդգնութիւնը. նոքա պատմեցին նորան կուրութենով, այլև,
ո՛հ, խլեցին նորանից երգեցողութեան շնորհը և քաղցրածայն քնա-
րածութեան հմուտութիւնը:

Ինչպէս կարողացան աստուածքը, հարցրեց երիտասարդը, ին-
քեանք իւրեանց հակառակելով, դարձեալ ո՞նչացնել այն աստուա-
ծեղէն բանը որ պարզեած էին տաղերգուին:

Ոչ թէ նոքա, պատասխանեց Պատանը, այլ նա ինքը ո՞նչա-
ցրեց այդ աստուածային պարզւը: Նորա մեծամտութենից յառաջա-
ցաւ նորա կուրութիւնը և պատիժը:

Բայց լսիր դու, շարունակեց իմաստունը, թէ ինչ աւելի ևս
պատմում ևւանդութիւնը: Մուղապը չը ո՞նչացուցին այն աստուա-
ծեղէն բանը. նոքա թոյլ տուցին որ Թամիրիսի հոգին փոխանցվի
մի սոխակի մէջ. լսումս դու նորա ձայնը այն օտոջ սուրբի մէջ. ճա-
նաչումս մուղաների սիրելին: Նորա կերպարանքը է շատ պարզ և
անդարդ. նա թաքում ևւելի մութ մացառների մէջ և սիրում ևւ-
աւաւելապէս հանդարտ գիշերներին հնչեցուցանել իւր եղանակաւոր
երգեցողութիւնքը: Նա չը գիտէ, թէ կրումէր իւր քնքուշ կուրծքի
մէջ Թամիրիսի հոգին:

Պլատոնը լռեց և ականջ էր դնում սոխակի երգասացութեանը։ Երիտասարդը վեր կացաւ և դառնացած սրտով հրաժարվեցաւ աստուածային իմաստունիցը, և արհամարհելով բնութեան և իմաստութեան խրատքը, չը վերագարձաւ այլ ևս Եկաղեմոսի այգին։

Դայց և այս երիտասարդի անունը չէ յիշատակվում Հեւլե-նական տաղերգուների շարքումը։

20. ԲԵՆՔԻՆԻ ԵՐԵՐԸ։

Հնդկաստանի առաւել գեղեցիկ սահմանների մինումը, մշտապայծառ երկնակամարի տակ, դտանվումք մի լեռնայատ, խաղաղաւետ ձոր, որի մէջ վաղ ժամանակներից բնակումն արւր Բրամայի երկկողմ պաշտօնեայքը։ Եւս տեղ հանդիպեց միանգամ, վայր իջանելով սարերից, մի մանուկ թագաւորապէս Հնդկաստանի, և կամենումք խօսել խաղաղասէր Բրամինների նահապետի և գլխաւորի հետ։ Նորա խնդիրը կատարվեցաւ. մի ծերունի մարդ, բարձր և աչնիւ հասակով ընդունեց այն անծանօթ երիտասարդը, ասելով. Օտարական պատանի, ողջոյն քեզ մեր խաղաղաւետ ձորի մէջ, թէ գիտութեամբ եկած էիր մեր մտ, և թէ ճանապարհից մոլորվելով. «գիտութեամբ, ասաց պատանին, եկայ ձեր մտ, որ...»

Չերունին կորեց նորա խօսքը և սկսեց այսպէս. օտարականը միշտ հաճելի է մեզ մեր ձորի մէջ, մեր կատարումքը հիւրասիրութեան պարտականութիւնը դէպ ի ամենայն մարդ, առանց հարցախորձելու թէ ո՞վ էր նա, կամ թէ ինչո՞ւ համար էր եկած, որովհետև մեր գեռ ևս պահպանումք այն հին սովորութիւնը, չը քննել օտարականի անունը և խնդիրը, և թէ ոչ երեք օրից յետոյ։ Եթէ ոչինչ ստիպողական գործ չունիս, որ կարտ էր մեր օգնութեանը, ապա արի որպէս մարդ և եղբայր մեր ընկերութեան մէջ, և վայելիր ուրախ սրտով ինչ որ մեր ձեռնհաս էինք մատուցանել քեզ։

Մանուկ թագաւորապէս գլուխ տուեց և գնաց ծերունու հետ բարձրահասակ արժանների ծառերի հովաքուցիչ ստուերի տակը, ինչ տեղ ժողոված էր մի բաղմամբի գերդաստան։ Մարդ ու կին, տղայք ու աղջկունք, բոլորը ազնիւ կերպարանքով և քաղցր սրտով հանդէպ եկան օտարականին և ողջունեցին նորան մի այնպիսի համարձակ կերպով, որպէս թէ տարիներով ծանաչած ու սիրած էին նորան։ Երեկայքը ստատուելով նորա չորս կողմը, մատուցանումին նորան ծաղիկներ։ Ո՛հ, այս ինչ անմեղութեան և ուրախութեան բնական է, ասաց արքայազը, յոգոց հանելով։ Յորս միշտ բնակումն այս տեղ միտսին, պատասխանեց ծերունի Բրամինը. որովհե-

տե Բրաման աստուածը կենդանի է մեր հոգու և սրտի մէջ, այս պատճառով մեր զգացողութիւնքը չեն ծերանում. մեր տեսանումները Աստուած նորա արարածների և պարզեցնելի ամեն միւրի մէջ. սորա համար ոչ մի ժամանակ ուրախութիւնը չէ պակասում մէջ. նշնպէս անծանօթ են մեզ այն կարիքները որ լցուցանել կարող չէինք միք:

Մի խորին ակամայ հառաչանք դուրս եկաւ արքայազն պատանու կուրծքիցը: Գու ճանապարհից վաստակած ես, ասաց ծերունին, և ակնարկի արեց: Խակոյժ մտակցան երկու մանուկ և բերեցին ոտնալուայի աման, որ լուանան օտարականի ոտերը. և երկու ծաղկափթիթի կոյս աղջիկ մատուցին նորան ձորի ամենազնիւ պտուղներիցը:

Արքայազը չը կամեցաւ թողուլ, որ լուանան նորա ոտերը: Այս, հիւրասիրութեան սուրբ օրէնքն է, պատասխանեց ծերունին, և մի հովաքուցիչ հնար, որ աւելի զուարթը կամաւոր պատրաստութեամբ մատուցանում վաստակած մարդուն: Այս տեղ ոչինչ խտիր չը կայ արող և ծառայի մէջ. մեր պատվումներ ամենայն ճանապարհորդի մէջ այն մարդկային կերպարանքը, որ քարոզումէ, թէ նա մարդասէր Բրամայի զաւակն է:

Արքայազը լուռ կացաւ, բայց մի վառուն կարմրութիւն պատեց նորա երեսի վերայ և նորա ծունկերը զողումին: Նորա որպիսութիւնը լու չէ, ասացին մանուկները որ նորա համար ոտնալուայ էին պատրաստել. նորա ծունկերը զողումն. նա մեր պտուղներից ոչինչ չը կերաւ, ասացին ցուակցարար կոյս աղջիկները:

Ապա մտակցաւ նորան ծերունի Բրամինը և բռնեց նորա զողուն ձեռքերը. իմ որդի, ասաց նա. ցերեկի տօթը վաստակեցուցել է քեզ. կամենում եմ տանել քեզ մեր բնակարանը, որ դու մի փոքր հանգստանաս. քունը կը նորոգէ քո սպառեալ զօրութիւնքը, և դու կարող էիր մասնակից լինել մեր ուրախութեանը այն սուրբ տանի մէջ, որ էդուց կատարելու ենք:

Մանուկ թագաւորազը զնաց քաղցրասիրտ ծերունու հետ զէպի նորա խրճիթը. այս տեղ պատրաստած էր ննջարան անուշահոտ խոտերից և նոցա վերայ սինած էր մի նուրբ ծածկոց, այնպէս սպիտակափայլ, որպէս նոր եկած ձիւն: Ահա, ասաց Բրամինը, կարող ես դու այս տեղ հանգարտ ննջել, ըստ որում դու կը հանգստանայիր ամենասէր Բրամայի գրկումը, որ օրհնել է այս ձորը: Այդ բանը փորձով կը հաստատեն քեզ այս կակուղ և մեղմահոտ խոտերը որոնց վերայ կը հանգչիս դու, և այս ձիւնափայլ ծածկոցը անմեղութեան նշանն է:

Ծերունին այս խօսքի վերայ լինելով, ներս մտան երկու մար

նուկ բերելով մի բաժակ մոյզ կարմիր գինի: Շերունին առաւ բաժակը և խօսեց թագաւորազնի հետ. Ահա մեր վայելումներ միայն դաշտի, ծառերի և որթատունկերի պտուղքը, ինչպէս ընտելիւնը տալիս է մեզ. բայց հիւանդների և վաստակածների համար քամումներ խաղող. սա մի հատ արիւնն է, ասաց նա ժպտելով, որ մեր թափումներ, բայց այդ արիւնհեղութիւնը լինում ասանց հասաշանքի, և հատաշանք մեղմացնելու համար. թմիր, թմ սիրելի. դա առողջարար կը լինի քո սրտին:

Պատանին գողգողալով առաւ բաժակը և ըմպելով նորան, մի սաստիկ սարսափ բռնեց խրեան: Երբ որ բաժակը յետ տուեց Բրամինին, լսեց հեռուից մի մեղմ, հանդիսաւոր, բազմաձայնեայ երգասացութիւն: Այս ինչ բան է, հարցրեց թագաւորազը:

Այս, մեր երեկոյեան ժամերգութիւնն է, պատասխանեց Բրամինը: Արեւը մտանում. մեր Բրամային մատուցանումներ մեր հասարակաց շնորհակալութիւնը այն երկնաւոր լուսի համար որ ներքև է ուղարկել մեզ, և այն կեանքի համար որ պարգևել է մեզ: Մեք հաւատումներ, թէ ամենեին մարդասէր և բարերար էակին կարող է միայն հաճոյանալ խնդութեան և սիրու երգը: Այս պատճառով մատուցանումներ նորան մեր շնորհակալութիւնը երգասացութենով և ընկերութենով: Եւ քեզ մեր աղօթքի մէջ մոռանալու չենք, ըստ որում և դու այժմ պատկանումես մեր գերդաստանին. Բրաման թնղ պարգևէ, որ անոյշ քնես և ուրախ զարթնուս:

Այսպէս խօսեց ծերունին քաղցր հաճոյականութենով և հեռացաւ թագաւորազնիցը. բայց սա ծածկեց դէմքը և չը կարողացաւ նայել այն պատկառելի աղնիւ տղամարդի երեսին և փոխարինել նորա ողջոյնը:

Այժմ միայնակ էր պատանին, բայց ոչինչ քուն չեկաւ նորա աչքերի վերայ. թվումէր նորան, որպէս թէ արիւնը ետում երակների մէջ. նա լուումը իւր սրտի զարկողութիւնքը. անցած օրի պատկերը գրած էր միշտ նորա հոգու առաջը, և այնքան աւելի լուսափայլ և ճառագայթաւետ, ինչքան որ խաւար էր նորա հոգու խորքի մէջ: Հանդարտ և լուսնակ գիշերը, որ տերևների սուսփիւնով ներս էր փայլում նորա օթեանի մէջ, անչափելի երկարացաւ նորա համար: Նա կարօտով սպասումէր առաւօտու լուսանալուն. բայց յետոյ ընկաւ մի տենդանման քնի մէջ, որ շատ անգամ խափանվումէր ահարկու երազներով: Նա զարթեց արևագալի հետ միասին. մի քաղցրը երգ, որ փոխ առ փոխ ասումէին տղամարդիկ և կանայք, լըսփեցաւ հեռուից աւելի ծանր և հանդիսաւոր կերպով քան թէ ան-

ցեալ երեկոյի երգասացութիւնն էր: Այս, Բրամինի գերդաստանի առաւօտեան աղօթքն էր: Թագաւորացնի սիրտը անձառելի կերպով շարժվեցաւ դորանից, և նա կամենումէր մասնակից լինել Հասարակաց աղօթքին, բայց չը կարողացաւ:

Ապա մեղմով բացվեցաւ ննջարանի դուռը. ծերունին նայեց բացուածիցը, ըստ որում հոգսի մէջ էր այն հիւանդ կարծեցած կրիտասարդի մասին և չը կարողացաւ համբերել մինչև նորա զարթնուլը: Նա կամենումէր հանդարտ յետ դառնալ, եթէ կրիտասարդը զեռ ևս քնած էր, բայց երբ որ տեսաւ, թէ զարթել է, ողջունեց նորան քաղցրութեամբ և հայրական սրտացաւութենով հարցրեց նորա առողջութիւնը: Երիտասարդի սիրտը սաստիկ շարժվեցաւ և նա խօսեց. «Տ, այս ի՞նչ սէր է, որին հանդիպումեմ ևս ձեր ձորի մէջ, Ի՛մ որդի, սասց Բրամինը, մէք պաշտումենք մի մեծ Հայր և սիրումենք նորա ամեն մի արարածը, որպէս նորա իմաստութեան և բարութեան պատկեր, բայց ամենայն մարդ, որպէս նորա որդի և նմանակից, և բոլոր մարդկութիւնը որպէս մեր եղբայրներ: Մանկութենից սկսեալ սոխորած լինելով սրտի պարզութեան և երկտայրական անմեղութեան, այս կեանքը դարձել է մեր համար երկրորդ բնութիւն: Եւ մէք չենք պահանջում ոչինչ շնորհակալութիւն, որ չէ վայելում մեզ: Այժմ՛ դու մեր հետ միասին կը կատարես Սիրուութիւնը»:

Հաղիւ թէ ծերունին աւարտել էր իւր խօսքը, և ահա կրիտասարդը բաց թողեց աչքերիցը արտասուքի հեղեղ և աղաչեց ծերունին, որ նորան դուրս տանի ձորիցը, այն ճանապարհով, ինչ ճանապարհով եկած էր այս տեղ:

Բրամինը զարմացաւ այս այլանդակ օտարականի վերայ և լուութեամբ առաջնորդեց նորան այն ճանապարհով, որ դուրս էր տանում ձորիցը: Ապա խօսեց պատանին. «Ես յաւիտեան հրժարվումեմ ձեր ձորից. այս տեղ կարծումէի խաղաղութիւն գտանել ձեր մէջ, բայց դոսայ իմ կեանքի առաւել ահարիւր տանջանքը...»

Չեմ հասկանում՝ ձեր ասածը, պատասխանեց Բրամինը, և տարակուսական աչքերով նայեց կրիտասարդին. մեր խաղաղաւէտ ձորը... Այժմ՛, ձեր ձորը, պատուարժան Հայր, ձայն արձակեց կրիտասարդը, «խաղաղութեան և անմեղութեան բնակարան է»: Մեղանում, սասց ծերունին երկնապայծառ խաղաղութենով, չէ թախում ոչինչ արտասուք, և թէ ոչ, ուրախութեան և շնորհակալութեան արտասուք. ոչ մի կաթիլ արիւն չէ թաց առնում հողը, և ոչինչ վրշտացրած անմեղ սրտի հառաչանք չէ ապականում Բրամնայի շունչը:

Այն գետինը որ մեղ կրում և սնուցանում, այն օդը որ մեղ շըր-
ջապատում, մաքուր և անարատ է:

Բայց ես, ձայն տուեց թաղաւորազը, ես պիղծ եմ. այս է ա-
հա, որ ձեր անմեղ ձորը փոխարկում իմ համար մի տանջանքի ընա-
կարան: Ծերունին լռեց, և զթուփեան և ցաւակցութեան արտա-
սուքի հեղեղ թափվեցաւ նորա խոշոր աչքերից այն վատարողդ ե-
րիտասարդի վերայ:

Վերջ կանգնած էին ձորի սահմանի վերայ. երիտասարդը մի-
սանգամ խօսք վեր կալաւ և ասաց. պատկառելի ծերունի, քո գութը
պատաստում իմ սիրտը, բայց երանի թէ կարողանար և բժշկել
նորա ներսի խոցը: Այժմ լսի՛ր դու իմ գլխի թշուառ անցքը: Ես
Սմանդուա թաղաւորի որդին եմ, պիտոյ է ժառանգէի նորա ամուսը
և բոլոր շնորհաստանի թաղաւորութիւնը. բայց իմ ձեռքերս ապա-
կանված են անմեղ արիւնով. մի այրի կնոջ միամօր որդի սղանվե-
ցաւ իմ սրովը. արիւնով, արտասուքով և հառաչանքով ծանրաբեռ-
նած եմ ես. իմ ահարկու գործը պատկերացնելով ինձ, ահ ու գո-
ղի մը էի, թողնցի իմ ապարանքը և յոյս ունէի ձեր ձորի մը
գտանել այն խաղաղութիւնը որ խնդրումէի. բայց ես գտայ այն տեղ
իմ կեանքի ամնադառն ժամերը. ձեր խաղաղութիւնը դարձաւ ինձ
տանջանք, ձեր անմեղութիւնը երևեցաւ ինձ մի խիստ յանդիմանու-
թիւն իմ յանցաւորութեանս, և ձեր ամեն մի սիրախառն նայե-
ցուածը ներս ընկաւ իմ սրտի խաւարի մը, ինչպէս մի բոցալառ
կայծակն ներս է ընկնում մի մոսյլ գիշերական արհաւիրքի մը:

Այ՛ն ինձ. ես բերեցի իմ անձը, իմ անձը, որից փախումէի
ես, այս խաղաղութեան ընակարանների մը. ներեցէք ինձ, և եթէ
կարելի էր, աղօթեցէք իմ համար: Ես գնումեմ այն տեղ, ինչ տեղ
արժան էր ինձ գնալ, այսինքն, Ապաշխարողների մօտ:

Սոս խօսքերովը հրաժարվեցաւ նա Բրամինից և խաղաղաւետ
ձորիցը. ծերունին երկար ժամանակ նայումէր նորա քամակից, մին-
չև նա ելանումէր սարերի վերայ: Ապա բարձրացրեց նա ձեռքերը
դէպ ի երկինք, աղօթեց, և դարձաւ իւրայինների մօտ, որ տօն էին
կատարում:

21. ԱՆՊՊՐ ԻՆԻ:

Ինչ հարուստ և բարեգործ մարդ կամենումէր բաղաւորել իւր
ծառաններից մինը, և բաշխելով նորան աղատութիւն, հրամայեց պատ-
րաստել նորա համար մի նաւ, տեսակ տեսակ թանդագին ապրանք-
ներով: Գնա՛, ասաց նորան, այդ ապրանքները տա՛ր նաւով մի օտար
աշխարհ, օգուտ ու շահ ստացիր, և բոլորը քեզ լինի:

Կառան ճանապարհ դուրս գնաց, բայց մի քանի ժամանակ ծովի վերայ շրջելով, և ահա բարձրացաւ մի սաստիկ մրրիկ, զարկեց նաւը մի քարածայտի և խորասկեց նորան: Նորա լծանգազին ապրանքները խորասցող եղան ծովի մէջ, նորա բոլոր ընկերակիցքը կորան, և նա ինքը անչափ նեղութենով հասաւ մի կղզու եղբի. քաղցած, մերկ և անօգնական, ներս գնաց նա աշխարհի մէջ և լաց էր լինում իւր անբաղդութեան վերայ: Այս միջոցին տեսաւ նա հեռուից մի մեծ քաղաք, ինչ տեղից բազմաթիւ ժողովուրդ ուրախութեան ձայն բարձրացնելով, գալիս էր նորան հանդէպ: Աղջ լինի մեր լծագաւորը, աղաղակեցին ամենեքեան. նորան նստեցրեցին մի փառաւոր կտրքի վերայ և ներս տարան քաղաք: Նա ներս մտաւ լծագաւորական պալատի մէջ, ինչ տեղ ձգեցին նորա վերայ մի ծիրանի վերարկու, լծագ դրեցին գլուխը և բազմեցրեցին նորան մի ոսկեղէն ավոտի վերայ: Մեծամեծները շրջապատեցին նորան, վայր բնկան նորա առաջը, և բոլոր ժողովրդի անունով երգում կերան, հաւատարիմ լինել նորան:

Նոր լծագաւորը կարծումէր, թէ այս բոլոր փառքը և մեծութիւնը մի գեղեցիկ երազ է, մինչև որ նորա բաղդի սեւողականութիւնը փարատեց ամենայն տարակուսանք այս հրաշալի անցքի մասին: Ես չեմ հասկանում, ասաց նա ինքը իւրեան, թէ ինչ բան կուրացրել է այս զարմանալի ժողովրդի աչքերը, որ սոքա մի մերկ օտարական ընտրուեմն իւրեանց վերայ լծագաւոր. սոքա չը գիտեն, թէ ո՞վ եմ ես, չեն հարցնում թէ ինչ տեղից եմ եկած, և ինձ փառաւորուեմն արքայական ավոտով. այս ինչ օտարանշան սուրբութիւն է:

Այսպիսի մտածութեան մէջ էր նա, և նորա հարցասիրութիւնը այնքան զորացաւ, իւր ընտրութեան պատճառը իմանալու համար, մինչև որ մտքումը գրեց, այս անհասկանալի բանի խորհուրդը հարցնել իւր պալատի մեծամեծների մինից, որ երևումէր նորան իմաստուն մարդ:

Պատուելի վեղիր, խօսեց նորա հետ օտարականը, ասա՛ ինձ, թէ ինչ պատճառով դուք ընտրել էք ինձ լծագաւոր ձեր վերայ. ինչպէս կարողացար դուք իմանալ, թէ ես եկած էի ձեր կղզին, և ի՞նչ պիտոյ է լինի իմ վերջը:

Տէր, պատասխանեց վեղիրը, այս կղզումը բնակուեմն հողիներ. սոքա երկար ժամանակներով յառաջ ինդրած են Ամենակարողիցը, ամենայն տարի մի աշամորդի ուղարկել նոցա վերայ լծագաւորելու համար: Ամենակարողը լսելով նոցա խնդիրը, թույլ է տալիս մի

մարդու ամենայն տարի մի և նոյն օրում ցամաք դուրս գալ այս կողմ վերայ: Այս բնակիչքը, ինչպէս դու տեսար ահա, շտապում են ուրախութենով հանդէպ գնալ նորան և ընդունում են նորան որպէս իշխանաւոր իւրեանց վերայ. բայց նորա թագաւորութիւնը չէ սեւում մի տարուց աւելի: Երբ որ այս միջոցը անցած, և այն սահմանաւ օրը հասած էր, ապա զրկվումքր նա իւր արժանաւորութենից. նորա վերայից հանում են թագաւորական զարդը և հազցնում են նորան անպիտան զգեստներ: Նորա ծառայքը բռնութեամբ տանում են նորան դէպ ի կողու եղրը և դնում են նորան մի նաւի մէջ, որ յատկապէս շինած էր նորա համար, որ և պիտոյ է տանէր նորան մի սլ կղզի: Այդ կղզին անապատ ու անչէն է. ամենայն մարդ, որ մի քանի օր յառաջ հզօր թագաւոր էր, գալոց է այս տեղ մերկանգամ և չէ գտանելու ոչ հպատակ, ոչ բարեկամ: Ոչ ոյլ չէ լինելու նորա անբաղդութեանը ցաւակից, և նա սյս անապատ աշխարհումը վարելու է մի տրտում և տառապելի կեանք, եթէ իւր թագաւորութեան տարին իմաստնապէս գործ դրած չէր: Էին թագաւորի արտաքմելուց յետոյ, ժողովուրդը այն նոր թագաւորին, որ Ամենակարողի նախահնամուժիւնը ամենայն տարի ուղարկումէ անհատապէս, հանդէպ է գնում իւր սովորական կերպով, և այնպիսի ուրախութենով ընդունումէ նորան, ինչպէս առաջին թագաւորը: Այս բանը, ո՛վ տէր, այս թագաւորութեան մշտնջենաւոր օրէնքն է, որ ոչ մի թագաւոր չէ կարող խախտել իւր թագաւորութեան միջոցին:

Արդեօք և իմ նախնիքը, հարցրեց թագաւորը, տեղեակ էին իւրեանց փառքի կարծատեութեանը: Այո՛, տէր, պատասխանեց վեղիրը. ոչ մինչ նոցանից անտեղեակ չէր այս անցաւորութեան օրէնքին. բայց մի քանիքը լծոյլ տուեցին այն փայլողութեանը, որանով շրջապատած էր իւրեանց աթոռը, կուրացնել իւրեանց աչքերը. նոքա մոռացան տրտում ապագան, անցուցին իւրեանց կեանքը առանց իմաստնանալու: Միւսերը արեւցան իւրեանց բաղդի քաղցրութենովը և չը կամեցան միտք բերել այն անապատ կղզին, վախելով թէ մի գուցէ դառնացնէին իւրեանց ներկայ կեանքի վայելչութիւնը, և սլոյպէս, գինովացածների նման գլորվեցան մի ուրախութենից դէպ ի միս ուրախութիւն, մինչև լրացաւ նոցա ժամանակը և նոքա ձգովեցան այն նաւի մէջ: Ատաւարադդութեան օրը վերայ հասած, ամենեքեան սկսեցին գանգատել իւրեանց վերայ և արտասուել իւրեանց կուրութիւնը. բայց ժամանակը անցել էր, և նոքա ժառանգեցին այն թշուառութիւնը որ սպասումէր նոցա, որանից և իմաստութեամբ ազատել իւրեանց անձը կամեցած չէին:

Այսպիսի պատմութիւն այն հոգու բերանից, ահ ու դող ձգեց թագաւորի վերայ. նա զարհուրեցաւ առաջին թագաւորների գլխի անցքերից և ցանկացաւ ազատ մնալ նոցա վատարազդութենից: Անձ անհանգստութեան մէջ լինելով, որ այն կարճատե տարուցը անցած էին ահա մի երկու շաբաթ, մտածեց թէ պիտոյ էր նորան շտապել ևս առաւել օգուտ քաղել իւր թագաւորութեան մնացած օրերիցը:

Ո՛վ իմաստուն վեղիր, պատասխանեց թագաւորը այն հոգուն. դու յայտնեցիր ինձ իմ ապագայ դրութիւնը և իմ թագաւորական իշխանութեան կարճատեութիւնը. բայց խնդրեմ քեզանից ասել ինձ նոյնպէս, թէ ինչ պիտոյ էր առնել ինձ, եթէ կամենայի աղատվիլ իմ առաջինների թշուառութենից:

Ս'իտք բեր, ո՛վ տէր, պատասխանեց հոգին, որ զու մերկանդամ եկել ես մեր կղզին. պատճառ, և այսպէս պիտոյ է քեզ դուրս գնալ այս տեղից, վերադառնալու միջոցին: Ուրեմն մի հատ ճանապարհ կայ փրկելու քեզ այն կարօտութենից և թշուառութենից, որ հասանելու է քեզ այն աքսորական աշխարհումը: Ճանապարհը այն է, որ դու այդ անչէն աշխարհը պողարեր շինես և բնակիչներով լցուցանես: Այս բանը թոյլ է տուած մեր օրէնքներով, և քո հպատակքը այնպէս հնազանդ էին քեզ, որ պատրաստ էին գնալ, ուր դու կ'ուղարկես նորանց. ուրեմն ուղարկիր այն տեղ շատ մշակներ և հրամայիր այն անչէն դաշտերը դարձուցանել պողարեր անդեր, քաղաքներ և շտեմարաններ շինիր և ժողովիր նոցա մէջ կեանքի բոլոր հարկաւոր պաշարները. մի խօսքով, պատրաստիր քեզ մի նոր թագաւորութիւն, որի բնակիչքը ուրախութեամբ կ'ընդունէին քեզ աքսորվելուց յետոյ. բայց շտապիր, թո՛ղ որ մի բոլակ ևս անօգուտ անց չը կենայ, ըստ որում կարճ է ժամանակը, և ինչքան աւելի կ'աշխատես դու քո ապագայ բնակարանի համար, այնքան ևս կ'ըջանիկ կը լինի քո կացութիւնը այն տեղ: Այնպէս համարիր, որպէս թէ քո թագաւորութեան տարին վերջանալու էր եզուց. գործ գիր քո ազատութիւնը, որպէս մի խելօք փախտական, որ կամք ունէր աղատվիլ իւր կորստից: Բայց եթէ դու կ'արհամարհես իմ խրատը, կը ծուլանաս և քնածութեան կը տաս քո անձը, ապա կորած էիր դու և քո բաժինը կը լինի երկարատե թշուառութիւն:

Թագաւորը խելօք մարդ էր. վեղիրի խօսակցութիւնը թեևր տուեց նորա մտածութեանը և գործականութեանը: Կակոյն դուրս ուղարկեց նա մի մեծ բազմութիւն, որ գնացին ուրախութեամբ, և ջերմութեամբ սկսեցին գործը: Աղղին սկսեց գեղեցկանալ և, յառաջ բան թէ լրացած էին վեց լուսին, բարձրացան քաղաքներ նորա

ծաղիազարդ դաշտերի վերայ: Այնու ամենայնիւ թագաւորը չը դադարեց իւր գործերից, այլ ևս առաւել բնակիչներ ուղարկեց այն կողմը, և յետոյ գնացողները աւելի ուրախ էին քան թէ առաջինքը, որովհետեւ մի այնպիսի շէն աշխարհ էին գնում, ինչ տեղ կարող էին գտանել իւրեանց բարեկամքը և ազգականքը:

Այս ահա օրէ օր աւելի մտնենումէր տարու վերջը: Առաջին թագաւորները ահ ու զօղով էին մտածել այս բոլորի վերայ, երբ որ պիտոյ է կորուսանէին իւրեանց անցաւոր փառքը և մեծութիւնը, բայց սա մեծակարօտ փախադով սպասուէր այդ ժամանակին, ըստ որում գնալու էր այնպիսի աշխարհ, ինչ տեղ իւր իմաստուն ժրագլխութենով պատրաստել էր իւր համար մի տեղական բնակարան: Ահրջապէս հասաւ սահմանեալ օրը. ըմբռնեցին թագաւորը իւր յատուկ պալատի մէջ, կողոպտեցին նորա թագը և արքայական զարդերը, և նորան զրկեցին այն անփախչելի նաւի մէջ, որ պիտոյ է տանէր նորան իւր արտորանքի տեղը: Բայց նոր կղզու եղբին հասած նա, խիշոյն բնակիչքը ուրախութեամբ հանդէպ եկան նորան, մեծ պատուով ընդունեցին այն եկաւորը և նորա գլուխը, փոխանակ այն թագին, որի վայելչութիւնը տեւած էր մի տարի միայն, զարգարեցին մի անթառամ ծաղկի պսակով: Ամենակարողը վարձատրեց նորա իմաստութիւնը, բաշխեց նորան իւր հպատակների անմահութիւնը և կացուց նորան յախտնական թագաւոր նոցա վերայ:

Այն հարուստ և բարեգործ մարդը Աստուած է. ծառան, որ նորա տէրը զուրս ուղարկեց, է մարդը որ գալիս է աշխարհ: Արդ զին որի վերայ ցամաք է զուրս գալիս նա, աշխարհս է: Այն բնակիչքը որ ուրախութեամբ հանդէպ են գնում նորան, նորա ծնողքն են, որ հոգաբարձու էին մերկանդամ լացողի համար: Այն վեղիբը, որ տեղեկութիւն է տալիս նորան տխուր ապագայի մասին որ պիտոյ է հասանէ նորան, է իմաստութիւնը: Նորա թագաւորութեան տարին է մարդուս կեանքի ընթացքը, և այն անսպաս կղզին, ուր տարվում նա, է ապագայ կեանքը: Այն մշակները որ նա զուրս է ուղարկում, նորա բարի գործերն են, որ իւր կենդանութեան միջոցին գործում են: Այն թագաւորները, որ նորանից յառաջ գնացած են այն տեղ, առանց մտածելու իւրեանց ապագայ թշուառութիւնը, են մարդերի մեծ մասը որ զբաղած էին երկրաւոր վայելչութենաներով միայն, առանց քննելու թէ ինչպէս կը լինէր նոցա կեանքը մահուց յետոյ: Նորա կը պատժվին կարօտութենով և թըշուառութենով, ըստ որում Ամենակարողի ամոռի առաջև երևումէին զատարկածնոն և անարդիւն:

22. ԿՐԻՆՊՈՒԽԻ ԷՐԴՐՈՒՄ ԻՐ ԿՆԵ ԿՆԵՆԵՐ ԿՈՒՄ:

Յակոբը տան և Տինգ տարօք մանուկ էր, այսինքն, մի այնպիսի տղայ, որ ունէր լաւ դիտաւորութիւններ շատ, բայց չէր հեւտուում նոցա, և լի էր սխալանքներով, որոնց վերայ ցաւումէր ամենայն օր: Կա առ ի սրտէ սիրումէր իւր հայրը և վարժապետը, բայց ևս առաւել սիրումէր իւր ատորժելիքը. նա պատրաստ էր զոհել նոցա իւր կեանքը, տարուբերութիւնէր ապաշաւանքի և մեղքերի մէջ, և վերջումը նորա փոփոխական ընթացքը լաւ խորհուրդների և կորստական սխալանքների մէջ ոչնչացրց ուղղութեան յղար թէ նորա բարեկամների և թէ իւր յատուկ սրտի մէջ, Այնուհետև նորա հայրը, որ մի արժանաւոր մեծատուն մարդ էր, չը կարողացաւ երբէք զուրս հանել իւր այնքան յաճախ վերաւորված սրտից այն հոգսը և ցաւը, որ իւր Յակոբ որդին հեռանալով հայրական տանից, թափառելով այս կողմ և այն կողմ, զանազան մոլորեցուցիչ, ծաղիկաւետ և լրարժուան ճանապարհների վերայ, ինչ տեղ չէր կարող հասանել նորան ոչ հայրական զգուշացուցիչ ձեռքը և ոչ ծնողական խրատաբարբառ ձայնը, կործանվելու է մի արատից միւս արատի մէջ, և վերջումը վերադառնալու է մի ապականակ և այլանդակաւ հոգով, որ կորուսած էր իւր մարուր գեղեցկութիւնքը և ամենայն բան, մինչև առաքինութեան նշոյլը ևս, այսինքն մի ապաշաւող սիրտ:

Այս մեծատուն մարդը ունէր քնքուշ, մեղմ և երկիւղած հոգի, բայց հիւանդոտ և չափից զուրս փափկասիրտ էր: Իւր կողակցի գերեզմանը ասեալ թէ դրած էր նորա կենդանութեան ոտքի տակ և փորելով աւերումէր ամենայն ածու, ինչ տեղ նա ծաղիկներ էր որոնում: Այժմ հիւանդացաւ նա իւր ծննդեան օրին և գուցէ թէ այն օրի պատճառով, ըստ որում նորա դասացեալ սրտին ծանր էր այն օրը, որ առաւել ուժգին կենդանացնումէր նորա մէջ իւր հանգուցեալ կողակցի յիշատակը: Արովհետև հօր սիրտը անդադար թուլանումէր, մտատանջեալ որդին գնաց դէպ ի այն ծառաստանը, ուր գրտանվումէր իւր մօր շիրիմը. այս ծառաստանը շինել էր տուած հայրը իւր կեանքի տխուր օրերի մէջ: Այս տեղ, իւր մօր հոգուն ուխտ կատարեց Յակոբը, որ այսուհետև պատերազմէ իւր բարկացկոտ բարբի և հեշտասէր սրտի հետ: Հօր ծննդեան յիշատակը արգարև յորդորումէր նորան այսպիսի ձայնով. Այն բարակ հողի թերթը որ կանգուն էր պահում քո հայրը, որ և բաժանումէր նորան քո մօր գերեզմանի փոշուց, շուտով փուլ կը գայ, և կարելի է թէ մի քանի օրի մէջ, և ապա վշտացած և անյոյս սրտով մեռանելու է նա

և կը դառնայ դէպ ի քո մայրը, բայց չէ կարող լուր տանել նորան, թէ զու ուղղել ևս քո բարբը: Այն ժամանակը սաստիկ արտասուք թափեց Յակոբը: Բայց, ո՞վ անբաղդ Յակոբ, ինչ օգուտ դորանից, որ փափկանումէ քո սիրաը և զու լաց ևս լինում, առանց ուղղելու քո անձը:

Այի քանի օրից յետոյ միւսանգամ հաստատվեցաւ հօր առողջութիւնը: Գութը անչտի շարժվելով և յոյսը շատ զօրանալով, սեղմեց նա զղջացող պատանին իւր տենդանման ակտացեալ կուրծքի վերայ: Յակոբը արրեցաւ ուրախութենից, տեսնելով իւր հօր վերասին առողջանալը և ընդունելով նորա ծնողական համբոյրը: Եւ առաւել թեթեամեղ նա, վայրենացաւ նորա բարբը և վատթարացաւ նորա վարբը: Նորա դաստիարակը կամենալով իւր զօրաւոր խտութեամբը անմեաս կացուցանել հօր հիւանդոտ փափկարտութիւնը, ընդդէմ զուրա եկաւ Յակոբի մղելգին ուրախութեանը, Յակոբը վառվեցաւ, անհնազանդ եղաւ իւր դաստիարակի պտուէրներին, որ չէին երևում նորան այնպէս կակուղ ինչպէս իւր հօր պատուէրները, և երբ որ դաստիարակը կրկնեց իւր խրատները հաստատապէս, զօրաւորապէս և հարկաւորապէս, Յակոբը, անդամ Յակոբը շատ խոր վիրաւորեց իւր խիստ բարեկամի սիրտը և անարգեց նորա պատիւը, և այս լիրը ստահակութիւնը դէպ ի դաստիարակը, թունաւոր նետի պէս թուաւ և հանդիպեց յուսացող հօր այնքան յաճախ խոցոտված սրտին: այս վէրքին չը կարողացաւ տանել հայրը և վայր ընկաւ հիւանդութեան մահճի մէջ:

Այս կամք շունիմ նկարագրել ձեզ, սիրելի մանուկներ, ոչ Յակոբի վիշաը և ոչ նորա մեղքերը: Բայց այն խիստ դատաստանով, որանով պարտ էր ձեզ զատել Յակոբի արարքը, դատեցէք և ձեր արարքը որ զուցէ թէ նոյնպէս նախատելի էին: Ահ, ինչ զուակ կարող էր մտննալ իւր ծնողների մահու մահճին, առանց պարտական լինելու խօսել սոսակէս: Եթէ նոցա կեանքից չէի պակասեցրած ոչինչ տարիներ, այո՛ արժեւ ևմ ևս նոցա շարաթներ և օրեր, Ահ, այն ցաւը և վիշաը, որ կամենումէի թեթեամեղեւ այժմ, զուցէ թէ ևս ինքս հասցրած էի կամ թէ զօրացրած, և այն քաղցր աչքը, որ ուրախ կը լինէր դեռ ևս մի ժամի չտի երկար նայել կեանքի վերայ, վաղաժամանակեայ խիումն իմ սխալներները: Բայց խելագար մահկանացուն գործումէ իւր մեղքերը նորա համար միայն այնպէս համարձակ, որովհետև նոցա սպանողական հետևանքը ծածկած էին նորանից: նա բաց է թողում իւր սրտի մէջ կապած պատառող գազանքը, և թոյլ է տալիս նոցա գիշերով յարձակվիլ մարդերի

մէջ. բայց նա չէ տեսնում, թէ այդ, կապից դուրս պրծած, գազանները քանի՛ անմեղներ բմբունումն և զիշատումն: Սանձաղոտոր մարդը թեթեամտութենով ցանում է իւր չորս կողմը իւր մեղքերի վառուռն ածուխները, և երբ որ նա ամիտփած էր գերեզմանի մէջ, նորա քամակից կրակվումն շինուածքը նորա ձեռքով դրած կայծերից, և ծխային սիւնը, մի խոյտատակութեան սիւնի պէս, ցցվում է նորա գերեզմանի վերայ և մնում է յաւիտեան:

Յակօրը անշոյս լինելով իւր ծնողի առողջութենից, չունէր կարողութիւն նայելու իւր հօր հայումաշ կերպարանքի վերայ. նա առանձնացած էր մտակայ սենեկի մէջ և խոնարհած էր ծնկերի վերայ, երբ որ նորա հօր կեանքի հետ խաղ էր առնում մահու վրտանգը, Նա չողած էր այն տեղ որպէս մի չարագործ, լուռ և անբարբառ, աչքերը կապած զալոց դատաստանի առաջ, մինչև կ'արձակվէր այն սասանեցուցիչ ձայնը, թէ հայրը մեռաւ ահա:

Վերջապէս Յակօրը եկաւ մտեցաւ հիւանդին, որ հրաժարական ողջոյն և թողութիւն առնու. բայց հայրը տուեց նորան միայն իւր սէրը, բայց ոչ իւր հաւատը, և ասաց. Ուղղի՛ր քեզ, իմ որդի, բայց մի՛ խոտացիր բերանով միայն:

Յակօրը ամօթուց և արտմութենից գետնի զարկված, նստած էր մտակայ սենեկի մէջ, և ահա որպէս թէ քնից զարթած, լսեց որ հայրը օրհնում է նորա ծերունի դաստիարակը որ իւր հօր դաստիարակն էր եղած, որպէս թէ մի ամենատե գիշեր պիտոյ է արգէն պատէ նորա ստած կենդանութիւնը: Ննջի՛ր քաղցր, ասաց դաստիարակը, ո՞վ դու առաքինի մարդ, դու հաւատարիմ աշակերտ, Քյն բնտիր կանոնքը, որ դու պահպանել ես, այն յաղթութիւնքը, որ դու արել ես յաղթելով քո անձին, և քո բոլոր զեղեցիկ գործերը պիտոյ է այժմ, որպէս պայծառախոյլ երեկոյեան ամպեր, քո մահու աշտաղցսը փառաւորն: Քո վերջին ժամու մէջ յոյս ունեցիր քո անբաղք Յակօրի վերայ, և ցոյց տուր մի ժպիտ, եթէ կամիս լսել ինձ, և եթէ քո բեկեալ սրտի մէջ կայ զեռ ևս մի խնդութիւն:

Հիւանդը չէր կարող ժողովել իւր զօրութիւնքը այն թուրութեան ծանր, նորա վերայ կուտակած սառուցի տակ. նորա բեկեալ զգայարանքը համարումին դաստիարակի ձայնը, որպէս թէ որդու ձայնն էր, և նա թոթովեց սոյսպէս. Յակօր, ես չեմ տեսնում քեզ, բայց լսումեմ քո ձայնը, գի՛ր ձեռքդ իմ վերայ և ուխտ դիր, որ կ'ուղղես քո անձը: Որդին ներս վազեց որ երդումն օտէ. բայց դաստիարակը ակնարկի արեց, զրեց ձեռքը մեռանողի ստած սրտի վերայ և ասաց մեղմապէս. Ահա՛ երդնումեմ քո անունով:

Կաստիարակը զգաց իսկոյն, որ մեռած է նորա սիրտը և Հանգստացել է կեանքի երկար շարժողութենից: Փախիր, վատարազդ դու, ասաց նա Յակոբին, քո հայրը անյուսալի մեռած է:

Յակոբը հեռացաւ ապարանքից. ո՛հ, ինչպէս կարող էր նա տեսնել և մասնակից լինել մի տրտմութեան, որ նա ինքը բերել էր իւր հօր բարեկամների վերայ: Նա խոստացաւ միայն դաստիարակին, որ վերադառնալու է և որոշեց ժամանակը: Դողդոջելով, և բարձրաձայն լալով եկաւ իւր հօր անկած ծառաստանը և տեսաւ սպիտակաշէն դամբարանները որ գունաթափ ոսկերտիների պէս դուրս էին ցցված կանաչադարձ տերեւների մէջ: Բայց նա չուներ այնքան սիրտ, որ շօշափէ իւր ծնողի ապագայ հանգստարանը. նա հաստատեց միայն կողքը այն միւս դամբանական արձանի վերայ, որ իւր տակին ծածկումէր մի սիրտ, որ չէր մեռած իւր մեղքով, մայրական սիրտը, որ վաղուց աճա դադարել էր խորտակեալ կուրծքի փոշու մէջ: Յակոբը չը կարողացաւ ոչ լալ և ոչ ուխտ կատարել. լուռ, գլխակոր և դժուարութենով կրումէր իւր հետ իւր ցաւը. ամենայն տեղ հանդիպումէին նորան կորստի և մեղքի յիշատակութիւնք. ամենայն երկխոյ որ արդիւնաւոր հասկերի հնձով հանդէպ էր դնում իւր ծնողին, զարթուցանումէր Յակոբի մէջ մի տխուր մտածութիւն. ամենայն զանգակի ձայն լսումէր նորա ականջումը որպէս թաղման զանդակի ձայն. ամենայն փոս երևումէր նորա աչքին գերեզման, ամենայն ժամացուցի բեկու յիշեցնումէր նորան (ինչպէս Ղևրայլեան ամրոցի արքայական ժամացուցի վերայ) իւր հօր կեանքի վերջին ժամը միայն:

Էինդ որ մնայլ տխրութեան, ապաշաւանքի և ցաւի մէջ անցած էին, և Յակոբը կարօտութիւն ստացաւ վերադառնալ իւր հօր բարեկամի մօտ և շատ փախադուժէր մխիթարել նորան իւր ուղղութեան նորահաս պողովը: Մարդս իւր սիրելիների համար կատարումէ աւելի գեղեցիկ մեռելահանդէս, սրբելով ուրիշների արտասուքը, բան թէ թափելով իւր յատուկ արտասուքը. և առաւել գեղեցիկ, ծաղկահաս, նոճկայ պսակը, որանով կարող էինք մեք զարդարել մեր թմնագգին սիրելիների շիրիմը, էր բարի գործերի պողահաս փունջը:

Յակոբը կամենումէր գիշերով միայն իւր, ամսթուց կարմրատակած, երեսուրը ներս մտնել ծնողական տխուր օթեանի մէջ: Երբ որ նա անցանումէր ծառաստանի միջովը, հանդիպեց նորան հօր գերեզմանի սպիտակաշէն արձանը կանաչադարձ ճիւղերի մէջ, այնպէս սարսափելի, ինչպէս պարզ երկնականարի կապտութեան մէջ լող էր

տալիս մի տյրած ու աւերած գիւղի մոխրագոյն շողեղէն ամպ: Կա իւր կորացած գլուխը տուեց կոշտ և սառն արձանին և կարողացաւ միայն լուռ ու մունջ կերպով լալ, և նորա խաւար, տանջանքով լի սրտի մէջ չէր երևում ոչինչ մտածութիւն: Այս տեղ կանգնած էր նա, որպէս թէ մի անսպասի մէջ. ոչինչ մեղմասօս ձայն չէր ասում նորան. բաւական էր քո պատիժը: Ծառերի կտտարների սասախիւնը թփումէր նորան բարկութեան խռովութիւն, և գիշերի աղջամուղջը, անդունդք: Այս անդառնալի կորուստը պատել էր նորա չորս կողմը մի լայն ու արձակ ծովի պէս, որ ոչ շարժվումէր տեղիցը և ոչ նուազումէր երբէք:

Արջնայէս մի Տատ արտասուք թորելուց յետոյ, տեսաւ նա մի մեղմասիւյլ ասող երկնքի վերայ, որ քաղցրութեամբ, ինչպէս մի երկնաւոր հոգու աչք, ծառերի կտտարների միջովը դէպ ի ցած էր նայում. մի քաղցր գութ եկաւ նորա սիրտը, նա միտք բերեց իւր ուղղութեան երգումը, որ պատառել էր մահը, և ապա կամաց կամաց խոնարհելով ծնկերի վերայ, վեր նայեց դէպ ի այն աստղը և ասաց. Ո՛վ հայր, հայր, ցաւից երկար միջոց խեղդվելով ձայնը. ահա՛ քո թշուառ որդին չոգած է քո գերեզմանի մտ, և ուխտ է դնում քեզ. ո՛վ մաքուր, երկիւղած հոգի, այ՞ կը փոխեմ ես իմ բարքը. ընդունիր ինձ միւսանգամ. երանի թէ կարողանայիր դու մի նշան տալ, թէ լսած էիր իմ պաղատանքը:

Մի շարժումն ևզաւ նորա չորս կողմը. մի ծանրաշարժ կերպարանք յետ դարձուց ծառերի ճիւղերը և ասաց նորան. Կս լսեցի քո խօսուածքը և յուսով եմ կրկին. այս կերպարանքը նորա հայրն էր:

Այն միջին բանը մահու և քնի մէջ, մահու եղբայր նուազումն սրտի, որպէս մի առողջարար խոր ննջողութիւն, միւսանգամ պարգեւել էր նորան կեանք, և նա կրկին ազատված էր մահուց: Ո՛վ բարի հայր. թէ և մահը փոխարեւած լինէր քեզ այն միւս աշխարհի պայծառութեան մէջ, այնու ամենայնիւ քո ծնողական սիրտը չէր կարող ձաշակել այնպիսի քաղցր և յորդառատ ուրախութիւն, ինչպէս այս յարութեան բուրբունքը, երբ որ քո որդին խոր տըրտմութենից փոփոխելով իւր բարքը, աւելի մաքուր սրտով մտանուումէ քեզ և նորոգումէ հայրական սրտի ամենագեղեցիկ յոյսերը:

Ի՛նչոյ յառաջ քան թէ այս տեսարանի վարագոյրը ցած էր թողած, հարցնումն ձեզանից, սիրելի՛ մանուկ ընթերցողներ, և թէ ունէիք դուք ծնողներ, որոնց զեռ ևս չէիք տուած գեղեցիկ յոյսեր, ապա խղճմտանքով միտք բերեցէք, որ գալու է մի օր, երբ դուք ոչինչ մխիթարութիւն չէիք ունենալու և ձայն կ'արձակէիք:

Ո՛հ, իմ ծնողքը շատ և շատ սիրած են ինձ, բայց ևս թողեցի նոցա անյոյս մեռանել, և ևս նոցա վերջին ցաւի պատճառն եմ՝

23. Թուրքական հարգանքները:

Ո՞ր ծերացած մարդ, կէս գիշերի մէջ որ պիտոյ է լուսանար դէպ ի նոր տարու առաւօտը, պատուհանի մտ կանգնած, ահաւոր յուսահատութեան մէջ վեր էր նայում դէպ ի անշարժ մշտապայծառ երկինքը, և ցած դէպ ի հանդարտ և ձիւնապատ երկիրը, որի վերայ այս բոպէիս ոչ ով չը կար այնպէս անմխիթար և անքուն, ինչպէս ինքը: Որովհետև նորա աչքի առաջև դրած էր իւր գերեզմանը, պատած միայն ծերութեան ձիւնովը և ոչ մանկութեան կանաչութեամբը. և նա իւր բոլոր լի ու առատ կեանքից ոչինչ բաժին չէր ստացել, և թէ ոչ մոլորութիւններ, մեղքեր և ցաւեր, մի աւերակ մարմին, մի անսպաստ հողի, սիրտը լի թունով, ծերութիւն զղջանալի: Նորա մանկութեան գեղեցիկ օրերը, այսօր կերպարանք առած, երևեցան նորա աչքին և տարան նորան միւսանգամ այն պայծառ և զուարթ առաւօտու հանդէպ, երբ նորա հայրը յառաջուց ցոյց էր տուած նորան այն երկճիւղ ճանապարհը որ, դէպ ի աջ կողմը, առաքինութեան արեգակնախոյլ շաւիղով տանում էր արձակ, խաղաղ աշխարհ լի լուսով, օրհնութենով և երանութենով, և դէպ ի ձախ կողմը, ցած էր բերում արատների խլրղային գնացքների մէջ, իջուցանում էր աղջամուղջ վիրապի մէջ, որ լի էր թունաւոր կաթուածներով, սուլիչ օձերով և սոթազին շողիներով:

Ո՛հ. օձերը կախվեցան նորա կուրծքից և թունաւոր կաթիլքը նորա բերանից, այժմ հասկացաւ նա, թէ ինչ տեղում էր:

Ուշաթափ և անասելի տրտում, ձայն բարձրացրեց դէպ ի երկինք, ասելով. Տո՛ւր ինձ միւսանգամ իմ մանկութիւնը, ո՞վ հայր, միւսանգամ դիր ինձ այն երկճիւղ ճանապարհի վերայ, որ այժմ կարողանայի այլապէս ընտրել:

Բայց նորա հայրը և նորա մանկութիւնը վաղուց անցած դնացած էին. նորա աչքին երևում էին մոլորական կրակներ, թռչթռչեւելով ճախիմների վերայ և շիջանելով գերեզմանատունը: Նա խօսեց. սորա իմ յիմարութենով սպրած օրերն էին, Տեսաւ նա մի աստղ որ փախելով երկնքիցը և լուսափայլ ներքև իջանելով, չքացաւ երկրի վերայ. Այս բանը ևս եմ, ասաց նորա վիրաւոր սիրտը, և զղջման օձային ատամները փորում էին նորա խոցերի մէջ, խոր և աւելի խոր:

Նորա վտոված երեւակայութիւնը ցոյց տուեց նորան, որպէս

Թէ զիշերաշրջիկ մարդեր վազումէին տանկերնորի վերայ, որպէս թէ հողմաղացը բարձրացնումը իւր թևերը, որ ջարդէ ու սատակէ նորան, և որպէս թէ դատարկ մատուռի մէջ մի վաղուց դրած թողած մեռելոտի փոքր առ փոքր իւր նման կերպարանք էր տանում: Այս սազանապի մէջ էր, ևրբ աշտարակի նուագարանը հնչելով դէպ ի ցած, հրատարակեց նոր տարու սկիզբը: Այս ձայնարկութիւնը որ հնչումէր նորա ականջին որպէս մի ժամերգութիւն հեռուից, մեղմարար շարժեց նորա սիրտը. նա աչք ման ածեց հորիդոնի և երկրի վերայ, և միտք բերելով իւր մանկութեան բարեկամները, որ այժմ՝ աւելի երջանիկ և աւելի բարի լինելով քան թէ ինքը, ուսուցիչ էին աշխարհի, երջանիկ զաւակների և օրհնեալ մարդերի ծնողք, խօսեց այսպէս. Յիրաւի, և ես կարող էի ձեր պէս այս դիշերը ցամաք աչքով անցուցանել քնի մջ, եթէ միայն կամեցած լինէի. ո՛հ, թանգագին ծնողներ, ես կարող էի բազաւոր լինել, եթէ լսած ու կատարած լինէի ձեր բարի բարի խնդիրքը և խրատները որ տուած էիք ինձ նոր տարու օրին:

Այս տևողանման բորբոքեալ մտածութեան մէջ իւր մանկութեան օրերի վերայ, թուեցաւ նորան, որպէս թէ այն մեռելոտին իւր պէս կերպարանք առած բարձրանումէ սեղիցը. վերջապէս, ինչպէս մոլորահաւատ մարդիկը կարծումն, որպէս թէ նոր տարու զիշերին կարելի է տեսնել ապագայի ոգիքը, կենդանացաւ այն մեռելոտին որպէս պատանի մարդ:

Այս տեսարանին նա չը կարողացաւ նայել աւելի, ծածկեց երեսը, և հաղար արտասուք թախվեցան ցամաքելով ձիւնի վերայ, միայն թէ դեռ ևս հառաչումէր մեղմարար, անմխիթար և ուշաթափ, ասելով. Արի՛ միւսանգամ, ո՛վ իմ մանկութիւն, արի՛ միւսանգամ:

Եւ նորա մանկութիւնը յետ ևկաւ. պատճառ, նա տարևմտի զիշերին այդպէս զարհուրելի երազ էր տեսած. նա դեռ ևս մանուկ էր, միայն թէ նորա մոլորութիւնքը չէին եղած երազ, Նա շնորհակալ եղաւ Աստուծուց, որ դեռ ևս մանուկ էր, որ կարող էր տակաւին արատի տղմոտ ճանապարհներից հրաժարվիլ և յետ դառնալ դէպ ի առաքինութեան արեգակնափայլ ճանապարհը, որ տանում էր ի օրհնեալ հունձների առատարեր երկիրը:

Եւ դու, ո՛վ պատանի, յետ դարձիր նորա հետ, եթէ այդպիսի մոլորաշաւիղ ճանապարհի վերայ կանգնած էիր: Այս ահաւոր երազը կը լինի յետոյ քո դատաւորը. այն ժամանակը թէև դու ձայն տայիր կողկողալին. յետ արի, իմ գեղեցիկ մանկութիւն, նա յետ չէ գալու միւսանգամ:

1. ԵՐԽԵՐՀԻ ԿԵՂՍՄԵՆՈՐ:

Այժմ պատմեմ ձեզ, սիրելի երեխայք, մեր երկրաւոր բնակարանի և նորա մէջ կղած արժանի գիտութեան բաների մասին, Ուշադիր կայէք ինձ: Երկիրը, որի վերայ բնակումներ մեք, է մի լոկ փոքրիկ բաժնիւր Տիեզերքի, որանով հասկանումներ մի անսահման տարածութիւն, որի մէջ աշխարհային մարմինքը շարժւումեն աստուածադիր անփոփոխելի կարգով և օրէնքներով: Սոցա վերայ խօսումէ մի ջոկ գիտութիւն որ ասլումէ Աստղաբաշխութիւն, կամ Աստրոնոմիա:

Տիեզերքի մէջ կայ անհամար բազմութիւն աշխարհային մարմինների, որոնց մէջ շատերը իւրեանց մեծութենով գերազանց էին մեր երկրից, նոցանից մի քանիքը, պայծառ գիշերով տեսանումներ անչափելի երկնակամարի վերայ. դոքա իւրեանց հեռաւորութեան պատճառով երևումեն մեղ որպէս փոքրիկ փայլուն կէտեր կամ ճրագներ: Եւ մեք սյդպիսի հեռաւոր մարմիններ չէինք կարող տեսանել, եթէ չը լինէին հազարի մեծութենով: Մեք ընծայումներ նոցա ընդհանուր անուն Աստղք: Առաւել մեծը սոցա մէջ, ինչպէս երևումէ, Արեգակն է. սորա ճառագայթները անցանելով մի անչափելի ճանապարհ երկնքիցը դէպ ի ցած, ծաւալումեն երկրի վերայ, լուսաւորումեն և ջերմացնումեն նորան, և ամենայն տեղ թափումեն կենդանութիւն և պտղաբերութիւն: Ամենից մօտ մոլորական աստղը, որ կարող էր տեսանել մեր աչքը, է Ղուսինը. և այս մարմինը իւր ճառագայթներով լուսաւորումէ մեր երկրաբոլորակը, բայց նորա լոյսը չէ այնպէս պայծառափայլ, ինչպէս արեգակի լոյսը, և չէ տալիս ջերմութիւն: Այն մեծ կապտագոյն կամարը, որ մեք ասումներ Երկինք, մի անչափելի տարածութիւն է, որի մէջ երկիրը, արեգակը, լուսինը և անհամար աստղեր պտուտվումեն և շարժվումեն: Այս բոլոր մարմինները ասվումեն *սփերիկային կոսմոս*, և ամենքեան միասին բաղկացնումեն այն բանը որ ասվումէ երկնքի *զոն*: Ինչքան փոքր էր մեր երկիրը, համեմատելով տիեզերքի հետ. արեգակը միայն աւելի մեծ է քան թէ երկիրը, միլիոնաչափ ու կէս անգամ. նա իւր ճառագայթներովը լուսաւորումէ և ջերմացնումէ ոչ թէ միայն մեր երկիրը, այլև ուրիշ շատ աշխարհներ, որ մեր երկրի պէս պտուտվումեն նորա շորս կողմով: Այս աշխարհներից քսան և երեքը կարող ենք պարզապէս տեսանել երկնքի վերայ, բայց աստղաբաշխները քննութենով և հաշուարարութենով այն տեղ են հասած, որ իմացել են, թէ ամեն մինը սո-

ցանկը ինչքան հեռաորովիւն ունէր արեգակից, թէ ինչքան երկար էր այն ճանապարհը (չրջանառութիւնը), որ կատարուէր նա արեգակի շուրջ կողմով, և թէ ինչքան ժամանակ հարկաւոր էր այդ բանի համար: Արեգակին աւելի մօտ եղած աստղը (որ ասվումէ Մերկուրիոս) 88 օրի մէջ կատարուէ իւր ընթացքը կամ շրջանառութիւնը արեգակի շուրջ կողմով, և ամեն մի սեկունդի մէջ անցանումէ 42 վերստ: Մեր երկիրը իւր գնացքը արեգակի շուրջ կողմով կատարուէ 365 օրի և 6 ժամի մէջ, և այս միջոցումը անցանումէ 131,185,000 մղոն, կամ թէ 918,275,000 վերստ: Առսինը մշտապէս ընկերակից է երկրին այս ճանապարհի վերայ: Բոլոր երկնային մարմիններից սա առաւել մօտ է մեր երկրին, և այդու ամենայնիւ հեռաւոր էր մեզանից 51,600 մղոն (361,200 վերստ): Այն տիեզերական մարմինը, որ աւելի հեռի էր արեգակից, ասվումէ Ուրանոս, որ և իւր անընդհատ շարժողութիւնը արեգակի շուրջ կողմով լցուցանումէ միայն 83 օրի մէջ: Ինչքան արագութեամբ թռչումէ թընդանօթի գնտակը. այդու ամենայնիւ, պիտոյ էր նորան 26 տարի ճանապարհ գնալ, որ կարողանայ արեգակիցը հասանել դէպ ի երկիր:

Այն աշխարհային մարմինքը, որ մեր երկրի նման պտոյտ են դալիս արեգակի շուրջ կողմով և լուսաւորվումեն նորանով, ստացել են ընդհանուր անունս **Մոլորի**: Տարակոյս չը կայ, թէ նոքա նման էին մեր երկրին և սորա պէս ունէին տարու եղանակներ, փոփոխութիւն օրի և գիշերի, և թէ նոքա, երկրի պէս, բաղկանումին ծովից ու ցամաքից. և այս պատճառով անտեղի էր երկմիտ լինել, թէ ունէին իւրեանց մէջ և բնակիչք: Միւս աշխարհային մարմինները, որ անհամար բազմութեամբ տեսանելի են մեզ երկնքի հաստատութեան վերայ, ինչպէս երևումէ, ըստ մեծի մասին արեգակներ են, այսինքն ունին իւրեանց սեփական լոյսը, որ և, մեր արեգակի պէս, լուսաւորումեն խաւար երկնային մարմինքը և տաքացնումեն նորանց, իւրեանց ճառագայթներով: Այս բոլոր հրեղէն աշխարհային մարմինքը ասվումեն **Անաստի** Ուրան մեր արեգակը մի անշարժ աստղ է, և, ինչպէս հաւանական էր, շատ փոքրիկներից մինը, ըստ որում այլապէս կարելի էր մեզ տեսանել միւս անշարժ աստղները, որ անասելի շատ հեռի էին մեզանից, քան թէ մեր արեգակը, եթէ նոքա արդարև չը լինէին արեգակից աւելի մեծ: Կարող էք դուք, իմ սիրելի մանուկներ, այս բոլոր բաները պատկերացնել ձեր հոգու առջև, առանց զարմանալու աշխարհի փառաւոր և ահագին կազմածի վերայ, առանց հիանալու և ահ ու դողութեամբ խոստովանելու Արարչի ամենակարողութիւնը:

2. ԵՐԻՐԷ Է ԵՐԵՒԱՆ:

Այնուամենայնիւ տինդերքի մի փոքրիկ մասն է միայն: Թէ ինչ ձևակերպութիւն ունի երկիրը, դժուար է պատկերացնել մտքով, որովհետեւ մի հայեցուածով կարելի է աչքի տակ ձգել նորա փոքրիկ մասը միայն, և որովհետեւ մէք ինքնեւս դասնվումենք նորա վերայ, և ամեն մինը մեղանից բունումէ նորա վերայ այնքան փոքր տեղ, որ աւելի սակաւ էր քան թէ այն տեղը որ բունումէ մի փոքր մըժդուկ մի մեծ խնձորի վերայ: Բայց որ և իցէ մարմնի ստուերից կարելի է բաւական հաւանականութենով իմանալ, արդեօք բոլորակ էր նա. և եթէ մի մարմնի ստուեր ամենայն կողմից և ամենայն ժամանակ բոլորակ էր, ապա բացայայտ է, որ այն մարմինը ևս պիտի լինէր նոյնպէս բոլորակ: Այս բանը հանդիպումէ մեր երկրին, լուսնի խաւարման ժամանակը: Այս միջոցին լուսնի բոլորակի վերայ տեսնվումէ մի բոլորակ ստուեր, և ապացուցով հաստատած է, որ այս ստուերը ձգումը լուսնի վերայ մեր երկիրը, երբ որ սա իւր շրջանառութեան մէջ արեգակի շորս կողմով, դեմուդէմ հանդիպումէ արեգակի և լուսնի մէջ: Սորանից կարելի է հաւանականաբար եզրափակել, որ երկիրը պիտոյ է ունենար գնտաձև կերպարանք: Բայ ի դորանից, մի միայն բոլորակ մարմնի շորս կողմով կարելի անցանել ամենեւին այնպէս, որ, եթէ միշտ միատեսակ ուղղութենով յառաջ խաղայիր, կրկին վերադառնալու էիր այն տեղ, ինչ տեղից ճանապարհ էիր դուրս գնացած: Աւրեմ, երկիրը ունենալով գնտաձև կերպարանք, կարելի է հաւասարապէս ճանապարհորդել նորա շորս կողմովը. եթէ մի որոշեալ տեղից դիմէիր ուղղակի գէպ ի արեւմուտք, ապա հակառակ կողմից, այսինքն արեւելքից պիտոյ է յետ դառնայիր: Այս փորձը արած են շատ ճանապարհորդներ և ծովագնացներ, որովհետեւ երկիրը իւր բոլոր տարածութենով շրջապատած է ջրից կամ ծովից: Այս ճանապարհորդութիւնը երկրի շորս կողմով, կարելի է կատարել մի տարու մէջ, եթէ ոչինչ տեղ երկար չը դադարէիր, և եթէ եղանակը և հողմերը բարեկաջող էին: Երկրի շրջապատը բաղկացնումէ 5,400 մղոն կամ թէ 37,800 վերստ:

Այս իրողութիւնների պատճառաբանութիւնքը, որ խորհրդով չենք դնում այս տեղ, ըստ որում կամք չունինք ծանրաբեռնել մանուկների միտքը, ապացուցանումեն, թէ երկիրը մի մեծ գունտ է, բայց անհասարար, ըստ որում շատ սարեր կային նորա վերայ, թէպէտ այս սարերը, ինչքան և մեծ լինէին, այնու ամենայնիւ խափան

չեն նորա գնտաձեռութեանը, ինչպէս որ մի քանի աւագի հատիկներ մի խնձորի վերայ չէին կարող խափանել նորա բոլորակութիւնը:

Զուրը երկրագնտի երեսի վերայ բնուած երկուպատիկ աւելի տեղ, քան թէ հողը: Կան պատկերացողներ, որ բոլոր երկրագնտի երեսը ձևացնումեն փոքրագիր կերպարանքով: Նոցա տալիս են անունս Կարտէր կամ Լանդտէր: Սոցանից մինի վերայ տեսանլումեն երկու մեծ բոլորակներ, բայց սորանից չէ պիտոյ եզրափակել, որպէս թէ երկիրը բաղկանումէր երկու այդպիսի բոլորակից. այդ ձևակերպութիւնը յառաջանում է այն բանից, որ մէք կամենալով պատկերացնել թղթի վերայ երկրագնտի բոլոր երեսը, կարող չենք այլապէս նկարել դորան, եթէ ոչ, այս կերպով: Չոր օրինակ. եթէ ցանկանումէիք դուք մի խնձորի բոլոր երեսը ձևակերպել, պիտոյ էր ձեզ պատկերացնել նորան որպէս երկու կամարակապ բոլորակներ: Այսպէս ևս պիտոյ է գործ կատարէ նա, որ կամենում է երկրի ձևը դուք բերել թղթի վերայ. այսպէս յառաջանումեն երկու մեծ մեծ բոլորակներ որ պատկերացնումին երկրագունտը կարտի վերայ: Գուք տեսնումէք, որ այդ կարտի վերայ քանի մի տարածութիւնք նկարած են խոյտածամուկ գուներով, բայց միւսերը թողած են սպիտակ: Խոյտածամուկ տարածութիւնքը ցուցանումեն Հողը, բայց սպիտակները, չուրը որ շրջապատում է երկրագունտը և ասլում է Ծով: Ամուր, կամ ցամաք հողը բաժանումեն հինգ մեծ մեծ բաժիններ որ այս պատճառով անուանվումեն Գ...-... էրէի կամ թէ Գ...-...-...: Աշխարհի ամեն մի մասը ունի իւր յատուկ անունը. դոցա մը առաւել փոքրը, որ դրած էր դէպ ի վեր աջակողմեան կիսագնտի վերայ, ասլում է Կարտ. այդ տեղ է գտանվում այն աշխարհը ուր բնակումենք մէք և դորանից ասլումենք Եւրոպայեցիք: Նոյն կիսագնտի վերայ դրած են երեք այլ մասներ աշխարհի, որ ասլումեն Ա...-... Ա...-... և Ա...-...: Չախակողմեան կիսագնտի վերայ ձևացրած է Ա...-... և Ա...-...-... մի մասը:

Գուք, կարելի է, թէ դարմանայիք չը գտանելով կարտերի վերայ ձևակերպութիւնք քաղաքների, սարագոտիների, անտառների, բուսականների և գաղանների որ կային երկրի վերայ. այլ լոկ անուններ: Բայց մտածեցէք, թէ ինչպէս ահագին պիտոյ է լինէր այն կարտը որի վերայ պէտք էր ձևաւորել այդ բոլոր բաները, և մի թէ կարելի էր այդպիսի մի կարտ պարունակել աչքով: Ուրեմն պիտոյ է ձեզ բաւականանալ և նորանով որ գտանումէիք կարտերի վերայ աշխարհների շրջանագիծքը և նոցա անունները, գլխաւոր քաղաքների անունների հետ միասին: Մեծ մեծ տաւերով նշանա-

կումն աշխարհներն անունները: Սեա ոլորուն գծերը ցուցանումն գետերի ընթացքը, բայց բոլորակ, կամ երկայնաձև սեա բիծերը աշխարհների մէջ, մեծամեծ լիճները:

Մի պարզ հայեցում երկրագնտի կարտի վերայ, ծանուցանում ահա, թէ ամուր հողը բոլոր մեծ ու փոքր կղզիներով միասին, բաղկացնում հազիւ թէ երրորդ մասը բովանդակ երկրի, և թէ երկրագնտի վերայ, խօսելով խեղապէս, չը կար ամուր հող, այլ միայն մեծ և փոքր կղզիք և կիսակղզիք, որ նման էին ծովերի խորքից դուրս ցցված սարակողերի: Այս սարակողերի մէջ, մի ամուր քարի տեսակ, որ ասվում գրանիտ (որձաքար), բաղկացնում մի ամբողջ ահագին մարմնի որպէս թէ կողերը. նա կերպաւորում նախաստղծ սարերը և իւր ներսումը փակում կլայկ, երկաթ և շատ պտտուական կրիտաւք (բիրենդներ), Բայց անսպառելի մետաղէն հարստութիւնների գլխաւոր պահարանքը են կաւի սարերը, որ ահագին տափակակոյտներով զիզած են միմեանց վերայ, միջիցը կըտրատուումն անցքերով և ծակամուտներով, որ և այս պատճառով ասվումն Անցողական սարեր, Սոցա մէջ դտանվումն քարուկրի սարեր իւրեանց մարմարնի ծանր նստուածքներով, իւրեանց պորփրի, յասպիսի, օձաքարի, կլաքցի և պարարտահողի հաստամարմին նիւթերովը: Այս սարերի ոտքին նստած են տափարակ Գլէշը կամ թերթաւոր սարեր, հաւասարապէս միմեանց վերայ գրած թերթերով աւաղաքարի, ածխաքարի, շիֆերի (սւաքարի), գածի, խողաքարի կամ ժահահոտ քարի, որ տեղ տեղ խոռնած էին կաւիճի և աղաքարի հետ: Այս տափակակոյտ սարերը ունելով իւրեանց մէջ անսպառելի պաշար պղնձի, շիպի, արջասպի, սպիտուտրի կամ ցինքրի, ածխաքարի և աղաքարի, այլև մշտարուղիս աղի և բոճկական աղբիւրներ, ամենայն կողմից մշակագործվումն անլատակելի մարդու ձեռքովը, իւրեանց հարստութիւնքը դուրս տալու համար: Այս տեղ համարձակ մետաղագործը, շրջապատած յախտնական խաւարով, մի մութ լապտեր ձախտին կապած, իջնում կարհուրելի խորութեան մէջ, յանձն առնլով անծանօթ աշխարհի բոլոր ահաւորութիւնքը և վտանգները, ինչ է թէ գետնի փորիցը դուրս բերէ թանգագին ոսկի, արծաթ ու պլատինա:

2000 ոտնաչափ ծովի յատակից ցած և 13000 ոտնաչափ նորանից բարձր հանդիպումն մեղ զարմանալի մնացումք անհամար քարացած նիւթերի, որ դրած էին ծովի և ցամաքի խորութեան մէջ և քարանձաւներումը, որպէս թէ ահագին գերեզմանների մէջ թաղած: Այս նիւթերը կամ ամբողջ մարմինք էին կամ թէ մարմին-

ների կոտորներ, որ թէպէտ ստուգապէս չէին քար դարձած, բայց այնպէս պատած էին քարանիւթով, որ զժուարութեամբ միայն կարելի էր որոշել նորանց քարից: Ահագին շեղջահոյտներով զրած էին խցեմորթներ, որ շատ տեղ փոքր սարերի պէս դիզած գտանվումեն հողի ներսումբ. սորա, ըստ մեծի մասին, էին ստեղծուածք ջրհեղեղից յառաջ և մեղ անձանօթ աշխարհից, որ և յայտնի են բնաբնինքներին անունովս Ա՛հնէրէր, Է՛նէրէրէր, Ե՛նէրէրէր և Մ՛ուրէրէր - Բ՛նէր: Թ՛նդ այս. հողի տակին գտանվումեն խակահան, զեռ ևս չքարացած, ոսկրներ փիլերի, կիտոսների, ռնդեղջիւրների և մի ջոկ տեսակ ահագին արջերի, որ այժմուս չը կոյ երկրի վերայ: Ս. Պետերբուրգի Ակադեմիան գիտութեանների, իւր մուդէոնի մէջ ունի մի ամբողջ փիլի ոսկրակազմ, որ պատկանումէ ջրհեղեղից յառաջ եղած գազաններին, որի վերայ տեղ տեղ անարատ պահված է նոյն իսկ մորթը. և այս ոսկրները գտանվումեն այնպիսի տեղերում, ուր այդպիսի անասունք կարող չէին սպրել: Զարմանալի է նոյնպէս, որ այս վերմերկրայ բնակիչքը իւրեանց համար գերեզման են գտել ցուրտ հիւսիսումբ, և նոցա ոսկրները հազարաւոր տարիներով անարատ մնացած էին հողի ծոցի մէջ:

Ս. Բնէրէր կամ հրարուղիս սարեր ահաւոր կերպարանքով, դուրս են թափում կրակ, քարեր և ծխային ամպեր, մահու և ապականութեան զարհուրանք բերելով իւրեանց բոլոր շրջակայքի վերայ: Այս վուկանները, անգնդային և անսպունլի կրակարանների պէս, ճայթիւնով և սաստիկ փայլատակութենով, ժամանակ առ ժամանակ դուրս են փսխում իւրեանց փորից մի փառուն հեղանիւթ, որ ասվումէ Լ՛-Է: Այժմուս, Եւրոպայի մէջ, երևելի են մանաւանդ երկու հրարուղիս սարեր, այսինքն, Վեզուվ և Իտնա:

Արակը և ջուրը զարմանալի կերպով յառաջացուցել են սարերի մէջ ահագին դատարկութիւնք, փապարներ բարձր կամարներով, և անդունդներ որ տարածվումեն ըստ մեծի մասին քանի մի վերստ երկայնութենով: Զուրը անդադար քամվելով քարի միջից և տոգորված քարեղէն նիւթերով, իջանումէ որպէս անձրև, և այս փապարների ահագին կամարների վերայ ձևացնումէ զարմանալի կերպարանքներ որ մանաւանդ ստացային ձողերի պէս կախուած էին և ստվումեն Ս՛րէրէրէր կամ Ս՛ուրէրէրէր, ըստ որում գոյացած էին հեղանուտի կաթիլներից, որ հետ զհետէ կարծրացած էին:

Քանի մի տեղերում, սրընթաց գետերը պատուել են սարերի ստուարութիւնքը, և այնպէս ճեղքել են նորանց, որ նոցա անվնաս մնացած պատերովը ձևացած են ահագին դարպաններ: Այսպէս յա-

ուջացած են Ջրանեղուցները, բաժանելով միմեանցից աշխարհներ, և միաւորելով միմեանց հետ ծովեր. զոր օրինակ Գիբրալտարեան ջրանեղուցը որի ծայրումը մտնում են միմեանց Եւրոպա և Աֆրիկա, և որի միջնորդութենով միջերկրական ծովը հաղորդակցութիւն ունի Ատլանտեան օվկիանոսի հետ:

Երկայնաձիգ, փառաւոր, հսկայամարմին սարերի շարքումը բարձրագլուխ կանգնած է ահագին սարը Գալալագիբի Ատլայի մէջ, որ վերանում է 27,000 ոտնաչափ (3,857 սաժեն կամ $7\frac{1}{2}$ վերստ), հաշուելով ծովի երեսից: Նորա կատարը ամենաբարձր կէտն է երկրագնտի վերայ: Եւրոպայի ամենամեծ սարերը են. Բոզա, 14,580 ոտն. կամ $2082\frac{2}{3}$ սաժ. Մօնբլան, 14,346 ոտն. կամ 2029 սաժ. ապա Օրթլէս 14,000 ոտն. կամ 2000 սաժեն: Հելլենցիայի կամ Շվեյցիայի սարերի մէջ բարձրանում է Կնգֆրաու սարը մինչև 12,870 ոտն. բայց Պիկո դը Տէյդէ, Տեներիֆա կղզու վերայ, մինչև 11,424 ոտնաչափ: Այս բոլոր բարձրութիւնքը, որ անընակելի են որպէս մարդու, նոյնպէս և գազանի համար, և պատած էին մշտնջենաւոր ձիւնով, ցուցանում են մի ահաւոր, անկենդան անապատ, կորստոված խաւար անդունդներով. նոցանից շատերի վերայ երբէք կոխած չէ մարդու ոտք: Մարդուս ամենաբարձր բնակարանը է սարի վերայ նստած վանքը սուրբ Բեռնհարդոսի Շվեյցիայի մէջ. որ բարձրանում է ծովի երեսից 7,731 ոտն. (1,104 սաժ. կամ $2\frac{1}{2}$ վերստ), Գերմանիայի ամենաբարձր հիւրանոցը, Բրոքնհաուզ անունով, շինած է 3,276 ոտն. կամ թէ 468 սաժեն բարձրութեան վերայ: Ամենաբարձր տեղը կովկասեան սարագոտիների մէջ է Էլբօրուսը, 16,800 ոտն. կամ թէ $4\frac{1}{2}$ վերստ բարձրութենով, և Հայաստանի Մասիս սարը ունի 16,000 ոտն. կամ թէ $4\frac{1}{2}$ վերստ բարձրութիւն, բայց Ղ. Ղրղայի սահմանի տափարակ բարձրութիւնը վերանում է ոչ աւելի քան թէ 800 ոտնաչափ:

Անասման ծովը շրջապատելով երկրագնտի բոլոր աշխարհները, աղատում է երկիրը իւր փնասակար շոգիներից և սորանց քարշում է գէպ ի ինքը: Ծովի խորութիւնը, ըստ մեծի մասին, անչափելի է դեռ ևս. այդ բանը փորձելու համար ցած են թողած կապարեայ գունտը մինչև 4,680 ոտնաչափ, առանց հասանելու ծովի յատակին: Բայց ծովի խորութիւնը շատ զանազան է. պատճառ, ամուր հողի յատակի պէս, բազկանում է ծովի յատակը սարերից, ձորերից, բլուրներից, քարաժայռերից. և ինչպէս մարդու ձեռքը անդադար բարեկարգում է ցամաքը զանազան շինութիւններով, որ ամենակործան ժամանակը աւեր է դարձուցանում, նմանապէս բնութեան

անվատասակելի հոգաբարձութիւնը լցուցանումէ ծովի յատակը այն հրաշալի քարեղէն շինուածներովը, որոնց մէջ անհամար ծովային կենդանիք գտանումն իւրեանց համար որպէս թէ մի մշտնջենաւոր պատսպարան: Եւ սորա էին, որ շատ անգամ պատրաստումէին անըզ-գայշ ծովացնացներին մի ահաւոր գերեզման, երբ որ նաւը մրրկի զօրութենով տարվումէր, դարկվումէր ծովի տակումը եղած խեցեղէն ժայռերին, և ջաղջախվումէր ահարկու ճայթխնով:

Ինչպէս ծովի անսահման լայնութիւնը և նորա փառաւոր ալէկոծութիւնը ցերեկով լցուցանումէ մարդու հոգին հիացութենով և զմայլեցութենով, ուրախութենով և զարհուրանքով. նոյնպէս գիշերին, նորա անպատմելի փառահեղ լուսաորութիւնը զարմանք է բերում մարդու վերայ: Շատ անգամ երևումէ, որպէս թէ բոլոր ծովը, ինչքան հեռի կարող էր հասանել տեսութիւնը, վաւումէ կրակի մէջ. մեծ մեծ լուսատու մարմիններ, կերպարանված ձկների պէս, խաղումն և պար են գալիս ջրի երեսին անրեակայելի արագութենով: Այս հրաշալի լոյսը յառաջանումէ անչափ բազմութիւ ժժմահներէց, որոնց մեծութիւնը հազիւ թէ մի գնդասեղի գրէտի չափ էր, որ և ունէին ածաւային, թափանցուն, անչափ քերուշ մարմին. սոցա պէս լուսատու են և մեզուղայքը և ծովային եղինջը, որ իւրեանց երկար շառաւիղներից արձակումն լոյս, թեպէտ նոցա մարմինը մնումէր խաւար: Ծովի ջրի աղիութիւնը չէ թողում նորան սառչել. բայց երկրագնդի երկու բևեռներումը կամ ծայրերումը, ծովը կերպաւորումէ սառնապատ դաշտեր, և այս մշտնջենաւոր սառուցի մօտ, այդ և ամառան մէջ, ներկայանումն աչքի առաջն ամուր սառուցի ամբողջ կղզիներ և սարեր որ վտանգաւոր էին ծովացնացներին, ըստ որում շարժական լինելով, անգագալի կերպով տեղափոխումէին իւրեանց կայքը:

Բաղդր ջուրը հոսելով երկրի զանազան աշխարհների մէջ, ասվումէ կամ մեծ գետ, կամ վտակ և կամ թէ առու: Մեծ գետեր իմացվումն առատահոս անցողական ջրեր, շատ լայն և խոր, որ կատարելով երկար ճանապարհ, թափվումն ծովի մէջ. փոքրիկ գետերը խոտնվումէին մեծ մեծ գետերի հետ և էին երբեմն, նոյնպէս շատ լայն և խոր: Եթէ գետը կամ վտակը այնքան մեծ է, որ նորա մէջ կարող էին ման գալ մեծամեծ նաւեր, ասվումէ նաւաւորութիւն: Այն խորութիւնը որի միջով հոսումէ գետի կամ վտակի ջուրը, ասվումէ Գեթաձոր, որի կողերը ասվումն Գեթաձոր կամ Գեթաձոր: Գետի մի գետերի կամ վտակների մէջ գտանվումն այնպիսի տեղեր, ուր ջուրը վերելից սաստիկ կերպով գէպ ի ցած է թափվում. այսպիսի տեղերը

ասիումեն Զրվէժք կամ Գարալաղք: Գետերը բաղկանումէին այսպէս. զանազան աղբիւրների ջրեր հաւաքվելով միասին, կացուցանումեն մի վտակ. քանի մի վտակներից գոյանումէ մի գետ և քանի մի գետերից մեծ յորդաուտ գետը: Գնացական ջրերին հակառակ, Ղիճերը էին կայուն ջրեր, որ այնպիսի համեմատութիւն ունէին ցամաք հողի հետ, ինչպէս կղզիքը ծովի հետ: Այսին չորս տեսակ լիճեր. առաջին կարգը պարունակումէ իւր մէջ այնպիսիներ, որոնց ջուրը ոչ առատանումէ և ոչ նուազումէ. երկրորդ կարգի լիճերը չէին ստանում յաւելում, բայց ունէին բացահոսութիւն. երրորդ կարգի լիճերը ընդունումեն իւրեանց մէջ այլ ջրեր և արձակումեն նոյնպէս. չորրորդ տեսակի լիճերը այնպիսիք էին, որոնց մէջ լծափվումեն փոքր և մեծ գետեր, առանց անասնելի արտահոսութեան:

Միլիոնաւոր մարդիկ, որ ապրումէին երկրի վերայ, շատ զանազան են միմեանցից կերպարանքով, երեսի գունով, լեզուով, վարք ու բարքով և կեցութեան կարգով: Այն մարդիկը որ կենումեն մի աշխարհի մէջ և ունին միատեսակ կերպարանք, երեսի գոյն, լեզու և վարք ու բարք, բաղկացնումեն միասին, Ժողովուրդ կամ Աշխարհ: Ինչպէս երկրի ամեն մի մասը դարձեալ բաժանելումէ աւելի փոքրիկ հաստածներ, որ ասվումեն աշխարհներ, նոյնպէս որոշվումեն զանազան ազգեր Եւրոպայի, Ասիայի, Աֆրիկայի, Ամերիկայի և Աւստրալիայի մէջ: Եւրոպական ազգերի առաւել մեծ մասը սպիտակամորթ է, ունի երկար, կախուած մազեր, ուղիղ քիթ և կապոյտ կամ սեւաաչքեր. սորա հակառակ, Աֆրիկայի մէջ ըստ մեծի մասին հանդիպումեն մարդիկ սեւա, բարխտանման մորթով, կարճ բրդատեսակ մազերով, լայն և տափակ քիթերով և վարդակարմիր շրթունքով: Այս սևատեսիլ մարդիկը ասվումեն Կեզրք: Ասիայի բնակիչների առաւել մեծ մասը ունի ձիթապտղային գոյն երեսի. կան նոյնպէս քանի մի ասիական ժողովուրդք մոյգ գեղին գունով:

Ինչիկ Ամերիկացիք, ըստ մեծի մասին, մոյգ կարմիր կամ թէ պղնձագոյն կարմիր են, ունին բարձր ու բարակ հասակ և խոր ներս ընկած աչքեր: Սուրբարար, համարեա թէ երկրագնդի բոլոր աշխարհների մէջ, չափահաս մարդը ունի հինգ ոտնաչափ կամ թէ $2\frac{1}{2}$ արշին բարձրութիւն. բայց առաւել ցուրտ կլիմաներումը, ուր համարեա թէ չէ լինում ոչինչ միւս եղանակ բաց ի ձմեռից, մարդիկ, փոքր էր պատահում, որ աճէին աւելի բարձր քան թէ 4 ոտնաչափ, և առհասարակ ազեղ էին: Լինումեն նոյնպէս անսովոր բարձրահասակ մարդիկ մինչև 7, այն և մինչև 8 ոտնաչափ. սոցա ասումեն Հեյնս: Բայց չը կայ մի աղգ աշխարհի վերայ, որ բաղկանար հսկաներից միայն:

Վճանագէս կեցութեան կարգի մասին, երկրագնդի վերայ եղած զանազան ազդերը ունին շատ բան որ հասարակաց էր ամեններին: Ոմանք, զոր օրինակ, որոնց ասումեն Վարդէնէն ոչինչ հօգացողութիւն չունին իւրեանց սպրուտի մասին. նոքա ոչ սերմանումեն և ոչ անկումեն, չեն ժողովում ոչինչ ուտելի պաշար և առհասարակ անփոյթ են ապագայի համար. նոքա, այն ժամանակը միայն դուրս են գնում վատակ ձեռք բերելու, և բո սովը հարկադրում նորանց: Այս պատճառով, նոցա զբաղմունքը էին միայն գաղանդութիւն և ձկնորսութիւն: Նոքա սովորաբար չեն բնակում ի միասին, գիւղերի մէջ, ըստ մեծի մասին զուրկ էին օրինաւոր և հաստատուն բնակարաններէց, այլ շինումեն իւրեանց համար ողորմելի խրճիթներ և խուղեր միայն, որ բաղկանումին մի քանի, գետնի մէջ տնկած, ցիցերից և պատած էին կամ գաղանի մորթով կամ թէ խոշոր թաղիքով և կամ թէ մեծամեծ տերեւներով և ծառակեղեններով: Մի քանիքը բնակումեն նոյնպէս գետնափորերի կամ փոսերի մէջ հողի տակին. և այս վայրենաբարոյ ազգերի մէջ առհասարակ, քանի մի գերդաստանք միայն կապակցութիւն ունէին միմեանց հետ, բայց և դոքա չէին խոստովանում ոչ մի հատ ընդհանուր գլխաւոր և ոչ մի իշխանութիւն. բայց, պատերազմի կամ թէ մի մեծ գաղանդութեան միջոցին, ընտրումեն իւրեանց համար մի առաջնորդ, հնազանդելով նորան այնքան երկար միայն, ինչքան սյդ գործը տևումէր:

Արկրագնդի միւս ազգերը, որ ասվումեն Տարնէնէն կամ Թարնէնէն, թէպէտ չունէին նոյնպէս բարեկարգ և հաստատուն բնակութիւնք, այլ միայն վրաններ, կիրիտներ կամ խուղեր որոնց կալմածքը հեշտութեամբ ժողովումին և միւսանգամ հաստատումին այլ տեղ. բայց դոքա աւելի խոհեմ և կրթված էին քան թէ վայրենի ազգերը, ըստ որում պարագումին խաշնարածութեան, որ կարօտ էր աւելի հօգարարձութեան և հմտութեան, քան թէ զաղանորսութիւնը: Նոցա բոլոր հարստութիւնը էր ոչխարի և տաւարի հօտեր. Սոցա հետ միասին տեղափոխվումեն նոքա մի տեղից դէպ ի միւս տեղ, և առ ժամանակ մի իջեանումեն այն տեղ, ուր գտանումին լաւ արօտներ իւրեանց անասունի համար:

Այն զարձակ ազգեր երկրագնդի վերայ, որ ասվումեն Արմէնէն. բայց ի խաշնարածութենից պարագումեն սոքա երկրագործութեան և ամենայն ճարտարութենների և արուեստների: Սոքա բնակումեն հաստատուն և բարեկարգ տների մէջ բնկերսիբարար, քաղաքների, գիւղերի, ագարակների մէջ և այլն: Այսպիսի ազգերի մէջ կան զանա-

զան պաշտօնի վիճակներ. այսինքն, Աղնուական, Հոգևոր, Աստուական, Շինական, Արուեստաւոր և այլն: Կան զանազան կոչման և պաշտօնի մարդեր. մի քանիքը հերկումեն երկիրը, միւսերը կատարումեն որ և իցէ արուեստ կամ ճարտարութիւն, այլ միւսերը պարագումեն վաճառաշահութեան կամ գիտութենների: Կրթեալ ազգերը սպրումեն թագաւորների կամ տէրութենների ներքոյ և յարմարումեն նոցա տուած օրէնքներին, որոնց մէջ սահմանադրած է, թէ ինչ պարտական էր ամեն մինը առնել կամ թողուլ. և ով որ կենումէ այդպիսի ժողովրդի մէջ, պարտական է պահպանել այդ օրէնքները: Այն մասին, որ այդ օրէնքները հաստատութեամբ կատարէին ամենեքեան, թէ բարեմիտքը և թէ շարամիտքը, հոգարարձու են խելոք և արդարասէր մարդիկ, հսկելով այն բանի վերայ, որ ամենեքեան հնազանդէին օրէնքներին և պատժէին անհնազանդքը, և թէ յորդորանքը անպտուղ կը գտանվին: Այս բոլոր անձինքը ասլումեն տէրութեան մարդիկ, և տէրութեան գլխաւորը ասլումէ թագաւոր: Այսպիսի կարգի տակ ազդող ժողովուրդը ասլումէ առհասարակ քաղաքացիութիւն կամ քաղաքացիութեան, թագաւորքը զանազան աշխարհներում կրումեն և զանազան անուններ, զոր օրինակ. Կայսր, Երբոյ, Իշխան, Հերցոգ, Գրաֆ, Ինչ աշխարհ որ գտանվումէ այս կամ այն տէրութեան տակ, բաղկացնումէ նորա թագաւորութիւնը:

3. Երկրի Բերքը.

Ինչպէս օդը միատեսակ չէ երկրագնդի բոլոր աշխարհների մէջ, այլ մի քանի աշխարհներում բոլոր տարին շատ ջերմ է, միւս տեղերում, շատ ցուրտ, այլ միւս տեղերում, ոչ շատ ջերմ և ոչ շատ ցուրտ է, այլ բարեխառն, այսպէս ևս երկիրը ոչ ամենայն տեղ միատեսակ պտղաբեր է: Բայց ամենայն աշխարհ երկրի վերայ բուսուցանումէ այնքան, ինչքան անհրաժարելի հարկաւոր է նորա բնակիչների ապրուստի համար: Ինչ որ երկիրը տալիս է կամ յառաջացնումէ, ասումենք նորա բերքը: Այնքան մեծ է նոցա թիւը, այնքան բաղմատեսակ են նոքա որ, նորանց աչքի տակ ձրելու և միմեանցից որոշելու համար, պիտոյ է դասակարգել նորանց ջոկ ջոկ հատուածներով: Այս հատուածները ասլումեն քաղաքացիութեան, որ երեք են, այսինքն Շնչութեան քաղաքացիութեան, Տնտեսութեան կամ Անտեսութեան քաղաքացիութեան և Զանգութեան քաղաքացիութեան: Այն աշխարհները, ուր բնակիչներն բարեկիրթ ազգեր, ունին ոմանք առատ Բերքեր, մանաւանդ թէ անկական թագաւորութենիցը, պատճառ, նոցա բնակիչքը մեծ աշխատսիրութենով մշակագործումեն հողը:

սորա հակառակ, միւս աշխարհները զգուսնն կարտուծիւն և պահասութիւն, պատճառ որ ունին անպտուղ հող, կամ թէ սա չէր մշակվում պատշաճապէս. բայց դորա փոխանակ ունին նոքա սյլ ըրբեր, որ տալիս էր նոցա ինքը բնութիւնը, որպէս մետաղ, անտառ և աղ: Այս պատճառով, ձեռնարկեցին մարդիկ իւրեանց աւելորդ բերքերը տանել դէպ ի այնպիսի աշխարհներ, ինչ տեղ պակաս էին նոքա, փաճառել այն տեղ և ստացած արծաթովը գնել այնպիսի բերքեր, որ չունէին ինքեանք: Այսպէս ահա յառաջացաւ տուրևառութիւն, ապրանքը կամ ցամաքով, սայլերի վերայ դրած, կամ թէ բնոնարարձ գրաստներով, կամ թէ ծովով, նաւերի և մակցիների մէջ գրած տեղափոխելով աշխարհից աշխարհ:

Արարչի իմաստուն և ողորմած անօրէնութենովը, ամենայն աշխարհ, կամ թէ գոնեայ ամենայն սահման երկրի տալիս է յատկապէս այն բերքերը, որ նորա բնակիչներին, կլիմայի համեմատ, առաւել հարկաւոր կամ օգտակար էին: Զոր օրինակ, աշխարհներ, որ ունէին ջերմ կլիմայ, և ինչ տեղ չը կար ամեննին ձման, բուսուցանումն շատ զօրեղ, հիւստալից, զուարթացուցիչ, կամ դրդուցուցիչ պտուղներ, որպէս. կոկոսեան ընկոյղք, մուսկատեան ընկոյղք ձիթապտուղք, պիղանդ, արմաք, նարինջք, անանաք և սևիք: Այս աշխարհներումը բնակուսնն նոյնպէս առաւել խոշոր և ուժեղ անասունք, որ կարող էին տանել ջերմ կլիմայի բոլոր անյարմարութեններին, չը վնասվելով նոյանից, որպէս փիլը 14—15 տանաչափ բարձրութենով և աւելի քան թէ 16 տանաչափ երկայնութենով և 120 պուղ ծանրութենով: Փիլը թէպէտ այդքան մեծ և ծանր էր, բայց այնքան թեթեւաչարժ է, որ ամեն օր կարող էր անցանել 100 վերստից աւելի: Արդուրը, այս ամենապատուական բնոնակիր գրաստքը, անպատճառ հարկաւոր էին ջերմ կլիմաներում, որովհետև նոցա օգնութենով կարելի է տասն օր, սյո՛ և երկու շաբաթ ձանապարհորդել օթմագին և անջուր աւազուտ անապատների մէջ, առանց արբուցանելու նորանց. ուղտը, թէ և բնանաւորած 30 պուղ ծանրութենով, անցանումէ գիշեր ու ցերեկ մինչև 85 վերստ, բնական է, որ ջերմ աշխարհների մարդիկը չեն այնպէս սովոր, աշխատասէր, ինչպէս բարեխառն աշխարհների մարդիկը. և այս պատճառով Աստուած պարգևել է այս երկիրներին այնպիսի առատ սլրտղարբութիւն, որ նոքա, առանց ամենայն մշակագործութեան, բուսուցանումն ամենազեղեցիկ պտուղներ և անօրինակ լիութեամբ: Այս տեղերումը, բնութիւնը անդադար աճեցնումէ, ծառերը երբէք չեն մերկանում իւրեանց տերեւներից, և ոչ դաշտերը իւրեանց կանաչա-

զարգութենից, Ծաղիկները և պտուղները, վար ու ցանքը և հունձքը անընդհատ հետևում են միմեանց քամակից: Արովհետև այս աշխարհներին մարդիկը, սաստիկ ջերմութեան պատճառով, չեն կարող կրել ծանր զգեստներ, ապա և աստուածային նախախնամութիւնը անօրինած է, որ մետաքսագործ շերամը իւր հիսուածից հասուցանէ նոցա առաւել լիւթեւ հագուստ:

Սառն աշխարհների բերքը ամենեին այլ էին. այս տեղ հողը համարեալ լի է բոլորովին ամուլ է, որովհետև թաղաւորում է այս տեղ մի մշտնջենաւոր ձմուն որի մէջ պատահում էին հազիւ լի է մի քանի ամառնային շարածներ, և սոցա երկար օրերի մէջ անհաւատալի արագութեամբ դուրս երևած բուսականքը զարկում էին ցրտից, մինչև կարող էին պատշաճապէս հասունանալ. այս պատճառով, այս կլիմաների աճեցական թաղաւորութիւնը չէ տալիս մարդուն ոչինչ սնունդ: Բայց ինչ բանից զուրկ էր նա, այն բանի փոխարէն պարզեւած է նորան անսովոր առատութիւն ձկան և վայրենի գաղանի: Պարագլուխ որսորդութեան, մարդու արիւնը ստանում է շարժողութիւն և պահպանում է միշտ ջերմ. սպանած գաղանների լիանձր մորթիքը պաշտպանում են նորան սաստիկ ցրտի երեսից: Բայց մի ճշմարիտ դանձ սառն աշխարհների համար էր Վաղլանդեան եղջերուն, որանից հիւսիսի բնակիչքը քաղում էին ամենայն սոցուտ, ինչ որ մեր ունեիւնք մեր եղջերաւոր անասուններից, ձիերից, ոչխարներից և այլն: Վաղլանդեան եղջերուն լցուցանում է հիւսիսային բնակիչների համարեալ լի է բոլոր պիտոյքները, չը կարտուլու իւր համար և ոչ ամենախորք հոգատարութեան մարդու կողմից: Վաղլանդեան եղջերուի բոլոր կերակուրը բաղկանում է ծառատեւեւներից և մամուռից, որ սաստիկ ձմեռան մէջ ինքն ըստ ինքեան որոնում է, իւր եղջիւրներովը և պճեղներովը դուրս փորելով մամուռ ձիւնի տակից: Այս անասունը հեշտութենով բնականում էր մարդուն, որ գործ էր անում նորան որպէս հեծնելու գրաստ, որպէս բեռնարարձ անասուն, կամ լի է լծելով սահակի մէջ, Վաղլանդեան եղջերուն դիչեր ու ցերեկ վաղուակ 150—200 վերստ և աւելի ևս. սոցա եղջերիները (եգերը) տալիս են շատ պարարտ կաթն, և նոցա միսը համաղ է: Ղորա մորթից, սառն գօտիների բնակիչքը պատրաստում են իւրեանց հագուստ, կոշիկ, վրանք, ծածկոցք և միւս այլ բաներ. նորա եղջիւրներից գիտեն նոքա յօրինել զանազան սնային գործիք, ոսկրներիցը գանակներ, զրդալներ, ասեղներ, և աղիքներիցը շուաններ կամ մորակներ. նորա պճեղներից շինում են բաժակներ ըմպելի բաների համար, բայց փամփուշտիցը, պարկեր և ամաններ հեղա-

նիւթերի համար: Մի թէ ամենամեծ հիացութեան արժանի չէր Արարչի ամենմաստ նախախնամութիւնը, որի կամքով մի հատ անասուն լցուցանումէ մարդուս բոլոր կարիքը:

Եւն երկրագօտին (երկրի սահմանը), որի մէջ բնակումներ մեր, ունի ոչ շատ ջերմ և ոչ շատ ցուրտ եղանակ, այլ բարեխառն օդ, որ յաճախ փոփոխումէ և դորանով ձեռնտու է լինում բազմաթիւ բերքերի բուսանելուն և աճելուն: Ոչինչ երկրագօտու մէջ չեն հանդիպում այնքան բազմազան գեանարոյս և ծառարոյս պտուղներ, ինչքան բարեխառնի մէջ, և ոչ մի տեղում չնշական թագաւորութիւնը այնքան ճոխ չէ, ինչպէս որ սորա մէջ: Երկրագօտութիւնը և տուարածութիւնը, այս երկրագօտու երկու դիւաւոր պարսպմունքն են: Ողկուղնին պատկանումէ խկապէս այս կլիմային, ըստ որում նա չէ աճում ոչ շատ ջերմ և ոչ շատ ցուրտ երկրագօտիների մէջ:

4. ԸՆԿՈՒՆ ԲՈՒՆՈՒՄԻՆՆԵՐ:

Բոլոր շնչաւորքը, երկրի վերայ և մէջ, ջրումը և օդումը կարելի է աւելի պատշաճապէս որոշել մինը միւսից, դասակարգելով նորանց հինգ աստակ. այսինքն, Կ-ԲՆ-ԻԷԲ, Թ-Ա-ՆՅ, ԱՅՅԻԷԻԿ, կամ Ջ-Ե-Ի-Ն-Կ, ԶԻԷ, Ս-Ա-ՆՅ և Բ-Բ-ՆՅ: Բոլոր շնչաւորներին հասարակաց է այն յատկութիւնը, որ նոցա տուած էր բերան (կրն՝ ճիթ, ցուկ), որի միջնորդութեամբ նոքա հասուցանումն մարմնին սնունդ, որ և կամաւորապէս ներս են բնդունում նոքա, ստիպվելով սովածութենից, Անասունքը այս գործի մէջ առաջնորդումն բնական ազդեցութեամբ (ինստինքտով), որ և հրաժարելնում նորանց ամենայն բանից որ վնասակար էր նոցա: Եւս բնական ազդեցութիւնը նոցա համար էր փոխանակ խելքի, և մի քանի անասունների մէջ անչափ զարմանալի էր, ըստ որում դոքա ճարտարութեամբ շինումն իւրեանց համար բնակարան, միւսերը զանազան խորանակ հնարներով որսումն իւրեանց ուտելիքը, այլ միւսերը կարող էին կատարել այնպիսի գործեր, որ, ասես թէ, պահանջումին դատողականութիւն: Յարդը (գործարարը), առանց յառաջուց ուսանելու և վարժվելու, պարզումէ իւր ճարտարագործ ոտտայնը, բազը լող է տալիս ջրի մէջ, ծիծեռնակը շինումէ իւր համար բոյն, կատուն որսումէ մկներ, մեղուն պատրաստումէ բլիջներ, Կոյնքան ևս զարմանալի է այն հնարագիտութիւնը, որանով անասունքը գիտն պաշտպանել իւրեանց անձը թշնամիների երեսից, և այս գործի մէջ երևումն նոցա բնատուր հակամիտութիւնքը: Եթէ գայլը զաշտումը յարձակվումէ ձիաների վերայ, սոքա մտնելումն միմեանց, դուրս

գլխի տալով և սյգպէս կազմելով մի բոլորակ, որի մէջ չէր կարող ներս մտնել գայլը, ըստ որում նոքա յետին ոտերով սկսանումն արացի զարկել և սյգպէս հալածումն գայլը: Եղները վարժումն մի հակառակ կերպով և պահպանումն իւրեանց անձը, գործ դնելով և յջիւրն բըր, քանի մի ջրարնակ կենդանիք պղտորումն ջուրը և գորանով աղատումն իւրեանց թշնամիների հալածանքից: Միսերը, երբ որ պիտոյ էր նոցա բոյն շինել, նախազգուշութեան հնարներ էին գործ դնում, յօրինելով իւրեանց համար բոյներ խիտ և ծակտախշ թուփերի վերայ, կամ թէ ապառաժների ճնդրերի մէջ: Անձեզը հողողութեամբ և ճարտարութեամբ ծածկումէ փշերով իւր հիւսած բոյնը. փայտօրիչ թուշունը և կաշաղակը շինումն իւրեանց բոյնքը ծառերի գոգաւորութեան մէջ, և և թէ գուրսի բացուածը շատ մեծ էր, կաւով ծկումն նորան:

Օգտաղութեան մասին, անասունքը մեծապէս որոշվումն միմեանցից. մի քանիքը, զոր օրինակ շունքը ունին անչափ նուրբ հոտառութիւն. ինչպէս ուրախանումին սոքա տեսանելով իւրեանց տէրը, որ մի քանի ժամանակ բացակայ էր գտանված, և ինչպէս տխուր էին, կորուսանելով նորան: Սորա հակառակ, շատ անասունների մէջ, մանաւանդ թէ միջատների մէջ չէ երևում համարնա թէ ոչինչ կարողութիւն հոտառութեւ, Բայց յայտնի է, որ ամենայն շնչաւորը ընդունումն սոպառութիւն զգայարանների միջնորդութեամբ, թէպէտ մի քանիքը, նայելով հարեանցի, չունեն զգայութեան գործարանք: Այսպէս ահա սննկի ճանձները և այլ միջատներ ունին յայտնապէս հոտառութիւն, թէպէտ, ըստ երևութիւն, չէինք գտնում նոցա մէջ ոչինչ քիթ. և անվիճելի էր թէ ձկները առհասարակ ունին շատ լաւ լսողութիւն, թէպէտ չունեն արտաբուսա տեսանելի ահանջներ: Յայտնի է զոր օրինակ, որ կիպրիտս ձկները, որ աղբորմէին մի լճի մէջ, կարելի է այնպէս ստորեցնել, որ նոքա, զանգակի ձայնը հնչած, հաւարվէին կերակուր ստանալու: Մի քանի կենդանիք ունին անչափ սուր զգայարանք: Արծիւը անչափելի բարձրութեանից նկատում իւր որսը. նմանապէս զարմանալի էին նորա հոտառելիքը: Շունը իւր նուրբ հոտառութեամբ, քանի մի մղոն հեռաւորութեամբ, գտանում իւր ճանապարհը դէպ ի տուն, և նոյն ազդեցութեամբ, հարիւրաւոր մարդերի մէջ, ճանաչում իւր տէրը: Այն գազանքը որ սնանումն վայր ընկած մտով, հազարաւոր քայլաչափ հեռուից հոտոտումն սատակած գազանի մարմնը և կարողանումն գտանել նորան, թէ և լինէր ուր և իցէ, մի խիտ անտառի մէջ: Նապաստակը լսումէ հրացանի արձակվելը, վախենումէ,

իջեալով իւր ճանապարհը և փախչում և քրտնալից արագութեամբ շին անորոշութեամբ ուսումն անդակն կերակուրը և արհամարհում փտած և դժուարամարտի խոտակոթերը: Խորոված ճարպի հոտը դուրս է գանչում մուկը իւր հեռուոր ծակից, և նա բաց է թողում ալիւրի պարկերը: Աստուծո մեծ վայելչութեամբ նստում արևումը, և շունը համարնա թէ կատաղում, երբ ցանումին նորա վերայ տերպիտին, որովհետև սորա հոտը անտանելի էր նորան: Չը կայ տարակոյս, թէ հոտառութեան և ճաշակի պատճառով, խոշոր եղջերաւոր անասունը գործ է ածում որպէս կերակուր ոչ աւելի և ոչ պակաս, քան թէ 270 տեսակ բուսական, բայց բոլոր միսերից հրաժարում, թէև լինէին դոքա շատ գեղեցիկ և աննգարար: Չին ուսումն միայն 262 տեսակ խոտ, խոզը 72 տեսակ միայն, և չէ մտնում միսերին, թէև լինէր սաստիկ սոված: Այն մի տղի առջև գնէի որ 30 տեսակ ծառատերև, այդ կը տեսնէիր, որ նա մի քանիսը կուտէ, բայց միսերին չէ մտնելու:

Այրը որ անասունքը վաստակումն և կարօտ էին կազդուրման, որոնումն իւրեանց համար մի ապահով և յարմար տեղ և բնկումն քնի մէջ. այս միջոցումը մի քանիքը զոցանից, զոր օրինակ նա պատահել և սազը չեն փակում աչքերը, թէպէտ տեսանումն և երազներ: Գոնեայ նկատած են շների մասին, որ նորա յաճախ, քնի մէջ հաշումն և կողմնումն, և շարժումն թափերը, որպէս թէ վաղումն. սորա պատճառը կարող էին լինել միայն երազատ-տեսութիւնք: Մի քանի կենդանիք, մանաւանդ թէ կատուն, բու թռչունը և միս յարիշտակող զաղանք, ցերեկով քնումն, բայց գիշերով շրջումն կերակուր որալու համար: Մովորական քնիցը պիտոյ է որոշել անասունների նշանները, որ ունին մի քանիքը նոցանից: Այս ամենայն անասունք ձմեռան միջոցումը դատնումն իւրեանց համար կերակուր, և պիտոյ է սովաստակ լինէին, և թէ իւրեանց բնական ազդեցութեամբ չը պահպանվէին այդ վասնդի երեսից: Չարմանալի ճարտարութեամբ և զգուշութեամբ, շատերը նոցանից աշան ժամանակին պատրաստումն իւրեանց համար ձմեռնային բնակարանք կամ որջք, հանգստանումն այն տեղ և մեռումն թրմութեամբ, մինչև զարնանային արեգակի ջերմութիւնը զարթոցանում նորանց, երբ որ բնութեան մէջ պատրաստ էր աշա նոր կերակուր նոցա համար: Այս թմբութիւնը այնքան սաստիկ է, որ ջերմութիւն կենդանիքը, զոր օրինակ ալպան սարերի մկները, ինչքան որ տեսումը այս դրութիւնը, պահումն հազիւ թէ մի զգալի ջերմութիւն, և շատ միջատների պաճուճապատանք որ մի և նոյն միջոցին

կատարումն իւրեանց յեղափոխութիւնը, այնպէս պատումն ձմեռան մէջ, որ կտորատումին սառուցի կամ ապակու կտորների պէս, և թէ վայր ձգելիք նորանց գետնի վերայ. բայց ի վերայ այդ ամենայնի կենդանի է նոցա մէջ, քնած շնչաօրը: Ջրացամաքային անասունների մեծ մասը ունին ձմեռնային քուն, բայց թռչունների մէջ ենթարկված էին սյդպիսի քնի ծիծեռնակը միայն: Ար քանի անասունք թէպէտ չէին թմբում՝ ձմեռան մէջ, բայց աշնան ժամանակը պատրաստումն իւրեանց համար պատշաճաւոր և ամրաշէն շտեմարաններ և հաւաքումն այն տեղ շատ ուտելի պաշարներ, որոնցով և սնանումն ձմեռան ժամանակը. այս բանը ստնումն, զոր օրինակ, խլուրդները. նոցա գետնափոր շինուածը միջից կտրատած է շատ գնացքներով, որ հաղորդակցութիւն ունին միմեանց հետ: Չմեռան համար իջանումն նոքա հողի տակ մինչև 5 կամ 6 սոնաչափս: Կոցա իսկական բնակարանը էր մի ճարտարաշէն բոլորակ գետնափոր, շրջապատած մամուռով, քակորով, յարդով, տերևներով, խոտերով և բարակ արմատներով: Առաստաղը և պատերը ամուր կոխտած և ճարտարապէս յարգարած էր: Խլուրդները ծակումն ձիւնի տակից երկար ճանապարհներ և հանումն իւրեանց համար ձձիներ, ծղորիդներ և արմատներ: Կրիցիտեան մուկը, որ նոյնպէս շինում է իւր համար ոտորերկրեայ բնակարան, թէպէտ նոյնպէս թմբում, երբ որ եկած էր առաջին ձիւնը, և այս թմբութեան մէջ մնում մինչև մարտ ամիսը, բայց աշնան միջոցին ժողովում է ցորենի առատ պաշար, երբ որ բոլոր ցորենը ահա ժողոված էր դաշտից: Այս պաշարով կերակրում է նա մինչև ձմեռնային քունը, և զարթելուց յետոյ ևս, բայց որում տակաւին չէր կարող ոչինչ ուտելիք գտանել դաշտումը:

Ար քանի անասունք, մանաւանդ թռչուններ, աշնան ժամանակին տեղափոխումն դէպ ի հեռաւոր ջերմ աշխարհներ, որ չը սատակվէին ձմեռան ցրտիցը և կերակրի պահասութենից. բայց, երբ որ դալիս է ամառը, վերադառնումն իւրեանց բնիկ աշխարհը. զոր օրինակ, արտուտը, արագիւլը, կուռնկները և այլ միւսեր, որ և այս պատճառով ասումն են ճեղափոխական թռչուններ:

Մնասունքը անչափ սիրողապէս խնամատար են իւրեանց ձագերի համար: Գառաջ քան թէ ծնած էին դոքա, մայրերը պատրաստումն նոցա համար փափուկ և տաք հանգստարան, այլև այնպիսի տեղերում, ուր գտանվում էր նոցա համար բաւական կերակուր, ուր և նորա ապահով էին ջրհեղեղից և այլ վտանգներից: Ոմանք անասունք ծնանումն կենդանի ձագեր և կերակրումն նորանց իւրեանց

ստիճաններով, սորա են կախարհիչք. միս անասունքը ածուսնն ձուեր, որոնցից կարճ միջոցով, թուխս նստած մըր ջերմութենովը, դուրս են սողում ձագեր. այսպէս յառաջանումն թռչունները, ձկները և սողունքը: Ամենամեծ հոգացողութենով, մանաւանդ թէ, մայր անասունքը պաշտպանումն իւրեանց մանուկքը, և պատահում յաճախ, որ նորա առաւել պատրաստ էին կորուսանել իւրեանց կեանքը, քան թէ թշուառ տալ յախշտակող թշամուսն վնասել նոցա:

Կախարհիչք անասունք:

Կախարհիչք անասունքը ըստ մեծի մասին չորքոտանիք էին. բայց կան նոցա մէջ և այնպիսիներ, որ ման են գալիս չորս ձեռքերի վերայ, որպէս Կապիկները: Միս անասունքը ապրումն ջրի մէջ, և այս պատճառով, փոխանակ սուրի, ունին լողացողական թևեր, զոր օրինակ բալենայքը (կիտոսքը): Արովհետև սորա նոյնպէս ծնանումն կենդանի ձագեր և կերակրումն նորանց ստիճաններով, այս պատճառով դոքա չեն պատկանում ձկների սեռին: Կախարհիչք անասունների մարմինը պատած է մազով, որ չէր միատեսակ ամուր, երկար և գունաւոր, որ և քանի միների մէջ, զոր օրինակ ոչխարների, շունների և դանդաղամազիկների մէջ, ոլորած են, բայց ամուր և կանգուն, որպէս խոզերի մազը, կամ թէ ծակոտիչ, որպէս ողնու մազերը: Քանի մի անասունների պարանոցի մազերը շատ երկար են և ձևակերպումն բաշ, որպէս ձիաների բաշերը: Այլ միս կախարհիչք անասունք իւրեանց մազերի դոյնը փոխումն հասակի հետ միասին, ինչպէս ծովային շունքը, կամ թէ ձմեռան մէջ, ինչպէս սկիւռը, որ այն միջոցին լինում և մոխրագոյն, շամարեան թէ ամենայն կախարհիչքը ապրումն հողի երեսին, բայց մի քանիքը, որպէս կապիկները և սկիւռները, ըստ մեծի մասին, ծառերի վերայ. միւսերը ապրումն հողի տակ, զոր օրինակ կրիցետեան մուկը և խլուրդը, բայց ոմանք երբեմն ցամաքի վերայ, երբեմն ջրի մէջ, զոր օրինակ կուրդը և ծովային արջը, այլ միւսերը բնակումն միայն ծովի մէջ, որպէս բալենայքը: Մասերը և թաթերը կախարհիչք անասունների որ ապրումն թէ ցամաքի և թէ ջրի մէջ, կապակից են մի մորթով որ ասումն լուսնու մորթ, որովհետև նա օգնում է նոցա լող տալու ժամանակին: Չղջիկների մէջ, առաջին ստերի երկար մատերը կապակից են մի նուրբ մաշկով, և այս պատճառով կարող են նորա, թէպէտ ոչ արագ, թռչել շարժելով նորանց, կախարհիչքների ազգից չղջիկը միայն գիտէ թռչել, բայց հողի վերայ կարող էր միայն սողալ: Մի քանի կախարհիչք ունին եղջերանիւթ սմբակներ, ինչ-

պէս ձին և էջը. շատերի թաթերը ճեղքած են երկու մասն (պճեղ-
ներ), զոր օրինակ ոչխարների և կովերի մէջ: Ասթնակերների մեծ
մասը մասն է գալիս մասերի վերայ և մի քանիքը միայն բոլոր թա-
թերովը: Բաց ի ճանկերից և առամներից, շատ կաթնակերք ունին
եղջիւրներ իւրեանց պաշտպանութեան համար թէնսմու երեսից: Եղ-
ջերուների եղջիւրքը ունին ծառածիղերի կերպարանք, որ սովորա-
բար ամենայն տարի թափումեն և նոցա փոխարեն բուսանումեն մի-
սեր, որ ունին աւելի ծայրեր, քան թէ առաջինքը: Այս պատահումն
փետրվար և մարտ ամիսների մէջ. բայց երբ կամ չորս ամսուց յե-
տոյ բուսանումեն նոր եղջիւրներ որ սկզբումը շատ փափուկ էին,
Շատ սակաւ կը պատահէր, որ լիաթիւ եղջիւրները ունենային 24
ծայրից աւելի: Մի քանի կաթնակերք ունին պարկեր, որպէս կա-
պիկները, ծովային կատունները այլև կրիցետեան միները. այս պար-
կերը ասումեն նոյնպէս յետադուրան թշեր, որովհետև նոքա ստո-
րին ծնանների և երկու կողմից կախված էին պտերի վերայ որպէս
մաշկեղէն պարկեր, որ և այս կենդանիքը գործ են ածում որպէս
ծոցեր իւրեանց կերակուրը տանելու համար: Մի քանի պարկաւոր
անասունների մէջ, մեծ մեծ մաշկեղէն պարկեր գտանվումեն փոքրի
տակին և այնքան մեծ են, որ փոքրիկ ձագերը ներս էին սողում
նոցա մէջ, երբ որ պիտոյ է ծծէին մօրերի սաինքը: Այդպիսի պար-
կեր ունին պարկաւոր միները և քենդուրուհ կամ երկդատիկ ար-
գանտաւոր կենդանին: Օգուտը, որ հասանումքը մեղ կաթնակեր շն-
չաւորներից, շատ մեծ և բազմազան էր. հեծնելու, առհասարակ ճա-
նապարհորդութեան, ծանրութիւնք տեղափոխելու և վարուցանք առ-
նելու համար, գործ է ածում մարդը ձի, ջորի, էշ, կոն, գոմէշ, եղ-
ջերու, փիղ, ուղտ և շուն. որսորդութեան և մեր սեփականութիւնը
պահպանելու համար, ծառայումէ մեղ շունը: Աստուծ, ոչնին և մըր-
ջմնարքը բնաջինջ են առնում պէսպէս փնասակար անասունք: Եղջե-
րաւոր անասունի, կովի, ոչխարի, այծի, խոյի, եղջերուի, հաստ-
րակ և գետնափոր նապաստակի միսը, այն մի քանի աշխարհներում
և ձիու և շան միսը լինումէ մարդու կերակուր: Անասունների ճարպը,
արիւնը և կաթը գործ ենք ածում նոյնպէս, որպէս կերակուր. Աի-
տոսի ճարպից պատրաստվումէ բալնայի իւղը որ պիտանի է շատ տե-
ղերում և շատ ցաւերի համար. կիտոսի լեզուն ունի մի քանի տա-
նաւոր պուշ ծանրութիւն և տալիս է ԱՅից մինչ 20 տակառ բալ-
նայի իւղ: Ճրագները, որոնցով լուսաւորումնք մեր սենեակները,
յօրինվումեն կովի և ոչխարի ճարպից. սապոնը, ըստ մեծի մասին,
բաղեանումէ ճարպից, խառնելով նորան պօտաշի հետ (այսինքն մի

տեսակ աղի հետ որ հանձնումէ բուսականների մոխրից)։ Մեծապէս
և բազմազան կերպով պիտանի են կաթնակերպների մորթը և կաշին,
մաղը և բուրգը մանաւանդ. քանի մի մորթեր այնպէս պատրաստ-
վումեն, որ նոցա վերայ մնումէին մաղերը, և այն ժամանակը աս-
վումէին մուշտակներ. այս գործին պարապումէ մուշտակագործը։ Բաց
ի ոչխարներից, մեծ մասը մուշտակների տալիս են մեղ վայրենի
գազանները, մանաւանդ թէ աղուէսը, կղնաքիսը, արջը, լուացող
արջը, սամոյրը և հերմէլինը։ Վայրենի խողերի և ծովային շների
մորթերը գործ են անում արկղներ պատելու համար։ Եթէ գա-
զանների մորթերի վերայից քերած ու հանած էին մաղերը, լինու-
մեն նոքա աւելի թեքուն և կակուղ. այս գործին պարապումեն մաշ-
կեգործքը, որ սորա համար ընտրումեն մանաւանդ թէ կոփի, որթու,
վայրենի և ընտանի այծի մորթ։ Պատուական կոկ ու փայլուն սա-
ֆեանը պատրաստումէ այծի մորթից։ Անասունների մաղը, և մա-
նաւանդ ոչխարի բուրգը հազարաւոր կերպով լինումէ նիւթ մար-
դուս հանդերձին։ Ազփի, որթու և ձիու մաղերը գործ են անում
ոչ թէ միայն ամոռք, նստարանք և մահիճք պատելու համար, այ-
լև պատրաստելու մի ջոկ կերպ մուճակներ և կոշիկներ, և մաղեղէն
կերտուած որի ընտիր տեսակները լինումեն փոխանակ հանդերձի ու-
մանց համար, բայց ցած տեսակները, թանդադին ապրանքների փա-
թեթք։ Աւղտի և Անկիւրեան այծի բրդից յորինվումեն նուրբ մա-
նածք և սոցանից հիւսվումեն զանազան զեղեցիկ կերպաներ։ Զիւ
մաղերից պատրաստումեն մի փայլուն հիւսուած, որանով պատումեն
ամոռների նստարանքը. նոյն շնչաւորի պոչիցը շինումեն ջուճակի
աղեղնիկ։ Նապաստակի, այծի, շան և կուղտի բրդից գզակագործքը
պատրաստումեն զանազան տեսակ կոպիտ և նուրբ գզակներ. ոչխարի
բրդից սոսոյնանկքը հիւսումեն այս կերտուածքը. կամլոտ, մերինոս,
զրա զը դամ, կաղիմիր, ֆլանէլ, թաւամաղ ասուղէնք, բաթին,
զանազան տեսակ չուխայք։ Խոզի մաղերից վրձինագործքը շինումեն
վրձինք. եղջերուների, եղների եղջիւրներից, այլ կաթնակեր անա-
սունների և մանաւանդ թէ փիլերի տաամներից, որ յայանի են ա-
նունումս Էւաւը, ճախարակագործքը յորինումեն զանազան բաներ։
Զիլերից և ուկրներից եփումեն սօսինձ հիւսների գործածութեան
համար։ Անասունների թրէրով պարարտացնումեն հողը, և անխոյտ
աշխարհներում պէտք է անում քակորը փոխանակ փայտի, ինչ-
պէս Ռուսաստանի հարաւային կողմերումը և Հայաստանի մեջ շա-
ղիւղերում։

Թուշնի:

Թուշուհները, իւրեանց արտաքին կերպարանքով, նման են մի-
մեանց այն մասին, որ ունին երկու ոտեր, երկու թևեր, եղջերա-
նիւթ կտուց և փետրապատ մարմին: Թէպէտ նոքա տարու մի որո-
շեալ ժամանակի մէջ կորուսանումն փետուրները կամ ձեղքաթու-
մնն, բայց շուտով բուսանումն դարձեալ միւս փետուրներ: Թըռ-
չուհների առաւել ամուր փետուրները էին թևերի և տուտի վերայ,
Առաջինքը ասիումն թուշողական կամ շարժողական փետուրներ, վեր-
ջինները, կանոնաւոր կամ տտական: Մի քանի թուշուհներ ամենեին
չունին թուշողական թևեր, և այս պատճառով չէին կարող թուշել,
այլ միայն շարժել թևերը, զոր օրինակ ջայլամը, կազուարը և պինդ-
վինը: Համարեա՞ թէ բոլոր թուշուհքը ասիումն ծառերի վերայ,
միւսերը ջրի մէջ, մի քանիքը հողի վերայ, բայց ոչ մինը չէ բնա-
կում հողի տակ: Շատերը ունին աղատ, անկապակից մատեր, մի-
սերի մէջ մատերը միաւորված են լողացողական մաշկով, զոր օրի-
նակ սագերի, բաղերի և կարպաների մէջ:

Շատ և շատ թուշուհներ, տարու մի սահմանեալ ժամանակում,
փոխումն իւրեանց բնակարանը, և այս պատճառով ասիումն տե-
ղափոխական թուշուհք: Արժանի է ծանօթութեան, որ նոքա, երկա-
րածամանակեց բացակայութենից յետոյ, վերստին գտանումն իւ-
րեանց առաջին բոյները: Մոխրադոյն և սևաւ սարկները անհամար
տարբերով թուշումն զէպ ի Խտալիս, ճաքաղ սանելու խաղողի
այգիների մէջ: Արտուտները հեռանումն մեղանից ամենից յետոյ:
Ոչ մի թուշուհ չունի ատամներ. դոքա պիտոյ է կամ փշրնն իւ-
րեանց կերակուրը կտուցով, կամ թէ կուլ տան ամբողջապէս: Այն
թուշուհների մէջ, որ սնանումն սերմերի հատիկներով և կուլ են
տալիս նորանց ամբողջապէս, կերակուրը չէ իջանում իսկոյն ստա-
մոքսի մէջ, այլ նախ և յառաջ կակղանում խածկի մէջ: Շատ և
շատ թուշուհք կլանումն փոքրիկ քարեր, որ ձևուտու էին նոցա
մարտդութեանը. զանաղան մնակեր թուշուհք, որպէս բուերը, ձմեռ-
նածինքը և միւսերը չեն կարող մարսել իւրեանց կերած ոսկրները
և փոքրիկ ճճիկների մտղերը, այլ դուրս են ձգում աղբից յետոյ
որպէս փոքրիկ բոլորակ գունդեր: Թուշուհքը իւրեանց կտուցը գործ
են ածում ոչ թէ միայն կրկտելու, այլ և իւրեանց փետուրքը յըս-
տակելու, բոյն շինելու, կերակուր տանելու, իւրեանց անձը պաշտ-
պանելու համար. բայց ոմանք, զոր օրինակ թութակը, կտուցով վեր
են սողում ծառերի վերայ: Թուշուհները լուսացված լինելով ջրի
մէջ, իւրեանց կտուցով ճնշումն այն ճարպակից սպարկերը որ կային

տուտի վերայ, որոնցից զուրս է գալիս ապա նուրբ ճարպ. այս ճարպի մէջ կոխած կտուցի միջից պարզումն փետուրները, կամ թէ սորանց իւղումն իւրեանց թաթերովը որոնց վերայ կար մի նմանապիսի ճարպ, Թուզունների տեսութիւնը շատ սուր է. վառելը նկատում է ուրուրը այնքան հեռուից, որ ամենասրտես մարդը չէր կարող տեսանել նորան, բայց կարմիր սարեկը ամենաբարձր սարի կատարից տեսանում է ամենափոքր թուզունը կամ սողունը ծառի տակին: Բուերը առաւելապէս բարեօք տեսանումն գիշերով իւրեանց փայլուն աչքերովը: Գիւս թուզուններ ունին մի գերազանց նուրբ հասաութիւն, ինչպէս կաշաղակները, որ սաստիկ ցրտի մէջ հոտոտումն հողի մէջ թաղած փոքրիկ ճճին:

Հասաջատեսութիւնը և խոհեմութիւնը, որանով թուզուները պատրաստումն իւրեանց համար բոյներ, այսինքն, այնպիսի տեղերում, ուր աւելի հեշտ էր լցուցանել իւրեանց կարիքը և պաշտպանութիւն գտանել իւրեանց թշնամիներից, այնքան զարմանալի է, որ կարելի էր ենթադրել նոցա մէջ համարեալ թէ մարդկային մտածութիւն և խորհրդականութիւն. Այնքան ևս զգուշութեամբ ամեն մի տեսակ թուզուն ընտրում է իւր բոյնի համար շինութեան նիւթքը: Այն թուզուներ որ պատրաստումն իւրեանց բոյնքը ջերմ կլիմաների մէջ, կամ ծմակային տեղերում, իւրեանց բոյնների համար հասաբումն թեթեւ և հասարակ նիւթ, զոր օրինակ, ծառի ծիւղեր, արմատներ, խոտ, յարգ, եղէգն. միւսերը բաց ի այս նիւթներից ժողովումն կաւ, աղբ, մամուռ, մաղ, բուրդ և այլն: Առօրբարար է գ թուզուները միայն շինումն բոյներ. միայն ծիծեռնակների մէջ պիտէ բոյն յօրինել և էգը և արուն: Բոյնների կազմութիւնը լինում է շատ կամ սակաւ ճարտարապետական: Ոմանք թուզուներ, որպէս բէքասը, ութաղբ, սեակատարիկը և միւսերը շինումն իւրեանց օթեփանը մացառներից և յարդից պարզապէս հողի վերայ. միւսերը որոնումն իւրեանց համար պատրաստ բնակարանք պատերի ծակերումը, ստերի ձեղքերումը, ծառերի գողաւորութեան մէջ, զոր օրինակ պիկուր, անծեղը, յոպոպը, ճնճուկը և այլն: Շատերը, մանաւանդ հասերի, աղանիւնների և երզող թուզունների մէջ, իւրեանց բոյներին տալիս են կիսաբոլորակի կամ ախէի ձև, միւսերը, որպէս տրօքիլոսը կամ ռեզուլոսը, հնոցի ձև, այլ միւսերը, քսակի ձև: Երբ որ բոյնը պատրաստած էր, մայր թուզունը դնում է այն տեղ ձուեր. դրած ձուերի թիւը շատ զանազան է, նայելով թուզունի ազգին. շատ ջրային թուզուններ իւրաքանչիւր բոյնի մէջ դնումն մի հատ ձու. աղանիւթը, ըստ մեծի մասին, երկու, լարոսքը երեք, ազգանների, չորս, փան-

սօնը հինգ, ծիծեռնակը վեցից մինչև ութ ձու, անտառարնակ ժելինոտըրը և լորերը զնումն տասն և չորս ձու, և բնտանի վառկը և բրինձն 50ից առելի, և թէ առատ կերակուր տայիր նորան և ձուերը ժողովիր հետ զհետէ: Բայց և թէ թողուիր նորանց, ապա թուխ կը նստեր նոցա վերայ, մինչև ձագերը ծակելով ձուերի կեղևը դուրս դուրս: Առակներն մէջ պատահումէ այս բանը երբորդ շարաթի վերջումը, բայց երբորդ շարաթը լրանալու մտ, ձագերը սկսանումն ահա շնջել ձուերի մէջ: Մի քանի թռչունք ապրումն շատ երկար. արծիւները և թուխները ապրումն հարիւրաւոր տարիներ և կարասները 200ից մինչև 300 տարի: Յազերը, անտառային ժելինոտըրը, ստիգլիցքը և աղանիքը ունին միայն 20 տարի կենդանութիւն:

Հաւերից յառաջացած օգուտը բնութեան ընդհանուր անտնութեան մէջ, մանաւանդ թէ մարդու համար, անչափ մեծ է: Զանազան յախշակող թռչունք, որպէս ուրուրը, ադաւաւը բնաջինջ են ասնում սատակած մարմինքը, որ իւրեանց շոգիներով կարող էին սպականել օդը: Աղաւանները, ծուտախշ բաղէքը և այլ հաւեր տունն զաչափ մկները, որոնց չափազանց բազմանալը կարող էր պատճառել անպտուղ տարիներ: Հաւերը սատակեցնումն անհամար բազմութիւն փնասակար ճճիներին, և վորձով հաստատած է, որ մի քանի տեսակ հաւեր, որ համարվումն փնասակար, զոր օրինակ ադաւաւը և ճնճուկը, ամենին բնաջինջ լինելով, պատճառ տուցին ճճիներին անչափ բազմանալուն, և այդպէս անհամար փնասներ բերեցին: Արագիւղքը և հերմըրը կոտորումն դորտեր, օձեր և խէղաներ. բազերը մարբումն այգիքը փնասակար մարախներից, ճնճուկները, լեմիգքը և ծիծեռնակը սատակեցնումն անչափ բազմութիւն թրթուրների, ճճիների և որդների. բաց ի սորանից, կան և այլ թռչունք, որ, ասես թէ, յաակապէս այն խորհրդով էին ստեղծած, որ բնաջինջ առնէին անպիտան խոտերը և այդպէս շատ արդիւնաբեր էին մարդուս. միւսերը մի զարմանալի կեբով հոգարարձու էին այն բանի մասին, որ պիտանի կենդանիք և բուսականք բազմացնէին և սերմանէին այս տեղ և այն տեղ: Հատ անչամ զարմանումնք մէք, թէ ի՞նչ կերպով ուռնիքը և սին ծառը հաստատվել էին ամենարարծր պատերի և սեպացեալ քարածայտերի վերայ, որ անմտչելի էին մարդուս: Գոցա անկողքը էին կաշաղակները, որ կուլ տալով սերմի հատիկներ, ապա դուրս էին ձգում այնպիսի տեղերի վերայ, որ անհասանելի էին մարդու ձեռքին: Այն կերպով վայրենի սագերը լւրեանց թռիչքով տեղափոխումն ձկան սագը

դէպ ի հետաւոր լինէր: Ծովային հասերը խրեանց քաղաքով պատուան մերկ ապառաժ սարեր և ծովեղերեայք, որոնց վերայ ժամանակով յառաջանումն զանազան օգտակար բուսականք: Թէպէտ թրուշուէքը, մանաւանդ մարդու համար, չէին այնքան օգտաբեր, ինչքան կամփակեր անասունքը, բայց նոքա հասուցանումն նորան պէսպէս խեղական շահաւետութիւնք: Հատ հաւերի, զոր օրինակ, սագերի, բաղերի, վառեկների միտք, ձուն, ճարպը գործ է ածում մարդը որպէս կերակուր, և նոցա փետուրներից պատրաստուեալ իր համար հանգստարան, գրելու և նկարելու գործիք, նետը թևաւորելու, ձկնորսական թակարթների և զարդարանքի համար: Հուերի փետուրները պիտանի են նոյնպէս պողովատը պատկանելու, նուազարանների շինութեան, զեղարաններումը քամելու համար և այլ միւս կերպով:

Ս նասը, որ պատճառումն թռչունները, այնքան մեծ չէր, համեմատելով այն օգուտներին որ բերումն նոքա: Մի քանի գիշատիչ հաւեր, ինչպէս քծնորքը, որ ամենամեծ թռչունն է հաւերի մէջ, ալպեան արծիւքը, և միւսեր սպանումն կամ թէ խլումն և տանումն բուրակներ, որթեր, այծեր, ոչխարներ, այս երբեմն և փոքրիկ երեխայք: Ծովային արծիւք և շատ ծովային հաւեր վտանգաւոր են ձկներին, մանաւանդ թէ նոցա սաղմերին. բաղէն, ուրուրը, լանիոս կոլլուրիս և կաչաղակը գողանումն ընտանի հաւը և խեղդումն նորան: Երազիւքը, որ անպաշտ մարդիկ համարուեալն չարպուչակ թռչունք, նոյնպէս շատ գիշատիչ հաւեր են, ըստ որում ուսումնին ոչ թէ միայն գորտեր, օձեր, մարախ, դաշտի մկներ և խլուրդներ, այլ և մանուկ վայրենի թռչուններ, արտուտք, մեղուք, ձուկն և ձկների սաղմեր: Զնճղուկը և երկեցող թռչուններից մի քանիքը մեասումն արտերին, խաղողին և պտղատու ծառերին: Պիտոյ է նոյնպէս ծանօթարանել, որ ոչ թէ միայն օգտաբեր բուսականքը տեղափոխումն թռչունների տանելովն ու բերելովը, այլ և ամենայն տեսակ անպիտան խոտեր:

ԱՅՅԻՔԷՆՅԻ Կ՝ ԶԵՆՅՈՒՄՆԻ:

Տ բացամաքային կենդանիքը առաւելապէս նորանով են որոշվում կամփակերներից և թռչուններից, որ ունէին սառն արիւն, և այս պատճառով նոցա մարմինը միշտ սառն էր: Բայց ձկներից դանազանվումն այն բանով, որ ներս են ձգում օդը խրեանց թոքերի միջնորդութեամբ: Երժանի է յիշատակութեան, որ նոքա շատ երկար կարող են յետ պահել խրեանց շունչը, ըստ որում, զոր

օրինակ խոշորագործը (ոսնա բուքօ) բաւական երկար ապրումէ ծառի նեղ գոգաւորութեան, այլև քարի մէջ, ինչ տեղ ասես թէ փակած էր որմապատ. սաստիկ ցուրտը կամ ջերմութիւնը չէր ստտակիչ նոցա համար. եղած են օրինակներ, որ գորտեր պաղած լինելով ստուար սառցակոտորների մէջ, կենդանացած էին յետոյ, երբ հալուած էր սառոյցը: Շատ և շատ ջրացամաքայինք ունին ձայն, որպէս, գորտերը կարկաչումն, բայց միւսերը, զոր օրինակ, կանաչ խլէզները, ինչպէս երևումէ, ամենեւին համր (անձայն) են: Նոքա ունին զանազան կերպարանք. ոմանք չորս ոտեր, զոր օրինակ կրիպաքը, գորտերը և խլէզները, բայց միւսերը, երկայնաձև փողանման բարակ մարմին առանց ոտերի կամ թէ առանց որ և իցէ արտաքին գործարանների, որ ձեռնոտու էին շարժողութեանը, ինչպէս օձերը: Առքա շարժումն, ամիոփելով իւրեանց մարմինը և ապա դարձեալ պարզելով: Ոմանք ջրացամաքայինք ունին ոսկրեղէն պատեան, որ պաշտպանուէր նոցա. միւսերը եղջերանիւթ օղեր կամ թէ փոքրիկ շատ վահաններ, կամ թէ կեղևներ. բայց քանի միների մարմինը էր մերկ և սրտած խժային նիւթով, ինչպէս կանաչ գորտի մարմինը: Նոցա մեծ մասը ժամանակ առ ժամանակ փոխումէ իւր խորիւր. արժանի է յիշատակութեան, որ մի քանի ջրացամաքայինք յանկարծ փոխումն իւրեանց գոյնը, զոր օրինակ այգու գորտը և զանազան խլէզներ, բայց մանաւանդ թէ քամելէոնը. այս պատճառով, անհաստատ և փոփոխամիտ մարդու համար ասումն. նա ճշմարիտ քամելէոն է: Ոմանց խլէզների և օձերի վերայ կար մի անշարի գեղեցիկ, խոյտաճամուկ մորթի: Ջրացամաքայինների կերակուրը, մանաւանդ թէ կրիաների և օձերի անունգը շատ բազմատեսակ է. ոմանք ապրումն միայն մի քանի տեսակ կենդանի ճճիւններով. համարեալ թէ բոլոր ջրացամաքայինքը կարող են շատ երկար անօթի մնալ: Առլամանդը կենդանին կարող է ապրել մի քանի ամիս, առանց կերակրի, և չէր նկատված, որպէս թէ նա դորանից շատ նուազած լինէր: Արիանների մասին յայտնի է, որ նոքա մօտ տարի ու կէս կարող են ոմենեւին անկերակուր մնալ: Թէ ինչպէս արագ դարձեալ աճումն Ամֆիբիանների անդամքը, որոնցից զրկված էին նոքա, արժանի է աւելի զարմանալու, քան թէ նոցա կենդանական զբոլութիւնը: Ջրային սալամանդրը, որի աչքը հանած էին, 10 ամի մէջ ստացաւ մի նոր աչք, թէպէտ սակաւ մի աւելի փոքրիկ: Երբ քանի ջրացամաքայինք, մանաւանդ օձերի տեսակից, փակումն իւրեանց մէջ լճոյն, որպէս պաշտպանողական հնար իւրեանց թշնամիների երեսից: Հաւանական էր, թէ առանց բացառութեան բոլոր Ամֆիբիայքը անցուցանումն

ձմեռնային ամիսքը թմբութեան մէջ և ըստ մասին, շատերը մի տեղ
հաւաքված, զոր օրինակ գորտերը և սալամանդրները, շամարեան թէ
բոլոր ջրացամաքայիները գնումն ձուեր, բայց մի քանիքը, մանա-
ւանդ թէ օձերի մէջ, չէին դուրս թողում իւրեանց ձուերը, մինչև
նոցա մէջ եղած ձագերը չէին կատարելապէս ձևակերպած: Նոքա ա-
ծումն շատ ծանր, բայց և շատերը նոցանից անչափ երկարակաց
էին: Եղած են օրինակներ, որ կրիաներ ապրած էին 125 տարի, և
սորանից եղբարեակումն, որ օձերը և կրոկոդիլուքը կարող էին լի-
նել աւելի ևս երկայնակաց: Արոկոդիլուքը է ամենամեծ անասունը
որ բնակումը քաղցր ջրերի, այսինքն լիճերի և գետերի մէջ, որով-
հետև նա հասանումէ մինչև 50 ոտնաչափ երկայնութեան. նա սպա-
նումէ մարդ և գաղան. էգ կրոկոդիլուքը գնումէ մինչև 100 ձու, որ
համարեան թէ այնպէս մեծ էին, ինչպէս սագերի ձուերը: Արիաքը
կէս մի ծովաբնակք են, և կէս մի գետաբնակք. Հսկայակրիան եղից
աւելի երկար ու մեծ է, ունի 20 պուզի ծանրութիւն և իւր ոսկրե-
ղէն քամակի վերայ կարող է տանել մի քանի տասնաւոր պուզի
բռն: Բոլոր կրիայքը պատած են ոսկրեղէն, շատ ամուր կեղևով,
որի վերին մասը հազօցած է լայն, եղջերանիւթ տախտակներով:
Այս տախտակները այնքան ամուր և գեղեցիկ էին, որ պէտք են ած-
վում զանազան կերտուածների համար, բայց մանաւանդ քթատու-
փերի, ժամացուցի պահարանների, սանրների համար: Կոմպլայն կրի-
այն գնումէ քանի մի հարիւր ձու և ունի շատ համեղ միս: Խոշո-
րագորտքը չէին թունաւոր. կանաչ ջրային գորտերը խորամանկ ու
համարձակ են. նոքա սատակեցնումն միներ, ճնճղուկներ, այն և մա-
նուկ բազեր և յաղթումն երբեմն մեծամեծ կռնկաձկների: Նոքա
գործ են ածվում որպէս կերակուր: Օձերը կէս մի ապրումն ջրի
մէջ, և կէս մի հողի և ծառերի վերայ. նոքա լինումն մինչև 40 և
մինչև 50 ոտնաչափ երկայնութենով. օձերը կարող են կլանել այն-
պիսի գաղանք որ աւելի հաստ էին քան թէ ինքեանք, որովհետև
նոցա կլանողական ծնօտքը կարող են մեծապէս լայնանալ, բայց ծա-
մել չեն կարող:

ՉԻԿԻՆԷ:

Չինները գանազանվումն բոլոր միւս անասուններից իւրեանց
լողացողական թևերով, այլև նորանով, որ չունին թռքեր: Փոխա-
նակ սոցա տուած են նոցա բրանխիայք (ականչաթևեր) որ մաշկե-
ղէն անթափից թերթեր էին, զետեղված գլխի երկու կողմերումը,
որ և ըստ մեծի մասին ծածկած են քառամաննայ պատաններով,
որ ասվումն բրանխիայքի ծածկոցք: Նոցա լողացողական թևերը

բաղկանումն ածառային ոսկրներից, որ միաւորութիւն միմեանց հետ բարակ մաշկով. նորա գտանջութիւն քամակի, պոչի, կուրծքի և փորի վերայ. այս լողացողական թևերովը կարող են ձկները շատ արագ շարժիլի զէպ ի ամենայն կողմ: Շնչառութեան միջոցին, երբ որ ձուկը բերանով ներս է ձգում ջուրը, սերմնակ բրանխիպքը, մինչև որ ջրի մէջ պարունակած օդը անցանուակ այն նուրբ արիւնային անօթների միջով, որ կային բրանխիպքի մէջ: Այսպէս, ջրի մէջ վերլուծված օդը իւր թթուանիւթը տալով արիւնին, բաւական էր պահպանել ձկների շնչառութիւնը: Ձկների մարմինը պատած է եղջերային թերթերով (թևիով) որ տամկացած էին մի առանձին խժանման նիւթով: Ձկների փորումը գտանջութիւն մի փոփուշտ որ հեշտացնումէր նորա լողալը, և այդ պատճառով ասիութեան լողացողական փամփուշտ: Մի քանի ձկներ ապրումն միայն ծովակներին, գետերին և լիճերի մէջ, միւսերը ծովերի մէջ միայն, և ասիութեան ծովային ձկներ: Օձաձուկը և մուրենան (ծովային օձակուկը) կարող են նոյնպէս մի քանի ժամանակ անջուր մնալ, բայց միս տեսակ ձկներ կարող են ապրել և ջերմ աղբիւրների մէջ: Արժանի էր մի փոքր մանրամասնաբար ծանօթարանութեան ձկների ծննդագործութիւնը: Բաց ի շատակեր այլանդակ ծովային ձկներից, որպիսի էին Սկվալոսքը 25ից մինչև 40 ոտնաչափ երկայնութենով, բաց ի Բայիա ասած տափակամարմին և բոլորակաձև ձկներից, որ դնումին շատ մեծ ձուեր եղջերային կեղևով, այդ շատ անգամ ծնուցանումէին և կենդանի ձագեր, շատ պարզ է միս ձկների ծննդական անդամը, որ արու ձկների մէջ բաղկանումէր երկու երկար պարկերից որ պարունակումէին իւրեանց մէջ առատ կաթնանիւթ (սպերմա), և եզ ձկները ունին երկու մաշկեղէն պարկեր, որոնց մէջ կային անչափ բարձրութիւն ձուերի որ ասիութեան սաղմ, երբ որ դուրս էին թափված: Գարունը մօտեցած, ձկները զգումն սերողական ձրգտողութիւն և որոնումն ապահով տեղեր, մանաւանդ թէ այնպիսի տեղեր որ պատած էին ջրային բուսականներով, որոնց վերայ կարող էին թափել իւրեանց սաղմը. շատ անգամ որոնումն նորա գետերի աւելի բարձր ընթացքը, ուր սորա հասումէին փտակի պէս: Ատմնաբերութենից մի փոքր յառաջ ուսումէ եզ ձկան փոքր և պատուութեան կամ ինքն ըստ ինքեան, կամ թէ տրորվելով քարերի վերայ. սորանից յետոյ մօտենումն արու ձկները և թափելով իւրեանց կաթնանիւթը այն ձուերի վերայ, յղացնումն նորանց. սոցա վերայ ներգործելով արեգակի ջերմութիւնը, յառաջանումն ձկներ: Կարելի է և արուեստական կերպով ներգործել այս յղու-

Թիւնք, եթէ դուք հանէինք ձկների փորից նոցա կաթնանիւթը և և ձուերը: Արդեօր օձաձուկը, լինչպէս ասած են հին բնագնէնք (Արիստոտէլէս և Պլինիոս) ծնուցանումէին կենդանի ձագեր, այդ բանը չէ մտած դեռ ևս: Եւս Եւստատիոսը աստահումն ձկների մէջ արու և եգի միասին, այսինքն այնպիսի ձկներ որ մի կողմումը ունէին կաթնանիւթ և միւս կողմումը ձուարան. Օձաձուկի մասին հաստատումն, որպէս թէ միշտ այդպէս էր: Կայելով ձկան ձուերի անհաստալի բազմութեանը, պիտոյ է ասել որ նոքա չափից ու սահմանից դուք բազմանալու էին, եթէ այդ ձուերը չը լինէին ենթարկիված շատ փնանների, և եթէ չը կլանէին նորանց նոյն խկ ձկները:

Շատ և շատ ձկներ սնանումն ջրային բուսականներով, փոքրիկ ժժմաններով և զանազան տեսակ աղբով, ոմանք նոցանից յափշտակող են և կլանումն այլ ձկներ, մի սահմանադրեալ ժամանակ տարու մջ, անհամար բազմութենով կատարումն հետևոր ճանապարհորդութիւնք ծովերի մէջ: Առաւելագէտ արժանի է յիշատակութեան օձաձուկը, որ ըստ մեծի մասին ապրումէ յափշտակութեանով. սուրբական կամ գետաբնակ օձաձուկը կարող է միայն կլանել ամենախոր ձկներ, և այս պատճառով սնանումէ աւելի, որդունքով, քիչատներով և ձկների ձուերով. ցերեկը և ձմեռան միջոցին թաւալումն նա յատակի տղմի մէջ, բայց գիշերին դուք է դալիս դէպի ցամաք, ուր շատ սիրումէ հաւաքել սիսեռի հատիկներ և դալար ցորեան, Ելեքտրական օձաձուկը որ չէ պատահում մեր գետերի մէջ, ներդործումէ թէ մարդու և թէ գաղանի մէջ, որ շոշափումէին նորան, մի սաստիկ ցնցիւն. նոյն բանը պատճառումն և մի քանի այլ ձկներ, Պլեթրոնեկտ ձուկը ունի երկու աչքեր մի կողմումը. Ալալաժն ձուկը (սեօմդա) պատկանումէ ճանապարհորդ ձկներին, և ունի երբևն մինչև 60 ֆունտ ծանրութիւն: Երբ որ հասանումէ դարունը, նա անցանումէ ծովից դէպի խոր գետերը, բայց աշնան ժամանակին դարձեալ վերադառնումէ դէպի ծով: Անկաձուկը անչափ շատակեր է և լինումէ 12 ֆ. ծանրութենով. ուտումէ գորտեր, մկներ և ձրկներ, մանաւանդ թէ կարասիտք, կիւրբինոսքը լինումն մինչև 2 կազ երկայնութենով, 30 ֆ. ծանրութենով և ապրումն մինչև 100 տարի:

Միջոց (Իսեկո):

Շնչական թաղաւորութեան վերջին երկու դաստորգրքը, այսինքն Միջոտները և Որդունքը, նորանով են զանազանում ատաղիններից, որ սոցա մարմնի մջ հստում է ոչ թէ կարմիր արիւն, այլ մի սպիտակագոյն հիւթ, Ընուն Միջատ ստացել են նոքա այն

պատճառով, որ նոցա գլուխը, կուրծքը և իրանքը մինը միւսից բաժանված էին որպէս թէ միջակուր լինելով, միջատելով, և աւելի շատերի մէջ միաւորված էին որպէս թէ թնելով, Այսպէս ահա բառս Միջ- նշանակումէ միջահատած, միջակուր կենդանի, Թող այս. նորա որոշումն իրենց շոշափական եղջիւրներով ճակատի վերայ և ոտերի բազմութենով, որովհետև ոմանք նոցանից ունին գոնեայ 6 ոտեր, միւսերը 12, 20, այն մինչև 100 կամ 150. բայց առաւելապէս յատկանումն միջատները, և թէ քննելնք նոցա մարմնի պատկանքը, Շատ և շատերը, զոր օրինակ Սկարաբէոսքը, զգետաւորած են Լողերանման պատենով, որի տակ գտանվումն փոքրիկ թևեր, բայց միւսերը նուրբ մազերով: Թրթուրների և մի քանի այլ միջատների թևերը ունին փոքրիկ փետուրներ, կամ աւելի ճիշդ խոտելով, մի թևի ամենագեղեցիկ գուններով. առհասարակ, միջատների կարգումը հանդիպումն մեզ անպատմելի գեղեցկութենով կենդանիք. շոշափողական եղջիւրքը, որպէս գործիք շոշափութեան, շատ օգտակար էին միջատներին, այն պատճառով մանաւանդ, որ չէին կարող շարժել իրենց աչքերը, որ և նոցա արտաքին պատեանը ամենևին զուրկ էր զգայութենից: Միջատներ կարելի էր գտանել գրեթէ ամենայն անասունների վերայ և միջատների մէջ կային այն և այնպիսիք, զոր օրինակ սկարաբէոսք և մեղուքը, որոնց վերայ կային այլ միջատներ, որպէս որդունք և ողիւք: Շատ փոքր բուսականներ կային, որոնց վերայ չունենային իրենց համար բնական մի տեսակ ժժմակներ. զոր օրինակ կաղնիների վերայ բնականն աւելի քան թէ 100 տեսակ զանազան ժժմակներ: Սակաւ միջատներ միայն սողումն մի տեղ ընկերապէս. ոմանք վերածնելով ամբոխապէս, որպէս սարդերը, շուտով ապա ցիր ու ցան են լինում և կենումն բաժան բաժան որպէս անպատակեացք: Մի քանիքը կառուցանումն իրենց համար շատ ճարտարայարմար բնակարանք, կամ թէ պատասովելով փակվումն իրենց հիւսուածի մէջ, և թէ հասել էր ժամանակը, տեղական մահապէս քնի մէջ ընկնելու, որ սովորական էր նոցա: Զարմանալու արժանի է այն ճարտարութիւնը, որանով մի քանի տեսակ միջատներ ճարումն իրենց կերակուրը. ով կարող էր նայել սարդի վերայ, առանց հիանալու. նորա ճարտարապետական նուրբ և մանր ոտայնի վերայ. նոյնչափ զարմանալի է և այն ձապառածն փոսը, որ ճանճի չափ մրջմնատիւծը գիտէ շինել հոսանուտ աւազի մէջ. նա ինքը թաղվումէ աւազի մէջ և սպասումէ այլ մրջմնների որ անզգուշապէս մտնենալով նորա փոսին, ցած են գլորվում դեպ ի նա, հոսանուտ աւազի վերայով: Մի ջոկ, զարմանալու արժանի բան

են այն շինուածքը որ իւրեանց համար կաւից ու տղից պատրաստուածն սպիտակ մըջիւնները կամ Տերմիտքը, որ ապրումէին Ամբիկայի և Արթիկայի մէջ. այս շինուածքը կոնոնաձև ևն, ըստ մեծի մասին վերջնուածն շատ սրածայր, ներսից ունին բարձր կամարներ և 10ից մինչև 12 ոտնաչափ բարձրութիւն, և երբմն այնքան բազմաթիւ մինը միւսի մօտ կառուցած էին, որ հետուից երևումէին որպէս դիւղեր: Պատերի մէջ անցուցած էին մեծ ու ընդարձակ գնացքներ, բայց այնպիսի ամուր կամարներով, որ կարող էին զիմանալ մի քանի մարդու ծանրութեան: Այնքան ևս արժանի է ուշադրութեան մեղունների բնակարանը, նոցա փեթակը իւր ճարտարապետական բջիջներով, որոնց կանոնապատշաճ շինութեանը չէր կարող նմանել ոչինչ մարդկեղէն ձևեր: Միջատների սննդաուձիւնը խորհրդաւոր է երկու կերպով. նորա պիտոյ է ուտէին ոչ թէ միայն յագենալու համար, այլ և բնաջինջ տոնելու սատակած մարմինքը, կամ թէ այլ միասակար միջատների, կամ թէ անպիտան խոտեր, ըստ որում նորա շատ մեծ ակորժակ ունին և անչափ բազմակեր են: Թրթուրը 2½ ժամի մէջ, ուտում երեքպատիկ աւելի քան թէ ինքը մեծ էր:

Միջատների մեծ մասը յառաջանումէ ձուերից, որ էգ միջատները մի հրաշալի բնական ազդեցութենով դնումն յատկապէս այնպիսի տեղերում, որ ապագայ սերունդքը աւելի հեշտ և ապահով կարող էին հոյթայթել կերակուր իւրեանց համար: Եր քանիքը իւրեանց ձուերը դնումն այլ տեսակ միջատների մարմինների մէջ, թրթուրների կամ պաճուճապատանների մէջ, կամ թէ այլ միջատների ձուերի մէջ: Սակաւ միջատներ միայն ծնուցանումն կենդանի ձագեր. թեևս որ միջատքը ընդունումն զանազան կերպարանք, մինչև ստանային նմանութիւն այն կենդանու հետ, որանից յառաջացած էին: Այս բանը ասումէ միջատների Կերպարանութիւնը. բայց սա չէր յատկապէս կերպարանափոխութիւն, ըստ որում սորանով յայտնադործվումէին միջատի այն անդամքը որ յառաջուց այնպէս ծածկած էին, որ չէր կարելի տեսանել նորանց: Այն փոքր կենդանին որ դուրս է սորում ձուիցը, ասումէ զիմակի: Այսպէս, թրթուրքը էին զիմակներ, որ դուրս էին գալիս թիթեւներէից: Մորթապատ միջատները էին մայիս ամսու բզէզների զիմակները. շատ որդունք համարվումն ձանձերի զիմակներ: Այս զիմակները ոչինչ գործ չունին բայց ի անդադար ուտելուց, մի քանի անգամ փոխելով իւրեանց մորթը և ստանալով նոր մորթ. նորա մի քանի ժամանակից յետոյ պատրաստումն իւրեանց համար պատեան, և սորա մէջ հանգստա-

ցած էին առանց մի բան ուտելու. այս գրութեան մէջ ասվում են Գա-
ճուճապատանքը: Այն միջոցին, երբ որ այսպէս հանգստացած էին,
ինչպէս երևում էր, ամենեւին անզգայ և թմրած իւրեանց պատենի
մէջ, կատարվում էր նոցա վերայ մի մեծ, զարմանալի փոփոխութիւն,
որանով նորա զիմակներէջ ձեւաորումէին կատարեալ միջատներ և,
սահմանեալ ժամանակից յետոյ, նոր միջատը դուրս է գալիս իւր պա-
տենից: Այս գրութեան մէջ շն աճուճ նորա աւելի, ուտում են փոքր,
կամ թէ ոչինչ, և շատ անգամ ասլում են մի քանի ժամ միայն,
յառաջից կատարելով իւրեանց սահմանեալ պաշտօնը, որ էր հոգ
տանել իւրեանց սեռի պահպանութեան համար, այսինքն ձուեր անել
յառաջուց: Ամանք միջատը դործ են անվում որպէս կերակուր, զոր
օրինակ ինչգետինը և խոշոր մարխը որ հաղուազիւտ է և գտան-
վում էր միայն Ասիայի մէջ և Բուսաստանի քանի մի դաւառներում:
Մետաքսագործ շերամը շատ օգտակար է մարդուն իւր գեղեցիկ հիւս-
ուածով, որ արձակվում է երկայն լիւրերով և տալիս է մետաքս: Կո-
րոզելով իւր խորիւր, հետ զհետեւ աւելի մեծանում է նա և մի քանի
օրից յետոյ, չորրորդ անգամը նորոգելով իւր խորիւր, փակվում է
իւր հիւսուածի մէջ, Գուրսի առէչը, որ նա փակեցնում է առաջին
անգամը, բաւական անկարգ է. այս է բամբակեայ մետաքսը. երկրորդ
օրումը հենում է (հինում է) իւր երկրորդ պատանը և սորանից ստաց-
վում են ահա օրինաւոր լիւրեր. վերջումը երևում է խիտ կարծր, Է-
րամները փակած մետաքսեղէն պատենի մէջ, ասվում են բոժոժներ.
Նորանց մեռուցանում են տաքացրած հնոցի և ջրի մէջ, և այն ժամա-
նակը բացվում է բոլոր հիւսուածը: Մի քանի շերամներ պահպանու-
մ են, և նոցանից, երբ շարաթից յետոյ, դուրս է գալիս մի սպի-
տակ թիթեոն, որ ձուեր անելուց յետոյ մնանում է: Մեղունները
պատկանում են նոյնպէս միջատների սեռին. մեր ընտանի մեղուն մի շա-
տրժանի յիշատակի միջատ է, և հարկաւոր էր այս տեղ աւելի ման-
րամասնաբար խօսել դորա վերայ, ոչ թէ միայն այն օգտի պատճա-
ռով, որ նա հասուցանում է մարդուն, այլ նորա զարմանալի ճարտա-
րասիրութեան, նորա զիմացկոտ ժրջանութեան և նորա օրինակի
կարգասիրութեան պատճառով, ինչ բաներով նա զերազանց էր բո-
լոր միջատներից, այն և շատերիցը աւելի բարձր տեսակի շնչաւոր-
ների մէջ:

Մեղագործ մեղունների մեծութիւնը, կերպարանքը և գոյնը
բաւական ծանօթ էին ձեռք, բայց դժուար թէ ծանօթ էր նոցա ար-
ժանի պատմութեան կեանք ու վարքը:

Մեղունները կազմում են իւրեանց օձեւիւնը կամ դուրսումը, գո-

գաւոր ծառերի մէջ, կամ թէ մարդու ձեռքով յատկապէս նոցա համար շինած փեթակներէ մէջ: Ամենայն փեթակում համարուակէն աւելի քան թէ 20,000 —չեւ—դարձ— (գրեթէ 1600) թուխ նըստող մեղուք, կամ սրձամեղուք, որ մեծութենով գերազանց էին բոլոր միւսերից և չունէին խոյ(ծոց), բայց մի հատ մայր մեղու, թագուհին, Բաղուհին էր, որպէս թէ, հասարակաց շարժող հոգին, որ բոլոր ընկերութիւնը շէն ու հաստատ էր պահում, առանց նորան անկարելի է մի մեղուական ընկերութիւն: Աշխատաւոր մեղուքը, որ աւելի փոքր էին, քան թէ թագուհին, պիտոյ է գործ կատարելին փեթակի մէջ. սոքա բոլոր ամառը ապրումեն, առիւ թէ անդադար երթնակութեան մէջ և վայելումէին բուսական հանդիստ ներկայումը, բայց ևս առաւել և ամենայն զօրութենով ապրումէին ապագայի համար, որի համար ժողովելով ժողովումէին, որ այդպէս մի ամբողջ զաւրց ազդ անուցանեն և մեծացնեն: Յոցանից կարող էր առանել մարդը նշնպէս ներդործական լինել, և հաստատութեամբ հոգ օտանել ապագայի համար: Այս հրաշալի մեղրաճանձերը անհամար բշխերի և ծառերի ծաղիկներից հաւաքումեն ծաղկափոշին և ոտերի վերայ տանելով դէպ ի իւրեանց փեթակը, նախ և յառաջ թըրջումեն նորան իւրեանց բերանից թափված մի խոնաւութենով, և լաշաղխած զորան տալիս են որպէս մամի ալիւր միւս աշխատաւոր մեղուներին, որ ուտումեն նորան և իւրեանց աղիքներէ մէջ պատրաստումեն մոճ, որ և ապա նոցա յետակողման մարմնի վեց օղբ(լիցք) դուրս է ծորում: Այս մոմիցը պատրաստումեն յետոյ մամի բլիթները, որ բաղկանումէին կանոնաւոր վեցանկիւնի բլիթներից: Այն կարգը, գործականութիւնը և հոգողութիւնը որ ամեն մի աշխատաւոր մեղու ցուցանումէ իւր պաշտանի մէջ, որժանի է ամենամեծ զարմանքի. ո՛վ մանուկներ, դոցանից օրինակ վեր առէք ձեր աշխատութենների մէջ:

Այլ ևցանկիւնի բլիթները շտեմարանք էին կէս մի մեղր պահուելու համար, և կէս մի բոյներ լինելու ձագերի կամ զաւրց սերունդի համար: Նոցա մէջ թագուհին, բոլոր ամառան միջոցումը, դնումէ 30 մինչև 40 հաղար ձու. նախ և յառաջ դնումէ նա այն ձուերը որոնցից յառաջանումեն աշխատաւոր մեղուք, ապա այն ձուերը, որոնցից պիտոյ է ծնանէին սրձամեղուքը, և վերջումը, առանձին շինած բլիթների մէջ, դնումէ միւս 10 ձու, որոնցից զոյսնումեն թագուհիք: Բայց, ինչպէս էին մեղր պատրաստում աշխատաւոր մեղուքը, յոքա իւրեանց փոքրիկ կնճիթներով ծնումէին ծաղիկներէ քաղցք հիւթը, կլանումէին նորան և պատրաստումէին ապա իւրեանց մեղ-

րագործ ստամբի մէջ. սա մի փոքր փամփուշտ է, որի մէջ հիւթը դառնումէ մեղր, որ ապա դուրս են ձգում նոքա իւրեանց բերանից:

Եթէ մի փեթակի մէջ անչափ բազմացած էին մեղուքը, և եթէ կային այն տեղ շատ թագուհիք, ապա նոցանից մի մասը արտաքսվումէ: Այս փախտական մեղուքը ասվումեն *Մեռնաէրէ դոր* որ հետևելով իւրեանց թագուհուն, կոնոնաձև շարված զաղարումեն այն տեղ, ինչ տեղ նստումը թագուհին. այսպէս բմբունվումէին նոքա մի զատարկ փեթակի մէջ և խկոյն սկսումէին տուն ու տեղ հաստատել իւրեանց համար: Եթէ շատ թագուհիք եկած էին նոր փեթակի մէջ, աւելորդները սպանված դուրս էին ձգվում փեթակից. պատճառ, մի թագուհի միայն կարող է հրամայել: Մեղունների պարքով ման դալը պատահումէ մայիս և յունիս ամիսների մէջ: Օգոստոսին, երբ որ ձագեր հանելու ժամանակը անցել է, աշխատուոր մեղուքը յարձակվումեն որձամեղունների վերայ և սատակեցնումեն նորանց: Երբ որ սկսանումէ ցուրտը աշան վերջումը, մեղուքը, ինչպէս այլ միջատները, ընկնումեն ձմեռնային քնի մէջ, և եթէ տեղական էր ցուրտը, միւսանգամ զարթնումեն զալոց գարնան ժամանակին: Մեղունների ազգը շատ բազմաթիւ է. կային գոնեայ 200 տեսակներ: Աշխատաւէր մրջիւնքը պատկանումեն նոյնպէս այն միջատներին, որ ապրումեն ընկերայէս:

Որդունք:

Թէպէտ որդունքը ևս ունին նոյնպէս սպիտակադոյն, ստուն արին, ինչպէս միջատքը, բայց չունին նոքա շոշափական կղջիւրներ և ոչ յօգաւոր գործարաններ շարժողութեան համար: Կոցա մարմինը, ըստ մեծի մասին, փափուկ է, անուկր է, խժային և մերկ, այսինքն առանց մազների, կեղևի և խայթոցի, Ոմանք որդունք ապրումեն պինդ, ոսկրանման բնակարանների մէջ, որ ամրացած էին նոքա վերայ, որպէս կողինջները և ոստրեայքը, ֆոխանակ շոշափական կղջիւրների շատ որդունք ունին գլխի վերայ ունջիկների ասած բաներ, որ քանի միների մէջ բաւական կրկար էին: Շատ տեսակ մարտնների մէջ, աչքերը զետեղված էին առաջից: Ոմանք որդունք ունին այնպիսի պարզ կազմած, որ շէր կարելի նկատել նոցա մէջ համարեա թէ ոչինչ անդամներ. մեծութեան մասին շատ զանազան են նոքա. կային այնպիսի խեցեմորթք որոնց ծանրութիւնը հասանումէր մտ 15 պուդի, և սորա հակառակ կային այնպիսի մանր որդունք, որ կարելի էր միայն որոշել նորանց խոշորացուցի օգնութենով: Որդունքի մեծ մասը բնակումէ ջրի մէջ, միւսերը ապրումեն միայն հո-

ղի տակին, այլ միւսերը ուրիշ շնչաւորների մէջ և մարդու աղիքներումը, զոր օրինակ փորածճիւրը: Թէպէտ մի քանի տեսակ որդուք դասնվումն մեծ բաղմութենով միմեանց մտա, ինչպէս ուտարէպքը, բայց նորա չեն ապրում ընկերական միարանութենով: Արդունքը ճարումն իւրեանց համար կերակուր բնութեան երևք թագաւորութեանց ևս. պատճառ, ոմանք ուտումն նշնպէս հող և կիր: Շատերը նոցա մէջ, մանաւանդ կողինջները և տղրուկները կարող են երկար ժամանակ անկերակուր մնալ: Մի քանիքը նոցանից գնումն ձուեր, միւսերը ծնանումն կենդանի ձագեր: Արժանի է ուշադրութեան քանի մի որդունքի կենդանութեան դիմնցկոտութիւնը և վերածնելութեան զօրութիւնը. պատճառ, կարելի է նորանց երկու կոտոր առնել, բայց նորա որդանից մեռանում չեն, այլ կարճ միջոցում բաց կտրած անդամները միւսանգամ աճումն նոցա վերայ, ինչպէս որ բուսանումն մարդու մաղերը կամ եղունգները: Խեցեմորթների մէջ շատերը ուտելի են և բաղկացնումն ծովադանցների և ծովեղերայ բնակիչների գլխաւոր կերակուրը: Անկաճճին տալիս է մի այնպիսի ծուծ, որանից կարելի է թանաք պատրաստել: Ծովափետուր անունով կոնքիլոսի մորթից ստացվումէ մի տեսակ սեւա մետաքս որ շատ լաւ կարելի էր պատրաստել: Շատ տեսակ խեցեմորթներ պարունակումն իւրեանց մէջ թանգազին մարդարիտներ և տալիս են պատուական սաղափ, որանից շինումն հոտոտելի թարակի տուփեր և այլ անօթք զարդարանքի համար: Կտալական սպունջը, հաւանական է, թէ բնակարան էր մի որդնի, որ ասվումէ Պոլիպ: Անհամար խեցեմորթներ կարելի է այրել և կիր դարձուցանել:

Ընդհանշար (Ավերտերատա) շնչաւորների համարումը են նոյնպէս Սարդը և Կարիճը: Սարդերը, ըստ մեծի մասին, ունին մի բորբակային մարմին, որ մեծութենով աւելի դերազանց էր քան թէ գլխի հետ միացած կուրծքը: Սորա վերայ նստած էին չորս զոյգ օտեր, բայց ոչ երբէք թեւեր: Նոցա վերայ նկատումն օդամուտքեր, որոնցով, ինչպէս միջատների մէջ, օդը տարվումէ դէպ ի ներս և զուգաւորվումէ արիւնային անօթների հետ: Գլխի հետ միացած կուրծքի վերին կողմից դրած են հասարակ աչքերը, որ թուով 2 մինչև 8, այո և մի քանի կարիճների մէջ, 10ից մինչև 12 պատահումին: Սարդերը կարելի է դարձնալ երևք կարգ որոշել. այսինքն Կարիճներ, խեղկան Սարդեր և Ուտիճներ:

Կարիճները զանազանվումն սարդերից իւրեանց երկայնաձև մարմնովը, որ նմանումէ մի յօդաւոր պոչի, որի ծայրումը դասնվումէր մի դատարկ խայթոց, կապակից մի թուխաւոր փամփուշտի հետ:

Խայթը եւրոպական կարիճի, որ պատահումը հարաւային Եւրոպայ-
ումը, մահացուցիչ է փոքրիկ անասունների համար, այլև պատճա-
ռում է բորբոքումն և մեծերի մէջ: Սորա հակառակ, Հնդկաստանի
մեծ, մինչև 4 ձկուլթաչափ երկար կարիճը համարվում է մահախիթ
թունաւոր:

5. Տնկւնն կո՛ւ - ճեշ-կո՛ւ Լ-գ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ-ւ:

Տնկականքը օրգանաւոր էակներ են, այսինքն այնպիսի էակ-
ներ, որ ինչպէս մարդս և զազանք, պարունակումն յատուկ յա-
տուկ անօթների մէջ ամուր և հոսանուտ մասներ, ուղեղ, հիւլթք և
օդ: Կորա աճումն և ունին նոյնպէս կենդանութիւն, ինչպէս շնչա-
ւորքը և մարդս, բայց կարող չեն կամակար կերպով շարժվիլ իւ-
րեանց տեղից և, ինչպէս երեւում է, չունին խեղական զգայութիւն:
Իւրեանց սնունդը ընդունումն նորա փոքրիկ շատ ծակերով, կէս մի
արմատներովը հողից, և կէս մի տերեւներովը, օդից: Տնկականների
բազմութիւնը ահագին է. այս տեղ կարող ենք միայն փոքր ի շա-
տէ ծանօթացնել ձեռք մի քանի սովորական ծառերի, թուփերի, խո-
տերի, բանջարների, սունկերի և մամուռների հետ. բայց աւելի ու-
սումնական ոճով կը խօսենք անկականների վերայ այլ տեղում:

Շառերը ունին բուն, ամուր արմատներ, ոտներ, ճիւղեր,
պտուկներ, ծաղիկներ, տերեւներ և պտուղներ. կեղևը պատում է բունը.
արտաքին կեղևի տակին կայ մի այլ երկրորդական կեղև և սորա
ներքևումը փափուկ փայտ, որ ասվում է Ալբուրնում. ծառի բունի
մէջ տեղումը տեսանվում ուղեղը կամ ծառի պորտը: Թուփի արմա-
տից արձակվումն բազմաթիւ նուրբ բուններ. այն ծառերը որ բե-
րումն պտուղք, ասվումն պտղատու ծառեր, բայց բոլոր մխտերը,
անտառային: Մի քանի թուփեր բերումն նոյնպէս ուտելի պտուղներ,
զօր օրինակ անտառի ընկուզենիքը, հաղարջենիքը, կարմրահատիկ և
սպիտակահատիկ ամբողջինայի թուփքը, բարբարխսնին, մորենին.
Նոյն իսկ խաղողը աճում է թուփերի վերայ: Անտառային ծառերը են
կամ Կեղև-պտուղ, կամ թէ Կեղև-պտուղ. սոցա վերայ նստած էին շատ
նեղ և սուր տերեւք, որ ասվումն անեղներ, որովհետեւ ծակող էին
անեղների պէս: Տերեւազգեստների մէջ առաւել հասակաւոր և ամուր
ծառերը են կաղնիքը և փեկոնները: Այն ծառը, որի կեղևը տալիս
է խցանի փայտ, պատկանում նոյնպէս կաղնիների տեսակին. փեկո-
նի փայտը պէտք է ամբողջ աւելի հիւանութեան քան թէ ատաղ-
ձագործութեան համար. նա աւելի պատուական վառելիք է, տա-
լիս է ընտիր մոխիր և գործ է ամբողջ նոյնպէս սայլաշինութեան
հասար, փեկոնի պտուղներովը կամ թէ կաղնիներովը պարարտա-

ցնումեն ընտանի անասունը, նորանից պատրաստումեն նոյնպէս պատուական ձէթ: Ապիտակ փեկոնը գործ են ածում կանաչատունկ պարիսպների համար, նորա փայտից պատրաստումեն ընտիր ցորենահար գաւազան և գլանակներ կտակեղէնի համար: Բետուլա (բերեօզնէի) ծառը նոյնպէս շատ պիտանի է. նորանից ստացվում ընտիր ածուխ և պատրաստումեն շատ և շատ բաներ տնարարութեան համար. Բետուլայի տերևներից պատրաստումէ գեղին ներկ, ձանձախարիմից, մուր գրատպութեան, Նորա ճիւղերից շինումեն տուն սրբելու աւելներ և բազանիքի մշտիկներ (Ռուսաստանումը): Այնոս ծառը ածումէ բարձր և ուղիղ, սիրումէ աւելի ձախնային հող. նորա փայտը գործածական է ջրանցական փողովակների և տաշտերի համար և հետ ընդունումէ սև և դարսինադոյն ներկ: Նորա կեղևը գործ է ածում խաղաղորդը, փշրելով նորան մանրադացի մէջ: Հացի ծառը տալիս է ընտիր փայտ սայլաչէն, ձախարակագործ և հիւան արուեստաւորներին: Զեբր՝ աշխարհչներումը ածումէ մի տեսակ կաղամախ, որանից դուրս է բղխում բժշկական հիւթ, մանանայ անունով: Կիւս տերևաւոր ծառեր էին կնձնին (ուլմենին), ուռնին, բարտի ծառը, տիլիա կամ լինդենին, խաղողակեռասնին, սին և ահօն ծառերը. փոյրների շագանակենին, Ակացիան օտարերկրեայ ծառեր էին, բայց յաճախ հանդիպումեն մեր աշխարհչներումը և յօրինումեն գեղեցիկ գրօսարանք պղպիների մէջ:

Բնականոր ծառերիցը ածումէ մեղանում ամենից առաւել Եղեւինը կամ Մայրը. նա բարձրանումէ 60ից մինչև 80 ոտնաչափ, և թէպէտ դորա փայտը դուրսերկ էր, բայց շատ քաջ ընդդիմանումէ խոնաւութեան և փտութեան: Այնոս ծառը, մի գեղեցիկ տունկ, ածումէ մանաւանդ սառն յատակի և քարերի վերայ. նա տալիս է ընտիր փայտ շինութեան: Ապիտակ պինոսից պատրաստումէ տերպենտին: Մայր ծառի գերանները պիտանի էին մանաւանդ նաւակայմերի համար: Բեյմութեան կամ ծովեղերեայ եղևինը բարձրանումէ մինչև 50 կաղ և պատահումէ շատ տեղերում: Լարիքս ծառի վերայ ածումեն բարակ և քնքուշ ասղատերևներ ժողով ժողով. նա բարձրանումէ մինչև 80 ոտնաչափ և տալիս է ամուր փայտ շինութեան, ըստ որում անմերձենալի է որդունքի համար: Այնոս և մայր ծառերից ստացվումէ կուպր կամ կպրային հիւթ, որ լուծանելով ջրի մէջ մեծ մեծ սաներում, ածումեն պարկերի մէջ և քամումեն: Արպրաձիւթը որ գործ են ածում կոշիկաբերը և նաւաստիքը, էր կրկին անգամ երկուս և չորացուցած կուպրը. սորան ճմլումեն եղևնու խժային արմատներից:

Այն օտարերկրեաց ծառերի մէջ, որ դաստիարակումներ մեք արուեստի օգնութեամբ, կէս մի ջերմասեւրում կամ Օրանժերիայքի մէջ, արժանի են յիշատակութեան մանաւանդ թէ սոքա. կիտրոնի ծառը, նարնջնին, որի պտուղքը սլաղզի բառով ասվումեն պոմերանջք և օրանժք, և այս բառից բղխումէ ձայնս Օրանժերիա: Այլև զաճվէի ծառը, որի պտուղքը նման են փոքրիկ կեռասների և պարունակումեն իւրեանց մէջ լուբիաներ որ յայտնի էին անունովս Ղաճվէ: Թէյի ծառը շինեական տունկ է. նորա չորացրած տերեւքը տալիս են այն հասարակեալ ըմպելին թէյ, և այնքան թանգագին են, ինչքան որ լաւ տեսակիցն էին: Այն ծառերը որ տալիս էին մետաղ և մշկահոտ ընկողջ. դարնին և դարիսենին. սորա կեղևը տալիս է մի սաստիկ համեմ, որ ասվումէր յունական բառով կինամոմին: Փայտի գեղեցկութեան մասին, օտարերկրեաց տունկերից արժանի են տեղեկութեան Մահագոնի կամ կարմիր ծառը որ աճումէ Ամերիկայումբ. նա մոյգ կարմիր է, ընդունումէ գեղեցիկ ողորկութիւն և անչափ ամուր է. երենոսեան կամ սեաւ ծառը որ ընդունումէ գեղեցիկ փայլողութիւն յղկելու ժամանակը: Բրազիլեան ծառը որանից պատրաստումեն ընտիր ներկ. Բակկաուտեան ծառը որի փայտից շինումեն սրինգ, սանր, ատամնամաքրիչ և պէսպէս նուրբ բաներ: Չինարի կամ Սոսի ծառը, որ յաճախ անկումեն և աճեցնումեն մեր աշխարհումբ: Նոյնչափ արժանի են յիշատակութեան այլ օտարերկրեաց ծառեր, որոնց առատ պտուղքը լինումեն մարդուս կերակուր, զոր օրինակ թզենին, որ երբէք ծաղկում չէ, բայց բերումէ շատ պտուղ, թուղ անունով. ձիթենին որի պտուղներից մղումեն ձէթ, և առաւել պատուականը Գրանսիայի Պրովանս գաւառումբ, որ և ասվումէ պրովանսեան ձէթ կամ իւղ: Արմաւենիքը, որ ունին միայն գեղեցիկ բուներ, շատ անգամ բարձրանումեն մինչև 80 կալ, բայց չունին ոչ ոստեր և ոչ ճիւղեր, այլ միայն նոյն իսկ ծայրումը տերեւափունջեր: Ափոսեան արմաւենին, որի պտուղքը այնքան մեծ են, ինչպէս մի երկխայի գլուխ, որոնց մէջ պարունակվումէ կաթնային հիւթ, որ լինումէ զուարթարար ըմպելի. նորանից պատրաստվումէ նոյնպէս պատուական իւղ. այն թեւերից, որոնցով պատած է կոկոսեան բնկուղի կեղևը, որորումեն չուաններ, և ահագին տերեւներիցը հիւսումեն սակաւներ և գգակներ: Դոքա գործ են անվում նոյնպէս տան ծածկոցի համար, որովհետև խիտ և ամուր են: Փիւնիկեան արմաւենին տալիս է պատուական պտուղք, որոնց սերմերը աղումեն և շինումեն ալիւր: Սագօ ասած ծառի ուղեղը պատրաստումեն որպէս սննդարար ալիւր: Լացատու ծառի պտուղները ունին սև-

իի կերպարանք, որ բոված լինելով ստանումեն ցորենային հացի համս Էացատու ծառը ամենայն ժամանակ պողարեր է և այնպիսի առատութենով, որ և բերք ծառ կարող էին բոլոր տարին կերակուր տալ մի մարդու:

Այն բուսականներից, որ աճումեն թուփերով և մամուռներով, նշանակներ պս տեղ շլորենին, պատատուկը, այծառերը հոտաւետ ծաղիկներով, գայլախողողը, որի կեղևը ունի մի ուռուցալեր զուրութիւն, եթէ դնէիր նորան մարմնի վերայ. դժնիկը կամ վայրի վարդը և այլն: Կանսթութեան արժանի է թուչունի առուղտը, որ և բրբէք չէ աճում հողի, այլ ծառերի վերայ. նա բարձրանում մի կաղաչափ և բերում թափանցիկ պտուղներ: Այն թուփերին, որ չէին մեր կլիմային իսկապէս սեփական, պատկանումեն յասմինը, թանթրվենին, սումախը կամ զեղին ծառը: Օտարերկրայ թուփերից յիշատակներ պս տեղ պղպղի թուփը, որի հասուն ունդերը տալիս են սպիտակ պղպղ, բայց խակերը, սևա պղպղ: Այլև Սպանիական պտենաւոր պղպղը, կապարի թուփը, որի ծաղկայ աչքերը պատրաստած քացախի և աղի մէջ, ստվումեն կապարի թթու, և այն բուսականը որ տալիս է արագանտեան խեժը, պիտանի ներկարարներին և այլ արուեստաւորներին:

Միւս տեսակ բուսականք էին Գիլիցէս անունով, ըստ մեծի մասին, խոշորատերև և եղբրը գեղեցկապէս ներս կտրած խոտեր, որ գերմաներէն ստվումեն Գարնըրէյթը, այլև մամուռներ և սունկեր: Առաջին ազգին պատկանում է Էսթրալիան սասժ խոտը որ անպատճառ հարկաւոր էր արուեստաւորներին, որորկութիւն տալու ժամանակին: Մամուռները բուսանումեն ծառերի, քարերի և ապառաժների վերայ. մի քանի տեսակ մամուռներ ծածկումեն ճափինների երեսը և նոցանից ժամանակով յառաջանում այն կպրախաւն վառելի հողակոշոր, Թուֆ անունով: Իսլանդեան մամուռը տալիս է շատ առողջարար և սննդական կերակուր. սունկերի մէջ կան թունաւոր կամ ուռուլի տեսակներ: Թունաւորքը ունին մոյգ և խոյտաճամուկ գոյն և դատարկ կոթ. Տրիֆլը սասժ աճեցականքը էին նոյնպէս մի առանձին բուսական անարմատ, առանց կոթի և տերեւների, որ աճումէր հողի տակին:

Ղաշային բուսականների կամ ընդեզէնների կարգումը էին բոլոր հացատու ցորենը: Էլիսիացորեանը տալիս է շատ սննդարար հաց և առաւել սովորական և առատ էր Թուսաստանի մէջ, որովհետև քանի մի աշխարհներում մի չափ սերմանածից ժողովումեն տասն չափ և աւելի ևս. այն մինչև վաթսուսն չափ, եթէ հողը

կոյս էր: Միւս հացատու ընդեղէնքը են ցորեան, կարմրացորեան, գարի, ձիացորեան, բուխվէյցն, կորեակ, սմինդր և բրինձ որ ամենից գլխաւոր կերակուրն է ասիական ազգերի մէջ: Եղէգը և այլ ծնկաւոր բոյսերը պատկանումն նոյնպէս դաշտային աճեցականներին. շաքարաբեր եղէգը շատ մեծակշիռ էր այն քաղցր հիւժի պատճառով, որանից պատրաստումն շաքար. նա աճումէ ըստ մեծի մասին Ամերիկայի և Աֆրիկայի մէջ: Բամբուս եղէգնատունկը, որի ճիւղերից մեղանում շինումն գաւազաներ, հասանումէ մինչև 40 ոտնաչափ բարձրութեան. նորա հայրենիքը է արևելեան Հնդկաստան և Ամերիկա: Ապանիական եղէգը գործ է անվում ամուսնների հիւսուածի և գաւազանների համար:

Ղ, յն բուսականներին, որ բաղկացնումն դաշտային անտեսութեան մի մասը, վերարերումն կտաւը, կանեփը, Հօպֆն բոյսը, թարաքը, իւղատու կաղամբը, շոշգամը: Թարաքը ամերիկային բոյս է, թէպէտ ոմանք համարումն նորան ասիական, որպէս և թարաք քարշէլը, հին ասիական սովորութիւն: Եւրոպայումը յայտնվեցաւ թարաքը 1560 թուականին, ֆրանսիացի Յովհաննէս Նիկոտը, որ ղեսպան էր Պորտուգալիայի դրանը, առաջին անգամ ուղարկելով նորան Գաղղիա: Թարաք քարշէլը, որ մեր ժամանակումը թէ անկիրթ և թէ կրթված ազգերի մէջ շատ սովորական է դարձել և մեծ վաճառաշահութիւն ունի, մի ընդդէմ բնութեան բան էր և անցեալ դարերումը օրէնքով արգելած ևս: Զոր օրինակ, 17 Լորդզ դարումը Վոստանդնուպոլի մէջ, ինչ Տաճիկ որ ըմբռնվումէր թարաք քարշէլու վերայ, ծխտիողը քիթը կոխած ման էին աճեցնում բոլոր քաղաքի մէջ. և ում անյայտ էր, որ Ռուսաստանումը 1634 թուականին այնպիսի խիստ պատիժ էր դրած թարաք գործածողի վերայ, որ պատուիրանազանցի քիթը կտրումէին: Պիտանի ընդեղէնք էին սիսեռը, ոսպը և լուբիան. սոքա ասվումն պատենաւոր բուսականք և նոյնպէս յաճախ սերմանվումն դաշտումը, թէպէտ ըստ մեծի մասին բուսուցանվումին բանջարանոցներում. սոցա կարգումն էր և մեկոնք (խածխածք): Որպէս ներկարարական բուսականներ յայտնի են սոքա. տորոն, Վայդ տունկը, սարբէթ, ըստ մեծի մասին վայրենի զեղնարոյսը (ուղեղա տուտօլա) կրկուս (վայրի քըրքում) քառղեան տատասկները և քըրքումը (զաֆրան):

Բանջարեղէն բուսականների անունով հասկացվումն այնպիսի խոտեր և աճեցականք, որ կամ թէ ինքեանք պատրաստվումն որպէս կերակուր, կամ թէ գործ են անվում որպէս համեմք. սոցա կարգումն են, զոր օրինակ հասարակ մոխրագոյն կաղամբը, ծաղկե-

դէն կաղամբը, կարմիր կաղամբը, սպիտակ կաղամբը որ թթու են դնում, Պաղարմատ բուսականներին պատկանումն զաղար, կարմիր շողգամբ, ճակնդեղը որ շատ անգամ լինումէր մինչև 10 ֆունս կշիւ, որի հիւթից պատրաստումն այժմ չաքար. փոքրիկ սպիտակ շողգամ, ստեպղին, քաղցր արմատը և այլ միւսեր: Սոցա պատկանումն նոյնպէս համեմբը կարսոն (մաղղանոսը), բողկ, սպիտք և վայրի բողկ:

Ըռանձին տեսակ բուսականներ բաղկացնումն սոխատունկերը որոնց վերարբովումն նոյնպէս մի քանի ծաղկաբոյս սոխեր, որպէս յակինթը (սումպուլ), կակաչը, շուշանը և այլն: Առտելի և որպէս համեմ գործածական, կերակրի մեջ, են այս սոխաբոյսքը. հասարակ սոխը, պուսը, սխտորը, մանրասոխը, ծաղկեղէն կաղամբը: Առուցաւոր ածնցականքը նման են պտղարմատեան բոյսերին. սոցա պատկանումն նևխուրը, կարտոֆիլը, զեանմանձորը, լաթրիսը, տոպիւնամբուրը կամ զեանատանձը:

Ըտոյր, կամ թէ, ինչպէս ասվումն, Աուսատանի Լուրիւքը, վարունդ, սևիս, գդում, հաղար, Լեկրդակ, կոտեմ, ծներէկ, շովն, և լակ և կանգառ էին բանջարանոցի բուսականք. պիտոյ է ամենայն բարեկարգ բանջարանոցի մեջ գտանվէին և այս համեմաբոյսքը. քերբըլ, սալբէյ, պատրինջ, փեզենայ, անգլիական անանուխ, պորտուլակ, թրթնջուկ, զրգալարոյս, մայիօրան, քեմն, անխոն, սամիթ, ծոթրին (թիմիան), նուիկ կամ վիշապատտ, թարխուն, քնդար, մանանխ և այլն:

Ըյս բուսականներից որոշվումն բժշկական խոտերը որ գործ են ածվում ախտաբուժութեան մեջ. այսպիսինների կարգումն են մատուակը կամ քաղցրարմատը, որի հիւթից պատրաստումն Լակրից դեղը. ռամենդ, վալերիան, Երիցուկ, հազարատերեան, բերբերիսեան խաղողը, զեղին գառնիձը, Յովհաննիսեան խոտ, կովացորեան և միւսներ:

Ընչքան որ օգտակար էին այս խոտերը, այնքան և փնասակար էին միւսերը, որ և այս պատճառով ասվումն Իռանդ Խոտէր: Սոցանից պիտոյ է շատ զգուշանալ, որովհետև նոցա գործածութիւնը յառաջացնումէ վտանգաւոր հիւանդութիւնք և մահ ևս: Գոցա կարգումն էին սոքա. մոլախինդ որ շատ նման է կարսոնին և աճումէ ծմակային և գիջային տեղերում. հիւսկիւամոս նիգեր, գորշ ծաղիկներով և կապտակոյն երակներով նորա վերայ և մի սև բննապարկով որ նման էր չորացուցած ընկուզի. ակնխոտ Լիկոկոսնում, զեղեցիկ կապտագոյն ծաղիկ, որ նման է ձիււորի կոչկաթմաններին

և շատ անգամ հանդիպումէ այգիների մէջ. փշախնձոր, երկար ձաղա-
ռաձև ծաղիկով և սերմնապատկանով, որ դուրսից ծակոտող է և նման
վայրենի շագանակի պտղին. գեղեցիկ հի (բելլա դօննա), մի թուփ
կապոյտ ծաղիկով և կեռասանման պտղով: Այս խոտերը պատշաճա-
պէս գործածվելով բժշկականութեան մէջ, շատ օգտակար էին:

Այլին նոյնպէս խոտեր, որոնց խնամատար էին այն պատճառով
մանաւանդ, որ տալիս էին յարմարաւոր և սննդարար կերակուր ըն-
տանի անասուններին, և դորա համար ասվումն էր *գոթ-բոյն ի-տեր*:
Այս տեսակից են սոքա. Առուդտ (կօնջա), որձակի կատար և էս-
պարցէտ, լիցերնա կամ սպիտակ առուդտ. կռնկասիտուի մի քանի
տեսակները, այլև խոշոր այրողական աղինջը:

Այն բուսականքը որ դաստիարակվումն է այգիների մէջ, առա-
ւելագոյն իւրեանց գեղեցիկ և հոտաւետ ծաղիկների համար, ասվու-
մն է ծաղկաբոյսը. նոցա մեծ մասը պատկանում է խոտերին: Առաւել
ծանօթքը (բաց ի վարդերից որ վերաբերվումն է վայրենի տունկե-
րին) են սոքա. կակաչ, յակինթ, ժանքիլ, տացետ, նարկիզ, շու-
շան, աւրիկուլ, նախածաղիկ, ուղեղա որի աղին պատկանում է
ղեղնածաղիկը, ներկարարական բոյս, լեվիզ, ոսկեծաղիկ, տատղա-
ծաղիկներ, բանունկուլ, ձիաւորի խթանք, բալասանաբոյսը, և այլն:

(տարերկրայ խոտերի և բուսականների համարումն են մա-
նաւանդ թէ սոքա, որ շատ օգտակար էին կամ որպէս համեմք, կամ
թէ որևէիցէ այլ կերպով. կոճապղպիղը եղէգնանման ստեղծով, որի
արմատքը շատ համեմային են. վանիլը, մի պատատիղ բոյս և պա-
տիճներով, որոնց մէջ գտանվումն է որով և շատ համեմային սերմնա-
հատիկներ, որ գործ են ածվում շքեղազը համեմելու համար: Անա-
նաս, ամերիկեան բոյս, որ և մեր աշխարհներումը շատ անգամ գաս-
տիարակվում է սաստիկ վառած ջերմանոցներում և բերում է լման-
գազին շատ համեղ պտուղներ: Ուղեղա պարտիզիակա),
բարձրաբուն տունկ, վարունդանման, շատ համեղ պտուղներով, և
երկար, երեք կաղաչափ տերևներով. Բամբակաբոյսը որ աճում է կամ
խոտի կամ թէ թուփի պէս, մանր մանր ընկուղների մէջ պարու-
նակում է գեղեցիկ մանրաթելք, որ յայտնի են անունովս բամբակ,
որանից պատրաստումն է բազմաթիւ և բազմատեսակ նիւթեր, զոր
օրինակ չիթք, մուսսոլին, նանքին, բամբակն (թաւ կտաւ), կանի-
ֆաս, բամբակեայ բարխտ, կամ մանչեստր. Աղակ, մի բոյս խոտե-
րի աղից, որի տերևները տալիս են պայծառ կապոյտ ներկը. Հա-
լուէ, ծակոտիչ և մատնաչափ լոյն տերևներով բոյս, որ գործ են
ածում Ամերիկայումը, տանիքները ծածկելու համար: Մի տեսակ

Հալուէից ստացվումէ դառն հիւթ որ գործածական էր բժշկականութեան մէջ:

6. Հանգիւն Ռուսաց-Բիւն:

Իւոլոր Հանքերը բաժանվումն այս չորս դասակարգերը.

1. Հողեր և քարեր: Զանազան հողերի մէջ, իւրեանց օգտակարութենով առաւելագէս արժանի են յիշատակութեան սոքա. դայլախաղեայ հողը, որ, խառնելով նորա հետ բուսական մտերի աղ, հալվումէ և դառնումէ ապակի. լեռնային բիւրեղը, քայլեղօնը, տրիպօլի, շէշաքար, գայլախաղ կամ հրացանի քար, յասպիս, լաղուրեան քար, պատուական կապոյտ գունով, գրանիտ (որձաքար), և շատ միւսեր պատկանումն գայլախաղերին. կաւային հողը, որին պատկանումէ ոչ թէ միայն հասարակ կաւը (բրտի կաւը), Փարֆոսեան կաւը, բօլուս կամ կնքահող, չուխայ տրորելու կաւ, որ հեշտութեամբ ներս է ծծում իւր մէջ ճարպը, պաղլեղեան կաւը, կաւեղէն սևաքարը (որ կարելի է դիւրութեամբ տախտակ տախտակ սղոցել), ասպիղը, այլև մի քանի ազնիւ քարեր, որպէս շափիւղան, յակինթ քարը, զմրուխտը, տպադիտնը և միւս շատեր, այն պատճառով, որ նոցա մի բաղիացական մասը էր կաւ, որ և մեղ անհասկանալի կերպով ստացել էին այնքան կարծրութիւն, թափանցելութիւն և փայլունութիւն: Առաւելագէս արժանի տեղեկութեան քարի տեսակը էր կիծը, որ այնպէս կակուղ ստացվումէ հողի տակից, որ կարելի էր տաշել նորան փայտի պէս. նորանից շինումն պատուանդանք, կճոյճներ և լապտերք: Նոյնպիսի յատկութիւն ունի և օձաքարը. բուանիւթ կաւը ունի այն որպիսութիւնը, որ եթէ ջուր ածէիր նորա վերայ, իակոյն բորբոքվումէ. նա այնպէս կարծր է, որ եթէ զարկէիր նորա վերայ պողովատով, դուրս կը ցայտվէին կայծեր. շատ գեղեցիկ քարեր ոչինչ բան չէին, եթէ ոչ բուանիւթ քարեր, զոր օրինակ մարմարիտնը, կաւիծը, պարարտահողը, դաճը կամ հում ալերատորը. սոքա բոլորը զանազան տեսակ բուանիւթք էին:

2. Ս առուն հանքերը, վառվելու ժամանակին, փչումն իւրեանցից մի առանձին, նոցա սեփական հոտ. բայց եթէ նոքա չէին վառվում իսկապէս, գոնեայ բորբոքվումն առանց բոցի և կարող են պահպանել կրակը: Սոցա կարգումն են ծծումբը, սաթը, լեռնային ձէթը կամ նաֆթը, լեռնային կամ հրէական ձիւթը (ասֆալտը), ածխաքարը, քարեղէն գրիչը կամ սևաքարը որանից պատրաստումն գրիչներ և հալոցներ, որ և պէտք էր ածվում նոյն գործի մէջ, ինչպէս ձանձախարիթը: Նոյն իսկ գոհարը (ալմազը) որ անկիւնաձև յօրինվելով, ստանումէ անուսն բրիլիանտ, պատկանումէ

վառուն հանքերին, թէպէտ նա էր ամենապինդ քարը բոլոր մեղ ծանօթ հողերի մէջ, և ոչինչ սղոց չէր կարող վնասել նորան:

3. Սետալներ: Սոքա են ամենածանր մարմինքը բնութեան մէջ. սոքա ունին իւրեանց փայլը, որ և այդ պատճառով ասվումէ մետալական փայլ. նոքա կարող են ծալիլ (մանաւանդ թէ անագը և կապարը), կանսվիլ այնպէս, որ հնար էր նորանց ճեղքել ամենանուրբ թերթեր (մանաւանդ թէ ոսկին և արծաթը), և ձգական էին մինչև այն աստիճան, որ կարելի էր նոցայցից դուրս քարշել մետալըն թելեր: Բոլոր մետալքը հրահալելի են, բայց երկաթը և պլատինան կարօտ են սաստիկ կրակի, որ հալվէին: Մետալքը գտանվումեն հողի տակին կամ քարերէն, այսինքն անխառն և անարատ, կամ թէ հաւաքուի, այսինքն խառնած ուրիշ հանքերի հետ, որպէս ծծմբի, կամ բուռի հետ: Մինչև այժմ առաւելապէս ծանօթ մետալքը են այս 19 հատը. ոսկի, պլատինա, արծաթ, պղինձ, ժիւպակ, երկաթ, անագ, կապար, ցինք, վիսմութ, անթիմոն, քօբոլդ, նիքքըլ, մանգանէզ, փօլֆրամ, մօլիբդէն, արսենիկ, ուրան և տիրայց տան. կային և միւս շատերը:

Մ.Ս.Մ. մարմինների հետ խառնած մետալը կամ անշէն հրահալելին մաքրումեն մետալագործքը, նախ և յառաջ մանրելով նորան, այսինքն մուրճերով ջարդելով նորան փոքրիկ կտորներ, ապա մեքենաների օգնութեամբ փոշի դարձուցանելով: Այս փոշին մաղումեն, որանով ստացվումէ յստակ հրահալելին. մի քանի հում հրահալելիք, մանրելուց և լուանալուց յառաջ, այրվումեն, և այսպիսի կերպով. փոխ առ փոխ դնումեն մի շարք հում մետալ և մի շարք փայտ կամ ածուխ և ապա կրակումեն տակիցը: Այսպէս բաժանումեն մետալը իւր հոգային մասներից, շինումեն նորան փուխը և յարմար հալելու համար, ուրեմն և մաքրումեն նորան:

Երկաթը պէտք է ածվում շատ և շատ դանազան կերպով. նորանից կամ թափումեն տախտակներ, թնդանօթներ, դնախներ և այլն, կամ թէ ահագին մուրճերով կռանումէին երկաթի թերթեր, կամ թէ պատրաստումեն նորանից մետալաթելք: Երկաթի շերտերից յօրինումեն դանակներ, մկրատներ, սղոցներ, անիւների միջադիր օղեր, լիսեռներ, գերանդիք, մանդաղներ, փակարանք, թափանչէք, հրացանք, դաշնակներ, սուր և թուր և հաղարաւոր այլ բաներ որ գործ են ածվում անասութեան մէջ:

Պղնձից շինումեն պղնձագործքը սաներ, կճոյճներ, տապակներ, մեղեխաւոր սաներ, թէպարանք և դանազան այլ ամանեղէնք: Երբ որ պղինձը հալումեն ուրիշ մետալների հետ միասին, դորանով ստանումեն տօմբակ և զեղնապղինձ:

Անագը և կապարը պէտք են ածուժ անագագործքը. այս երկու մետաղներից կուսնուամն շատ նուրբ թերթեր, որ սալումնն ֆոլիէ և գործ են ածվում հայելիների քամակը պատելու համար: Կապարից շինուամն հրացանի գնտակներ. նորանից յօրինած թերթերով երբեմն ծածկուամն տանիքները:

Ոսկին և արծաթը գործ են ածվում առաւելապէս դրամ հասանելու համար, բայց ոսկերիչքը պատրաստուամն նոցանից զանազան բաներ զարդարանքի և փառակեցութեան համար. նոքա այս մետաղներից շինուամն նոյնպէս շատ բարակ թերթեր զանազան տեսակ պիտաուութեան համար. ոսկուց և արծաթից հիւսուամն նոյնպէս ժապաւենք:

Պլատինան յայտնի է Եւրոպային, ոչ աւելի քան թէ 120 տարի. այս մետաղը լինելով ամենածանրը բոլոր բնական մարմինների մէջ, գտած է նախ և յառաջ Ամերիկայի մէջ, ապա Սպանիայումը, և յետոյ բաւական առատ, Ռուսաստանի մէջ, Եթէ նա կատարելապէս յատկած էր, նման է գունով արծաթին, շատ հեշտ կուսնելի է և շատ դժուար հալելի: Նա չէ ժանգոտվում երբէք և ընդունումէ պատուական ողորկութիւն: Ռուսաստանումը, թող այլ տեսակ գործածութիւնը, կտրուամն պլատինայից դրամ: Այս մետաղը խառնվելով պղնձի և արսենիկի հետ, տալիս է պատուական հայելիք հեռացոյցների (դիտողական փողովակների) համար:

Կ. Մղեր: Աղի անունով հասկանուամնք առ հասարակ մի այնպիսի մարմին, որ շատ հեշտ և ամենեկին հալվումէր ջրի մէջ և լեզուի վերայ թողումէր մի սաստիկ և այրողական համ: Աղերին սեփական է նոյնպէս կարծրանալ և աւելի քան թէ միւս հանքերը խառնվիլ օտար նիւթերի հետ: Բոլոր հանքերը և աղերը բաղկանումն որ և իցէ թթվութենից և ալքալի անունով նիւթից, որ ունէր մի այրողական համ և տալիս է ջրին սապոնային յատկութիւն: Առաւել արժանի յիշատակութեան աղերը են սոքա. կերակրային աղը որ ըստ մեծի մասին ստացվումէ ծովային ջրից և աղային աղբիւրներից, քարեղէն աղը գտանուամն հողի մէջ ահագին կոյտերով. անուշադրը պատահումէ մանաւանդ թէ հրաբուլի սարերի մօտակայքումը որպէս բնածին, կամ թէ արուեստով ստացվումէ կովի և ուղտի քակորից, և գործ է ածվում բժշկականութեան մէջ որպէս վերլուծանող, գրգռիչ, փտութեան ընդդիմացող և տենդ հանգստացնող ղեղ, այլև ոսկի հալելու, ամանեղէնք կլայկելու և ներկելու համար: Գլաուբրեան աղը գտանվումէ բնածին կերպով. պաղլեղը, քաղցրաթթու աղը (շիպը) գործ է ածվում մանաւանդ

կերպաները ընդունակ կացուցանելու զանազան գունների: Արջասպր, մի տեսակ աղ, որ ստացվումէ մետաղներից, այսինքն երկաթից, պղնձից և անագից, շատ օգտակար է բժշկական դեղերի և ներկարարութեան մէջ: Բորակը, գլխաւոր բաղկացական մասն վառանիւթի, որ ստացվումէ աւելի արուեստով քան թէ բնածին, պիտառական է զանազան կերպով:

ԹՎԻ ԻՆՉ Ի՝ ՄԱՐԴՈՒՐ:

1. ՄՐԻՐԻ ԿԱՐՈՂԻՆԻՆԵՐ:

Համեմատիւր քո անձը որ և իցէ անասունի հետ. անասունը ման է գալիս գլխակոր դէպ ի գետին, բայց դու ման ես գալիս ուղիղ: Անասունը կարող է միայն տեսանել այն բանը, որ նորա առաջնէ է, բայց դու կարող ես տեսանել ինչ որ քեզանից բարձր է և քո շրջակայքումը կայ. դու կարող ես նկատել երկինքը նորա աստեղների հետ միասին, արեգակը և լուսինը, Դու ունիս ձեռքեր. բայց ոչինչ անասուն չունի նորանց, և ինչքան օգտակար էին մարդուս նորա երկու ձեռքերը և մատերը, որոնցով կարող է նա իւր ճարտարայարմար զգեստը և օթնկանը պատրաստել, իւր այգին տնկել, իւր անղը սերմանել, իւր պտուղքը ժողովել: Նորա իշխանութիւնը բոլոր անբան արարածների վերայ, բաց ի նորա հանձարից, հիմնած էր նորա ձեռքերի կազմութեան վերայ: Պատկերացուցէք ձեզ, որպէս թէ շատ և շատ հանձարեղ մարդիկ, փոխանակ մատների, ունէին սմբակներ ինչպէս ձին, ամեն մի ձեռքի վերայ, ինչ պիտոյ է յառաջանար այդ կոպիտ ու բիրտ բաներից. ինչպէս կարող էին նոքա տուն և օթնկան շինել, կանեփ, կտաւ և բուրդ մանել, չուխայ և կտաւիք պատրաստել. ինչպէս կարող էին վարուցանք առնել, իւրեանց պտուղքը ժողովել, եղբրը և ձիաները սանձահարել: Առանց ձեռքի պիտոյ է մարդս իւր բանականութենովը աւելի ևս թշուառ լինէր: Բայց Արարիչը պարզեւել է նորան և մի գեղեցիկ և ազնիւ կերպարանք, մի կենդանաբոս երեսք, մի հոգեւից աչք. նա տուել է նորան կարողութիւն խօսելու և բացայայտելու իւր մտածութիւնքը. մի կարողութիւն իւր անդամները աւելի բազմազան կերպով շարժելու, քան թէ որ և իցէ գազան, և ճարտարութենով լցուցանելու այն ոյժը որ պակաս էր մարդուս: Եւս առաւել գերազանց է մարդը անասունից իւր հոգեղէն ընդունակութեններովը: Կախ և յառաջ ծանօթանանք այս սեղ մարդու

մարմնաւոր կազմածի հետ, սոցա փոքր ի շատէ տեղեկութիւն կը տանք ձեզ նորա հոգեղէն խորհրդաւորութեան մասին:

Սարգս կարող է ապրել 60, 70 և 80, այո՛ և 90, 100 և 150 տարի. բայց մեծ մասը անասունների շէր և կիտով շափ սյդքան երկարակեաց. միայն շատ սակաւքը նոցա մէջ հասանումն սյդքալիսի խոր ծերութեան, զոր օրինակ փիլերը, կրիւյքը, արծիւները և թութակները:

Սարգս ունի աւելի կենդանական զօրութիւն քան թէ անասունքը. նորա մարմինը կարող է տանել ամենամեծ ծանրութիւններն և ամենասատիկ ցաւերն. մարգս կարող է ապրել երկրագնդի բոլոր աշխարհների մէջ և տանել տաք, ցուրտ և ջերմ կլիմաների. բայց սորա հակառակ անասունը կամ մեռանումէ կամ նուազումէ և կամ թէ հիւանդանում: Եթէ անասունը տեղափոխված է իւր հայրենին աշխարհից մի օտար երկիր, նա կորուսանումէ առհասարակ իւր բնական գեղեցկութիւնը և սյժը. սակաւ անասունք միայն կարող են ապրել ամենայն կլիմաների մէջ: Եւ սորանից ևս բացայայտ է մարդուս առաւել մեծ կենդանական զօրութիւնը, համեմատելով անասուններին:

Մյո՛, անասունը, որպէս և մարգս, կարող է կամակար շարժվիլ մի տեղից դէպ ի միւսը. բայց նա չէ կարող գործել այնքան բազմազան շարժողութիւնք իւր մարմնովը, ինչպէս սա: Ինչքան յամբաշարժ և ծանրաբայլ էին արջերը, կապիկները և շները. թէ և նոքա արուեստով ուսած էին կաքաւել, բայց ինչքան անաջողակ և սողեղ էին սյդ գործի մէջ: Մարդը, մի բառ ևս չը խօսելով, այլ միայն իւր մարմնի շարժուածքով, մանաւանդ թէ ձեռքերի, գլխի և աչքերի, կարող է բացայայտել միւսերին իւր մտածութիւնքը և ցանկութիւնքը. նա կարող է խօսել մարմնաշարժութիւններով: Այս մասին բաւական յաջողակ էր և շունը ահա, որ գալարելով իւր մարմինը և սողալով բացատրումէ իւր ահը և երկիւղը, բայց շարժելով իւր պոչը, ուրախութիւն:

Մասունը կարող է նոյնպէս հոգ տանել իւր սնունդի և պահպանութեան համար, կարող է պաշտպանել իւր անձը արշաւանքի երեսից և հարազօրծ լինել ընդդէմ վտանգների, բայց քանի՛ և քանի՛ բաներով պահասաւոր է նա քան թէ մարդը: Սա ունի անհամար հնարներ պահպանելու և պաշտպանելու իւր կեանքը. սա շինումէ իւր համար ամուր բնակարանք, որոնց մէջ բնակումէ սպահով վայրենի գազանների երեսից և գտանումէ պատսպարան ցրտից, ջերմութենից, անձրևից և հողմից: Նորան ծածօթ էին այնքան շատ

խոտեր և բուսականներ, որ ունէին բժշկական զորութիւն և ցաւերի փարատիչ էին: Մարդս թուամբերով պաշտպանուեալ իւր անձը ծովի և գետի ջրհեղեղից, շանթապահ գործիներով, աւերածներից որ կարող էր պատճառել կայծակը. պաշարի շտեմարաններով նա պահպանուեալ իւր անձը պակասութենից և սովից, զգեստով, ցրտից և անձրեկից:

Եթէ դու սոված շան առաջն ձգէիր խոտ, մի թէ կ'ուտեր նա. (և ո՞ր անասունը կ'ուտէր նորան յօժարութեամբ): Ինչ է այս բանի պատճառը, որ ոչ մի շուն չէ ուտում խոտ, և ոչ մի ձի չէ ուտում միս: Մի՞ թէ գիտէ շունը, թէ խոտը փնասակար է նորան, լայց միւր օգտակար. ոչ. նա չը գիտէ այդ բանը, լայց ի բնէ ունի նա յօժարութիւն դէպ ի այն ամենայն բանը, որ նորան օգտակար էր, և դարչութիւն ամենայն բանից որ նորան փնասակար էր: Ամենայն անասունը ի բնուստ հակամտած են դէպ ի քանի մի գործողութիւնք որ հարկաւոր էին նոցա կեցութեան համար. զոր օրինակ բոլոր թռչունքը ի բնէ ունէին յօժարութիւն իւրեանց համար բոյներ շինել և թռչել. ձկները, սաղերը, բաղերը և կարապները ունին յօժարութիւն լողալու, կատուքը, սողալու և մուկն որսալու. շունքը վազումեն միս անասունների քամակից և այնն շատ թըռչունք ունին հակամտութիւն հեռանալու մեղանից ձմեռնային ժամանակը, ըստ որում այդ միջոցին չէին գտանում մեր մօտ կերակուր:

Եւ մարդիկ ունին բնատուր հակամտութիւնք, այսինքն ընդարդս կարողութիւնք մի բանի ցանկանալ, մի գործ գործել: Կէսօրին զգումէ մարդը յօժարութիւն ուտելու, լայց երեկոյին, երբ որ նա վաստակած էր, քնելու: Ոչ մի մարդ ուրախ չէր, երկար ժամանակ մնալ միայնակ, որովհետև ամենայն մարդիկ ունէին յօժարութիւն ապրելու իւրեանց նմանների ընկերութեան մէջ: Բոլոր երեսայքը նմանումեն չափահասակներին, որ գտանվումէին նոցա աչքի առաջն, որովհետև մարդը ունի հակամտութիւն նմանելու միսին:

Մարդուս հակամտութենների մի քանիքը տեսանվումեն նոյնպէս և մի քանի անասունների մէջ. զոր օրինակ հակամտութիւնք ապրելու ընկերապէս իւրեանց նմանների հետ: Մեղուքը, մրջիւնքը, ջրշունքը, կապիկները ապրումեն մեծ մեծ ընկերութեններով. վայրենի քօշերը որ շատ նմանութիւն ունին ընտանի այծերի հետ, նոյնպէս մեծ ժողովներով շրջումեն, որոնելով իւրեանց համար կերակուր, և պահապաններ են կացուցանում, որ պարտական էին սաստկապէս սուլելով զգաստացնել միսները մատակարար վտանգից: Բոլոր տեղափոխական թռչունքը, մանաւանդ թէ կուռնկները, թռչու-

մեն երամովին և ազգու աղաղակով շատ հեռուից ձայն են տալիս միմեանց, որ չը հեռանային միմեանցից, Նորա թուշումն սահմանեալ կարգով, և առաջեից թուշողքը, մի քանի ժամանակից յետոյ, փոխումէին իւրեանց կարգը հետեից թուշողների հետ:

Իսոյց մարդկային ընկերութիւնքը աւելի բարեկարգ են և աւելի տեղական քան թէ անասունների ընկերութիւնքը, Մարդիկ սպրումեն միասին քաղաքների և գիւղերի մէջ, որ օգնական լինին միմեանց աշխատութեան և կարօտութեան մէջ, որ միարան զօրութեանով պաշտպանէին իւրեանց անձը վտանգների և վատարող դիպուածների երեսից, մանաւանդ թէ վայրենի գազանների երեսից, այնպէս որ մինը հոգարարձու էր միւսի բարեկեցութեան համար:

Մարդերի յարակցութիւնքը իւրեանց մէջ և ընկերութիւնքը որոնց մէջ կենումէին նոքա, անչափ բազմազան են: Առաջին քայլափոխից դէպ ի կեանքի ասպարեզը, մարդս կապակից է իւր ծնողների և ընտանեկիցների հետ, երբ որ նորա բանականութիւնը ըսկսումէ բացիլը, նա մտաւորումէ վարժապետների, ընկերների, ապա ծանօթների, գրացիների, քաղաքակիցների կամ թէ հայրենակիցների, մեծաւորների, պաշտպանների և տէրութեան հետ:

Սմանք մարդիկ իւրեանց պաշտօնի վիճակի պատճառով ունին շատ լայնարձակ կապակցութիւնք ուրիշների հետ. վաճառականը ունի յարակցութիւն երկրի բոլոր բաժինների մէջ եղած մարդերի հետ, որովհետեւ նա ստանումէ սպրանք զանազան և շատ հեռաւոր աշխարհներից, զոր օրինակ. կիտրոն և նարինջ Խաւիսայից, գինի Յպանիայից և Պորտուգալիայից, դահլէ՛ Ամերիկայից և Ասիայից, և շատ անգամ մի քանի հազար վերստ ևս աւելի հեռուից. երկաթ Ռուսաստանից և Շվեդիայից, անագ Անգլիայից, բուրդ Շվեդիայից և այլն: Մարդիկ կարողանալով կապակցութիւն ունենալ ամենահեռաւոր աշխարհների բնակիչների հետ, այդ մասին շնորհապարտ են երկու տեսակ հմտութեանների, ծովագնացութեան և գրութեան արուեստին: Մեծամեծ նաւերի վերայ մարդիկ շրջելով անցանումեն ահագին ծովերից, որ բաժանումէին նորանց միմեանցից, բայց գրութեան միջնորդութենով կարող են հեռաւորներին ծանուցանել իւրեանց խորհուրդները և ցանկութիւնքը այնպէս բարւոք, որպէս ներկայ լինելով, երես սու երես խօսումէին միմեանց հետ:

Ըմենայն մարդ կարող է որոշել, թէ ինչ բան ճշմարիտ, և ինչ բան սուտ է: Նա կարող է համակարգել իւր մտքումը անթիւ բաղձութիւն ուղիղ իմացութեանների, որովհետեւ նա կարող է յորձել, և այս բանը նորա առաւել մեծակշիւտ և առաւել գերազանց

պատուականութիւնն է, եթէ համեմատէիր նորան անասունների հետ՝ Չոր օրինակ. մարդս տեսանումը որ նա չէ կարող պարել առանց կերակուր և ըմպելի գործ զնելու, առանց զգեստի և բնակարանի, ուրեմն գիտէր նա, որ չէ կարող հրաժարվիլ այս երեք բանից, և այսպէս ստանումէ տեղեկութիւն նիւթական պիտոյքների Այն բանից որ տեսած, լսած ու հասկացած էր մարդս, կարող է նա սահմանադրել իւր համար շատ և շատ կանոններ, Նա լսած է, թէ մինը չափից դուրս ուտելով հիւանդացել է, և այս փորձից եզրափակումէ նա այն կանոնը, թէ չէ՛ պիտոյ չափից դուրս ուտել, եթէ կամենումըր առողջ լինել. կամ թէ լսած է, թէ ծառերը մտ ևն քարշում կայծակը, ուրեմն սորանից եզրակացնումէ նա, թէ չէ՛ պէտք փութորկի ժամանակը դադար առնուլ ծառի տակին: Այսպէս ահա, բանականութեան առաջնորդելովը, սովորումէ նա ճանաչել օդտակարը և քնասակարը, ձևնտուն և ընդդէմը մարդուս կենդանութեան: Մի իմ մանուկ. դու գնումես ուսումնարան, և այն խորհրդով, որ ուսանիս մի օգտակար բան և իմաստնանաս. բայց եթէ դու ուսումնարանումը ուշադիր չես, շատախօսումես, խաղումես, թախառումես դասատան մէջ, ապա դու վարվումէիր անխորհուրդ կերպով, որովհետև այդպէս չէիր կարող հասնել քո նպատակին, այսինքն իմաստնանալ: Բանականութիւնը շինումէ մարդս խելացի և հմուտ, և ինչքան դարմանալի ևն մարդկեղէն հանձարի հնարագործութիւնքը. նայիր միայն այն հշտակալ շինուածներին, այն մեծամեծ նաւերին և շոգեմուտերին, այն երկաթի ճանապարհներին, որոնց վերայ թեւաւորված շրջեկառքը թռչումէ ծախ պէս, քարշելով իւր քանակից անչափ վագաններ, նայիր օստայնանկի բազմաճարտար գործարանների վերայ և այլն և այլն: Առանց բանականութեան չէր կարող մարդս տեղեկ լինել երկրագործութեան, արուեստների և ճարտարութեանների և այլ հազարաւոր օգտակար պաշտօնների:

Մեծ և անպատմելի են առաւելութիւնքը որ ամենարարի Աստուածը առատաձեռնել է մարդուս. թող ուրախանանք այս պատուական պարզեանների վերայ և շնորհակալ լինինք Աստուծոց զոգոս համար, խոհեմութեամբ և բարեխիղճ կերպով օգուտ քաղելով դոցանից և պահպանելով դորանց:

2. Մարդու Կրթութիւնը:

Մարդուս մարմինը, այս հրաշալի և բազմամասնեայ ճարտարաչէն տաճարը հոգու, կազմած է շատ հեղանուտ և ամուր մասներից և այս բոլորը, կարելի է ստել, անհամար մասները կերպաւո-

րումեն մի մերենայ, որի զուգապատշաճութիւնը թէպէտ այնքան աչ-
քի տակ չէին ձգում մարդիկ և չէին նորան այնքան ուշադիր, ինչ-
պէս հարկն էր, այնու ամենայնիւ դա՛ էր առաւելապէս, որ ցուցա-
նումէր մեզ Արարչի կարողութիւնը և ամենիմաստութիւնը:

Ո՛ւրէ՛ք:

Այն մարմնի հիմնական սիւնքը են ոսկրները. սոքա պինդ և
կարծր են, ունին ամրապէս կազմութիւն, այն խորհրդով, որ կա-
րողնային դէպ ի վեր պահել մարմնի ծանրութիւնը. առանց նոցա
մարմինը կը լինէր փափուկ և տկար, ինչպէս լինումէ միւր բաժա-
նած ոսկրներից: Յօգուածների միջնորդութիւնով ոսկրները ամուր
կապած են միմեանց հետ. յօդուածքը պատած են կակուղ և ձգա-
կան աճառներով, նորա համար, որ չը տրորվէին միմեանց վերայ.
այլև ունին պինդ կապեր, որ մինը միւսի միջից դուրս չը պրծնի:
Յօգուածների գլուխքը և յօդուածների ամանիկքը պատած են ներ-
սից մի անշտի կոկ աճառով, որանից որոշումէ մի գիջութիւն կը-
կոցունց մէջ տեղումը, անդամների շարժողութիւնը հետաշարժ կա-
ցուցանելու համար: Բոլոր ոսկրները, կապերով և աճառներով մի-
ատորած, բաղկացնումն այն բանը, որ ասումէ Ո՛ւրէ՛ք: Կամ Այն-
ք մարդկային մարմնի, Նոցա թիւը համարումն մօտ 261, Ոսկր-
ները ունին կէս մի փողովակաձև, և կէս մի տափարակ ու լըյն կեր-
պարանք, և շատերը ներսից դատարկ են: Ար 32 ատամները պատ-
կանումն նոյնպէս ոսկրներին: Ահա ոսկրներից զանազանութիւնն սո-
քա այն բանով, որ իւրեանց պսակների վերայ պատած են ոչ թէ
մի քնքուշ նիւթով, այլ մի ամուր ազականիւթի պէս բանով: Ոս-
կրների գատարկութիւնը պարունակելով իւր մէջ փոքրիկ ուղեղը,
պատած է ոսկրակից նուրը մաշկով: Բոլոր Ակելետը բաժանումն ե-
րեք կարգ. Գլը-ի, Իւր և Ատոր: Գլի սկաւառակը բաղկանումէ
զանազան համակարգած մասներից, թէպէտ, հարեանցի նայելով, ե-
րևումէր բաղկացած մի կոտորից: Այդ մասունքը էին Գլ-ի, Գլ-
ի և Գլ-ի սկաւառակը: Իւրսի վերայ կան քիթի, արտասուքի և քիմ-
քի ոսկրները. սոքա ձևացնումն ծնօտի փոսերը. վերին և ստորին
ծնօտների մէջ ամրացած են ատամները: Ողնաշարը, կուրծքը և տաշտը
բաղադրումն Իրանք. ողնաշար է մի սիւն, բաղկացած 24 ողնական
ոսկրներից, որ վեր է պահում գլուխը: Նորա վերին ծայրումը կան
ևս թմն պարանոցական ոսկրներ. ապա հետևումն 12 ողնական ոսկր-
ներ քամակի վերայ, ապա 5 ողնական ոսկրներ մէջքի վերայ: Քա-
մակի ողնական ոսկրների վերայ շատ ամուր կապերով հաստատած
Ա՛ն Է.

են կողերը, որոնցից ետմն հատ կորացած են և ձևացնումն աղեղ-
 ներ, որ միաւորվումն կուրծքի տափակ ու նեղ ոսկրի հետ, մեջ տե-
 ղումը: Նոքա շրջապատումն կուրծքի փոսը: Էինգ միւս կողերը կուրծ-
 քի ոսկրին շին այնպէս խիտ մտտակայ, ինչպէս վերինը, և ասվու-
 մնն քիտ կամ քիտ կողեր: Այն տեղ, ինչ տեղ վերջանում է ող-
 նաշարը, ևրկու կողմից գտանվումն Անունն ասած ոսկրները. սո-
 քա միաւորված են միւսերի հետ և ձևակերպումն մի տաշտ, և այս
 պատճառով ասվումն Տաշտային ոսկրներ: Ծայրութեննրին պատ-
 կանումն ձեռերը և ոտերը, որ շատ նման են միմեանց, որ և նոյն-
 պէս բաղկանումն զանազան առանձին մասներէց. ձեռը ունի ևրկը
 կարգ. Արմատ, Միջնաձեռն և Մատեր: Ոտերը բաղկանումն աղբրնե-
 ռից, սրունդներէց և ոտնաթափերէց: Աղբրը սկանվում է տաշտային
 ոսկրներէց և հասանում մինչև ծունկերը. ծնկածալի տակից պարզ
 վում սրունդը, ձգվելով մինչև ոտնաթափը:

Այս բոլոր ոսկրները յառաջուց լինումն կակուղ և ամուսյ-
 ին, բայց առ փոքր փոքր կարծրանումն և ամրանումն: Չոր օրի-
 նակ, ևրկտաների մեջ բոլոր գլխի սկաւառակը կակուղ է և ունի
 բաց տեղեր, մորթով ծածկած վերայից, որ փակվումն յետոյ: 15
 տարեկան, և քանի մինրի մեջ 20 տարեկան հասակումը միայն, կա-
 տարն լայպէս ամրանումն ոսկրները. ձերութեան ժամանակին նոքա
 լինումն աւելի կոշտ և բեկանուտ (հեշտ փշրելի):

Մասնակից և մասնակից:

Մասնակիցները գործը այն է, որ ջիղերի աղեղցութենով շար-
 ժեն մարմինը, և սոքա էին, որոնցից բաղկանում էր համարն թէ բո-
 լոր մարմինը: Մարմնի համարէն մասնակիցը բաղկանում է մտ 238 ջոկ
 ջոկ բաժիններէց, որ, մկնածն բոլորակված, ևրկու բարակ կապերով
 ամրացած էին ոսկրների վերայ: Ահա սոքա են մասնակիցները: Ամե-
 նայն մասկուղ բաղկանում առանձին թեղերէց, որ շատ անգամ ա-
 ուաւել բարակ էին, քան թէ հասարակ թեղերը և պատած նուրբ
 մորթով, կամ աղխասկաւոր ասած մաշկովը: Այն ոյժը որանով
 մասնակիցը կձկվումն և պարզվումն, անշտի մեծ է, և ասվում
 էր զորութիւնը: Այս զորութիւնը կէս մի ներգործում է մեր կամքով,
 զոր օրինակ, ևրբ որ շարժումներ մեր ձեռքը կամ ոտքը, ևրբ որ
 քայլումներ, աշխատումներ, վեր ենք կախում մի բան կամ ըմբռ-
 նումներ, և կէս մի ակամայ, զոր օրինակ սրտի զարկողութեան, շին-
 շտութեան մեջ: Մի քանի մասկուղ այնպիսի ամենխնամտութեամբ
 կարգադրած են Արարչից, որ ևրբէք շին վաստակում և շին դա-

դարում ներգործելուց, այլ միշտ և հանապազ շարժողութեան մէջ
են և, ասեա թէ, երբէք հանգստանում չեն:

Սէրոբ. Աբէ-նէ չըն-է-յ--թե-նէ ք-ը-ք-ը-նէ, Է-մ թէ -ը-նէ Գ-ը-ն-է-ը-ն-
թե-նէ -ն-է-ն-է-ը, Է-մ թէ ե-ը-նէ:

Աիրտը մի գատարկ մարմին է, բաղկացած ամուր մակղէն կա-
պերից և զետեղված է կուրծքի փոսումը մի մաշկեղէն պարկի մէջ
որ ասվում է Երկրքարդին: Արտի բոլոր գոգաւորութիւնը բաժան-
վում է երկայնութեամբ երկու փոս, որ ասվում են սրտի սենեակներ,
և ամեն մի սենեակը ունի դարձեալ երկու գոգաւորութիւն: ԱՅտ,
այս զանազան սրտասենեակների հետ կապակից են արիւնատար ե-
րակները որ էին մաշկեղէն փողովակներ, որոնցով արիւնը սրտի մի-
ջից հոսում է դէպ ի մարմնի ամենայն մասունքը: Արտի գործակատա-
րութիւնը այն է, որ արիւնը տանի հասուցանէ մարմնի ամենահե-
ռաւոր մասներին և յետոյ դարձեալ ընդունի նորան, որ միւսանգամ
զուրա թողու իւրեանից. այս բանը ասվում է արիւնխաղութիւն,
կամ թէ արիւնի Շրջագայութիւն: Դա էր պատճառը, որ միրտը ամ-
ենաաստիկ զորութեամբ փոխ առ փոխ կծկվում և պարզվում: Ա-
րիւնը նախ և յառաջ մտանում է արտա սնունտով երակի մէջ և սո-
րանից թափվում է երկու աւելի փոքր երակների, ապա ևս աւելի
փոքրների մէջ, որ հաւասարապէս ճիւղաւորված էին մարմնումը: Արտ
որ արիւնը պիտոյ է վերագանայ դէպ ի սիրտը, ընտրում է իւր հա-
մար այլ ճանապարհ, այսինքն այն աւելի նուրբ երակներով որ աս-
վում են արիւնարեր երակներ (Վէնայք), և ներս է թափվում շա-
կողման սրտասենեակի մէջ, որ ապա միւսանգամ շարունակէ իւր ճա-
նապարհորդութիւնը մարմնի մէջ: Արարիչը այնպիսի խմատութեամբ
անորինած է, որ բոլոր արիւնը պիտոյ է կատարէ իւր ճանապար-
հորդութիւնը թոքերի միջով, պատճառ, թոքերը լինելով մի փուխ,
սպնդային հիւսուած որ անդադար լի էր մարդու ներս շնչած օ-
դովը, ուրմն և արիւնը անցանելով թոքերի միջից, հօլանում և
զուարթանում: Այն ճանապարհը որ արիւնը իւր շրջանաւորութեան
մէջ պիտոյ է կատարէր, ունի 150 ոտնաչափ երկայնութիւն. ի վե-
րայ այդք ամենայնի, նա կատարում այդ ճանապարհը մի բոպէի մէջ:
Գարդուս արիւնի ջերմութիւնը ունի 29 աստիճան Բեռլինի ջեր-
մաչափի վերայ. նորա մէջ գտանված բոլոր արիւնի չափը սահմա-
նումն 24—30 ֆունտ:

Առողջ մարդու սիրտը, մի բոպէի մէջ, դարկում 60ից մինչև
80 անգամ, ուրմն մի ժամի մէջ 3600 անգամ: Ինչքան արժանի

է դարմանալու այս բանը, մանաւանդ եթէ մտածէինք, թէ սիրտը
ինքն ըստ ինքեան շարժուամէ առանց մի իրժանի կամ գրգռողութեան
գուրսիցը. ինչպէս անպատմելի է Արարչի ամենիմաստութիւնը, որ
սյնպէս էր տնօրինած մեր սիրտը, որ սորա զարկողութիւնը կամ
թէ կծկողութիւնը և պարզողութիւնը չէ կախ մարդկային կամբից,
այլ լինումէ առանց նորա կամքին և գիտութեանը: Բայց եթէ այդ
բանը կախ լինէր մարդկային կամբից, ինչպէս հենց կարող էր պա-
տահել, որ մեք որպէս և իցէ զանցառու լինէինք այդ մասին. այ-
նուհետև մեր կենդանութիւնը պիտոյ է վերջանար իսկոյն:

Այժմէ դու բորբոքված էիր, ապա քո բոլոր մարմնիցը դուրս
է գալիս մի ջրային խոնաւութիւն, որ սալումէ քրտէ՛ք կամ Գուլշ-
չէ: Որովհետև քրտինքը այն ժամանակին միայն դուրս է թորում
մարմնիցը, երբ որ արիւնը ջերմութենից, վաղելուց կամ թէ աշ-
խատութենից սկսած էր շարժվիլ անսովոր արագութենով, ապա
յսպանի է դորանից, որ քրտինքը քամումէ արիւնից: Արտասուքը
պատկանումէն նոյնպէս ջրային գիջութեններին, որ դուրս է բըղ-
խեցնում արիւնը. նոքա դուրս են բղխում փոքրիկ փամփուշտնե-
րից, որ սալումէն արտասուքի մասներ և զետեղված են աչքերի
փոսերի մէջ: Արտասուքի գիջութիւնը շատ օգտակար էր աչքերին,
որովհետև զա պահպանումէ աչքը չորութենից և ձեռնտու է նորա
շարժողութեանը: Այս գիջութիւնը զործակատար է նոյնպէս աչքե-
րի մաքրութեան համար. պատճառ, նա մի և նոյն միջոցին լուանու-
մէ և փոշին և այլ միս ապականութիւնք, ընկած աչքի մէջ. և այս
պատճառով աստուածային բարութիւնը այնպէս է սահմանել, որ ար-
տասուքը իսկոյն թափումէին աչքերից, երբ որ ընկած էր նոցա մէջ
փոշի կամ թէ այլ որ և իցէ կեղտ: Մեր մարմնից անդադար դուրս
են գալիս ջրային գոլորչիք, այն և այն ժամանակը, երբ չէինք քըր-
տնում. այս գոլորչիքը գոյանումէն նոյնպէս արիւնից: Մի այլ աղա-
համ խոնաւութիւն, Մեղք, ամեն օր և շատ յամախ որոշումէ ա-
րիւնից: Այս մեղի պատրաստութիւնը լինումէ երկկամուրքի մէջ, որ
զբաժնէ ինն ողնաշարի ստորին մասի մտ, որ և տանումէն մեղը դէպ
ի միզի փամփուշտը: Այս պատճառով, երկկամուրքը պարունակու-
մէն շատ արիւնային անօթներ, որոնց միջից անցնումէ արիւնը, որ
ազատվի ջրային և աղային գիջութեններից:

Թիւրքի և Հնչուրի մասին:

Այլուրճքի փոսը, ինչ տեղ զբաժնէ սիրտը թորքերի մէջ, ունի
մի միջնապատ որ բաժանումէ այդ փոսը փորից. այս սահմանապատը

բաղկանում և ցամաքերակ մուսկուլներին որ պարզած էին մաշկի պէս. դորան ստումնն Միջոցամորժը (դիաֆրագմա) կուրծքի և փորի մէջ: Նա բաղկանում փափուկ մկնամիսերից, այն պատճառով, որ մի գուցէ քնքուշ թոքերը, որ հասանումէին կուրծքի և փորի միջոցապատին, ճնշվէին և տրորվէին միմեանց վերայ:

Մեր մէջ գտանված երկու թոքերից մինը դրած է աջակողմեան կրծափոսի և միւսը ձախակողմեան կրծափոսի մէջ. այս պատճառով մինը ասվում և աջակողմեան և միւսը ձախակողմեան թոք: Բութերը են փափուկ, սպիգային մաքսմիներ և պարունակումն շատ օդային անօթիկներ կամ օդեղէն փամփու շտիկներ:

Բայց թէ օդը ինչպէս է ներս մտանում թոքերի մէջ, կը հարցանէիք դուք, ազնիւ մանուկներ. ահա պատմէք այս տեղ համառօտապէս: Պարանոցի յառաջամասնի վերայ կարող էք դուք խեղճ մորժի տակին, շուշափել մի փոքրիկ փողովակ, որ բաղկանում մի քանի ածառային օղերից. այս էր Շնչափողը: Որովհետև սա պիտոյ է տանէր օդը երկու թոքերի մէջ ևս, այդ պատճառով, երբ որ նա մտանում թոքերին, բաժանվում և երկու ճիւղ, որոնց միջնորդելով ներս շնչած օդը անցանում թոքերի մէջ: Բերանով և բթով ներս ենք ձգում օդը. սա բերանի յետնակողմովը, որ ասվում կոկորդ, ներս է մտանում շնչափողի բացուածի մէջ, որ գլխումն էր: Այս բացուածը շատ նեղ է և նման է մի ձեղքի: Այն միջոցին, երբ որ ներս շնչած օդը միւսանդամ դուրս է գնում այս նեղ ձեղքից, յառաջանում մի հնչիւն, որ ասումնք Յ-ն, և այդ պատճառով շնչափողի մուտքը, ասումն կ-ր-ր-ի ք-ո-ո-ո: Ամենայն կերակուր, որ ուտումնք, պիտոյ է այս շնչափողի բացուածի վերայից անց կենայ, որ հասանէ աւելի հեռակայ, դէպ ի յետին կողմը դրած, կերակուր ընդունող փողովակին. և այս խորհրդով կոկորդի ձեղքը ունի իւր վերայ մի խոփ. պատճառ, եթէ չը լինէր այս խոփը, շատ հեշտ կարող էր պատահել, որ ծամած կերակուրը մտըր ընկնէր շնչողական փողի մէջ, և եթէ պատահէց այս, ապա պիտոյ է շնչակաուր լինի մարդը:

(Պըր ինքն ըստ ինքեան շնչափողովը անցանում դէպ ի թոքերի օդային անօթիկները, և այս միջոցին կուրծքի փոսը լայնանում կուրծքի և փորի միջոցամորժովը, կողերովը և փորի մկնամիսերովը: Երբ որ կուրծքի փոսը դարձեալ կծկվում, ապա ներս շնչած օդը դուրս է ձգվում օդային անօթիկներից և դուրս է գալիս շնչափողովը, ձանապարհ տալով, որ մի նոր շնչելի օդ յաջորդէ նորա տեղը:

Այժմ խնդրեմ ուշադիր լինել այն օգտին, որ շնչատուժիւնը
ունի մարդու համար: Այս բանովը նախ և յառաջ հովանումէ ար-
իւնը թորերի մէջ, ուր և անդադար նորոգումներ օդը շնչաու-
թեան միջնորդութենով, և հովանալով աղատումներ նոյնպէս իւր
անմարուր մասերից, որովհետեւ սքքա շոգիներն պէս, երբ որ ար-
իւնը անցանումներ թորերի միջից, բաժանումներն, և դուրս գնացող
օդի հետ փարատումներն: Սորանից հետ էր հասկանալ, որ այն սե-
նեկի մէջ, ուր կային շատ մարդիկ միասին, օդը վերջապէս ապա-
կանումէ և ծանրանումէ: Բայց սորա հակառակ, արիւնը զարձեւալ
հանումէ ներս շնչած օդից նորա աւելի ընտիր մասները և այդպէս
աւելի լաւանում շնչաուժիւնով: Այս լաւափոխութիւնը արիւնի
կարող է միայն յառաջանալ այն ժամանակը, երբ որ թորերը ըն-
դունումն իւրեանց մէջ զալար և մաքուր օդ, բայց եթէ օդը չէր
մաքուր և զալար, ապա ոչ թէ չէ լաւանում արիւնը, այլ և աւե-
լի վատանումէ, և մարդս զգումէ վշատութիւն և ներքին բորբոքու-
թիւն: Այս պատճառով, ամենեին չէ կարելի առողջ և զուարթ լի-
նել մի սենեկի մէջ, որ լցուած էր փխսակար շոգիներով, կամ թէ
ուր պատահանքը երբեք բաց չէին լինում:

Արովհետեւ ստամոքքը, այս մորթեղէն կամ մաշկեղէն պարկը,
զրած է կուրծքի և փորի միջոցամորթի մօտ, և այս միջոցապատը
շարժումէ շնչաուժիւնով, ապա և շնչաուժիւնը ձեռնտու է շար-
ժողութեանը ստամոքի և փորի այլ մասերին, որ կասկակից են ստա-
մոքի հետ: Ահա մի այլ օգուտ, որ հասուցանումէ մեզ շնչաու-
թիւնը, Գորա վերայ յաւելացնենք և այն օգուտը, որ շնչաուժե-
նով յառաջանումէ ձայնը. պատճառ, հնչիւնքը զցայնումն այն ժա-
մանակին միայն, երբ որ մեք շնչափողիցը արձակումնք օդ և սա
դուրս է թռչում կոկորդի բացուածից:

Թէ Էնչու է Լնստ Բորոքութիւնը:

Եթէ մեք կամենումնք մեր մարմինը առողջ պահպանել, ապա
ամեն օր պիտոյ էր մեզ կերակուր ընդունել, որովհետեւ արիւնը ան-
դադար մաշումէ և նուազումէ կէս մի դուրս արձակելով գոլորշի-
ներ, և կէս մի անդարար հիւթերը բաժանելով մարմնի զանազան
անդամներին և տալով նոցա կենդանական կարողութիւն: Այս կու-
րուստը արիւնի պիտոյ է վերստին լցուցանել, և այս լինումէ կերա-
կուր ընդունելով: Կերակուրը մարսումէ, այսինքն փոխումէ հիւթ
և արիւն, զանազան գործարաններով: Բերանը է առաջին մարտղա-
կան գործարանը մարմնի համար: Այն միջոցին, երբ որ ամուր կե-

րակուրը միջնորդութեանով լեզուի, որ նշոնպէս մինամիս է, պահպու-
մէ ընթացի մէջ, ատամները աշխատումն ծամելով նորան. նշոն մի-
ջողին կերակուրը խառնվում մի հեղանիս թի հետ, որ ասվումէ Լ-Գ-
Յ-Ն-Կ, որ և դոյանումէ ընթացի մէջ կըսած փոքրիկ փամփուշաներից,
որ ասվումն Լ-Գ-Յ-Ն-Կ Բ-Ն-Կ:

Այլ կրեւումը ասածից յայտնի է մեզ ահա, թէ կոկորդի մէջ,
դէպ ի յետին կողմը, շնչափողի մօտ, մի այլ փողովակ ունի իւր
բացուածը, որ ասվումէ Կերակրափող: Օտամած ու լորձուներով պա-
տած կերակուրը կոկորդի միջով անցանումէ դէպ ի կերակուր ընդու-
նող փողովակը որ այս պատճառով պատկանումէ մարտոյ թեան գոր-
ծարաններին: Կերակրափողի առաւել մեծ մասը գտանվումէ փորափոսի
մէջ. այս փոսը բաժանած է կուրծքի փոսից այն միջոցամանչով որ
կայ կուրծքի և փորի մէջ. բայց սաշտային ոսկրներովը փակվումէ
նա ներքեից: Այժմ հասկանալի է ահա, թէ ինչ պատճառով այս
ոսկրները ձևացած են տաշտայէս, որովհետև նորա պիտոյ է պարու-
նակէին կերակուր ընդունող փողովակի ստորին վերջերը որ ասվու-
մն Եղիքներ:

Այլ թէ կամենումք իմանալ, թէ կերակուր ընդունող փողովակը
ինչպէս է հասանում մինչև փորը, ապա միտ առէք, որ նա սրտա-
պատենի (Պերիքարդիոնի) քամակից, կուրծքի ողնաշարի երկու-
նու թեկնով անցանումէ դէպ ի միջոցամորթը և այն տեղից մի բաց-
ուածով ցած է իջանում դէպ ի փորը: Համառօտ ասեմ, կերակուր
ընդունող փողովակը ներս մտանելով փորի մէջ, շատ լայնանումէ,
ձևաւորվելով որպէս կոնուս:

Ատամքը, որ լինելով մի խոտորնակ դրու թեկամը պարկի պէս
մարմին բաղկանումը շատ թաղանթն էրից, զետեղված է առաջին կար-
գումը, նայելով նորա մերձակայութեանը միջոցամորթին. խիտ կա-
պակից է կերակուր ընդունող փողովակի հետ և իւր աջակողմովը
հպուստվումէ լեարդին, բայց ձախակողմովը փայծեակին: Այսպէս,
կերակրափողից գնումէ կերակուրը ուղղակի դէպ ի ստամոք, ներս
մտանելով նորա վերին բացուածից, որ ասվումէ ստամոքի ընթացի
Այս տեղ կերակուրի հետ խառնվումէ մի կծու հիւթ, որ ստամոքի
շարժողութեանով գոյանումէ այն փոքրիկ փամփուշաներից որ դրած
էին ստամոքի պատաններին մէջ. դա ասվումէ ստամոքի հիւթ: Բայց
կերակուրը չէ մնում միշտ ստամոքի մէջ, այլ նորանից փոխանցու-
մէ աղիքներին մէջ. ապա ուրեմն ստամոքը, բայց ի ընթացից, ունի և
այլ բացուած որանով կերակուրը տարվումէ աղիքներին մէջ: Աղիք-
ները են կակուղ փողովակներ, ողորկ և ներքուստ խժապատ մոր-

Թից բաղկացած. դորա ոչինչ այլ բան չեն, և թէ ոչ, մի մեծ կանաւ, կամ փողովակ, որ վեցապատիկ աւելի երկար էր քան թէ ինքը մարմինը: Այնու ամենայնիւ, դորա ամենեին բարւոք տեղաորովումէին փորի մէջ, բայտ որում ունին զալարածոյ դրուձիւն: Այս փողովակի վերին մասը ասվումէ Տասերկու մասնաշափ, բայց ստորին մասը, յետանցական կամ ուղիղ աղէք: Կերակուրը որ ստամոքի մէջ փոխվել է խիւս, տասերկու մասնաշափ աղէքի մէջ միւսանգամ աւելի մանր մալվումէ նորա ուժգին մուսկուլեան թելերի ճնշողութենով, զանգրվումէ և խառնվումէ լեղու հետ որ մի գառն և խժային գիջութիւն էր: Այս խառնութենով, սննդական մասունքը բաժանվումեն կերակրից և յետոյ անցանումեն ուրիշ աղէքների մէջ, որ ապա յեղափոխումեն նորանց մի սպիտակ կաթնանման հեղանիւթ, որ ասվումէ սննդական հիւթ:

Շուտ կարող էիք դուք գուշակել, որ աղէքները պիտոյ է մի անդարար շարժողութեան մէջ գտանվէին, այնպէս որ կերակրախիւսը մի աղէքից փոխադրվէր միւս աղէքի մէջ, և նոյն միջոցին մանրանար աւելի: Աղէքների, որպէս և ստամոքի շարժողութիւնը որդնանման է, այսինքն, նորա շարժվումեն համարեա թէ այնպէս, ինչպէս սողուն որդն: Բայց որովհետև աղէքները փորի մէջ դրած են զուգախառնած միմեանց հետ, ապա անզազար շարժվելով, շատ հեշտ կարող էին տրորել միմեանց և խառնալնդորովիլ: Այս բանիս խափան լինելու համար, աղէքները կապած են միմեանց հետ մի ճարպապատ մաշկով, որ ասվումեն Միջընդերք (Մեզենթեր), Մի այլ, նոյնպէս խղալից մորթ, ճարպաթաղանթ անունով, պահումէ բոլոր աղէքները, որպէս թէ մի պարկի մէջ և չէ թողում, որ նորա աճելով միանային փորի մաշկի հետ: Մաստիկ վեր թռչելուց կամ վայր ընկնելուց, կամ թէ չափազանց լարելուց իւր զորութիւնը, այլև մի ծանրութիւն բարձրացնելու ժամանակին, կարող է պատուովիլ ճարպաթաղանթը. ապա, աղէքները դուրս գալով իւրեանց կայարանից, հասանումէ մարդուն այն ցաւը որ ասումենք փոշտանկութիւն կամ Աղէթափութիւն:

Եւ արդը որ փորտիքների առաւել մեծն է, զործակատար է պատրաստելով լեղին արիւնից, Նա գտանվումէ իսկոյն միջոցամորթի տակին և ծածկումէ ստամոքի աջակողմը. բայց փայծնաղը, որ դրած է ստամոքի ձախակողմումը և խիտ կապակից է նորա հետ, օգնական է մարտողութեանը, որովհետև նա բերումէ արիւնը լերդի մէջ և տալիս է նորան կարողութիւն պատրաստելու լեղին: Փայծնի կերպարանքը նման է լեղուին, ունի երկայնաձև բոլորակութիւն

և բաղկանումէ բազմաթիւ արիւննդէն անօթներից և աղիւսակաւոր մաշկից, և այս պատճառով սպնդային է:

Ընդհանրապէս սիրելի է երկխոյր, տեսանումք զուր, որ ստամոքի կծու հիւթը չէ միայնակ գործակատարը կերակրի մարտողութեան և վերլուծութեան մէջ, այլ թէ այդ բանին ձեռնառու է նոյնպէս ստամոքի և աղիքների որդնանման շարժողութիւնը, գորանից յառաջացած ջերմութիւնը, այլէ միայն օդը որ պարունակումէր կերակրի մէջ: Մարտողութեանը օգնական էր նմանապէս, ինչպէս ծանօթութիւն տուեցինք վերևումը, և լեղին մի քանի այլ հիւթերի հետ միասին:

Սնդարար հիւթը անց կենալով բարակ աղիքների միջից, մածնում սոցա ներքին մորթի վերայ, և այս տեղ ներս են ծծում այդ հիւթը փոքրիկ անօթներ, որ ասվումն կաթննդէն անօթիկներ, որովհետև նորա կերակրի խիւսիցը զուրս են հանում մի նուրբ կաթնանման հիւթ: Բնական է, որ այս խիւսը այդ պատճառով աւելի թանձրանում, և շեղ (նիշար, սնակուշտական) աղիքումը, ինչ տեղ գալիս էր յետոյ, համարեա թէ ամենին կորուսանում էր հեղանուութիւնը, որովհետև կաթննդէն անօթիկները անդադար զուրս են ծծում նորանից կաթնային հիւթը: Ինչ որ, այս զուրս ծծելուց յետոյ, մնում էր աղիքի վերջումը, անպիտան էր մարմնի սնունդի համար: Այս պատճառով բնութիւնը տեղափոխումէ նորան հաստ աղիքի մէջ, և սորա միջովը, մանաւանդ թէ յետանցական ասած աղիքովը զուրս է ձգում մարմնիցը, որովհետև յետանցական աղիքի մի ծայրը բացվումէ մարդու յետակողման մասնումը: Այն առատ խժանիւթը որ գտանվումէ յետանցական աղիքի մէջ, օգնական էր, կոշտացած ապաւտը հրաժարեցնելու և նորա կոշտութիւնը անջնաս կացուցանելու աղիքի համար: Առողջ մարդու մէջ, գիշեր ու ցերեկ, այս մարտողութիւնը կատարվումէ մի, կամ երկու անգամ: Ըստ սովորութենով կարելի է այն տեղ հասուցանել, որ այդ կարիքը լցուցանվէր մի սահմանեալ ժամանակում:

Սնդական հիւթը, ինչպէս բնցինք վերևումը, պիտոյ է առ փոքր փոքր յեղափոխվի արիւն, որ այդպէս հասուցանէ արիւնին միշտ նոր և թարմ մասներ: Այս պատճառով նա աւելի անօրանումէ Միջնդերքի մասններովը, որոնց մէջ պարունակած է ջրալի հեղանիւթ, ապա Անալքովը կամ արիւնադարձական երակներով տարվումէ դէպ ի սիրտը, որ և ոչ այլապէս, եթէ ոչ մի քանի ժամից յետոյ յեղափոխվումէ արիւն: Այս յեղափոխութիւնը լինում է նորանով, որ սիրտը իւր մուսկուլների զօրութենով սեղմումէ և տրորումէ կաթննդէն հիւթի հետ խառնած արիւնը:

Ուրբ. Ոչնչին արեւելեան Եւրոպայի *):

Ղաւբ. գիտէք ահա, սիրելի մանուկներ, որ երկարածն բոլորակ ոսկրը որ բարկացնումէ գլխի վերին և ստորին մասը, առումն Սկաւառակ. բայց խօսելով ճշդապէս, պիտոյ էր ասել նորան Ուղեղի սկաւառակ, որովհետեւ նա ստացել է իւր անունը ուղեղից, որ դրած էր սկաւառակի ներսումը: Ուղեղը գլխի ամենակաւուղ մասն է և բոլոր մարմնի առաւել կարեւոր և նուրբ բաժինը. հասանելով նորան մի շատ փոքր վնաս, կարող էր շատ անգամ խեղճն յառաջանալ մահ: Զարմացէք Աստուծոյ ամենիմաստովեան վերայ, որ այդ նուրբ մասը շրջապատել է ոսկրներով, որ նորա համար մի ամուր, անթափանցելի վահանի փոխանակ էին. միտ առէք նշնպէս, որ չափահասների ուղեղը ունի հաղիւ թէ Յ ֆունտ կշիւ, բայց այդու ամենայնիւ պարունակումէ վեցերորդ մասը արիւնի որ կայ մարդու մարմնի մէջ:

Ուղեղից և ողնական ուղեղի երակից դուրս են գալիս շատ, սպիտակ թելեր և կապեր զանազան հաստութեամբով, որ տարածվումն մարդկային մարմնի համարեալ թէ բոլոր բաժիններումը: Նորանց առումն Զիւրբ և նորա կապած էին միմեանց հետ կամ թէ շարահետաւ. — դրա ամենքեան արձակվումն երկու երկու, Ու-

*) Այս բառը երկուսն լինելով հայերէնումը, պիտոյ էր այս տեղ փոքր ինչ ճանօթարանութիւն գիտունների համար. բայց այդ երկզիտութիւնը ունի մի լնդհանուր պատճառ: Ինչ որ հայերէն ասումը ձեռք կամ ձեւ, նոյն է ինչ որ Յունարէն առումն νευρον, լատինարէն nervus, այսինչն մարդկեղէն և շնչաւոր մարմնի մէջ գտանված զիւր, յողակապը կամ թէ մանուանդ ոսկրկապը, միմաստապը, որոնցից կախ է մարմնի բոլոր լարողական գործութիւնը և ամբութիւնը: νευρον բառը նշանակումէ յունարէնումը և մի լար կամ կապ, շինած շնչաւորների ջլերից, այլև աղեղի լարը. ունի և այլ նշանակութիւնը, զոր օրինակ աղբը նուազարանի պատրաստած շնչաւորների ջլերից. ներբաժնէք բուսականի կազմածի մէջ, որ էին փխանակ աչ ջլերի որ կային շնչաւորների մէջ Այլարաններն. լարողական գործութիւն, ամբութիւն, ազդուութիւն, մարմնի ոյժ: Բայց բառս νευρον կամ nervus, ուղեղից դուրս արձակվող զղայական գործարանների նշանակութեամբով, գործ է անում գիտութեան մէջ սկսեալ Արիստոտէլից միայն: Սորա սկզբնական և յետոյ ժամանակի նշանակութիւնը բացարարեալ յետոյ, պիտոյ է ասել թէ Հայոց բուն բառը է ջիւղ կամ ջիւղ որ աշխարհարտումը ունի միայն բոլոր նշանակութիւնը յաճակաւն վնջոն և լատինարանին nervus, մինչև Արիստոտէլս. բայց մեք նոյն բառովը, ինչպէս այժմեան Եւրոպացիք, հասկանումենք այս տեղ այն բառը, որ Արիստոտէլից յետոյ հասկացվումէ գործով գիտութեան մէջ:

ղեղից ճիւղաւորութեան տասն և մի զոյգը, բայց ողնաշարական երակից աւելի քան թէ երեսուն զոյգը: Ջիղերը էին մեր մարմնի անշտի կարևոր և անհրաժարելի մասները, որովհետև նոցա զրգուակաւնութենովը միայն կարող ենք մեք զգացողութիւն ունենալ: Այս պատճառով մեր մարմնի այն մասունքը միայն զգումն, որոնց միջից անցանումն ջիղեր, բայց միւսերը, զոր օրինակ մազերը, և դունդնները և ոսկրները ամենեին անզգայ են: Բոլոր ջիղերը հանդիպումն միմեանց ուղեղի մէջ, և այս էր պատճառը, որ եթէ ճնշէիր մարդու ուղեղը, կորուսանումէ նա ամենայն զգայութիւն, որ և նա, որի ձեռաջիղերը կտրած էին միջից, ոչինչ ցաւ էր զգալու իւր ձեռի մէջ, թէ և դանակով կտրէիր նորան: Բայց ջիղերը ոչ թէ միայն զգայութեան, այլև շարժողութեան գործարանք են. պատճառ, եթէ մի ջիղ կտրէիր միջիցը կամ թէ կապէիր վերջից, ապա բոլոր անդամքը, որոնց հասանումէր փնասած կամ կապած ջիղը, կորուսանումն իւրեանց շարժականութիւնը և գոսանումն. մի խօսքով՝ ամենազօրեղ մուսկուլական կաղմածը պիտի անգործ դադարէր, եթէ չը կար ազդեցութիւն ջիղերի կողմից:

Չէրբաննէրէ Բնի:

Վրո բոլոր զգայարաններովը ստանումն զու տպաւորութիւնք և պատկերացնումն քեղ այն բոլոր բաները, որ կային քեզանից դուրս: Կարող էիր զու պատկերացնել քեղ վարդի հոտը, եթէ զու երբէք հոտոտել չես նորան. կարող ևս զու նկարագրել մտքով թնդանօթի արձակումը, կամ սևա գոյնը, եթէ զու ոչ մինք բած էիր, և ոչ միւսը սևած: Պատմիր զու կոյր ծնածին սևա գոյնը, և խուլ ծնածին մի գեղեցիկ նուազածութիւն, ինչքան կարող ես ճիշդ և հասկանալի կերպով. այնու ամենայնիւ նոքա չեն կարող այդ մասին ոչինչ պայծառ պատկերացոյց ստանալ:

Վախ և յառաջ խօսնէր Շառլոթն զգայարանի վերայ: Եթէ կամենումնք իմանալ, արդեօք կոշտ է մի բան, թէ կակուղ, սառն, թէ տաք, խորտարորտ թէ հարթ, սորա համար գործ ենք անում մեր ձեռքերը, և մանաւանդ թէ մատերի ծայրերը, որովհետև սոցա մէջ գտանվում ամենանուրը շոշափութիւնը: Բայց ինչ է պատճառը, որ մեք մատերի ծայրերով կարողանումնք այդպէս նուրբ տպաւորութիւն ստանալ. այս է ահա. նոցա վերայ կայ մի շատ բարակ և փայլուկ մորթ և նոցա մէջ վերջանումն քաղմութիւ ջիղեր. բայց ոչ թէ մատները միայն էին շոշափութեան գործարանք, այլև բոլոր մարմինը: Բո ոչ ամենայն զգայութիւնքը միա-

տեսակ են. Ճշմարիտ չէ՞, որ դու մի անախորժ տպաւորութիւն ես զգում, երբ որ մի ջերմ սենեկից դուրս ես գնում զէպի ցուրտը. բայց քեզ հաճոյ էր ցրտիցը ներս գալ մի ջերմ սենեկի մէջ, Ահա սորանից տեսանումես դու, որ քո զգայութիւնքը այնքան եւս զանազան են, ինչքան եւ տպաւորութիւնքը, որ ներգործումին քո վերայ արտաքին առարկայքը: Եթէ այս տպաւորութիւնքը լծոյլ են, ապա եւ մարմնի զգայութիւնքը լծոյլ են, բայց եթէ նոքա ուժգին են, ապա եւ դու զգումես աւելի սաստիկ ազդեցութիւնք: Երբ է քո զգայութիւնը եւ աւելի զօրաւոր. արդեօք այն միջոցին երբ քո ընկերներից մինը անդգուշութեամբ վայր էր ձգած ոտքիդ վերայ մի ծանր տախտակ, կամ լծէ, երբ նա հաղիւ լծէ կոխած էր քո ոտքը: Ինչքան ցաւեցուցիչ է այն տպաւորութիւնը, երբ ճնշումին քո մատը եղունգի հետ միասին. բայց չէր այնքան ցաւեցուցիչ, եթէ ճնշէին քո ձեռքը, որովհետեւ սա չէ այնպէս զգայուն, ինչպէս մատը: Եթէ մի սուր բան ծակել է գարշապարդ, չէր այնքան զգալի, ինչպէս լինումը, եթէ ծակէր ձեռքդ, որովհետեւ մարդու ոտքի տակումը կայ մի հաստ մորթ որ չափաւորումը ցաւը: Մտաւորութեանով եւ կրթութեանով կարող է անզգայանալ մարմնի որ եւ իցէ մասը, ինչպէս պատահում է դարբիններին, փականագործներին եւ այլն: Որովհետեւ այս մարդիկը անդադար գործ ունին կրակի հետ, եւ ամենայն օր աշխատումեն ծանր կուաններով, այդ պատճառով նոցա ձեռերի ներքին երեսի վերայ բուսանում է մի այնպիսի հաստ կաշի, որ նոքա բաւական երկար ժամանակ կարող էին պահել ձեռքի մէջ մի վառուն երկաթ, առանց ցաւ զգալու: Բայց ինչ իրողութեան վերայ հիմնած էր այս զգայութիւնը. կէս մի տպաւորութեան որպիսութեանների վերայ եւ կէս մի այն բանի վերայ, լծէ ինչպէս մեծ կամ փոքր էր զգայականութիւնը այն անդամի որ ընդունումը ազդեցութիւն: Առաւել ուժգին զգացողութիւն ունի մարդը աչքի մէջ, եւ այս պատճառով ամենափոքր շիւղը, որ ընկած էր դորա մէջ, պատճառում է ահա սաստիկ ցաւ:

Դ՛ւրս զգայութիւնը ունի աւելի մօտ նմանութիւն շոշափութեան հետ. լեզուն է ճաշակի գլխաւոր գործարանը. երբ որ դու լեզուի երեսը շոշափումես մատով, ապա զգումես բազմաթիւ փոքրիկ փոքրիկ բարձրութիւնք, որ շատ գրգռական էին, բայց որում այս բարձրութեանների մէջ վերջանումեն ջիղեր. ահա՛ այս պտուկներին պիտոյ է տալ այն բանի պատճառը, որ մարդ զգում է ճաշակ, եւ սորա համար ասումեն նոցա հ՛ւրս ջ՛նէր: Որովհետեւ կերակուրը ունի ոչ միատեսակ բաղկացական մասունք, ուրեմն պիտոյ է ունենայ եւ շատ

այլևայլ ճաշակ. սորանից էր նշոյնպէս, որ նոյն կերակուրքը յառաջացնումն մի մարդու մէջ շատ ակտիւ սոցալոգիկութիւնք, բայց միւսի մէջ, շատ անակտիւ, ուրեմն և մինի համար քաղցրաճաշակ էին, բայց միւսի համար զզուելի Կային մարդիկ որ շն կարող ուտել ամենապատուական կերակուրներ, զոր օրինակ պտուղ, խոզ, որովհետեւ շատ անակտիւ էին նոցա ճաշակի համար: Եւ այս բանը ունի մի բնական պատճառ. որովհետեւ կերակուրքը բերանի մէջ խառնուածն այն տեղ գտանված հիւթերի հետ, և այս հիւթերը ամեն մարդու մէջ չէին միատեսակ, քան այս հիւթերը և մանաւանդ լորձուները շատ ձեռնտու են ճաշակի փոփոխութեանը, այս բանը բացառյալ է հիւանդների որպիսութեանից: Միտք բերեցէք, երբ որ դուք երբ և երբէ հիւանդ էիք, ապա լմումներ ձեզ ամեն բան դառն, և դուք զգում էիք զզուանք ամենալաւ կերակուրներից: Եւ ինչպէս կարող էր այլապէս լինել. ձեր հիւթքը ապականված լինելով, և այս աւերված հիւթերի հետ խառնուելով ձեր կերած կերակուրը, ի հարկէ պիտոյ է ունենար ձեր համար դառն համ: Քող այս. ճաշակը ուսուցանում է մեզ զանազանել աւերված կերակուրը լաւ և թարմ կերակրից և զգուշացնում է այնպիսի կերակուրների գործածութեանից որ կարող էին վնասակար լինել մեզ, ինչպէս նոյն ճաշակը ակտիւ է և կացուցանում մեզ լաւ կերակուրք, բարեհամութիւն տալով նորան:

Ճաշակը իւր համար հաւատարիմ ընկեր ունի Հոգիւնը՝ զգայութիւնը. և Արարիչը խմաստուն խորհրդով հոտառութեան գործարանը, քիթը, դրել է բերանի վերայ, որ մարդը հոտառութեանով ահա փախէր այնպիսի բաներից որ վնասակար էին նորան, յառաջ քան թէ նորա հասած էին նորա բերանին: Բերանը մի փոս է, ոսկրներից ու աճառներից բաղկացած, մի խոտորնակ պատով բաժանած երկու մասն և բացուած աւազուստ և յետուստ: Կորս յետակողման բացուածը տարածվում է մինչև նոյն իսկ կոկորդը. քիթի փոսը ներսից պատած է աւառ խէժով. դորա համար այն մաշկիկը որանով պատած է ներսից, ասվում է խժային մաշկիկ որ ամենին լցուած է մանանրով և խժայից փամփռչտիկներով, որ միշտ, և մանաւանդ խժայից թաղանթի բորբոքութեան ժամանակը (չարբուղիսի մէջ) դուրս են թորում խէժ: Քանձր քիթային խէժը, որ արտասուքի հեղանթի հետ անզաղար իջանում է քիթի մէջ, մինչև արտասուքի փողովակը խանգարված չէր, անօսարնում է և պահպանվում է հեղհեղուկ: Բոլոր զգայութեանների մէջ, Հոտառութիւնը ներգործում է ամենասաստիկ սոցալոգիկութիւնք. պատճառ, մի քանի տեսակ հոտառէտ նիւթերից կարող է յառաջանալ սրտի նուազումը. միւս

տեսակները կարող են զուարթացնել սաստիկ թուլացած սիրտը: Այլ որ քնած ժամանակը ներս է շնչում սաստիկ հոտ ծաղիկների հոտ, նա կարող է ստանալ զարկուած և մեռանել: Այն պատճառը որ խկապէս յառաջացնումէ հոտառութիւնը, այսինքն, հոտը, մի շատ նուրբ անտեսանելի և անչափ հոտանուտ նիւթ է. սակաւ մարմիններ միայն չէին դուրս փչում իւրեանցից հոտ, կամ թէ չէին շողիանում: Ներս շնչելով կամ թէ ներս ձգելով օդը, նորա մէջ պարունակած նուրբ հոտը տարփումէ դէպ ի ամենազոյսուն ջիղերը, որ գտանջումն խժալից թաղանթի մէջ, ինչ տեղ նա գոյացնումէ ապա ապաւորութիւն կամ գրգռականութիւն, որ մէք ստումնք հոտառութիւն: Այլ թէ զիմումնք, երեսներս դէպ ի հողջը դարձուցած, ապա շատ հեռուից, հոտառութեան միջնորդութիւնովը, կարող ենք գուշակել, թէ սրպիսի առարկայք կային մի բացակայ տեղում: Զոր օրինակ հեռուից կարելի է առնուլ վառօդի հոտը, և շատ հեռուից գուշակել, որ գտանջումէր մի տեղ թարմ ճարպ, որովհետև իւղային և աղային մասուները, որ արձակվումէին սյա սաստիկ հոտ մարմիններից, լող են տալիս օդի մէջ և օդի հետ միասին ներս են քարշվում քթի մէջ, ուր նորա գրգռումն ջիղերը որ կային խժալից թաղանթի մէջ և այդպէս յառաջացնումն հոտառութիւնը: Մարդս կարող է սովորել ամենայն հոտերի, այո՛ և այն հոտերին, որ յառաջուց պատճառումէին նորան զգուանք: Բայց ինչու համար Արարիչը պարզեւէ է մեզ հոտոտելիք. անտարակոյս, այն խորհրդով, որ մէք վայելենք զուարթարար անուշահոտութիւնը ծաղիկների և խոտերի, կերակուրների և ըմպելիների, այլև այն խորհրդով, որ կարողանայինք որոշել փեսասկարութիւնը և անփեսասկարութիւնը օդի, կերակրի և ըմպելի բաների, և հոտառութենով զգուշանայինք փեսասկար օդից և փեսասկար կերակուրներից. պատճառ, անուշահոտ կերակուրների մեծ մասը օգտակար էր նոյնպէս, և ժահահոտների մեծ մասը, փեսասկար: Հոտոտելով զգումնք շողիք սենեկի մէջ, երբ որ այն տեղ կային վառուն ածուխք, կամ թէ երբ որ հնօրը փակած էին յառաջ քան թէ փայտի ածուխքը վառված ու պրծած էին: Հոտոտելիքը զգուշացնումն մեզ մատակայ վտանգից. պատճառ, ով որ քուն կը մտանէ մի շողիկից սենեկի մէջ, ինչպէս առնումն յիմար և անըզգաստ մարդիկ, նորա վերայ գալիս էր մի թմրութիւն որ լինումէ մահու պատճառ:

Այժմ գանք քննելու այն զգայարանը, որ երկխայք, մանաւանդ թէ ուսանելու ժամանակը, պարտական էին գործ դնել, այսինքն Լեւոն Ղազարեան: Չեղ ամեններից յայտնի է որ ականջները

էին լսողութեան գործարարքը, բայց դուք զեռ ևս ամենէն անտեղևակ էք նոցա ներսի կաղմածին և կը զարմանաք, երբ որ ծանօթանայիք նորան: Գուրսից տեսանելի ականջը, այսինքն, այն երկարած և գալարածոյ աճառը որ ունէր այնքան բազմատեսակ խորուփոսք, մեր ականջի ամենափոքր մասն է: Երկարած և բոլորակ գնացքը, որ դուրսի ականջից տանումէ զէպ ի ներսի ականջը, գնալով գնալով աւելի նեղանումէ: Միտ առէք, որ զորան ասումն է՝ **Հարս** քիչ: Գուրս ինքնեղ կարող էք շոշափելով տեղեկանալ, որ լսողական գնացքի արտաքին մասը աճատեղէն է, բայց ներքին մասը սահլեղէն. կարող էք նոյնպէս շոշափելով խմանալ, որ լսողական ճանապարհի մէջ գտանվում մի մածուցիկ հիւլմ, որ պատումէ նորա ներսը և ասվում է՝ **Հարս** քիչ: Եւս հիւլմը զեղին ու զառն է, և ունի այն խորհուրդը, որ չը լնողու սողուններին ներս մտանել ահանջներէ մէջ: Նոյն խորհուրդով գտանվումն այն տեղ փոքրիկ մազեր, որ աճումէն լսողական ճանապարհի նեղ մասի մէջ: Ահանջի կեղտը գործակատար է և որպէս ականջի պաշտպան օդի երեսից, որ, եթէ չը լինէր այդ կեղտը, պիտոյ է սաստիկ զրոյէր լսողական ճանապարհի քնքուշ մաշկը և ցաւ պատճառէր զորանով: Լսողական ճանապարհի ներքին նեղ բացուածը փակած է երկայնած և բոլորակ նուրբ լծաղանձով որ պարզած էր նորա վերայ լծակամորթի պէս և այդ պատճառով ասվումէ նոյնպէս **Հարս** քիչ: Եւս փոքրիկ մորթի քամակից կայ մի փոս որ մի փողովակի միջնորդութենով կապակից է կոկորդի հետ. զա ասվումէ **Հարս** քիչ: Եւս **Հարս** քիչ, և պարունակումէ երեք հատ մանր սակրներ, որ նայելով նոցա առանձին կաղմածին, ասվումն է՝ **Հարս** քիչ, և **Հարս** քիչ: Մուրճի կոթը հանգստանումէ լծակի մորթի վերայ. մուրճի գլխի հետ կապած է սալը և սալի մի կողմը կապած է նոյնպէս ասպանդակի հետ: Արևն, եթէ լծակի մորթը զրոյւում մի ձայնարկութենով որ լծականցումէր ականջի մէջ, ապա և այս երեք մանր սակրները մինը միսի քամակից սկսանումն շարժվել: Քո՞ղ այս. ականջի ներսումը գտանվում մի փողովակ, որ կողինջի խցեմորթի պէս գալարուն է և այդ պատճառով ասվումէ **Հարս** քիչ: Եթէ կամէք գիտել, թէ ինչպէս է կատարվում լսողութեան գործը, ապա ուշադիր եղիք այս բանիս. եթէ դուք դանակով կոծէիք մի ապակեղէն բաժակ, ապա կը լսէիք մի ձայն և կը տեսանէիք, որ բաժակը զողումէ: Եւս պէս ահա զողողալով սկսանումէ շարժվել օդը, որ շրջապատումը բաժակը, և այդպէս յատանումէ այն բանը, որ մէք ասումներ **Հարս** քիչ: Եթէ այս հնչիւնը տարածվումէ, զորա պատճառը

այն է, որ օդի մասնները այնքան ևս խիտ կապակից են միմեանց հետ, ինչպէս և ջրի մասնները: Եթէ զու մի քար ձուլուան ջրի մէջ, սկսուան շարժիլ ոչ թէ այն ջրամասը միայն, ինչ տեղ ընկել է քարը, այլ և բոլոր շրջակայ ջուրը, և մի ալիք բարձրանում է մի ալիքի քամակից: Նոյն բանը լինում է օդի մէջ, և դուք կը հասկանայիք թէ ինչպէս մի հեռուօր զանգակի ձայն հասնում է մեր ականջին, կամ թէ մեր կարող էինք լսել նորան, և թէ ինչպէս էր լինում, որ մեր աւելի լու էինք լսում, երբ որ ականջի արտաքին կողմը յստաջ էինք թռուում, ինչպէս որ առնում են ծանր լսող մարդիկը:

Այժմ մնում է մեզ խօսելու Տէր-Քէն զգայարանի վերայ: Այս զգայութեան գործարաններ են Աչքերը, երեսի վերին մասի վերայ ամրացած այն փոսերի մէջ, որ ասում են Ար-ձուլի: Դուք կարող էք շոշափելով ստուգել, որ այս մասերը բաղկանում են ոսկրոններից և այս էր մի անձառելի իմաստուն սնորհնութիւն Արարչի կողմից, որովհետեւ այս ամուր ոսկրները պահպանում են քնքուշ աչքերը զարկուածների երեսից և շին թողում, որ այնպէս հեշտ հասանէր աչքերին մի փնաս: Նոյն իսկ օգտարեութիւնը ցուցանում են աչքերին արտևանունքը, որովհետեւ աչքերը նոցա մէջ զետեղված են որպէս թէ մի պատուարանի մէջ: Աւերին և ստորին արտևանունքի եղանակներով նկատուէք դուք փոքրիկ մազեր, թերթիկներ, որ գտանվում են խիտ միմեանց մօտ: Այս փոքրիկ մազերը նոյնպէս պաշտպան էին աչքերին, թոյլ չը տալով, որ լուսի շառաիղների բաղնութիւնը միասին հասանէր աչքերին, և յետ պահելով փոշին և այլ բաներ, որ կարող էին ընկնել աչքի մէջ:

Արհու մինամիսք շարժեցնում են արտևանունքը և փակում են նորանց, երբ որ ննջում են: Յօնքերը նոյնպէս օգտակար են, յետ պահելով կծու քրտինքը որ երևում է ճակատի վերայ արագ շարժողութենից կամ թէ ծանր աշխատութենից, որ և, եթէ չը լինէին յօնքը, կարող էր շատ փնասակար լինել աչքերին: Նոյն իսկ աչքը, կամ, ինչպէս ասում է, աչքի խնձորը գնդաձև է. դուրսի և ներսի մերթը որ շրջապատու է աչքի բիբը, ունի պինդ կազմուած, և ասում է Ամուր պատեան: Նորա քամակից և նորա հետ կապակից է մի սեպուղայն անթալից մերթ: Միջին բոլորակ և թափանցիկ մաշկը հաստ է և ասում է Նշխարայ պատեան. սորա քամակից զբաժ է մի այլ մաշկ որ ունի ճառագայթման և գունազոյն շերտեր, որ և ասում է Մի-ձուլի գոթէն կամ թէ Նշխար: Նորա մէջ տեղումը կայ մի բոլորակ բացուած որ ասում է աչքի բէք, նման մի սեաւ բծի: Ինչպէս որ մաշկը պատու է սեաւ մաշկի ներսի կողմը և ասում է

չանցաւ որ Բաղնիկ, որովհետեւ նայելով նորա կազմածին, նման էր ցանցի: Նորան շրջապատումէ մի թափանցիկ մածուցիկ հեղանիւթ, որ ասվումէ Արաբիկ, որովհետեւ նման էր հալած ապակու: Առաջինց, այս ապակենման հեղանիւթի մէջ կայ մի բոլորակաձև փոս, որի մէջ դրած է այն փոքրիկ, պայծառ և թափանցիկ մարմինը, որ ասվումէ Բէրբէլ: Կամ Կրիստալ: Այն տարածութիւնը որ գրտանջումէ եղջերեայ պատնի և բիւրեղանիւթի մէջ, պարունակումէ մի ջրալի գիջութիւն որ ձեռնտու էր աչքի դարձածաներին: Այն խորհրդով որ աչքը կարողանայ շրջվիլ դէպ ի ամենայն կողմ, կարգել է Արարիչը աչքի բբի վերայ վեց մկնամբք:

Վհա, սիրելի մանուկներ, փոքր ի շատե ծանօթացաք դուք այն մասներին, որոնցից բաղկանումէ ձեր աչքը, բայց դուք չը գիտէք դեռ ևս, թէ ինչպէս է կատարվում տեսութեան գործը, այսինքն, թէ ինչ պատճառով դուք պարզապէս որոշումէք ձեր աչքերովը այս կամ այն մարմինը որ դտանվումէր ձեր շրջակայքումը: Խաւար սենեկի մէջ, կամ թէ մում գիշերով դուք չէք կարող տեսանել: Ըոյսը տեսանելի է կացուցանում՝ ձեզ առարկայքը: Ըրտեղէն շտառի դրը բացարձակվելով առարկայիցը, որի վերայ նայումէք դուք, թափանցումեն աչքի գիջութեան պատեանների մէջ և այնպէս կտորտվումեն, որ, հաւաքվելով ցանցատեսակ թաղանթի վերայ, փոքրաձև պատկերացնումեն նորա վերայ առարկայի կերպարանքը, այնպէս, ինչպէս նոյն բանը աւելի մեծ ձևով լինումէ հայտելու մէջ: Եթէ առարկան շատ մոտ էր մեր աչքին, մեք չենք տեսանում նորան, որովհետեւ նորա պատկերը ընկնումէ ցանցատեսակ թաղանթի քամակը, բայց եթէ նա շատ հեռաւոր էր, ապա նոյնպէս չենք տեսնում առարկան, որովհետեւ նորա պատկերը այն միջոցին ընկնումէ ցանցատեսակ թաղանթի առջև: Եթէ մեք առարկայքը չենք տեսնում կրկնապատիկ, թէպէտեւ նորանց նկատումենք հաւասարապէս երկու աչքով, այդ բանի պատճառը այն է, որ տպաւորութիւնը երկու աչքի մէջ ևս լինումէ միատեսակ: Այն մարդիկը որ ինչ և իցէ վատաբաղդ դիպուածով զրկվել են մի աչքից, շատ մեծ չէր նոցա կորուստը պարզատեսութեան կամ թէ սրատեսութեան մասին: Շօշափական զգայութիւնը համարեալ թէ բոլոր առարկաների մէջ պիտայ է օգնէ տեսողական զգայութեանը, եթէ կամենումենք որ և իցէ առարկայի մասին ստանալ կատարեալ, ուղիղ և պայծառ տեղեկութիւն:

Մ-ւիւ, Մ-ւերէ Լ Եւ-Ն-Էրէ:

Մեր բոլոր մարմինը ծածկած է մի կակուղ և ամուր պատե-
նով, որ ասումենք Մ-ւի: Նա կարող է անչափ պարզվիլ, և կծկվե-
լով ապա, միսանգամ ստանալ իւր առաջին կերպարանքը: Սորա-
նից բացայտ է ահա, որ նա ձգական է: Նորա տակից ճիւղաւոր-
ված է անչափ բազմութիւն արիւնալից անօթների, և այդ պատճա-
ռով, նա զանազան տեղերում կապտադոյն է, կամ լժէ կարմրադոյն:
Որովհետև արիւնը անդադար դուրս է լծողում մաշկի միջից ջրալի
գոլորշիք, ապա նորա մէջ գտանվումին և այնպիսի անօթներ կամ
պահարաններ, որ պարունակումին այս հեղանիւթքը: Այլ անօթիկ-
ներ մաշկի մէջ գործակատար են, ներս ծծելով օդը, որ մաշկը ան-
դադար առնումէ և տանումէ մարմին: Մաշկը իւր բոլոր տարածու-
թեան մէջ ունի մեծ գրգռականութիւն. մտտերի ծայրերի վերայ ա-
ռաւել զօրաւոր էր այդ գրգռականութիւնը, և այդ պատճառով շո-
շափութեամբ ստանումենք մէք աւելի ազդու տպաւորութիւն: Շատ
չիղեր վերջանալով անչափ մանր պտուկներով, յառաջացնումեն այս
զգայականութիւնը, որ աւելի նուազումէ այն բարակ մորթովը որա-
նով պատած է իսկական մաշկը. այս բարակ մորթը ասվումէ Վե-
րէ Դ-րէ. սա անզգայ է. սորան կարելի է ծակել ասեղով, առանց
ցաւ պատրաստելու. բայց եթէ նորան տրորէիր կամ սեղմէիր, ինչ-
պէս պատահումէ ծանր ձեռագործերի մէջ, ապա հաստանում նա և
ամրանումէ: Եւ այս էր պատճառը, որ այն մարդիկ, որ հարկադրած
էին պարապել ծանր ձեռագործերի, ունին շատ կոշտ ձեռքեր, և
նոցա շոշափական զգայութիւնը ձեռքերի մէջ մեծ չէր: Այս պատ-
ճառով ամուր էին մարդուս դարշապարքը:

Մաշկի գոյնը բոլոր մարդերի մէջ միատեսակ է, այսինքն սպի-
տակ. պատճառ ամբիկացի մարդու սևութիւնը, Արարացու մոյր գե-
ղին գոյնը, Ամերիկացու պղնձագոյն կարմրութիւնը և Եւրոպացու
սպիտակութիւնը չէին իսկապէս մաշկի գոյնը, այլ այն խժային նիւ-
թի գոյնը, որ ցանցի նման սփռած է վերին մորթի և յատուկ մաշ-
կի մէջ և ասվումէ հ-դ-դ-ից Դ-րէ. բայց որովհետև վերին մորթը բա-
րակ և կիսով չափ լծախնցիկ է, ապա սորա միջից դուրս է փայ-
լում ներքին ճարպալից մորթի գոյնը, և այդպէս և երևումէ, որպէս
լժէ վերին մորթը ունէր այն գոյնը, որ յատկապէս պատկանումը
ճարպալից մորթին:

Մաշկի դուրսի կողմը ըստ մեծի մասին պատած էր մազերով,
որ մի քանի տեղերում միայն բուսանումեն առատապէս և լինումն
ևրկար և հաստ: Միւս տեղերում չը կան նոքա ամեննին, զոր օրի-

նակ գարշապարներէ, ձեռքի ներքին տափարակութեան և արտւա-
նունքի մակերևութի վերայ, Այս մազերը դուրս են գալիս փոքրիկ
գնդակներից որ դրած են աղիասկաւոր մորթի մէջ և մաշկի տակ,
և ասվումն արմատներ: Հազիւ թէ կը հաւատայիք դուք, սիրելի
մանուկներ, թէ ամեն մի և ամենարարակ մազը ունէր մի դատարկ,
ամուր և ձգական փողովակ և լցուած էր հիւթով, որ եթէ ցամա-
քէր, ապա մեռանումէ մազը և դուրս է թափվում: Արմատները տա-
լիս են մազին սնունդ և դորանից էր, որ նա չէր բուսանում վերըս-
տին, և թէ արմատախիւ էր արած. բայց աճումէր լաւ, և թէ նորան
կտրէինք միայն արմատի մտից, Բայց դուք կը հարցնէիք, ինչ օ-
գուտ կար մազերի այդքան բազմութենից. նոցա օգուտը այն է մա-
նուանդ, որ նոքա զոյացնումն մի մածուցիկ և ճարպալից հեղանիւթ
և տաքացնումն և պահպանումն նոցանով ծածկած մասները: Այս
բանը փորձով գիտն նոքա, որոնց գլխի մազերը դուրս էին թա-
փած կամ ըստ մեծի մասին, կամ թէ բոլորովին, Այն ցաւից և ա-
նախորժութեններից, որ յառաջացնումէ անմազութիւնը, ազատ լի-
նելու համար պիտոյ է կնտակ մարդիկը գործ գնէին ամենայն տե-
սակ արուեստական ծածկոցներ:

Ահա, փոքրից ու շատից տեղեկացանք մեր մարմնի ճարտարա-
շէն կազմածին, հասանելով Եղունգներին: Մոցա մասին միտ առէք
միայն, որ այս ամուր, կոկ և անդգայ փոքրիկ տախտակները հաս-
տատած են արմատների վերայ այն խորհրդով, որ այս արմատները
տային եղունգներին աւելի ամրութիւն և դորանով օգնական լինէին
մարդուն, երբ որ նա կամենումէր մի բան վեր առնուլ, գրկել, այլ
և քայլելու կամ թէ ոտք կոխելու ժամանակին. կարգասէր մանուկ-
ները կը հոգան, որ նոցա եղունգները լինին մաքուր և աւելորդ
ծայրերը կտրած. պատճառ, երկար եղունգների վերայ նայել մի գար-
շելի բան էր. թէպէտ ոմանք, այն և Հայերի մէջ, ունին սովորու-
թիւն կրել երկար եղունգներ, որ ասվումէին Եւրոպայումը Եւրոպո-
նիք Անգլիոյ Դէմ:

3. ՄՐԴՐ-- ԿՐԻ:

Մինչև այժմ քննցինք մարդու մարմինը և տեսանք նորա
հրաշալի ճարտարապետական կազմածը. բայց մարմինը առանց հո-
գու մեռեալ է. մարմնի կենդանութիւն տուողը, մարմնի շարժարանը
հոգին է: Մարդուս կենդանութեան հանդէսը կատարվումէ միայն մար-
մնի և հոգու լծակից ներդրածութենովը, և հիմնաւորված է այս բա-
նի վերայ: Այն գիտութիւնը որ խօսումէ յատկապէս Հոգու կարո-

խորհուրդներէ և պիտոյքներէ համեմատ: Մեր տները շէնք շինում մէք այնպէս, ինչպէս ծիծեռնակը իւր բոյնը, մի և նոյն կերպով, ինչպէս որ հազար տարի յառաջ շինած էինք. մեր անհամար փոխփոխութիւնք ենք գործ դնում այն տեղ, որոնց ամեն մինը ունի իւր յատուկ բանաւոր պատճառը: Ուրեմն հոգեղէն զորութիւնքը են և առաւել աղնիւ զորութիւնքը մարդուս մէջ. այս պատճառով արժան էր առաւելապէս կրթել և մարդել նորանց և գործով արդիւնաւոր կացուցանել: Ով որ իւր հոգեղէն կարողութիւնքը անշէն ու անգործ կը թողու, նա փոքր ինչ, կամ թէ ամենեին չէր զանազանփում անասունից. եթէ յաւելացաւ սորա վերայ և մարմնի զանդադկոտութիւնը, այն ժամանակը մարդս աւելի պակաս պիտանի էր քան թէ անասունը:

Հոգու երկու նախապատիւ կարողութիւնքը են ճշմարտութիւնը և Յանգիւնը: Գաւթիթը տեսանումէ Եղիպի նոր զգեստը. նա խոստովանումէ զորա գեղեցկութիւնը և ցանկանումէ նոյնպէս ունենալ նորան: Գաւթի ցանկալանը զարթնումէ: Մի այլ անգամ տեսանումէ նա մի բաժակ բժշկական զեղ որ պիտոյ է բնակէր նա, թէպէտ գիտէ ահա, որ զգուսլի էր նա. այս մտածութիւնը զարթուցանումէ նորա մէջ տհաճութիւն. նա գարշումէ, նա փախչումէ զորանից: Այս տեղ Գաւթի ցանկալանը երևումէ Երեմի Կրտսէ: Բայց եթէ Գաւթիթը պիտոյ է ցանկանար նոր զգեստին, ուրեմն նախ և յառաջ պիտոյ է պատկերացնէր իւր մտքումը կամ թէ իմանար նորա գեղեցկութիւնը, ապա ուրեմն պիտոյ է զորա վերայ մտածէր: Կա գաւթիս է յետոյ տուն, ինչ տեղ չէ տեսնում աւելի այն գեղեցիկ զգեստը. բայց իւր հոգումը դեռ ևս պահած է նորա պատկերը. նորա Յանգիւնը պահպանել է այդ բանը: Ուրեմն շէնք շինելու միտմանգամ պայծառապէս նորոգումէ զորան նորա հոգու մէջ, բայց երբեք չի շէնք աւելի գեղեցկացնումէ նորան: Ապա Գաւթիթը իւր Կրտսէն իմանալ կամ թէ Կրտսէն իմանալ համեմատումէ այն գեղեցիկ զգեստը իւր հնացած և մաշված զգեստի հետ, և իւր Կրտսէն իմանալ ճանաչումէ, որ նա աւելի գեղեցիկ և պատուական էր քան թէ սա: Բայց այժմ հարցունդիբ կար, ուղիղ է արդեօք նորա դատողութիւնը: Այս պատճառով քննումէ նա իւր Կրտսէն իմանալ, և գոցէ թէ ինչամտ է լինում, որ սխալված էր: Յայտնվում որ նորա զգեստի նիւթը աւելի ընտիր և նուրբ է, որ նա աւելի լաւ աստառ, աւելի լաւ կոճակներ և աւելի ներքին արժանաւորութիւն ունի, ուրեմն նորա հին հանգերձը աւելի պատուական է, քան թէ այն նորը:

Իմացութիւնը այն բոլոր բաների, որ կային մարդուց դուրս, հասանումէ նորա հոգուն զգայարաններէ միջնորդութենով միայն, Հոգին տեսանումէ, լուսւմէ, ծաշակումէ, հոտոտումէ, շօշափումէ զգայարաններէ ձեռքով, որ ծառայումն նորան որպէս սպասաւորք: Բայց փորձը ուսուցանումէ, որ ոչ ամենայն զգայական իմացութիւնք հասարակէս պայծառ և զորաւոր էին, և թէ շատ անգամ մինը միւսով թուլացնւումէ: Չոր օրինակ, մօտից տեսանումեմ և լուսմեմ ես աւելի յայտնապէս, քան թէ հեռուից. մի սպիտակ պատի վերայ աւելի պայծառ էին առարկայքը, քան թէ մի սեւա պատի վերայ: Արեւի լուսի մէջ համարեալ թէ անտեսանելի էր ինձ լապակերի լջսլ:

Ըստպէս, արտաքին առարկայքը յառաջացնումն մեր հոգու մէջ որիչ որիչ (ջոկ ջոկ) փոփոխութիւնք. բայց և ցաւով և ուրախութենով, մտածութիւնով, վաստակեցնելով կամ թէ այլապէս դործ դնելով այն զօրութիւնքը, որ կային մեր մէջ և ոչ թէ արտաքուստ յառաջանումն, շարժումէ մեր հոգին: Այդպիսի տպաւորութիւնքը ասվումն Ախտէր: Կարողութիւնը զգալու այս ախտերը ասվումէ Դէր-տէր-տէր: Սոցա ինչամուտ լինելը մեր սրտի մէջ ասվումէ Այր-տէր-տէր: Խճճտէր: Մի քանի փոփոխութենների, որ գոյանումն մեր մէջ, այնպէս սովորած ենք մեք, որ ամենեին այլ ևս չէինք դոցա ուշադիր, որ նոցա երբէք էր-տէր չէինք ևս, զոր օրինակ շնչառութիւնը, արտեանունքի բանալը և փակելը, անդամների շարժողութիւնը, Կոյն կարգումն էին արտաքին տպաւորութիւնքը, որոնց շատ փոքր ուշադիր էինք: Մեք անցանումնք մի տան մօտից առանց սրտի վկայութեան. մեք տեսած ենք մի մարդ և խօսած ենք մի մարդու հետ առանց կարողանալու ասել թէ ինչ զգեստ կար նորա վերայ. մեք կարդացել են մի գիրքը, լսել ենք մի քարոզ, առանց կարողանալու ասել նոցա բովանդակութիւնը: Ինչքան առաւել սովորումէ մարդ սրտի վկայութենով ամենայն բան տեսանել, լսել, գործել, նշոյքան ևս պայծառ էին նորա մտաւորական պատկերագիրքը, այնքան ևս կը ճոխանար և կը լուսաւորվէր նորա իմացականութիւնը: Ըստ խորհրդով պիտոյ է նորան նոյնպէս ժրաջան կրթութենով սրացուցանել իւր արտաքին զգայականք, իւր ըզգայարանքը: Ըստ բանի հնարաւորութիւնը հաստատվումէ ամենօրեայ փորձով. զոր օրինակ, մի որսորդ տեսնումէ մի նապաստակ այնպէս հեռուից, ինչպէս ոչ մի մարդու աչք չէր տեսնում նորան: Ամերիկացի վայրենարունակ մարդը ոտնատեղերից ծանաչումէ այն ծանուպարհը, որ ընտրել է իւր համար մի փախստական թշնամի:

Ամենայն զգալի տպաւորութեններից, ամենայն ախտերից, թէ

և անցած ու գնացած էին, այդու ամենայնիւ մեռաւին հոգու մէջ հետքեր, այսինքն պատկերագիրք: Այն կարողութիւնը, որանով պահպանուամեն այս հետքերը, ասվումէ Յէշուսին. և այն կարողութիւնը որ վերստին նորոգումէր նորանց յիշողութեան մէջ, ասվումէ Ռաբբի-բաբայէսին:

Ինչ բան որ շատ երկար կամ շատ յաճախ, կամ թէ շատ մտադիւր տեսած, լսած կամ թէ այլապէս իմացած էինք, այդ բանը շատ խոր տպաւորած պահպանուամենք Յիշողականի մէջ. զոր օրինակ. ես լսած եմ այ՛ր տասն անգամ կախարդական սրնգածութիւնը Մօցարթի հօշակաւոր երաժշտի, և այդ պատճառով դեռ ես ամենեին յիշելի էին ինձ բոլոր հանդէսքը և բոլոր երգասացութիւնքը այդ տեսարանի մէջ: Մօրս հակառակ, ինչ բան որ սակաւ անգամ, կամ թէ մի կարճ միջոց, կամ թէ առանց մտադիւրութեան նկատած էինք, այդ բանը շատ հեշտութեամբ կրկին մոռացվումէ: Շատ անգամ մի գործ կատարուամենք, բայց մեր միտքը միւս գործի վերայ է: Այս էր Ջէսուսի հոգի: Շատ մարդիկ որ պիտոյ է մեղադրէին իւրեանց մտքի դրսանքը, մեղադրուամեն իւրեանց վատ յիշողականը:

Մտաբերութենով աշխատուամենք օգնական լինել յիշողականին. օրինակ. ես չը գիտէի այլ ևս, թէ որ օրում արձակել էի իմ նամակը. ապա ուշաբերումեմ, որ այս այն օրումն էր, երբ որ ես գնացած էի մի ժողովի մէջ, որ գիտէի թէ պատահած է այս ինչ օրում: Այսպէս ահա հօբբէր-հոբ, որ իմ նամակագրութեան թուականը երեքշաբթի էր: Ուրեմն ուշաբերութիւնը երկրորդական հանգամանքներով անաջնորդումէ յիշողականին դեպ ի ուղիղ շտախը. միւս օրինակ. ես տեսնումեմ մի մարդ, որի դէմքը երևումէ ինձ ծանօթ. ես մտածումեմ ապա տեղը և պարագայքը, որոնց մէջ միանգամ տեսած եմ նորան և հօբբէր-հոբ, թէ ո՛վ էր նա. բայց ոչ միշտ կարելի էր այդ բանը. այդպիսի հոգեղէն անկարողութիւն մտաբերելու միանգամ ունեցած պատկերագիրք, ասվումէ Մօցարթին:

Երեւոյնով չէր ի նորոյ լրացնումէ հոգու մէջ ահա ունեցած կամ հաւասարատեսակ պատկերագիրք, կամ թէ նոցանից բազկացնումէ նոր նոր պատկերներ, զոր օրինակ, մի պատկերահան իւր երևակոյութենով այնպէս կենդանի մտաբերումէ մի մարդու կերպարանք, որ նա տեսած էր, մինչև առանց աչքի առջև ունենալու նորան, ստուգապէս պատկերացնումէ նորան պատասաի վերայ: Կամ թէ նա մտաբերումէ մինի քաղցր երեսը, միւսի աղնիւ հասակը, մի այլ միւսի գեղեցիկ բազուկները և ձեռերը, և ոչոքանից իւր երևակոյութենով բազաղրումէ մի նոր պատկեր, որ զուգախառնումէ

իւր մէջ այս ամենայն գեղեցկութիւնքը: Երեակայութեան զօրութեանով, մարդս և մանաւանդ կենդանագիրը, բանաստեղծը, քանդակագործը, ճարտարապետը առհասարակ սիրում և վերացուցանել իւր հայեացքը աւելի բարձր քան թէ սովորական իրքը էին. նա հնարաստեղծում էակներ, հանդէսներ, գրութիւնք, որպիսութիւնք որ երբէք տեսած չէր իրօք, և այդպէս լինում արարիչ կամ երազող մի նոր աշխարհի, որի մէջ և միւսերը զէպ ի վեր է քարշում իւր կենդանի նկարագրութեանովը: Այսպէս, երեակայութենից յառաջանում են բանաստեղծական կարողութիւնը և բանաստեղծութիւնքը, որոնց պատկանում են նմանապէս այն անսովոր առասպելքը, որ այնքան հաճելի էին երկտաներին:

Հոգու երեակայական և բանաստեղծական կարողութիւնը գործունեայ է և քնի մէջ, երբ որ նա երազանում էր: Երազները լինում են շատ անգամ անչափ կենդանի և քնած ոք մինը զգում և այնքան ուրախութիւն և տրտմութիւն, ինչպէս արթնութեան ժամանակին: Այս երազները, երբեմն շատ և երբեմն նուազ, և շատ անգամ ոչինչ կապակցութիւն չունին այն մտածութեանների հետ, որ ունինք մեք զէպ ի քուն զնալու ժամանակը: Հոգին վեր է կաշնում այն տեղ իւր յատուկ թոռիքը. նա տեղափոխում է ուրիշ քաղաքների և աշխարհների մէջ, այլ աշխարհաստեղծների մէջ, զէպ ի երկինք և զէպ ի դժոխք:

Այն մարդ, որ իւր անձնով միայն զբաղած է և անխոյժ է ուրիշների ուրախութեան կամ ցաւի մասին, ասում է Եփեմօս, այսինքն անձնապաշտ, ինքնամոլ, Բայց մարդկային սիրտը սովորապէս յօժար է մասնակից լինել ուրիշների ցաւին կամ ուրախութեանը: Այս գեղեցիկ և մարդավայելուչ կարողութիւնը ասում է առհասարակ Կռիշտիան, -իտ-իտ-իտ-իտ, և եթէ դա վերարեւոյնքը զէպ ի տառապեալ արարածքը միայն, ասում է Կռի, -տտ-իտ-իտ:

Արտի-իտ-իտ և Տրտտ-իտ-իտ, որին մասնակից էր հոգին ուրիշների համար, զգում նա աւելի ուժգին իւր յատուկ անձնի մէջ, Բայց ինչ է ուրախութիւնը և ինչ է տրտմութիւնը. ուրախութիւն ասելով հասկանում ենք մի վերին աստիճան հաճութեան այն բանի վերայ, որ համարում ենք գեղեցիկ, բարի և օգտակար: Սորա հակառակ, տրտմութիւն ասելով իմանում ենք տհաճութիւնը այն բանի վերայ, որ երեւում մեզ չար կամ վնասակար: Եթէ մի մարդ Լուսերիայի մէջ տարել է մեծ վիճակը, ապա մեծապէս ուրախ էր այդ ստացուածի վերայ, ըստ որում այն արծաթի գումարը որ վճարում էին նորան, համարում էր նա մի բարի բան. բայց սորա հակառակ, եթէ

Ինչպէս թէ՛նք մի խառնուրդ է ուրախութեան և տրամութեան մի բանի վերայ, որ դեռ ևս չը գիտէինք հաւաստի, արդեօք հասանելու է մեղ, թէ ոչ, քորնո՞ւնք հասկանումենք շտապով հրաժարվիլը յոյսից, թուլասիրտ և անգիմացկոտ լինելը։ Բռնչնք է կարտագին ակնկալութիւն մի ցանկալի բանի, որ երկար մնումը անկատար։

Ինչպէս թէ՛նք երևումէ մի սաստիկ, ատելութեան հետ կապակից, զայրացութիւն մի անիրաւութեան կամ վիրաւորութեան վերայ, որ պատճառումեն մեղ կամ թէ մերսոյիններին։ Շատ անգամ զուգակից են դորա հետ պատուասիրութիւն, ամօթ, ապաշաւութիւն, երկիւղ, աս է յոյս, որ և շինումեն բարկութիւնը մի ամենասաստիկ ախտ։

Ուժգին ախտերի մէջ, հոգին կորուսանումէ իւր հանգիստը մինչև այն աստիճան, որ այլ ևս չէ կարող առնել ոչինչ սառն խորհրդածութիւն։ Շատ անգամ, այս պատճառով, մարդը այսպիսի ակտուոր որպիսութեան մէջ սանձակոտոր տարվումէ դէպ ի այնպիսի գործողութիւնք, որ թէ յառաջ և թէ յետոյ պիտոյ է ապաշաւէր նա,

ԻՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ինչ ասել է բնութիւն, ազնիւ մանուկներ։ Այդ բանը շատ մտ է ձեզ. դորա ազդեցութիւնը ամենայն տեղ բնկերակից է ձեզ, և դուք ոչ մի քայլափոխ չէք կարող առնել առանց հանդիպելու դորա օրէնքներին, թէպէտև դուք վերահասու չէիք նոցա։ Շատ և հրաշալի բաներ կային բնութեան մէջ, բայց մէք խօսենք համառօտ այն տեսիլների վերայ, որոնց տեղեկութիւնը կարելի էր տալ ձեզ, ձեր իմացականութեանը համեմատ։

*Արա և յառաջ պիտոյ է միտ առնուլ, որ բոլոր, աշխարհի մէջ եղած, առարկայքը նշանակվումեն անունովս Բնութիւն։ Յատկութիւնքը, զօրութիւնքը և ազդեցութիւնքը այս առարկաների, որ ստվումեն և Մբնք, ուսանումենք ծանաչել Բնութիւն մէջ, որ նոյնպէս ծանուցանումէ մեղ այն փոփոխութիւնքը որ պատահումեն այդ մարմիններին. և այս բոլոր փոփոխութիւնքը յառաջանումեն կանոնով ու սահմանով որ ստվումեն Բնութիւն օրէնքէր։

Շատ մարմիններ այնպէս, ինչպէս որ տեսանումենք նորանց, անմիջապէս յառաջացած են բնութեան գործատնիցը, զոր օրինակ քարը, մետալանիւթը, ցորեանը, կիտը, բուրդը, և այս պատճառով ստվումեն Բնութիւն Մբնք։ Միւս մարմինքը յառաջացուցել է մարդկային հանձարը և ճարտարութիւնը, պատրաստելով նորանց

ընատուր նիւթերից, որ ասվումեն նոյնպէս քննութիւն: Նոցա կարգումն են շինուածք, զահեկանք, հաց, հանդերձեղէնք և այլն. սոցա ասումեն որոշուած բարեփոխութիւն, ըստ որում արուեստով յորինած էին:

Սմանք մարմինք իւրեանց ներսումը ունին զանազան անօթներ, որոնցով հասանումն նոցա սննդական հիւթ. այս անօթները ասվումեն Օրգանութիւնք կամ Գործարարութիւնք, և այն մարմինները որ պարունակումեն սոյնպիսի անօթներ, ասվումեն Երգանութիւնք կամ Գործարարութիւնք: Բայց շատ մարմիններ կերպարանագործութիւնն այնպէս միայն, որ հասարակական կամ ազգակից մասներ դուրսից հաւաքութիւնն միասին և կապակցութիւնն միմեանց յետ. սոքա ասվումեն Երգանութիւնք կամ Երգանութիւնք:

Սի քանի օրգանական մարմինների մէջ տարբումն սննդական հիւթը զանազան ծծողական անօթներով. այս մարմինքը ասվումեն Բարեփոխութիւնք: Միւսերը ունին արտաբուստ մի բացուած կամ բերան, որանով ընդունումեն իւրեանց սնունդը. սոցա ասումեն Ընդունութիւնք: Օրգանական մարմինքը ասվումեն նոյնպէս Երգանութիւնք, անօրգանականքը, Երգանութիւնք:

Այս բազմազան մարմինքը, որ կան բնութեան մէջ, այլև նոցա յատկութիւնքը և նոցա վերայ հիմնադրուած պատճառքը և ներգործութիւնքը ճշդպէս ուսանելու և ճանաչելու համար, հարկաւոր է մտադիւր նկատողութիւն: Բայց միանգամ արած նկատողութիւնը հետ կարող է խաբել և մոլորեցնել զէպ ի սխալանք: Այս պատճառով, կարելի է միայն բազմապատիկ նկատողութիւնով, Փորձով, հասանել զէպ ի ճշմարտութիւն: Պիտոյ է կրկնադարձ տեսիլները նկատել շատ անգամ, նմանակիցքը համեմատել միմեանց հետ, միւս զիպուածներին, դրութիւններին և կապակցութիւններին մէջ քննել նորանց, կայունը և հասարակը, որ երևումն այդ զանազան տեսակ յայտնութիւններին մէջ, աչքի տակ առնուել և պահել ամրապէս: Այս նկատողութիւնքը կարող էր մարդը ևս առաւել ակործելի և արդիւնաւոր կացուցանել իւր համար, իւրեանից հնարաստեղծած Գործարարութիւնք, առիթ ստանալով մի տեսիլքից, հարկադրումն բնութիւնը, որ սա նորա զիտաւորութիւններին համեմատ, մի այլ կերպով յառաջաբերել մի այլ յայտնութիւն: Սրանով ճոխանումն մարդու փորձը և հաստատութիւն, և նորա հոգին առաջնորդութիւն զէպ ի նորանոր յայտնագործութիւնք:

Ստովհետև բնախօսութիւնը պարունակումն մի լայն ու արձակ սահման, ապա նորա տեղեկութիւնը պիտոյ է շատ օգտակար լինի մեզ: Այս ազգակցութիւնը տարածութիւն համարեալ թէ մարդերի բն-

լոր վաստակների և գործերի վերայ և կապակից է համարեա թէ մարդկային կեանքի ամենայն հարկաւորութենների հետ: Նա ուսուցանում է մեզ, թէ ինչ հնարներով կարող էինք պահպանել մեր առողջութիւնը. նա տալիս է մեզ իւր օգնական, բարեկամական և պաշտպանողական ձեռքը, կեանքի կարիքների, ուրախութենների և վտանգների մէջ: Նա ազատում է մեզ յիմարական անապաշտութենից, վախկոտ երկիւղից, երբ որ պատահում էին ահարկու, շատ անգամ ստակալի փառաւոր բնական տեսիլներ, ըստ որում տեղեկացնում է մեզ նոցա պատճառներին, խորհրդին և օգտին: Եւ ինչ տեղ կարող էինք աստուածեղէն Արարչի ամենակարողութիւնը, իմաստութիւնը, բարութիւնը և սէրը առաւել բացայայտ և առաւել ուղիղ ճանաչել, եթէ ոչ այն հոյակապ բնութեան մեծ տառերով գրուած իցը: Արդարև արժան չէր, որ նորա մէջ պատահելի հանդէսների պատճառքը և հետեանքը օտար մնային մեզ:

Մարմինների յարկութենների մասին:

1. Ընդհանուր սահման:

Մարմինների վերայ գտանում ենք յատկութիւնք որ սեփական են բոլոր մարմիններին առանց բացառութեան, և յատկութիւնք որ ոչ ամեններին, այլ միայն քանի մի մարմինների սեփական են: Այսպէս ահա ամենայն մարմինք են տարածուն, անթափանցելի, բաժանելի և այլն, բայց ոչ ամենայն մարմինք են կոշտ, կակուղ, ջլածից, հեղանուտ: Առաջինքը ասվում են ընդհանուր յատկութիւնք, վերջինքը, —նյութ:

2. Տարածունութիւն:

Մենայն առարկայ որ ասվում էր մարմին, պիտոյ է տեղ ու կայան ունենար, այսինքն, պիտոյ է լինէր տարածուն զէպ ի երկնայնութիւն, լայնութիւն և ինչդո՞ւրիւն: Այս տարածութենով սահմանվում է մարմնի ձգտնութիւնը, և որովհետև այս մեծութիւնը ևս ունի իւր սահմանքը, ապա պիտոյ է, որ ամենայն մարմին ունենայ մի կէդդութեան կամ չե: Ուրեմն տարածութիւնը պատկանում է մարմինների ընդհանուր յատկութեններին, որովհետև նա գտանվում է նոյնպէս ևս արևի հիւլէների մէջ, որ հազիւ թէ կարող էր նկատել մարդկային աչքը, ինչպէս որ աշխարհի ահագին կազմածի վերայ:

3. Անթափանցելիութիւն:

Արկու մարմինք չեն կարող մի և նոյն միջոցին զետեղվիլ մի և նոյն տարածութեան մէջ. այս յատկութիւնը ասում են մարմինների

Անխնայելիքն է: Եթէ մի մարմին պիտոյ է ներս բերվէր մի տարածութեան մէջ, որի մէջ գտանվումը մի այլ մարմին, ապա պիտոյ է սա հեռացնելի յառաջուց: Երբ որ մեք շարժումներք, մղումներք մեր առաջև մեզ շրջապատող օդամարմինը. այս բանը չէր մեզ այնքան զգալի, որովհետև օդը մի շատ նուրբ մարմին է, բայց առաւել զգալի էր, երբ որ շարժումներք մեր անձը ջրի մէջ: Այս երեւումներք, որպէս թէ ոմանք մարմինք լատիանցումէին ուրիշների մէջ, զոր օրինակ ջուրը սպունգի մէջ, որպէս և ջուրը գինու մէջ, երբ որ երկուքը խառնվումէին միմեանց հետ, բայց ջուրը հալածումէ միայն օդը սպունգի միջոցներից, և, երբ որ խառնվումէր գինու հետ, ջրային և գինեղէն մասները զետեղվումէն ջոկ ջոկ տեղերում միմեանց մօտ, վերայ, և տակ: Այս յատկութիւնը կարելի է բացայայտ տեսանելի կացուցանել, եթէ մի դատարկ ապակեղէն բաժակ դէպ ի վայր շրջած կոխելի ջրի մէջ: Այս տեղ, թէպէտ ջուրը մի սիւրբ ներս կը մտանէ բաժակի մէջ, որովհետև օդը կարող է կծկվիլ, բայց բաժակի մի մեծ մասը մնումէ ջրիցը ազատ, մինչև որ օդը չէ փակել բաժակիցը:

4. Մարմինն է շարժելիքն:

Մենայն մարմին բազկացած է մասներից. և որովհետև այս մասները ոչ ամենայն տեղ հաւասարապէս խիտ կապակից են միմեանց հետ, այս պատճառով յառաջանումէն նոցանում միջոցներ որ ասումէն շարժելիք, և այս յատկութիւնը մարմինների ասվումէ նոցա շարժելիքն: Ոչ ամենայն մարմինների մէջ հաւասար շարժով գտանվումէր այս յատկութիւնը: Սպունգի, հացի, փայտի, մարդու մորթի մէջ կարելի է տեսանել նորանց լոկ աչքով. բայց ուրիշ մարմինների մէջ, զոր օրինակ մետաղների մէջ կարելի էր նկատել նորանց խոշորացուցով միայն: Այս յատկութենով ջուրը լատիանցումէ թրղթի, ջերմանիւթը հնոցի տախտակների, կրակը, հալելու ժամանակին, մետաղների միջից: Բայց այս յատկութիւնը մարմիններին մեծ վնաս է բերում նոյնպէս, որովհետև դա էր պատճառը, որ խամրանումէն քարերը և որմերը, որ ապականվումէ և փտումէ փայտը, որ մետաղները ժանգոտվումէ:

5. Թանցելիքն:

Այս մեծակշիռ յատկութիւնը հանդիպումէ մարմինների մէջ շատ զանազան շարժով. պատճառ, մի քանի մարմինների մէջ մասները անօր կապակից են միմեանց հետ. նոքա ծակալից և թևթև են. միւս մարմինների մէջ, պոք մասունքը աւելի խիտ զուգակից էին միմեանց

Հետ, նորա երևումեն աչքին գրեթէ անթափանցելի. նորա խնայ էին: Թանձրութեան յատկութիւնը առաւելագոյն տեսանվումէ մտաւր ների և քարերի մէջ. նա տալիս է նորա առաւել տեղադրանութիւն, որովհետև նորա այդ յատկութենովը էին սակաւ թափանցելի, ուրեմն և ոչ այնքան եղծանելի:

6. Ծանօթութիւն:

Այն, ամենայն մարմինք ունին մի սեփական կշիռ և ծանրութիւն, բայց քնտրութեան մէջ խօսքովս ծանօթութիւն չէ հասկացում այդ բանը, այլ մանաւանդ այն յատկութիւնը երկրի, որ բանով նա դէպ ի ինքն է քարչում բոլոր, նորա վերայ գտանված մարմինքը: Մի գունդ հանդարտ դրած է քո ձեռքի վերայ, և դու զգումես միայն այն ճնշողութիւնը, որ նա պատճառումէ ուժեղով և աշխատելով հասանել երկրի կենդորոնին: Եթէ ձեռքդ բաց թողուս այն գունդը, նա վայր է ընկնում, ըստ որում քարչումէ երկրի կողմիցը, և նա զլորվելով պիտոյ է վայր իջանէր մինչև երկրի կենդորոնը, եթէ այն տեղ, ինչ տեղ շոշափումէ երկիրը, լինէր մի բացուած: Աւրեմն խօսքովս ծանօթութիւն հասկանումենք այն նկատողութիւնը, թէ երկրի բոլոր մարմինների մէջ կայ մի ծածուկ զօրութիւն, որանով նորա ձգտումեն դէպ ի երկրի միջնավայրը. և այս հիման վերայ բառս «Գրգռելի ծանօթութիւն» գործ է անվում որպէս հաւասարանչան բառիս «Երբէ՞ քարչում զբութիւն»: — Այսպէս, եթէ կամենումենք մի մարմին դէպ ի վեր բարձրացնել, ապա հարկաւոր էր մի այնպիսի ոյժ գործ դնել, որ գերազանց էր քան թէ երկրի քարչողական զօրութիւնը, զոր օրինակ լծակը, բառնալիքը: Բայց երբ որ այն ոյժը թուլացած էր, այնուհետև սկսանումէ դարձնալ ներգործել երկրի քարչողական զօրութիւնը: Մի քանի մարմինք, որպէս ծուխը, շոգին, նուրբ ջրեղէն գոլորչիք, մառախուղը, այն և աղուամաղը դէպ ի վեր են լանում ազատ օդի մէջ, բայց սորա պատճառը այն էր, որ նորա աւելի թեթեւ էին քան թէ օդը և գորա համար օդիցը դէպ ի վեր էին տարվում և ապա կարող էին նշնայէս լող տալ նորա մէջ, ինչպէս փայտը և այլ թեթեւ մարմիններ լող էին տալիս աւելի ծանր ջրի վերայ: Այլև այս մարմինքը բարձրանումեն միայն մինչև այն տեղ, ինչ տեղ օդը հաւասարակշիռ էր նորա հետ: Երբ որ դէպ ի վեր ելած շոգիքը միանումեն օդի մէջ, այնուհետև կերպաւորումեն ամպեր, աւելի ծանրանումեն քան թէ օդը և դարձնալ ցած են իջանում որպէս անձրև, ձիւն և այլն:

Որովհետև ծանրականութիւնը ներգործում անդադար, այս պատճառով ամենայն բողե բազմապատկում և նա և ներգործում այնքան ևս սաստիկ, ինչքան ևս մտնենուակը երկրին: Նրա սած ևն, որ մի ցած իջանող մարմին առաջին սեկունդի մէջ վայր է ընկնում 15 ոտնաչափ տարածութիւն, երկրորդ սեկունդի մէջ չորս անգամ 15, հինգերորդ սեկունդումը 25 անգամ 15 ոտնաչափ, և այլն: Ուրեմն, եթէ կամենումէինք հաշուել այն ճանապարհամիջոցը, որ անցել է մի մարմին դէպ ի վայր ընկնելով, հարկաւոր էր միայն սեկունդներ թիւը բազմապատկել իւր հետ և յառաջածութիւնը բազմապատկել 15 ուլ: Մարմինների վայրանկութեան օրէնքը սահմանվում ևս պիտի ձևով. վայրանկութեան ճանապարհամիջոցը առաւելանումն նոյն չափով, ինչ չափով մեծանում և դէպ ի վայր ընկնելու ժամանակների քառաքուսի թիւը կամ կվազրատը: Օրինակ. մի քար ցած թողնելիս մի ջրհորի մէջ, և չորս սեկունդ անցած, լսելիք որ նա ցածուով հասած է ջրին, ուրեմն ջրհորի խորութիւնը է $4 \times 4 \times 15 = 240$ ոտնաչափի: Այս նկատողութենից բացայայտ է նոյնպէս թէ ինչ պատճառով անծրեային ամպերը, շատ բարձանալով, պատճառումին ջարդ, և թէ ինչ պատճառով կարկուտը ունէր այնքան աւերիչ գորութիւն: Նոյն իսկ պատճառով, ջրի կամ ինչնրը ցած թափվելով տանիքներից առ փոքր փոքր գոգաւորումն այն քարերը, որոնց վերայ հանդիպումին: Բայց այն վերոյիշեալ կանոնը, արագութեան առաւելանալու մասին, պիտոյ է սահմանել այն յարաբերութենով մանաւանդ, ինչ յարաբերութիւն ունէին վայր ընկնող մարմինքը օդի հետ: Զոր օրինակ, եթէ մի գունդ խցանափայտից պատրաստած, որ փուխը մարմին էր, մի կապարեայ գնդի հետ մի և նոյն միջոցում վայր ձգելիս հաւասար բարձրութենից, խցանափայտեայ գունդը պիտոյ է աւելի յետոյ հասանէր երկրին, քան թէ կապարեայ գունդը: որովհետև նա չունէր այնքան զօրութիւն որ իւր արագութենով յաղթէր օդի ընդդիմութեանը:

Որովհետև մարմինները, եթէ կարող էին ազատապէս վայր ընկնել, միշտ ուղղահայեաց գծով դէպ ի վայր ևն քարչում, այս պատճառով օգուտ ևն քաղում այս յատկութենից, երբ որ պիտոյ էր քննել և գտանել ուղղահայեաց դէպ ի վայր իջանող գիծը, գործ դնելով կապարագունդը, որ մի լար է, ծայրի վերայ ամրացուցած մի ծանրարեւոյնիչ գունդ: Այս յատկութեան վերայ հիմնաւորվում և ճօճանակի, լծակի և կշռի վերայ բանախօսութիւնը: Գամաղործը պէտք է ածում մի ծանրութիւն, ամրացնելով սորան մի ձողի վերայ, որ վերելիքը շարժուն էր և այսպէս ստանում այն ճօճա-

նակը, որ կտաւարումը և սահմանումը ժամացուցի գնացքը: Ինչ-
քան որ կարճ էր այս ճօճանակը, այնքան ևս արագ էր նորա շար-
ժողութիւնը և այնքան ևս արագընթաց էր ժամացոյցը. բայց ինչ-
քան երկար էր ճօճանակը, այնքան ևս ծանր էր նորա տարուերու-
թիւնը, ուրեմն և ժամացուցի ընթացքը: Եւ ծակը գործ գնելու հա-
մար, պիտոյ է ունենալ մի հաստատութեան տեղի. ինչքան որ եր-
կար է լծակի բազուկը, հաշվելով հաստատութեան տեղիցը, այն-
քան ևս աւելի մեծ բնունը կարելի է բարձրացնել նորանով:

7. Շարժման ինքն:

Մարմինների ծանրականութենով պայմանաւորուած միասին մի
այլ յատկութիւն մարմինների, այսինքն Շարժականութիւն կամ Շար-
ժելութիւն: Որովհետև ամենայն մարմինների մէջ կայ այն ճգնողու-
թիւնը հասանելու դէպ ի երկրի միջնավայրը, ուրեմն պիտոյ է լի-
նէին նոքա և շարժական: Թէպէտ երևումէ, որպէս թէ այս բանի
հակառակը, այսինքն հանգիստը, սեփական էր նոցա, կամ թէ, ինչ-
պէս ասվումէ բնախօսութեան մէջ Դանդաղութիւն. պատճառ, երբ
որ մի մարմին որ աշխատումէր հասանել երկրի միջնավայրին, հասած
էր երկրի մակերևութին, ապա դադարումէ այն տեղ և հանգստա-
նումէ. բայց այս հանգստանալը ոչինչ այլ բան չէ, եթէ ոչ խա-
փանված շարժողութիւնը: Եթէ երկրի քարշողական զօրութեանը
դէմ գնէինք մի աւելի սաստիկ զօրութիւն, այնուհետև պիտոյ է
շարժողութիւնը տեւը անվերջանալի, եթէ մարմինը որ և իցէ ար-
գելառիթմներով չը խափանվէր իւր շարժողութեան մէջ և յետոյ
չը դադարէր ամենեին: Այդպիսի արգելառիթմ էին զօր օրինակ
մարմնի ծանրութիւնը, օդի ընդդիմութիւնը և շփողութիւնը այլ
մարմինների հետ: Այս պատճառով ահա, այն մարմինները որ ա-
զատ էին այսպիսի խափաններից, պտոյտվումն անդադար, ինչպէս
մոլորակքը իւրեանց անշարժ աստեղների շուրջ կողմով: Ապա ուրեմն
շարժականութիւնը, մարմինների աւելի կարևոր յատկութիւններից
մին է. պատճառ, առանց դորան բոլոր բնութիւնը կը լինէր մե-
ռած: Շարժողութիւնը, երբ որ մարդկային կարողութիւնը բաւա-
կան չէր, յառաջանումէ անասունների, զանազան մեքենաների, հող-
մի, ջրի, շոգիների և այլ օդնական հնարների միջնորդութենով:

Շարժողութիւնը, մի քանի մարմինների մէջ, լինումէ անհա-
ւատալի արագութենով. զօր օրինակ լոյսը մի սեկունդի մէջ անցա-
նումէ 40,000 մղոնի ճանապարհ, և երկիրը իւր գնացքի վերայ արե-
գակի շուրջ կողմով, շուրջ մղոն: Շատաչիւնը նոյն ժամանակի մէջ ան-

ցանուձ 1040 ոսնաչափի տարածութիւն: Այս պատճառով կարելի է այն միջոցից, որ եղած էր կայծակի տեսանելու և որոտի մէջ, եզրափակել փոթորկի հեռաւորութիւնը:

Մարմինների արագութիւնը է կամ $v = \frac{r}{t}$ կամ $v = \frac{r}{t} \cdot 60$ մի քանի մարմինք մի և նոյն միջոցում անցանումն միշտ մի հաւասար տարածութիւն. ուրեմն նոցա արագութիւնը է հաւասարաչափ. միւս մարմինների մէջ, շարժողութիւնը երբեմն սաստկանում է, ինչպէս վայր ընկնող մարմինների մէջ, և երբեմն պակասում է, ուրեմն փոփոխական է: Այս պատճառով կարող է շարժողութիւնը երբեմն շուտացուցիլ և երբեմն խափանիլ:

8. Բ-ձ-ն-ի-ն-ի-ն-ը:

Որովհետև, ինչպէս ասվեցաւ վերևումը, ամենայն մարմինք բազաղրված են մասներից, ապա պիտոյ է կարելի լինէր նոյնպէս լուծանել նորանց և բաժին բաժին առնել: Այս յատկութիւնը ասվում է մարմինների Բ-ձ-ն-ի-ն-ի-ն-ը: Գորա ներհակը է հո-ի-ն-ի-ն-ը շր-ի-ն-ը կամ թէ մարմինների այն յատկութիւնը, որանով նորա, իւրեանց նիւթի պատճառով պինդ և ամուր կապակից էին միմեանց հետ: Ոմանք մարմինք էին հեշտ բաժանելի, միւսերը մեծապէս ընդդիմանումէին, և թէ կամենայիր բաժանել նորանց: Բաժանականութիւնը հեշտացնում է ջրի, օդի, կրակի զօրութենով, որ ներս մտանելով մասների—ծակտիքի մէջ—վերացնումն մասների կապակցութիւնը: Նոյն իսկ նպատակին աշխատում է հասանել մարդս արուեստով, և թէ նա մարմինների մասները բաժանումը միմեանցից քերելով, խարտելով, ծակելով, կռանելով, զարկելով, սղոցելով, ջարդելով, քանդակելով, սեղմելով, ձգելով և պարզելով, կտրելով, տրորելով, մանրելով, աղալով և այլն: Ամենայն մարմին մասնատվում է իւր սեփական կերպովը. բուսականները և կարծրացած մարմինները ունին, ինչպէս ասվում է, ձեղքողական երեսներ, որոնց հետեւելով կարելի է աւելի հեշտ մասնատել նորանց քան թէ այլ կողմերից: Մարմինների բաժանականութիւնը մի անվերջանալի բան էր. զոր օրինակ ջուլ մարմինի հօտը ծաւալվում է մինչև 30 մղոն ծովի վերայով. մի ֆունտ բամբակից կարելի է մանել քառասուն գերմանական մղոնի չափ թել. մի լօտ ոսկուց կարելի է պատրաստել հարիւր քառասուն մղոնի երկայնութենով լար, և թթուանիւթը ներս ծծեցուցանելով կարող է մի պլատինեան լար ձեւանալ $\frac{1}{50000}$ ձկութի բարակութենով: Բայց բնութիւնը այս բանի մէջ աւելի գերաբազանց է քան թէ մարդկային ճարտարութիւնը: Մի տեսակ թըր-

Կ-ն =

Թրուկի Թեւերի վերայ կարելի էր որոշել 60,000 աշրեր, և սարգի շինած մի Թեւի մէջ 7000 աւելի բարակ Թեւեր: Ինչ որ ասացինք, դորանից բացայայտ է ահա թէ մարմինների բաժանականութիւնը ինչ օգուտ ունէր մարդու համար. առանց դորան կարող չէինք պատրաստել մեզ ոչ կերակուր, ոչ բնակարան և ոչ զգեստ:

9. Հ-Ի-Կ-Գ-Է շր-Ի-Կ-Է:

Այս յատկութիւնը նոյնչափ ևս խորհրդաւոր էր, որչափ մարմինների բաժանականութիւնը. սա մարմինների այն յատկութիւնն է, որանով նոցա մասները փոխադարձաբար քարշումեն միմեանց և ամուր կապած էին մինը միւսի հետ: Այս համակցութիւնը այնքան ևս աւելի պինդ է ինչքան աւելի բաղմամբ ևն հաղորդակցական կէտքը որ կային մասների մէջ: Այսպէս, երկու հարթ կոկած մարմարոնեայ տախտակներ, եթէ տաքացնէիր նորանց և պատէիր ճարպով, բաւական ամուր կը մածնուին միմեանց հետ: Այս յատկութիւնը սաստկացնելու համար, գործ են դնում զանազան մածուցանող հնարներ, որպէս սօսինձ, շաղախ և այլն, կապակցելի մարմինների խորութիւնքը հաւասարելու համար: Սրա հակառակ միւս մարմինների մէջ պիտոյ է աշխատել զանազան կերպով փոքրացնել մասների համակցութիւնը, որ նոքա պիտանի դառնային պատրաստութեան համար:

Վայելով այն բանին թէ զօրաւոր կամ թղլ էր համակցութիւնը, մարմինքը բաժանումեն առ կամ Զեւնուոր: Հեղանուորը էին կամ Կ-Ի-Է Զեւնուոր, երբ որ նոցա տեսանելի մասները լուծանումեն կամ թիւների պէս և ընդունումեն ամենայն ամանի ձև, որի մէջ պարունակումեն, զոր օրինակ ջուրը, գինին, գարեհիւթը, քացախը, իւղը և այլն. Գ-Ի-Է Զեւնուոր, երբ որ նոքա աշխատումեն ընդարձակվիլ, ինչքան կարելի էր, աւելի մեծ տարածութեան մէջ, որպէս օդը, կրակը, ծուխը, շոգին և այլն: Ամուր մարմինքը ասվումեն Կ-Է, եթէ նոցա մասունքը կարելի էր միայն ընտրութեամբ խախտել տեղիքը, և աւելի հեշտ բոլորովին բաժանել միմեանցից, քան թէ շեղել իւր դրութենից, զոր օրինակ քարերը, փայտը և այլն. նոքա ասվումեն Կ-Է-Է, եթէ նոցա մասունքը կարելի էր հեշտութեամբ դուրս սեղմել իւրեանց կոչքիցը, զոր օրինակ ոսկին, կապարը, իւղը. նոքա ասվումեն Զ-Է-Է, եթէ նոցա մասունքը կարող էին ձգվիլ կամ թէ շեղվիլ առանց կորուսանելու իւրեանց համակցութիւնը, ինչպէս, մեղրամոմը, մետաղէն լարերը, կաշին. նոքա ասվումեն Է-Է-Է, եթէ նոցա մասունքը կարող չէին ամենեկին ծրու-

վիլ կամ թէ խախտվիլ իւրեանց տեղից առանց փնասելու և այն մասներին որոնց վերայ չէ եղած ազդեցութիւն, զոր օրինակ ապակին, շոր փայտը, պողովատը, քարերը. վերջապէս նոքա ասփումն յէֆէն, երբ որ նոցա մասունքը թէպէտ և շեղումնին և ծոգումնին, բայց դարձեալ ստանումնին իւրեանց դրութիւնը, երբ որ թուլանում քարշողութիւնը կամ թէ ճնշողութիւնը, զոր օրինակ պողովատեայ ձգարանքը, ձկան ոսկրը, ձգական խէժը, օդը, թռչունների փետուրները:

Համակցական զօրութեան վերայ հիմնաւորում ևս կական հաստատութիւնը մարմինների. պատճառ, առանց նորան, մարմինների մասունքը պիտոյ ցանուցիր լինելով թափառելին արձակ տարածութեան մէջ. այլև այս յատկութենից յառաջանումն շատ և շատ տեսիլներ բնութեան մէջ:

Սեր մատը թաց է լինում, և թէ մտէինք նորան ջրի մէջ. պատճառ, ջրիդէն մասունքը մածնումն մատի վերայ, ըստ որում սա դէպ ի ինքն է քարշում նորանց: Բայց և թէ ջրի երեսի վերայ ցանէինք մի տեսակ ալիւր, որ ասփում ևս խարդական ալիւր, ապա կարելի էր ներս կոխել մատը, առանց թաց առնելու նորան: Փարմինների քարշողական զօրութիւնը այնքան առաւել սաստիկ է, ինչքան առաւել նիւթ կայ նոցա մէջ, և ինչքան առաւել նոքա մօտենումն միմեանց: Այս քարշողական զօրութիւնը և շարժականութեան յատկութիւնը էին տիեզերքի մէջ տեղական կարգի պատճառը:

10. Օդը:

Ընդ որ երկրային մարմինը ամենայն տեղ պատած է մի նուրբ, թափանցիկ հեղանիութիւ, որ շատ բարձր դէպ ի վեր է գնում: Այս հեղանիութի մէջ աճումն բուսականքը, սպրումն մարդ և անասուն, այն և թռչունքը իւրեանց կամքի պէս թափառումն օդի մէջ վեր ի վայր շարժվելով, այնպէս ինչպէս ձկունքը լող են տալիս ջրի մէջ: Այս հեղանիութիւն ասումնք Օդ: Նորա բոլոր տարածութիւնը մինչև իւր ամենահեռաւոր սահմանը հաշուելով կրկից, ասփում Օդաշրջանակ, կամ թէ մի յունական բառով, Էտերոֆերա, որ և, նայելով նորա մէջ պարունակված գոլորշիներին, ասփում գոլորշապատ: Օդը անչափ թանփանցիկ է, և այդ պատճառով, և թէ պարզ էր, անտեսանելի է: Բայց նա այդու ամենայնիւ մարմին է, որ մեք կարող ենք լսել և զգալ: Երբ որ օդը սկսանում է շարժվիլ սաստկապէս, ապա շատ զգալի կերպով իմացվում էր նորա մարմին լինելը, որովհետև փոթորիկը կարող է ծառեր արմատախիլ առնել

և սուններ կործանել: Օդը, երկրի վերայ ապրող արարածների պահպանութեան համար անչափ հարկաւոր է. առանց նորան ոչինչ բուսական կարող չէ աճել, ոչինչ կենդանի շունչ առնուլ և ապրել. պատճառ, նա թռքերի կամ թէ այլ ծծողական գործարանների միջնորդութեանով ներս է մտանում արիւնի մէջ և հովացնում և նորան. առանց օդի կարող չենք լսել, և առանց նորան չէր կարող վառվիլ ոչինչ կրակ:

() Դի և այլ յատկութիւնքը տալիս են մեզ մի անտարակոյս ապացոյց, որ նա մարմին էր: Օդը ~~անվերջ է~~ է. պատճառ, այն տեղ, ինչ տեղ օդ կայ, չէ կարող նոյն միջոցումը լինել և մարմին, այլ նա կամ մտանում օդի ծակամէջերը, կամ թէ խթում և նորան դէպ ի մի կողմը: Երկրորդ, օդը ~~թափանց է~~ է. պատճառ, նորա համակցութիւնը շատ անօր է, ինչ պատճառով կարող են օտար մարմիններ միջամուխ լինել նորա մէջ և շատ հեշտութեամբ շարժվիլ նորա մէջ: Ձոր օրինակ երկրից ու ջրից բարձրանում են անհամար շոգիք դէպ ի օդը և կերպաւորում են այն տեղ ամպեր: Օդը ~~արդէն է~~ է նոյնպէս, որովհետեւ նա ամենայն տեղ, 8 մինչև 10 միոն բարձրութեամբ, շրջապատում է երկրային մարմինը, ներս է մտանում ամուր մարմինների ամենանուրը ծակերի մէջ և լցուցանում նոցա ամենափոքր միջոցները: Ինչքան առաւել մտ է նա երկրին, այնքան առաւել թանձր է, և ինչքան առաւել հեռի է նորանից, այնքան առաւել անօր է նա: Այս բանը նկատած են մանաւանդ, վեր ելանելով բարձր սարերի վերայ: Մի այնպիսի բարձրութեան մէջ, որ աւելի էր քան թէ մի միոն գերմանական, օդը անպիտան է շունչութեան համար. և այն թռչունքը, որ օդաչու նաւաւորքը վեր էին առած իւրեանց հետ մինչև այնպիսի բարձրութիւն, վայր են ընկած կիսամեռ մինչև հասանէին այն օդի սահմանին, որ յարմար էր նոցա թռչողութեան համար: Բաց ի սորանից, օդը անչափ թափանցիկ է, որովհետեւ նորա միջից կարելի է տեսնել և նկատել ամենահեռաւոր մարմիններ, թէպէտեւ մի անչափելի օդի քանակութիւն գտանվում էր մեր և նոցա մէջ տեղումը: Բաց ի այս ընդհանուր յատկութիւններիցը օդի, յիշատակում ենք մի քանի այլ առանձին և աւելի կարեւոր յատկութիւններ:

11. Օդի ~~հաստատու է~~:

() Դը հեղանուտ է, այսինքն անդադար աշխատում է նա հաւասարակշիռ մնալ, և կամենում է միւսանգամ նորոգել այդ հաւասարակշիռութիւնը, եթէ խախտված է նա: Այս հեղանուտութիւնը հիմ-

նած է այն բանի վերայ, որ օգի մասները շատ թոյլ կապակից էին միմեանց հետ, ուրեմն և կարող են մի փոքր զօրութենով բաժանվիլ միմեանցից: Այլ հոսական մարմիններ, ինչպէս ջուրը, ժիպակը կորուսանումն այս յատկութիւնը ցրտի մէջ և քարանումն. բայց ոչինչ հնարք մինչև այժմ ծանօթ չէր մեզ, որանով կարելի էր կողպտել օգիցը իւր հեղանուտ բնութիւնը. բայց այս յատկութիւնը զօրանում է կրակով. այս պատճառով կարող են ջերմանալ մեր սենեակքը վառելով հնոցները: Այսինքն ջերմութիւնը անօրացնում է այն օդը որի վերայ կարող էր ներդործել. զորանով խախտում է հաւասարակշիւրը, բայց մտ հասելով ցուրտ օդ, դարձեալ նորոգվում է հաւասարակշիւրը. այս ցուրտ օդը ջերմանում նոյնպէս, և այս ընթացքը շարունակվում է, մինչև բոլոր օդը սենեկի մէջ հաւասարապէս տաքանումեր:

Երբ որ օգի հաւասարակշիւրութիւնը որ և իցէ կերպով խախտված է, զոր օրինակ ջերմութենով կամ ցրտով, անձրևով, լուսով, խաւարով և այլն, այնուհետև յառաջանում է մի տարուրեքական հոսանք նորա մէջ, որ ստվում է հոսք, որ և, նայելով նորա տեսակ տեսակ սաստկութեանը, ստանում է տեսակ տեսակ անուններ:

12. Օդի յիւսնալիս:

() զը ձգական է, այսինքն նա կարող է մի աւելի փոքր տարածութեան մէջ կծկվիլ, բայց կարող է նոյնպէս պարզվիլ իսկոյն, երբ որ թուլացիլ է ճնշողութիւնը, և այնուհետև լցուցանում է աւելի լայն տարածութիւն քան թէ լցուցանում էր ճնշողութեան ժամանակին: Երբ որ մի ընդանակ վեր ի վայր շրջած ճնշես ջրի մէջ, ապա ընդանակի մէջ պարունակված օդը կծկվում է աւելի թանձր ջրի ներս մտանելովը, բայց երբ որ թուլացաւ ճնշողութիւնը, միտանալով պարզվում է օդը, հալածում է ջուրը ընդանակից և սա դէպ ի վեր է թուլում:

() զի այս յատկութեան վերայ հիմնած են շատ հարկաւոր գիւտեր: Օդեղէն հրացանովը, որ դուրսից կազմած էր սողորական հրացանի պէս, կարելի է սպանել մարդ և անասուն: Այս օդեղէն հրացանի վերայ գտնվում է մի պղնձի գունդ կամ սրուակ, լցուցած թանձր օդով: Այս թանձրագործութիւնը լինում է, շատ օգ ներս մուծանելով գունդի մէջ և այսպէս սաստիկ թանձրացնելով օդը: Բայց այս լցուցանելը գունդի պահանջում է ամենամեծ զգուշութիւն. պատճառ, երբ որ գունդը չափից դուրս լցուած է, ճարձատում է նա որպէս ապակի և սպանում է այն մարդիկը որ դրադած էին ներս մու-

ծանկելով օդը: Եթէ մի այդպիսի դունդ լցուցանէիր ցրտումը և բերէիր նորան ջերմութեան մէջ, նա ճարձատումէ նոյնպէս, ինչպէս պատահումէ մի, ցրտումը օդալից արած, վամիրուշտ, եթէ ջերմացնէիր սորան, որովհետեւ օդը, ինչպէս ամենայն մարմին, տաքութեանով ջերմանումէ և պարզւումէ: Օդի ձգականութեան վերայ հիմնած է նոյնպէս հրացանական վառանխիւթի ներգործութիւնը: Այս վառանխիւթը բաղկանումէ ածուխի, ծծումբի և բորակի խառնուրդից: Բորակը պարունակումէ իւր մէջ համաճնշած օդ որ, երբ բորակը ածուխի և ծծումբի զօրութեանով վառւումէ, ալխատումէ սաստկապէս պարզվիլ և այս պատճառով դունդը հրացանի փողովակի միջից դուրս է հալածում:

13. ՇՊՈՒՆԻՆԸ:

() Պի ձգականութիւնը պատճառ է նոյնպէս Շառաչիւնի յառաջանալուն: Ոչինչ մարմին ինքն ըստ ինքեան ձայն չէ հանում, առանց արտաքին շոշափութեան, այլ յառաջուց պիտոյ էր նորան որպէս թէ հարկադրել, որ հնչէ: Նա: Բայց երբ որ մարմինը սկսել է հնչել, նա մի տեսակ շարժողութիւնք է առնում, որ կատարվումեն նորա ներսումը և շատ կամ սակաւ սաստիկ, առաւել կամ նուազ ընդարձակ են: Այս շարժողութիւնքը ասումենք Բրիւմ-նէ, զողողողութիւնք: Թեպէտ ձգականութիւնը շառաչիւնի արմատական պայմանն է, բայց ոչ ամենայն ձգական մարմինք կարող են շառաչիւն գոյացնել կամ թէ բաւական ուժով տարածել նորան. այլև, որպէս ամուր, նոյնպէս և հեղանուտ մարմինք հնարաւոր են այս մասին, պիտոյ էր միայն, որ նոյց մասները գտանվէին մի տեսակ լարման մէջ, եթէ արձակելու էին շառաչիւն: Այսպէս շառաչումեն ապակին, կոշտ մետաղներ, զանգակները, ձգած լարեր, պողովատեսայ ձգարաններ, այն և փայտը, և այլն: Բայց դարձեալ, միւս ձգական մարմիններ՝ չեն շառաչում, զոր օրինակ բուրդ, փետուրք, ձգական խէժը, ժիպակ և այլն, չեն արձակում ոչինչ շառաչիւն: Էնդանուտ մարմինքը շառաչումեն այն ժամանակը միայն, երբ որ նոքա միւս ամուր կամ թէ լարած մարմինների մտից մի առանձին արագութեանով քերումեն և անցանումեն, ինչպէս օդը շինուածնների, ծառերի, Իոյնան քնարի լարերի մտից: Նոյնպէս շառաչումէ օդը, արագապէս արձակվելով ամուր մարմինների միջից, ինչպէս վառանխիւթ շինած բորակի միջից:

Որքանն փայլուն է շառաչիւնը, երբ որ մարմինքը սկսումեն շարժվիլ զողողողալով: Մարմինը դորանով ոչինչ չէ կորուսանում իւր

նի թիցը. ապա թէ ոչ, ինչպէս կարող էին ժամացոյցներ զանդակ-
ները դարաւոր ժամանակներով տեսլ. այլև նա ոչինչ բան դուրս
չէ հոսում, այլ միայն իւր առաւել մտակայ օղին տալիս է այն գող-
գողուն շարժողութիւնը կամ թրժուումը, և սորան տարածումը օդը
շտաւախաձև յառաջ խաղացնելով: Եթէ շատ հեռակայ է ինք այն
տեղից, ուր յառաջացած է շտաշխունը, ապա նա չէր այնքան սաս-
տիկ կամ թէ պայծառ մեր ականջի համար, ըստ որում բազմաթիւ
շտաշխնի շտաւախք ցան և ցիր էին լինում, առանց շոշափելու
մեր լսելիքը: Այսպէս, աւելի դժուար էր մեղ հասկանալ այն բանը,
որ մի մարդ փոքր մի հեռուից խօսումէ, քան թէ լինելով նորս
մտակայքումը, ուր շտաշխնի շտաւախքը զեռ ևս շատ խիտ միա-
սին էին: Թէ այս տեղ արդարև ոչինչ արտահոսութիւն չէր լի-
նում, այդ բանը կարելի է ահա եզրափակել նորանից, որ բոցը այն
ճրագի, որ դրած էր մի նուագարանի վերայ, մնում է հանդարտ. ա-
պա թէ ոչ, պիտոյ է կայծակունք արձակէր, ինչքան որ ածուռէին
նուագարանը, Բայց շտաշխնի շտաւախքը, քանի որ նա չէ հանդի-
պում խափանների, կատարումէ միշտ ուղղադիր կերպով, Շատ բա-
ցայայտ կարելի է իւրեան պատկերացնել այս բանը ջրի օրինակով:
Այսինքն, երբ որ ձգէինք մի քար մի հանդարտակաց ջրի մէջ, այն
տեղ, ուր քարը պատառում էր ջրի երեսը, գոյանումն փոքրիկ օղեր,
որ այնքան ևս մեծանումն և ընդարձակումն, ինչքան որ աւելի
հեռացած էին այն տեղից: Այս օղերը գոյանումն ոչ թէ ջրի յա-
ռաջհոսութենովը, այլ ահա թէ ինչ կերպով: Երբ որ քարը շո-
շափում է ջրի մակերևոյթը, ճնշում է շոշափած տեղի վերայ գտան-
ված ջրեղէն մասները, և երբ որ սորա միսանգամ պարզումն,
ճնշողապէս ազդումն իւրեանց մտակայ մասնիկների վերայ, որ այ-
նուհետև ձևացնումն աւելի և աւելի լայն օղեր, և այսպէս շարու-
նակում է գործը մինչև դադարումէ շարժողութիւնը: Եթէ շտաշխ-
նի ծաւալումը լինէր ստուգապէս յառաջհոսութիւն, ապա և շտա-
շխնի շտաւախքը պիտոյ է խափանէին միմեանց իւրեանց շարժողու-
թենների մէջ, և յառաջացնէին մի խառնիխուռն աղաղակ, երբ որ
շատ հնչունք գոյանումէին մի և նոյն ժամանակում: Բայց շտաշխ-
նի շտաւախքը խաչաձև կտրատումն միմեանց առանց մինը միւսին
խափան լինելու, այնպէս, որ մեր նոյնպիսի կարգով, հետզհետէ փո-
խանորդութենով և արագութենով լուսմէր նորանց, ինչպէս նորս
յառաջանումէին: Աւելումը բերած ջրի օրինակը արդարև պատշա-
ճաւոր էր միայն շտաշխնի ծաւալման մասին, որովհետև թրժու-
մունքը հասարակ օղի մէջ աւելի արագ էին. — 1050 ոսնաչափ մի
սեկունդի մէջ, բայց այդու ամենայնիս, նոյնպէս կանոնաւոր,

Եւ այլ մարմինների վերայ փոխարկումեն այս թրժումունքը օգի միջից, և այս պատճառով — յատկապէս գիշերը — ականջը դնելով գետնի վերայ, շատ հեշտ կարելի է լսել հեռաւոր ձիաների ոտնաձայնը, և լինդանօթների որոտը այսպիսի կերպով լսելի էր շատ մղն հեռուից, Պատմութիւն է լինում, թէ երբ որ Յրանսիացիք, Նսպոլէոն Բոնապարտի ժամանակումը, պաշարումէին Անճվերպին քաղաքի ամրոցը, լինդանօթների որոտը լսելի էր մինչև Սարսնիկայի հանքային սարբի մէջ, յատկապէս մետալահանքների մէջ, Միտ դնելով այս նկատողութիւններին, պիտոյ է խմատասիրել, թէ այն թրժումունքը նախ և յառաջ փոխարկումեն օգից հողի վերայ, կամ թէ այլ ամուր մարմինների վերայ, և սոցանից դարձեալ օգի վերայ, որանով ապա դղայի էին մեր ականջի համար այ՞ և հեռուից, Այլև, ինչքան շատ թրժումունք օգի մէջ պատճառուէր մի մարմին, այնքան ևս նուրբ և բարձր էր շառաչիւնը. այսպէս, ամենախոր լսելի ձայնը այն էր որ մի սեկունդի մէջ առնումէ մօտ և բնուուն թրժումունք:

Եւս նկատողութեան վերայ հիմնած է նշնպէս երաժշտական ձայների խորութիւնը և բարձրութիւնը, Երկար ու հաստ լարերը թրժումուն միայն լուրջպէս և այդ պատճառով տալիս են մի խոր ձայն. սորա հակառակ, կարճ ու նուրբ լարերը պատճառումեն բարձր ձայն: Այսպէս էր և շնչաւոր նուագարանների մէջ. այս տեղ յառաջանումէ ձայն, դուրս բաղխելով օդը այս անօթների ներսից, Ինչքան լայն ու երկայն է մի փող, այնքան ևս խոր է նորա ձայնը, ուրեմն բաւական էր միայն ծակեր և բացուածներ շինել մի փողի վերայ, եթէ կամենումէինք բարձրացուցանել այն ձայները որ պիտոյ է դուրս բերէինք նորանից:

Շառաչիւնի սաստկութիւնը զուգակշիռ է շառաչող մարմնի նիւթին. այս պատճառով մի հրացանի ճայթումը թանձր օգի մէջ և խոր տափարակի վերայ, կամ թէ գիշերով և ցրտի մէջ, լսելի է աւելի հեռի և ուժգին, քան թէ աւելի անօր օգի մէջ բարձր սարբի վերայ, և այնպիսի օգի մէջ, որ արեղակի ճառագայթներովը ջերմացած ու անօրացած է: Կակուղ մարմինները խափանումեն թրժումունքը. այս պատճառով մի նուագածութիւն, պատտառակներովը զարդարած դահլիճի մէջ, չէ այնքան ասորժելի, ինչպէս այն դահլիճի մէջ որի պատերը քարաշէն էին: Եւ ձիւնը այ՞ ըմբռնումէ շառաչիւնի շառաւիղների մի յմասը և այդպէս լուրջանումէ ձայների ուժգնութիւնը, մանաւանդ եթէ շատ ու շատ ձիւն փութըր գիլած էր ի միասին:

Այն թրթումունքը որ պատճառուով շտաշիւնը օդի մէջ, սորանից, ինչպէս ասվեցաւ վերեւումը, փոխարեքվումն այլ մարմինների վերայ: Զոր օրինակ զղրղվումն պատուհանքը, որոնց մտակայքում զարկումին մի թմբուկ: Եթէ մի մեծ և մի փոքր զանգակ կախած էին միմեանց մտա, ապա փոքրիկ զանգակը հնչումը մեղմապէս, եթէ հնչեցուցանէիր մեծ զանգակը: Այո՞, կարելի է շտաշիւնով փշրել և ապակեղէն անոթներ, առանց շոշափելու նորանց:

Շտաշիւնի, վերեւումը նշանակած, արագութեանը հետևելով, կարելի է շատ հեշտ սահմանել թէ ինչքան հետի էր մեզանից մի ահա բարձրացած փոթորիկ: Այսը այնպէս արագաշարժ է, որ կայծակի փայլատակութիւնը տեսանվում գրեթէ նոյն բոպէին, երբ որ նա զուրս էր թռչում ամպերի միջից: Եւ որովհետև շտաշիւնը մի սեկունդի մէջ անցանում 1040 ոտնաչափ տարածութիւն, և մի գերմ. մղոն ունի 24,000 ոտնաչափ երկայնութիւն, ուրեմն մի փոթորիկ, որի թնդիւնը կամ որտուր լսումնք 23 սեկունդից յետոյ, քան թէ տեսած էինք կայծակը, պիտոյ է հետի լինէր մեզանից մի այդպիսի մղոնով, կամ թէ երկու ժամի ճանապարհով. բայց եթէ այդ միջոցը բաղկացնումը մտա 12 սեկունդի, ապա փոթորիկը հետի էր մեզանից մի ժամ միայն: Բայց եթէ մի և նոյն ժամանակին նկատումնք և կայծակը և որտուր, ապա կարող ենք բաւական հաւաստի եղբարիակել, որ կայծակը զարկել է մի մտակայ տեղում, որ փոթորիկը ամենեին մտա էր մեզ և մտանգ կար:

Շտաշիւնի ալիքանման շարժողութեան մի այլ հետևանք էր Արշակունի կամ ձայնի անդրադարձութիւնը: Այսինքն, երբ որ շտաշիւնի շտաշիղբը զարկվումն կոշտ, ձղական մարմինների վերայ, զոր օրինակ, պատերի, սարերի, ծառերի վերայ, ապա միտանգամ զէպ ի յետ են ոստում և զոյացնումն արձագանգ: Այս արձագանգը շատ տեսակ տեսակ է լինում. պատճառ, սա երբեմն կրկնում և շատ և ամրողջ բաւեր, և երբեմն, ասած խօսքի վերջին վանկը միայն: Եթէ պիտոյ է որ արձագանգը ստուգապէս լսելի լինէր, ապա հարկաւոր էր գոնեայ վախճանն ոտնաչափ հեռաւորութիւն այն մարմնից որ յետ էր զարձուցանում ձայնը: Եթէ մարմինը առաքել հեռակայ է, ապա լինում արձագանգը բազմափանկ. շատ անգամ, արձագանգը զարձակ զէպ ի յետ է ուղարկում և զորանից յառաջանում մի բազմապատիկ արձագանգ:

Շտաշիւնի մի առանձին յատկութիւնը նկատած են երկայնաձև կամարաշէն դահլիճների մէջ: Այսինքն, երբ որ մի կամարի պատի մտա խօսումէին ամենեին մեղմապէս, խօսած բանը կարող էր

բաւական բացոյցայտ լսել և հասկանալ մի այլ մարդ որ կանգնած էր հանդիպակաց պատի մօտ. բայց նորա որ կանգնած էին երկուսի մէջ տեղումը, ամենեին ոչինչ չէին լսում: Այլև, այդպիսի կամարակապ շինուածների մէջ աւելի սաստիկ է ձայնի հնչողութիւնը քան թէ ուրիշ տեղում, որովհետև նոցա մէջ շառաչիւնի շառաւիղքը ամենայն կողմից յետ են դառնում և գորանով առաւել սաստկանումն: Հառաչիւնի ալիքաձև շարժողութեան վերայ հիմնած է նոյնպէս Էռ-տի-տի-տի-տի-տի-տի, սա մի փողաձև շինած գործի է, որ գրեթէ սրածօյր սկսանելով, զնալով զնալով աւելի լայնանում և վերջանում միւս ծայրումը: Եթէ խօսէիր մի բան նեղ բացուածի մէջ, ապա խօսած բանը լսելի էր շատ հեռի միւս ծայրի մօտ, որովհետև ձայնի շառաչիւնը փողովակի ներսումը նորա ձգական պատերի միջնորդութենով պահում է միասին և ժողով, և կրկնապատիկ յետ է դարձուցանում: Այսպիսի փողովակով կարելի է բան հասկացնել 3000 ոտնաչափ հեռաւորութենով. սա գործ է անում մասնաւոր նաւերի վերայ:

Խօսակցութեան փողովակի հակառակը է Էռ-տի-տի-տի-տի-տի, որի պաշտօնը այն է, որ ըմբռնէ շառաչիւնը և լայն ծայրի բացուածովը աւելի սաստկացուցած առաջնորդէ դեպի ականջը: Դասեր լսող մարդիկը այս փողովակի բարակ ծայրը պահելով ականջի մէջ, լսումն աւելի հեշտութեամբ:

14. Օդի ծնւորութիւնը:

Որովհետև օդը մարմին է և անդադար քարչումէ երկրի կողմից, այս պատճառով ունի և ծնւորութիւնը յատկութիւնը: Չգականութիւնը և ծանրութիւնը, կապակցվելով միասին, պատճառումն օդի ճնշումը: Յաճ օդակոյտքը վերին օդակոյտներից ճնշումն, ապա ուրեմն ցածերը են նոյնպէս աւելի թանձր և աւելի ծանր քան թէ վերինը: Բայց որովհետև օդը ամենայն կողմից ճնշումէ մեր վերայ, որովհետև մէք ամենայն տեղ շրջապատած ենք նորանով և մեր մէջ գտանված օդը դուրսի օդին հաւասարակչիո է, այս պատճառով ոչինչ չենք զգում այս ճնշողութենից: Օդի ծանրութիւնը կարելի է ստուգել, կշռելով մի դատարկ սրուակ, ապա ջերմութեամբ հալածելով նորա միջի օդը, ամուր փակելով սրուակը և կրկին կշռելով նորան, երբ դատարկ էր օդիցը: Մտանից կը բացայայտվի իսկոյն որ սրուակը մի փոքր թեթեւացած է: Փորձելով տեսած են, որ օդը 800 անգամ թեթեւ է քան թէ ջուրը: Օդի ճնշողութիւնը կարելի է հաւաստի կացուցանել, եթէ մի նեղ փողովակ ուղ-

ղակի կոխէիր ջրի մէջ, և վերին ծայրը փակէիր մատով և ապա ուղղահայեաց դէպ ի վեր բարձրացնէիր ջրեցը: Այս փորձի մէջ ջուրը կախած կը մնար փողովակի մէջ, որովհետեւ օդը յետ էր ճընշում նորան: Բայց եթէ մատդ բաց թողուս փողովակի վերին ծայրեցը, իսկոյն վերին օդը կը ճնշէր ջրի վերայ և սա հետեւելով իւր ծանրութեանը վայր կը թափվէր: Բայց եթէ փողովակի ստորին բացուածը շատ լայն է, ապա ջրեղէն տախարակը չի մնայ հանգարտ, և ջուրը ցած կը թափվի: Այս բանը կարելի է խափանել, մի թերթ թուղթ դնելով տակեցը բացուածի վերայ: Օդը կը սեղմէ յետոյ այս թղթի վերայ և ջուրը կը մնայ ամանի մէջ:

Այն կերպով ներգործումէ օդը ուրիշ հեղանուտ մարմինների վերայ, զոր օրինակ ժխակի վերայ. և այն այս ներգործութիւնը օդի առաջնորդել է մարդկային իմացականութեանը դէպ ի դիտոր Ծանրաչափի կամ Բարոմետրի: Այս գիտի պատմութիւնը լինումէ այսպէս: Աաղուց արդէն յայտնի լինելով ջրհան գործին, որի օգնութեամբ ջուրը զուրս էին բարձրացնում ջրհորներից, 1643 թուականին Ֆլորենտինացի գուքսի այգեպանքը կամեցան մի ջրհորից ջուրը աւելի բարձր դէպ ի վեր քարշէլ քան թէ սովորական չափն էր, այսինքն, 32 ոտնաչափ բարձր. բայց ջրհան գործին անհնարաւոր գտանվեցաւ: Այս բանիս մտառու լինելով իտալացի բնաբնիչ Տօրրիչելլին (որ ապրել է 1608ից մինչև 1647), և կամենալով ճշշ դասկէս վերահասու լինել բոլոր հանգամանքներին, առաւ մի ազգակեղէն փողովակ, լցրեց նորան ժխակով, ամուր փակեց մի ծայրը, և մատը դրեց միւս ծայրի վերայ և այսպէս բերեց նորան մի ժխակաւից ամանի մէջ, բաց թողլով մատը: Տօրրիչելլին տեսաւ որ ժխակը սխնածե կանգնած մնաց փողովակի մէջ 28 ձկոյթ բարձրութեամբ: Եւ որովհետեւ ժխակը տասն և չորս անգամ աւելի ծանր է քան թէ ջուրը, ուրեմն բարձրութիւնքը ուղիղ համեմատութեամբ չաւասար էին մարմինների ծանրութեանը կամ թէ թանձրութեանը: Ուրեմն մի ժխակասիւն 28 ձկոյթ բարձրութեամբ կամ թէ մի ջրեղէն սիւն 32 ոտնաչափ բարձրութեամբ հաւասարակչիւ է այն բոլոր օդեղէն սիւնին, որ աստօսվեալից յատակից հասանումէ մինչև բոլոր օդածովի վերջը: Այսպէս ահա վերահասու եղան օդի ծանրութիւնը չափելու արուեստին, և մի նոյն ժամանակուցը հնար գտան սարերի ուղղահայեաց բարձրութիւնը չափելու: Շուտով նկատեցին նոյնպէս, որ ժխակային սիւնը չէր հաւասար միշտ, և թէ այս փոփոխականութիւնը ըստ մեծի մասին ընկերակից է եղանակի փոփոխութեան հետ, և այս պատճառով սկսեցին գործ դնել

այս անօթը որպէս հնար նկատելու և յառաջուց իմանալու գալոց եղանակը, Այսինքն, ապակեղէն անօթի մէջ կայ մի, օդից զատարկ, տարածութիւն, որ ժխակը կարողանայ ազատապէս դէպ ի վեր և լա- նել: Եթէ ժխակը փողովակի մէջ կամաց կամաց դէպ ի վեր է և լա- նում, սովորապէս համարումեն, թէ լինելու է տեղապէս չոր եղա- նակ, բայց եթէ նա ցած է ընկնում, սովորապէս հետևումէ խոնաւ եղանակ: Բայց այդ գուշակութիւնքը չեն միշտ հաւաստի, որովհետև նոքա հիմնաւորումեն միայն օդի ծանրութեան վերայ որ կարող էր երբևէն այսպէս և երբևէն այնպէս սահմանափել: Ինչքան պարզ է օդը, այնքան ևս բարձրանումէ ժխակը, և անդրադարձ կերպով:

Այլև նկատած են, որ ժխակը փողովակի մէջ ցած է իջնում, և բոլոր բարձրութիւնները տանումեն մի բարձր սարի վերայ, որովհետև այն տեղ օդը աւելի նուրբ է, և օդեղէն սիւնը մեծ օդածովի մէջ աւելի փոքր է: Չոր օրինակ տեսած են, որ ժխակը, երբ որ ուղղա հասնուց բարձրացած էին մինչև 80 ոտնաչափ, մի գիծ ցած է իջնում, և այս նկատողութեան հիման վերայ, գործ են ածում բարձրութիւնը, աշտարակների, սարիւրի և այլ բաների բարձրութիւնը չափելու համար:

Հետևելով այս նկատողութեաններին, կարելի է հետազոտել հաշուել, թէ ինչքան սաստիկ ճնշումը օդը որ և իցէ որոշեալ մարմնի վերայ: Գիցուք զոր օրինակ, թէ մի չափահաս մարդու մարմնի մակերևոյթը բաղկացնումը մտ 1378 քառակուսի ձկոյթ, ապա այդպիսի մարմնի վերայ պիտոյ է ճնշել մի ահագին ծանրութիւն 20,000 ֆունտի: Այդ ծանրութիւնը զգալի չէր մարդուն, որովհետև ամենայն կողմից ներդրծելով պահումը հաւասարակը ռութեան մէջ և այդպէս չքանումը: Օդի ճնշողութեան վերայ հիմնած է նշնայէս ծծելու, շնչառութեան գործողութիւնը և միւս շատ ու շատ տեսիլներ: Եթէ կամենումենք շնչառութիւնը, պարզումենք թոքերը և կուրծքը, և գորանով անօթապնակները նոցա մէջ եղած օդը. սորան թանձրացնելու համար, ներս է հոսում դուրսի աւելի թանձր օդը: Նշնայէս, ծծողութիւնը ուրիշ մի բան չէ, եթէ ոչ, անօթապնակ օդը, որ ներդրծումենք բերանով: Նշնայէս վերայ հիմնած է արիւնհասնութեան անօթների գործադրութիւնը. այս տեղ օդը ջերմութեանով դուրս է վարվում անօթի բերանից, և դուրսի թանձր օդի ճնշողութեանով անօթի լայնաշուրթը բացուածը ամբողջութեամբ փախուկ մորթի վերայ: Մարմնի մէջ եղած օդը, մորթի մէջ արած հատուածներովը, ներս է մտնում անօթների մէջ և ի միասին դուրս է ճնշում արիւնը:

(Օղի ճնշողութենից կարելի է նոյնպէս բացայայտել Աւերբուշի փողովակի ներդործութիւնը. այս տեղ դուրս ծծելով ողբ փողովակի միջից, որ կոխած էր մի հեղանիութի մէջ, հեղանիութիւնը դուրսի ողի ճնշողութենով սեղմութեամբ գէպ ի վեր:

(Օղի ճնշողութիւնը առաւել յայտնապէս հաւաստի է կացուցանում այն Օղահանը, որ հնարել է Օտտո Ֆօն Գերիքէ անունով քաղաքապետը Մաղղերուրդի: Սա մի մեքենայ է, որի միջնորդութենով ողբ մի փակած անօթից կարող է դուրս բերվիլ: Օտտո Ֆօն Գերիքէ մարդը պատրաստել տուեց երկու պղնձի կիսագունդ 18 ձկնթի տրամաշախիւթ, ճրագուծով օձեց նոցա եզերքը և ճշդապէս, օգտից, սեղմեց միմեանց վերայ, յետոյ դուրս հանեց նոցա միջի եղած ողբ. այնուհետև գիսագունդը, որ յառաջուց ինքն ըստ ինքեան բաժանվումին միմեանցից, այնպէս ամուր միաւորված էին միմեանց հետ, որ երկու կողմից ութ ձի լծած, ձգելով և քարշելով, հազիւ թէ կարողացան պատասել այն կիսագունդը միմեանցից, որ եղաւ մի սաստիկ ճայթիւնով: Այս գեղեցիկ փորձը կատարվեցաւ 1650 թուականին թագաւորական ժողովի մէջ Բեգենբուրգումը, կոյսը Գերիքենայը երրորդի և շատ միւս իշխանաւորների առաջև, զարմացք բերելով բոլոր հասարակութեան վերայ: Հարցանեց այժմ, ինչ էր պտածաւոր, որ այն երկու կիսագունդը այնքան ամուր կապվել էին միմեանց հետ. ահա դորա խորհուրդը. որովհետև դուրսի ողբ իւր բոլոր ծանրութենով սեղմումը նոցա վերայ և աշխատումը ներս թափանցել ողից դատարկ տարածութեան մէջ, Բայց թէ ողի ճնշողութիւնը այդպիսի գունդի վերայ ինչպէս ահագին պիտոյ լինէր, կարելի է հեշտ իմաստասիրել նորանից, ինչ որ մինչև այժմ ասվեցաւ: Այսինքն. ժխակեղէն սիւնի բարձրութիւնը, որ չափում է ողի ճնշողութիւնը, բաղկացնում 28 ձկնթի, որի ծանրութիւնը, եթէ սիւնը ունէր մի քառակուսի ձկնթի հաստութիւն, կշուում 14¹/₂ ֆունտ: Բայց այն երկու կիսագունդը ունէին միասին համարեալ թէ 10 քառակուսի ոտնաչափ կամ թէ 1000 քառակուսի ձկնթիաչափ մակերևոյթ:

(Օղահանի միջնորդութենով արած են շատ արժանի յիշատակի նկատողութիւնք և փորձք. զոր օրինակ վերքարշող փողովակի մէջ եղած հեղանիութիւնը չէ թափվում անօտարցրած ողի մէջ, թէև ամենայն ուղղութենով կարգադրէիր փորձը: Բարօմետրը ցած է իջանում այնքան առաւել, ինչքան առաւել նրբանում ողբ: Ամենուրևից զանազան մարմիններ — մի աղուամաղ և մի կոտոր ոսկի — հասարակ արագութենով վայր են ընկնում ողից դատարկած Օղահան-

նի զանգակի մէջ, Ջուր և այլ հոսանուտ մարմինք սկսանումն փրփրալ, և դուրս են ձգում իւրեանց մէջ պարունակված օդը: Մի բարակ, օդալից և փակած ապակեղէն անօթ փշրվում օդահանի տակ: Վառանխիթը չէ վառվում. միջատքը և փոքրիկ թռչունքը կարող չեն թռչել և մեռանումն շուտով:

15. Օդի վերլուծութիւնը:

Սկզբումը ասվեցաւ ահա, որ մարմինքը ենթարկված են լուծականութեան, որի ներգործող պատճառքը էին կէս մի ջուրը, կէս մի կրակը և կէս մի օդը: Ամենից առաւել սաստիկ ներգործումը օդի զօրութիւնը, որովհետեւ օդի մէջ վերլուծանվումն նոյն իսկ ջուրը և վառուն նիւթը, և դորանից լցվումը նա օտարազգի շոգիներով, կամ թէ, ինչպէս ասումն են աստուծոյ, յարմար: Այս պատճառով ասումն նորան Շոգեպատ: Այսինքն, եթէ օդը անցանումը ջրաւտ մարուտ սահմանների վերայից, ապա վերլուծանումը նա ջրեղէն մասնիկները և սոքա ներս են մտնում նորա ծակտիքի մէջ, և օդը գիծանում: Սորա հակառակ, ջրով ու ցամաք աշխարհներումը, օդը ընդունումը իւր մէջ շատ վառուն նիւթեր. նա չորանում և ժողովելով հետ զհետեւ պատրաստում նիւթ, կործանական օդային երեւոյթներին համար: Ինչքան աւելի այսպիսի վերլուծութիւնը, կամ շոգիք թէ ջրայինք և թէ վառունք — պարունակված էին օդի մէջ, այնքան ևս փոքր յարմար էր նա շնչառութեան համար. այժ այսպիսի օդը լինումը շատ անգամ մահացուցիչ, կամ թէ գոնեայ առողջութեան վնասակար, մանաւանդ երբ որ մեռումը փակած: Շնչառութեան համար ձեռնտու էր այն օդը, որի մէջ մի վառ ճրագ կամ թէ մի բորբոքեալ ածուխ չէ հանդուս:

16. Ատմոսֆերայի բաղադրութիւնը:

Ատմոսֆերան օդը, որի գլխաւոր բաղադրական մասները են ինքնութիւնը և ինքնութիւնը բոլորովին ազատ չէ օտար խառնուածներից, ըստ որում կար նորա մէջ մի սաստիկ վերլուծիչ զօրութիւն: Այս օտարազգի խառնուածներովը յառաջանումն զանազան տեսակ օդեր կամ գազեր: Մեք յիշատակումն այս տեղ առաւել ծանրակշիռքը, որոնց տեղեկութիւնը հարկաւոր էր բնաբանութեան մէջ, և որոնցով բացայայտվումն քանի մի տեսիլներ:

17. Ատմոսֆերայի բաղադրութիւնը:

Հասարակ կամ ատմոսֆերան օդի մի հարկաւոր բաղադրական մասը է իւր վառուն բնութեանից ազատված օդը կամ թէ փոքր:

Ե՛ր, Ա՛յն է. ամենայն մարմինք կարող են ջերմանալ, բայց ոչ ամենայն մարմինք վառուն են: Ա՛յն մարմինքը որ վառվումին, զոր օրինակ փայտ, ծծումբ, բորակ, ասվումեն Է-ր-է-ր-է-ր-է-ր, բայց նորա որոնցից հանած էին այս բորբոքական կամ վառուն նիւթը, ասվումեն Է-ր-է-ր-է-ր-է-ր մարմինք: Եւ որովհետեւ հասարակ օդը ազատվելով իւր վառուն նիւթից, աւելի զտվում է յտակվումէ, այս պատճառով աւելի մաքուր, աւելի յարմար է շնչառութեան համար և աւելի առողջ է. այս օդի ներս շնչելութիւնը ձեռնտու է շնչական կեանքին. նա էր նոյնպէս, որ շուտացնումէ մարմինների պրովիլը: Կտրա պիտանութիւնը առողջութեան մասին յիշատակեցինք ահա. այս բանը ապացուցանվումէ մանաւանդ կրծացառութեան և թոքախտութեան մէջ: Ու առիթը մարմինքը աւելի պայծառութեամբ և ջերմացուցիչ զօրութեամբ ճառագայթումեն թթուանիւթ գաղի մէջ: Այսպիսի յատկութեաների պատճառով այս տեսակ օդին ասումեն և կ-է-ր-է-ր-է-ր կամ Է-ր-է-ր-է-ր օդ, որ այժմ ասվումէ սովորաբար թթուանիւթ գաղ:

Այս տեսակ օդը թէպէտ ոչինչ տեղ բնածին կերպով հաւաքված չէր առատապէս, բայց բուսականների տերերը անդադար դուրս են փչում նորան, ինչքան որ արեգակը փայլումէր նոցա վերայ, բայց բուսականների ծաղիկները արտաշնչումեն ըստ մեծի մասին խեղդողական օդ: Այս պատճառով, եթէ կամենումիր մի սենեկի մէջ ծնուցանել առողջարար կամ կենսական օդ, ապա զիր տերեւաշատ բուսականներ արեգակի փայլողութեան տակ, բայց հեռացրու, երբ որ չքացել է արեգակը, որովհետեւ յետոյ արձակվումէր նոցանից փնասակար օդ: Յորանից բացայայտ է, թէ ինչ պատճառով զուարթ էր մեր սիրտը, երբ որ արեգակի փայլողութեան միջոցով ման էինք դալիս մի անտառի մէջ, և թէ ինչ պատճառով գաշտի օդը աւելի առողջ է, քան թէ օդը մարդաշատ քաղաքների մէջ, այլև թէ ինչու համար երեկոյեան օդը չէ այնքան օգտակար մեր առողջութեանը: Կոյնպէս շատ փնասակար է հոտաւետ ծաղիկներ և պտուղներ սենեակների, մանաւանդ թէ ննջարանների մէջ պահել. այս բանը շատ անգամ արագահաս մահ է բերել թուլածից մարդերի: Այս կրականիւթից ազատած, օդը ստացվումէ նոյնպէս հրաշքիկ մանգանեղից, հալած բորակից, ջերմացրած մետալեան բուռից, մանաւանդ թէ ժիպակային բուռից:

18. Ի-է-ր-է-ր-է-ր օդ, որ ս-է-ր-է-ր և հ-է-ր-է-ր օդ, ի-է-ր-է-ր-է-ր օդ:

Այն օդին, որ ծանրաբեռնած է վառուն նիւթով, ասումեն հ-է-ր-է-ր-է-ր կամ ի-է-ր-է-ր-է-ր օդ: Կտուրի մի ներգործութիւն որ ա-

մենեին հակառակ է կենսական օգին. մարդ և անասուն մեռանումն նորա մէջ, նա ձևոնտու է բուսականների ածողութեանը, բայց կրակը և ճրագները հանգչումն նորա մէջ: Այս տեսակ օդ կարելի է ծնուցանել, եթէ մի վառ ճրագ զնէիր մի օդախից փակած զանդակի տակ. այս տեղ վառվումը ճրագը այնքան, ինչքան որ փակած օդի մէջ կար գեռ ևս թթուանիւթ. երբ որ հանգաւ ճրագը, մնումը օդի մէջ խեղդողական նիւթ միայն, որովհետև թթուանիւթը կերած էր բոցովը: Եւ մարդու և անասունի շնչառութենով վերլուծանվում օդը զէպ ի իւր բաղադրական մասունքը. այսինքն թթուանիւթը յետ է մնում թոքերի մէջ, և արիւնի միջնորդութենով հասանում մարմնի միւս մասներին, բայց խեղդողական նիւթը արտաշնչվում յետոյ: Այս պատճառով, մի կենդանի արարած չէ կարող երկար միջոց ապրել մի նեղ տարածութեան մէջ, ուր չէր կարող թափանցել այլ օդ, որ լցուցանէր կերած ու սպառած թթուանիւթը: Սոյն իսկ պատճառով խեղդվումն և անասունը և մարդը կրակի մէջ, կամ թէ այնպիսի պահարաններում, ուր վառվում ին շատ ճրագներ, որ և օդախից փակած էին: Այս բանը լինումէ ոչ թէ օդի ամենեին պակասութենից, այլ միայն թթուանիւթի պակասութենից: Այդպիսի տեղերում և ճրագների պայծառութիւնը աղօտանումէ հետ զհետէ: Այս բանից ամբողջ զանազան տեսակ նիւթ է քաղել սնասպաշտական կարծիքների համար, ըստ որում տեղեակ չէր բնական զօրութենների պատճառներին և ներգործութեններին. զոր օրինակ կարծումն, թէ պիտոյ է մեռանէր հիւանդը, որի սննկուով հանգչումն ճրագները. բայց սա էր միայն ներգործութիւնը օդի, որ զըրկված է իւր թթուանիւթից:

Խեղդողական նիւթը գոյանումէ փոսել մարմինների շոգիներից, գոլորշի արձակող ածուխից, ծաղիկներից և պտուղներից, այլ և պէսպէս մետաղներից, երբ որ նոքա փակած էին նեղ պահարաններում. այս պատճառով զգուշալի է երկար ժամանակ փակ մնացած օթեանների մէջ մտանել, որովհետև այդ տեղ ըստ մեծի մասին ապականված էր օդը: Եւ ձկների փամփուշտը լցուած է այդպիսի օդով, ըստ որում խեղդողական օդը աւելի թեթեւ է քան թէ հասարակ օդը և այդ պատճառով առաւելապէս ձևոնտու է լողացողութեանը:

Այն օդը, որ պարունակումէ իւր մէջ շատ խեղդողական օդ, բարեբաջնելու համար առաջարկած են զանազան հնարներ, զոր օրինակ շոգիացուցանել օդի մէջ խլորեան կրանիւթ. բայց աւելի պատշաճաւորը է ատմօսներան օդի ներսահսութիւնը, որովհետև դորա-

նով վերափն նորոգվումէ հաւասարակշռութիւնը օդի զանազան մասների մէջ:

Ինչքան և խեղդողական օդը ինքն ըստ ինքեան վնասակար էր, այնու ամենայնիւ հարկաւոր է նա շնչական կեանքի համար. պատճառ, մաքուր կենսական օդի կամ թէ թթուանիւթ գաղի մէջ պիտոյ է արագավալ լինէր կեանքի ընթացքը և գործնով կարճա՛նար յայտնապէս:

19. Վառու օդ, Ջրակէօք փոք:

Վառի թեթեւ, քան թէ մինչև այժմ յիշածները, էր Վառու օդը, որ և, ըստ որում այրվելով յետ է թողում ջուր, ուրեմն և կեղբաւորումէ օդի բաղկացական մի մասը, ստիւում նոյնպէս Ջրակէօք փոք: Նա վառվումէ շատ հեշտ, և թէ ստացաւ թէև ամենափոքր մտաւորութիւն ատմօփերեան օդի հետ, և ամենին անյարմար է կրակի պահպանութեան համար: Պատճառ, երբ որ նա հանդիպումէ խոր վառուն նիւթից ազատված օդին, կամ եթէ մտնցնէիր նորան մի վառ ճրագ, իսկոյն բորբոքվումէ նա մի սաստիկ ճայթիւնով և ուժգին թնդիւնով: Այսպիսի օդ կարելի է արուեստով գոյացուցանել, և բկավի խարտածքը կցորդելով անօրացրած արջասպեղէն իւղի հետ: Բայց շատ անգամ լինումէ և ընածին, յառաջանալով փտած մարմիններից և անասունների և մարդերի մարտողական գործարանների մէջ: Այդ պատճառով, գտանվումէ նա յաճախ քակորատեղերի մտակոյքումը, գերեզմանատներում, հին գետնափորերի մէջ, մետաղահանքերի մէջ և այլն, ուր շատ անգամ պատճառումէ նա փտանդաւոր բոճրիւններ: Այլև հանդիպումներ այդպիսի օդի տղմուտ ճախնագետնի մէջ, ինչ տեղից բարձրանումէ նա փամփուշաների պէս, և եթէ մտնցնէիր նորան մի ճրագ, իսկոյն վառվումէր նա մի կապտագոյն բոցով և այրվումէր որպէս գինու ոգի: Այդ օդը մահարի է մարդու և անասունի, բայց բուսականքը աճումն նորա մէջ, թէև չը լինէր նա խոռոած ատմօփերեան օդի հետ:

Այս տեսակ օդը առիթ է տուել մի անապաշտական պատմութեան, թէ թաղած գանձերը այրվումէին, ըստ որում այն ամանների մէջ, որոնց մէջ ամփոփած էին այդպիսի գանձեր, գոյանումէ վառուն օդ և փայլումէ խաւարի մէջ ինչպէս շրջմոլի կրակներ, որ գոյանումն նոյնպէս այս տեսակ օդից:

Արովհետև վառուն օդը 12 անգամ աւելի թեթեւ է քան թէ ատմօփերեան օդը, այս պատճառով գործ են ածում նորան օդապարիկ գունդերի և օդագնաց ճանապարհորդութեան համար: Այսինքն, պատրաստումն մեծամեծ գունդեր, խեժապատ կտուից կամ

մտաբանդէնից, լցուցանումն սորանց վառուն օդով և դէպ ի ցած առ
բացնումն գունդի վերայից մի նաւատեսակ հիւսուածոյ, որի մջ
նստումն յանձնառուրը այդպիսի համարձակ ճանապարհորդութեան,
Ըստջին օդապարիկ գունդը լցրեց վառուն օդով, 1783 թուականին,
մի ֆրանսիացի, Շարլ անունով. սորանից մի երկու ամիս յառաջ,
Մանգօլֆիէ ֆրանսիացին արձակեց մի գունդ, լցուցած այնպիսի օ-
դով որ ջերմութեամբ անօդացրած, ուրեմն և աւելի թեթեւացրած
էր: Աւերջին ժամանակներումը որպէս օդագնաց ճանապարհորդը գե-
րազանց անուն են ստացել մանաւանդ Բլանշարը և, նորերումս, ու-
սումնապետ Բէյլհարզոս գերմանացին:

Ղերկայ ժամանակումս, այս օդը, շատ աշխարհներում, ստա-
ցել է մի բազմադիտանի գործադրութիւն, այսինքն լուսաւորութեան
համար, որ ասվումէ Գալիլէյ լուսաւորութիւն: Այս բանի համար ար-
ուեստով գոյացուցած, վառուն օդը փողովակներէ միջով տանումն
ուր և կամէին. այս փողովակները ունին փականք, որ բացվումն, և
վառուն օդը բորբոքվումէ իսկոյն և տալիս է շատ պայծառ լոյս: Այս
օդը կարելի է այդպիսի փողովակներէ մէջ շատ մղոն հեռաւորութե-
նով տանել, և նա վառվումէ այն տեղ միայն, ուր, փականքը բաց-
վելով, հաղորդվումէ արտաքին օդի հետ, բայց փողովակներէ ներ-
սումը չէ վառվում:

Վձն մարմիններ, որ վառվումն, ունին այդպիսի օդ իւրեանց
մջ: Շատ անգամ նկատումնք նոյնպէս, որ այրվելուց յետոյ երե-
ւումէ ջուր: Այս տեսիլքի պատճառը է վառուն օդը, որի մի հար-
կաւոր բաղկացական մասը է ջուրը: Նա յառաջանումէ ջրից, և ան-
դրադարձ կերպով ջուրը գոյանումէ կենսական օդի և վառուն օդի
պատշաճաւոր կշռաչափով արած բաղադրութենից, որ բորբոքված
էր ելեքտրական կայծով:

Ո՞ր ատուն օդը է նոյնպէս մարմինների ինքն ըստ ինքեան վառ-
վելու պատճառը: Խոնաւ խոտը վառվումէ, և եթէ մօտենումը դո-
րան դուրսի օդը, ապա շատ անգամ, արագութենով և սաստիկ ճոյ-
թիւնով գուրս էր վաղում բոցը: Եթէ երկաթի խարտաճքը խառ-
նէիր ծծումբի հետ և թրջէիր ջրով, և այս բաղադրութիւնը մի
քանի ոտնաչափ խոր լծաղէիր հողի տակին, ապա վառվումէ դա,
պատառումէ հողը և ունէր մի փոքրիկ նմանութիւն հրաբուլխ սա-
րի հետ:

20. Տեղիւն օդը, ծագան օդը, օդիւն ինքնութիւնը, ձիւնիւն օդը:

Ղոլոր տեսակ օդերի մէջ առաւել վաղուց ծանօթացած էին տե-
ւողական օդին, որ ստացել է իւր անունը նորանից, ըստ որում կար-

ծումէին սկզբումը, թէ դա մի հաստ տևողական, մարմիններից դուրս ձգած, օդն է, զա առաւել ծանր օդն է իւր բոլոր տեսակների մէջ, պիտանի չէր ոչ վառողութեան և ոչ շնչառութեան համար և բաղկացնումէ ջրանիւթ գաղի մի էական մասը, որ հանքերի մշակները ասումեն *արեոլ*։ Նա շատ յոժարութենով կապակցումէ ջրի հետ և տալիս է նորան թթուային համ, որանով յառաջանումեն հանքական թթու ջրերը։ Շատ անգամ գտանումեն նորան բնածին, և առաւել ազդու այն շնական քարանձաւի մէջ որ կայ Նեապոլսի մաս, ինչ տեղ այդ օդը անդադար դուրս է արձակվում։ Այն տեղ շատ շուտով հանդումեն լապտերքը և շնչառքը կորուսանումեն իսկոյն իւրեանց զգայութիւնը։ Արուեստական կերպով ծնուցանումեն նորան գինու, գարեջրի և քացախի խմորվելովը, մանաւանդ երբ որ այս հեղանուտքը կերպարանափոխ էին լինում։ Նոյնպէս վտանգաւոր էր ներս մտանել գետնափորի մէջ, երբ որ կատարվումէր այս խմորվելը։ Գարեջրի տակառների մէջ օդեղէն թթուութիւնը նըստումէ շատ անգամ մի ոտնաչափ բարձրութենով գարեջրի վերայ։ Եթէ մի շիշ լցուցանէիր այդպիսի օդով (որ շատ հեշտ բան էր, բայտ որում հարկաւոր էր միայն մի բաց դատարկ շիշ ներս դնել այդպիսի օդակոյտի մէջ, և դա իւր ծանրութենով կը լցվէր նորա մէջ, վարելով աւելի թեթև ատմօսֆերան օդը դէպի վեր) և ապա դնէիր մի վառ ճրագ և մի փոքրիկ կենդանի շնչառոր ապակեղէն բաժակի մէջ և դորա վերայ շրջէիր այն շիշը, ապա կը շիջանէր իսկոյն ճրագը և կը մեռանէր այն կենդանին, թէև, բայտ երևումթին, ոչինչ ներս չէր մտած բաժակի մէջ։

Այսպիսի օդ բաւական առատ պարունակված էր և կրաքարի մէջ. սորանից արձակվումէ նա, այրելով կրաքարը. պատճառ, ջերմութեան մէջ, այս փակած տևողական օդը միւս անգամ ստանումէ իւր սկզբնական ձգականութիւնը, և այդ օդից՝ ազատված կրաքարը ասվումէ այնուհետև *փնդանի փէր*։

Աւելի արժանի էր յիշատակութեան այսպիսի օդի ազգակցութիւնը Ածուխի հետ, և այս պատճառով ասվումէ նա նոյնպէս *Ածի-փնդանի փէր* կամ *Ածի-այնի փնդանի փէր*։ Այսինքն, երբ որ ածուխներ այրած էին կենսական օդի մէջ, ապա դրանումէ այս ածխային թթուութիւնը կամ տևողական օդը, և յառաջացնումէ նոյնպէս ազդի տեսակներ. նոյն իսկ ազնիւ դիամանտը այրվելով, վերբուժանվումէ այսպիսի օդ. ածխային թթուութիւնը բայտ մասին դուրս են փչում և մարդը, անասունը և բուսականը. նա բաղկացնումէ որպէս թէ քրաներորդ մասը, շատ անգամ, յիսուներորդ մասը ատմօսֆերան օդի։

Այնքանով յիշվեցաւ ահա, թէ այս տեսակ օդը շատ յօժարութեամբ զուգաւորումէ ջրի հետ. այս յատկութիւնը ջրի կարելի է գործ ածել, այդ օդը գինու գետնասնկերի մէջ անփնաս կացուցանելու համար: Այսինքն տակառի փորածակի վերայ, երբ որ գեռ ևս մնումը նորա մէջ չխմորված գինի, դնումն մի թեքած, մետալաթերթեայ փողովակ, որի ծայրը տարումէ մի ջրալից ամանի մէջ: Ջուրը ընդունումէ իւր մէջ գոյացած ածխային թթուութիւնը, այնպէս որ նա չէ կարող փոխադրվիլ օդի մէջ և ապականել նորան, թէպէտ անզգար պղպեղակներ բարձրանումին ջրիցը:

Արովհետեւ այս օդը պարունակումէ իւր մէջ ազոտ, վերլուծական, և փտութեանը ընդդիմացող զօրութիւնք, այս պատճառով կարող է յաջողակ և զգոյշ բժշկի ձեռքում դառնալ մի ընտիր բժշկական դեղ նեխեալ տենդի, խոլերեցգետի (կերքախի), խոցերի և այլ կատաղի ցաւերի մէջ: Այս օդը խառնվելով ջրի և ըմպելիների հետ, ոչ թէ ամենեւին անփնաս էր, այլև տալիս էր մի պատուական, առողջարար ըմպելի, ինչպէս ապացուցանումն շատ առողջարար աղբիւրներ, որոնց մէջ այդ օդը բաղկացնումը մի գլխաւոր բաղադրական մասը:

Եթէ բաց ես առնում մի, երկար ժամանակ փակ մնացած գարեջրի սրուակ, ապա բարձրանումէ նորանից մի շոգի. սա էր ածխային թթուութիւն. եթէ սա բոլորովին հեռացած էր գարեջրիցը, ապա անհամ էր գարեջուրը և կարող էր միայն ակտրոսկի դառնալ, եթէ վերստին զուգաւորելիք նորան ածխային թթուութեան հետ կամ թէ նոր ի նորոյ տայիք նորան խմորվիլ:

Լ. ՋՈՒՐԸ:

Ենքան ևս հարկաւոր և պիտանի է ջուրը, ինչպէս օդը: Առանց ջրի կարող չեն բուսականքը աճել, ոչ մարդիկ և ոչ անասունք իւրեանց ծարաւը հանգուցանել: Եւ քանի՛ քանի՛ յարմարութեններից պիտոյ է զուրկ լինէր մարդը առանց ջրի: Նա չէր կարող մտքերը իւր մարմինը, ոչ եփել իւր կերակուրը. ջուրը շարժումէ նորա աղբիքը, նորա մուս մեքենայքը: Ջրի քամակի վերայ լող աալով շրջումն նորա նաւերը, հաղորդումն միմեանց հետ հեռաւոր աշխարհներ և փոխադարձաբար տալիս են միմեանց գլխաւոր մօր բնութեան բերքերը և տուրքերը: Այլև ջուրը է ստաւել զօրաւոր թշնամին և առաւել կարող հարկադիրը և սանձահարիչը կրակի, երբ որ սա իւր կապերիցը արձակված, կործանումն սպառնալով ներս է մտա-

նում մարդկեղէն ձեռքի շինուածներէ մէջ, որ ուտէ և ունչացնէ ամենայն սեփականութիւն: Այո, ջուրը ևս կարող է մահ և կործանութիւն տարածել, երբ որ հեղեղներէ միջոցին դուրս է գալիս իւր սահմաններից և ապականելով պատուակ սերմանած դաշտերը և մարգագետինքը: Բայց այս փնասը փոքր էր միայն, համեմատելով այն բազմատեսակ օգուտներին որ նա հասուցանում մարդուն:

Ջուրը սովորաբար խառն է օտարատեսակ բաների հետ, և շատ սակաւ գտանվում է մաշկէն բացառելով: Մաքուր ջուրը պիտոյ է լինի շատ պարզ, անգոյն, անհոտ և առանց համի:

Ջուրը, նայելով այն բանին թէ ինչ տեղերում գտանվում է նա, բաժանվում է անձրևային, աղբերային, ծովային և ճախնային ջուր: Աւելի թեթեւ և մաքուր էր անձրևի ջուրը, մանաւանդ երբ որ ժողովումէին նորան մի քանի ժամանակ անձրևը եկած լինելով, երբ որ օդը անձրևի վայր թափվելովը յստակվել է նորա մէջ լողացող օտարատեսակ մասններից: Չարմանալի է այն նկատողութիւնը, որ անձրևի ջրի սեփական ծանրութիւնը ամենայն աշխարհներում հասարակ է:

Ջուրը շոգիներով անզաղար բարձրանում է երկրից դէպ ի երկինք. վերին օդի մէջ այս շոգիքը ստանումն ամպերի կերպարանք, և այս ամպերը հողմից այս կողմ ու այն կողմ վարվելով և բոլոր աշխարհների վերայ տարածվելով, դարձեալ ցած են թափուած երկրի վերայ որպէս ցօղ, անձրև և ձիւն: Այսպիսի կերպով ամպերից դուրս հոսած ջուրը ներս է մտնում երկրի ծոցի մէջ, պողարեր է շինում նորան և առիթ է տալիս նոյնպէս աղբիւրների գոյանալուն: Այս բնագիր կարգադրութենովը անձրևի ջուրը թափվում և ամենարարձր սարերի կատարների վերայ, թափանցում նոցա ձեղքերի և ծակերի մէջ, իւր բնական ծանրութենով իջանում դէպ ի խորքը և որպէս աղբիւրներ դուրս է բղխում երկրիցը: Արովհետև ջուրը շատ հեշտ վերլուծանում է հողային և այլ տեսակ մասներ, և յօժարութեամբ խառնվում նոցա հետ, այս պատճառով աղբիւրի ջուրը ոչինչ ժամանակ ամենին մաքուր չէ օտար յաւելուածներից: Չոր օրինակ, կապակցվելով երկաթային մասների հետ, ստանում նա թթու համ, աղերի հետ, աղի համ, և ասվում է անհամ ջուր: Եթէ այդպիսի աղբիւրների ջուրը ձեռնտու է առողջութիւնը պահպանելու կամ վերստին նորոգելու, ապա այդպիսի աղբիւրքը ասվում են անհամ ջուր և որովհետև նոցա ջուրը գործ է անվում լուացութեան համար, ասվում են նոցա բնական ջուր:

Արբ որ շատ աղբիւրներ հոսելով միանումն, դորանից յառա-

ջանումէ մի Վ... երբ որ շատ առունը զուգախառնվումն միմեանց
հետ, բազկացնումն Գեդեբ, որ եթէ թափվումին ծովի կամ մի լճի
մէջ, աւելումն Հեռեդ, որ ամենայն օր կրկին հասուցանումն ծո-
վին այն պահասորդը, որ կրած էր նա արտաշնութենով: Ետովի
ջուրը առաւել ծանր է և այդ պատճառով կարող էր տանել իւր
վերայ այնպիսի ահագին բեռներ, ինչպէս շատ անգամ էին այն
ծանր բեռնաւորած նաւերը:

Չուրը ճանապարհորդելով երկրի ներսովը, շատ անգամ զու-
գաւորվումէ վերմացած մարմինների հետ և վերմանումէ ինքը ևս.
սորանից յառաջանումն տաք և վերմ աղբիւրներ:

2. Ջրի ջնդր-իւնը:

Չուրը 800 անգամ աւելի ծանր է քան թէ օդը, և գորա-
նով կարող էր մեզ դանազան մեծամեծ օգուտներ բերել: Իւր ծան-
րութենով մղումէ նա աղօրիքը, որովհետև իւր բեռնականութենով
աղօրիքի անխը և թխակները դէպ ի վայր է ճնշում և գորանով
պտոյտ է ածում անխը: Եանրութիւնը պատճառ էր նշնպէս այն
բանին, որ մարմինքը լող էին տալիս ջրի մէջ. այսինքն, երբ որ
ջրի հետ զուգաւորվումէր մի ամուր մարմին որ աւելի թեթեւ էր
քան թէ ջուրը, ապա կարող չէր նա ջուրը ամենեին արտաքսել
իւր տեղից, այլ այն չափով միայն, որ այնքան ջուր նորա տակից
դուրս էր փախում, ինչքան նշն իսկ մարմինը ծանր էր: Գիցուք
թէ մի խորանարդ ոտնաչափ ջուր կշռումէր 66 ֆունտ, ապա բա-
ցայայտ էր, թէ ջուրը իւր ծանրութենով ինչքան բեռներ կարող է
տանել: Բայց ծանր մարմինքը չեն լողում ամենեին ազատապէս ջրի
երեսի վերայ, այլ որչափ և իցէ ներս են մտանում ջրի մէջ, և ա-
մենայն ժամանակ այնքան միայն խոր, ինչքան որ պիտոյ է լինէր
խորանարդ տարածութիւնը որ կարող էր պարունակել այնքան ջուր,
ինչքան հարկաւոր էր, հաւասարակշիռ մնալու նորա վերայ լողա-
ցող մարմնի հետ: Թէպէտ շատ մարմիններ իջանումն դէպ ի ջրի
յատակը, երբ որ մի քանի միջոց կացած էին նորա երեսին, բայց
սորա պատճառը այն է, որ շատ ջրեղէն մասունք ներս մտանե-
լով մարմնի միջածակերի մէջ, ծանրացուցած էին նորան: Առաւել
շատ տեսակները փայտի լող են տալիս ջրի վերայ, որովհետև շատ
աւելի թեթեւ էին քան թէ սա, բայց միւսերը իսկոյն ցած էին ի-
ջանում իւրեանց ծանրութեան պատճառով, Բայց և այնպիսի մար-
մինք, որ առաւել ծանր են քան թէ ջուրը, կարելի է լողացական
կացուցանել, եթէ տպինք նոցա այնպիսի կերպարանք, որ նոքա բըռ-

նէին աւելի ընդարձակ տեղ, Երկաթը աւելի ծանր է քան թէ ջուրը և չէ լողում նորա մէջ, ուրեմն մի երկաթանիւթ քսան ֆունտի ծանրութենով իջանումէ դէպ ի յատակը. բայց եթէ այդ նիւթը տափակացնէիր և տայիր գորան մի մակուկի ձև վեց խորանարդ ոտնաչափ ներքին տարածութենով, ապա այդ երկաթանիւթը ոչ թէ միայն լող կը տար, այլև կարելի է նորան բննաւորել 376 ֆունտ ծանրութենով, եթէ մի խորանարդ ոտնաչափ ջրի ծանրութիւն ընդունվումէ 66 ֆունտ: Պատճառ, որովհետև մակոյկը պարունակումէ 6 խորանարդ ոտնաչափ, և մի խորանարդ ոտնաչափ ջուրը = 66 ֆունտի, ապա կարող է մակոյկը, յառաջ քան թէ ցած կ'իջանէր, մի ջրանիւթ 6 անգամ 66 ֆունտի չափ իւր տակից դուրս ճնշել. 6 x 66 = 396 ֆունտի: Սորանից դուրս հանած երկաթի յատուկ ծանրութիւնը 20 ֆունտ, = 376 ֆունտի: Եթէ մարմինը ինքն ըստ ինքեան աւելի թեթեւ էին քան թէ ջուրը, զոր օրինակ փայտը, ապա կարելի է նոցա տանելութիւնը աւելի ևս շատացնել, գոգաւորելով նորանց, որովհետև այդպէս աւելի ևս թեթեւանումն նոքա քան թէ մի ջրակոյտ, որ ունէր նոցա հետ հաւասարապէս մեծ տարածութիւն. և այս պատճառով մի գոգաւորեալ մակոյկ կարող է տանել մեծամեծ բնոներ: Այո՛ մի նաև շատ անգամ կրումէ մի ահագին ծանրութիւն առանց ընկղմվելու. զոր օրինակ, պատերազմական նաւերը, խեղճված մարդիկը և այլ մեռած շնչաւորներն մարմիններ ջրի մէջ ցած են իջանում դէպ ի յատակը, և անպաշտութիւնը, հիմնաւորվելով մի վայր ի վերոյ արած նկատողութեան վերայ, հաստատումէ որպէս թէ ջուրը իննրորդ օրումը դուրս է ձրգում նորանց, Այս բանը լինումէ ճշդապէս սահմանեալ բնական օրէնքներով և ոչ թէ մի որոշեալ ժամանակից յետոյ: Այսինքն, երբ որ մարմնի հոսանուտ մասները, արիւնը, փորոտիքը, միւր ըսկսած էին խմորվիլ, ապա ուսցնումն մարմինը և նորա մէջ զոյացած օդը տալիս է մարմնին աւելի թեթեւութիւն քան թէ ունի ջուրը և այսպէս բարձրանումէ մարմինը և լող է տալիս ջրի երեսին, եթէ այլ խափաններով չէր պահվում ջրի մակերևութի ներքոյ: Սոյն իսկ պատճառով կարելի է շատ հեշտ մեկնել, թէ ինչո՞ւ համար ճարպալիւր և սպինգային մարդիկ չեն ցած իջանում ջրի մէջ, թէպէտ նոքա երբէք ուսած չէին լողալ: Այդ բանի պատճառը այն էր որ նոքա չէին այնքան ծանր, ինչքան նոցա մարմնի հետ հաւասար ջրաչափը: Այո՛ արած են զարմանալի փորձեր շատ ճարպալից մարդերի հետ: Մի քանիքը սոցանից, երբ որ բնութեամբ քարշած էին նորանց ջրի տակը, իսկոյն բարձրանումէին դէպ ի ջրի երեսը,

Երբ որ դադարումէր այն զորութիւնը որ պահուած էր նորանց ջրի տակին: Թէպէտ երևումէ, որպէս թէ մարդը ի բնէ ընդունակ չէր լողալու, և թէ նա պիտոյ է արուեստական կերպով ուսանէր սորան, բայց այդ բանը այն անսովոր դրութեան հետեանքն էր, որ նա լողալու ժամանակին պիտոյ է տայ իւր մարմնին, և այն երկխոյի հետեանքը, որ սկզբումը գալիս էր նորա վերայ այդ գործողութեան մէջ: Որովհետեւ կատարած փորձեր ցոյց են տուած, որ հասարակ մարդիկ, մնալով հանգարտ, չեն ընկղմում այնքան խոր ջրի մէջ, որ սա անցանէր նոցա գլխի վերայից: Նշոյն իսկ նիհար սակրային մարդիկը չէին ընկղմում ամենեին: Աւրեմ մարդս մի փոքր թեթեւ է քան թէ ջուրը. այդ աւելի թեթեւութեան պատճառը կարելի է բացայայտել այս նկատողութենով ահա, որ արած է հազարաւոր տարիներ յառաջ, Ծանր մարմինները երևումն ջրի մէջ այնքան աւելի թեթեւ, ինչքան որ բաղկացնումը այն ջուրը, որ նոքա իւր տեղից արտաքսած էին: Այս պատճառով և մարդու մարմինը ջրի մէջ լինումէ փոքր ինչ աւելի թեթեւ և աւելի ընդունակ լողալու: Այս նկատողութիւնը առաջնորդել է դէպ ի մի ծանրակշիւ յայտնագործութիւն: Որովհետեւ ծանր մարմիններ ջրի մէջ, համեմատաբար իւրեանց կիւրեան բովանդակութեանը, կորուսանումն իւրեանց ծանրութիւնը, ուրեմն մի ֆունտ ոսկի ջրի մէջ պիտոյ է աւելի ծանր լինէր, քան թէ մի ֆունտ արծաթ կամ պղինձ, որովհետեւ ոսկին լցուցանումը մի աւելի փոքրիկ կիւրեան տարածութիւն, ուրեմն և աւելի փոքր ջուր արտաքսումը իւր տեղից քան թէ միւս մետաղները, որովհետեւ նա աւելի թանձր էր քան թէ սորա: Աւրեմն մետաղների խարդախութիւնը կարելի է շատ հեշտ յայտնել, կշռելով նորանց ջրի մէջ: Պատճառ, ինչքան աւելի աղնիւ էր մի մետաղ, ինչքան աւելի մաքուր և անխառն էր նա, այնքան աւելի փոքր տարածութիւն լցուցանումը նա իւր առաւել խտութեան պատճառով: Թէ ծանր մարմինները արդարեւ ջրի մէջ աւելի թեթեւ են երևում, այդ բանը կարելի է անտարակոյս կացուցանել, մի սափոր ցած թողլով ջրհորի մէջ. այս տեղ, ջրով լցուցած սափորը, աւելի ծանր էր եթէ բարձրանումը ջրի երեսի վերայ, քան թէ երբ որ ջրի տակին էր:

3. Զ. Ի՞նչ է ջուրը:

Թէ ինչ քան է ձգականութիւնը, ասացինք վերևումը, խտութիւնը ողի վերայ: Եւ ջուրը ձգական է. պատճառ, շտապիւնը, որի հնարաւորութիւնը և աղբիւրը է ձգականութիւնը, տարածվումէ ջրի մէջ բաւական սաստիկ: Զանազան տեսակ փորձեր արած էին,

ջրի ձգականութիւնը քննելու համար, բայց միշտ ի դուր. զոր օրինակ, մետալեայ խիտ փակելի անօթներ լցրած են ջրով և աշխատած են, ճնշելով սևղմարանի տակ, տալ նոցա մի այլ կերպարանք, բայց ջրալից անօթները սաստիկ ընդդիմացած են, և հազիւ լծէ նկատած էին մի քանի խորութիւնք, և ահա այնքան ջուր անօթների միջածակերից դուրս էր փակել, ինչքան որ բաղկացնումէին այն խորութիւնքը: Այդու ամենայնիւ, ջուրը, լծէ և նուազ չափով, ձգական է, ինչպէս յետոյ յայտնագործած են և ինչպէս ուսուցանումէ երկխաների մի խաղը: Այսինքն, և լծէ տափարակ փոքրիկ քարեր շեղ ուղղութենով նետելի դէպ ի մակերևոյթը ջրի, այդ քարերը շին ցած գնում խկոյն, այլ ջրի ձգականութիւնը բացարձակումէր նորանց, և նոքա կարճ միջոցներով լծութումէին ջրի վերայ, մինչև նետողական զօրութեան ոյժը լծութումէր այնքան, որ էէր կարող աւելի ընդդիմանալ ջրի զօրութեանը: Գի և նոյն բանը նկատած են հրացաններից արձակած գնդակների մասին: Եթէ տափարակ ձեռքով զարկէիր դու ջրի երեսին, ապա ձեռքդ դէպ ի յետ կը զարկվէր և դու կը զգայիր գրեթէ այնպէս սաստիկ ցաւ, որպէս լծէ զարկել էիր նորան մի տախտակի կամ քարի:

Հատ բացայայտ երևումէ ջրի ձգականութիւնը ճայթողական ասած ապակիների կամ լծէ ապակեղէն կաթիլների մէջ: Այսինքն, և լծէ մի այդպիսի ճայթողական ապակի բռնէիր մի ջրալից ապակեղէն անօթի մէջ և բեկանէիր ճայթողական ապակու վերին սրածայրը, ապա փշրումէ ապակին դառնալով նուրբ փոշի, բայց մի և նոյն միջոցին ճարձատլումէր և ապակեղէն անօթը: Սորա պատճառը այն է, որ ջրեղէն մասնիկները, ապակու փշրվելու ժամանակին կամենումէին փակուել, բայց ապակեղէն անօթի պատերից դէպ ի յետ ճնշվելով, պիտոյ է սորանց ճայթեցուցանէին: Եւ պարզականութիւնը ջրի, երբ որ տաքացած էր սա, ակնարկութիւն է առնում դէպ ի նորա ձգականութիւնը:

4. Ջրի խտնայնութիւնը:

Լծէ ջուրը ստուգապէս լծախանցիկ էր, այդ մասին վկայութիւն է տալիս մեղ ամենօրեայ փորձը, երբ որ նկատումէինք պայծառ ջուր քող այն փորձը, որ մէք մի ջրալից բաժակի ներսը կարող ենք տեսանել, նոյն իսկ ծովի մէջ կարող ենք ներս նայել մինչև մի բաւական մեծ խորութիւն դէպ ի յատակը և նկատել այն տեղ եղած առարկայքը, երբ որ ջուրը պայծառ, և ծովը հանդարտ էր: Այս տեսիլքի պատճառը էին այն բազմաթիւ միջածակերը որ գտանվումէին ջրի անհամար շատ մասնիկների մէջ և լծողումէին որ լուսի ճառագայթները:

դայժքը թափանցեն նոցա միջով: Բայց արդարև այս անչափելի բազմաթիւ ջրեղէն մասնիկները իւրեանց միջածակերով պատճառ էին նոյնպէս, որ լուսի ճառագայժքը մտանուձեկին ջրի մէջ ոչ այնպիսի ուղիղ գծով, ինչպէս նորա օդիցը հասանուձեկին ջրի մակերևութին: Այս պատճառով, այն դաւադանը որ դէպ ի շեղ գրած էիր ջրի մէջ, երևումէր կտորած այն տեղումը, ինչ տեղ շոշափումէր ջրի երեսը. նոյն կերպով և նոյն պատճառով, լուսի ճառագայժները ընդունումն մի այլ ուղղութիւն, երբ որ նորա անցանումն ջրալից անօթի միջովը: Այդ բանի պատճառը ոչ թէ միայն անօթի խտութեան մէջ էր, այլ մանաւանդ թէ այն փոփոխված ուղղութեան մէջ որ ջրի մասնիկների միջածակերը տալիս էին լուսի շառաւիղներին:

5. Ջր-հոսանքի-նշանը:

Թէպէտ ջուրը ութ հարիւր անգամ աւելի ծանր է քան թէ օդը, այնու ամենայնիւ նա բաղկանում անսովոր նուրը մասնիկներից. պատճառ, նա թափանցում քիչ մարմինների ամենանուրը միջածակերի մէջ, որ շատ անգամ անթափանցելի էին օդի համար՝ Այս յատկութիւնն էր ահա, որ տալիս էր ջրին այն զորութիւնը որանով նա վերլուծանում ասլ մարմիններ: Պատճառ, ջուրը ներս մտանելով մարմինների մասների մէջ, քանդում է նոցա կապակցութիւնը, վերլուծանում նորանց և սյգպէս ներգործում նոցա ապականութիւնը:

Ջուրը իւր նրբութիւնով ունի նմանապէս այն դարմանալի յատկութիւնը, որանով կարճացնում մարմինների երկայնութիւնը և պարզում նորանց դէպ ի հաստութիւնը կամ ստուարութիւնը: Չոր օրինակ մի շուան, և թէ թաց առնէիր նորան, թէպէտ կարճանում էր, բայց և լինումէր աւելի հաստ և դորանով կարող է աւելի ևս բնաներ տանել, քան թէ չոր գրութեան մէջ, Այս յատկութենից զանազան օգուտներ է քաղում մարդը, իւր աշխատութիւնքը թեթեւացնելու համար: Չոր փայտը ուռչումէ, երբ որ թաց էր լինում. այս պատճառով, և թէ կամենումինք պատառել քարերը, ապա մղումինք դոցա ձեղքերի մէջ մի սեպ չոր փայտից, և թաց առնելով սորան ջրով հասուցանումինք գործը այն տեղ, որ քարերը պատառվումին: Այս և հրացանների և թնդանօթների փողովակները կարելի է ջրի զօրութեանով ձեղքել և պատառել:

6. Ջրի հոսանքի-նշանը:

Թէպէտ հետևեալ յօդուածումը խօսելու ենք մարմինների այն յատկութեան վերայ, որ ասվումէ Ջր-հոսանքի-նշանը որ և մարմինների հո-

սակնութեան պատճառն էր. բայց որովհետև հասկանութիւնը ջրի գլխաւոր յատկութենէն ժին է, այս պատճառով կամենումենք նորան նկատել այս անդ առանձնապէս, ինչպէս արած ենք, օգի վերայ խօսելու ժամանակին: Թէ արդարև ջրի մէջ կար ջերմութիւն, կարելի է եզրափակել նորանից, որ անդադար փոքրիկ պղպշակներ դէպ ի վեր են բարձրանում: Զերմութիւնը ընդարձակումէ մարմինքը և այս ընդարձակութենովը զառնումեն նոքա հասական, ինչպէս կարելի է նկատել մետաղների հալողութեան ժամանակը: Թող որ ջուրը շատ նուրբ մարմին էր, նա լինելով նոյնպէս հասական, կարող է ներս մտանել այլ մարմինների ամենափոքր և ամենածուկ միջածակների մէջ: Բայց եթէ խլէիք նորանից իւր ջերմութիւնը, առ փոքր փոքր փոխարեւրվումը նա դէպ ի ամուր դրութիւն: Այնուհետև, ջերմութեամբ բաժան բաժան եղած մասները մտանումեն միմեանց և հետ զհետև կերպաւորումեն մի համակից նիւթ: Այս, ցուրտը կձկումէ խեղապէս մարմինքը, որ պարզած էր ջերմութիւնը, բայց, երբ որ ցուրտը այնքան սասակացած էր, որ ջուրը սկսումէ սառչել, ապա յանկարծ դարձեալ ընդարձակումէ նորան և, եթէ յաւելանումը ցուրտը, այնպիսի ուժով, մինչև պատռովումեն անթնները որոնց մէջ պղպած էր ջուրը: Այսպէս, կարող է ցուրտը պատռել շատ պինդ ծառեր, եթէ նոցա մէջ եղած հիւթքը պարզումին: Եւ որովհետև ջուրը սառչելով, ուրեմն և ընդարձակվելով, ստանումէ անելի տարածութիւն, քան թէ հեղեղուկ ջուրը, այս պատճառով լինումէ նա անելի թեթեւ քան թէ ջուրը և լող է տալիս նորա վերայ: Կնչքան սաստիկ էր ցրտի ներգործութիւնը ջրի վերայ, այնքան ևս կարծր էր սառոյցը. այս պատճառով 1740 թուականի սաստիկ ձմեռումը կարող էին Յետերբուրքի մէջ մի ապարանք կառուցանել որ իւր ամենայն սարք ու կարգով, պատերից մինչև հնոցները, փակները, բանալիքը և բեկոնները, բաղկանումը սառուցից: Այս կարող էին սառուցից լնդանութեան պատրաստել և արձակել նորանց: Այլև սառոյցը կարող է տանել ահագին բեռներ. բայց շատ ուժգին ցրտից պատռվումէ նոյն ինքն սառոյցը, որ լինումը սովորաբար սաստիկ ճայթիւնով: Թէ ինչպէս ամուր և կարծր էր սառոյցը, կարելի է եզրափակել նորանից, որ նա շատ անգամ ջարդուփշուր է արել այն և պինդ շինած կամուրջներ, թէպէտ այն մեծամեծ սառցատախտակքը, որ պատճառ էին այդ աներածին, փշրված չէին ինքեանք:

1. Կ Բ Ե Կ Ը :

Ի՞նչ է կրակի խորհուրդը: Ինչքան որ ջուրը, նոյնքան և կրակը ծանրակշիռ բան է, հարկաւոր և անհրաժարելի մարմնեղէն աշխարհի գոյութեան համար: Թէպէտ գիտենք մեք նորա յատկութիւնքը, ներգործութիւնքը և գործածութեան կերպը — մեք տեսնումենք նորա կայծակնացայտութիւնքը, նորա լուսափայլ բոցերը, զգումենք նորա ջերմացուցիչ ճառագայթը — բայց սրբա էին միայն կրակի ներգործութիւնքը: Նորա յատուկ էութեան մասին մեք կարող ենք ասել միայն, թէ նա է մի շատ թեթեւ, հասնուտ, ձգական մարմին, որ նկատելի էր մեր զգայարանների համար որպէս քէրտ-թէն կամ որպէս լույս, կամ թէ երկուքը ևս ի միասին: Այս պատճառով շատերը ունեցած էին յոժարութիւն ընդունելու կրակը որպէս սկզբնական աղբիւր լուսի և ջերմութեան. բայց բաղմատեսակ նկատողութեաներով ցոյց է տուած, որ և սառն մարմինք, զոր օրինակ փրտած փայտը, լուսաւորումեն, և թէ դարձեալ միւս մարմինք, զոր օրինակ կաթնակեր անասունքը, դուրս են արձակուած ջերմութիւն, առանց լուսաւորելու: Այս հիւսիքի վերայ, լոյսը և ջերմութիւնը որոշվումեն ընտանեկան մէջ որպէս երկու զանազան իրք:

Ինչքան ևս փոքր կարողացած են վերահասու լինել կրակի կական էութեանը, այնու ամենայնիւ գիտենք հաստատապէս, որ նուրբ կէ-կռէ-թէն բաժանած է երկրի վերայ եղած բոլոր մարմինների մէջ: Այս կրականիւթը սովորաբար գտանվումէ մի հանգիստ գրութեան մէջ. բայց երբ որ նա սկսանումէ շարժվիլ և գործնով որպէս թէ գրգռվումէր, ապա յայտնումէր իւր գոյութիւնը ջերմութեանով, լուսով և բոցով, և սովորաբար լուծանումէ այն մարմինքը որոնց մէջ գրգռված էր: Այս լուծողութիւնը սովորաբար փոխվումէ ամենեւին ոչնչացուցումէ կամ կործանութիւն — հրայրեացք: Բայց կրականիւթը չէ հաւասարապէս անկակից ամենայն մարմինների. զոր օրինակ փայտը, խէժը, իւղային և ճարպային մարմինքը և ծծումբը պարունակումեն իւրեանց մէջ աւելի առատ կրականիւթ, քան թէ քարը և մետալքը:

Ոչ ով կարող չէ ստուգապէս ապացուցանել թէ ո՞վ էր այս երկնային պարզևի յայտնագործողը: Յոյնքը վարագուրել են կրականիւթի յայտնագործութիւնը Պրոմէթէոսի խորհրդաւոր առակով. պատումեն որպէս թէ սա կրակը գողացած էր երկնից և, որպէս պատիժ, Դիոսի ձեռքով շղթայվեցաւ Կովկաս սարի վերայ: Բայց շատ հին ժամանակներում ահա կրակարանը համարվումէր տան ա-

մնասուրբ տեղին. վայրենարարոյ, այժմ և շատ կրթեալ ազգերի մէջ սուրբ, օրհնութիւն և խաղաղութիւն բերող կրակի բոցը արձակ և ազատ վառվումէ բաց կրակարանի մէջ. այլ ազգեր փակումն նորան նեղ հնոցների մէջ, նորա զօրութենից աւելի օգուտ քաղելու համար: Թող քննենք այժմ, թէ ինչպէս է գոյանում կրակը և ինչ յատկութիւնք ունի նա:

2. Արեւի գոյաւորութիւնը:

Արակը գոյանումէ երեք կերպով, կամ Արեւի գոյաւորութիւնը կամ Տրեւելի կամ թէ մի անհասարակ յիւսիսի զգացմանով:

Ա. Արակի գոյաւորութիւնը Արեգակի ճառագայթներով:

Թէպէտ մինչև այժմ ոչ ով չէ կարողացել վերահասու լինել, թէ ինչ պատճառով արեգակի ճառագայթները յառաջացնումն ջերմութիւն և կրակ. փորձով միայն ստուգած ենք այդ բանը, բայց այնու ամենայնիւ գիտենք մեր, որ այս ճառագայթները ունին մի սաստիկ զօրութիւն յառաջացնելու կրականիւթ: Եթէ նորանց ըմբռնումն մի վառողական ապակու կամ վառողական հայելու միջնորդութենով և միաւորումն նորանց մի տեղ, ապա ստանումն նոքա այնպիսի ուժգին զօրութիւն, որ նոյն ինքն կարծր անգամանդը այս ճառագայթի երեսից լուծանվումէ ծուխ և շատ ամուր մետաղները փոխվումն կիր կամ ապակի: Սոյն այս միաւորութեան կամ թանձրացման կարողութենովը զանազանվումէ արեգակնային կրակը հասարակ կրակից, Պատճառ, թէպէտ սորա ճառագայթքը լուսաւորելով իսկոյն, թափանցումն մի ապակեղէն տախտակի միջով, բայց մի քանի ժամանակից յետոյ միայն ներգործումն ջերմացողապէս. սորա հակառակ, արեգակի ճառագայթքը իսկոյն ջերմացնելով և լուսաւորելով և, եթէ թանձրացած էին պատշաճապէս, այժմ և բորբոքելով յարձակվումն հանդիպակաց մարմինների վերայ:

Բ. Արակի գոյաւորութիւնը Տրորելով:

Եթէ երկու մարմինք մի փոքր արագութեամբ տրորումնք միմեանց վերայ, նոքա ջերմանումն գորանով: Զոր օրինակ ցրտից թմբած ձեռքերը տրորումնք, որ միւսանգամ տաքացնելնք նորանց, եթէ վառուն մարմինք մի փոքր երկար ու արագ տրորելնք միմեանց վերայ, տաքութիւնը առ փոքր փոքր փոխվումք ջերմութիւն, մարմինքը վառվումն և սկսումն այրվիլ. մի սոյլի անիւներ և լիւսեաներ, ազօրիքի գլանակի ծայրը և նորա հանգստարանը սաստիկ պոտյոքից վառվումն նոյնպէս: Այժմ, երկաթը կռանելով միայն, կարմրումէ: Վայրենարանակ ազգերը կամենելով կրակ վառել, երկու

մարմին, զոր օրինակ երկու կտոր փայտ, շատ սաստիկ արագութեամբ արորումն միմեանց վերայ և այդպիսի կերպով վառեցնումն նորանց: Մեր կրակահատութիւնը ոչինչ բան չէր, եթէ ոչ մի շուտափոյթ տրորումն. պատճառ, երբ որ պողովատը արագապէս տրորվումը գայլախաղի վերայ, բայց քերթած պողովատեայ փոշին հալվումէ և լմբունջումէ լուցկիով որ ապա սկսումէ կրակվիլ և վառումէ մօտ բունած ծծումբը: Արժանի է ծանօթութեան այն տեսիլը, որ լմնդանութեանի գլանակը ծակելու միջոցին, այնպէս սաստիկ ջերմանումն նորայ, որ կարելի էր նոցա վերայ ջուր եռացնել: Այն փորձը, թէ շոյտ տրորելուց գոյանումէ կրակ, թէպէտ, ինչպէս ասվեցաւ վերեւումը, շատ անգամ արած են ահա, բայց ոչ ում զեռ ևս յաջողած չէ պատշաճապէս բացայայտել այս երևութի պատճառը: Հատ հաւանական էր այն կարծիքը, թէ մարմինների մէջ եղած հրեղէն մասնիկները շարժվումն տրորելով, և այդպէս առ փոքր փոքր բորբոքումն:

Գ. Արակի գոյաւորութիւնը քանի մի անհաւասար մարմիններ զուգախառնելով միմեանց հետ:

Ա երևումը յիշատակեցինք ահա, թէ զանազան մարմիններ, զոր օրինակ թաց խտը, հեշտ ինքն ըստ ինքեան կարող են կրակվիլ և լուսափայլ բոց արձակել, եթէ մօտենումը ատմափերեան օդը: Այլ մարմիններ կրակվումն և յաճախ պատճառումն հրայրեացք, եթէ խոտնվումին միւս ստոր մարմինների հետ: Նորայ ըսկսումին խմորովիլ. խմորումը գոյացնումը ջերմութիւն, և ջերմութիւնը, հրեղէն: Զոր օրինակ կրակվումը այրած կամ կենդանի կիրը, երբ որ մօտենումը նորան ջուր, և շատ յաճախ պատճառած է նա ապականիչ հրահայրեացքների: Այլ յարողը, ցորենը, ընդեղէնքը, ընկողը, տաք տեղում պահած հրացանական փոշին, անխաբարը, կտաւը և փայտի սղոցածքը շատ անգամ կրակված են ինքն ըստ ինքեան:

Եւ երկրի ներքումը շատ յաճախ յառաջանումն այդպիսի երևութական ինքնավառութիւնք, որոնց պատճառը պիտոյ է որոնենք անհաւասար մարմինների զուգախառնութեան մէջ: Նորայ յառաջանումն հրարուզիս սարեր և գետնաշարժութիւն: Սոցա պատճառի մասին ակնարկութիւն է եղած յառաջընթաց յողուածի մէջ, է, 10: Այսինքն հրարուզիս սարերի մէջ շատ անգամ կապակցվումն միմեանց հետ նիւթեր, որ շատ հեշտ կարող էին կրակվիլ, եթէ մօտենար նոցա օդ: Եւ երկրի մէջ կային շատ փոսեր, գնացքներ և կոկորդածակեր, որ յաճախ լցված էին այդպիսի վառուն մարմիններով կամ օդով:

Եթէ այսպիսի տեղերում ներս էր մտանում ջուր, ապա անհրաժեշտ էր բորբոքումը, և այս բանը լինումէ սովորաբար ահարկութեամբ և զարհուրելի ճայթիւնով, ըստ որում բոլոր ջերմացեալ մարմինքը ընդարձակվումեն:

Արեւն այդ նկատողութենից, թէ շատ մարմիններ, խառնվելով նոցա հետ այդպիսի օտար նիւթեր, սկսումին կրակվիլ, կարելի է հեշտ եղբարիակել, թէ շատ հրայրեացքներ, որոնց պատճառներին կարող էինք վերահասու լինել, ոչինչ միւս պատճառ չունին, և թէ ոչ անհողատարութիւն, այսինքն անզոյշ համակարգութիւնը այնպիսի նիւթերի, որ խառնվելով միմեանց հետ հեշտ ջերմանումեն և կրակվումեն: Այս պատճառով ահա շատ և շատ հարկաւոր է մեզ վաղուց ծանօթանալ այնպիսի բաների հետ, որոնց զուգահեռանութիւնը կարող էր վտանգ բերել:

Արակի մի այլ պատճառ է շատ յաճախ և կայծակը. և թէ սա զարկումը շինուածների, շատ անգամ կրակումը նորանց, որ լինում կէս մի ելեքարական կայծով, կէս մի նորանով, որ կայծակը անսովոր արագութեամբ վառու մարմիններին, զոր օրինակ հին վոյտի մասից, անցանում և բորբոքում նորանց արագ տրորելով: Այս բանի վերայ կը խօսինք յետոյ աւելի մանրամասնաբար, երբ որ ծառ կը լինէր Փոթորկի վերայ:

Ինչ որ մինչև այժմ ասվեցաւ Արակի մասին, դորանից բացառյալ է, թէ քնչպէս հեշտ կարելի էր անզոյշութեամբ, թէև ահամայ, պատճառել մի հրայրեացք և դորանով գուցէ թէ շատ գերզաստաններ անպատմելի թշուառութեան մէջ ձգել: Արեւն թող ծանուցումն անենք այս տեղ այն բոլոր զիպուածներին մասին, որ կարող էին յառաջացնել մի այդպիսի ձախորդութիւն:

Թող ոչինչ ժամանակ մի վառ ճրագի մտ չը բերեն այնպիսի մարմինք որ գողանումին կրակ. թող չը գնան ճրագով այնպիսի տեղեր, ուր պահած են այդպիսի մարմինք: Հարկաւոր էր զգաստութեամբ պահպանել վառ դիշերային ճրագները, որ մի գուցէ մինչև կամ այլ կենդանիք առնուին և տանելին նորանց այնպիսի տեղեր, ուր կիսաշէջ պատրոյզը վերստին կը բորբոքվէր. այլևս պետոյ չէր շատ չոր ալիւրին կամ թէ հրացանի վառանիւթին մտնելու բաց ճրագով, որովհետև երկուքը ևս կրակվելու էին շատով: Աւազած խղը կամ ճարպը չէ պետոյ աշխատել հանգցնել ջրով, ըստ որում այդպէս առաւել մեծանումը վտանգը. հալած մետաղներին շատ մի մտանաւոր ջրով, պատճառ, և թէ մի կաթիլ ջուր ընկաւ այդպիսի մետաղի մէջ, ապա կը ծնանէր մի այնպիսի օստտիկ

Ճայթիւն, որ գերադանց էր կայծակի լմնդիւնից: Եթէ կամենումին կրակ վառել մի հնոցի մէջ, ապա սկզբումը լմնը չը դնեն նորա մէջ չոր փայտ աւելորդ շատ. պատճառ, եթէ մի կրակ բորբոքվումէ խսկոյն, ապա հնոցի մէջ պարունակված սառն օդը ընդարձակվումէ շատ շոյտ, և գորանով շատ անգամ պատառված են հնոցներ և պատառված են հրկիզութիւնք: Գորանից շատ անգամ յառաջանումէ մի այլ վտանգաւոր տեսիլ, որ ասումեն Էրէնի Է-ը. սա մի հրեղէն շառաւիղ էր, որ յանկարծ գուրս է լուչում հնոցից և կրակումէ ամենայն վառելի բան, որին և հանդիպումէր: Այդ հրեղէն գայլը գոյանումէ շատ անգամ հացթուխների հնոցներումը, երբ որ սորա անզգուշութենով սաստիկ ջերմացնումէին: Պատահումէ երբեմն, որ, հնոցը բացված, մի ամբողջ գունդ կրակ զարհուրելի ճայթիւնով գուրս է վազում հնոցից, երբումէ պատերը և շինուածքը, ջարդումէ, փշրումէ և դղրումէ ամենայն բան որին հանդիպումէր, կայծակի պէս, աներևակայելի արագութիւնով այս կողմ և այն կողմ գիւնջով, մինչև բարձրանումէր դէպ ի ամպերը և պատառվումէր այն տեղ, անհամար կայծեր արձակելով: Էաւանական է, թէ այս տեսիլը յառաջանումէ վառուն օդից, որ անխից գոյացած էր հնոցումը և հաւաքվել էր այն տեղ:

*Վմանապէս, անզգոյշ լմարբածիութիւնը հետուութեամբ կրակ գողացող նիւթերի մտակայքում, այլև անկողին ջերմացնող գործիքներ և անհոգապէս պահած մոխիր շատ անգամ ահա պատճառել են հրայրեացքներ, որոնց պատճառը ոչ ոյ կարող չէր ասել հաստատապէս, որ և, եթէ կարելի էր, չարամիտ մարդերի վերայ են կապած:

Յ. Արի՛ յոյ՛-ը-նի՛ւնը:

Արակի գլխաւոր յատկութիւնքը էին Է-ը-նի-ը, Նրբ-ը-ն-ը-նի-ը, և Թեթ-ը-նի-ը: Թէ կրակը արդարև մի հոսանուտ նիւթ էր և այս յատկութիւնը ունէր արձակ չափով, բացայայտ է նորանից, որ նա շուտով թափանցումէ ամենաթանձր մարմինների մէջ, որոնց վերայ և խոշորացուցի օգնութենով չէ կարելի ոչինչ միջածակի որոշել: Եւ նա ներս է մտնում այս մարմինների մէջ այնպիսի բռնութենով, որ ապա կարող էր ներգործել և այլ մարմինների վերայ: Բերեմն կրակը աւելի հոսանուտ էր, քան թէ օդը և ջուրը:

Արակի լմնութիւնը ակնյանդիման երևումէ այն բանից, որ մի կարմրացած երկաթի կտոր, կամ թէ մի այլ հրաշէկ մետալ և ոչ մի փոքր ևս աւելի ծանր չէր քան թէ կարմրանալուց յառաջ: Այսու ամենայնիւ չը կոյ համարձակութիւն ընդունելու, որպէս

Թէ կրակը առանց որ և իցէ ծանրութեան էր: Պատճառ, և թէ այդպէս լինէր, ապա նա վաղուց ահա չքացած կը լինէր երկրիցը:

Արակի գլխաւոր ներգործութիւնը այն է, որ նա ջերմացնում է և ընդարձակում մարմինը, հասնուտ է շինում ամուրնները. սորա հակառակ, հասնուտը ջերմացնում է և առ փոքր փոքր լուծանում է շոգի: Այս ընդարձակութիւնը անտարակոյս յառաջանում է նորանով, որ կրակի մասնիկները ներս են մտնում մարմինների միջածակների մէջ:

1. ԶԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ:

Ինչ ասել է ջերմութիւն: Արակի մի գլխաւոր ներգործութիւնը է ԶԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆ. բայց դա զոյանում է ոչ թէ միայն կրակից, ինչպէս ասվեցաւ վերևումը, այլ նորա իսկական պատճառը է մի նուրբ, անտեսանելի, հասնուտ էակ, որ բոլոր բնութեան մէջ ծաւալված է, և ամենայն մարմինների մէջ կայ շատ կամ փոքր: Այս էակը ասում են ԶԵՐՄՈՒԹՅՈՒՆ: Այս ջերմանիւթը իմանալի է միայն զգայութեանը և, ինչպէս երևում է, չունի ծանրութիւն: Պատճառ, մի ջերմացրած երկաթի կոտոր չէր աւելի ծանր, քան թէ նա էր ջերմանալուց յառաջ: Զերմութեան հակառակը է Պատնութիւնը: Զերմութեան կամ սառնութեան առաւելութիւնը կամ նուազութիւնը որ մէք նկատում ենք մարմինների մէջ, ասվում են նոցա ԷՆՆՈՒՆ: Մի շատ սաստիկ ջերմութիւն ասվում է ՏՊ. երբ որ մարմինները այնքան ջերմացած են մինչև լուսափայլումէին, ապա ասվում են ՇԵՆԷԻ կամ ԻՐՐՈՆՆԵՐ: Այս կարմրանալովը կարող էին շատ մարմիններ եղծանվել կամ թէ մասն մասն բաժանվել, այսինքն ԱՅՐԷՆ: Այդ պատահման մէջ բարձրանում է մի հրախառ, լուսափայլ շոգի, որ ասվում է ԲՆ: Մի այլ տեսանելի շոգի, որ մարմինների այրվողութեան ժամանակը բարձրանում է նոցանից, ասվում է ՄՈՒՆ: Այն փոշին, որ մնում է այրված մարմիններից յետոյ, ասվում է ՄՈՒՆԷ:

Թէ արդարև ամենայն մարմինների մէջ կայ ջերմանիւթ, բացայայտ է նորանից, որ ամենայն մարմինների մէջ կարելի է գրգռել ջերմութիւն և զգալի կացուցանել նորան: Զերմանիւթը գրգռում է, երբ որ երկու մարմին տրորում ենք միմեանց վերայ, կամ թէ զանազան անհասար նիւթեր կապակցում ենք միմեանց հետ, կամ թէ արեգակի ճառագայթներով և կամ թէ կայծակով: Արևմէ ջերմութիւնը ունի հաւասարակից պատճառներ կրակի հետ:

ՄՈՒՆ =

2. ԶԵՐԴՈՒԹԻՆՆ ԳՐԻՆՆԱԿԱՆՆԵՐ:

Ճ Երմուժիւնը կարելի է մի մարմնից դէպ ի միւս մարմին փոխարեւել, եթէ զոր օրինակ մի սառն մարմին Հաղորդէինք մի ջերմացրած մարմնի: Բայց, դորանով, ջերմացրած մարմինը նուազումէր ջերմութենից: Ոմանք մարմինք ջերմութիւնը շատ շոյտ և հեշտ առնումն և տանումն յառաջ, զոր օրինակ մետաղները, բայց միւս մարմիններ, զոր օրինակ փայտը, շեն այնքան արագ և հեշտ փոխադրող: Այս պատճառով, մի կոտոր փայտ, որի մի ծայրը գրած էր կրակի մէջ, աւելի երկար կարելի է բռնել ձեռքով, քան թէ մի կոտոր երկաթ, որ նոյնպէս Հաղորդութիւն ունէր կրակի հետ: Այս պատճառով մետաղէն անօթներին տալիս են փայտեայ երակապներ (կոթեր), որ հեշտաւ կարելի լինէր բռնել նորանց, եթէ ջերմացած էին: Այն բոլոր մարմինները, որ ջերմութիւնը շուտով յառաջ են տանում, պահումն նորան և կարճ միջոց միայն. այդ պատճառով, մի երկաթի հնոց թէպէտ աւելի շուտով ջերմանումէ, քան թէ մի կաւէն հնոց, բայց նա նոյնպէս հովանումէ աւելի շուտով: Այն բոլոր մարմինքը որ ջերմութիւնը դժուարութեամբ յառաջ են տանում, լաւ քերամագահ էին, զոր օրինակ փայտը, թուղթը, բուրդը, փետուրքը, մոխիրը, մամուռը, ձիւնը: Այս պատճառով գործ ենք ւածում հանդերձ, որովհետեւ սա թոյլ չէ տալիս որ մեր մարմնի մէջ եղած ջերմութիւնը հեշտութեամբ յառաջ գնայ, կամ թէ մանուանդ չէ թողում, որ նա այնպէս արագ դուրս հոսէ, ինչպէս պատահելու էր, եթէ մեք լինէինք անզգեստ: Տեղեկութիւնը այն մարմինների մասին, որ շատ կամ սակաւ ջերմութիւն պահող էին, շատ հարկաւոր էր զանազան արհեստաւորների և բնակրական կեցութեան մէջ: Յարգով ծածկած տուները ջերմ են լինում. պատճառ, յարգը չէ թողում որ տաքութիւնը դուրս գնայ, որպէս և ամառնային փամանակը թոյլ չէ տալիս ջերմութեանը ներս մտանել: Չիւնը ձմռան միջոցին պաշտպանում սերմանած դաշտերը ցրտահարութեան երեսից. ցրտից թմբած մարդիկը վերստին ջերմանումն, եթէ ծածկէիր նորանց ձիւնով: Նոյն խկ օդը, եթէ մաքուր, հանգարտ և չոր էր, պահումէ ջերմութիւնը միասին: Այս պատճառով, արձակ հանդերձները պահումն աւելի տաք, քան թէ նեղերը. նոյնպէս ևս գէջ ցրտութիւնը աւելի զգալի է մեզ քան թէ ցամաքը. պատճառ, գէջ օդը է վատ քերամագահ: Եթէ ցանկէր մոխիր ձեռքիդ վերայ, ապա կարող էիր կարմրացած ածուխներ գնել նորա վերայ առանց այրելու:

Մոյգ գունով մարմինքը աւելի հեշտ անցուցանումն իւրեանց

միջից ջերմութիւնը քան թէ բաց գունով մարմինըը. այս պատճառով սպիտակ հանդերձը ամառնային ժամանակին աւելի հով են և ձմեռնային միջոցումը աւելի ջերմ, քան թէ մոյզ գունով հաստաները:

3. ԶԵՐՄԻՆՆԵՆ ԸՆԳՐՆԻՎՆ ԿԵՐՄԻՆՆԵՆ:

Չերմութիւնը ընդարձակումէ այն մարմինըը, որոնց մէջ գըրգըրումէ նա. այս պատճառով մի մետաղէն գնդակ, եթէ ջերմացած էր, չէ կարող անցանել այն օդի միջից, որի միջով կարելի էր նորան անցուցանել, երբ որ նա սառն էր: Ըստական մարմինները առաւել հեշտ ընդարձակումն ջերմութենից. այս պատճառով, մի սրուակ որի մէջ պարունակվումը մի հոսանուտ մարմին, եթէ նորան ամուր խցանէիր և դնէիր ջերմութեան մէջ, պատասխումէ հեշտ և մի սաստիկ ճայթիւնով: Տաքացած օդը, աւելի պող օդի մէջ, բարձրանումէ դէպ ի վեր, որովհետև ընդարձակվելով, աւելի թեթեւացած է նա: Եռացող ջրի փակած շոգին աշխատումէ ընդարձակվիլ դէպ մի աւելի լայն տարածութիւն և շատ անգամ պատառումէ այն ամանը որի մէջ ճնշած էր:

Հարուժեան և ջերմութեան զանազան աստիճանքը ճշդապէս չափելու համար, կայ մի անօթ, որ յունական բառով ասումն ֆէթէմէթը, որ թարգմանվումէ ԶԵՐՄԻՆՆԵՆ, որ և 17 դարու մէջ հնարել է մի հոլլանդացի շինական Կոռնելիոս Գրեբրէէ: Այս անօթը բաղկանումէ մի դատարկ ապակեղէն գնդակից որ երկարանումէ մի նուրբ ապակեղէն փողովակով. սորան լցուցանումն ժխակով կամ թէ ներկած գինեղէն ոգիով (խմորված խաղողից շատ նուրբ քամած ոգիով), եթէ օդը ջերմ է, ապա դէպ ի վեր է բարձրանում ժխակը կամ թէ գինեղէն ոգին. բայց օդը ցուրտ եղած ժամանակին, ներքև է իջանում, որովհետև ցուրտը կծկեցնումէ նորան, այնպէս որ նա ստանումէ աւելի փոքր տարածութիւն:

1. ԼՈՅՍՐԷ:

Արակի մի այլ գլխաւոր ներդործութիւնը է Լոյսը, թէպէտ կրակը չէ միշտ նորա միայնակ պատճառը. որովհետև շատ մարմիններ լուսաւորումն առանց այրելու, և շատերը ևս առանց խկական ջերմութեան, զոր օրինակ մոլի ճրագները: Լուսի միջնորդելովը միայն տեսանելի են լինում մեզ աշխարհի մէջ եղած բաները. այժ, դա էր որպէս թէ հիմնական պայմանը ամենայն կենդանութեան. պատճառ, առանց լուսի կարող չեն ապրել ոչ մարդիկ և ոչ անա-

սուններ, և ոչ բուսականքը կարող են աճել և զօրանալ: Լուսի գլխաւոր աղբիւրը երկրի բնակիչների համար է Արեգակը: Թէպէտ լուսատու են և միւս անշարժ աստղները, բայց նոքա այնչափ հեռի էին մեզանից, որ նոցա լոյսը չէր կարող շատ օգտաւեր լինել մեզ: Եւ լուսնի փայլողութիւնը էր միայն արեգակից ստացած ճառագայթների բացարձակութիւնը: Այլ ~~չէր~~ ~~չէր~~ էին հիւսիսային լոյսը, հրեղէն գունդեր, թուռցիկ աստղներ, կայծակը, մութի ճրագներ, կարմրացած երկամթ, փուտ փայտ, մի քանի միջասուններ, մի քանի ճճիք և փոսփորոնը: Միւս մարմինները փայլումն միայն փոխ առած լուսով, այսինքն, երբ որ նոքա լուսաւորութիւնն արեգակից կամ թէ մի այլ լուսեղէն մարմնից: Սոցա ասումն ~~էր~~ ~~էր~~ էին Այս պատճառով, մեր շնք կարող ոչինչ բան տեսանել, որ չէր լուսաւորում կամ արեգակից կամ թէ մի այլ լուսատու մարմնից: Ոմանք մարմինը ունին այնպիսի յատկութիւն, որ, եթէ մի քանի ժամանակ լուսաւորված էին մի լուսեղէն նիւթից և նորա ճառագայթները որպէս թէ ներս էին ծծել իւրեանց մէջ, ապա մի քանի ժամանակ լոյս են տալիս խաւարի մէջ: Այսպիսիների կարգումն էր անդամանդը և 1630 թուականից ծանօթ բոնոնեան քարը, որ, եթէ զգուշութեամբ պահանջէր, կարող էր շատ անգամ ամիսներով պահել իւր մէջ լուսի ճառագայթները: Որովհետեւ արեգակը ունի առաւել աղղու լուսատու զօրութիւն, այս պատճառով նորա ճառագայթները նսեմացնումն միւս լուսատու մարմինքը. և այս պատճառով աստեղքը ցերեկով տեսանելի չեն:

2. ~~Լուսեղէն~~ ~~նիւթի~~ ~~նրբութիւնը:~~

Լուսեղէն նիւթը բոլոր աշխարհի մէջ հաւասարապէս ծաւալված, մի շատ նուրբ հոսանուտ, ձգական բան է: Նորա նրբութեան պատճառով, չէ նկատում նոյնպէս, թէ նուազումը այն մարմինը, որանից բղխում է նա. թէ ինչքան զարմանալի էր այս նրբութիւնը, կարելի է անտարակոյս կացուցանել, եթէ մի թղթի մէջ մի ծակ շինէիր և նայէիր նորա միջովը. սորանով կը տեսանէիր դուրսը առարկայքը այնպէս լաւ, ինչպէս աղատ աչքով. այդու ամենայնիւ, բոլոր տեսանելի առարկաների ամեն միւր պիտոյ է գոնեայ մի լուսի ճառագայթ այն նուրբ ծակովը արձակէր դէպ ի քո աչքը:

3. ~~Լուսեղէն~~ ~~նիւթի~~ ~~նրբութիւնը:~~

Լուսնայն մարմնեղէն բաների մէջ լոյսը առաւել արագաշարժ է. պատճառ, մի սեկունդի մէջ անցանում է նա 42,000 մղոն: Ուրեմն այն 20 միլիոն մղոն հեռաւորութիւնը, որ կայ արեգակի և երկրի

մը, անցանում է նա 8 մինուտի և 13 սեկունդի մը: Հատ անշարժ աստղներ այնքան հեռի էին մեզանից, որ հարկաւոր էին հազարաւոր տարիներ, մինչև նոցա լոյսը հասանէր մեզ: Բայց որովհետև այս աստղները հազարաւոր տարիներ ահա փայլումն, և նոցա լուսեղէն ճառագայթները միշտ, անընդհատ կարգով յառաջ են վաղում, ապա իւրեանց ճանապարհը վաղուց աւարտած են, և այս պատճառով, այս աստղների ամեն միւր խոյն տեսանելի է լինում մեզ, երբ որ մտանում են հորիզոնի մէջ:

Է. Լուսի արեւմտական շրջանը:

Լուսի արեւմտական շրջանը կարելի է սահմանել միայն նորա շառաւիղների բազմութենից, որ ընկնումին մի տարարակի վերայ: Ինչքան մեծ էր այդ շառաւիղների բազմութիւնը, այնքան ևս առաւել ջերմացնումին և այրումին: Եթէ արեւակի ճառագայթները լմանձրացնումինք մի Ատոռական ազակիով, ապա աւելի սաստիկ այրողական էին նորա, քան թէ կրակը: Ինչքան շեղահայեաց ընկնումին արեւակի ճառագայթները մի տարարակի վերայ, այնքան աւելի նուազ էր նոցա խառնութիւնը, և այնչափ ևս պակաս էր նոցա ջերմացուցիչ զօրութիւնը: Այս պատճառով, արեւակի ճառագայթները ձմեռան ժամանակին աւելի թշու են ներգործում, թէպէտ մեր աւելի մտ էինք նորան քան թէ ամառան ժամանակին:

Լուսի շառաւիղները լուսատու մարմնից արձակումն դէպ ի ամենայն կողմ ուղիղ խաղով. երբ որ հանդիպումն մի խաւար և անձամբանցիկ մարմնի մակերևութի, ապա բացարձակումն նորանից, Այս պատճառով տեսութիւնը կտարբերում էր և տեսակ. այսինքն, կամ ուղղակի ներս մտանող, կամ բացարձակած և կամ թէ կտարտած շառաւիղներով:

Ը. Լուսի արեւմտական շրջանը:

Լուսի շառաւիղները բացարձակվելով մարմինների խաւար մակերևութից, հասուցանումն մեզ շատ և շատ օգուտներ: Եթէ լոյսը չունենար այս յատկութիւնը, մեր կարող էինք տեսանել լուսաւոր մարմինքը միայն, բայց խաւարները ոչ. բայց գորանով խաւար մարմինքը ուղարկումն դէպ ի մեր աչքերը լուսի ճառագայթներ և այդպէս լինումն ինչևանք տեսանելի: Եթէ կոկած էր մի այդպիսի խաւար մակերևութի ոյ, և իցէ մարմնի, ապա նա բացարձակում շառաւիղքը նշն ուղղութենով, ինչ ուղղութենով նորա ընկած էին նորա վերայ: Այս պատճառով մի պատշաճաւոր հայելի պատկերացնում ատարկաբար այնպէս, ինչպէս մեր լոկ աչքով տեսանումք նորանց. միայն թէ երևումք այս տեղ դէպ ի ձախ այն բանը

որ դէպ ի աջ էր, և անդրադարձ կերպով, դէպ ի աջ, ինչ որ ձախ կողմումն էր:

6. ԼՈՒՍԻ ԶՈՒՄՆԵՐԻ ԿՈՏՐԱՏՎԵԼԸ:

Ըստ մարմինների թափանցիկ են, այսինքն, թղլլ են տալիս որ նոցա վերայ ընկած լուսի շառաւիղքը անցանեն նոցա միջածակերով: Եթէ թափանցիկ մարմինը ունէր հասարատեսակ խոտիժն, ապա լուսի շառաւիղքը անփոփոխ լի և ուղղադիժ յառաջ էին գնում. բայց եթէ նոքա մի աւելի նուրը նիւթի միջից անցանումին դէպ ի մի աւելի խիտ մարմին, զոր օրինակ, օղիցը ջրի մէջ, և անդրադարձ կերպով մի աւելի խիտ մարմնից դէպ ի մի աւելի նուրը, ապա խոտորվումեն նոքա ուղղիղ ընթացքիցը և դորանով պատճառումեն շառաւիղքի կոտրատվելը: Բայց այս բանը լինումէ միայն, երբ շառաւիղքը դէպ ի շեղ ուղղութենով թափանցումեն նիւթերի մէջ. այս պատճառով, եթէ մի գաւազան շեղ ուղղութեամբ դնէիր ջրի մէջ, ապա երևումէր նա այն տեղումը կոտրած, ինչ տեղ շոշափումէր նա ջրի երեսը:

7. ՕՐԻՂԻՆ ԳՐԵՆՆԵՐԻՆ:

Լուսի շառաւիղները կոտրատվելով յառաջացնումեն զարմանալի տեսիլներ շատ, որոնց մէջ արժանի է առանձին յիշատակութեան օրիգին ԳՐԵՆՆԵՐԻՆ կամ ԶՈՒՄՆԵՐԻՆ ասած բանը, որանով շատ բացակայ ահամաններ տեսանվումէին օդի մէջ որպէս թէ կախ ընկած: Եյս տեսիլը առաւել յաճախ նկատած են Սիկիլիայի և Իտալիայի մէջ եղած ծովանեղուցի կղերնեցումը: Գարնանային ժամանակը, երբ որ պայծառ և հանդարտ եղանակ էր, արեգակի ծագելուց յառաջ կամ թէ արեգակի մտանելուց յետոյ, երևումեն ամպերի մէջ հանդիպակաց եզրի վերայ բազմաթիւ սիւներ, աշտարակներ, բերդեր, քաղաքներ և այլ առարկայք շատ հաղուպիտ կերպարանքներով, որ փոփոխումեն իւրեանց ձևակերպութիւնը և ապա շքանումեն: Մնապաշտ մարդիկ այդ բանի վերայ ահ ու դողի մէջ էին ընկնում, կարծելով թէ դոքա էին Մօրգանա կախարդուհու (lata morgana) բերդերը և բնակարանները: Բայց այս օրեղեն ցուացութիւնքը էին միայն լուսի շառաւիղների կոտրատվելու հետեանքը, և դորանով, երկրի վերայ գտանված առարկայքը պատկերանումեն օդի մէջ ինչպէս մի հայելու մէջ:

Վիմանապէս լուսի շառաւիղների կոտրատվելը պատճառ էր, որ ոմանք մարդիկ տեսանումէին իւրեանց յատուկ պատկերը: Եյս պատահման ժամանակը լուսի շառաւիղքը շեղ ուղղութենով ընկնու-

մեն մի խաւար մակերևութի վերայ, այնպէս որ սորանից բացարձակ-
վումէին և դորանով ներկայացնումեն մի այլ Հանդիպակաց առար-
կայի պատկեր: Գնապաշտութիւնը այսպիսի տեսիլներից հնարել է այն
առաւայելը **Կրօն-նշան** մարդերի մասին և հաստատումէ, որպէս թէ
այնպիսի մարդիկ, որ տեսանումէին իւրեանց յատուկ կերպարանքը,
մօտ էին մի խորհրդաւոր պատահարի, զոր օրինակ, մահու: Բայց
այն մարդը միայն, որ չը գիտէր, թէ ինչպէս պատճառ ու ներգործու-
թիւն կապակից էին միմեանց հետ բնութեան տեսիլների մէջ, կա-
րող է հաւատ ընծայել այդպիսի մտար և սուտ կարծիքի:

8. **Արեւոյ, Խաւարացոյ, Գրեթէ, Հեռացոյ, Գրեթէ և Այլ-նշան Կրօն-նշան:**

Աչքը հնարաւորում տեսութիւնը նորանով, որ մի լուսափայլ
առարկայի պատկեր կատարելագէտ, թէպէտ փոքրանէ, **Գրեթէ** նո-
րա բրի յետակողմումը, որի վերայ ցանցատեսակ պարզած է տե-
տողական ջիղը: Արեւն տեսութիւնը լինումէ պատկերներիով: Այս
պատկերը տեսանելի առարկան իւր ամենայն կէտերից ուղղագիծ շա-
ռաւիղներով ուղարկում է բրի միջովը դէպ ի աչքը. աչքի ներսումը
գտանվումէ այլ ևս մի թափանցիկ, զարմանալէն մարմին որ ասվու-
մէ **Գրեթէ** **Կրօն-նշան**, ըստ որում ունի ռապի կերպարանք: Սա լող է
տալիս մի գէջ նիւթի մէջ և հնարաւորումէ պատկերը այն յետա-
կողմի վերայ, որ ցանցատեսակ թաղանթից տարածվում է դէպ ի տե-
տողական ջիղը: Ինչքան շատ հեռի էր մեզանից լուսափայլ մարմինը,
այնչափ և աղօտ էր լինելու այն պատկերը, որ նորանից զոյանու-
մեր մեր աչքի մէջ, Այլև, մի այդպիսի պատկեր կարող էր մեր աչ-
քին երևել շատ կամ փոքր պայծառ, նայելով մեր աչքի առողջ
կամ հիւանդ և տկարացած որպիսութեանը: Այս անյարմարութեանը
զարման տանելու համար, գտել է մարդը զանազան խելացի հնար-
ներ. դոցանից առաւել պարզը ևն **Արեւոյ, Գրեթէ**:

Սորա պատրաստած էին աչքի որպիսութեան համեմատ. պատ-
ճառ, կային **Կրօն-նշան** և **Կրօն-նշան** մարդիկ: Կարճատես աչքերով
մարդիկը թէպէտ լաւ են տեսանում մօտից, բայց հեռուից վատ, և
երկարատես աչքերով մարդիկը տեսանումեն հեռուից լաւ, բայց մօտից
վատ: Նայելով այս զանազան որպիսութեանը աչքի, նշնայէս զա-
նազան տեսակ պատրաստած էին Ազնոցների ապակիքը: Մի քանիքը
շինած էին այնպէս, որ մի տեղ էին հաւաքում այն լուսեղէն շա-
ռաւիղքը որ պիտոյ է թափանցէին աչքի մէջ. սորա հակառակ, մի-
սերը պատրաստած էին այնպէս, որ ցրվումէին նորանց: Այս պատ-
րաստութեանով թեթեանում տեսութիւնը այն աչքի համար, որի

Համար շինած է ակնոցի ապակին. պատճառ, այն մարմնի պատկերը որ պիտոյ է տեսանէր աչքը, աւելի պարզ ներկայանում նորա առջև: Թէ ո՞վ է եղած առաջին հնարողը ակնոցների և երբ է պատահել այդ գիտքը, յայտնի չէ: Աւելի ստուգապէս յայտնի է պատահական գիտքը հետոյոյ — օգուտէրէ: Մի ակնոցագործ Հոլլանդիայի մէջ, 17րդ դարու սկզբումը ակնոցի ապակիներ շատ դրած էր փողովակների մէջ. նորա երեխայքը խաղումէին նոցա հետ և զստակարգումէին նորանց, նայելով նոցա զանազան մեծութեանն: Երբ որ նոքա նայեցին այս ապակիների միջովը, նկատեցին, որ մի բացակայ աշտարակ ցուցանումը մի առանձին մեծութիւն, քան թէ յատաճուց: Այսպէս ահա շուտով յայտնագործվեցաւ յետոյ հետացոյց փողովակը: Այս անօթը բաղկանում է զանազան ապակիներից, որ սահմանեալ հետաւորութենով այնպէս կապակից են միմեանց հետ, որ հետաւոր առարկայքը պատկերացնումն առաւել պարզ, քան թէ նորանց կարելի էր տեսանել լոկ աչքով: Այս պատճառով հետացոյց փողովակները շատ հարկաւոր էին ծովի վերայ և պատերազմի մէջ նկատողութենների համար, բայց նոցա առաւել պիտանութիւնը յայտնվել է այն նկատողութենների մէջ որ արած են նոցանով լայն ու արձակ երկնավայրումը: Քանի և քանի աստղեր յայտնագործված են այն ժամանակից յետոյ, երբ որ Վալիլէի իտալացի աստղաբաշխը 1610 թուականի Յունիսի 7 ումը գիշերով, առաջին անգամը ուղղեցրեց իւր հետացոյց փողովակը դէպ ի Իսպիտները և նորա մտակայքումը յայտնագործեց չորս փոքրիկ աստղեր, լուսինները Իսպիտների, Հետացոյց փողովակովը, եթէ նա պատրաստած էր բարւոր, կարող ենք տեսանել 6000 անգամ աւելի հեռի, ուրեմն ոյդքան անգամ ևս սոյժառ, քան թէ ամենասուր աչքը կարող էր նկատել:

1. ուսիղէն ճառագայթների կոտրատվելու և բացարձակվելու վերայ հիմնած է նոյնպէս Խոշորացոյց ապակին կամ թէ Մանրատեսիկը: Այս տեղ ապակիքը ձևացրած են այնպէս և ունին յաճախ այնպիսի կապակցութիւն միմեանց հետ, որ մի առարկայ շատ աւելի մեծ են ցուցանում, քան թէ նա երևումը լոկ աչքին: Զոր օրինակ մի լու, եթէ նայէիր նորա վերայ մի լու խոշորացոյց ապակիով, համարեն թէ այնպէս մեծ էր երևում ինչքան մի մեծ եղ: Խոշորացոյց ապակիքը բնական գիտութեանների մէջ անչափ հարկաւոր անօթներ էին: Պատճառ, առանց նոցա շատ բաներ բնութեան մէջ չէինք կարող ամենեւին նկատել:

1. ուսի նոյն յատկութեան վերայ հիմնաւորումն նոյնպէս վա-

սողական հայելին կամ վառողական ապակին: Այսօրական ապակի-
 ույրը բմբուլուամեն արեգակի շառաւիղքը և այնպէս խիտ հաւարվու-
 մեն մի տեղ, որ գորանով ստանումեն սաստիկ զարուժիւն և վառու-
 մեն ապա: Այն տեղը, ուր շառաւիղների խտութիւնը առաւել սաս-
 տիկ էր, ասվումէ Վառողական հայելի: Պարոն Զիրնհաունը մի սարսնա-
 ցի աշնուական, շատ ուղղագործեց վառողական հայելին: Նա ուներ
 մի այնպիսի հայելի, շինած մի պղնձեայ տախտակից, որանով զըժ-
 ուարահայելի մետաղներ կարճ միջոցում կարողանումէր հայելը, այն
 և ապակի դարձուցանել: Անդամանդը նորա վառողական կէտի տակ
 ծուխ դարձաւ և ցնդվեցաւ: Վառողական հայելիքը առաւելապէս
 հարկաւոր էին բնալուծութեան համար:

9. Գաւառի գոյնը:

Այս հատուածի 5 և 6 յօդուածների մէջ աւելի մանրամասնա-
 րար պատմած կոտրատվիլը լուսի շառաւիղների է նշանակաւ Գաւառի
 գոյնը պատճառը: Թեպէտ գիտնէք մեր, թէ ինչպէս են յառա-
 ջանում գոյները, բայց թէ ինչ բան էին նորա, չէ կարող ասել
 ոչինչ մասհանացու: Ամեն մի լուսաշառաւիղ բաղկանումէ եօթն գու-
 նից, որ կոտրատվիլ կարելի է որոշել միմեանցից. սորանով ամեն
 միւրը երևումէ իւր յատուկ գունովը: Այս բանը կարելի է շատ բա-
 ցայայտ և անտարակոյս կացուցանել մի ապակեղէն Պրիսմայով, այ-
 սինքն մի երեքկողմանի յօրինած սպիտակ ապակիով: Այն լուսաշա-
 ռաւիղը որ հարկադրվումէ անցանել նորա միջովը, կոտրատվումէ նորա
 մէջ և բաժանվումէ եօթն գունաւոր շառաւիղներ: Այս շառաւիղնե-
 րի ամենից ստորինը, որ առաւել փոքր կոտրվումէր, կարմիր է, եր-
 կրորդը նարնջագոյն դեղին, երրորդը ծծմբանման դեղին, չորրորդը
 կանաչ, հինգերորդը երկնագոյն կապոյտ, վեցերորդը լեղակի պէս
 կապոյտ, եօթներորդը մանուշակագոյն: Նշոյն իսկ կարգով երևումեն
 և Ծիածանի կամ Արեղի գոյները: Այս գոյները էին Գաւառի
 կամ Գաւառի գոյնը և սոցա զուգահեռանութենից յառաջանումեն
 երկու գոյները: Կանաչ գոյնը, որպէս առաւել միջակը, ունի
 առաւել հաւասար շառաւիղարեկութիւն, և այդ պատճառով առա-
 վել առողջարար էր նորա ներգործութիւնը աչքի վերայ: Արեւն գոյ-
 ները գոյնանումեն ճառագայթների զանազան տեսակ կոտրատվելուց:

Սպիտակ երևումէ այն մարմինը որ բացարձակումէ բոլոր լուսա-
 շառաւիղքը: այս պատճառով սպիտակութիւնը շլացուցիչ էր աչքի
 համար: Այնպիսի մարմինք, որ ոչինչ լուսաշառաւիղք չեն բացար-
 ձակում, երևումեն սև: այս պատճառով և սևաւ մարմինքը աւելի

հետ կրակիումեն մառողական հայելու տակին, ըստ որում կարօտով ներս են ծծում լուսաշառաւիղքը: Եօթն արմատական գոյները կարելի է ճանաչել և նորանով, և թէ մի ապակեղէն ջրալից բաժակ այնպէս դնելիք, որ արեգակի ճառագայթները շեղագիծ անցանէին նորա միջովը: Նոյնպէս առաւօտեան ցօղի և շտարուանների ջրացայտութեան մէջ երևումեն այս գուները, և թէ արեգակի շառաւիղքը կողմնակի ընկնումեն նոցա վերայ:

1. ԵՂԵՐՔՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Ինչ ասել է Ելեքորականութիւն: Հաստ վաղ ժամանակներով նկատած էին, որ սաթը (քահրերարը), և թէ տրորելիք նորան, դէպ ի իւր կողմն էր քարշում թեթեւ բաներ, որպիսի են թեւեր, ցամաք ծառատեւեւներ, թղթի կտորներ և այլն: Նոյն իսկ յատկութիւնը նկատեցին յետոյ և ծծումբի, կնքամօսի, խժի և ապակու վերայ. և թէ այս մարմինքը յառաջուց սաստիկ տրորվումէին, ապա ձգումեն դէպ ի իւրեանց կողմը միւս աւելի թեթեւ մարմինն: Քէպէտ դոքս մի քանի ժամանակից յետոյ բաց են թողում մօտ քարշած առարկայքը, բայց մի կարճ միջոցից յետոյ կրկին քարշումեն նորանց և այդ խաղարկութիւնը շարունակումէ այդպէս: Այս զօրութիւնը մօտ քարշելու և բաց խթելու մի մարմին, ասումեն Ելեքորականութիւնն յունական բառիցս Ելեքորոն (որ է սաթ), ըստ որում Ելեքորոնի վերայ ստաջին անգամը նկատած էին այս յատկութիւնը, Այն մարմինքը որ ունին այս յատկութիւնը իւրեանց վերայ, ասումեն Ելեքորականութիւնն: Եթէ այս մարմինքը սաստիկ տրորելիք և ապա շոշափելիք նորանց մատով, ապա կը տեսանէիր մի պայծառ ճայթուն կայծ, որ ներս էր յարձակվում մատի մէջ և պատճառումէր մի փոքր ցաւ:

Եթէ Ելեքորական մարմինքը տրորելիք մութ տեղում, ապա կը տային նոքա մի լուսապայծառ փայլ: Այն և մի քանի անասունների մէջ, գոր օրինակ կատունների և ձիանների վերայ նկատել են այս յատկութիւնը: Քէպէտ գիտենք մեր Ելեքորականութեան ներգործութիւնքը, և կարող ենք հաստատապէս ասել յառաջուց թէ ինչ պիտի հետեւէր, բայց նորա ներքին էութիւնը անկարող ենք բացատրել:

Այնպիսի մարմիններ, որոնց վերայ նկատած էին, որ նոքա տրորվելով ստանումեն այնպիսի որպիսութիւն, որ կարող էին յայտնել Ելեքորականութիւն, ասումեն Ելեքորականութիւն մարմինք կամ

Թէ նոյնպէս Չիւրիւն, որովհետեւ շօշափել լոյժ միայն ելեքտրական մարմիններէց, չեն ընդունում էլէտրոններն և ոչ ևս Էլեմէնտներն։ Այդպիսի շփոխադրիչք էին սպակին, խէժը, ծծումբը, ածխաքարը, քարերը, չոր փայտ, մետաքս, բուրդ, փետուրներ, թուղթ, մոխիր և այլ մարմիններ։ Սորա հակառակ, Գրեյնը տրորվելով չեն դառնում ելեքտրական, բայց մասնաւորումն ելեքտրականութիւն կամ թէ փոխադրումն նորան. սոյն յատկութիւնը ունի ջուրը. այսպիսի մարմիններ ասումն են էլէտրոններ Գրեյնը։ Որովհետեւ տրորելը կապակից էր զանազան անյարմարութիւնների հետ, ապա մտածեցին հնարք գտանել այս անյարմարութիւնքը հեռացնելու համար, և այսպէս Գրայ անգլիացին հնարեց մի տրորական անոթ, որին անուն են տուել էլէտրոնոցիւ Գրեյնը։ Այս մեքենայովը սկզբնապէս ելեքտրական մարմինքը տրորվելով ստանումն ելեքտրականութիւն, և անեկեքտրական մարմիններին կամ փոխադրիչներին հասանում ելեքտրականութիւն որ և նոքա կարող են փոխադրել զէպ ի այլ մարմիններ։

Սի մարմին որ ներս է բերած ելեքտրական որպիսութեան մէջ, ասումն էլէտրոնոցիւ։ Ելեքտրականութեան հազորակցութիւնը կատարվումն ոչ թէ միայն անմիջապէս շօշափելով միմեանց Փոխադրիչը և Չիւրիւնը, այլ այն և մի փոքր հեռուից, և այն ժամանակը ելեքտրական նիւթը երևումը որպէս մի կայծ։

Եթէ մի ելեքտրացուցած մարմին պիտոյ է պահպանէր նորան հասած ելեքտրականութիւնը, ապա հարկաւոր էր ունենայն նորան, այսինքն պիտոյ էր ամենայն կողմից շրջապատել նորան անփոխադրիչ մարմիններով, զոր օրինակ մետաքսով։

Այդնարար ելեքտրական մարմինքը ցուցանումն այն տեղերումը միայն ելեքտրականութիւն, ուր նոքա տրորվումին, և կորուսանումն նորան այն տեղերումը միայն, ինչ տեղ շօշափումն նորանց Փոխադրիչովը. բայց միւս տեղերումը ոչ, Բայց Փոխադրիչքը շօշափելով մի ելեքտրական Չիւրիւնից, ելեքտրանումն բոլորովին, բայց դարձեալ կորուսանումն բոլոր, նոցա հասած ելեքտրականութիւնը, եթէ շօշափէիր նորանց։

Ամենայն մարմին որ պատշաճաւոր չափով ունէր իւր մէջ ելեքտրականութիւն, չէ ցուցանում ելեքտրական ներգործութիւնք, Բայց եթէ մի մարմին ունէր շատ կամ փոքր ելեքտրականութիւն, քան թէ իւր բնական դրութեան մէջ պիտոյ է ունենար, ապա ելեքտրական էր նա։

Սի մարմին որ ունէր ելեքտրական նիւթի առատութիւն, աս-

վումէ Գրեթեմըն եւ Երեմիայի կամ Երեքտրական նիւթով ծանրարեւոնած, և նա որ պակասաւոր էր այդ մասին, և Բարսեղեմ եւ Երեմիայի, կամ թէ Երեքտրական նիւթով շատ փոքր բեռնաւորած:

Երեքտրականութեան էութիւնը բաղկանումէ երկու առանձին, մի որոշեալ ազգակցութենով միմեանց հետ կապակցած, նիւթերից, Պատճառ, եթէ երկու փոքրիկ խցանափայտեայ գունդեր կախ տայիր մետաքսեայ թելերով և երկուսը ևս Երեքտրացուցանէիր կամ ապակիով, կամ թէ խէժով, ապա նորա կը փախէին միմեանցից: Բայց եթէ նոցանից մէջ Երեքտրացուցանէիր ապակիով և միւսը խէժով, ապա մտ կը քարշէին միմեանց: Այս պատճառով երբեմն յիշատակութիւն է լինում Գրեթեմըն եւ Երեմիայի (որ յառաջացած էր ապակիոց) և Երեմիայի եւ Երեմիայի (որ յառաջացած էր խէժից): Սոցանից առաջինը ասումն Գրեթեմըն Երեքտրականութիւն, միւսը Բարսեղեմըն մի մարմին որ կարող էր ընդունել Երեքտրականութիւն, հաղորդակցէիր և տրորած ապակիու հետ, և տրորած խէժային մարմնի հետ, նա ամենին չի Երեքտրանայ, որովհետև այդ երկու տեսակ Երեքտրականութիւնքը ոչնչացնումն միմեանց, և այդ պատճառով անհիմն բան չէր, եթէ ասած են նորանց Գրեթեմըն եւ Երեմիայի:

Երեթեմըն Երեմիայի նկատելի է շատ անասունների մէջ, մանաւանդ կատունների վերայ. պատճառ, եթէ մի կատու մութ տեղումը շիւթի զէպի վեր, ապա ցայտումէին ոչ թէ լուսափայլ կայծեր նորա մաշկերից, այլև լսելի էր մի ծայթիւն: Երեքտրական նիւթը առաւելու էր բացայայտ տեսանումէ շատ ձկների մէջ, զոր օրինակ զողոզուն օձաձկի, զողոզուն կատուաձկի, և Սիլուրոս Երեքտրակիսի վերայ:

Վամնապէս մի կիսով շափ թափանցիկ աղնիւ քար Գրեթեմըն անունով ցուցանումէ սաստիկ Երեքտրականութիւն: Կա գտանումէ Յէյլունումը, Գրեթեմընիայումը, Լեհաստանի և Սաքսոնիայի մէջ և ունի մեղք թխագոյն կամ սևա կերպարանք: Եթէ այս քարը զնէիր ջերմ մոխրի մէջ, այնպէս որ նա մինչև մի սահմանեալ աստիճան ջերմացած էր, ապա սկսանումէր նա խաղալ մոխրի հետ, մի ծայրից մոխրը մտ քարշէլով նորան, և միւս ծայրից բաց խթելով իւրեանից:

Երեքտրականութիւնը շատ անգամ օգտաբեր կերպով գործ է դրած զանազան հիւանդութեանների մէջ. մանաւանդ այնպիսիների մէջ որոնց պատճառքը էին անօթների խցանափայլը և ջրային ախտեր: Այսինքն, Երեքտրականութիւնը այդպիսի ցաւերի մէջ ձեռնտու է արտաշնչութեանը և արիւնի շրջաբերութեանը, այլև շատացնումէ արտաթորութիւնքը մասնների մէջ:

2. Գ-լ-ն-ի-ն-:

Այսպէս ասումն մի յայտնագործութիւն, որ 18 դարու վերջումը արած է Ալյոյիզ Գալվանի հռչակաւոր բժիշկը և ուսումնապետը Քօլմնիս քաղաքի: Նա փորձով յայտնի կացուց, որ մի գորտ, որի կաշին հանել էր վերայից, որ և ոչինչ կենդանութեան նշան չէր տալիս, սկսեց սաստկապէս ցնցվիլ, երբ որ նա գորտի մերկացուցած բարձրերի մկնամիսքը և ջիղերը շոշափեց երկու զանազան մետաղներով, զոր օրինակ մկնամիսք ցինքով և ջիղը պղնձով. բայց երկու մետաղքը ևս պիտոյ է նոյնպէս շոշափելն միմեանց, եթէ անասունի ցնցիւնը յառաջանալու էր:

Արեմն Գալվանիսմոսը է մի ելեքտրականութիւն որ զրգուզում է երկու այլևայլ մետաղների հպաւորութենով, Նա շատ անգամ գործ է ածվում ընդդէմ այնպիսի հիւանդութենների, որոնց ընդդէմ յառաջուց գործ էին ածում ելեքտրականութիւնը:

Գալվանին կարծումը թէ այն տեսիլքը է շնչաւորական ելեքտրականութեան ներգործութիւն: Բայց շուտով անդեկացան, որ դա էր միայն ներգործութիւնը երկու այլևայլ մետաղների որ շոշափումէին միմեանց. այս պատճառով անուանեցին նորան **Բ-թ-է-ն** ք-ք-է- կամ թէ յայտնագործողի անունով, Գալվանիսմոս: Այս յայտնագործութիւնը առիթ է տուել միւս այլ խորհրդաւոր շատ նկատողութենների:

Այժմ մի փոքրիկ կոտոր ցինք դնելիւ բերանից դուրս պարզած լեզուի տակ և մի փոքրիկ կոտոր պղինձ կամ արծաթ լեզուի վերայ, ապա նոյն րօպէին, երբ որ այս երկու մետաղքը շոշափումէին միմեանց, կը զգայիր մի թթուային կծու համ, որ տևում է այնքան, ինչքան որ մետաղքը կապակից էին միմեանց հետ: Եթէ մի արծաթի գրգալ մտնեցնէիր ձախակողմեան ստորին լնտերքին (ատամնամսին) և մի կոտոր ցինք մտնեցնէիր ավակողմեան վերին լնտերքին և ապա առաջևից հպաւորէիր միմեանց մետաղները, իսկոյն կը տեսանէիր մի կայծակ աչքիդ առաջև: Բայց այս կայծակը տեսանելի է այն մարդուն միայն որ կատարումէր այս փորձը. այլև հարկաւոր էր միշտ, որ երկու զանազան մետաղքը շոշափէին միմեանց: Ոչ ամենայն մետաղք ներգործումէն միակերպ սաստիկ. առելի ազդու տեսանվումէին սոյդ բանի մէջ ցինքը և արծաթը: Ներգործութիւնը սաստկացնելու համար, սովորաբար թափումն բազմաթիւ թերթեր ցինքի և արծաթի, նորանց պատշաճապէս ողորկումն և միջադիր ասուեղէն կամ թղթեղէն բոլորակներով, որ աղաջրով գիջացուցած էին, շինումն մի սիւն:

Այլ պղպիսի պատրաստութիւն ասումն **Գ-լ-ն-ի-ն** ըն-յ կամ

Բ-ԳԳԷՐԷ՛, և որովհետև մի խտալայի բնազնին, Ա՛լլտա անուն, զս- նապան կերպով կատարելագործել է այդ անօթը, այդ պատճառով աստուած նա և Ա՛լլտայի-ն ինն: Թող փոքր ի շատե տեղեկանանք Գալլանական շղթայի կամ Ա՛լլտայեան սիւնի կազմութեանը, ինչ- քան որ կարելի էր այդ, առանց պատկերի Գա հաստատած է մի զե- տեղարանի մը, որի ստորին և վերին մասը բաղկանում փայտից- սորա երկուքը կապակից են միմեանց հետ երեք ասպակղէն գաւա- զաննեքով: Տակու՛մը գնումն մի պղնձի թերթ և սորա վերայ մի թերթ ցինք: Ափորարար մածուցանումն պղնձի թերթը իւր բո- լոր մակերևութով մի ցինքիղէն թերթի վերայ, և սորանով շատ հեշտանումը սիւնի կառուցանելու գործը: Ցինքից յետոյ գալիս է մի թերթ լողմանիւթ, բրգանիւթ կամ թէ թաղիք, որ յառաջուց կակղացուցած էր ջրի մը և յետոյ սեղմած: Ամենին նոյն գասա- կարգութեամբ շարունակումէ սիւնի շինութիւնը, այնպէս որ կա- րելի է զիղել միմեանց վերայ 20 մինչև 40 զոյգ թերթեր, և լո- լոր շինուածը վերջանում մի ցինքիղէն թերթով:

Սիւնի զինքիղէն վերջը աստուած Գր-իւն բեւեւ, Գ՛ննիւն ծոյրը աս- տուած Բ-ցո-իւն բեւեւ: Այս ծայրերի վերայ գտանումն հաւաք- ված ներհակ ելեքտրականութիւնքը որ գրգռված էին զուգաթեր- թերի շոշափելովը միմեանց: Եթէ այս Ա՛լլտայեան սիւնի վերջին թերթերի վերայ մածուցանելի մետաղէն լարեր, ապա սոցա ծայ- րերը բաղկացնումին սիւնի բեւեւները: Երբ որ այս երկու լարերը որ բաղկացնումն սիւնի բեւեւքը, շոշափումին միմեանց, այդ բանը աստուած. սիւնը կամ շղթան Գ-իւն է. այդ ժամանակը չէր տեսան- վում ոչինչ արտաքին նշան ելեքտրական գրգռութեան, այդու աս- մենայնիւ կատարվումը այդ գործողութիւնը շղթայի ներսումը, բե- ւեւների վերայ առաւելապէս հաւաքված ներհակ ելեքտրականու- թիւնքը հանդիպելով միմեանց ոչնչացնումն միմեանց, և պիտոյ էր, ինչպէս պատահում արձակված Ղէյդնեան սրուակի մը, չքանար ամե- նայն նշան ելեքտրականութեան, եթէ սա նոր ի նորոյ չը գոյանար անդադար ամենայն զուգաթերթի մը: Այս պատճառով, փակած շղթայի մը պոռոյթումն անդադար երկու ելեքտրական հոսանքներ հակառակ ուղղութեանով, և Գ-իւն-իւն լըէ ամեն մի կէտումը պատու- հում մասնաւոր միաւորութիւն երկուսների մը: Եւ արդարեւ, եթէ ընդհատէի լարը որ և իցէ տեղում, ապա կը տեսանէի մի տե- ղական կայծ երկու լարերի մը տեղումը: Մի և նոյն բանը նկա- տելի էր, եթէ լարը ընդհատած էր շատ տեղերում: Միայն թէ պի- տոյ էր, որ լարերի մը եղած միջոցքը լինէին փոքր և նուազ:

Շ շիմայի մէջ շրջանառու հոսանքի ներգործութիւնքը մեծապէս արժանի են մեր ուշադրութեանը. նորա յայտնի էին զխառնարակէս երեք տեսակ իրողութեաններով. այսինքն, որպէս ջերմութեան և լուսի յայտնութիւնք, երկրորդ, որպէս ջիզերի և մուսկուլների գրգռութիւնք, և երրորդ, որպէս քիմիական վերլուծութիւնք:

Այժմ է երկու փակողական լարերի մէջ բերելի որ մի Եւրոպայի լար որ և իցէ մնտալից, այնպէս որ հոսանքը հարկադրված էր իւր ճանապարհը կատարել նորա միջով, ապա լարը ջերմանումէ, բորբոքվելով կարմրանումէ, այն և հրաշէկ է դառնում: Այդպիսի դիպուածում երկաթի լարը այրվումէ խկապէս, բայց մի լար շատ դժուարահալի պլատինայից, հալվելով ձեանումէ որպէս փոքրիկ գընդակներ: Այս յայտնութեաների սաստկութիւնը կախ էր շիմայի զօրութեան լար ելքարական հոսանքի զօրութենով պահված էր վառ գրութեան մէջ, եթէ ամրացնէի երկու սրածայր անխակոտորք փակողական լարերի մտ և նոցա վերջերը մտեցնէի միմեանց, թողով միջոցում մի փոքր հեռաւորութիւն միայն, ապա ելքարականութեան փոխանցութիւնը կից էր մի շատ սպիտակափայլ և արևալուսի նման նշլիխ:

Կիցուք թէ շիման փակված էր շոշափութենով. ապա վեր եմ կաշնում ես ամեն մի ձեռովս այն լարի մինը և այդպէս խափանումեմ նոցա շոշափութիւնը. նոյն բոպէին զգումեմ ես մի առանձին ցնցիւն իմ ձեռքի և բազուկների յօգուածների մէջ, որ կարող էր մի փոքրիկ քարշողութենից սաստկանալ մինչև մի ցաւալից խրթողութիւն: Գի և նոյն բանը հանդիպումէ, երբ որ ես բաժանած լարերը կրկին միաւորումէի: Աւրեմ ջիզերի ցնցողութիւնը պատահումէ, ելքարական հոսանքը ներս ու դուրս մտանելով մարմնի մէջ և մարմնի միջից. պատճառ, բացայայտ էր, որ նա իւր ճանապարհը ընտրումէ այս մարմնի միջովը, երբ որ մարմինը սխնի բեւեռների մէջ ներս է բերվում: Գի ջոկ տեսակ պատրաստութենով կարելի է շիմայի փակողութիւնը անգաղար այնպէս խափանել և վերստին նորոգել, որ ելքարական հոսանքը փոխ առ փոխ դնար մարմնի և լարի միջովը, և սորանով մարմինը ստանումէր հետ զհետ շարունակ ցնցողութիւնք, որ բժշկականութեան մէջ համարվումէ խորհրդաւոր և գործադրվումէին այն ցաւերի բժշկութեան համար, որոնց պատճառ էր ջիզերի գործականութեան խափանումը, որ կարող էր պատահել գոսութեան, խլութեան և այլ պատահարների մէջ: Բայց սորա արդիւնաւորութիւնը, խօսելով ընդհանրապէս, չէր այնքան,

ինչքան սկզբումը ակնկալութիւն էին ունեցած այս կերպով բժշկութենից:

Քիմիական ներգործութիւնքը, որ յառաջացնում է լեքտրական հոսանքը, կարող էին միայն քննութեան տակ ընկնել ֆիսիական տեսիլների հանդիսումը. այս տեղ լծող մեք հերիքանանք այս ակնարկութենովը, թէ լեքտրական հոսանքը աշխատում ամենայն քիմիական բաղադրութիւն, որի միջով գնումը նա, լուծանել դէպ ի իւր բաղկացական մասունքը: Գալվանսոպլաստիկ (գալվանական քանդակագործութիւն) ասած բանը էր լեքտրական հոսանքի այս յատկութեան գործադրութիւնը:

Սեք վերևումը Վոլտայեան սիւնը նկարագրեցինք նորա պարզ կազմութեան մէջ. բայց նա հետ զհետ տեսակ տեսակ կազմութիւն է ստացել թէ նիւթերի մասին, որոնցից պատրաստումն նորան, թէ պատրաստելու եղանակի մասին: Դասակէ սաստկանում սիւնի ներգործութիւնը, եթէ զնումէին զուգաթերթերի մէջ ոչ թէ միայն ջրով սողորած թաղիք, այլև եթէ թաղիքը կակղացրած էր հալած աղի կամ թէ թշլ բորակեղէն թթվութեան մէջ, կամ թէ երբ որ զուգաթերթը դրած էին պատեանների մէջ որ պարունակումին այդպիսի հեղանիւթք, և երբ որ պատշաճապէս կապակցած էին լարերով: Այսպիսի դիպուածներում անչափ սաստկանում էր լեքտրականութիւնը քիմիական վերլուծութենների ազդեցութեան տակ: Աս հասարակ, այնքան ևս զօրաւոր էր սիւնի ներգործութիւնը, ինչքան աւելի մեծ և բազմաթիւ էին նորա զուգաթերթերը: Ինչպէս որ Վէյդնեան սրուակի մէջ, նշյնպէս ևս այս տեղ կարելի էր միաւորել շատ սիւներ միահաղոյն ներգործութեան համար:

Գալվանիսմը գործ են ածում նոյն ցաւերի ընդդէմ, որոնց ընդդէմ գործ էին զնում լեքտրականութիւնը: Այլև գորանով փորձած են զարձեւել կենդանացնել երևութարար մեռածները, ջրի մէջ խեղդվածները, շնչասպառ եղածները և կայծակից զարկվածները, և այդ փորձերի մէջ տեսած են որ մարդուս մարմինը Գալվանիսմի զօրութենով սկսում ցնցվիլ, եթէ դեռ ևս չէր շիջած բոլոր կենսական զօրութիւնը:

1. ՄԵԳՆԵՏԻՍՄՈՍ:

Մի սևազոյն կամ մոխրագոյն քար, որ իւր անունը բախտացել է փոքր Ասիայի Մագնեզիա քաղաքից, որի շրջակայքումը գտած են նորան առաջին անգամը, բայց այժմ գտանումն նորան

Համարեա՞ թէ երկրի ամենայն աշխարհներում և մանաւանդ թէ Շվեդիայի մէջ. այդ քարը երկու խորհրդաւոր յատկութեններով նշանաւոր էր միւս բոլոր քարերի մէջ: Նա մտա է քարշում երկաթը և երկաթունակ մարմինքը, երբ որ նորան բաւական մտօնումէին. և եթէ նա կարող էր ազատապէս շարժել իւրեան, զոր օրինակ մի թելից կախ ընկնելով, ապա միշտ դարձուցանումէ իւր մի ծայրը դէպ ի հլուսիս և միւսը դէպ ի հարաւ: Այս երկու ծայրակէտքը ասումեն մագնիսի բնութիւնը. այս ծայրակէտքերի վերայ տեսանվումէ նորա քարշողական զօրութիւնը և առաւել ազդու կերպով: Այս երկու խորհրդաւոր յատկութիւնքը մասնաւորումէ նա և երկաթին, եթէ սորան օձանէի մագնիսեան քարով: Այս յատկութիւնքը այնքան զօրաւոր են, որ ներգործումեն և այլ առարկաների միջով, որ չէին երկաթունակ: Այն և ոգից դատարկ տարածութիւնը, որ ցուցանումէ մարմինների համարեա թէ բոլոր յատկութենների վերայ կամ խախտարար և կամ թէ յաջողեցուցիչ ազդեցութիւն, ամենեկն անգործ էր մագնիսի այս յատկութենների մէջ: Մագնիսը իւր քարշողական զօրութիւնը յայտնումէ նոյնպէս մի այլ մագնիսի վերայ, բայց միայն ներգործելով նորա ներքակ բևեռի վերայ. ուրեմն մի մագնիսի հիսխային բևեռը քարշումէ միայն միւսի հարաւային բևեռը, և անդրադարձ կերպով: Հետևելով այս նկատողութեանը, անհասար անունով բևեռները ասվումեն նոյնպէս Բ-բ-բ-բ-բ կամ Գ-Գ-Գ-Գ-Գ բևեռներ. սորա հակառակ, հասար անունով բևեռքը Բ-Բ-Բ-Բ-Բ կամ Գ-Գ-Գ-Գ-Գ բևեռներ:

Մագնիսի քարշողական զօրութիւնը կարելի է մեծապէս առաւելացնել, եթէ երկաթապատ առնէիր նորան (որ ասվումէ զրահաւորել), նորա բևեռները ողորկելով և ամրացնելով նորա վերայ երկաթի հարթ տախտակներ, որ ունէին մի ըմբռնելի որի վերայ կախումէին երկաթի բևեռներ: Այս ծանրութիւնքը ժամանակ առ ժամանակ կարելի է բազմապատկել. և այսպէս կային զրահաւորած մագնիսներ որ ձգումէին 300 անգամ աւելի ծանրութիւն, քան թէ ինքեանք ունէին: Բայց և այս քարշողական զօրութիւնը ունի իւր չափը և սահմանը: Այդ զօրութիւնը թուլանումէ, անգործ մնալուց, սաստիկ ցնցողութենից, ժանգոտվելով և կայծակի ճառագայթից:

Եթէ կամենումէիր մագնիսացնել երկաթը, ապա հարկաւոր էր մի քանի ժամանակ օձանել նորան մի և նոյն բևեռով և մի և նոյն ուղղութենով: Այս ճանապարհով կարելի է ստանալ Գ-Գ-Գ-Գ-Գ մագնիսներ որ շատ անգամ ընականիցը գերազանց էին իւրեանց զօրութենով: Եթէ երկաթի գաւազաններ, զոր օրինակ խա-

չեր աշտարակներէ վերայ մի քանի ժամանակ կացած էին ուղղահայ-
կաց դրութենով, երբեմն գառնուանն Եղնայէս մագնիսեան:

2. Մագնիսի — Երևան:

Մագնիսի այն յատկութիւնը, որ նա, եթէ կարող էր աղա-
տապէս շարժել իւրեան, մի բնեւոյժը նայումէ միշտ զէպ ի Տիւսիս,
և միւսովը զէպ ի Տարաւ, շինել է նորան մի շատ պիտանի անօթ,
որին տուած են անունս Մագնիսի — Երևան: Մագնիսեան ասեղը բաղկա-
նումէ մի նուրբ, թևթև, պողովատեայ ասեղից, որ արուեստական կեր-
պով մագնիսացրած է, և մէջ տեղումը զեղնապղնձի փոքրիկ գդա-
կով մի ուղղահայկաց պողովատեայ ծայրի վերայ հանգստացրած շարժ-
վումէ աղատապէս: Այս ասեղը ամրացնումն մի բոլորակ թղթանիւթ
տախտակի վերայ, ուր ձևացրած է մի աստղ, որ հետեւելով աշխար-
հի կողմերին բաժանած է 32 ծայր. սորան ասումնն Լուսնայի Կարոզ
(Windrose): Ապահովութեան համար, այս անօթը գնումն պատանի
մէջ որ վերեւից փակած է ապակիով, և սորան ասումնն Կարոզ — կամ
Կարոզայի: Այս անօթի գիւտը պատահել է 14 երրորդ դարու սկզբ-
բումը և համարվումէ Ֆրավիո Ջիոյա իտալացու գործ: Մագնի-
սեան ասեղը իւր ուղղութենով զէպ ի Տիւսիս և Տարաւ, լինումէ
շատ պիտանի, աշխարհի կողմերը գտանելու համար ծովային և ցա-
մաքային ճանապարհորդութեան մէջ: Բայց այս ուղղութիւնը մագ-
նիսեան ասեղի ամենեւին ճիշդ էր մի քանի երկրասահմաններում մի-
այն. աւելի շատ տեղերում տարուբերվումը այս կողմ և այն կողմ, և
ասեղի Տիւսիսային ծայրը խոտորվումը երբեմն զէպ ի արևելք, և
երբեմն զէպ ի արևմուտք: Այս զարտուղութիւնը ասումնն մագնի-
սեան ասեղի Խորհուրդ կամ լատինական բառով Գեֆեֆե: Այս
բանի պատճառը չեն կարողացել մինչև այժմ մեկնել:

Մի այլ խորհրդաւոր տեսիլ այն է, որ մագնիսեան ասեղը Եր-
վաստօրի կամ Հասարակածի Տիւսիսակողմումը իւր Տիւսիսային ծայ-
րով ցուցանումէ զէպ ի ցած, և Երվաստօրի հարաւակողմումը իւր հա-
րաւային ծայրով զէպ ի խոնարհ, և այնքան աւելի, ինչքան մո-
տենումէիր երկրի բնեւոյժին: Այս ցածանալը ասումնն մագնիսեան
ասեղի Հիֆիֆ կամ Ինֆիֆե:

3. Կերտնիւթ Մագնիսի — Երևան:

Շատ տեսակ փորձելով յայտնի է կացուցած, որ ոչ թէ միայն
հանքական թագաւորութիւնը, այլև բուսական և շնչական թագա-
ւորութիւնքը պարունակումն իւրեանց մէջ երկաթեղէն նիւթ: Զոր
օրինակ, մարդկային մարմնի արիւնը տեսած են շատ առատապէս տո-

գորված այդպիսի նխժողւ Սրովհետև մազնիսեան զօրութիւնը ներգործումէ ամենայն երկաթունակ մարմնի վերայ, այս պատճառով փորձեցին մազնիսի ներգործութիւնը մարդկային մարմնի վերայ, որ ստուգեն, արդեօք կարող էին սորանով բժշկական հնարներ գտանել զանազան հիւանդութենների համար: Փորձը ուսուցել էր, որ պէսպէս ցուեր կարող են թէև ոչ ամենևին փարատվիլ, զոնկայ բուսական թմրեանալ, կրելով իւր մտ արուեստական մազնիսներ. բայց որովհետև երկաթունակ մարմիններ նոյնպէս հեշտ ընդունումն մազնիսեան զօրութիւն, և ապա յայտնումն մազնիսեան ներգործութիւնք. սորանից եզրափակեցին, որ այս բանը պիտոյ է պատահի և մարդու մէջ: Այս բժշկութիւնը աշխատեցին հնարաւորել զանազան շօշափութեններով և ձեռամբացի շփելով հիւանդի մարմնը կամ թէ մարմնի ակտացած անդամները: Այս մազնիստիմոսի զօրութիւնը առաւելագոյն ազդու երևեցաւ կնամարդերի վերայ որ ցուագարված էին ջղային ակտերով, Այս տեսակ բժշկութիւնը երբեմն որպէս մի զարմանալի բան դովասանվելով, ծաղրարանութեան տեղիք տուեց այն մարդերին, որ չունէին պարագ, փորձով վերահասու լինել այդ բանին, կամ թէ միանգամ իւրեանց մէջ այլ կարծիք տնկած լինելով, չը կամեցան և փորձեր կատարել այդ մասին:

Մի շատ զարմանալի բան է անդրադարձ ներգործութիւնը ելեքտրականութեան և մազնիստիմոսի մէջ: Եթէ մի գլանաձև կոտոր երկաթ շատ անգամ պատատէիր պղնձի լարով և սորա միջից անցուցանէիր մի ելեքտրական հոսանք, ապա երկաթը ցուցանումը շատ ազդու մազնիսեան յատկութիւնք, որ զաղարուսն իսկոյն, երբ որ ընդհատուսէիր ելեքտրական հոսանքը: Եթէ այս փորձը կատարէիր պողովատեսայ ասեղներով, սոքա մնումնին ակտրագոյն մազնիսական: Այսպիսի փորձի մէջ գործածական փոխադրիչ մետաղէն լարքը փաթեթած էին մետաքսեայ թելերով, նորա համար, որ նոքա չը շօշափէին այլ մետաղ, այսինքն առանձին մետաղն և ելեքտրական հոսանքը իւրեանց ներսով միայն, տարածէին միատեսակ ուղղութեանով: Օրինակ. պատկերացնենք մեզ մի պոլյտանման կորացրած երկաթ, որ չէր ելեքտրական, և պատատանք այս երկաթի վերջերը մետաքսափաթեթ պղնձի լարերով: Այս պոլյտանման երկաթի անունը դնենք Գ. ապա դորա տակից դնենք մի մազնիս, սորա թմերը նշանակելով = և Բ, և բևեռները Ժ և Կ: Եթէ այս մազնիսը սաստկապէս պատուէինք իւր ուղղահայեաց լիսեռի շրջանակովը այնպէս, որ Ժ և Կ բևեռքը փոխ առ փոխ մտանային երկաթի ծայրերին, ապա զոյանումը պղնձի լարի մէջ մի ելեքտրական հոսանք, որի զօրու-

Թեննով կարելի է յառաջացնել այն բոլոր ելեքտրական յայտնութիւնքը որ նկարագրեցինք վերևումը:

Եթէ մի, պտուտակի պէս ոլորած, լարի միջով, որ այնպէս էր կախ տուած, որ կարող էր պտոյտվիլ իւր ուղղահայեաց լիսեռի շրջանակովը, անցուցանէինք մի ելեքտրական հոսանք, ապա այն լարը ստանում է այնպիսի կացութիւն ինչպէս մտղնիսեան ասեղը և ցուցանում է նորա բոլոր յատկանշանները: Սորանից հետևում էր ապա մի ներքին փոխադարձ յարակցութիւն երկու հոսանքների մէջ, և այս փոխադարձ յարակցութիւնը նշանակումն բաւովս Ելեքտր-Մագնետիզմ որ ընծայումն այն յայտնութիւնների հասարակաց պատճառին:

Եւն իրողութիւնը, որ մի կոտոր երկաթ կարող է ստանալ սաստիկ մագնիսեան զօրութիւն, մինչև մի ելեքտրական հոսանք անց էր կենում նորա վերայ փաթեթած լարի միջովը, պատճառ է տուել փորձերի այդ ելեքտրական հոսանքը որպէս շարժիչ ուժի օգտակար կացուցանելու. բայց մինչև այժմ չէ պսակվել այդ զօրութիւնը գործական հանդէսի մէջ:

Սորա հակառակ, անչափ մեծակշիռ բան էր Շոշափական ելեքտրականութեան գործածութիւնը Ելեքտր-Կոն Ելեքտր-Ֆիզիկ համար: Սոցա գլխաւոր կազմածը այսպէս է. Եթէ մի պոյտածն կոտոր երկաթի վերայ փաթեթած պղնձալարի երկու ծայրերը ունէին բաւական մեծ երկայնութիւն, զոր օրինակ, եթէ նոքա մղոնաւոր երկայնութենով ձգվումէին դէպ ի մի տեղ, ուր կարգած էր մի գալվանական շղթայ, ապա կարելի է, լարերի ծայրերովը գալվանական շղթան փակելով ու բանալով, այն հետևոր երկաթը փոխ առ փոխ մագնիսացնել, և կրկին խլել նորանից իւր մագնիսականութիւնը: Սորանով, կարելի է ահա այնպէս ներգործել, որ այն ելեքտրամագնիսը մի մտակայ կոտոր երկաթի դէպ ի ինքը քարշէր և կրկին բաց թողուր, և այսպէս յառաջանար այն տեղ մի շարժողութիւն, որ կարելի է պատշաճաւոր մեքենական պատրաստութենով փոխադրել մի նշանացուցի վերայ, որ պտոյտում էր մի բոլորակի վերայ, որի վերայ կարգած էին այլուրեքի տառերը: Նշանացոյցին տալիս են մի սահմանեալ կացութիւն, այնպէս զոր օրինակ, որ նա, շղթայի առաջին անգամը փակվելու միջոցին, թռչում է տառի վերայ, զորանից յետոյ փակվելով շղթան, Բ վերայ, միւսանգամ փակվելով շղթան, Գ վերայ և այլն: Այսպէս ահա, զուգակցարար փակվելով ու բացվելով շղթան, նշանացոյցը բերում է այն տառի վերայ, ինչ տառի վերայ կամենում էիր, և այսպէս կարելի էր բառեր և խօսքեր մի տեղից դէպ ի միւս տեղ փոխադրել: Ելեքտրական Տեղագրաֆները

շինումն երկաթի ճանապարհների մտից և ունէին սուսուլ ասպ-
հաբաւութիւն և արագութիւն, քան թէ սուջին ժամանակների տե-
լեգրաֆական կարգը, որի հետ համեմատելով, ունին սորա և այն նա-
խապատուութիւնը, որ թեթևագին էին, և ոչինչ աղղեցութիւն չու-
նին նոցա գործակատարութեան վերայ ոչ գիշերը և ոչ մատակարար:

Ինչպէս որ ջերմութիւնը և լոյսը մի զարմանալի կերպով զու-
գաւորութեան միմեանց հետ և լրանումն մինը միւսով, այնպէս որ սա-
կաւ միայն երևումն ամենեին առանձին, և ամենայն սաստկացրած ջեր-
մութեան հետևանքը էր լոյս. նմանապէս և լեքտրականութիւնը և
մագնիսականութիւնը, կարելի է, թէ աւելի յաճախ ներգործումէին
միմեանց վերայ, քան թէ մինչև այժմ փորձերով ասացուցած է:

1. ՕՊԵՂԷՆ ԵՐԵՒՈՅԹԻ ԿԵՄՍԵՏԻՈՐԵՅԻ:

Ընն աշտիւնի օգեղէն ծովը, որանով ամենայն կողմից շրջա-
պատած է երկիրը, բաղկանում է ոչ թէ միայն վերայիշեալ օգերի կամ
գազերի տեսակներից, այլև նորա հետ խառնած են բաղմաթիւ այլ
նիւթեր, զոր օրինակ և լեքտրականութիւն, մագնիսական զօրութիւն,
կրակնիւթ, շոգիներ և այլն: Երբ որ այս նիւթերից մինը որ և ի-
ցէ պատճառով չափազանց հաւաքվել է մի օդաշնդջի մէջ, ապա ստա-
նում է գերակշռութիւն մտակայ նիւթերի վերայ. նա հալածում է նո-
րանց կամ թէ լուծանում ևս: Ըյս լուծողութեամբ կամ թէ հա-
լածանքով պատճառութեան զանազան խորհրդաւոր տեսիլներ օգի
մէջ, զոր օրինակ օդախոխութիւն, հողմ, անձրև, փոթորիկ, հրեղէն
գունդեր, վայրալեժ սասողներ և այլն: Եւ որովհետև այս տեսիլքը
պատահում է օգի մէջ, այս պատճառով ասում են նորանց Օդէշն Ե-
րեւիւն և բաժանումն երեւիւն, ջրեւիւն և հրեւիւն: Մեք նախ և
յառաջ քննում ենք այս տեղ օդայինքը, և այնպիսիքը որոնց գլխա-
ւոր պատճառը է օգի և լեքտրականութիւնը:

2. Հրեւիւն:

Որովհետև օդը մի հոսական նիւթ է, այս պատճառով աշխա-
տում է միշտ պահել իւր անձը հաւասարակշռութեան մէջ. բայց այս
հաւասարակշռութիւնը զանազան պատճառներով խանգարվում է միշտ:
Օդը աշխատում է դարձեալ նորոգել նորան, և դորանից յառաջա-
նում է Հրեւիւն: Ընդհանրապէս պատճառներ, որ խախտում էին օգի հաւասա-
րակշռութիւնը, են ջերմութիւն կամ ցրտութիւն, անձրև կամ արե-
ւափայլութիւն, լոյս կամ խաւար, և լեքտրականութիւն, կրակ և միւս
դոցա պէս աւարկոյք որ կարող էին ներգործել օգի վերայ: Ջեր-

մութիւնը ընդարձակումէ ոչը: Եթէ մի օղակոյտ շուտով ջերմանումէ արեգակի ճառագայթներէց, դորանով խափանվումէ օդի հաւասարակչութիւնը: Աւելի թանձր ցուրտ օդը ներս է՝ յարձակվում այն տեղ, ինչ տեղից հրաժարվել է ջերմացած օդը, և դորանից գոյանումէ հողմը: Արակը և կայծակը յառաջացնումեն դատարկ տարածութիւնք. այդ պատճառով փոթորկի և հրայրեացքի ժամանակը գոյանումեն սաստիկ հողմաղարկութիւնք. որովհետև օդը աշխատումէ, ինչքան կարելի է արագ, դարձեալ լցուցանել այն տարածութիւնքը: Այսպէս յառաջացած հողմերը սուրբապէս չեն երկարատև, այլև տարածվումեն, շատ շատ, մի քանի մղոն հեռաւորութենով: Սորա հակառակ, կան մի քանի տեսակ հողմեր, որ յարմարվումեն տարու եղանակների փոփոխութեանը. սորա յաճախ փչումեն աւելի երկար և աւելի հեռաւոր վայրերի վերայ և միշտ նոյն ուղղութենով: Այս նկատողութեան հիման վերայ բաժանումեն հողմերը հետևորդ կամ թէ հոյնս և հիւսիսայն կամ թէ արևմտայն և արևոնաւոր հողմերը սուրբարար ամենայն տարի սկսանումեն փչել մի սահմանեալ ժամանակում և մի և նոյն ուղղութենով, և այս պատճառով ասվումեն պարբերական կամ պերիօդական: Արևադարձների մէջ, հողմը ծովի վերայ փչումէ վեց ամիս դէպ ի արևելք և վեց ամիս դէպ ի արևմուտք: Այս հողմերը ասվումեն

Փոփոխական հողմեր կամ Մոսոնս:

Սոցա պատճառը այս է ահա. Արևադարձների մէջ, արեգակի ճառագայթքը աւելի ուղղահայեաց ընկնումեն երկրի վերայ. սորանով օդը այն տեղ աւելի է ջերմանում քան թէ այլ սահմաններում: Այնուհետև աւելի ցուրտ օդը հոսումէ աւելի վերմի քամակից և պատճառումէ մի այդպիսի կայուն օդահոսութիւն, որ գիշերահաւասարի միջոցին փոխումէ իւր ընթացքը, այսինքն փչումէ հակառակ աշխարհակողմից: Այս յեղափոխութեան ժամանակին պատահումէ մի քանի օր հողմաղարկութիւն, կամ թէ բարձրանումեն կատաղի մրրիկներ: Անոնաւոր հողմերի կարգումն են նոյնպէս, ըստ մեծի մասին ջերմ գոտու մէջ, ծովի մտակոյտքումը պատահող

Ցամաքային կամ շիւսային հողմերը:

Սորա գոյանումն նոյնպէս ցրտութեան և ջերմութեան տարբերութենից. ցերեկով, ցամաքահողի օդը արեգակի ճառագայթներից աւելի է ջերմանում և անօրանում քան թէ ծովային օդը. այս պատճառով սա առաւօտու 10 ժամից փչումէ դէպ ի ցամաքի կողմը և պատճառումէ հողմ. սորա հակառակ, ցամաքի օդը և երկոյնի հովա-

նում ասելի շուտով քան թէ ծովային օդը և այս պատճառով ասելի թանձրանում, և հոսելով դէպ ի ծովը, պատճառում նշնպէս հողմ, որ արևի մոտանելուց յետոյ փչում է դէպ ի ծովի կողմը:

Փոփոխական հողմերը փչում են երբեմն երկար ժամանակ, և երբեմն կարճ. բայց որովհետև օդը անդադար լցված է շոգիներով, որ երկրից վերանումն դէպ ի օդը, այն պատճառով այս հողմերը այն աշխարհների մէջ, ուր նորա փչումին, ունին մեծ ազդեցութիւն եղանակի վերայ. պատճառ, դոցանից յառաջանումն գիջային կամ ցամաք, տաք կամ ցուրտ հողմեր: Հիւսիսային հողմը գալիս է ցամաք, ցուրտ սահմաններից և սորա համար ցուրտ և սովորաբար չոր է: Արևելեան հողմը գալիս է նշնպէս չոր կողմերից և այդ պատճառով ունի չորացուցիչ զօրութիւն. հարաւային հողմը փչում է տաք սահմաններից, բայց և միջերկրական ծովի վերայով, և այդ պատճառով թէպէտ տաք էր, բայց բերում է սովորաբար անձրև: Արևմտեան հողմը գալիս է Ատլանտեան ովկիանոսի վերայով և հիւսիսային ծովի վերայից և սորա համար խոնաւ է: Կնչքան ասելի լըցված էր օդը շոգիներով, այնքան ևս սաստիկ փչում էին հողմերը: Այս պատճառով գարնան և աշնան ժամանակին, երբ օդը առաւելապէս տոգորված էր շոգիներով, այնքան յաճախ էին հողմերը:

Ինչ որ ասացինք մինչև այժմ, գորանից բացայայտ է, որ հողմերը անչափ օգտակար էին մեզ. որովհետև նորա ոչ թէ միայն մաքրում են օդը վնասակար գոլորշիներից, ցրուելով նորանց, այլև հասուցանում են մեզ իւրևանց անձրևարերութեամբ պողաբար ամպերը: Առանց հողմերի պիտոյ է բաղմանային շոգիքը, ապականէին օդը և ծնուցանէին ծանր ծանր ախտեր: Առանց անձրևի պիտոյ է ցամաքէին բոլոր բուսականքը և մեռանէին ծարաւից ու սովից անասուն և մարդ: Այլև հողմերը վարում են աղօրիքները և տանում են նաւերը ծովի վերայ: Այժմ շատ և շատ մեծ էր հողմերի օգտակարութիւնը, բայց և քանի մի բաներով վնասաբեր էին նորա, մանաւանդ, երբ որ շատ սաստկապէս փչում էին: Այսպիսիքը ասվում են

Մռռէի:

Սորա յառաջանումն այն միջոցին, երբ օդը սկսում է շարժվել շատ սաստիկ և արագապէս, նորա շատ անգամ այնպէս արագաշարժ են որ, եթէ սովորական հողմը մի ժամի մէջ հաղիւ թէ կատարում էր մի մղոնի ճանապարհ, նորա մի և նոյն ժամանակումը կատարում էին այժմ 10 մղոնի ճանապարհ: Այսպիսի արագութեամբ անցանելով, շատ անգամ պատճառում են նորա և մեծամեծ վնասներ, նորա արմատախիլ են առնում ծառեր, այդպէս ասերում են զեղեցիկ մըր-

դարեր տունիեր և ամբողջ անտառներ և լինումն աւելի կործանահան, բստ որում շատ անգամ տարածվումէին ողջոյն աշխարհների վերայ: Այդպիսի մրրիկներ շատ անգամ կործանումէին շինութիւնք և սոյանումէին մարդ և անասուն: Այս բանութիւնը ստանումն հողմերը օդի սեփական ծանրութենից, որ այնքան աւելի սաստկանումէ, ինչքան խախտված էր նորա հաւասարակշռութիւնը:

Առաւել սաստիկ մրրիկները պատահումն յաճախ մեքսիկեան ծովածոցի մէջ եղած կղզիներումը, ուր նորա շատ անգամ աւերումն ամբողջ սահմաններ իւրեանց շինուածներովը և անկարկութեններովը և նաւերը կայարանների մէջ ջարդումն ու փշրումն, կամ թէ նետումն նորանց դէպ ի ցամաք: Եւ արձակ ծովի վերայ ներգործումն նորա շատ սաստիկ. այնպէս կոծումն նորա ծովի ալիքները, որ սոքա տուների չափ վեր դիզվելով կամենումէին կլանել նաւերը: Եւ հարաւային Աֆրիկայի ծովեզերայքումը, ամենայն անգամ, երբ որ սկանումէր տարու անձրեային եղանակը, կատաղապէս շնչումէ մի ահարկու մրրիկ, որին տուած են անուն Տօրնագօ (եզի աչք). սորա հետ ընկերակից են սաստիկ անձրևի հեղեղք, կայծակն և որոտ: Քեպէտ սա սովորաբար չէր տեսում մի կէս ժամից աւելի, բայց այս միջոցին ներգործումէ անհաւատալի ուժգնութենով և խորտակումէ պիրկ կոկոսի ծառերը որպէս թշուղ եղեզնահասակեր: Նոյնպէս ահարկու էին Տիֆոնքը, որ թագաւորումն արևելեան Ասիայի ծովերի մէջ ամառնային ամիսներումը. նորա բերումն իւրեանց հետ մի անկարծելի թնդին և ճայթիւն, որպէս ահարկու կայծակնաղարկութիւնք և անձրևի հեղեղներ, և ծովի ալիքները, սոցա հետ միասին և նաւերը թռուցանումն գրեթէ մինչև ամպերը:

Շատ անգամ, երկու սաստիկ հողմեր փչումն միմեանց հակառակ և այն տեղ, ուր դորա հանդիպումէին միմեանց, յառաջանումէ

Պրոպագանդա,

որ ասվումէ այդպէս, այն պատճառով, որ փոշին և գոլորշիքը որ կախված էին օդի մէջ, այլև առհասարակ ամենայն շարժական բան, որին հանդիպումէր նա, պտոյտումէր շրջանակաբար: Նա յաճախ պատճառումէ մեծ աւերանք և սովորաբար ընկերակից էր նորան մի սաստիկ փոթորիկ: Այդպիսի պտոյտահողմեր արմատախիլ են առնում շատ պինդ ծառեր և բարձրացնումն դէպ ի օդը: Այս մարդ և անասուն, եթէ սոքա այդ միջոցին դաշտումն էին, իւրեանց հետ յառաջ էին քարշում, կործանումէին շինուածք և շատ անգամ ահա, կարճ միջոցում աւերած են ողջոյն գիւղորայք: Նորա պտուտակի պէս ամենայն բան դէպ ի վեր են ոլորում: Այսպիսի հողմեր պատահում

մեն մանաւանդ լեռնային սահմաններում: ԱրովՏետե ամենայն ժամանակ, մի ելեքորական ամպ կախված էր այն սահմանի վերայ, ուր բարձրացած է մի պտոյտահողմ, այս պատճառով շատ անգամ յափշտակումէ նա ամենայն տեսակ բաներ: Յիմար անապատում թիւնը, որ չէ կարող մեկնել այս բանի բնական պատճառքը, կարծումէ որպէս թէ այս տեղ ներգործումէր մի շար ոգի, և թէ պտոյտահողմը մի վիշապ էր, որ տանումէր այս բաները հասուցանելու այն մարդերին, որ դաշնաւոր էին նորա հետ: Եթէ պտոյտահողմը պատահումէ ծովի վերայ, ասվումէ

Թ-Բ-Ի-Ի (որ չէր-ն-է-ր-է-ն -- Է-Է-Է-Է Wasserhosen, ջ-ր-է-ր-է-ր-է-ր):

Այս թաթաւը պատահումէ, երբ որ մի փոթորկային ամպ աւելի խոր ցած է իջանում ծովի մակերևութի վերայ և իւր ելեքորական զօրութենով մի մեծ բազմութիւն ջրի ահագին սիւնի պէս դէպ ի վեր է քարշում, ջրի երեսումը մի եռացողական շարժողութիւն յառաջանելով: Մի այդպիսի սիւն ունի աւազեղէն ժամացուցի կերպարանք, ըստ որում վերեւից ու ցածից հաստ է և միջից բարակ: Այս բարձրանումէ մի ահարկու փոթորկային մրրիկ, ծովը գոռումէ, և, Աստուած մի՛ արասցէ, եթէ մի նաւ ըմբռնվէր այդպիսի թաթառից, առանց փրկութեան կորած էր նա: Այս թաթառները երբեմն մի փոքր ճանապարհ ձգվումեն դէպ ի ցամաքահողը և աւերումեն և հեղեղումեն ինչ որ հանդիպումէ նորանց: Թաթառների նման պտոյտքներ գոյանումեն երբեմն և ցամաք հողի վերայ, և ասվումեն

Յ-Բ-Ի-Ի Բ-Բ-Ի-Ի (չէր-ն-է-ր-է-ն Landhosen, յ-ր-է-ր-է-ր-է-ր):

Սորա աւելի կատաղի են քան թէ պտոյտահողմը. պատճառ, մի այդպիսի ցամաքային թաթառ շատ անգամ յափշտակել է մի ողջոյն զանգակատուն, մի քանի միջոց յառաջ է տարւել իւր հետ և ապա ջարդելով վայր է ձգել մի այլ տեղ: Նորա պատահումեն նոյնպէս, երբ որ մի փոթորկային ամպ շատ մօտեցած էր երկրին և իւր ելեքորականութեան զօրութենով վեր է ոլորում դէպ ի ինքը աւազ ու քարեր: Ափորարար ընկերակից է դոցա մի փոթորիկ որ արձակումէր իւրեանից ահագին կայծակներ. այդ տեսարանը սովորապէս վերջանումէր մի ապականիչ փոշեղէն ամպով, որանից ապա ցած էին գլորվում այն առարկայքը որ յառաջուց ելեքորական փոթորկարեր ամպը վեր էր քարշել դէպ ի ինքը: Բայց ինչ որ իննսյեւ էր մի այդպիսի ցամաքային թաթառ, աւերումէր ապա միշտ նորա քամակից հասանող կարկուտը: Մի քանի նմանութիւն ցամա-

բային թաթառի հետ ունի մի այլ տեսարան որ աւելի յաճախ պատահումէ Աֆրիկայի Յահարա անունով աւազադաշտի մէջ, որ և սումնն

Առողջաբարձութիւնն Առողջութիւնն:

Այն անաստի մէջ ճանապարհորդքը շատ անգամ տեսանումն ահագին բարձրութիւնով սիւներ, որ շատ անգամ հասանումն ամպերին, երբեմն ծանր, և երբեմն արագ շարժվելով, որ և յաճախակի երկիւղ կար, թէ վայր էին թափվելու կարաւանների վերայ, որ այնուհետև առանց փրկութեան կորած էին: Այս սիւները գոյանումն նոյնպէս պոռոտահողմից, որ այն սահմաններումը շատ յաճախ պատահումէ: Երբեմն շատ այդպիսի սիւներ բարձրանումն միմեանց մտախ, որ արևարացի ժամանակը նմանելով հրեղէն սիւների, պատկերացնումն մի զարհուրելի կամ փառաւոր տեսարան:

Բայ ի մինչև այժմ յիշած կատաղի օդերևոյթներինց, կան ջերմ աշխարհներում, մանաւանդ Ասիայի և Աֆրիկայի աւազադաշտերումը քանի մի այլ երևոյթներ, որ անիրաւացի չէր, և թէ նշանաւորած են անունով

Վարանքաւոր հողեր:

Պոցա առաւել գլխաւորքը յիշատակները այս տեղ. նոցա մէջ երևելի է

Հարմարութիւն:

Սա փշումէ Աֆրիկայի մէջ Ապրիլ ամսին սովորաբար երեք մինչև հինգ օր, արևելքի կողմից: Որովհետև նա գալիս է բոլոր անշափելի աւազադաշտի վերայից, այս պատճառով անտանելի ջերմ է և կարճ միջոցում ցամաքեցնում բոլոր բուսականները որոնց վերայ շնչում: Ամենայն փայտաշէն բաներ դորանից ստանումն ճեղքեր: Մարդու աչքերը խեղոյն շորանումն ամենին և բորբոքվումն: Քթից ու բերանից հանվում մորթը. օդը կորուսանում իւր թափանցիկութիւնը, որովհետև հողմը բերում է իւր հետ մի թանձր մտախուղ և կպտաբոյն փոշի, որ բաւական խտութեամբ ցած է իջնում: Բայց որովհետև տարու մէջ մի որոշեալ ժամանակում ահագին անձրևի հեղեղներ պատումն ջրով այն սահմանները, այս պատճառով այդ հողմը լինում նոցա բնակիչներին շատ օգտակար, կարճ միջոցում ցամաքեցնելով բոլոր մօրուտքը և ճախիւքը և փարատելով վնասակար հետեանքը օդի որ լցված էր դէջ շողիներով:

Խառնելը:

Սա փշումէ դարնանային գիշերահասարի ժամանակը, մտա երեք օր, հարաւի և հարաւահասարից արևմուտքի կողմից, ցամաք աւա

զադաշտերի վերայով դէպ ի Եղիպտոս, ուր նա, Նիլոս գետի հեղեղից յետոյ, հասուցանումէ նոյն օգուար, որպիսի Հարմատանը: Նա շատ ջերմ է. նորա այրողական զօրութիւնը առաւելանումէ այն նուրբ փոշուցը որ նա բերումէ իւր հետ, որ և միմնացումը օգը: Բոլոր սահմանները համարեալ թէ բորբոքութեանն սովից, եթէ այդ հողմը չնշած էր մի քանի ժամանակ: Փոշին ծածկումէ այն մարդու բոլոր անդամները, որ հանդիպած էր այդ հողմին: Մորթը ճեղքվումէ, արիւնը այնպիսի սաստկութենով յարձակվումէ դէպ ի գլուխը, որ շատ անգամ անհրաժարելի էր մահը: Ըմենեբեան փախչումն ստորերկրեայ փոսերի մէջ, երբ որ մասնուամէր այդ փտանգաւոր հողմը:

Ս-Տ-Տ-Տ Է-Տ Ս-Տ-Տ-Տ:

Սա փշումէ Արարիայի, Պարսկաստանի և Ասորեստանի մէջ և լցուցանումէ օդը մի թանձր կարմրութենով, որ, ասես թէ, պատումը բոլոր երկնակամարը, Նա խեղդողապէս սովային է և խկոյն սպանումէ այն ծծմբային հոտովը, որ կրումէ իւր հետ: Այլ որ հանդիպումէ այս հողմին, նա պիտոյ է երեսի վերայ վայր ընկնէր, փրկութիւն գտանելու համար: Մարմինքը այն մարդերի որ սպանված էն Սամովից, շուտով սեւանումն և անդամները քայքայվումն միմեանցից:

Սիւրսի հոտը:

Այդպէս ասվումէ դա Սիկիլիայի և ստորին Իտալիայի մէջ, բայց Սպանիայումը ասվումէ նա Սոլանս, որ նոյնպէս շատ ջերմ է: Նա ունի համարեալ թէ հաւասար յատկութիւնք Խամսինի հետ, բայց փշութիւն միջերկրական ծովի վերայից, մի փոքր թուլանումէ նորա զօրութիւնը: Երբ որ շնչումէ նա, որ ստորարար պատահումէր ամառնային ժամանակին, օդը պատվումէ այնպիսի մառախղով, որ չէ կարելի այլ ևս տեսանել արեգակը, թէպէտ սա չէր ծածկած ամպերով: Ըմենայն բան թուլանումէր նորա շնչիցը: Այս պատճառով, ով որ կարող է, փախչումէ տների մէջ, ուր այնու ամենայնիւ տանջվումը մի սպառնցուցիչ քրտինքով: Եթէ այս հողմը տարածվումէ մինչև Հելլեցիա, ապա ստանումէ անուսն քիճ: Եւ այս տեղ ժողովուրդը շատ երկիւղ ունի դորանից:

Ջրեղևն ՕՒԵՐԵՄԵՔՔ:

3. Ցուլ:

Արևի մտանելուց մի փոքր յետոյ և դէպ ի արևաբացը տեսանվումէ խոտի և տերեւների վերայ մի խոնաւութիւն, որ նուրբ նուրբ շիթերով նստած էր նոցա վերայ, որ և երևումէր մանաւանդ թէ հան-

դարտ եղանակի միջոցին: Այս խոնաւութիւնը ասումենք Յօդ Դ տատարակոյս գոյանումեր երկրի և բուսականների արտաշնչութենեն-
րից: Այսպիսի արտաշնչութիւնք թէպէտ բոլոր օրը բարձրանում-
ին դէպ ի օդը, բայց մեք չենք կարող նկատել նորանց այն տեղ,
որովհետև նորա արեգակի ճառագայթներից առաւել ջերմացած լի-
նելով, ուրմն անօրացած ու թեթեւացած էին և այդ պատճառով
աւելի շուտով դէպ ի վեր էին գնում: Երեկոյին հոյանումէ օդը.
այն շոգիքը դորանով մի փոքր սառչումեն և թանձրանումեն և այդ
պատճառով չեն կարող այնքան վեր բարձրանալ, ինչպէս ցերեկով,
այլ իսկոյն ներքև են իջանում ցած բուսականների վերայ, թան-
ձրանումեն և հաւարվելով գոյացնումեն փոքրիկ շիթեր: Եթէ այս
բանը պատահումէ երեկոյին, ապա այդ շիթերը ասվումեն երեկոյն յօդ:

Համարենք թէ նոյն կերպով գոյանումէ — — — — — յօդը: Այ-
սինքն, վերին օդը արեւածագի ճառագայթներից աւելի շուտով է
տաքանում, քան թէ ստորինը. բայց ջրային շոգիքը, որ լող են
տալիս վերին օդի մէջ, չէին կարող այնպիսի արագութեամբ տա-
քանալ, ինչպէս նոյն իսկ օդը, այս պատճառով լինումէին աւելի
ծանր, քան թէ այս օդը, ցած էին իջանում և նստումէին բուսա-
կանների վերայ պայծառ շիթերի պէս: Այս շիթերը, լուսի շառա-
ւիղները զանազան տեսակ կտորատելով, ցուցանումէին հրաշալի գոյ-
ներ: Եթէ առաւօտուն իջած էր շատ ցօղ, ապա յոյս ունէինք, թէ
լինելու է մի դեղեցիկ օր, որովհետև օդը աղատված էր բաղմա-
թիւ ջրային շոգիներից:

Յօդը մի պատուական տնտեսութիւն ու բարերարութիւն էր
Արարչի կողմից. պատճառ, այն բուսականքը որ անձրևի պակասու-
թենից պիտոյ է անսնունդ և թառամած մնային, ստանումեն ցօղիցը
և սնունդ և զուարթութիւն:

Ընդհանրապէս և Բարձր յօդ է մի մածուցիկ հիւթ, որ դուրս է
քրտնում ծառերի տերևներից և բուսականներից, կամ թէ յառաջա-
նումէ զանազան միջասններից: Դա թանձրանումէ և դառնումէ մի ա-
լիւրային և մածուցիկ նիւթ որ տերևների վերայ գոյացնումէր մի
հիւանդոտ որպիսութիւն որ երևումէր որպէս մի կարմիր բիծ և ան-
ուանվումէր քօն:

Ընդհանրապէս յօդ ունի սպիտակային գոյն և փնասակար է մանա-
ւանդ թէ ցօրենին. պատճառ, այն անասունքը որ ուտումէին այդ-
պիսի ցօրենից, որի վերայ ընկած էր ալիւրային ցօղ, հիւանդա-
նումեն հեշտ: Ալիւրային և մեղրային ցօղի փնասակարութիւնը, ան-
տարակոյս յառաջանումէ այն պատճառից, որ այս մածուցիկ գիջու-

Թիւնը փակուեալ բուսականների միջածակքը և խափանուեալ նոցա արտաշնչութիւնը:

Ընդհանուր ասած բանը որ, ինչպէս պատմութիւն է լինում Աստուածաշնչի մէջ, ժողովուրդին Եւրոպայէլացիք Արարիայի անապատումը, մի քաղցր հիւթ է, որ ստացուեալ Տամարիսկ կամ Գարֆիա անունով ծառից որ աճուեալ Սինայի սարի վերայ, Սորա փշերից, Յունիս ամնի մէջ, ցած է կաթում վայր ընկած տերեւների և ճիւղերի վերայ մի քաղցր նիւթ, որ և ժողովուրդն արեգակի ծագելուց յառաջ: Արարացիք մաքրուեան սորան, եփուեան և քամուեան մի խոշոր կտաւով և լցուցանուեան կաշեղէն տիկերի մէջ:

4. Ե՛՛՛-՛՛՛:

Ընդհանուր շոգիքը, որոնց ծանօթացանք մեք ցօղի անունով, ստուգուեան տարու աւելի ցուրտ եղանակներումը, Արքա բուսականների և այլ առարկաների վերայ կերպաւորուեան մի ծածկոց որ ասվուեալ Ե՛՛՛-՛՛՛: Ուրեմն եղեանն ոչինչ այլ բան չէ, և թէ ոչ ստուած ցօղ:

Մի և նոյն կերպով, ինչպէս եղեանք, գոյանուեալ ստուցը լուսամուտների ապակիների վերայ. պատճառ, տաք շոգիքը սենեկի մէջ ստուգուեան լուսամուտի ստոն ապակու վերայ, երբ որ գարնան ժամանակին սկսուեալ ձիւնը հալվիլ, յառաջանուեան շատ գոլորշիք. սորա մաճնուեան շինուածների պատերի վերայ. բայց որովհետեւ պատերը այնքան շուտով չեն տաքանում, որպէս այն գոլորշիքը, այս պատճառով պարուեան այն մաճված գոլորշիքը և կերպաւորուեան պատերի վերայ նոյնպէս մի ծածկոց, որ ասվուեալ պատերի բորբոսանք:

Այրծուն ստուցը գոյանուեալ ամենեկին նման կերպով, միայն թէ դորա պատճառքը չէին միայն շոգիներ, այլև այն նուրբ անձրևի կաթիլները, որ ընկնուեալին ստոն յատակի վերայ, ինչ տեղ իսկոյն ստուգուեալին:

5. Ա՛՛-Ի՛՛՛ և Մ՛՛-Ի՛՛՛-՛՛՛:

Ընդհանուր օդերեւոյթքը ունին մի և նոյն բաղադրական մասունք, և գոյանուեան ամենեկին մօտ ազդակից կերպով, Պատճառ, Մ՛՛-Ի՛՛՛-՛՛՛ ոչինչ այլ բան չէ, և թէ ոչ թանձր գոլորշիք որ աւելի պող վերին օդիցը դէպ ի ցած ճնշվելով և ասես թէ հարկադրվելով թանձրանալ, ստանուեան աւելի ծանրութիւն և պիտոյ է մօտ մնային երկրի մակերևութին: Երբ որ այս շոգիքը տաքանուեան արեգակի ճառագայթներից, ուրեմն ընդարձակութեան և աւելի թնթեանուեան, ապա բարձրանուեան դէպ ի վեր, և սորանից յետոյ կարելի էր եղբակացուցանել ստուգապէս, թէ շուտով գալու

է անձրև։ ԱրովՏետե վերին օդը այն միջոցին լցված էր շատ ջրային շոգիներով։ Բայց եթէ մատախուղը վայր էր իջանում, դէպ ի ցած ճնշվելով ցրտից, սպա յոյս ունէինք, թէ լինելու է մի պայծառ օր, որովՏետե ոչինչ խոնաւ շոգիք չէին ծանրաբեռնում վերին օդը։ Մատախուղներ ձեռ մասը գոյանումէ գարնան և աշնան մէջ ջրաւետ սաճմաններում։ Դորա երբեմն թանձրացնումեն օդը այնպէս, որ չէ կարելի ծանաշել ամենին մտակոյ առարկայք, բայց նորա օդա-կար էին, որովՏետե գործակից են աշխարհի պողաւետութեանը։

Ամպերը շատ մտրով ոչինչ այլ բան չէին, եթէ ոչ մի աւելի բարձր, օդի մէջ լողացող, մատախուղ։ Պատճառ, եթէ գտան-վումէիր բարձր սարերի վերայ, երբեմն աւելի վեր էր քո կայքը քան թէ ամպերը, եթէ յետոյ ցած էիր իջանում, պիտոյ էր քեզ, մի սաճմանեալ բարձրութեան մէջ, շատ անգամ անցանել մի թանձր մատախուղի միջով, որ, խօսելով իսկապէս, մի ամպ էր, Պատճառ, դէպ ի վեր բարձրացած շոգիքը կապակցումեն վերևի օդումը, լողալով շրջումեն նորա մէջ և ապա ասվումեն ամպեր։ Եթէ այս ամպերը մի քանի տեղերում պատառվումեն հողմիցը, սպա յառաջանումեն լուսափայլ տարածութիւնք, որոնց միջով թափանցումէ արեգակը. այս բանը պատահած, մէք տեսնումենք երկրից դէպ ի վեր ելանող շոգիքը ձևաւորված որպէս լուսափայլ շերտեր։ Այս երևոյթի մասին ասումեն հասարակ կեցութեան մէջ, թէ արեգակը ջուրը է քարշում։ Դա ցուցանում, թէ օդը լցված է շոգիներով, և թէ շուտով կարող էր անձրև գալ։ Երբ որ հողմը բաժանումէ մի ամպ շատ փոքրիկ կոտորներ, և սորանց տարածումէ մի լայն երկնասաճմանի վերայ, սորա ասվումեն փէրլոյն տղեր։

6. Անլիւ, Բորոյ անլիւ, ջուր, Դանաւ (մի քերտու անլիւ, Ընդհանուր անլիւ)։

Հողմի դրուութենով և ջերմութեան և ցրտի փոփոխութենից ևս աւելի թանձրանումեն օդի մէջ որպէս ամպեր շրջողական շոգիքը և միանալով դառնումեն կաթիլ կաթիլ. այսպիսի դրութեան մէջ աւելի ծանրանալով քան թէ օդը, ցած են իջանում և կերպաւորումեն անձրև, որ իւր զանազան տեսականութեան, սաստկութեան և տարածութեան պատճառով ստանումէ նոյնպէս զանազան անուն։ Բորոյ անլիւ քչանուտէ, երբ որ ցուրտ և պղտոր եղանակի միջոցին շոգիքը չեն կարող վերանալ շատ բարձր, այլ մի աննշան բարձրութենից գործնեալ վայր են թափվում։ Եւ որովՏետե այն տեղ չէին կարող դեռ ևս հաւաքվիլ շատ շոգիներ, ուրեմն կարող էին միայն կերպարանվիլ և փոքրիկ շիթեր, որ փոշիանման ցած են իջանում

և ասիումեն Էրզրումն անդէս կամ Բարսի անդէս: Պայծառ, ջերմ եղանակի միջոցում շոգիքը վերանումն շատ բարձր, կերպաւորվումն որպէս անձրևի կաթիլներ, և ցած իջանելու ժամանակին, խլումն և տանումն իւրեանց հետ ցած օդակոյտների մէջ լողացող շոգիները, և այդպէս աւելի խոշորանումն: Բայց որովհետև նոքա բաւական մեծ բարձրութենից վայր են թափվում, ուրեմն հետեւելով Ընկողութեան կանոնին, ցած են իջանում աւելի և աւելի արագութեամբ և սորա համար ևս աւելի մեծ սաստկութենով: Այսպիսի անձրևքը, որ պատահումն ամառնային միջոցին և փոթորիկների ժամանակը, ասիումեն Զուք: Շատ անգամ, մի թեթև ամպ անց է կենում երկրի վերայից, հողմը յառաջ է վարում նորան, որ միջոցին միւս ամպերը մնումն համարեալ թէ ամենևին հանդարտ: Այն պէս թեթև անցողական ամպը արձակվում, ապա յառաջանումը մի Զանգուր կամ Բարսի անդէս, որ ստորաբար տարածվումը միայն մի փոքր սահմանի վերայ: Ընդհանուր անդէսը թափվումը ողջոյն աշխարհների վերայ և շատ անգամ տեւում հարուստ ժամանակ. բոլոր երկիրքը պատած էր ամպերով, որ շատ ծանր շարժվումէին. այժմ գոյանումն նոր և նոր ամպեր, որ փոքր միջոցից յետոյ նշնպէս ջուր դարձած վայր էին հոսում: Այն մի այդպիսի անձրև տեւումը երկար, ապա պատճառումը անպտղութիւն, զորանով և լմանգութիւն: Զբայից հողի ներսումը գոյանումէին նոր աղբիւրներ, որ հասարակ մարդիկը ասումն Արտի Զուք: Զուք, պատճառ, զոքա դուրս էին բըղխում անպտղութեան ժամանակին:

Արտի Զուք:

Արտի Զուք մի ամպ երկու, միմեանց հակառակ շնչող, հողմերի ճնշումը մէջ տեղումը, կամ թէ լեռնային սահմաններում նետվումը դէպ ի մի սարի պատ: Գորանով բռնութեամբ քակվումն նստ, նորա կաթիլքը թափվումն, յանկարծ դուրս արձակված ջրի բաղմութիւնը հեղեղումը ամբողջ սահմաններ և պատճառումը ահաւոր ապականութիւնք: Այս պատահարը ասումն Արտի Զուք:

Անձրևի ջուրը թեպէս ստորաբար մտնուր է. բայց որովհետև հողմից և միւս պատճառներից շատ անգամ և այլ աւարկայք բաց ի ջրային շոգիներից բարձրանումն դէպ ի օդը, որ և այն տեղ միտնորվումն անձրևի կաթիլների հետ, այս պատճառով անձրևի ջուրը երբեմն ընդունում սորանից մի այլ գոյն և որպիսութիւն: Այդպիսի անձրևները ասիւմեն հասարակ կեցութեան մէջ հրաշքի անդէս: Գոցա կարգումն են սորա.

Նոյն ժամանակն Գարնանային և ամառնային ժամանակը անձրևից յառաջացած ջրափոսերի վերայ շատ անգամ տեսանլումք մի գեղին նիւթ, որ ունի շատ նմանութիւն ծծումբի հետ, որ և շատ անգամ համարված է ծծումբ և գորանով պատճառ է տուել կարծելու, որպէս թէ ծծումբ է նոյնն: Բայց այս գեղին նիւթը ոչինչ այլ բան է, և թէ ոչ ծաղիկներէից յափշտակած պողպատեղան փոշին. պատճառ, նա շունի ծծումբի հոտ և վառումք շատ սահաւ: Այն նիւթը գտանլումք մանաւանդ սեւափայտ անտառների մտակայքում:

Բայց զի նոյն ժամանակն արդարև բազկանումք արիւնի կաթիլներէից, որ յառաջանումն մի քանի թրթուրի տեսակներից, որ թրուչունի պէս կերպաւորվելուց յետոյ դուրս են թողում իւրեանցից մի կաթիլ արիւն: Եթէ կային մի տեղ շատ այդպիսի թրթուրներ, ապա համարեալ թէ ամենայն տեղերն էր վերայ գտանումն այդպիսի արիւնի գէն կաթիլք: Կանգնած ջրերը երբեմն ունէին արիւնանման կարմրութիւն իւրեանց մակերևութի վերայ. այս գունի պատճառը էին մի տեսակ կարմիր ջրային լուեր, որ ջրի երեսին մեծ բազմութենով լող էին տալիս:

Գարնային ժամանակն հաւատարմ Կորանից, որ մի ցած գնացող, և լեքտրական ամպ գորտերի սաղմը կանգնած ջրերից դէպ ի իւրն էր քարշում և տանումք իւր հետ: Այս սաղմը ամպի մեջ եղած առատ և լեքտրականութենից շուտով կերպարանք է ստանում, և գորտերը, որ այնուհետև աւելի ծանր էին, քան թէ սաղմը, վայր են իջանում: Կայն պատճառով, ամբողջ սահմաններ, որ ծովից բաւական հեռի էին, տեսած են ծովային ձկների սաղմով ծածկած:

Հարկաւոր կամ ցրտեային ժամանակն պատճառումք նորանով, որ հողմը այնպիսի դաշտերից, ուր կար չափազանց հասունացած ցորեան, առնումք և տանումք իւր հետ այն թուլացած սերմահատիկները և դարձեալ ցանումք նորանց միւս, բաւական հեռաւոր կողմերում:

Բարեղին ժամանակն: Այսպէս ասլումք այն տեսիլը, երբ շատ, կամ թէ մի մի քարեր ցած են իջանում օդից երկրի վերայ: Այս բանը սովորաբար պատահումք մի որոտանման թնդիւնով. այլև յառաջուց տեսանումն մի հրեղէն գունդ: Այդպիսի քարերի գլխաւոր բաղկացական մասունքը էին երկաթ: Որովհետև յառաջ կարծումքին, թէ այս քարերը իջանումն լուսնի կամ թէ այլ մոլորակների միջից, այդ պատճառով ասած են նորանց լուսնի կամ մարսի տեսքէ: Այժմ ասումն նորանց, ըստ որում վերաբերլումքին դէպ ի օդերևոյթների կամ Մեակորպքի կարգը, Գրեյնի և Գոցա

դոյացութիւնը դեռ ևս անյայտ է. բայց խեղճի մտք բան էր, որ քարերը և մետաքները լուծանվումէին այնպէս ինչպէս միւս մարմինքը, և կարող էին լուծանվիլ անվերջանալի փոքրիկ մասնիկներ, և թէ այս մասնիկները բարձրանումն դէպ ի ոգը, դարձեալ միանալով այն տեղ, դառնումն մի ամբողջ մարմին և ապա վայր են ընկնում:

Ի՞նչ ինչքան խորհրդաւոր և օգտակար բան էր անձրեւը, այդ բանի մասին հարկաւոր չէ երկար ճառ խօսել: Անձրևի ջուրը աւելի ձեռնտու է բնութեան պտղաբերութեանը քան թէ աղբիւրի և դետի ջուրը: Այլև լուանալու և եփելու համար, աւելի պատշաճաւոր էր նա, քան թէ սոցա ջուրը: Թէ մտակայ էր մի անձրև, այդ բանը կարելի է նկատել որպէս քանի մի անասունների վերայ, նոյնպէս և բուսական և հանքական թաղաւորութեան բերքերի վերայ: Ծիծեռնակները այդ միջոցին թռչումն շատ ցած, սարդերը կծկվումն իւրևանց ծակամուտերի մէջ, կանաչ գորտերը կարկաչումն, շատ ձկնասուսակներ, զոր օրինակ Տղմախածքը, անհասնգստանումն, զանազան բուսականներ սեղմումն իւրևանց տերևները, միսները սկսումն քրտնել և գոյացնումն խոժոռ կաթիլներ. մի քանի քարեր գիջանումն և լարած շուանները կարճանումն: Այս բոլոր տեսիլները յառաջանումէին նորանից, որ, եթէ մտ էր անձրևը, ոգը լցվումէ շատ գէջ շոգիներով:

7. 24-ւը:

Ղմենային ժամանակը ցածի օդակոյտքը աւելի սառն են քան թէ վերևի օդակոյտքը. սորանից ներքև իջանող ջրային շոգիքը սառչումն վայր իջանելու ժամանակին և այդպէս կերպաւորումն 34-ւը: Մի անձրևակաթիլ որ բարձրից դէպ ի ցած է գալիս, պաղումէ ցածի սառն օդի մէջ և կերպարանումէ մի փոքրիկ, ամուր հատիկ. սորա վերայ մածնումն յետոյ դէպ ի վեր գնացող շոգիքը և այդպէս շինումն մի փոքր աստղ: Այս աստղիկները ասվումն 24-ւի քոբուշէր: Ինչքան աւելի ցուրտ է, այնքան աւելի փոքրիկ են այս տարախները և այնքան ևս նուրբ են նոցա մասները:

Արարացոյցիչ սպիտակ գոյնը ձիւնի, շատ սաստկութենով բացարձակում լուսի ճառագայթները: Այս է այն բանի պատճառը, որ, եթէ երկար ժամանակ չըջած է մի մարդ ձիւնապատ տեղերում, վերջումը թուլանումէ նորա տեսութիւնը: Այո, դորանից երբեմն յառաջացած է աչքերի բորբոքումն և ամենեին կուրացութիւն: Ձիւնի այս յատկութիւնը շատ խորհրդաւոր է այն աշխարհների հա-

մար, որ շատ ամիսներով գիշեր է, և ձիւնը ձնոնտու էր այս երկարատև գիշերները լուսաւորելու համար, Որովհետև ձիւնը կրում է իւր հետ աղային մասունք շատ, այս պատճառով մի պատուական պարտացուցիչ հնար է հողի համար: Շատ օգտակար լինում է նա և այն պատճառով, որ լինելով վատ փոխադրիչ ջերմութեան, չէ թողում որ երկրի ջերմութիւնը դուրս գայ, և այսպէս պահպանում է սերմանած դաշտերը ցրտազարկութեան երեսից: Սոյն իսկ պատճառով էր նա մի պատուական դեղ ցրտից տարած անգամների համար. այն, ցրտից տարած մարդերի ևս դարձուցած էին կենդանութիւն, ծածկելով նորանց ձիւնով:

Կարմիր ներկիւմէ ձիւնը շատ անգամ այն ծծմբային շոգիներով, որ գտանվում են հրաբուլի սարերի և ազակեզործութեան տներին մօտակայքում: Երբեմն պատահում է այս բանը և մի տեսակ փոքրիկ գունդերից որ խոշորացուցի տակ երևում են որպէս փոքրիկ սունկեր:

Մանրահոտի և Խուր Կոբուր:

Ինչքան աւելի հնաւոր է երկրից օդը, այնքան ևս սառն է նա, որովհետև հնաւորութեան պատճառով, չէ կարող այնքան ջերմանալ արեգակի բացարձակված ճառագայթներովը: Երբեմն մի ամպ մի աւելի ջերմ օդակուտից հողմի զօրութեամբ շատ շուտով դեպ ի վեր է բարձրանում. նա չէ իսկոյն կորուսանում իւր ունեցած տաքութիւնը, բայց նորա մասունքը միանալով դառնում են կաթիլներ և ներքև են իջնում որպէս անձրև: Եթէ սորա անցանումն մի աւելի սառն օդակոտի միջով, շատ շոյտ սառչում են և դառնում են կարկուտ: Սորա միանալով ուրիշ սառցակոտորների հետ, գոյացնում են յաճախ խոժոռ գունդեր, որ ասվում են Խուր Կոբուր, որ և այն բարձրութեան պատճառով, որից վայր են ընկնում և այն ծանրութեան պատճառով որ ստանում են իւրեանց մեծութենից, խիստ սաստիկ ցած են յարձակում և շատ անգամ ջարդում են ու փրչում են ամենայն բան, որին հանդիպում էին: Այս տեսիլը պատահում է սովորաբար փոթորիկի ժամանակին. որովհետև կայծակների զօրութենով ցածի օդը հոլանում է շուտով, բայց վերևի օդը գնւ ևս մի քանի ժամանակ պահում է իւր առաջին ջերմութիւնը: Կարկուտներ ամպերը սովորաբար որոշվում են իւրեանց աւելի մութ գունտով:

Կարնան և աշնան միջոցին, սառած անձրևակաթիլքը թափվում են աւելի փոքր կերպարանքով. այն ժամանակը ասվում են նորա մանրահոտի և Խուր Կոբուր:

ՓԼՅԼՈՒՆ ՕՊԵՐԵԻՒՄՅՔԻ

9. Առաջին և երկրորդ գլուխ:

Որովհետև օղբ, իւր սեփական ծանրութեան պատճառով, իւր ցած կոյտերի մէջ աւելի թանձր է քան թէ վերինների մէջ, ապա և արեգակի ճառագայթները աւելի սաստիկ կտրատումն առաջինների, քան թէ վերջինների մէջ. և երբ որ մէք՝ դեռ ևս ամենեւին խաւարի մէջ էինք, աւելի բարձր օղակայքը ահա լուսաորված էին արեգակի ճառագայթներից, Այս ճառագայթների փայլողութիւնը կտրատումէ և ցած, աւելի թանձր օղակայտների մէջ. սորա լուսաորվումն և երկնակամարը երևում պատած մի փառաւոր ծանրատեսիլ կարմրութենով: Այս իմաստուն կարգադրութենովը Արարչի միտմարումն մանաւանդ թէ բնեւային սահմանների լնակիչքը: Այս սահմաններումը, ըստ որում գիշերները երկար էին, առաւօտան և երկոյնան արշալոյսը, կամ թէ մանաւանդ երկոյնան և առաւօտան արշալոյսը զուգախառնումն միասին և այդպէս կերպարումն խաւարից մի երկարատե լուսարաց: Եթէ այս շատախղարկութիւնը պատահումէ երկոյնին, սորան ասումն երկնային գլուխ և յոյս ունէին թէ գալոց օրը պիտոյ է լինէր գեղեցիկ: Առաւօտուն ասումն նորան Առաջին գլուխ: Բայց սորա քամակից շատ սակաւ պատահումէր մի պայծառ օր: Ամառային օրերի մէջ աւելի երկարատե է արեւարացի ժամանակը, ուրեմն և նորա արշալոյսը, քան թէ ձմեռան օրերի մէջ:

10. Առաջին և երկրորդ գլուխ:

Եթէ մի անձրեային ամպ կանգնած էր արեգակին հանդէպ, և սորա դրութիւնը մի փոքր ցած էր, ապա կտրատումն արեգակի ճառագայթները ամպի մէջ, և յետոյ կտրատված ընկնումն մեր աչքի մէջ: Բայց որովհետև սովորաբար մի և նոյն ժամանակին անձրե էր գալիս, այս պատճառով, արեգակի ահա կտրած շատախղները դարձեալ շատ անգամ կտրատումն վայր թափվող անձրեի կաթիլների մէջ և այդպէս յառաջացնումն այն դունների խաղարկութիւնը, որ սովորաբար պատահելով անձրեի միջոցին և կիսաորլորակ ձևով, ասումէ Առաջին գլուխ, կամ պարզապէս Առաջին գլուխ: Մի այդպիսի աղեղնակաւար կարող էր պատահել ճաշից յառաջ կամ յետոյ միայն, և դորա պատճառը, ինչպէս ասվեցաւ վերևումը, է արեգակի հարկաւորապէս աւելի ցած կացութիւնը:

Շատ անգամ պատահումէր, որ մի քանի աղեղներ տեսնումէինք մի և նոյն միջոցին և բաւական հաւասար ուղղութենով. սո-

ցա մէջ աւելի ցածր է ճշմարիտ կամ քիչ-քիչ քիչը, բայց միւսը, երբեք-բից քիչ-քիչ: Այս վերջինները գոյանումն շատախղների կրկնապատիկ կտորատվուց: Բնական աղեղը երևումէ մեղ երկրի մի սահմաննալ տեղում կամարակապ նստած, բայց ամենայն նկատող տեսանումէ մի այլ աղեղն, և եթէ կամենայիր գնալ այն տեղ, ուր երևումէր նա հաստատված, ապա կը նկատէիր, որ աղեղը այնքան աւելի հեռանումէր քեզանից, ինչքան աւելի կարծումէիր դու մտննալ նորան: Պատճառ, այն ժամանակը մեր տեսանումնք ամեն մի նոր կացութեան մէջ մի նոր աղեղն: Գորանից բացայայտ էր ահա թէ ինչպէս ծիծաղելի է այն առասպելը, որ ինչ տեղ երկրի վերայ հանդիպումէր աղեղը, այն տեղ ևս դրած կար մի ոսկեղէն առնօթ կամ ոսկեղէն կծոյծ:

Վննայն աղեղն խաղումէ այն եօթն գլխաւոր գուների մէջ, որ այսպիսի կարգով հետևումն միմեանց: Վերինը կամ թէ արտաքին եզրի վերայ եղածը է կարմիր, երկրորդը մութ դեղին, երրորդը բաց դեղին, չորրորդը կանաչ, հինգերորդը բաց կապոյտ, վեցերորդը մութ կապոյտ, եօթներորդը մանուշակագոյն:

Երբ որ արեգակից լուսաւորված անձրևը բունումէ միայն մի փոքր մասը հորիզոնից, ապա երևումէ միայն մի փոքրիկ մասն աղեղի. սորան ասումնն քիչ աղեղն:

Պայծառ լուսնակ գիշերով, երբեմն տեսանումնք մի աղեղն. սորան ասումնն քիչ-քիչ. բայց սա, լուսնի աւելի նուազ փայլողութեան պատճառով, չունի այն զուարթ գունախաղութիւնը, ինչպէս որ յառաջացնումէր արեգակը:

11. Երեք-իւրեք և քիչ քիչ:

Երբեմն նկատումնք մի կամ թէ շատ, մեծամեծ օդեր արեգակի կամ լուսնի շորս կողմովը. սորա երևումէին պայծառ և սպիտակ, կամ թէ թուլապէս զարկումէին դեպ ի աղեղի գոյները: Բայց այս օդերը ստուգապէս չը կային այն երկնային մարմինների շորս կողմումը, այլ գտանվումէին մեր օդեղէն շրջապատի մէջ: Այդպիսի մի օղ ասումնն Բ-ի: Այդպիսի բակեր գոյանումնն, երբ օդը լցված է բազմաթիւ թանձր, ջրային շոգիներով, Այս շոգիների մէջ կտորատվումնն ապա, ինչպէս աղեղի երևելու ժամանակը, լուսեղէն ճառագայթներ որ արձակվումէին այն երկնային մարմիններից: Որովհետև օդը, այդպիսի բակեր երևելու միջոցին, պարունակում էր մէջ ջրային շոգիք շատ, այս պատճառով դոցա քամակից գալիս է սովորաբար անձրև:

12. ԵՐԷՐԴՐՈՒՆ ԴԵՔԻՄԻԵ Ե ԵՐԷՐԴՐՈՒՆ ԸՆԴՆԵՐ:

Սամանակ առ ժամանակ տեսանումներ աւելի քան թէ մի արեգակ, նշնայէս և շատ լուսիններ, որ շատ անգամ փայլափայլումին աղեղի բոլոր գուներովը: Բայց նորա շէին ստոյգ արեգակներ կամ լուսիններ, այլ միայն պատկերներ կամ ցոլացումիւնք այն երկնային մարմինների, որ նկարագրումն գոլըշինների մջ որպէս մի հայելու մջ: Սովորաբար այս տեսիլներից յետոյ գալիս է ձիւն կամ մանրահատիկ կարկուտ, և այս պատճառով կարծումն, թէ նորա յառաջանումին նորանով, որ օդի մջ լողացող շոգիքը ըսկանումն սառչիլ, և այս նուրբ ստոցային հիւլէքը ստանումն այնպիսի յստակ մակերևոյթ, որ կարող էին այն երկնային մարմինները բազմազան կերպով ցոլացուցանել իւրեանց մջ: Այն մարդիկը որ տեղեակ չէին այս բնական անցքերի պատճառներին, համարումն այս տեսիլները ձախորդութեան գուշակութիւնք:

ՀՐԵՂԷՆ ՕՂԵՐԵՒՈՅԹՈՒՄ:

Երկրի վերայ գտանված առարկաներից անդադար վեր են բարձրանում դէպ ի օդը բազմաթիւ զանազան շոգիներ: Այս շոգիների մջ կան նշնայէս ծծմբային, իւղային, աղային և միւս շոգիք, որ հետո վառվումն, կամ թէ արձակումն իւրեանցից մի հրեղէն փայլողութիւն: Նորա ըստ մեծի մասին գոյանումն այրեցողութեանց, ծխի հետ վերանումին դէպ ի օդը և այն տեղ միաւորվումին ջրային շոգիների հետ: Գորանով յառաջանումն մեր օղեղէն շրջապատի մջ զանազան հրեղէն օղերևոյթք, նոցա դասակարգից դնենք այս տեղ սորանց.

13. ՓԵՐԷԿԷ Ե ԿՅՆՈՒՄ:

Եթէ մի ելեքտրական և մի անեկտրական ամպ հանդիպումն միմեանց, վերջինը դուրս է քարշում առաջինից մի ելեքտրական ցայտ, որ երևում որպէս մի հրեղէն նետ, զարհուրելի արագութեամբ օձակերպ յարձակվում օդի մջ և բռնութեամբ պատահում օդը, որ յետոյ միւսանգամ միաւորվում: Այն ելեքտրական ցայտը է ԿՅՆՈՒՄ, և օդի պատասխանովը և կրկին միանալովը յառաջանում այն ահարկու թնդիւնը, որ մեր ասումները ՈՒՊՈՒ Սա մտից հնչում որպէս ճայթիւն, բայց հետուից լսվում որպէս գլորուն շառաչիւն: Ուրեմն եթէ հարցումն կար, թէ ինչ բան է Փոթորիկը. դուրս ամենալաւ պատասխանը այս էր. օդի մջ պատահող մի սաստիկ արձակումն ելեքտրական յիւթի, որ կամնումը դորանով նորոգել իւր հաւասարակշռութիւնը: Որովհետև կայծակը, հետևելով ելեք-

արականութեան օրէնքին, գնում միշտ ամենալաւ փոխադրոյնների քամակից, այսինքն այնպիսի մարմինների քամակից որ ունէին շատ փոքր սկզբնական ելքարականութիւն, զոր օրինակ բարձր ծառեր, աշտարակներ, մետալներ, գէջ օգ և շողէք, և շուտով բաց է թողում այն բաների վերայից որ չէին փոխադրող, ապա հետ մեկնելի բան էր, թէ ինչ պատճառով կայծակը այն շինուածների մէջ, որոնց վերայ զարկել էր, ման է գալիս այնքան զարմանալի գնացքներով:

Եւ երկրի վերայ եղած առարկաներին տալիս են ելքարական ամպերը իւրեանց ելքարականութեան առատութիւնը: Այս պատճառով տեսնումներ, որ կայծակը երբեմն յարձակվում է մի այլ ամպի քամակից, երբեմն նոյնպէս երկրի վերայ, և այս միջոցին շատ անգամ զարկում է մի տեղ: Կայծակը խորտակում է ապա ինչ բանի և հանդիպում է, կամ թէ կրակում է նորան: Շատ անգամ պատահում է, որ մի կայծակի շտապի կրակում է, և մի այլ կայծակ զարձակ հանդիպում է կրակված առարկայք: Այս բանի պատճառը այն է, որ երկրող կայծակնազարկութիւնը ընդարձակում է օդը, և այդպէս շիջուցանում է կրակը: Այդպիսի մի տեսիլ ասում են սխալապէս ստան Կոչ-ձոյն-ընդ-ընդ: Ամենայն կայծակն մի ելքարական նիւթ է, և դորա համար կարող է վառել, և, ինչպէս ասացինք, վառած մարմինքը շիջուցանել զարձակը: Երբ որ կայծակը զարկում է մի տեղ, յայտնում է իւր կործանական զօրութիւնը այն տեղ միայն, ուր փոխադրող մարմինքը վերջանում էին: Այս բանը պատահում է մանաւանդ այն ժամանակը, երբ մետալներ էին եղած նորա փոխադրողքը:

Հետոք են ընթաց շատ զգուշացուցիչ հնարներ, իւր անձը պահպանելու համար կայծակի երեսից: Մեք յիշատակում ենք այս տեղ աւելի զլիստօրները: Կայծակը, բաց ի մետալների քամակից, առաւելապէս երթում է մարդու և անասունի մարմինների քամակից: Նորա վտանգաւոր մտակայութեանից փախչելու համար, պիտոյ է գնալ իւր տան առաւել բարձրանիստ և աւելի ընդարձակ սենեակը, նստել մի աթոռի վերայ որ շինած էր չոր փայտից: Նոյնպէս պիտոյ էր հագնել չոր մետաքսեղէն, բրդեղէն և դոցա պէս զգուտներ, Չէր հարկաւոր մտնել ծխարանին, մանաւանդ երբ որ կրակ էր վառվում կրակարանումը: Կայծակը ոչինչ ժամանակ ներս չէ մտնում բաց դռներից և պատուհաններից, այլ միշտ քերում է պատերի և գերանների մօտից: Այս պատճառով կարելի է համարձակապէս դռները և պատուհանքը բանալ, և չը կար տեղիք վախելու անցողական օդից: Պիտոյ է հեռի մնալ այնպիսի սենեակներից, ուր շատ մարդիկ միասին էին, ուր և օդը շնչառութենով ապականված է. բայց ամենից ա-

ուսել հարկաւոր բանը էր հանդարտ պահել իւր սիրտը, որովհետեւ ահ ու զողը յաւելացնում արտաշնչութիւնը և առաւել վտանգ կար թէ կայծակը զարկելու է մեզ :

Ալ որ դաշտումն էր, թող գնայ ծանր և հանդարտ, և հեռանայ ձախիւնների և ջրերի մօտից. նշնպէս վտանգաւոր է փոթորկի միջոցին դադար առնուլ բազմաթիւ անասունների մտակալքում : Որովհետեւ կայծակը հեշտ դարկում է ծառերի վերայ, ապա շատ յիմար գործ էր նոցա տակին ապահովութիւն որոնել փոթորկի ժամանակը : Առաւել յաճախ դարկում է կայծակը կաղնի, ուռնի, կնձնի (ուլմու) տիլխա և եղևին ծառերի վերայ : Նշնպէս չէ պիտոյ պատսպարան որոնել խոտերի կամ ցորենի դեղերի քամակումը, ևս առաւել զգուշալի են հողմաղացները :

Կոշտութեան նշնը :

* Կկատելով, թէ կայծակը առաւել յաճախ դիմում է մետաղների քամակից, առաջնորդված են դէպ ի այն շատ մեծակշիռ գիւտը կայծակնապահ անօթներին : Նոցա գտանողը էր Բենիամին Ֆրանկլինը (ծնած Բոստօնի մէջ 1706 թուականին և մեռած 1790ին) որ հիւսիսային Ամերիկայի Ֆիլադելֆիա քաղաքումը տպագիր էր : Նա վերայիչնալ նկատողութենից եզրակացուց թէ մի ասն վերայ ձգած, երկաթալար պիտոյ է ընդունէր կայծակը և անմիտս դէպ ի ցած բերէր նորան : Չէր սխալված նա : Այն գիտից յառաջացած կայծակնապահ անօթների պատրաստութիւնը սյուսպէս է : մի շինուածի ամենարարձը ծայրի վերայ տնկումեն մի պղնձի, ոսկեպատ ձող զոննայ վեց ոտնաչափ երկայնութենով : Նորա տակի ծայրը զնուան խժի կամ թէ մի ապակեղէն ամանի մէջ, որ նա անմիջապէս չը շոշափեր շինուածը : Չողի վերայ ամրացնումեն մի բաւական ամուր երկաթի կամ պղնձի լար, որ այնպէս ցած էր իջնում գետնի մէջ, որ ամենայն տեղ զոննայ վեց ոտնաչափ հետի էր մնում շինուածիցը : Այս պատրաստութեամբ փոթորկային ամպից յարշտակումէ նորա ելեքորականութիւնը, և ելեքորական նիւթը առ փոքր փոքր բերվում է գետնի մէջ : Աւրեմն կայծակնապահ անօթների խորհուրդը այն է, որ կայծակը չը հասանէ շինութեան ներսը : այլ, որ ելեքորականութիւնը զուրս հանվի ելեքորական ամպիցը :

Կարելի էր նշնպէս հեռացնել կայծակը և կարկուտը, եթէ վառէին մեծ կրակներ բարձր սարերի վերայ :

14. Փշուրտի նշնը :

Բնտնային ժամանակը գիշերով շատ անգամ տեսնումենք կայ-

ծախներ, առանց մի որոտ լսելու: Այս տեսիլը ասումնն Փայտի-
բիշու. Հասարակ կեցութեան մէջ ասումնն, թէ եղանակը հոյանում,
Այս փայլատակութիւնը յառաջանումէ օդի ելեքտրականութենից,
Օդը այս հանդարտ արձակի՞ղը ելեքտրականութենից պարզութեամբ
մեղմ և թոյլ կերպով, և այս պատճառով չէ գոյանում ճայթիւն
այս փայլատակութեան ժամանակին: Զերմ ախարհներին մէջ տեսան-
վումէ այս բանը շատ անգամ բոլոր գիշերներում, բայց երբեմն և
փոթորիկները այնքան հեռուոր էին մեղանից, որ թէպէտ տեսանե-
լի էր կայծակը, բայց չէր լսվում որոտը: Արեւմն յաճախ, այն լու-
սափայլութիւնը էր միայն մի ճշմարիտ, բայց շատ հեռուոր կայծա-
կի ցոլացութիւն:

15. ԹԻՆՆԻՒՆԻ ԸՆԴՆՆՆՆ:

Այն զանազան վառուն շոգիքը որ անգողար բարձրանումն
դէպ ի օդը, շատ անգամ պէտքէս կերպարանքով շրջումն նորա մէջ
և երևումն երբեմն որպէս դերան, երբեմն որպէս գաղան, մանա-
ւանդ երբ որ երկիւղի երևակայութիւնը գործակից էր այդ բանի մէջ:
Այդպիսի ամեննին բնական օդերեղմանրից անապաշտութիւնը հնա-
րեւ է այն յիմար առասպելը վիշապի մասին: Այս վառուն շոգիքը
սովորաբար շեղադիմ ուղղութենով հանդիպումն երկրին. և թէ նո-
քա մօտենումն երբեմն մի ծխարանի, վայր էին իջանում նորա
մէջ. բայց այս բանը լինումէ բնութեան օրէնքներին համաձայն:
Օդը ծխարանի մէջ ընդարձակված է ջերմութենով, դուրսի օդը սաս-
ակութեամբ հոսումէ այն տեղ, որ նորոգէ հասարակչութիւնը:
Այս հոսանքով այն վառուն շոգիքը նշնպէս քարշվումն դէպ ի
այն կողմը. բայց որովհետեւ շատ անօրացած օդի մէջ չէ վառվում
ոչինչ ճրագ, այս պատճառով հանգչումէ այն կարծեցեալ վիշապը,
երբ որ մտանումէ ծխարանի մէջ: Այնու ամենայնիւ հաստատումէ
անապաշտութիւնը, որպէս թէ այս վիշապը մի ճշմարիտ էակ էր որ
նոցա, որոնց մօտ իջեանումէ, բերումը ամենայն տեսակ հարստու-
թեան հնարներ, և պարզեումը նոցա հարստութիւն առանց աշխա-
տութեան:

15. ԹԻՆՆԻՒՆԻ ԸՆԴՆՆՆՆ:

Որքա էին այնպիսի վառուն շոգիներին բորբոքումնը, որ կախ-
ված էին բաւական մեծ բարձրութեան մէջ, և պայծառ գիշերով եր-
բեմն կամաց, և երբեմն արագ, բայց միշտ բաւական շեղ ուղղութե-
նով վայր էին ընկնում, բայց երբեմն և հանդչումէին օդի մէջ,
Ոմանք կարծումն գտանել այն տեղ մի մածոյծի պէս նիւթ գեղին

գունով, ինչ տեղ դորա վայր էին ընկած, Նորա երևումն առաւել յաճախ տօթային օրերից յետոյ և մանաւանդ մօրուտ տեղերում:

Արովհետեւ այս բորբոքմունքը երբեմն երևումն նախ և յառաջ այն տեղումը, ինչ տեղ տեսանումէինք մի աստղ, ապա տեղիք են տուած այն յիմար մտածութեանը, որպէս թէ այդ բորբոքմունքը յառաջանումն նորանից, որ սյրած պրծած պատրոյզը բաժանվումէ աստղներից: Այս տեղից է ահա դուրս եկել գերմանական բառը Sternschnuppen, այսինքն աստղի սյրած պրծած պատրոյզը:

17. Հրէղէն Զրնդէր:

()դի մէջ երևումն շատ անգամ երբեմն մեծ, երբեմն փոքրիկ հրէղէն գունդեր. դոցանից մի քանիքը դարձեալ չքանումն առանց որ և իցէ խոտութեան, բայց միւսերը սաստիկ շառաչունով կամ թէ մի ուժգին ճայթիւնով, Նորա սովորաբար տարածումն մի ծծըմբային հոտ. երբեմն պատառումն նորա օդի մէջ և ապա վայր են ընկնում վառ կոտորներ, որ բաղկանումէին հողային նիւթից: Երբեմն գտանումն այն տեղ, ուր վայր էր ընկել մի այդպիսի գունդ, մածոյծի պէս նիւթ ինչպէս թուռցիկ աստղների մասին ասվեցաւ: Կային այնպիսի հրէղէն գունդեր, որոնց պատառվուց յետոյ, գալիս է քարեղէն անձրև: Այս հրային գունդերը, ինչպէս բնախօսք մեկնումն, էին փոքրիկ, հողային նիւթից գոյացած մարմինք, որ շողիների հետ միասին բարձրանումն դէպ ի օդը, այն տեղ միանալով դառնումն մի սոռար մարմին, և ապա մտանալով երկրին, իւրեանց ծանրութեան պատճառով դէպ ի ցած են քարչվում երկրի կողմից: Եւ որովհետեւ նորա, ինչքան աւելի ցածանումէին, այնքան ևս արագանումը նոցա շարժողութիւնը, ուրեմն այս արագաշարժութենից բորբոքվումն և վերջումը պատառվումն:

18. Մուլէ Զրնդէր:

Սօրուտ և շոգիներով լցված տեղերում, զոր օրինակ գերեզմանասների մէջ, երբեմն երկեղյան պահուն տեսանումն փոքրիկ բոցեր, որ գեանից մի փոքր բարձր թռչումն այս կողմ և այն կողմ: Այս մուլի ճրագները գոյանումն վառուն ճախնային օդից, որ կցորդվելով դուրսի օդի հետ, շատ հեշտ կրակվումէ նորա ելքարակաշուժենով և ապա լուսափայլումէ: Մի փոքր հետուից նայելով, նման էին այս բոցերը մի լսպտերի կամ թէ մի բնակարանի մէջ վառվող ճրագի: Այդպէս ևս, նորա ճանապարհից շատ անգամ մոլորեցուցել են մի ուղևոր մարդ, որ հետևելով նոցա յոյս ունէր հասանել մի գեղի կամ թէ մի ուղևկից ընկերի, բայց փոխանակ դորա բեր-

վել էր ճախիններին և մօրուաների մէջ: Այս պատճառով տուած են նոցա անունն հօլի կամ է-բէբ-յ-ի-ն է-բ-ի-նէ: Իւրեանց անսովոր թի-վեաւարժութեան պատճառով հետեւումն նորա ամենայն անցողական օդի. սորա համար փախչումն նորա նորանից, որ յարձակումէ զէսդ ի նոցա կողմը, և քամակից հալածումն նորան, որ փախչումը նոցանից: Սորանից կարծիք է յառաջացած, որպէս թէ մոլի ճրագները էին առ աչօք տեսիլներ:

Մի այլ տեսիլ, որ յառաջանումէ վառուն շոգիներից, ասու-մն Աբը-ի-ն-է-ն-է-ն-է-ն: Այսինքն, երբեմն երեկոյեան պահուն երե-ւումէ երկրի վերայ մի հրեղէն կերպարանք, որ բունումէ մի քանի ոտնաչափ տեղ: Այս կերպարանքը գոյանումէ նոյնպէս այն զէջ շո-գիներից միայն, որ այդպիսի տեղերում բազկացած էին, բայց չեն բարձրանում, և մուծի մէջ նմանումին մի հրաշէկ հողաբաժինի: Մարդիկ անտեղեկ լինելով բնութեան տեսիլներին, մտածութիւն է յառաջացել, որպէս թէ այդպիսի տեղերում արծաթ է լծաղած, որ և լուսափայլումը այժմ, որ նշան տար այն մարդուն, որին սահ-մանած էր այն տեղ լծաղած գանձը: Այսպիսի տեսիլներ խորամանկ խարերաների համար, որ իւրեանց անձը ձևացուցած էին գանձ փո-րոզ մարդիկ, եղել են յաճախ շատ առատ, բայց անիրաւ վաստա-կի աղբիւր:

19. Ս-բէ եւ-ի-ն է-բ-ի-ն:

Չանագան, զէսդ ի վեր ցցված առարկաների վերայ, այս և մարդու գլխի վերայ, ձիաների ականջների վերայ, նկատումն զի-չերով արձակ օդի մէջ, ժամանակ առ ժամանակ, մանաւանդ թէ փո-թորիկի միջոցում, մի փոքրիկ պայծառ, կապտադեղն բոց որ ունի շատ նմանութիւն էլեքտրական ցայտի հետ և գոյանումէ մի և նոյն կերպով, ինչպէս սա: Որովհետեւ այն բոցը ոչինչ բան չէ, եթէ ոչ էլեք-տրական փոշիւղովութիւն: Այս բանից ոչինչ փաստակար հետեւեք չը տեսանելով, այս փոքրիկ բոցը համարած են աստուածային հաճու-թեան մի առանձին ապացոյց և անուն են տուել նորան ---բէ եւ-ի-ն է-բ-ի-ն: Մանաւանդ նաւակայմերի ծայրումը նկատումն յաճախ այս տեսիլը: Յոյնք և Հռոմայեցիք համարումին նորան երկու եղբայր դաստօրի և Պոլլուքսի ներկայութեան նշանը: Այդ դաստօր ու Պոլ-լուքսը հռչակաւոր էին իւրեանց քաջութիւնով և քնքուշ եղբայր-սիրութենով, և համարվումէին նաւարկուների պաշտպանք:

20. Հի-ն-է-ն-է-ն է-բ-ի-ն:

Հետսիսի աշխարհներումը շատ անգամ նկատումն մի անչափ

փառասոր, հրազոյն օգերևոյթ, և այդ միջոցին շատ ժամերով ար-
ձակվումեն ճառագայթներ դէպ ի ամենայն կողմ: Այս տեսիլը, նայ-
ելով այն սահմանին, ուր այդ բանը սովորաբար նկատվումէ, ասու-
մեն չի--ի--ոյն լոյս: Նա սկսանումէ սովորաբար արեգակի մասնելուց
յետոյ. նախ և յստաջ երևումէ մի ամպ լուսափայլ վերջերով. սո-
րանից արձակվումեն բոցափառ շառախոյններ, որ կամ տարածվումեն
բոլոր երկնակամարի վերայ կամ թէ հաւաքվումեն և բաղկացնումեն
մի աղեղն: Այս երևոյթը ոչինչ տեղ չէր այնքան յաճախ և այն-
քան փառահեղ, ինչպէս բարձր հիւսիսումը, ուր շատ ձևանտու էր եր-
կար դիշերնները լուսաւորելու համար: Այդ օգերևոյթը ահարկու
է նոյնպէս. պատճառ, կից են նորա հետ չչիւն և ճայթիւն:

Այս երևուիթի պատճառը մինչև այժմ ոչ ով չէ կարողացել
պատշաճապէս մեկնել. բայց տարակոյս չը կայ, որ նորան պիտոյ էր
որոնել ելեքտրականութեան աւելորդ առատութենի մէջ, Պատճառ,
ստան սահմաններումը, օդը իւր աւելի խիտ թանձրութեան պատ-
ճառով լցված է շատ ելեքտրականութեամբ, բայց երկիրը միշտ պա-
տած է մի ստոցային կեղևով: Այս ստոցակեղևովը, ըստ որում չիտ-
խաղրող մարմին էր, կարող չէ ելեքտրական նիւթը հեռացնել: Եւ-
րեմն նա գնալով գնալով աւելի կուտակվումէ, մինչև որ յետոյ ար-
ձակվումէ և պատճառումէ այն փառահեղ տեսարանը: Գուցէ թէ գոր-
ծակից էր այս տեղ և Մագնետիսմը. պատճառ, մագնետիսման աւելոր
գողգոջումէ հիւսիսային լուսի միջոցին:

Հիւսիսային լուսի շառախոյթը գոյացնումեն շատ տեսակ տեսակ
կերպարանքներ, որոնց մէջ անսպաշտ և տգէտ մարդիկ կարծումին
տեսանել սուրեր, շամփուրներ, գազաղներ և գոցա պէս բաներ, և
հիւսիսային լուսի տեսիլը համարումին որպէս կործանական պատե-
րազմերի նախազուշակութիւն, թէպէտ այդ բանը պիտոյ է միշտ ա-
ռաջնորդէր դէպ ի փառարանութիւն Արարչի ամենակարողութեանը,
խմատութեանը և սիրուն:

1. ԲԱՐՈՅՆԿԱՆ ԱՌԱՆՈՒՄ:

1. Ս'արդս ստղծած ու սահմանած է այն բանի համար, որ լինի
առաքինի, բարի և արդարազնաց:
2. Ղ'շմարտութիւնը քննել, լաւը կամենալ և ընտիրը գործել. ա-
հա մարդուս կենդանութեան խորհուրդը:
3. Եթէ կամք չունիս նուիրել քո անձը առաքինութեան, ապա վեր-
ջացար դու լինել մարդ:

4. Մարդս կարող է, ինչ որ արժան էր նորան առնել. բայց եթէ ատուակ, թէ կարող չէր, ապա կամեցող չէ:
5. Առաքինութիւնը չէ ծննդական, այլ մի այնպիսի աջողակութիւն, որ հաստատ կամքով ու շարունակ վարժութենով յառաջանուակ. ուրեմն պիտոյ է, որ աշխատութենով ստացվի:
6. Մէք ծնանուանք, առաքինի լինելու համար, բայց ոչ առաքինութիւնը մեր հետ բերելով: Ընդունակութիւնը տուել է մեզ բնութիւնը, բայց ի բնէ չենք մէք ոչ բարի և ոչ չար:
7. Ոչ ոյ վատահամբ չէ լինում առաքինի. առաքինութիւնը պահանջուակ գործ:
8. Առաքինութիւնը, ուսուցանելով չէ՛ կարելի տալ. նա չէ բնական սուրբ, այլ երկնային պարգև որին արժանանուակ նա, որ այդ մասին ջանադիր էր:
9. Բարի բանը կարող է միայն ինքը խրեանից յառաջանալ, և նորա առաջին ազրիւրը է ամենայն տեղ աղատ հոգու ինքնիշխան ներքին շարժումը:
10. Մեծ զանազանութիւն կայ այն մարդու մէջ, որ չէ կարող չար բան գործել, և այն մարդու մէջ որ կամք չունի չար բան գործել:
11. Մարդս հասած է կատարելութեան ամենավերին աստիճանին, եթէ նա երջանիկ է համարում իւր անձը, լցուցանելով իւր պարտականութիւնքը:
12. Ոչ ամենայն բան առաքինութիւն է, ինչ բան կրուակ իւր վերայ այդ անունը: Ինչ որ համարումէ առաքինութիւն, շատ անգամ է միայն անձնական շահասիրութեան, ունայնասիրութեան և բնական ձգտողութեան ծնունդ: Շատ փայլուն գործեր գոյանումն ամբարտաւանութենից, սովորութենից և այլ պատճառներից որ մեղանից դուրս են:
13. Մէք շատ անգամ կ'ամաչէինք մեր ամենագեղեցիկ գործերից, եթէ աշխարհը իմանար նոցա շարժարանքը (ներգործող պատճառները):
14. Ինչ տեղ գանչուակ քեզ քո պարտականութիւնը, գնահ այն տեղ, առանց հարցուփորձ առնելու թէ ինչ վարձ կը ստանաս դորա համար:
15. Բոլոր գործերը արդարադնաց մարդու կեանքի մէջ, նշանաւոր են այն արելի նպատակովը, որի վերայ հիմնած են նոքա:
16. Ղշմարտապէս առաքինի լինելու համար, շատ բան հարկաւոր է. վասն այս պատճառի շատ անգամ մարդս բաւականանուակ երեւելով միայն առաքինի:

17. Չէ պիտոյ միայն բարի երևել, այլև լինել բարի: Ինչ կ'ա-
սելիր դու, եթէ մի մարդ մի կոտոր փայլուն կլայկէ վաճառէր
քեզ արծաթի տեղ:

18. Ե՛յն ծաղիկը, որ ծածուկ տեղում է ծաղկում, ծաղկումէ առա-
ւել գեղեցկապէս:

X 19. Կատարելութիւնը անհասանելի է այս կեանքումը, բայց աշխա-
տել մտնենալ նորան, ինչքան կարելի էր, աշխ. հոգու գոր-
ծականութեան նպատակն է:

20. Ի՞վ որ այն մոլորութեան մէջ է, որպէս թէ հարկաւոր չէր նո-
րան աւելի առաքինութիւն ստանալ, նա խեղդումէ նորան իւր
ծլի մէջ:

X 21. 'Կ, ա' միայն բարի է, որ ոչինչ ժամանակ չէ կարծում իւր անձը
լստ բաւականին բարի, և աշխատում օրէ օր առաւել բարի լինել:

22. Եռաքինութիւնը և կրօնը ուղեկից են մեզ դէպ ի մահու ձորերը:

23. Ոչինչ չտակիր, ոչ հողի տակին, և ոչ հողի վերայ, կարելի էր
համեմատել առաքինութեան հետ:

24. Եռաքինութիւնը ունի մի հանդարտ գրաւիչ զօրութիւն, մի
այնպիսի զմայլեցուցիչ քաղցրութիւն որին չէ կարող ընդդի-
մանալ և ամենավատթար անձը:

25. Երատուորութիւնը շատ անգամ զարդարումէ իւր անձը առա-
քինութեան կերպարանքով, և դորանով անտօրակոյս հաստա-
տումէ առաքինութեան արժանաւորութիւնը:

26. Եռաքինութիւնը ազնուացնումէ մարդս. նա տալիս է սորան ճըշ-
մարիտ ներքին արժանաւորութիւն. նա մարդու միայնակ ճըշ-
մարիտ ստացուածն է. բայց եթէ մարդս չունի առաքինութիւն,
այս նորա բոլոր միւս պատուականութիւնքը չեն կարող պահ-
պանել նորան այն արհամարհանքից որին արժանի էր նա:

X 27. Երգարգնաց մարդու առաջին վարձատրութիւնը է իւր յատուկ
սրտի վկայութիւնը, որ ասումէ. «Տո գործդ բարի է»:

28. Ե՛յն զրկանքները, որոնց յանձնառու ենք պարտականութեան և
առաքինութեան պատճառով, թէպէտ շատ անգամ դժուար են
լինում, բայց դոցա փոխարէն առատապէս վարձատրումն մեզ
այն քաղցր յիշատակութիւնքը որ նորա յետ են թողում մեր
սրտի խորքի մէջ:

29. Եռաքինութիւնը աւելի հաստատապէս յաջողցնումէ մեր եր-
ջանկութիւնը աշխարհիս վերայ, և տալիս է մեզ հնար առա-
ւել ուրախապէս վայելելու նորան:

30. Գեղեցիկ է այն երեկոն, եթէ օրը անցուցած է առաքինութեան

պաշտօնի մըջ, Գեղեցիկ է այն ծերութիւնը, եթէ ոչինչ արտօ
չէ ապականել մանկութիւնը:

31. Հանկուժիւնըր առանց բանականութեան, նման են մի ծառայի,
որ փախած էր իւր տիրոջից, մի ձիու առանց սանձի, մի նախ
որ փոժորկային ծովի մըջ չունէր ղեկավար:

32. Ընտանիք քայլափոխից ղէպ ի չարը արժան էր մեծապէս զգու
շանալ, ըստ որում առանց իմանալու յառաջ է գնում մարդը,
եթէ միանգամ սկսել է ահա, և եթէ անդադար չէ պահպա
նում իւր մըջ մի զորաւոր ատելութիւն ղէպ ի չարը:

33. Չարագործը կրումէ իւր մըջ իւր դժոխքը. յանցանքի առաջին և
ամենամեծ պատիժը է դիտակցութիւնը (իւր սրտի վկայութիւնը)
թէ այդ բանը արած է:

✓ 34. Եւ երջանիկ չարագործը չէ մնում անպատիժ. որովհետև նա
իւր դատախազը և դատաւորը ունի իւր հետ, իւր սրտի մըջ:

35. Սաղոց գործած մեղքերը ծնուցանումեն կրկար ապաշուանք,
և մանկութեան մոլորաշաւիղ գնացքը պատճառումեն խոր խո
ցեր ծերութեան օրերումը:

36. Ըրատաւորը ոչ թէ ստանումէ իւր պատիժը ծերութեան հա
սակումը, այլ նա ծերանումէ պատժի տակին:

✕ 37. Սարդուս չար գործերը մնումեն կենդանի, թէպէտև ինքը ան
ցած գնացած էր:

38. Ո՛վ որ կարող է չար գործը խախտնել և չէ խախտում, նա
ինքը մեծապէս պարտաւոր էր:

39. Ս'ի չար օրինակ նման է մի կայծի որ ընկաւ հեշտ վառվող
բաների մըջ: Շատ հեշտ կարելի էր նորանով մի լայնատարած
հրդրեացք (կրակ) բորբոքել, և մի այնպիսի բոց բարձրացնել,
որ համարեալ թէ անշիջանելի (անհանգչելի) էր:

✕ 40. Բանականութիւնը մեր պահապան հրեշտակն է մեղքի կրեւից,
ուրեմն, ոչինչ բան մի արա առանց նորա հետ խորհուրդ կա
տարելու. այլև մտածելով քո վախճանի վերայ, դու ոչինչ ժա
մանակ չար բան չէիր գործելու:

✓ 41. Ըպահովութիւնը մարդուս ամենամեծ թշնամին է:

42. Ս'ի վարկի որպէս մի անխոհեմ մարդ որ թուումէ պատի վե
րայից և միւս կողմումը ընկնումէ փոսի մըջ, որ չէր տեսած:

✕ 43. Փոքրացրու քո հարկաւորութիւնքը, և դու անպատճառ կը փո
քրացնես քո արատները և սխալներները:

✓ 44. Ուրիշների սխալներից և յիմարութեանից ռախր խոհեմութիւն,
եթէ նորա վայր ընկան, դու աւելի ևս զգուշացիր:

45. Բարի մարդերի հետ կենակից լինելով, դու ատանց ինքնդ իմանալու կը սովորես սիրել առաքինութիւնը. բայց եթէ դու փաստ մարդերի հետ ընկերանումես, ապա քո սրտի մէջ կը նուազի ատելութիւնը դէպ ի արատը, և դու շուտով կը թողուս աչքիցդ առաքինութեան ճրագը, որ մինչև այն ժամը լուսաւորումը քո կեանքի ճանապարհը:
- ✕ 46. Կենակցութիւն մի ունեցիր ամբարիշտ մարդերի հետ. կգա այնպէս էր, որպէս թէ ծովի վերայ ճանապարհորդումիր դու, և այդպէս հեշտ էր նաւարկութեան պատահելէ: Պատճառ խնձորը դիր մի քանի օր դալար խնձորների մօտ, և կը տեսանես, որ երկուսը ևս կ'աւերէ սպականութիւնը:
47. Եթէ մեղանչել ես, թող քո զղջումը լինի մի աւելի բարի և գեղեցիկ գործ:
48. Եւս ներկայ օրս գործ դիր քո անձը ուղղելու վերայ. դու չը գիտես, եթէ դալոց օրը քո ձեռքումը կը լինի:
- ✕ 49. Ընձնայարգութիւնը առաքինութեան աղբիւր է, և անմեղութեան մի ամուր պատասպարան:
- ✕ 50. Թող պարծանք լինի քեզ քո անմեղութիւնը. ճանաչիր քո յարգը և պատուիր օտարինը:
51. Թող մի աղին բարձրամտութիւն լինի քո մէջ. թոյլ մի տուր, որ քո ընկերը քեզանից գերազանց լինի արգարութեանով: Առաքինութիւնը շինիր քո համար մի գլխաւոր պիտուք: Մտով աղքատութիւնը աւելի թշուառ բան է քան թէ աղքատութիւնը արծաթով:
- ✕ 52. Ընչքան աւելի խոնարհամիտ ես դու, այնքան ևս առաւել փառք կը գտանես:
- ✕ 53. ճշմարիտ համեստութիւնը մի տերևախիտ ծառ է, որ իւր տերևների մէջ ծածկումէ այն պտուղները որ ունի իւր վերայ:
54. Հանդարտ և համեստ արժանաւորութիւնը գրաւող է սրտի նշոյն խկ անյայտութեան մէջ, որի մէջ առանձնանումէ նա:
- ✕ 55. Համեստութեան պակասութիւնը, խեղքի պակասութիւն է:
- ✕ 56. Ընձնասիրութիւնը կործանիչ է ընկերական առաքինութեաննրի:
57. Ի՞նչ որ կուրացած է անձնասիրութեանով, շատ դժուար կարող է նա հաւատալ, թէ այն բարի բանը որ իւր մէջ գտած էր, կարող է լինել և ուրիշի մէջ: Այդպիսի մարդը իւր ընկերների առաքինութիւնը ևս համարումէ սխալանք:
- ✕ 58. Ընդհանահաւանութիւնը, հոգու աչքացալութիւն է. այդ պատճառով միւս մարդիկը երևումեն քեզ փոքրիկ. բայց զարմանք է, որ դու ևս երևումես նոցա մի շատ ճնշին բան:

59. Անայնասիրութիւնը մուրացկան է, որ նոյնպէս հարկեցուցանող է ինչպէս աղքատութիւնը, բայց աւելի ևս անամօթ է:
60. Փոքրիկ և սուտ արժանաւորութիւնը միայն փքանումէ, կամենումէ տեսանելի լինել, փայլել և գերազանց պատիւ ստանալ:
- ✕ 61. Ս'ի պարծենար, պարծեցողին որոնումէն խոնարհեցնել և ծիծաղելի կացուցանել:
- ✕ 62. Անհնչ երկու բան, այնքան անբաժանելի եղբայրակից չէին, ինչպէս տղխութիւնը և մեծախօսութիւնը: Մի՞ թէ այն անիւր որ աւելի՛ աղմուկ էր բարձրացնում, չէր նոյնպէս և ամենալատութարը բոլոր սայլի վերայ:
- ✕ 63. Անծամիտը և ունայնասէրը նման են այն ցորենի հասկերին որ գլուխները աւելի են բարձրացնում, ըստ որում շատ փոքր հատիկներ ունէին իւրեանց մէջ:
64. Աւելի միջակ ճանապարհը հպարտութեան և ստորաքարչ գընացրի մէջ. ցոյց տուր և պահպանիր քո արժանաւորութիւնը:
- ✕ 65. Մի որ խմաստութեան պատուէրները ուսանում, բայց չէ կատարում, նման է մի մարդու որ խր հողը ակօսումէ (վարումէ), բայց չէ ցանում:
66. Ս'ի բարի և անխարդախ սիրտ, գլխաւոր բանն է ամենայն գործի մէջ. սա լցուցանումէ ամենայն պակասութիւն, սա սրբումէ ամենայն գործ, սա ամենից աւելի էական բանն է իւրաքանչիւր առաքինութեան մէջ և առաւել իսկական հիմը ամենայն արժանաւորութեան:
- ✕ 67. Ըմտթխածութիւնը ոչ թէ միայն զարդ է, այլև պահպան է առաքինութեան:
68. Ս'իւերը քննել, բայց խր անձը չը ճանաչել, այնպէս է որպէս թէ օտար երկրում աւելի ծանօթ լինել քան թէ խր տան մէջ:
- ✕ 69. Օ՛րանօթացիր քո տկար կողմի հետ. արթուն և խիստ աչքով նայիր քո վերայ. այսպէս կարող ես պահպանել քո առաքինութիւնը:
- ✕ 70. Ս'ի բարի օրինակ շատ անգամ աւելի է ներգործում, քան թէ ամենալաւ օրէնքները և ամենալաւ խրատները:
71. Չէ կարելի մօտենալ առաքինութեանը առանց լուսաւորվելու և ջերմանալու նորա երկնային բոցովը:
72. Անհնչ բան չէ կարող այնպէս կրթել մեր սիրտը և մտքը, ինչպէս աղնիւ օրինակներ, խրատական խօսակցութիւնք և բարի ընկերութիւնք:
73. անգարտ առանձնութիւնը տալիս է հոգուն հարկաւոր հանգիստը, և առաքինութեան բարեկամն է:

- 74. Աշխնչ բան մի՛ արա առանց խորհրդածելու (մտածելու), և ոչ-ինչ գործ մի՛ սկսանիր, մինչև հասուն մտքով չես կշռած յառաջուց նորա բոլոր պարագայքը:
- 75. Գրոսասիրութիւնը մի շատ մեծ և բազմամասնեայ պակասութիւն է, որ խախտումէ մեր զգաստութիւնը և չէ թողում ճանաչել թէ ինչ է մեր վախճանը և արժանաւորութիւնը:
- 76. Փոփոխամիտ մարդիկը նման են այն աւազին, որի երեսը տափարակումէ խաղացող երեխան, ձեացնումէ նորա վերայ պատկերներ, ապա միւսանգամ տափարակումէ նորան և միւս պատկերներ հանումէ այն տեղ:
- 76. Լքրագի պէս անցանումեն մեր մանկութեան օրերը. երանի՛ նորան որ կարող է նոցանից օրինաւոր օգուտ քաղել:
- 78. Թնօղ անցանէ ժամանակը, միայն թէ չը կորչի. գետի հոսանքը (վազքը) չենք կարող խախտնել, բայց կարող ենք նորանից ջուր վեր առնուլ:
- 79. Խղճմտանքի ձայնը Աստուծոյ ձայնն է:
- 80. Խղճմտանքը անկաշտուելի է (կաշառք վեր չէ առնում). փակիր քո անձը ուր և ինչպէս կամենայիր, բայց նա քո հետ է միշտ. նա քուն չունի, մոլորական չէ, և, որ մի ահարկու բան էր, ունի աստուածային յիշողութիւն:
- 81. Բանականութիւնը մեր առաջնորդական աստղն է կեանքի ճանապարհի վերայ. կատարելագործիր նորան, և գործ ածա իւր վախճանին համեմատ:
- 82. Տգիտութիւնը, անկատարութենների և բարոյական ակտերի աղբիւրն է:
- 83. Իմաստութիւնը դաստիարակումէ հոգին, բարեկարգումէ կեանքը և տալիս է բարի ուղղութիւն մեր գործերին. ՚Նա անսայթաքելի առաջնորդող աստղ է մեր ճակատագրի ամենայն խառնափունդոր և դար ու փոս գնացքներումը:
- 84. Սրտի աղնուագործութիւնը անկարելի է առանց որչափ և իցէ ճշմարիտ լուսաւորութեան:
- 85. Ուսանել և իմաստնանալ ամթ չէ ոչինչ հասակի համար. ոչ մի ժամանակ չէ պիտոյ այս բանի մէջ դադար առնուլ:
- 86. Ուսումը և դաստիարակութիւնը մեծ բաներ են կատարում, երբ որ մտադիրութիւնը և հնազանդութիւնը օգնական են նոցա:
- 87. Իմաստութեան սկիզբը այն է, երբ որ յօժարութեամբ պկանջ ենք դնում նորան:
- 88. Իմաստութիւնը մի այնպիսի գանձ է, որ կարելի է միայն ձեռք

րերել մեծաջան աշխատութենով, Կորան կարող է գտանել նա միայն, որ ստուգապէս խնդրումէ նորան: Իմաստութիւնը չէ րնական տուրք, այլ ժրջանութեան պտուղը:

89. Ս'ի լաւ գրքի ընթերցանութիւն մեծ օգուտ ունի. եթէ յստարութենով լսումենք մի խելք մարդու խոսուածքի, ապա լաւ գիրքը ուրիշ մի ինչ էր, եթէ ոչ, մի խելք տղամարդի խոսուածք:

90. Ժամանակը ամենայն բաների մջ առաւել պատուականն է: Այս պատճառով ժամանակի վատնողութիւնը է ամենամեծ շոյլութիւնը, որովհետեւ կորուսեալ ժամանակը չէ կարելի յետ դարձուցանել. նորան չէ կարելի կրկնել, նոր ի նորոյ չէ կարելի անցանել կեանքի ճանապարհը, եթէ միանգամ անցել ենք նորա վերայով: Ինչքան ևս զղջանայիր, ինչքան ևս արասուէիր, այնու ամենայնիւ չես կարող յետ րերել նորան. քո ծաղկափթիթ մանկութեան ուրախ օրերը, որ դու վասնել ես, քո սյրական զօրութեան երջանիկ տարիքը որ դու չարաչար գործ ես զրել, ամենին և յաւիտեան փախած զնացած են քեզանից:

91. Ոչինչ բան չէ քո սեփականը, բաց ի ժամանակից. այս պատճառով խնայիր քո սեփականութեանը և շուտով սկսիր օգուտ քաղել նորանից:

92. Իմաստութիւնը մի' ունեցիր միայն քո բերանովը, այլ ցոյց տուր նորան և քո գործերի մջ:

93. Ով որ հաւատում է թէ Աստուած ամենատես է, նա և ծածկապէս չէ մեղանչելու:

94. Եթէ դու միայնակ ևս լինէիր, մի' մտացիր, որ Աստուած և քո խղճմանքը քո մօտ էին:

95. Կենդանութիւնը և առողջութիւնը, մարդուս աշխուագործութեան հիմք ու հնարքն են: Գոցանից են կախ հետ զհետեւ աճողութիւնը և գործականութիւնը:

96. Ս'ի պոյծառ միտք, մի ուրախ հոգի, մի խաղաղ սիրտ շատ մօտ բարեկամ են առողջութեանը:

97. Առողջութիւն, մի խաղաղ և ուրախ սիրտ, ամենամեծ գանձն է աշխարհիս վերայ: Եթէ դա պակաս է մեզ, ապա ընկերականութիւնը, բարեկամութիւնը, սէրը, փառքը և հարստութիւնը շատ անգամ ոչինչ քաղցրութիւն չունի մեր համար. և այն բանը որ ուրախացուցիչ է առողջի համար, շատ անգամ անհաճոյ է հիւանդին:

98. Իւր առողջութիւնը գիտութեամբ աւերել, յանցանք է զէպ ի մեր անձը և զէպ ի մեր ընկերքը:

99. Կանուխ հանդստանալը և կանուխ վեր կենալը տալիս է մարդուս խելք, հարստութիւն և առողջութիւն:
100. Լասարակ մարդիկը ապրումեն, ուտելու և ըմպելու համար, բայց կրթեալքը ուտումեն և ըմպումեն, ապրելու համար:
101. Խոր կիրքը սանձահարել, ուրախամիտ, բարեխառն և աշխատասէր լինել. այս է աղահոյժ հնարը վայելուչ և երկար կեանքի:
102. Սաքրասէր կաց. մաքրութիւնը մի առաքինութիւն է, որ պահանջումէ պատշաճաւորութիւնը, և նոյնչափ ևս, առողջութիւնը:
103. Փոքր, բայց արդարութենով ունենալ, աւելի պատուաւոր է, քան թէ շատ, բայց անիրաւութենով:
104. Ընկել լաւ էր լինել աղքատ, արդարութեամբ, քան թէ հարուստ, անիրաւութեամբ. աղքատ արդարութիւնը զտանումէ ցաւակցութիւն, հարուստ անիրաւութիւնը ստանումէ իւր արժանի պատիժը:
105. Ծուլութիւնը այնքան ծանրաբայլ է, մինչև աղքատութիւնը շուտով հասանումէ նորան:
106. Կատարկագորտութիւնը մի ընտանի գող է. ծոյլ մարդու գործի օրը էգուց է, բայց նորա հանգստի օրը, պսօր:
107. Էթէ աշխատող ևս, միշտ կ'ունենաս հաց. որովհետև սողը նայումէ աշխատողի պատուահանից միայն, բայց ներս մտանել տան մէջ չունի համարձակութիւն:
108. Ընկարգութիւնը ծնուցանումէ պակասութիւն և թշուառութիւն. ով որ կարգ սիրող ու պահող է, ապրումէ կրկնապատիկ ուրախ և երջանիկ:
109. Ընկարգութիւնը և անհոգութիւնը պատճառումեն շատ անգամ աւելի մեծ վնաս քան թէ սղիտութիւնը:
110. Էթէ կամենումես ժամանակ պահպանել և քո գործերին յաջող յառաջադիմութիւն տալ, ապա սիրի՛ր կարգը, և արա՛ ամեն բան իւր ժամանակին, և մի՛ թոյլ տուր որ երկրորդական բաները խախտեն քեզ:
111. Ով որ սովորումէ փոքր բաների մէջ կարգով լինել, նա կարգով է նոյնպէս մեծ մեծ բաների մէջ:
112. Խնայութիւնը այն արուեստն է, որ ուսուցանումէ իմաստնայէս հաւաքել աշխարհական բարութիւնքը, և աղա գործածել նորանց բարի և հարկաւոր նպատակների վերայ:
113. Սի փոքր բան յետ դիր ծերութեան և հարկաւորութեան համար. որովհետև առաւօտեան արշալոյսը չէ տեսու՛մ բոլոր օրը, Ոչ միշտ տեսանումես դու արեղակը:

114. Ձեռք բերածը պահպանել, նշնպէս ստացուած է:
115. Ճշմարիտ հարստութիւնը այն է, որ ունենաս փոքր պիտոյք: Չափաւորութիւնը բնական հարստութիւն է, և զեղխութիւնը, արուեստական (շինողի) աղքատութիւն:
116. Փառասիրութիւն, փափկասիրութիւն, աւելորդ ծախք և հնչ-տասիրութիւն, սկզբից մինչև այժմ, եղած են դալոց թշուառութեան նշանները, և հասարակաց ու մասնաւորի երջանկութեան գերեզմանը:
117. Իմաստունը չէ չափազանց խնայող, բայց չէ նշնպէս շտայլ և վատնող:
118. Ելատ մարդը կարօտ է և նորան, ինչ որ ունի, և նորան, ինչ որ չունի:
119. Ելատութիւնը շատ արատների աղբիւր է. բայց չափաւորութիւնը և խնայութիւնը մեր առաքինութեան պահպանքն են:
120. Ըգահը ոչ մի ժամանակ զոհ չէ. նորա ցանկութիւնքը այնքան զորանումն, և նորա պահանջմունքը այնքան անհամեստանումն, ինչքան աւելի ձեռք է բերել նա:
121. Թող քո ամենաբարոյքը և բանութիւնը այն լինի միշտ, որ դու քո կարողութեանը համեմատ անմեղ ուրախութիւնք պատրաստէիր քո ընկերի համար:
122. Ճշմարիտ պատիւը, մեր խղճմտանքի վկայութիւնն է, թէ մեր ազնիւ գործեր արած էինք ազնիւ պատճառներով:
123. Խի որ անհոգ է իւր համբաւի համար, նա անհոգ է և առաքինութեան համար:
124. Մի իմաստուն և արդարագնաց մարդու կարծիք աւելի ծանր է բանականութեան կշռի մէջ, քան թէ շատ յիմարնների և արատաւորների հաւանութիւնը:

2. Սիւքն-իւն հիւն-նէ, բարոյ-իւն իւրոյ և նիւր-իւն-նէ:

1. Խի որ սովորել է ուտել միայն, ինչ որ կշտապնդիչ (կըտացուցիչ) է, և խմել միայն ինչ որ զովացնում է ծարաւը, ամենայն սեղ կը գտանէ բաց սեղան:

2. ()տար աշխարհում լինելով, Մտուծոյ ձեռքումն էր մարդս. բայց իւր հայրենի աշխարհումը, շատ շատ, մարդերի ձեռքում, բայց սովորաբար թշնամիների ձեռքում:

3. Ընպիտան տանուտեր է նա, որ իւր տան պատերը մետաքսով զարդարումէ, բայց թողում է որ անձրևը վերևից ներս թափվի: Զգեստից, տղամարդի որպիսութիւնը, տանից, տանուտիրոջ որպիսու-

Թիւնը, մարմնից, հոգու որպիսութիւնը իմաստասիրել սխալ չէր, և թէ մի մարդ անիրոյթ է իւր մարմնին որ տեսանումք, ապա ինչպէս կարող է մտածել իւր հոգու վերայ, որ չէր տեսնում:

4. Բառեր գտանել, նշանակումէ մտածել, Բառերը մի մարմնաւոր բան են, մի զգալի բան. նորա, մտածութիւնների զգեստներն են: Ածական աննուները, զարդարանք. բառերը, խոսկան զգեստքը: Շատ լիզուները, շատ վկայութուղթք են. ցոյց տուր նորանց, և ամենայն տեղ ընդունելի կը լինիս:

5. Սի բարի խղճմտանք աւելի լաւ է քան թէ երկու վիշտք: Դա հալումէ և փարատումէ քո ցաւը, ինչպէս արեգակը, սառոյցը: Դա մի աղբիւր է քո համար, եթէ ծարաւի ես. մի դաւազան քո համար, եթէ վսոյր էիր ընկած. մի հովանի, երբ որ արեգակը խայթումէ քեզ, մի հանդատութեան բարձ մահու ժամանակին:

6. Սի յուսահատվիր, երբ որ քո բարեկամի մահու բովը (տխուր համբաւը) հասանումէ քեզ, երբ որ նորա մասին ասումն. նա փոխվեցաւ զէպի իւր հարը: Մի ուրախացիր, երբ քո թշնամին մեռանումէ. միտք բեր, որ մէք ամենեքեանքս մեռանելու ենք:

7. Թէպէտ և ամբարիշտ մարդը բնակէր ապարանքի մէջ, մի մոլորվիր դորանով: Նորա ապարանքը այնպէս է ինչպէս սարդի ոտայնը և աւելի խախուտ (անկայուն) է քան թէ աղքատի խրճիթը, և զ հասանէ այն ժամը, երբ որ տաղնայ ու տարակոյս կը պատեն նորան ջրի պէս: Մի անձրևի հեղիղ կը թափվի նորա վերայ, երբ որ ունէր իւր վերայ մի մետաքսեղէն զգեստ:

8. Խոնարհիր, բայց մի կոտրիր սոքդ. քաղաքավարի կաց, բայց մի սուր ծանրութիւն: Մի սողացիր, որովհետև դու ունիս առողջ ոտքեր: Մի պաշտիր աշխարհի ոսկեղէն որթերը:

9. Սի հատ կայծից յառաջանումէ մի մեծ կրակ, և մի ստախոս ու մարդասպան, զբացինների որդիք են:

10. Կամենումես ունենալ մի մշտապէս պաշտպան, և բարերար գտանել, ապա թող որ նա քեզ մի լաւութիւն առնէ որ կը հրատակվէր ժողովրդի մէջ: Այս բանը շաղախի պէս կարող էր կապել: Այնուհետև նա չէր հրաժարվելու քեզանից, որպէս թէ կամենումքր տոկոս շահվիլ իւր յառաջուց տուածիցը:

11. Սարգս բարի է, բայց աշխարհը, չար: Գնա՛ յաճախ և կեղեցի, և ականատես եղիր մարդերի թաղմանը: Մտածիր, ինչպէս նա է մեռել, կը մեռանիս և դու: Այսօր ինձ, վաղիւր քեզ. ժամանակը այնքան հեռի է յախտենականութենից ինչքան մի շարաթօրի ճանապարհ, այսինքն մի քառորդ մղոն, որ մովսիսական հին օ-

րէնքով թոյլ էր տուած հիւանդներին ճանապարհորդել: Եթէ զու մի գերեզմանատուն բաց գտանես, ներս գնա, թէև մի քանի քայլախոխ պիտոյ է երկարանար ճանապարհդ: Եւնիսի աչքով նայիր հանգստարանի բաց դրան վերայ, որպէս թէ նա յիշատակ էր այն մասին, որ և զու պարտական ես գերեզմանատունը, որ յաւիտենականութեան մեքսատունն է, վճարել ինչ որ հարկն էր:

12. Ուրախութեամբ տուր, ինչ որ տալիս ես: Մի պարգևատու, որ մտածում էր տալու բանի վերայ, չէ տալիս սրտով, այլ մտքով:

13. Ո՛ր հանիր զգետոյ վերայից, մինչև կերթնայիր հանգստանալու. իւր յատուկ օթեանը ոսկի արժէ:

14. Խորհուրդ տալը այնպէս է, որպէս թէ պարտք առնուլ զու պարտքի թուղթ եւ տալիս, երբ որ խորհուրդ եւ տալիս:

15. Զգետը, ոտքերի ձայնը, ծիծաղելը և գնացքը յայտնումն մարդու որպիսութիւնը:

16. Հառաջ օչներ զու քեզ, ապա ճար արա ուրիշներին: Ինչ բան կամենումներ որ ոչ ոք չխմանայ, մի ասա ոչ մի մարդու:

17. Ո՛ր որ ունի մի շար, արբեցող բարք, կը հալածէ իւր բարեկամները, որպէս հրօցանի թնդիւնը հալածում թռչունները:

18. Ի՛ժիշկը, արատի դահիճն է. պատուիր նորան որպէս Տիրոջ ստեղծուածը. նա ի զուր չէ կրում իւր սուրը:

19. Թէպէտև քո փառարարչութեաննրի յիշատակը կարող է քնջվիլ, բայց աշխատիր յետ պահել մի սպի (խցի մնացորդ), որ նորանով կարողանաս միտք բերել Եստուծոյ օգնութիւնը և նորան փառարանել քո օթեանի և հրապարակի մէջ:

20. Երկեղեցու աշտարակը մի մասն է, որ ցուցանում դէպ ի երկինք. քանի անգամ որ կը տեսանէիր դորան, միտք բեր Եստուծոյ մասնը, առանց որին ոչինչ բան չէ լինում, և որանով ամենայն բան լինում:

21. Ինչպէս որ պահչը չէ հաւատում իւր յատուկ ձեռքերին, նոյնպէս խոհեմը չէ հաւատում իւր բանականութեանը: Մի մուրացկան միւս մուրացկանի տալիս էր այս խրատը. Մի խնդրիր ոչ ովից, եթէ նա երթումէր մենակ, բայց եթէ գնումն երկու մարդ միասին, ապա կը տան երկուքը ևս: Եթէ ամեն միւր գնար առանձին, ոչ միւր տալու չէր:

22. Հարստականնրի մեծ մասը կամ շուտ է լինում, կամ թէ ժլատ. փոքր է պատահում, որ հաղարից միւր չը խոտորվէր դէպ ի այս կամ այն ծայրը: Եւն մեծ հարստութիւնը, որին մարդ հասել է աշուսալի կերպով, համարեալ թէ խաւարացնում միտքը, և

գորս հետեւաճքը այն է լինում, որ մարդ կամ վասնումը նորան կամ թէ պնդութենով պահումը. և այնպէս և այսպէս ցուցանումը նա թէ գրամը հարկաւոր չէր նորան, թէպէտ այդու ամենայնիւ չէ պիտայ շուսյուութիւնը և ժխտութիւնը մի կշտով շարեւէ Շուսյուութիւնը վերջանումը աղքատութենով և զրկվելով այն հաւատից որ միւսերը ունեն զէպ ի մեզ. բայց սորա հակառակ, ժխտութիւնը վերջ չունի և միշտ իւր գործի սկզբումն է: Պատճառ որ նա տասն միլիոն ժողովելուց յետոյ, մի և նոյն շարժարանքով և յոգոց հանելով, հաւաքումը և տասնմիւսրորդ միլիոնը: Շուսյու տեսանելով իւր ձեռքումը ոսկի, որ իւր քրտինքով վաստակած չէր, որ ասես թէ պարկով իջել էր նորա համար երկնքից, անխնայ ցրվումը նորան իւր դիւրութեան համար, ուտելով և ըմպելով, փաստհեղ և քնքուշ կեցութենով. որ ի հարկէ յանցաւոր բան չէր, բայց հեշտական կեանքը համարել իւր ամենալաւ վայելչութիւնը, անպտուղ ունայնասիրութիւն է, պատճառ որ հարստութիւնը կարելի էր գործ դնել առաւել օգտակար բաների վերայ: Շուսյու իմանալով իւր թուլութիւնը, չէ պահում արծաթը իւր մտ, այլ տախտ և միւսերին. գորս մեջ մի գարշելի և յանցաւոր բան չենք տեսնում. շուսյու ունի շատ անգամ նուրբ ճաշակ ճարտարապետական ստեղծուածների համար և կարող է բորբոքվիլ ազնիւ բաներով: Շուսյու երբեմն չէ ցաւակից իւր տառապեալ ընկերին, բայց միշտ պատրաստ է տալ իւր արծաթը. սորա հակառակ, ժխտը միշտ ցաւակից է, բայց իւր արծաթը պինդ պահումը իւր մտ:—

Ընկնելն անձնատուր լինել իւր արծաթին, անարժան բան է. հարստութիւնը վասնել, աւելի օգտակար էր քան թէ նորան հազար փականքի տակ դնել և կապել. բոտ որում գորանով ամենայն ազնիւ զգացողութիւնը և մտածութիւնը որպէս թէ մի ծանր բեռից ճնշվելով զէպ ի գետին են քարշվում: Ոչ թէ հարստութիւնը պատկանումը ժխտին, այլ ժխտը հարստութեանը. անշարժ գոյք սասած բանը ժխտի համար մի որոգայթ է ուր կապվել է նորա շարժական հոգին: Արծաթը և ոսկին մարդու համար մի զարմանալի փորձաքար են. ով որ այդ փորձաքարով փորձել է իւր անձը և այդ փորձից կարողացել է մաքուր դուրս գալ, նա համարձակութիւն ունի ասելու. մարդ եմ: Աշխարհիս վերայ յաճախ տեսնումնք, քաղաքական գործերի մեջ, անձնագրհոլութիւն, պատեւազմի հրատարակումը արիւթիւն, քաջասիրտ բանախօսութիւն, աղագասիրտութիւն, ընկերսիրտութիւն և այլն և այլն, բայց ոչ ովի խորհուրդ չեմ տալիս միւսերին քսակի մտեւնալ:—

24. Շ ուսյլին մեղադրումն լմէ նա չէ յարգում արծաթը. եթէ կամիս իմանալ ուղիղը, արծաթը յարգելու բան ևս չէ, որպէս չէր պատուելի ոչինչ բան, բայց ի սահաւագիւտ և ճարտարապետական գործերից: Մի բան, այն ժամանակին է լցուցանում իւր հարկը, երբ որ մարդս վայելում նորան, իւր սիրտընքներէ համար գործ դնելով. ուրիշ պատուի արծանի չէ այն բանը: Այլ կերպով, կարող է մարդը պատուել մարդը, բայց մի անշունչ իր պատուել, յիմարութիւն է. և պատուել արծաթը, կրկնապատիկ յիմարութիւն: Եւ յարգումն ոչ լմէ նոյն ինքն առարկան, այլ նորա գեղեցկութիւնը և այն յիշատակը որ նորա հետ կապակից է մի երեւելի խորհրդով: Արծաթը ոչինչ այլ բան չէ, եթէ ոչ, մի այնպիսի հնար և միջնորդ որանով կարելի է ամենայն բան ձեռք բերել. ուրեմն նա առարկաների նշանն է կամ պատկերը:—

25. Շ ուսյլութիւնը և ժլատութիւնը այնպիսի ատեր են, որ մի և նոյն աղբիւրից են բղխում և զանազան ճանապարհներով հասուցանումն մի և նոյն վախճանին. շոսյլի վերջը, քաղցած աղքատութիւն է. ժլատը, լմէ և միշտ հարուստ լինէր, դարձեալ սոված է միշտ, ուրեմն երկուքի հետեանքները հաւասար են: Ոչինչ բանի հետ չէ կարելի աւելի քաջ համեմատել անտեղի հարստութիւնը:—

26. Բոանց հակառակութեան կարելի է ստել, լմէ անարժան բան է վատնել արծաթը, երբ որ դիտէիր լմէ դրացիդ սովամահ է լինում. բայց, կրկնապատիկ անարժան էր, եթէ լմագուցանէիր քո հարստութիւնը, երբ որ դրացիդ կարօտութեան մէջ է:

27. Արկիրս չէ երկինք, բայց չէ նոյնպէս մի ցաւալից ձոր, Մարդիկը չեն հրեշտակներ, բայց չեն նոյնպէս սատանայք: Բաւակա նացիր քո վիճակովը. պատճառ, իսկպէս այս երկրի վերայ և այս մարդերի մէջ էր քո պատշաճաւոր տեղը: Դու կը խեղդվէիր երկնքի մարուր եթերական օդի մէջ. և ինչ պիտոյ էր առնել քեզ, եթէ լինէիր հրեշտակների մէջ միայն:

28. Շ ատ արտասուքներ լմախլումն լուանի տակումը. բայց ոչ ամենեքեան յառաջանումն ջուից. այլև, այս ցաւից գոյացած արտասուքները շատ անգամ այնպէս օգտակար էին լացողի համար, ինչպէս ցամաք հողին, պողարեր անձրևը: Մի լմէ արեգակը աւելի սիրելի չէր, մոթորկից յետոյ. և ինչքան պարտական էր մոյխի ժամանակը իւր աւելի մեծ կորօրներին. արդեօք կը լինէր դա այնքան քաղցր և սիրելի, եթէ նորա կորարբը կամենային հաղնել նորա զգեսար և վեր աճուլ նորա պայծառ կերպարանքը: Մի գեղեցիկ բան էր նոյնպէս, որ դու կարող ես քանի մի արտասուք սրբ-

բել քո եղբոր աչքերից, և ապա կրկնապատիկ ուրախանալ տեսանելով նորա ժպիտը: Արդարև սիրելի էր քեզ, կարողանալ ուրախ լինել քո եղբորն երևի պէս. ապա մի արտնչիւր դու անխրաւարար, եթէ պէտք էր քեզ նոցա պէս տխուր լինել: Արժանացիր, որ դու շատ անգամ արտում էիր, բայց յետոյ միւսանգամ ուրախացար, և կրկնապատիկ առաւել քան թէ յառաջ, Գեա ևս ոչ մի ձմեռն անցած չէ, որ նորա քամակից չը վերադառնար դարունը: Այն, կատարի էր փոթորիկը, բայց դադարեց վերջապէս. քաղցր և զովացուցիչ է հանգիստը փոթորիկից յետոյ, և առանց սորան պիտոյ է ասպականմի օդը:

29. Միշտ և հանապաղ ուրախ լինել, եթէ այդ կարելի ևս լինէր, այնու ամենայնիւ անօգուտ է մեզ: Ի՞նչ կը լինէր մեր անբողոք երկիրը, եթէ երկինքը լինէր մշտապէս պայծառ և արեգակը փայլէր անփոփոխ լուսաւորութենով: Այո, այն փոքրիկ երևանն ուրախանումէր, որ իւր սիրող մայրը կերակրում նորան շաքարի հացով և ամեն ինչ խոշոր օգից պահպանում նորան. բայց տես դու սհա, թէ ի՞նչ անպիտան մարդ է դարձել այն մանուկը: Ամենադառն զեղը շատ անգամ է նշոյնպէս և առաւել օգտակարը: Կը կամենայիր դու երկնայ լինել և հրաժարվիլ այն բժշկից, որ տալիս է քեզ դառն անդ, և ոչ քաղցր զինի, թէպէտ յայտնի էր քեզ, որ քաղցրը զինին կը հիւանդացնէ քեզ, բայց դառն զեղը առողջութիւն կը պարդէ:

30. Ինչպէս երջանիկ էր իմ դրացին, և ինչպէս կարող էր նա աւելի երջանիկ լինել, եթէ կամենար ճշմարտապէս ճանաչել և վայելիլ այն բարութիւնը, որ ունի նա: Վերջին խօսքը կարող ևս դու ճշմարտապէս ասել նորա մասին, և այնքան ճշմարտապէս, ինչքան և քո մասին: Բայց տարակոյտ կոյ, արդեօք կարելի էր հաստատել և առաջին խօսքը: Զարցրու նորանից. կարելի է թէ պատասխանէ քեզ, ո՞չ: Բայց, եթէ ասէ, այո՛. ապա կարելի է որ դուրան հակառակէ իւր գլխի բարձը: Դիցուք թէ նա այնպէս երջանիկ էր, որպէս դու կարծումես, բայց գրաւ կը տամ քեզ, որ դու, եթէ լինէիր նորա տեղումը, և քեզ և քո վիճակը փոխէիր նորա հետ և նորա վիճակի հետ, կը հրաժարվէիր այդ բանից: Աւրեմ, դու աւելի երջանիկ ևս քան թէ նա, կամ թէ կարող էիր լինել, միայն թէ ճանաչէիր քո անձը, քո դրութիւնը, և թէ ինչպէս պիտոյ էր երջանիկ լինել: Ապա ուրեմն չունիս և պատճառ արտնջելու, եթէ դու աւելի երջանիկ ևս քան թէ միւրը, և մի՞ թէ յիմար չէիր դու, որ կարող էիր լինել երջանիկ, բայց չես:

31. Գլխցո՞ք, թէ քո զրացին աջակողմումդ երջանիկ է քան թէ դու. բայց քո զրացին ձախակողմումդ կամ թէ մի ուրիշ մարդ այն տեղ, այնպէս երջանիկ չէ, ինչպէս դու: Գու հարցանումես. ինչո՞ւ ես այնպէս երջանիկ չեմ, ինչպէս սա: Բայց կարելի էր հարցանել քեզանից, ինչո՞ւ համար կամէիր դու աւելի երջանիկ լինել, քան թէ էիր ահա, և ոչ մի փոքր պակաս երջանիկ, ինչպէս քո միւս ընկերը էր: Մի՞ թէ քո երջանկութիւնը չէ՛ երջանկութիւն, ըստ որում կայ մի այլ աւելի մեծ երջանկութիւն: Քո զրացին աջակողմումդ աւելի բաղդաւոր էր քան թէ դու. հազարաւոր մարդիկ աւելի բաղդաւոր էին՝ քան թէ այդ քո զրացին. բայց այդ հազարներից աւելի բաղդաւոր է սերովբէն կամ նախապատիւ եակը Աստուծոյ հրեշտակների մէջ, և աւելի քան թէ այս սերովբէն երանելի է նորա ստեղծողը: Արեմի ամենեքեան սոքա, սկսած քեզանից մինչև սերովբէն, անբաղդ են, ըստ որում կայ մի ամենամեծապէս երանելի եակ:

32. Գու ունիս մի զգեստ, որ ծածկումէ քո մարմինը, ջերմացնումէ քեզ և վայել է քո կերպարանքին. մի խօսքով, այնպիսի զգեստ, որ հաճոյ է քեզ, Բայց տեսնումես, որ քո զրացին ունի մի աւելի պատուական զգեստ, քան թէ դու. բայց դու յիմար կը լինէիր, և թէ այդ պատճառով կամենայիր անհաւան լինել քո ընդհատին: Գու ես կարօտ էր քննութեան, արդեօք քո զրացու զգեստը ստուգապէս աւելի լաւ էր քան թէ քոն, կամ թէ միայն այդպէս երևումէր քեզ. ըստ որում դու տեսնումես միայն նորա զուրսի կողմը. կարելի է, նա ունի մի աւելի գեղեցիկ գոյն, որ շուտով գնացական էր: Գուցէ, աւելի փափուկ էր նա և թէ շշափէիր ձեռքով, բայց մի՞ թէ գորանով աւելի գիմացկոտ էր: Ա՛յլ գիտէ թէ քանի՛ ձեղքեր, ծակ ու կտոր ծածկվումէին զերձակի ասեղի ճարտարութեանով, կամ թէ հնարագիտութենովը այն մարդու որ այդ զգեստի կրողն էր: Այո, գուցէ թէ այդ զգեստը մի մաշված ու հնացած հանդերձեղէն էր, որ դերձակը պիտոյ է շրջէր, աշխատելով և տանջվելով հին պատառներից մի նորաձև զգեստ կարկատէր: Բայց դիցո՞ք, թէ այդ զգեստը աւելի լաւ էր քոյիցը, այդու ամենայնիւ պիտոյ էր հարցանել, արդեօք նա կը լինէր այնպէս յարմար, ինչպէս յարմար էր քո զրացուն, կամ թէ միայն կը լինէր այնպէս յարմար ինչպէս քո յատուկ զգեստը: Բռէկ յիրաւի լինէր այդպէս, մի թէ քո զգեստը կը լինի անպիտան, որովհետև քո զրացու ըզգեստը աւելի լաւ էր: Ահա գալիս է քո միւս զրացին. Աստուած իմ, այս ինչ պատառոտած բաներ էին, որ այդ անբաղդը կրումէ

իւր վերայ. դա հազիւ թէ պարտակումէ իւր մերկութիւնը. ինչպէս կուրախանար դա, եթէ ունենար այնպիսի պատուական զգեստ, ինչպէս դու Բայց նա դժուար թէ ցանկանումէր այդքանի: Տո՛ւր նորան քո հին, անպիտան հագուստը և նա իւր անձը թաղաւոր կը կարծէ. և դու ապա ինչպէս փառաւոր կարող ես ման գալ քո զգեստովը, դու ո՞վ մարդ, որ կարող էիր թաղաւորութիւն բաշխել:

33. Առինչ բան չէ մտեցնում սիրտ սրտի, այնպէս, ինչպէս մտահաւթիւնը (բարի հաւատը դէպ ի մի մարդ), Ատահաւթիւնը վեր է կանդնեցնում ցած գլորվածը, զարթեցնում քնած զորութիւնը, խման է ազնիւ և մեծ գործերի, շատ անգամ յետ է պահում մեղաւորները իւրեանց սովորական մեղքերից, յիրաւի հրաշք է գործում նա: Բայց և ոչինչ բան կարող չէ այնպէս հեռացնել բարեկամ բարեկամից, ինչպէս կասկածոտութիւնը, թէ և լինէր շատ և շատ փոքր: Կասկածոտութիւնը աւելի խոր ընկզմումէ հողի մէջ վայր գլորվածը, կապում և կաշկանդում ամենայն զորութիւն և շարժաւիթ է տալիս, որ շատ մարդեր, յառաջուց լինելով արդարամիտ, դառնային խաբէրայք: Տեսած եմ ևս, որ հիանալի ընդունակութեններով մանուկներ իւրեանց դաստիարակների կասկածոտութեամբ սիրտը կտրած և անպիտանացած էին. տեսած եմ, որ հաւատարիմ ծառայք անհիմն կասկածոտութենով առիթ ստացան անհաւատարիմ լինելու իւրեանց պարօններին. տեսած եմ նոյնպէս, որ յառաջուց հաւատարիմ կանայք սկսեցին խաղախութիւն առնել իւրեանց ամուսինների հետ, որ նախանձաւորութեամբ տանջումէին իւրեանց կանայքը և կասկածոտութենով անարգումէին նորանց:

34. Փորձելով քո անձը, ճանաչումես յայտնապէս թէ ինչ լաւ բան կայ քո մէջ, որ այդպէս աւելի օգուտ քաղէիր նորանից: Եթէ դու ունենայիր մի լաւ անօթ, բայց չիմանայիր նորա գործածութեան կերպը և արդիւնաւորութիւնը, ապա ինչ օգուտ նորանից: Դու ծանօթանումես քո պակասութեններին շուտով և իսկոյն, ինչպէս նորա գոյացած էին, որ այդպէս աւելի հեշտ բժշկէիր քո անձը. պատճառ, բժշկելի ցաւերի մէջ կիսով չափ ահա հնարաւորված էր բժշկութիւնը, միայն թէ գիտէր բժիշկը թէ ինչպէս է յառաջացել ցաւը և ո՞ր տեղ էր նորա աղբիւրը: Դու ուսանումես մարդ ճանաչել: Ամենայն քաջ մարդագէտ յառաջուց քննեց և իմացաւ իւր յատուկ անձը. և ով որ այս բանիս զանցառու է լինում, թի՛ղ շրջի նա ամենայն աշխարհներում և կը ծանօթանար այ՞ մարդերի հետ, բայց ոչ մարդուս հետ: Դու կը սովորես նոյնպէս և այլ բաների վերայ մտածել, վերահասու կը լինիս քանի մի պատուական

ճշմարտութենների, որ կարող էին աւելի լաւ աճել և զօրանալ, բուսանելով քո յատուկ հիմքի և հողի վերայ: Ասանելով փորձիցը որ ամենալաւ ուսուցիչն է, ոչ թէ միայն աւելի յաջողակ կը լինիս դու ամենայն գործի մէջ, այլև կարող էիր ուրիշներին խորհուրդ տալ և օգնել: Դու կը սովորես կարգ և ճշգումիւն, և կարգ ու ճշգումիւն պահելով քո գործերի մէջ, կը ստանաս ուրախ և դուարթ սիրտ առանց թեթեամտութեան և փոփոխամտութեան: Քո տկարութենների ծանօթութիւնը կը պահպանէ քեզ ամբարտաւանութենից, և քո սրտի վկայութիւնը թէ դու անդադար աշխատումէիր կատարելագործել քո անձը, և թէ ունայն չէր քո աշխատութիւնը, արդարև տալու է քեզ մի աղնիւ սիրտ և մի աղնիւ հպարտութիւն, որ զգում էր արժանաւորութիւնը առանց գլուխ բարձրացնելու միւսերի վերայ, առանց արհամարհելու ուրիշները: Դու կը լինիս ինքզ քեզ աւելի լաւ ընկեր, և հարկաւոր չէր քեզ փակուել ինքզ քեզանից, կարօտ չէիր այն ողորմելի մարդերի գրօսասիրութեանը, որ չը զիտեն, թէ ինչպէս գործ անեն իւրեանց անձը և իւրեանց ժամանակը. դու դարձուցանելով ևրեսդ զեպ ի անցեալը, ամենայն տարի կը կատարէիր մի քանի ուրախ ամեր: Եւ ո՞վ որ մտողից սովորել է նայել զեպ ի անցեալը, նա աւելի ուրախ մշտելում է ներկայ ժամանակը և աւելի խաղաղ աչքով նայում զեպ ի սպաղայն:

35. Այլադէր կաց ոչ թէ միայն ու քառքն, այլև այն բանին որ հոգնուեցիր առել, և ինչքան կարելի էր, նկատիր քո հողու ամենածածուկ ցանկութիւնը, մտածութիւնքը, զգացողութիւնքը: Դու տեսար միանգամ մի վատարազ մարդ, և շունէիր կարողութիւն օգնել նորան, բայց այրվելով ցանկութենից, ասումէիր. ևրանի՞ թէ կարողանայի օգնել նորան: Այն աւել, մտախոյ անց կացաւ քո թըշնամին. ինչ սրտով էիր դու, Դու լսեցիր մի ուրիշ մարդու բաղդաւորութեան մասին. իսկոյն ցանկացար այն նորա տեղումը լինել, Դու կարողացիր Ֆրիդրիկոս յաղթողի գործերը և իւր ժողովրդի հայր Ֆրիդրիկոսի արարքը. այն բաների վերայ աւելի մտախոյ ուշադիր քան թէ այս բաների վերայ: Արդևսք աւելի լաւ կը համարէիր, որ բաղմութիւնը զարմանար քո վերայ, քան թէ քեզանով փրկվածքը շնորհակալ լինէին քեզ իւրեանց սրտի մէջ: Քաղցր է քեզ աւելի, քան քեզ լինել թէ քեզ քեզ:

36. Փոքր կը պատահի, որ այն գործը լաւ կատարէինք, ինչ գործ ա՞յ ու զողով ևնք կատարում. աւելի շուտով ցած է գլորվում մարդ, և թէ շատ ևրիւզ ունէր վայր ընկնելուց. սխալումէ, վա-

խելով մի գուցէ թէ սխալէր, և, որ աւելի վնասակարն է, նորա սիրտը կոտորվումէ, թուլանումէ զօրութիւնը ուղղելու իւր արած սխալութիւնները: Աղէիւ երիւարը (ձին) կամենալով թուշիլ շուտով, սխալվեցաւ և դէպ ի գետին կործանվեցաւ, և երիւարը ցաւելով և մեղմանալով, ըստ որում վայր էր ընկել, հետևեց իւր վարժապետին և ուսաւ նորա պէս ընթանալ: Այսուհետև երբէք վայր չէր գլորվում, բայց և չէր աւելի այն աղէիւ երիւարը, ինչպէս յառաջուց, այլ էշի որդեգիրը:

37. Տղայամիտ հիւանդը հաստատումէ, ընդդէմ իւր զգացողութեան, թէ առողջ էր, որ կարողանայ աղատվիլ դառն դեղիցը: Բայց հիւանդութիւնը ծածուկ և աւելի խոր արմատանումէ նորա մէջ և ցաւը լինումէ անբժշկելի: Խելագարութեամբ վայելումէ և ուրախանումէ շուայլը, որ չը մտածէ զալոց չքաւորութեան վերայ, և այսպէս վաղ տալով հանդէպ է գնում այն ցաւին, որանից կամենումէր աղատվիլ: Ամենին այսպիսի տղայամիտ, այսպիսի յիմարական գործ չէր արդեօք, եթէ դու գիտութեամբ չես կամենում քո հոգևոր հիւանդութեան նշանները նկատել, եթէ երևումես քո աչքումը աւելի առողջ քան թէ էիր: Միւսերը զգումեն և խոստովանումեն իւրեանց հիւանդութիւնը, այնու ամենայնիւ հրաժարվումեն բժշկական դեղիցը, ըստ որում անյոյս են իւրեանց լիովին առողջանալու մասին. չեն կամենում աւելի լաւը, ըստ որում կարող չեն ամենալաւին հասանել:

38. Մի հին խնատուն ասումէ փոքր ինչ կոշտ ոճով, բայց ճշշ մարիտ. Մի՞ թէ մի խելացի մարդ պիտոյ է զայրանար մի ձիու կամ էշի վերայ որ կոխտուել էր նորան: Արդարև անասունը արեց այդ բանը անմտութենից, բայց մի թէ կարծումէր թէ նոյն բանը մի շար, այսինքն մի յիմար, մի խաւարամիտ մարդ արած էր բնականութեամբ:

39. Ըստ և շատ ուրախութեններից զրկումնք մեր անձը չափազանց վայելչասէր գտանվելով. մեր ուրախութիւն չենք թողում որ չը վայելէինք, և յիտոյ յիմարարար գանգատումնք, թէ ամենայն բան ընդունայն է: Բայց խելոք անտեսութենով, խնատուն չափաւորութենով վայելչութեան մէջ, կարող ենք մեր համար միշտ նոր և զուարթացուցիչ պահել փոքրիկ ուրախութիւնները: Ո՞վ կարող էր այժմ մի բաժակ դինով ուրախացնել իւր սիրտը. մեր ծանօթ Արիակոսը ասաց ինձ անտերումս. այժմ պիտոյ էր ինձ շատ թունդ դինի խմել, որ կարողանայի նոյնպէս զուարճանալ, ինչպէս յառաջ: Բայց ո՞վ մարդ դու, ինչո՞ւ համար գործ ես անում դու

բժշկական զեղը որպէս ամենօրեայ կերակուր: Թող մեր համարելինք կեանքի փորքի կ'ուրախութիւնքը ոչ թէ որպէս նպատակ, այլ որպէս խթան զէպ ի մի օգտակար և ազնիւ աշխատսիրութիւն: Թող օրինակ վեր առնունք շինականից, որ աշխատելով քաղցնումէ: Թող պատրաստենք մեզ մի ուրախ երկկոյեան ժամ, երբ որ արժանապէս անցուցած էինք օրը: Թող յետ դառնանք զէպ ի պարզ և անարուեստ բնութիւնը, և ապա այս բարի մայրը քաղցը ձեռքով կը պարզէ մեզ օրհնութիւն և ուրախութիւն:

40. Սեր մարդիկս կ'ունենայինք աւելի խաղաղ սիրտ, եթէ ուսանէինք մեր երջանկութիւնը որոնել աւելի մեր ներսումը, քան թէ մեզանից դուրս. և մեր ամենամեծ յառաջադիմութիւնը զէպ ի անձնիշխանութիւն և բանական անձնաշարժութիւն, այն էր, որ մեր մեր անձը անկասկացուցանէինք օտարների կարծիքից, և չափից դուրս չը գնայինք փառքի սպոյնային պղպղակների հետեւից: Ես գտնեայ, որ միանգամ պատուաւեր երիտասարդ էի և իմ պատուասիրութիւնովս զժգոհ, այժմ ամենագոհ տղամարդ եմ, որ սկսել եմ հեռանալ պախարակելի բաներից, ոչ թէ նորա համար, որ աշխարհը պախարակելի է համարում նորանց, այլ որովհետեւ ես ինքքս պախարակելի եմ տեսնում նորանց: Բայց միւսերի անիրաւ պախարակութեան վերայ թէ և չը նայէի ամենեին ստան աջքով, գոնեայ կը մնայի հանդարտ, այնպէս հանդարտ, ինչպէս, և թէ լսէի նոցա անարժան գովասանութիւնը. բայց և արժանի գովասանութիւնը կը թողուի նոցա. պատճառ, ինչ էր աւելի շատերի գովածը կամ թէ մեծարածը:

41. Հատերը գիրք կարդալով կորուսանումեն իւրեանց առողջութիւնը և սրտի ուրախութիւնը. միւսերը շատ կարդալով, բայց չը մարտելով, մոռանումեն իւրեանց ինքնամտածութիւնը, եթէ արդեօք ունէին մի բան մոռանալու, և մնումեն մեռեալ ընկերակիցք: Հատերը բաղում գրեանք կարդացած լինելով կարծումեն, թէ գիտէին այն բանը որ չը գիտեն, կամ թէ յոյս ունէին, — եթէ կար նոցա մէջ այնքան իմացականութիւն որ կարող էին նկատել իւրեանց տեղեկութեանների մեծամեծ պակասութիւնները — սորանց հեշտութեամբ լցուցանել գրեանք կարդալով, և այսպէս անհոգութեամբ ձեռքից բաց են թողում գիպուկ ժամանակը, ուսանել լսելով: Եւ ինչ հարկաւոր էին հոգեզէն խօսակցութիւնք ընկերութեան մէջ, եթէ կարելի էր այդ բանը գտանել իւր տանը:

42. Ո՛հ. շողշողուն թշուառութիւն շատ կայ աշխարհիս վերայ. մարդու սիրտը աղբիւրանում արիւնով, երբ որ տեսանում ար-

քան բազմաթիւ ծառայք նորասիրութեան, փառամոլութեան և ունայնասիրութեան, ըստ որում զեղխութիւնը օրէ օր զօրանումէ, հարկաւորութիւնքը շատանումն, բայց նոյն չափով չեն շատանում հնարները, որոնցով կարելի էր լցուցանել այդ պիտոյքը: Կարեկցութիւն ունեցէք այն վատարողներին հետ, եթէ նորք— ընտանեկան թըշուառութեան և սխուր ապագայի պատկերը իւրեանց տէքի առաջն ունենալով— հաղիւ թէ կարող էին կեղծաւորել մի զուարճ դէմք ձեր փառաւոր հանգէսների մէջ, բայց անկարելի էր նոցա լինել ուրախ ընկերակիցք:

43. Կան այնպիսի տուներ որոնց մէջ ոչինչ բան չունի իւր սահմանեալ տեղը, ուր ամենայն օր դժուարութեամբ և ժամանակ կորուսանելով պիտոյ էր որոնել տեղափոխ արած կամ խառնախընդորած բաները: Իմ կեանքի ուրախութիւնը պիտոյ է աւելիվէր այդպիսի անկարգ տնտեսութենով, բայց և նոյնպէս, եթէ տեսանէի կարգասիրութիւնը չափից ու սահմանից դուրս և մինչև ահ ուղղի հասած, ինչ տեղ տղամարդը ապրումէ, աչքը միշտ ժամացուցի վերայ, ինչ տեղ տանտիկինը միջնացումէ երեսը, եթէ նորա տղամարդը մի բան զնումէր ձախակողմումը, որ պիտոյ է դնէր աջակողմումը: Կոյն բանն էր և մաքրութեան մասին. սա մի պատուելի առարկութիւն է, և մի կնամարդ թէ և լինէր կրկնապատիկ զեղեցիկ և բարի, բայց առանց մաքրութեան նորա զեղեցկութիւնը չէր կարող ունենալ ոչինչ գրախչ զօրութիւն, և նորա բարեսրտութիւնը թէ և էր այդ մի թանգագին աղնիւ քար, բայց պատած էր ժանգով: Մի շատ պատուական կերակուր աղտողի ամանով դրած սեղանի վերայ, շարժումէ զզուանք. Ընմաքրութիւնը պատճառ էր, որ շատ տղամարդիկ փախտական եղան իւրեանց տնից, և անգագար ընկերակից լինելով ուրիշներին, անկարգացան և վատնող դարձան: Բայց անտարակոյս է նոյնպէս, որ շատ կանայք իւրեանց չափազանց մաքրութենով նախ և յառաջ իւրեանց տղամարդերի ուրախութիւնը, ապա նորանց ևս դուրս աւելցցին տնից, իմ բարեկամներին չէր պիտոյ վախել, անձրեկից թրջված և ապականված ներս մտանել իմ մաքուր սենեակների մէջ. նոյնպէս ոչ ով նայելու չէր խեթ աչքով, եթէ նորք թափէին մի բաժակ դարեջուր կամ գինի իմ սեղանիս վերայ:

44. Շուտով անցանումն կեանքի տարիքը և նոցա հետ մեր ցաւերը: Ո՛վ կայ մեր մէջ, որ մի տարու ընթացքում այս և այն բանի մասին չը լինէր միանգամ անյաջող գտանված, կամ թէ չը լինէր տեսած, որ նորա մի յոյսը անկատար մնացած լինի: Եւ քանիքը ստացան վիրաւորութիւնք, զրկանք, տրտմութեան օրեր, որ

երկար ժամանակ արտասուքի պատճառ էին: Այլ որ մտարերում այդպիսի տրտմութեան օրերը, նա կը գտանէ, որ այն ժամանակը երեւումը նորան, որպէս թէ կարող չէ մոռանալ այն վիրաւորութիւնը, կարող չէ կենդանի մնալ այն զրկանքից յետոյ, դժուար թէ կարող էր տանել իւր ցաւերին, և որպէս թէ անմխիթար ամենին պիտոյ է լինէր նորա ապագայ կեանքը: Բայց տես ահա. նորա վիրաւորութիւնը մոռացված են, նա կենդանի է իւր զրկանքից յետոյ, նա յաղթել է իւր ցաւերին. ժամանակը քնքուշ ձեռքով ցամաքեցուցել է նորա արտասուքը, և առ սակաւ սակաւ միւսանդամ տուել է սրտին փոքր ի շատէ ընդունակութիւն ուրախանալու: Յիբուի, որ սորանից աւելին էր, ցաւալից անցածի և աւելի զեղեցիկ ներկայի մէջ տեղումը կայ մի երկարատե միջոց. և այսպէս յաղթութեամբ համբերած ցաւերի նոյն իսկ յիշատակը պատրաստում ուրախութիւն. սա սկզբումը էր արգարև մի խառն զգացողութիւն ուրախութեան և ցաւի, դուցէ զեւ ևս ընկերացած արտասուքի հետ, բայց այնպիսի արտասուքի հետ, որ չէին աւելի այնքան սաստիկ խռովեցուցիչ, այլ խաղաղութիւն էին բերում սրտին: Ըննկատելի կերպով օրէ օր նուազումէ անխորժ զգացողութիւնը, և ատրժականի վայելչութիւնը լինումէ աւելի մաքուր:

45. Ըստաւել ուրախացուցիչ է զարունը խոշոր եղանակից յետոյ, առաւել զուարթացուցիչ է արեգակի ճառագայթը փոթորկից յետոյ, Նոյնպիսի փոխարեութեանով, այն օրը որի մէջ պատահել է մեզ մի միջակ բաղդաւորութիւն, լինումէ մեր համար տանի և ուրախութեան օր: Մտածութիւնը յաղթութեամբ համբերած ցաւերի վերայ, ինքն ըստ ինքեան ունի մի քաղցր ներդրութիւն, ինչպէս որ մտածութիւնը մի վերջացած ծանր գործի վերայ: Գործնով խելամուտ ենք լինում մեք, որ կայ մեր մէջ մի այնպիսի զորութիւն, որի մասին երկմիտ էինք յառաջուց. և իւր մէջ զօրութիւն զգալ, մանաւանդ թէ մի ազնիւ հոգեղէն զօրութիւն, այնպէս էր, որպէս թէ բաղդաւորութիւն զգալ: Մեք զորանով խորհրդաւոր փորձեր էինք արած մարդկային կեանքի համար, և փորձութիւնքը տալիս են աւելի իմաստութիւն, զոնեայ կարող էին շատ պիտանի լինել մեզ, մարդկային կեանքի որպիսութիւնը ճանաչելու համար: Թող այդ փորձութիւնքը փրկաւետ լինէին ամեններես համար:

46. Այնչէս այժմ, ամենայն ձեռքից յետոյ եկած է զարուն, ամենայն մրկից յետոյ մի հանգարտ եղանակ, ամենայն փոթորկից յետոյ մեզմ լուսափայլութիւն արեւի, տրտմութեան օրերից յետոյ եկած են խնդութեան օրեր: Եւ գալոց ցաւերին յաղթողապէս համ-

բերելուց յետոյ, ժամանակը մերձ և քաղցր ձեռքով միւսանդամ
կը սրբէ մեր արտասուքը և կը տայ մեր սրտին կարողութիւն ըն-
դունակ լինելու ուրախութեան: Բանական մարդը, որ տեղեակ էր
այս բանիս, չէ պիտոյ անօգուտ տեղեակ լինի գորան. այդ փորձը
պիտոյ է աւելի իմաստնացնէ նորան, իւր բաղդաւորութիւնը և իւր
պարտականութիւնը ճանաչելու համար: Ինչո՞ւ պիտոյ էր մեզ լինել
միայն կրօնորական (ծառայապէս տանող), ամենայն բան թող տա-
լով ժամանակի ներգործութեանը. մէք, որ այնքան զգոյշ էինք, մին-
չև ամառան ժամանակու՞մը հոգատար ենք լինում ձմեռան պիտոյընե-
րին, մէք պարտական ենք նոյնպէս բաղդի պայծառ օրերումը իմաս-
տութիւն ժողովել, որ կարող էինք գործ գնել և երբ որ կը գային
յաւերի պղտոր օրերը: Հապա, թող բաղդաւորութեան մէջ չը լի-
նինք ամբարտաւան, բայց և անբաղդութեան մէջ չը յուսահատվինք,
ըստ որում բնակուեմք մի աշխարհի մէջ, ուր բաղդաւորութիւն և
անբաղդութիւն փոփոխական են, մինչև կ'ընդունի մեզ գերեզմանի
հանգարտ և անխօսով հանգիստը:

47. 1. և բան էր, որ դուք ընկերաւեր էիք, և ուրախութեան
բաժակը միասին ըմպելով, աւելի համեղ էր ձեզ, քան թէ, երբ
որ միայն էիք դատարկում նորան: Բայց մի մտանաք, որ փոքրիկ
բաժակներով կարելի է մեծ մեծ տուններ կուլ տալ. որ նա, որ միշտ
ընկերաժողովի մէջ է ապրում, դառնումէ մի օտար մարդ իւր յա-
տուկ տան մէջ, և դուցէ թէ շուտով ոչինչ տեղ ընտանի չէր: Աւելց
օր տօնել մի տօնի օր գնելու համար, կարճեմ որ շատ թանգ էր
ստացածը: Այլ և յայտնի է ձեզ, որ չէ կարելի այնպէս լաւ աշ-
խատել տօնի օրերումը, և առանց աշխատելու չէ կարելի յուսալ
շատ օրհնութիւն:

48. Ընդ ընդ բաւական ծանր էին մեր տալի հարկերը. բայց եթէ
սորա, որ գրել է մեր վերայ տէրութիւնը, միայն լինէին, որ պար-
տական էինք հատուցանել, այդու ամենայնիւ հետ կը լինէր մեզ
ուրախ մնալ: Բայց մէք պարտական ենք միւս շատ հարկեր վճարել,
որ մեզանից քանի միներին և աւելի մեծ մասին առաւել ծանր են:
Մի կրկնապատիկ հարկ գնումէ մեր վերայ մեր զօրութիւնը, մի ե-
րեքապատիկ հարկ մեր հողերու-նիւնը, մի չորեքապատիկ մեր յիշ-
բիւնը, և այս ծանր հարկապահանջներինց մի փոքր բան ևս յուսալի
չէր յետ պահել: Այս պատճառով թող միտ առնունք բարի խոր-
հուրդը, ըստ որում այսպէս միայն կարող ենք օգնել մեզ:

49. Բաղդը օգնումէ նոցա, որ ինքեանք օգնումեն իւրեանց:
Հատ բռնաւոր տէրութիւն կը համարէինք այն տէրութիւնը որ կա-
լիւնք =.

մենար հարկազրկել ժողովուրդը իւր ժամանակի տասներորդ մասը ըն-
ծայել նորա պաշտօնին. բայց ծուլութիւնը դորանից աւելի ժամա-
նակ յափշտակումէ շատերիցը մեղանից, Ծուլութիւնը բերումէ հի-
ւանդութիւն և կարծացնումէ կեանքը. ծուլութիւնը նման է ժան-
դին. սա ուսումէ և ապականումէ աւելի քան թէ աշխատութիւնը,
բայց գործ ^{յարած քանակին} քանակին աւելի փայլուն է:

50. Եթէ դու սիրումես քո կեանքը, ապա մի՛ վատնիր քո ժա-
մանակը. պատճառ, ժամանակից է բաղկանում՝ քո կեանքը: Ինչ-
քան ժամանակ աւելի քան թէ հարկաւոր էր, կորուսանումներ քնի
մէջ, և մոռանումներ միշտ, թէ քնած աղուէսը հաւ չէ բռնում, և
թէ գերեզմանումը ունեինք բաւական ժամանակ քնելու: Եթէ ժա-
մանակը ամենայն բանից պատուականն է, ուրեմն ժամանակի վատ-
նողութիւնը է ամենախայտառակ վատնողութիւն. պատճառ, կորու-
սած ժամանակը վերստին գտանել անհնարին է. և ինչ որ մէք ա-
սումներ «բաւական ժամանակ» եթէ ուղիղ թարգմանեիր, կը նշա-
նակէր «փոքր ժամանակ»: Եպա թող շուտով վեր կենանք առա-
ւատուն և աշխատենք և այն գործի վերայ աշխատենք, որ ունեինք
գործելու, և աւելի գործ կը կատարեինք և ամենը աւելի բարւոք
կը կատարեինք:

51. Ծուլութիւնը ամենայն բան զժուարացնումէ, և ժրու-
թիւնը ամենայն բան հէշտացնումէ: Նա որ յետոյ էր վեր կենում
առաւօտուն, պիտոյ է բոլոր օրը վաղ տայ և երեկոյին դեռ ևս չէր
հասած իւր նպատակին: Ծուլութիւնը ծանր քայլով յառաջ է
գնում և աղքատութիւնը շտապով հասնումէ նորա քամակից, Գու-
վարիւր քո գործը և թոյլ մի՛ տուր որ քո գործը վարէ քեղ: Ասակը
ստումէ.

«Վաղ հանգստացիր և վաղ դու վեր կաց.

Կը ստանայիր խելք, առողջ կեանք, և հաց:»

52. Սշտապէս ցանկանալ և յուսալ թէ ժամանակները կը
լաւանային, ցուցանումէ մեր ծուլութիւնը: Մեք ինքնեւս կարող ենք
լաւացնել ժամանակները, եթէ աւելի լաւ շարժվէինք: Աշխատա-
սիրութիւնը չէ նստում պարսպ և չէ ցանկանում միայն. նա որ
սպրումէ յոյսից, կը մեռնի պահք պահելով. ոչինչ ստացուած, ա-
ռանց աշխատութեան. ոչինչ աշխարհաշինութիւն, առանց քաջ գոր-
ծակատարութեան, Գեղեցիկ է ասում մեր երանելի Հայր Մովսէս
Խորենացին իւր Հայոց պատմութեան մէջ. «Մահման քաջաց դէնք
իւրեանց, որչափ հատանէ, այնքան ունի»: Երանի թէ այդ ոսկե-
զէն Ճշմարտութիւնը հասկացած լինէր այն ազգը, որի համար ա-

սած է դա: Աւելի ասեմ ձեզ. Աստուծոյ տոմսակները հիւանդանոց մտանելու տոմսակներ են. ով որ հող ունի, պիտոյ է և ձեռք ունենայ, ով որ արուեստ ունի, ունի՛ և մի ագարակ, և ով որ մի կոչումն ունի, ունի՛ և մի պաշտոն որ հասուցանումէ նորան և արծաթ և պատիւ: Բայց հողը պիտոյ է հոգացողութեամբ մշակել և պիտոյ է լցուցանել իւր կոչման գործը. ապա թէ ոչ. ոչ հողը, ոչ արուեստը և ոչ կոչումը չէ տալու մեզ կարողութիւն մեր հարկերը վճարելու:

53. Մի աշխատասէր մարդ ոչինչ ժամանակ չէ մտանելու սովից. պատճառ որ սովը կարող է միայն նայել աշխատասէր մարդու պատուհանից, բայց ոչ նորա դռնիցը: Աշխատասիրութիւնը բաղդաւորութեան հայրն է, և Աստուած ամենայն բան տալիս է աշխատասէր մարդուն: Երբ որ դատարկակեացը քնած էր, աշխատասէրը խոր ակօսներ ձգեց, և ունէր ցորեան, երբ գնողը հարց ու խնդիր էր առնում: Աւրեմ թող աշխատենք այսօր, պատճառ որ չը դիտենք թէ ինչ բան էգուց կարող էր մեզ խափանարար լինել այդ մասին: Մի այլ ակօս լաւ է քան թէ երբեք այս պատճառով մի արա այն բանը էգուց, որ կարող էիր այսօր առնել:

54. Եթէ դուք ծառայք լինէիք, չէիք ամաչելու, եթէ ձեր լաւ պարտնը թոյլ տար ձեզ դատարկաշըջիկ լինել. բայց դուք ձեր յատուկ պարտններն էք. ամաչեցէք, եթէ կալք ունէիք իւրեանցիկ դատարկակեաց լինել, ըստ որում այդքան գործ կար կատարելու ձեր համար, ձեր ընտանիքի, ձեր հայրենիքի, ձեր աղօր և եկեղեցու համար:

55. Ձեր աշխատութեան գործիքը մի՛ ըմբռնեցէք մատուրի ծայրերով, և մտածեցէք, որ այն կատուն որ թափախն ունէր, մկներ չէ բռնում: Ի՞նչ դուք գործ շատ ունէիք և փափուկ ձեւքեր, այնու ամենայնիւ պիտոյ էր միայն յաճախ յաճախ և քաջ սրտով ձեռք տալ գործին և դուք կը տեսնէիք, որ յատուց է գնում գործը: Տրի կաթիլները վերջապէս փոսացնումեն և ամենակարծր քարը. աշխատասիրութենով և համբերութենով կարող է մուկը կրծել և մաշել նաւի շուանը, և փոքր զարկուածներով վայր է գլորում մեծահասակ կաղնին:

56. Արթուրեմ թէ մի քանիքը ձեզանից կ'ասէին ինձ. մի՛ թէ չէ պիտոյ մարդուն ունենալ մի քանի ժամ հանգստանալու: Գորա պատասխանը այս է. ժամանակը բարեւոյ գործ զիր, և ապա կ'ունենաս դու պարապ ժամանակ, և որովհետեւ դու ոչ մի բողբոջ վերայ իշխան չես, ապա մի՛ լինիր այնպէս յիմար, որ մի ամբողջ ժամ

դուրս ձգէիր: Հանգստի ժամերը էին մի օգտակար գործ կատարելու ժամանակ. այս հանգստի ժամերը կը ստանայ աշխատասէր տղամարդը, բայց ծոյլը, կրքէք ոչ: Մի կեանք լի պարագով, և մի կեանք լի ծուլութենով, կրկու շատ դանազան բաներ էին: Ոմանք կամենումն առանց աշխատելու ապրել իւրեանց խաղախու հանձարով, բայց աղքատանումն, որովհետև պակաս է նոցա արծաթի գլուխը, բայց գորս հակառակ, ճշմարիտ աշխատսիրութիւնը տալիս է սիրտ, հաստութիւն և պատիւ:

57. Պատիւի վայելչութեններից. նոքա կը վազեն քո քամակից, եթէ դու փախչումն նոցանից, և կը փախչին քեզանից, եթէ դու վազումն նոցա քամակից: Մի աշխատասէր մանող ունի կրկար շապիկ, բայց որովհետև ես մի ոչխար և մի կով ունիմ, ամեն մարդ բարի լոյս է ասում ինձ:

58. Մեր աշխատասիրութեան մէջ լծող լինինք նոյնպէս ծանր, հաստատուն և աչքաբաց. մեր գործը մեր յատուկ աչքերով տեսանենք և չը հաւատանք ուրիշներին: Մի քար որ շատ անգամ այս տեղ և այն տեղ է գլորված, չէ կարող կանաչադառովիլ: Եւ կրք անգամ տեղափոխել իւր բնակութիւնը, այնպէս է որպէս թէ մեասահարովիլ հրայրեացքից: Ղսան այս պատճառի, պահիր քո խնութիւն և քո խանութիւն կը պահպանէ քեզ. և եթէ կամենումես քո գործը գլուխ տանել, ապա կատարիր նորան դու ինքնդ. եթէ ոչ, ուղարկիր մի ուրիշը: Ով որ վարուցանքի մէջ կամենում հարուստ մնալ, պարտական է ինքը վարել իւր եղը:

59. Տանուտիրոջ աչքը աւելի պիտանի էր քան թէ նորա կրկու ձեռքը: Անհոգութիւնը աւելի վտանգաւոր է քան թէ տղիտութիւնը: Այս աշխարհի բաների մէջ մարդս կրանութիւն է դտանում ոչ թէ հաւատալով, այլ չը հաւատալով: Մի վորք անփոյթութիւն բերում շատ անգամ մեծ վատարադրութիւն. որովհետև ձիու պայտի մի բեկուր պակաս էր, կորաւ պայտը. պայտը կորչելով, կորաւ և ձին, և ձիւ կորչելովը, կորաւ և ձիւտորը: սա վայրենի մարդերի ձեռք ընկաւ և սպանվեցաւ, պատճառ որ պայտի մի բեկուր համար հոգ տարած չէր:

60. Ընաց ի աչքաբաց լինելուց մեր գործերի մէջ, պիտոյ էր նոյնպէս անտես լինել, եթէ կամենումենք որ մեր վատասկասիրութիւնը շատ սղողարկը լինի: Զիմանալով անտեսութեան արուեստը, կարելի է օր ու գիշեր աշխատել և այդու ամենայնիւ մեռանել որպէս մուրացկան: Պարարտ սեղանը նիհարացնումէ քսակը. ըստ որում կանայք մոռացել էին իւրեանց մանելը և խմոր տրորելը, և տղա-

մարդերը գինու վերայ և քաղաքական բաների վերայ վիճումին, շատերը զրկվեցան իւրեանց սուն ու տղից:

61. Այժմե կամենումք հարուստ դառնալ, ապա մտածեցէք այնքան ևս չափաւորութեան վերայ, ինչքան որ մտածումք ձեռք բերելու վերայ: Բոլոր արեւտեան Հնդկաստանի գանձերովը չէ հարբասացել Յպանիան, ըստ որում աւելի դուրս էր տալիս, քան թէ ստանումեր: Ապա թող հրաժարվինք մեր արծաթակեր յիմարութեններէց. այնուհետև չենք ունենալու պատճառ գանգատելու վատ ժամանակների վերայ, ծանր հարկերի վերայ և բաղմամբի գերզատանի վերայ. պատճառ, մի հատ յիմարութիւն պահպանել աւելի արժէ, քան թէ կրկու կրկիսայ, Գուք դուցէ թէ կարծումք, որ մի փոքր թէյ ու զահվէ, մի փոքր գինի, մի փոքր աւելի լաւ կերակուր, մի փոքր աւելի փառաւոր զգեստներ, մի փոքրիկ հացկերութիւն ժամանակ առ ժամանակ, չէին ունենալու մի մեծ հետեւեք. բայց փոքրիկ փոքրիկ հատիկներից զառնում մի սար. մի փոքրիկ ծակ ընկղմումէ մի մեծ նաւ, և ով որ անոյշ կերակուրները սիրումէ չափազանց, կարող էր ժամանակով կարօտ մնալ և ցամաք հացին: Տըխմարները տալիս են խնջոյքներ, որ ապա վայելումեն խելոյքները:

62. Գնիր այն բանը, որ քեզ հարկաւոր չէր, և ապա շուտով կը ծախես այն բանը, որ հարկաւոր էր քեզ: Այս պատճառով մտածիր մի փոքր, յառաջ քան թէ դուրս կը տայիր քօ արծաթը: Շատերը աղքատացած են նորանով միայն, որ շատ բան գնած էին թեթեւ արծաթով:

63. Հիմարութիւն էր արծաթով ապաշաուրթիւն գնել. բայց այդ բանը ամեն որ պատահումէ, Ռմանք կրումեն ոսկի իւրեանց զգեստի վերայ, բայց ոչինչ չունին իւրեանց քսակի մէջ և գնումեն պատճառներ (զարդարանք) փոխանակ շապիկ գնելու իւրեանց համար. թախիշը և մետաքսը կարող են հանգցնել կրակը կերակրանոցի մէջ. սոքա չեն կեանքի պիտոյքը և դժուար թէ նորա յարմարութիւնքը. ըստ որում նոքա զեղեցիկ էին աչքի համար, այդ պատճառով ցանկանումք դուք ունենալ նորանց: Այսպիսի և այլ տեսակ յիմարութեններով մեծատունքը հասկանումեն մութացկանութեան գաւազանը և հարկադրվումեն փոխ առնուլ նոցանից որ յառաջուց արհամարհումին ինքեանք, որ և իւրեանց աշխատելովնուով և անտեսութենով ոտքի վերայ էին պահել իւրեանց անձը. այսպիսի դիպուածների մէջ ուղիղ էր այն մտածութիւնը, թէ գուման ձգողը իւր ոտքի վերայ, աւելի բարձր է քան թէ ազնուականը իւր ծնկերի վերայ:

64. Թեթեւամտութիւնը կարծումն, ահա օր է, և կրէք գիշեր չի

դառնայ. «միշտ մի փոքր վեր կաննելով նորանից, մեծ բան չէր, բայց միշտ դուրս հաննելով և ոչ երբէք ներս դնելով, կը հասանէք տակին շուտով»։ Երբ որ աղբիւրը ցամաքած է, այն ժամանակը կիմանաք ջրի յարգը։ Այս բաները կարող էիք գիտենալ յառաջուցս թէ չը կայ մի լաւ ճանապարհ ճանաչելու արծաթի արժանաւորութիւնը, քան թէ հարկադրված լինել փոխ առնուլ. փոխ առնուլը պատճառումէ հոգս, թէ փոխառուի համար և թէ փոխատուի համար։

65. Փառաւոր զգեստներ սիրելը մի անէծքի պէս բան է մարդուս վերայ. մինչև դու կը հարցանելիք սրտիդ յօժարութիւնը, պիտոյ էր հարց ու փորձ առնել քո քսակից. պարծենալ զգեստով մի ամենեւին անամսթ մուրացկանութիւն է։ Եթէ դուք գնել էք մի փառաւոր զգեստ և հազնումէք նորան, ապա պիտոյ էր ձեզ միւս տասն այնպիսի զգեստ գնել և կրել, որ մինը չը զանազանվէր միւսից։

66. Ընկերի հեշտ էր առաջին ցանկութեանը յողմել, քան թէ բոլոր հեռեանքներին կատարումն տալ։ Կոյնքան մեծ յիմարութիւն էր աղքատի կողմից, կապիկի պէս նմանել հարստահաններին, ինչպէս այն գորտի կողմից, որ, ինչպէս ասումէ առակը, կամենումէր այնպէս մեծանալ, ինչպէս եղը։ Խոշոր նաւերը կարող են ծովի մէջ ման գալ, բայց փոքրիկ նաւակները պիտոյ է մնան ծովեզերայքումը։ Այս բոլոր յիմարութիւնքը շուտով կը պատժվին Լպարտութիւնը ճաշ է ուտում, ընկերացած փառահեղութեան հետ, բայց երկոյնական հացը ուտում, ընկերացած արհամարհութեան հետ։

67. Ընդ մարդերի մեծ պահքը կարծատե էին, որ զատկին պիտոյ է պարտք հատուցանելին։ Չեղանից մի քանիքը գուցէ թէ կարծումն, որ յաջող վիճակի մէջ էին, և մի փոքր զեղխութիւն կարող չէր մնասել նոցա։ Բայց պէտք է պահպանել ձերութեան և պակասութեան օրերի համար, ըստ որում առաւտունն արեգակը զրժուար թէ միակերպ լուսափայլէր բոլոր օրը։ Եկամուտքը անհաստատ և տարակուսական են, բայց ծախքը, հաստատ և անտարակոյս։ Ընկերի հեշտ էր երկու հնոց պատրաստել, քան թէ մինը վտտել. ուրեմն աւելի լաւ էր առանց երկոյնական հացի գնալ քնել, քան թէ պարտքի մէջ վեր կենալ քնից։

68. Այստակ արեցէք, ինչքան որ կարող էք, բայց ձեր վատակը պահպանեցէք նոյնպէս. այս է իմաստունների հրաշագործ քարը, որ ձեր բոլոր արձիճը կը փոխարկէ ոսկի։ Եթէ դուք կը գտանէք այս քարը, որ նոյնպէս ձեր բոլոր յիմարութեանների ամենակերպ բժշկական դեղն էր, ապա չէիք զանդատելու, ոչ վատ ժամանակ ների և ոչ ծանր հարկերի վերայ։ Այս խրատը է բանականութիւնը

և իմաստութիւնը, և մեր բարի պապերը առականքի ձեռով ուսուցանումն մեզ, որ ամենայն մարդ կարողանայ հասկանալ և պահել նորան: Այդու ամենայնիւ մի՛ կարծէք դուք, որ բանը վերջացաւ ձեր աշխատսիրութենով, ձեր տնտեսութենով և խոհեմութենով. սորա արդարև պատուական բաներ են, բայց ոչ առանց աստուածային օրհնութեանը: Այս պատճառով պարտական էք դուք ջերմ լինել ազօրքի մէջ, որորմասիրտ և բարեգործ լինել զէպ ի վատարող չքաւորները: Կիտք բերեցէք Յովրբ. և նա՛ աղքատացաւ, բայց շատ հարստացաւ յետոյ: Ասենք վերջապէս. Փորձութիւնը ունի մի թանգագին ուսումնարան, բայց յիմարները կամք չունին ուսանել մի այլ ուսումնարանում, և հաղիւ թէ ուսանումին գորա մը ևս: Արարի է բարի խորհուրդ տալ, բայց նորա գործադրութիւնը չէ կարելի տալ:

69. Փոքրիկ ուրախութիւնները զուարթացնումն մեր սիրտը, ինչպէս տանու հացը, միշտ առանց զըուանքի. մեծերը, ինչպէս շաքարի հացը, շուտով յտաջացնումն զըուանք:

70. Ըմենայն մեղքի մեջ գրած կայ մի պատերազմ, ինչպէս ամենայն կայծի մէջ մի հրայրեացք. պատերազմ է միայն խոսելու փողովակը և խոսելու կամարը, որոնցով մեր սրտի հառաւանքը մին մին գուրս էինք զարկում:

71. Ո՛վ, թէ ինչպէս թեթևագին էր կեանքը, միայն թէ կամենայինք ուրախ լինել և ոչ թէ ևրևել: Օտարի կարծիքը ինչքան աւելի արծաթ ու մեղք արժէ մեզ ամենայն օր, քան թէ մեր յատուկ կարծիքը:

72. Շարիւարութիւնը աւելի ամբապէս կապումէ մարդ մարդու հետ, քան թէ հեշտասիրութիւնը, ըստ որում աւելի խնդիր էր հեռի պահել վիրաւորութիւնը, քան թէ որաւ ատրժականը:

73. Ըստ երկարամիջոց խաղաղութեան ժամանակին չէ խօսում մարդը այնքան յիմարական և սուտ բաներ, ինչպէս ամենակարճ պատերազմի ժամանակին. ըստ որում սորա մէջ համարեա թէ ոչինչ ներկայ բան չը կայ, այլ միայն ահ ու դող, փախող և յոյս որ էին ապագայի քաղաքացիքը և մարդարէքը, բայց խաղաղութեան ժամանակին կայ ներկայութիւն: Այս պատճառով մի բնական բան էր, որ մեք ոչինչ բան այնպէս վատ չէինք տեսնում և չէինք պատկերացնում մեզ, ինչպէս այն բանը, որ զեռ ևս չը կար:

74. Ըմեն մարդ հաւատումէ և սուսմէ, թէ աշխարհի մէջ անցած գործերը, այսինքն անցած գործերի պատմութիւնը տալիս էր խրատ ապագայի համար: Բայց մի՛ թէ մարդու համար պակաս էր որ և իցէ անցած զնացած բան, իւր յատուկ զլիխ, կամ թէ ու-

րիշի գլխի անցքերը՝ Մի՛ թէ ամեններիս գալուստը այս տեղ երև-
կից էր, կամ թէ միւս օրից, ամեն մարդ ունէր այնքան անցքեր իւր
գլխի վերայ, որ կարող էր պարզապէս ձևակերպել իւր գալուցը .
բայց ամենայն ժամանակ, թող լինէր որը և իցէ երեքի միջից (թէ
անցելալը, թէ ներկան և թէ գալուցը), հասկանալի է միայն հնա-
րաստեղծ մտքին, և սորա համար մի և նոյն էր, ներկայից ուսանել,
թէ անցածից և կամ թէ ապագայից:

75. Պատերազմը մի ամրապնդիչ երկամանիւթ դեղ է մարդ-
կութեան համար, և մանաւանդ այն մարդերի համար որ պատերազ-
մի տակ էին, քան թէ նորա համար, որ հրամայուեալ պատերազմը:
Մի պատերազմական ընդդիմահարութիւն (զարկվիլը միմեանց) զար-
մուցանում այն զօրութիւնքը, որ մաշումը և ուտումը առօրեայ
հոգսերի կրծող առամբ, խաղաղութեան ժամանակումը քաղաքացին
փախկասէր թուլութենով սողում և անցանում զժուարութենների
միջից, և իւր անձը պահպանում վտանգի երեսից և թնդանթնների
երեսից, դուրս փորելով քարաշէն յատակը, ցածացնելով տանիքի
րարծրութիւնը և տիւնելով փախուկ թրիք և քակոր, Բայց պատե-
րազմը դուրս է դանչում անզէն քաղաքացին, միազլուխ կոխ տալու
աւելի կարող զօրութեան և անխառութեան հետ, և ամենայն բո-
պէ պահանջում մի սյրական սիրտ և մի սյրական աչք, և ամենա-
մեծ վտանգներով պահանջում ընդդէմ աւելի փոքր վտանգներին:
Բայց որովհետև աւելի ամուր քաջութիւնը յայանվում ոչ թէ ներս
վաղելու և վերայ դարկելու մէջ, այլ ամուր պահպանելու մէջ, այս
պատճառով սյրպիսի քաջութեան կարօտ էր և հասանումը այն պա-
տերազմի մէջ անզէն քաղաքացին աւելի, քան թէ զինաւորվածը.
Թողնէք այն բանը, որ նա աւելի դանձը և մտաւոր մարդիկ ու-
նէր կորուսանելու և պաշտպանելու քան թէ սա: Եթէ ուղիղ է մեր
ասածը, ապա պիտոյ է, որ պատերազմը գալուց ժամանակների հա-
մար աւելի ճշմարիտ տղամարդեր կրթէր և յետ թողուր, և նմա-
նէր այն Աւելու՛մ հրարուզիս սարին, որի մոխրափսիսութեններից յե-
տոյ (և պատերազմը, ինչպէս գիտենք դուրս է փսիսում բաւական
մոխիր, տուն և մարդ ջարդուխշուր առնելով) առատապէս աճումն
և կանաչումն այն բուսականքը, որ յառաջուց խեղդված էին: Եւ
ինչ բան աւելի ցանկալի էր մեզ ապագայի համար քան թէ քաջ
և կտրիչ տղամարդեր:

76. Մի միտքմարական տեսիլք էր, որ բնութիւնը բոլոր մեծ
քաջագործ մարդերին — սխեւալ Ալէքսանդրից և Աեսարից մինչև Կա-
րոլա մեծը և Գրիգորիկոս երկրորդը — որպէս մի վերարուժական սպե-

դանի ազգերի արիւնշաղախ սրտերի համար ընկերակից էր տուած գիտութեան սէրը և եռանդը նոցա քանդող ու կործանող ճանապարհի վերայ: Գիտութիւնքը, երբ որ նոցա լոյսը ընկնում և մանաւանդ թէ ընդարձակ աշխարհների վերայ, պահպանում են աշխ. զօրութիւնք, որ ոչ մի ժամանակ չեն թողում, որ կորէր ճշմարիտ ազատութիւնը: Մի մեծ լոյս վերջապէս թանձրանում և գտնում է ջնջման թիւն, որ մարդկութիւնը յղացուցանում կենդանութենով և պարզեում է նորան վերանորոգութիւն:

77. Ինչքան բարբարոս վարք ու բարք, ինչքան պիղծ մոլորութիւններ մարդկութեան մէջ չեն հալածվել վերջապէս գիտութեան լուսովը, սխալ քրմական մարդաղոհութենից մինչև վաճառականների մարդաղոհութիւնը: Ահա գիտութեան լոյսն էր, որ նոյն խկ Անդլիացոց մէջ լուսաւոր մարդը վայր գլորից վաճառական մարդու բռնաւորութիւնը և այդպէս վերացրեց այն խայտառակ առուուրբը ծառայացրած մարդերի կեանքով:

78. Բողոքարգնաց մարդը, որի հանգստարանի վերայ ատելութիւնը, նախանձը և բամբասանքը կարող էին այժմ փշեր ցանել, դեռ ևս հետի էր իւր նպատակից, որովհետև դեռ ևս մարդու իշխանութեան տակ էր: Այլ որ մտեցած էր իւր նպատակին, նա լուռ էր պատասխանատուութիւնը նոցա ազադակի մէջ. բայց ով որ հասած էր նորան, չէ լսում աւելի այդ աղտոյակի ձայնը:

79. Ինչպէս նա միայն զգում է հանգստութեան յարգը, որ իւր օրական գործը իւր երեսի քրտինքով և իւր հոգու զօրութիւնքը լարելով աւարտել է, նշնպէս, իւր կենդանութեան երկկոյն զգում է այն վերին երանութիւնը, որ պարզեում է առաքինութիւնը, նա միայն, որ դորա համար կոխ ու պատերազմ է տուել:

80. Բնարատ բարեպաշտութիւնը աշխարհագէտ մարդու մէջ (որ սակաւ կը պատահի միասին) մի այնպիսի զօրաւոր զէնք է ընդդէմ խորամանկութեան և խաբէութեան, որ համարեան թէ կամեի ասել, թէ դեռ ևս չէ նա բոլորովին անբարտ, եթէ յարժիվում է խորամանկութենից, եթէ խարվում է նա և ունայն խստամունքով գրավում է դէպ ի երկմիտ բաներ: Եւ մտածում, թէ նա մի այնպիսի լուսափայլ հայելի ներկայացնում է մեր սրտի մէջ, որ անբարտ բարեպաշտը, խորամանկ մոլորեցուցչի թունաւոր շունչը այս հայելու երեսի վերայ զգում է իսկոյն, երբ որ մոլորեցուցիչը շնչում է հայելու վերայ, այսինքն իւր առաջարկութիւնը հնարագիտութենով յայտնում, որ հասանէ իւր թագուռ և ծածուկ նպատակին:

81. Երբ որ ևս առաջին անգամը տեսայ, որ մի օդաքնաց բար-

ծրանալով կախվեցաւ վերին դատարկ օդերի մէջ, և ապա իմ հոգու թևերովը հետևումէի նորան, յանկարծ մտածեցի ես այն խորին հանդարտութիւնը, որ ընդունումը իւր մէջ այն անհանգիստ, աղմուկաբար, բայց պոժմ երկրից բաժանված և այս ահագին դատարկատեսիլ օդածովի մէջ մենակ ու մոլորված լողացող հողածին մարդը: Այո, խաղաղ լուծիւնը պիտոյ է լինէր այնպէս զարհուրեցուցիչ, երկրպագից և յետոյ ուրախ վսեմական, որ մի այդպիսի մարդ, եթէ չէր ամենեին զգայազուրկ, մարմնից բաժանվելու նախաճաշակը յիւրաւի զգալու էր մի այնպիսի բոլորամասն վսեմականութեամբ, որ մէք, հոգիանալով երանաւէտ ապագայի յուսովը, գուշակումնք մտաւորաբար:

82. Հատերը գանգատումն մարդկային ընկերութեան վերայ և մեռանումն այդ գանգատներովը, առանց մտածելու կամ թէ քնննած լինելու, թէ այս մարդկային ընկերութիւնը մի օրի մէջ աւելի լաւութիւն է արած նոցա, քան թէ սոքա իւրեանց բոլոր կեանքումը: Բարձր և սաստիկ գանգատողքը նոքա են, որ նորա շնորհովը ապրել են. բայց ամենից բարձրածոյն և ամենից սաստիկ գանգատողքը նոքա են, որ նորան փնասած են:

83. Ընտանի զօրաւոր, առաւել ազգու և առաւել անյաղթելի է պարտաւորութեան (մեղապարտութեան) զարկուածը սրտի վերայ. այս բոպէումը թուլանումէ, կապումէ ամենից համարձակներէ, ամենից առողջների կարողութիւնը, և նա, որին հանդիպել է այդ զարկուածը, վայր է կործանվում այն անկաշռուելի դատաւորի առաջը, որովհետեւ այս դատաւորը ինքն է իւր համար Այծմակներ էին, որ գալիս են մութ անտեսանելի աշխարհից, որոնց երեսից շեն կարող պաշտպանել ոչինչ շանթապահ գործիք: Եւ եթէ որտեղ որ լուսմենք, կայծակները որ տեսանումենք, մաքրումն նիւթական աշխարհը, ապա մի թէ բարոյական աշխարհը, առանց այս փոթորիկների որ անտեսանելի են մեզ, որ և զգումէ նա միայն, որի մէջ բարձրացած էին նոքա, չէր վաղուց ամենեին ապականված և ոչնչացած:

84. Ընդունակ լինել ուրախութեան և ցաւի, այդ բանը տընկած է մեր բնութեան մէջ, և ինչպէս ճշմարտութիւնը և առաքինութիւնը պիտոյ է լինին մեր նպատակը, նմանապէս պիտոյ է լինի և երանութիւնը: Արօնը ամենեին չը դատապարտելով մեր կարօտութիւնը զէպի այդ, ցուցանումէ միայն ուղիղ ճանապարհը, որանով պիտոյ էր լցուցանել այդ կարօտութիւնը, և խոստանումէ նոցա, որ չեն մոլորվում ուղիղ ճանապարհից, թէ այն աշխարհի երանութիւնը պիտոյ է նոցա համար յառաջուց սկսանի երկրի վերայ: Թող

խնդան և ուրախ լինին արգարքը, թող ճաշակեն և տեսանեն երկիրաճքը թէ ինչպէս քաղցր է Տէրը, թէ ինչպէս գթած է նոցա վերայ, որ յոյս ունին զէպ ի նա:

85. Չը տեսանել, բայց հաւատալ, թող այս բանը գայթակղութիւն և յիմարութիւն երևի մարդկային մեծամտութեանը. այդու ամենայնիւ հաւատալը առանց տեսութեան, էր իսկական տպացոյց այն երևալական երկիրաճ սրտին, որ կարող է արդարև հաստատուն մնալ և իմացականութեան ամենավերին կատարելութեան հետ միասին: Պատճառ, իւր գիտութեան չափ ու սահմանը ճանաչել, իմաստութիւն է, և իւր անձը հետի պահել այն յիմար մեծամտութենից, որպէս թէ կարելի էր Աստուածութեան խորքը քննել և ճանաչել, այդ բանը իմացականութիւն է:

86. Բարեկամութիւնը աւելի պատուական է, քան թէ կոնանց սէրը: Սէրը առաւօտեան ստուերն է, որ ամենայն բոպէ աւելի փոքրանումէ. բայց բարեկամութիւնը է այն երեկոյեան ստուերը. սա միշտ աճումէ մինչև կենդանութեան արևը կը մտանէ:

87. Իմաստունը լուում, ինչ տեղ խօսելը օգտակար չէր և ոչ հարկաւոր. և անյայտութիւնը պաշտպանումէ նորան: Աւնայնասէրը միայն կատաղութեամբ դուրս է պատառում ճշմարտութիւնը. նա կամենումէ պանծալ նորանով, բայց ոչ, օգուտ ընել: Արշալոյսը նոյնպէս լոյս է, ինչպէս արևը կէտօրին: Մի թէ կամենումես դու նորան, որ ստացել էր իւր տեսութիւնը, իսկոյն տանել և կանգնեցնել միջօրեական արևի հանդէպ. դա կը կուրացնէր նորան: Արշալոյսը օգտակար է նորան. ամենայն զար դուրս է հանում իւր մեծամեծ տղամարդերը, և սըքս այն պատճառով մեծ տղամարդեր էին, ըստ որում տալիս էին այն լոյսը, որ պատշաճ էր նոցա ժամանակին:

88. Սրտի բարութիւնքը ստանալի են ամենայն մահկանացուի համար. ամենայն մարդ կարող է ճարել իւր համար հոգեղէն բարութիւնքը, որ է գործադրութիւն օրէնքի, բանականութեան և խղճմտանքի: Նա կարող էր իւր խաղաղութեան մէջ լծադուր լինել և իմաստութեամբ կառավարել իւր սրտի յոժարութիւնքը:

89. Ինական ձգտողութիւնը խղճմտանքի և ներքին ամօթը շարբանից, լաւի պահապան հրեշտակներն են: Առանց խոնարհամտութեան մարդս մի մշտասուտ բան է:

90. Թէպէտ շատ փոքր են արդարագնաց մարդիկը, այնու ամենայնիւ մի արդարագնաց մարդու կարծիք, բանականութեան կշռի մէջ, աւելի ծանր է քան թէ միլիոնաւոր յիմարների և արատաւորների հաւանութիւնը: Մի հատ արժանաւոր տղամարդի հաւանու-

Թիւն ոչ թէ միայն հաստատութիւն, մտիթարութիւն և վարձատրութիւն էր իմ սրտիս համար, այլև այժմ քաղցր ակնկալութիւն, թէ պատուելի կը լինէի ամենների աչքումը, որ հաւասար էին նորանս: Բոլոր արդարապաշտ մարդիկը ունին միակերպ սիրո և միպէս զգացողութիւն ազնիւ բանի համար, ինչպէս որ բոլորեքեան մի և նոյն կանոնով կշռումն լաւը, Բանադէտ մարդու հաւանութիւնը է որպէս թէ խօսողական փողովակի սաստկացրած ձայնը, որ աւելի հետի է հասանում, քան թէ յիմար բաղմութեան բարձր աղաղակը:

91. Կոնարհամտութեամբ և սիրով սրատեսութիւն ստացած, ուշադիր քննութեամբ կարող էինք մեր եղբայրակիցների մը շատ տեսակ զգացողութիւններ նկատել, որ յառաջուց թվումէր մեզ թէ պակաս էին նոցա:

92. Մարդու տհաճութեան որպէս և հաճութեան մի մեծ մասը ունի իւր արմատը այն կշռադատութիւնների մը, որ ամեն մինը գործումէ միտի մտածմունքի վերայ, մէք ամենեքեանքս ուրախանումենք այն գովասանութեան վերայ, որ չենք լուսմ ինքներս, և վերաւորվումենք այն արհամարհութեանից որ մէք չենք տեսնում:

93. Ըն յաջողութենովը, որ տալիս է անարգելք համարձակութիւնը իւր հիմնական կանոնների մը, աշխարհս կը կործանվէր ամբարիշտ մարդերի միարանութենից, եթէ նորա, որ երկար ժամանակ Կրիստոսի հետ էին դաւաճան գործերի մը, վերջումը չը սկսանէին նոյնպէս անհաստատարիմ լինել Կրիստոսի:

94. Ըմուսնութիւնը ամենայն բարեշինութեան սկիզբն ու ծայրն է, Նա մեղմացնումէ կոպտարարոյութիւնը, նորանով առաւել կըրթած մարդը ստանումէ աւելի պատշաճաւոր հանդէս իւր մեղմութիւնը ապացուցանելու համար: Անբակտելի պիտոյ է լինի ամուսնութիւնը, ըստ որում այնքան բարեմասնութիւնք է պարգևում նա, որ միւս հաստակոտոր անբաղդութիւնքը ոչինչ էին, համեմատելով նոցա: Եւ ինչ տեղիք կար խօսելու վատարազգութեան վերայ: Անհամբերութիւն էր այն, որ ժամանակ առ ժամանակ գալիս է մարդու վերայ և տալիս է նորան մտածել, որպէս թէ անբաղդ էր նա: Թող անց կենայ այդ որպէն, ապա երանի կը տայիր քեզ, որ մի երկարատե կապակցութիւն հաստատապէս կայ զեւ ևս: Բաժանվիլ իւր ամուսնուցը չը կայ ոչինչ բաւական պատճառ. մարդկային վիճակք ոյժքան հարուստ է դառն ու քաղցր օրերով, որ չէ կարելի չափել ու կշռել թէ երկու ամուսինք ինչքան պարտական էին լինում միմեանց: Սա մի անվերջանալի պարտականութիւն էր, որ կարելի է հաստուցանել յաւիտենականութենով միայն:

95. Պէտք է ծանօթ լինել այս աշխարհի տեսակ տեսակ տառապանքներին, որ կարողանայիր կարեկից լինել քո անբաղդ ընկերի ցաւերին, ինչ տեղ համեստ աղքատը յոգոց է հանում ծածկապէս, չէ համարձակում դուրս երևել և օգնութիւն խնդրել. ինչ տեղ ձախորդութիւնքը գետնին են զարկում աշխատասէր տղամարդը, այն տղամարդը, որ մի ժամանակ տեսած էր առաւել քաղցր օրեր. ինչ տեղ մի բաղմամբիւ պատուելի գերդաստան իւր բոլոր աշխատութիւններով, իւր ձեռքերի վաստակովը չէր կարող այնքան ստանալ, որ պահպանէր իւր անձը սովի, մերկութեան և հիւանդութեան երեսից. ինչ տեղ կոշտ մահճի մէջ, դիշերը անբուն և հեծեծելով ամօթխած արտասուքներ զլորումէին կցած ձեռքերի վերայ. այն տեղ գնա դու, մարդասէր բարեգործ, այն տեղ թող միջամուխ լինի քո հայեցուածքը, այն տեղ կարող ես դու գործ դնել քո արծաթը և աւելորդը այն պարգևներին, որ յանձնել է քեզ Արարիչը, և դարձնով կարող ես դու այնպիսի մեծ տոկոսիք ստանալ, որ ոչինչ սեղանաւոր (սարբաֆ) երկրի վերայ չէ կարող խոտանալ քեզ:

96. Կարգերի առաւել մեծ մասը կարեկից են միայն լուռ ցաւին, բայց զգումն բարձրաձայն գանդատներից, գուցէ այն պատճառով, որ սոքա իրեր թէ կամենումին հարկադրանքով մասնակից կացուցանել ուրիշը իւրեանց ցաւերին:

97. Կեր օրերումը, ցաւելի է ստել, թէ մի սակաւագիտ բան չէր, տեսանել այնպիսի զաւակներ, որ անհօգ էին իւրեանց ծնողների մասին, կամ թէ անազնիւ կերպով վարվումին նոցա հետ: Պատանիքը տեսանումն իւրեանց հարբը ոչ ըստ բաւկանին խնստուն, խօսքի տեղեակ, լուսաւոր. աղջիկը ձանձրանումէ իւր պառաւմօր ընկերակցութենից, և մոռանումէ, թէ քանի՜ տաղտկալի ժամեր այս մայրը ունեցած է թէ նորա օրօրոցի մօտ, թէ խնամ տանելով նորան վտանգաւոր հիւանդութենների մէջ, կամ թէ այն շնչին աղտեղի գործակատարութենների մէջ. նա մոռանումէ, թէ այդ մայրը իւր կեանքի ամենագեղեցիկ տարիների մէջ քանի՜ քանի՜ ուրախութենից հրաժարված է, որ հոգաբարձու լինի այն փոքրիկ զգուշի մանուկի համար, որ գուցէ թէ առանց այդ հոգաբարձութեանը չէր լինելու կենդանի: Երբխաչքը շուտով մոռանումն, թէ քանի՜ պատուական ժամեր իւրեանց խլացուցիչ աղաղակովը աւերել էին իւրեանց ծնողների համար, քանի՜ անբուն դիշերներ պատրաստել էին այն խնամատար հօրը, որ իւր ամեն զօրութիւնքը գործ էր դնում, իւրայինների պիտոյքը ձեռք բերելու համար: Եթէ երբխաչքը, պատճառ ևս ունէին ամաւելու իւրեանց ծնողների տկարութեններից, այս

և արամներինց, այդու ամենայնիւ չէր պիտոյ նոցա, արտաքին կենցաղափարութեան մէջ անտես առնել այն պատիւ ու պատկառանքը, որ զանազան պատճառներով պարտական էին ցուցանել նոցա :

98. Մարդս, մանկութենից սկսեալ, ամենեւին անմասն լինելով այն ամենայն բանից, որ պատկանումէ փառաշնորհութեանը և բարեկեցութեանը, բայց յետոյ առաջին անգամը տեսանելով, թէ ունի այդ բանը և կարող էր ցոյց տալ ուրիշներին, այդ կը պատճառէր նորան մեծ ուրախութիւն. բայց հարիւրերորդ անգամը տեսանել ու վայելել այդ ուրախութիւնը, այնքան մի շնչին և սովորական բան է, որ կարելի է շատ անբաղդ լինել դորանով ևս : Այս պատճառով, այդ բարութեանն բերք բերելը, յաջողութիւնը այն առաջարկութեանն էր, որ արած էին այն բարութիւնքը բազմապատկելու համար, էր մի ճշմարիտ և մեծ բաղդաւորութիւն, բայց ունենալ ու վայելել նորանց մի շատ փոքր բաղդաւորութիւն էր : Այդ բոլոր ուրախութիւնքը փոքր ի շատէ այնպէս են, որպէս ուտելու և ըմպելու վայելչութիւնքը, Չէ՛ կարելի աւելի ուտել, քան թէ հարկաւոր էր յագնեալու համար. և ուտելու քաղցրութիւնը, թէպէտ և շատ լաւ էր ակործակը, չէ շատ երկարատև : Բայց երբ որ յագնեար, պիտոյ էր քեզ ուրիշ վայելչութիւնք որոնել, և եթէ սոքա չէին գտանելի իմացական բաների մէջ, ապա որ միւս տեղերում պիտոյ էր գտանել նորանց :

99. Մարդկային ազգի կատարելութեան համար առհասարակ օգտակար էր, որ գոնեայ ամենայն առաքինութեան համար մի ջոկ և առանձին հանդէս, մի յատուկ վարժարան կարգած լինէր, որի մէջ, թէև շատ անգամ առանց սահմանի ու նպատակի, կարող էր կրթութիւլ առաքինութիւնը : Բայց այդ բանը թոյլ տալու չէր, որ մի առաքինութիւն անհետանար ամենեւին. դորանով կարող էին ժամանակ առ ժամանակ գերազանց մարդիկ պատրաստուիլ, որ իւրեանց վիճակի առաքինութիւնը կապակցելով ընդհանրականի հետ, կը պատկերացնեն մարդկեղէն պատուականութեան ամենավերին գաղափարքը : Յասնաւոր կեանքը է դպրոց առաքինութեան, քաղաքական կառավարութիւնը է դպրոց խոհանոցութեան, լուսութեան և մարդաճանաչութեան. պատերազմը է դպրոց քաջարտութեան, վաճառականութիւնը ուսումնարան կարգի և ճիշդ գործակատարութեան : Ամենայն պաշտօն, ամենայն արուեստ, ամենայն դրութիւն մարդկային կեանքի մէջ ունի անտարակոյս իւր յատուկ առաքինութիւնը, և առանց սոցա չէր կարող կեանքը ոչ հաստատ մնալ և ոչ իւր նպատակին հասանել, ուրմն և սորա առաւելապէս պատուելի, պահանջելի և գործա-

գրելի էին: Այսպէս, բոլոր առաքինութիւնքը անկորուստ կը մնային երկրի վերայ. նոքա ոչինչ տեղ միաւորված չեն մի հաս մարդու մէջ, բայց ցանուցիր ներկայ են, և միք կարող ենք փոքր ի շատէ յուսալ, թէ միանգամ գալոց է այն բաղդաւոր ժամանակը, երբ կը միաւորվէին զոքա:

100. Ընդ առաջին մարդը որ տնկեց կամ սերմանեց մի բան. ջար, արծակ քայլափոխով մտնեցաւ հողի կայլուածին: Նա մի և նոյն ժամանակին իւր եղբորնեքի իմացականութեան համար բացեց մի անչափելի ասպարէզ աշխատսիրութեան և մի բաղդաւոր հիմք գրեց, որի վերայ կարող էր լուսաւորութիւնը և բարբերի մեղմագործութիւնը աւելի յառաջագէտ լինել: Ինչպէս երևումէ, յիրաւի, շատ պատուական աշխարհներ մէջ ևս, երկար միջոց տեւած է, մինչև մարդս հասաւ այս բարեշինութեանը: Արմանելու և տնկելու գիտը պահանջումէ ահա բաւական շատ հնարագիտութիւն. հարկաւոր էր բուսականների աճելու և բազմանալու մասին տեսակ տեսակ նկատողութիւնք ժողովել և ուսած լինել արդէն, համբերութեամբ սպասել պայտջային և միաւորել տեսակ տեսակ հնարներ մի ընդհանուր վախճանական նպատակի համար: Այս բոլոր յառաջադիմութիւնքը անպատճառ պիտոյ է կամաց կամաց լինէին: Երբ որ երկրագործութիւնք փոքր ի շատէ յառաջացած էր, մարդկային ընկերութիւնը և նոյն իսկ երկիրը պիտոյ է հետ ղհետէ ամենեւին այլ կերպարանք ստանային. այնուհետև սկսեց մարդը իւր վարուցանքը համարել իւր բարեկեցութեան հիմք: Առանց բոլորովին հրաժարվելու թափառական կեանքից, չէր կարող մարդը վայելել այն ուրախութիւնքը, որ խոստանումէր նորան մի առաւել մեծաջան աշխատասիրութիւն: Սկզահանութիւնը որ բոստ օրէ աւելի հաստատվեցաւ և փոխադարձ օգնութեան շահաւետութիւնքը օրէ օր զգալի դարձան: Մինի ղորութիւնը պիտանի էր միւսի տկարութեանը, մինի աջողակութիւնը փոխարինումէր առատապէս միւսի անփորձութիւնը: Կեանքի պիտոյնեքը բաղմանալով, հետ ղհետէ աւելի մեղմացան կոպիտ ձգտողութիւնքը և զանազան հանդէսներ բացվեցան հոգեղէն գործականութեան համար. բացվեցան մարդու աչքերը, և սոքա զգացին բռնակալութեան և հարստահարութեան հետեւեքը, և մի օգտակար կախողութեամբ մինը միւսից, աւելի մտնեցան միմեանց մարդիկ, աղքեր և ցեղեր, ինչքան որ հնարագիտ հոգին, աշխատասիրութիւնը և վաստակասիրութիւնը ծաւալվեցան և զօրացան:

101. Բարի չէ, որ մարդս միայն լինի, ձայն է տալիս բնութիւնը և աստուածաշունչ ղիրքը: Աղամբ ընդունակ է ամենայն կա-

տարեւութենների, բայց դորանով զեռ ևս հասած չէր իւր ստեղծագործութեան նպատակին. նորան պակաս է զեռ ևս այն օրհասկանք, որի հետ շատ մտա զուգաւորվելով պիտոյ է հասանէ նա այն վախճանին որի համար սահմանած է նա: Բոլոր բնութեան մէջ, որ կողմ ևս նայումք նա, ի զուր է որոնում իւր սրտի ցանկացածը: Նորա սիրտը լի է զգացողութեներով, ամենայն բան նորա շրջակայքումը զարթեցնումք նորա ուշադրութիւնը, ամենայն նոր հայեցումածք նոր ի նորոյ զմայելեցնումք նորա հոգին, մի ծածուկ ձգտողութիւն ստիպումք նորան իւր զգացողութիւնքը յայտնել միտին, բայց ամենայն ինչ անլուր ու անխօս է նորա համար: Արամը իւր սրտի մէջ զգումք մի քաղցր ձգտողութիւն զէպ ի սէր և բարեկամութիւն, բայց ոչինչ տեղից պատասխան չը կայ. նա զգումք իւր բնութեան արժանաւորութիւնը, բայց նորա շրջապատի բոլոր բաները շատ ցած էին. նա ոչինչ տեղ չէ գտնում այն էսկը, որին կարող էր հասկացնել իւր սրտի զգացողութիւնքը: Նորա Արարիչը յանձնել է նորան բոլոր բնութիւնը. այնու ամենայնիւ տխուր ու անմխիթար է նա: Արգարե Արարիչը շատ զեղեցիկ զարդարել է դրախտը, բայց ինչ օգուտ Ազամին, եթէ նա չունի մի ընկեր, որին կարող էր յայտնել իւր սրտի զգացողութիւնքը: Ազամը աչքը դէպ ի վեր և բարձրացնում, և ահա մի հրաշալի հայեցում. նա տեսնումք իւր պատկերը. ո՞վ անպատմելի, նորահրաշ զեղեցկութիւն. այ՞ իւր ցանկալին է սա, նորա սիրտը վկայութիւն է տալիս այս մասին, ևւայի քնքուշ հայեցոցքը հաւատացնումք նորան, թէ իւր փախազը կատարվելու է, և զբեխառնումք նորան: Այնուհետեւ Ազամը դառնումք մարդ, զգումք իւր անձը որպէս կատարելապէս երջանիկ արարած, որին Արարչի գութը պարգևել է այդքան զերազանցութիւն: Եւ մի և նոյն ժամանակին կատարվեցաւ ահա ստեղծագործութեան բոլոր խորհուրդը: Ամենայն ինչ բարի է. այժմ ստացաւ բնութիւնը իւր զուգապատշաճ կարգը և ամենայն բան պատրաստ է նորա տեղական կատարելութեան համար. պատճառ, բանական ընկերութեան ընդունակութիւնը կայ, և այս հիմքի վերայ հաստատած է մարդու կատարելութիւնը, և այն կապը, որ պիտոյ է պահպանէ նորան, ծոյն ինքն Արարչի ձեռքով կցած է, այնպէս կցած, որ մարդկութեան յառաջագիմութեան հետ միասին օր քան զօր ամրանումք, պնդանումք և հասարակվումք:

102. Նշմարիտ այրական զօրութեան անտարակոյս նշանը է այն իշխանութիւնը, որ մեք ունինք յատկապէս մեր վերայ: Տղամարդը չէ պիտոյ լինի և ոչ իւր սեփական ստրուկը, չէ պիտոյ ծա-

սայանայ իւր յատուկ սովորութեններին և իւր ակտերին: Այն իշխանութիւնը, որ մէք ունինք միւս բաների վերայ, ունինք միայն նորանով, որ իշխան ենք յատկապէս մեր վերայ, որ մէք այն սպաւորութիւնքը, որ այն բաները ներգործումն մեր վերայ, ինքներա կարող ենք սահմանադրել, չարի տակ զնել և կերպաւորել, որ մէք կարող ենք աղատ կամբով կառավարել այն պատկերացոյցքը որ նորա տալիս են մեզ, այն դպացողութիւնքը և ցանկութիւնքը որ նորա զարթուցանումն մեր մէջ: Ով որ իշխան չէ իւր անձի վերայ, նա ստորագրած է օտարի իշխանութեանը. բուն հայերէն ասեմ, ով որ չէ կարող կառավարել իւր դուխը, նա պիտոյ է լինի ուրիշի ծառայ. հասկացիր այս բանը, ինչպէս մի մարդու, նոյնպէս և մի բոլոր ազգի համար: Ազգիսի մարդը, կամ ազգը կարող էր փոքր բան, լծկէտ և կրկնապատիկ լինէր նորա զօրութիւնը: Պատահական և արտաքին բաները կը հրամայեն նորան, ինչպէս հաճոյ էր նոցա: Այս է մարդու ճշմարիտ զօրութիւնը, որ նա օրէնսդիր լինի իւր վերայ յատկապէս, որ նա չը լինի այնպէս, որպէս կամք չունէր լինելու, այլ լինի այնպէս, ինչպէս նա պարտ ու պատշաճ էր ծանաչում: Կատարեալ մարդը ոչինչ բանից կիս չէ, եթէ ոչ, իւր սրտի վկայութենից. նա չէ կրում իւր մէջ ոչինչ բան, և ոչինչ բանի անձնատուր չէ, եթէ ոչ այն բանին, որ համաձայն էր իւր սրտի վկայութեանը. նա լծոյլ չի տայ, որ քարոյն և տանի նորան մի բան, որի վերայ չէր մտածել և չէր տուել իւր հաւանութիւնը: Ոչինչ մարմնաւոր սահմանութիւն չէ խանգարում նորա սիրտը, ոչինչ սրտնեղութիւն չէ պղտորում նորա համար այն լոյսը, որի տակ բննելով ծանաչում և նա բաների որպիսութիւնը: Ոչինչ արմատացած սխալ նախակարծիք չէ սահմանում նորա դատողութիւնը: Նա կարող է հրաժարվիլ ամենայն գործից և ուրախութենից, նա կարող է աղատակամ ընտրել այն գործը, որ ծանր էր, կամ լծէ ցուալից ևս էր: Նա ոչ լծէ միայն կամք ունի, նորա կամքը ամենայն տեղ յաղթող է և ամենայն բան կը ստորագրէ իւրեան:

103. Մի արբայական տղամարդ էր նա, որ ոչինչ բանի առաջ և չէր խոնարհչում, եթէ ոչ, գեղեցիկ և աստուածեղէն բանի առաջ. որի ծունրը խոնարհչեցնումը միայն ջերմանալովութիւնը:

104. Մի վտակցի միայնութենից. նա մի անվաս բան է, ինչպէս լուանի յատակ փայլողութիւնը, որի արծաթագոյն ճառագայթները անաստուած մարդու ապարանքումը պատկերացնումն զժոխային տեսիլներ, բայց երկիւղած մարդու խրճիթի մէջ, ուրախագէտ և բիկնային հրեշտակներ:

105. Ինչ կորող չէ մարդս. նա, որի համար երկիրը պիտոյ է բանայ իւր խոր երակները, որ նաւարկելով անցանում օդի տարածութիւնքը, որ աշխարհապատ ծովի ջաղջատող ալիքների ընդդէմ ամբարտակներ (դէմ կենող խախաններ) է կառուցանում, որ այն և կրակի ուտող մաշող թոյնը սանձահարել է, և փնջելով նորան խաղաղական մոմի վերայ շինել է նորան իւր գիշերների հանդարտ ընկերակիցը: Բայց դու, ո՞վ իմ սիրելի, մի պայծառ գիշերի մէջ նայիր միանգամ արարչագործութեան անդնդքի ներսը, և յետոյ պատասխան տուր ինձ, արդեօք մեռում մարդը այնպէս մեծ, ինչպէս յառաջուց երևումք:

106. Ըմենայն վտանգ խոստովանում է իւր վերայ մի արքայական հրամայող. նորա անունը քաջարտութիւն է:

107. Ըյն ինչ բան է որ երբեմն տալիս է սրտին այնքան քաջութիւն. այն ինչ բան է որ տալիս է նորան այնպիսի մի երկնային խաղաղութիւն, երբ որ մօտ էր մի անհանգստութիւն, որ երկիրը էր բերում ուրիշների վերայ. այդ ինչ բան է որ այնպէս մշտընջեանոր հանդարտութիւն է հրաշագործում նորա չորս կողմը, երբ որ պիտոյ է վերայ վաղէին կեանքի փոթորիկքը. այն հանդարտութիւնը որ միայն սակաւթիւ մարդերի սեփականութիւնն էր. արդեօք ինչ է, որ մարդուս սիրտը ազատում է ցաւից և տալիս է նորան այնպիսի զուարթ դէմք, ինչպէս մի ուրախ կանաչադաշտ, գարնան ժամանակին: Այդ բանը Ընմեղութիւնն է:

108. Ըւելի մօտ և աւելի խոր տեսանումներ առանձնութեան մէջ այն աչքը, որ տեսանում մեզ ամեններս: Ըմենայն տեղ ներկայ, ինչ տեղ շրջակայքը լուռ էին ամենին, ներգործում այս բարձր մտածութիւնը, այս քաղցր, մաքուր և երանելի զգացողութիւնը, թէ Ըստուած տեսանում և շրջապատում մեզ, թագաւորում մեր վերայ և մեր բոլոր շրջակայքը կառավարում իւր կարողութեամբ և զթութեամբ: Ըմենայն տեղ տեսանումներ Ըստուած մեր առանձնութեան մէջ: Այդպիսի սուրբ հանդարտութեան մէջ չքանում են բոլոր անաղին մտածութիւնքը, բոլոր ցած զբաղմունքը և հոգսերը:

109. Ըւ հոգու համար մի առողջարար բալասան է քունը. նա ձգում մի վարագոյր մեր ցաւերի պատկերի վերայ, և մի ժամ աւելի երկար մոռանալ իւր վատարազդութիւնը, փոքր օգուտ չէ:

110. Ըստուածահաճոյ գնացք ունենալ, ահա՛ ճշմարիտ աստուածապաշտութիւնը: Այս պատճառով մի անարժան բան է, եթէ մարդիկ եկեղեցի գնալով և գոռալով կարծում են, թէ կարող էին արքայութիւն գնալ, բայց չեն յստակում և չեն ուղղում իւրեանց

սիրտը, այլ շարութիւն են գործում իւրեանց տների մէջ, Մեր աս-
ճարբը չեն քար ու փայտ, այլ մեր ինքներս են Աստուծոյ տաճարը.
մեր սիրտն է այն բանը, որ պիտոյ է աղօթէ, և նորա մէջ պիտոյ
է պաշտենք Աստուած: Այդու ամենայնիւ, գեղեցիկ և քաղցր բան
էր, ջերմեռանդ և երկիրզած սրտերի հետ միասին լինել այն տեղ,
ուր օրհնումներ և փառարանումներ Աստուած. այս պատճառով, զու-
պիտոյ է լինիս մի շատ անզգամ մարդ, եթէ այդպիսի պաշտօն չես
մատուցանում Աստուծուն: Միայն թէ չէ պիտոյ քեզ մտածել, թէ
բաւական էր եկեղեցի գնալ. բայց մեր այնպէս ենք մտածում, թէ
օգտակար ու փրկաւէտ էր յաճախ գնալ եկեղեցի. պատճառ, այն տեղ
քարոզումէ աստուածային բանը և ինքը Քրիստոս ասել է. Ուր երկու-
կամ երեք կը ժողովվէին իմ անունով, անդ եմ և ես նոցա մէջ:
Սորա համար պարտական ենք միշտ զգուշանալ, որ չը ծուլանայինք,
չը թուլանայինք եկեղեցի գնալու մէջ, ինչպէս այն անպիտան կե-
րած ու կշտացած հոգիքը որ համարձակվումեն մտածել, թէ նոքա
շատ լաւ և աւելի լաւ տեղեակ էին Աստուծոյ բանին, քան թէ կա-
րելի էր նոցա քարոզել: Գիցուք, թէ ճշմարիտ էր, որ զու քաջ
տեղեակ էիր այդ բանին, և այնպէս քաջ, ինչպէս ինքը Քրիստոս,
այնու ամենայնիւ գիտես դու, որ և նա գնումէր տաճար աղօթելու
և իւր աշակերտներին հետ պաշտելու Աստուծոյ բանը: Ուրեմն պի-
տոյ է քեզ երբէք չը ձանձրանալ այդ գործի մէջ, ըստ որում զա-
հարկաւոր է քեզ ընդդէմ սատանայի և նորա փորձութիւններին:

111. Ամենու՞մես իմանալ, թէ քո կերած հացը որպիսի պար-
գե է ամենարարձրեալ Տիրոջից, ապա մտածիր թէ քանի՞ քանի՞
մարդիկ և անասունք, ինչքան արևի փայլողութիւն, ինչքան փո-
թորիկ և մրրիկ հարկաւոր էին, մինչև քո կերակուրը հասկ կապեց,
հասունացաւ, հնձվեցաւ և մանրվեցաւ: Եթէ միայն մարդու ձեռքով
յառաջանային այդ բոլոր պատրաստութիւնքը, ապա սոված կը մնայ-
իր դու: Ամենայն ցօղի շիթ որ գոհարի պէս փայլումէր դուրս ծլած
սերմի փոքրիկ բողբոջի վերայ, այնքան ճիշդ չափով, ինչպէս արև-
գալի փայլողութիւնը, գործակից էր քո հացի բուսանելուն և աճե-
լուն: Արար՞ղ ես զու շնորհակալ լինել, ինչպէս արժան է:

112. Մանկութեան տարիներումը բոլոր կերակուրքը համը
են, բոլոր անգամքը կակուղ ու հնազանդ. ամենայն մարդ երևումէր
մեզ արդարասիրտ, ամենայն քուն քաղցր էր և ամենայն ուրախու-
թիւն թեթեւագին: Երեսպայական հասակը շինումէ փշնուցը մի հո-
վանի և ամենայն մարդուց բարեկամներ: Բայց ծերութեան տարինե-
րումը, շատ անգամ, ամենագեղեցիկ ուղղահասակ ծառը չէր ուղիղ

և հովանաւոր ըստ բաւականին: Համարեա՛ թէ մի բան կար, որի մէջ հաւասար էր մեռած ախորժակը. վեցերորդ և վախճաններորդ տարու մը ոչինչ բան այնքան ասելի չէր, ինչպէս դադաղը, բայց, սորան գեղեցիկ տեսանելու համար, աւելի բան հարկաւոր էր, քան թէ մի ծաղկաթիթիթ կամ մաշած ու հնացած մարմին:

113. Թշուառ հարստականը, որ միայն արծաթ ունի և այնու ամենայնիւ պարտապանների մուրհակներով չէ կարող ճարել իւր համար, ո՛չ ճշմարիտ բարեկամ, ո՛չ քաղցածութիւն, ո՛չ քուն, ո՛չ հանդիստ և ո՛չ յոյս. այդպիսին մուրացկանից վատ էր: Քո՞ղ միայն լինէր նա յիսուն տարօք — և այդ հասակին շուտով կարելի է հասանել — այն ժամանակը նորա հարստութիւնը ամենայն բողբ էր նախատէր նորան:

114. Պատկառանքով ձեռքդ վեր առ աստուածաշունչ գիրքը. պատճառ, նա պարունակում է իւր մէջ Աստուծոյ բանը: Կմայիւր, նորա որ չունին առաջնորդ իւրեանց կեանքի վտանգաւոր ճանապարհի վերայ, նորա որ չունին մխիթարութիւն իւրեանց ցաւի մէջ և ոչինչ օգնականութիւն իւրեանց վերջին ժամումը, նոցա համար աստուածաշունչ գիրքը է առաջնորդ, մխիթարիչ և օգնական: Տես. աստուածաշունչ գիրքը մայր է, որ անուցանում և պահպանում իւր բուրբ հաւատացեալ դասին երբ, մինչև սոքա աճէին, զօրանային, մի աւելի վերին աշխարհի քաղաքացիք դառնալու համար:

115. Սուրբ է եկեղեցին, տեղի ջերմեանդութեան, ոչ թէ աշխարհական պաշտօնի համար շինած, և ոչ մարդերի բնակարան, այլ Աստուծոյ և նորա պաշտօնին նուիրած: Կս է աներկելի եկեղեցու կամ Աստուծոյ արքայութեան պատկերը. մի զարդ ժամանակի և մշանջնաւորութեան համար, Հողւոյն սրբոյ գործատուն, նեղացած հոգիների պատսպարան, երկնքի նախագաւթիթ:

116. Սուրբ են մեր համար գերեզմանները, այս քաղցր մխիթարիչքը կեանքի արտասուքների և ծանրութեան մէջ. դոքա քարոզումն մեզ, թէ ուրախութեամբ պիտոյ է հնձն նոքա, որ սերմանել են արտասուքով. այդ ծանր դժուշացուցիչքը աշխարհի վայելչութենների մէջ, այդ վարիչքը դէպ ի աշխատութիւն և շտապութիւն, որ ձայն են տալիս. Կարգի՛ գիր քո տունը, ըստ որում պիտոյ է մեռանիս, և ներդարծիր, քանի որ ցերեկ է. դոքա պահանջումն մեր արտասուքը, բայց և սրբումն նորանց, մեզ յիշեցնելով այն երկնային մխիթարութիւնը. Կնչո՞ւ էք որոնում կենդանիքը մեռածների մէջ. և մասնացոյց առնելով մեզ նորան, որ մահաց իւրէլ է նորա իշխանութիւնը:

117. Երբ որ քանի մասնուսման կրեք
անգամ. բնութիւնն մասնուսման այս կրկնաւոր կեանքի մէջ.
Երբ որ քանի մասնուսման Հողերի և ճշմարտութեան արքայու-
թիւնը, և բնութեան հասանումն յախտնական կեանքի:

118. Երբ որ քանի մասնուսման մասնուսման մասնուսման մասնուսման
Վերջին մասնուսման մասնուսման մասնուսման մասնուսման

11. Այն, իմ դաւակ. ահա խորհուրդ իմ տալիս բեղ ընտրել
մի զգեստ, որանով կարող էիր դու հաւանելի լինել ամենայն մար-
դու: Բո զլին զարդը թող լինի պարկեշտութիւն, քո հանգերծը
անմեղութիւն, քո քողը ամսթխածութիւն, քո մարգարիտքը մար-
դասիրութեան արտասուք. քո թանգագին քարը թող լինի խոնար-
համտութիւն, քո հայելին խղճմտանքը, և քո հաղուազիւտ զարդերը
բարի մտածութիւնը, խօսքեր և գործեր¹¹:

119. Այն, իմ դաւակ. ահա խորհուրդ իմ տալիս բեղ ընտրել
մի զգեստ, որանով կարող էիր դու հաւանելի լինել ամենայն մար-
դու: Բո զլին զարդը թող լինի պարկեշտութիւն, քո հանգերծը
անմեղութիւն, քո քողը ամսթխածութիւն, քո մարգարիտքը մար-
դասիրութեան արտասուք. քո թանգագին քարը թող լինի խոնար-
համտութիւն, քո հայելին խղճմտանքը, և քո հաղուազիւտ զարդերը
բարի մտածութիւնը, խօսքեր և գործեր¹¹:

119. Այն, իմ դաւակ. ահա խորհուրդ իմ տալիս բեղ ընտրել
մի զգեստ, որանով կարող էիր դու հաւանելի լինել ամենայն մար-
դու: Բո զլին զարդը թող լինի պարկեշտութիւն, քո հանգերծը
անմեղութիւն, քո քողը ամսթխածութիւն, քո մարգարիտքը մար-
դասիրութեան արտասուք. քո թանգագին քարը թող լինի խոնար-
համտութիւն, քո հայելին խղճմտանքը, և քո հաղուազիւտ զարդերը
բարի մտածութիւնը, խօսքեր և գործեր¹¹:

ՍՈՒՐԵՏԻՍԻ ՎՆԵՐՔԻ:

Սփրոնիսկոս անունով քանդակագործի և Փայնարիտա մանկաբարձի որդի Սոկրատէսը, որ Յունաց ազգի առաւել իմաստուն և առաքինի մարդն էր, ծնեցաւ 470 տարի Քրիստոսից յառաջ, Աթէն քաղաքումը: Հայրը, մանկութեան օրերումը սովորեցրեց նորան քանդակագործութեան արուեստը, որի մէջ Սոկրատէսը պիտոյ է շատ յառաջադէմ գտանելած լինի. պատճառ, ինչպէս ոմանք հաւատալի են կացուցանում, նորա գործքն էին աչն երեք զգեստաւոր շաստուածուհիքը շնորհալոյլ գեղեցկութեան (Ագլայիա, Թալիա, Եւփրոսիւնէ, Էրեք քոյր) որ կանգնեցրած էին քաղաքի պարսպի վերայ: Այնպիսի ժամանակներ, երբ կացած էին Փիդիասի և Զլեքսիսի պէս ճարտարագետ մարդիկ, չէին կարող այդպիսի պատուաւոր տեղ տալ մի հասարակ աշխատասիրական գործի: Սոկրատէսը լինելով մտ Էրեստուն տարեկան հասակի, հայրը վաղուց ահա մեռած, և ինքը մեծ սէր չունենալով քանդակագործութեան հետ, բայց չքաւորութեան պատճառով պարսպելով այդ արուեստին, նորա հետ ծանոթացաւ մի մեծատուն Աթենացի, Արիտոն անուն, և նկատելով նորա վեճմական (բարձր) ընդունակութիւնքը, վկայեց թէ Սոկրատէսը իւր մտածութենով կարող է աւելի օգտակար լինել մարդկեղէն ազգին, քան թէ իւր արուեստագործութենով: Նա հանեց նորան արուեստանոցիցը և յանձնեց այն ժամանակի իմաստուններին, որ տեսանելով աւելի բարձր կարգի գեղեցկութիւններ, քննէ և նմանէ նոցա: Սոկրատէսը կենցաղավարվելով անուանի մարդերի հետ, ուսումն առաւ ամենայն գիտութեան և հմտութեան մէջ: Արիտոնը հոգարարձու լինելով նորա սպրուստի պիտոյքներին, Սոկրատէսը մեծ աշխատասիրութեամբ յառաջուց պարասլումը բնագիտութեան: Բայց չուտով նկատեց նա, որ ժամանակ էր, իմաստութեան հայեցուածքը բնութեան քննութենից զարձուցանել ղէպ ի մարդկութեան քննութիւնը: Սոկրատէսը, ինչպէս ասումէ Աիկերոն հռոմայեցին առաջինը եղաւ, որ իմաստութիւնը ցած գանչեց Երկնքից, հաստատեց քաղաքներում, ներս տարաւ մարդերի օթեաններէ մէջ, և հարկ դրեց նոցա վերայ, որ սկսանեն քննել իւրեանց գործելը և թողուլը: Այն ժամանակի միջոցին, ինչպէս միշտ և հանսպաղ եղած է խառնիճաղանջի մէջ, Յունաստանումը մեծ պատիւ ունէին այնպիսի ուսումնական մարդիկ,

որ ջանադիր էին արմատացած մոլորութիւնքը և հնացած սնապաշտութիւնը հաստատ պահել ամենայն տեսակ խաբւրայ պատճառներով և իմաստակութեամբ, Կորթա տուած էին իւրեանց, պատուաւոր անունս Սօփեստը, բայց նայելով նոցա վարքին, այս անունը դարձել էր մի զզուելի և նախատական բան: Սորա հոգարարձու էին մանուկների դաստիարակութեանը և ուսուցանումէին որպէս հրապարակական դպրոցների, նոյնպէս մասնաւոր տների մէջ, հմտութիւնք, գիտութիւնք, բարոյարանութիւն և կրօն, և ընդունելի էին ժողովրդի աչքումը: Կորթա գիտէին, թէ հասարակակրտական կառավարութեան մէջ զեզեցիկատութիւնը շատ պատուելի բան է, թէ մի ազատ մարդ շատ յօժարութեամբ ունկնդիր էր քաղաքական բաների վերայ զբոյց տուողին, և թէ գատարկազլուս մարդերի հարցասիրութիւնը շատ հեշտ զուանումէ (հանդատանումէ) առասպելական բաներով: Ասան այս պատճառի, այս սովիւստ մարդիկը ամենայն ժամանակ ջանահնար էին, իւրեանց դասատուութեան մէջ կեղծաւոր զեզեցիկատութիւն, սուս քաղաքագիտութիւն, անալի առասպելք այնպիսի արուեստով մանեւ ու հիւսել միմեանց հետ, մինչև որ ժողովուրդը զարմանալով ականջ էր դնում նոցա և շատ առատաձեւն վարձատրումէր նորանց: Քուրմերի հետ հաշտ կենալով, հետևումէին այն խոհեմ կանոնին, թէ պիտոյ էր ապրել ինքը և միւսերին ապրուստ տալ: Կոցա գլխաւոր վարդապետական հիւրը այս էր. Ամենայն բան կարելի է ապացուցանել, և ամենայն բան կարելի է հերքել (ջրել), և թէ պիտոյ է իւր ընկերի տիմարութենից և իւր յատուկ գերադանցութենից այնքան օգուտ քաղել, ինչքան կարելի էր: Եւ որովհետև նոքա այնքան խորամանկ էին, որ թաղաւորեալ կրօնի կարգը կապակցել էին իւրեանց շահաւետութեան հետ, վասն այս պատճառի հարկաւոր էր ոչ թէ միայն մի պատրաստական և զուրաւոր հոգի, որ խափանէր նոցա խաբւրայութիւնքը, այլև մի ճըշմարիտ բարեկամ առաքինութեան, որ շրջանկատ զգուշութեամբ ախոյան (հակառակորդ) դուրս գար նոցա գէմուղէմ: Ահա թէ որպիսի դժուարութիւնք և արգելք գտանումէին Սոկրատէսի ճանապարհի վերայ, երբ որ նա կապեց ու կնքեց այն մեծ միջոցը, որ առաքինութիւն և իմաստութիւն սերմանէ իւր ընկեր մարդերի մէջ: Մի կողմից ունէր նա յաղթելու իւր յատուկ կրթութեան մոլորութեններին, լուսափայլ կացուցանելու ուրիշների աղիտութիւնը, զրահաւորվելու ընդդէմ իմաստակութեան, համբերելու անզգամութեան, նախանձու, բամբասանքի և անարդանքի, իւր հակառակորդների կողմից, տանելու աղքատութեան, պատերազմելով յաղթելու

այն իշխանութեանը որ կարգած էր միանգամ, այլև, որ առաւել զժուարին գործն էր, պիտոյ է նա շիք դարձուցանէր անապաշտութեան զարհուրելի խաւարը: Միւս կողմից, պարտ էր նորան խնայել իւր քաղաքակիցներէ տկարութեանը, չը լինել զայժմակգութեան քար, չունայնացնել այն բարի ներգործութիւնը որ և ամենայնիար կրօնապաշտութիւնը ունի միամիտների բարք ու վարքի վերայ: Այս բոլոր զժուարութեններին յաղմեց նա մի ճշմարիտ փիլիսոփայի Իմաստութենով, մի սուրբ մարդու համբերութենով, մարդկութեան բարեկամի անշահախնդիր առաքինութենով, մի քաջ տղամարդի արիասրտութենով, իւր անձը զրկելով և բոլոր աշխարհային բարութեններին և ուրախութեններին հրաժարելով: Առողջութիւն, զօրութիւն, անձնազիւրութիւն, բարի անուն և հանդիստ, վերջումը, իւր կեանքը ևս ամենայոժար սերով զո՛հ բերեց նա իւր ընկերների օգտի համար: Ահա թէ ինչպէս զօրաւոր էր նորա սէրը զէպ ի առաքինութիւն և արդարութիւն, նորա անարատ պարտաձարութիւնը զէպ ի աշխարհի արարիչը և պահպանողը, որ նա ամենապայծառ կերպով ճանաչել էր բանականութեան մարտը լուսովը: Բայց այս աշխարհաքաղաքացի մարդու բարձրահայեաց տեսութիւնքը խափան չեղան նորա հասարակ պարտաձարութեանը զէպ ի իւր հոյրերիքը: Սոկրատէսը լինելով երեսուն և վեց տարօք մարդ, զօրականի պաշտօն է կատարել այն պատերազմի մէջ, որ Աթենացիք ունէին ընդդէմ Պոտիդայեանց, որ Թրակիոս քաղաքի բնակիչք լինելով ապրտամբել էին (գլուխ էն բարձրացրել) իւրեանց իշխան Աթենացիներին, որոնց հարկատու էին: Այս տեղ Սոկրատէսը դորձ գրեց ամենայն միջոց, որ կարծրապէտէ իւր մարմինը ընդդէմ պատերազմի բոլոր ծանրութեններին և ընդդէմ եղանակի խոշորութեանը, և վարժէ իւր հոգին աներկիւզութեան, և վտանգի արհամարհութեան մէջ: Կա, ինչպէս նորա հանդիսակիցքը միաբերան խոստովանեցին, արժանի գտանվեցաւ տննուլ քաջութեան մրցանակը (պատուաւոր վարձը), բայց թողեց նորան իւր սիրելի Ալկիբիադեսի համար, այն մտքով, որ նորան քաջալիբէ այդպիսի պատիւներ իւր յատուկ քաջագործութեններով ստանալ յետոյ իւր հայրենիքից: Փոքր ինչ յառաջ Սոկրատէսը մի կուռի մէջ սիրկել էր նորա կեանքը: Պոտիդայեան քաղաքը պաշարած էին մի զուրտ ժամանակուս, միւսերը պահպանելով իւրեանց անձը, Սոկրատէսը մնաց իւր սովորական հանգրձով, և ոտարակիկ ման էր գալիս սասուցի վերայ: Ժանտացար, սուրբ ձեռքին կոտորումէր մարդիկը բանակի և Աթեն քաղաքի մէջ ևս: Սոկրատէսը, ինչպէս ստումն, միայն էր, որ անմտեանալի մնաց

այդ ցաւի համար 2ր կամենալով բան եղրափակել սորանից որ կարող էր լինել մի լոկ պատահումն, կարելի է ասել առհասարակ, թէ Սոկրատէսը մի ամուր և դիմացկոտ կազմուածքով մարդ է եղած, և իւր մարմինը չափաւորութեամբ, վարժութեամբ, և ամենայն սիւսիկութենից հեռանալով, այնպէս է կարողացել պահպանել, որ բաւական էր տանել կեանքի բոլոր պատահարներին և նեղութեններին: Բաց ի դորանից, լինելով նա պատերազմական բանակի մէջ, չէր դադարում երբէք ոչ թէ միայն կրթելով իւր հոգեղէն զորութիւնքը, այլև շափից դուրս գործ զնելով նորանց: Երբեմն տեսնումէին նորան քսան և չորս ժամ մի և նոյն տեղում կանգնած, անդարձ աչքով, մտածութեան մէջ խորացող, այնպէս, որպէս թէ հոգին հրաժարված էր մարմնից: Չէ կարելի ուրանալ թէ այս յափշտակիլիւր մտքով ցուցանուէր նորա բնաւորութիւնը դէպ ի ցնորականութիւն. այժ, նորա կեանքի մէջ գտանջումեն քանի մի նշաններ, որ նա ամենեւին աղատ չէր դորանից: Բայց այս ցնորականութիւնը Սոկրատէսի մէջ մի անյնաս բան էր. նա չէ յառաջացած ոչ ամբարտաւանութենից և ոչ մարդատեսաց բարքից, և կարելի է թէ շատ օգտակար էր նորան այն որպիսութեան մէջ, որի մէջ գտանջումէր: Գուցե թէ բնութեան հասարակ զորութիւնքը բաւական աղբու չէին որ կարողանային ծնուցանել մարդուս մէջ այդպիսի մեծամեծ մտածութիւնք և հաստատուն առաջարկութիւնք: Պատերազմական պաշտօնը աւարտած, Սոկրատէսը յետ էր գալիս իւր հայրենի աշխարհը և սկսանումէր աղբու կերպով քանդել ու կործանել սոփիստականութիւնը և անպաշտութիւնը, և ուսուցանել իւր քաղաքացիներին առաքինութիւն և իմաստութիւն: Գողոցներումը և ճանապարհներումը, զրօսարաններում, բաղնիքներում, մասնաւոր աներում և ճարտարապետական արուեստանոցներում, ուր և գտանումէր մարդիկ որ երևումէին նորան ուղղելի, այն տեղ դադարեցնումէր նորանց, խօսք էր բացում նոցա հետ, մեկնումէր նոցա թէ ինչ բան իրաւ էր, և ինչ բան, անիրաւ, բարի էր կամ չար, սուրբ կամ անսուրբ. նա խօսումէր նոցա հետ Աստուծոյ նախախնամութեան և կառավարութեան մասին, և թէ որպիսի ճանապարհներով կարելի է հաճոյանալ նորան, այլև թէ ինչպէս է մարդուս կրանութիւնը, քաղաքացու, զաւակների հօր և ամուսին մարդու պարտականութիւնքը: Այս բոլոր բաների մասին ուսումն էր տալիս նա ոչ թէ վարժակետարար ստիպելով, այլ որպէս մի բարեկամ, որ իւր բարեկամի հետ միասին կամենումէր խնդրել ճշմարտութիւնը: Սոկրատէսը իմանումէր շատ միամիտ երեսայական հարցերով այնպէս յառաջ տանել

քննութիւնը, որ նա մի հարցուածից զէպ ի միւս հարցուած անցանելով, ուսանողը առանց զգալի դժուարութեան կարող էր հետեւել նորան, և առանց խմանալու հասանել իւր նպատակին, կարծելով, որ թէ ուսու ճշմարտութիւնը, այլ ինքն ըստ ինքեան գտաւ նորան: Այս ոճը, այսինքն ճշմարտութիւնը հարցուփորձով յայտնի կացուցանել, շատ յարմարաւոր էր, Սոփեսաները հերքելու համար: Եթէ սորա մանել էին մի երկարութեւ ճառ (բանաստուութիւն), չէր կարելի մտնենալ նոցա. ըստ որում այս տեղ դուրս գալով ճանապարհից, այնքան սառապելք, այնքան խորերայ պատճառներ և այնքան ճարտարաստական ձևեր գործ էին դնում, որ ունկնդիրը կուրանալով այդ բաներից, կարծումէին թէ կարող են վերյուութիւն տալ նոցա ասածներին: Առհասարակ ծափ զարկելով ժողովուրդը ցուցանումէր իւր հաւանութիւնը Սոփեսաներին, և սպա այս ուսուցիչքը ինչպէս յաղթական երեսով ցած էին նայում իւրեանց աշակերտներին կամ թէ հակառակորդներին վերայ: Այսպիսի միջոցում ինչպէս էր վարվում Սոկրատէսը. և սա ծափ էր զարկում միւսերի հետ, բայց համարձակվումէր յառաջ բերել մի քանի շատ թեթեւ հարցուածք որ քննելի բանիցը մի փոքր հետի էին, որ և այն մեծ ուսեալ մարդիկը յիմարական էին համարում, բայց ցուակցարար պատասխան էին տալիս: Այսպէս, Սոկրատէսը սա փոքր փոքր մատնումէր քննելի խնդրին, միշտ հարցուածներ մը բերելով և միշտ իւր հակառակորդի ճանապարհը կտրելով, որ չը շեղվի զէպ ի երկար ուճից բանաստուութիւնք: Սորանով Սոփեսաները հարկադրված էին աւելի պարզ բացորոշել ըմբռնմունքը, հաւանութիւն տալ աւելի ուղիղ բացատրութեաններին, և թոյլ տալ որ իւրեանց սխալ առաջարկութեաներից հանվէին անհետեւ (յիմարական) եզրակացութիւնք: Աւերջպէս այս սոփեստանուն խմաստակըր այնպէս նեղի մէջ ընկան, որ հասաւ նոցա համբերութիւնը: Բայց Սոկրատէսը միշտ երկայնամիտ էր, ամենամեծ համբերութեանով տանումէր նոցա անկարգութեանը, շարունակումէր պարզել և մեկնել ըմբռնմունքը, մինչև այն անպատշաճութիւնքը որ հետեւումէին Սոփեսաների հիմնական կանոններից, այնպէս լուսափայլումէին, որ և շատ միամիտ ունկնդիրը կարող էր ձեռքով շօշափել նորանց: Այսպիսի կերպով այդ Սոփեսաները ծիծաղելի դարձան իւրեանց յատուկ աշակերտներին աչքումը: Արանի մասին, և բևեռմէ, որ Սոկրատէսը ունեցած է իւր աչքի առաջ և այս հիմնական կանոնը. ամենայն մտլար վարդապետութիւն կամ կարծիք, որ յայտնապէս առաջնորդումէ զէպ ի խառնադնացութիւն, ուրեմն և հակառակ է մարդկեղէն աղղի երանութեանը,

ամենևին չէր խնայելի, որ և Սոկրատէսը հրապարակապէս, կեղծաւորների, Մոլեստների և հասարակ ժողովրդի առաջն, հերքումէր, ծիծաղելի էր կացուցանում, և ցուցանումէր թէ ինչպէս անպատշաճ և գարշելի էին նոցա հետեանքը: Այս տեսակ էին առասպելաբոս բանաստեղծների ասածները այն արատների, անիրաւութեանների, ամսթալի ցանկութեանների և ատերի մասին, որ նորա տալիս էին իւրեանց աստուածներին: Այդպիսի կարծիքներ, այլև անուղիղ խմացութիւնք աստուածային նախախնամութեան և կառավարութեան, բարի գործերի վարձատրութեան և չար գործերի պատժապարտութեան մասին, միշտ սղատօրէն յանդիմանումէր Սոկրատէսը, և ամենայն ժամ, առանց տարակուսելու, պատրաստ էր ամենևին աներկիւղ պաշտպանել ճշմարտութիւնը և, ինչպէս նորա վերջը ցոյց տուեց, կնքել իւր խոստովանութիւնը իւր մահով: Որովհետև Սոկրատէսը ոչ մի ժամանակ իւր վարդապետութիւնքը չէր քարոզում մի ամենազեա մարդու ամբարտաւանութենով, որովհետև նա ոչինչ բան չէր առաջարկում ինքը, այլ միշտ և հանապաղ ջանադիր էր հարցուփորձով դուրս բերել ճշմարտութիւնը իւր լսողների բերանից, ապա ներքին էր նորան չը գիտենալ այն բանը որ գիտենալ կարող չէր կամ թէ չուներ համարակուլութիւն: Այն սնափառութիւնը, ամենայն հարցի կարողանալ պատասխան տալ, յիրաւի մի քանի ականաւոր մարդերի պատճառ է տուել այնպիսի բաներ հաստատելու, որ եթէ ուրիշների բերանից դուրս եկած լինէին, պետք է նախատելի լինէին նոցա առաջն: Այս սնափառութեանից շատ հետի էր Սոկրատէսը. այն բաների մէջ, որ նորա խմացողութեան հորիզոնից (տեսութեան սահմանից) աւելի բարձր էին, նա խոստովանումէր ամենայն պարզմտութեամբ. Այդ բանը չը գիտեմ. և երբ որ տեսանումէր թէ որոգայթ էին լարում նորան, և կամենումէին մի քանի յատկացեալ խօսքեր դուրս որսալ նորա բերանից, ապա հրաժարվելով հանդէսիցը ասումէր. Ոչինչ չը գիտեմ: Գերբնան պատգամախօսը վճռել էր թէ Սոկրատէսը բոլոր մահկանացուների մէջ առաւել իմաստունն է: Գիտե՞ք, ասաց Սոկրատէսը, թէ ինչո՞ւ համար Ապոլոնը համարումէ ինձ առաւելապէս իմաստուն. ըստ որում միւսերը ըստ մեծի մասին կարծուեն թէ գիտեն մի բան, որ չը գիտէին. բայց ես վերահասու եմ և խոստովանումեմ, թէ իմ բոլոր գիտութիւնը սահմանվումէ նորանով, որ ոչինչ չը գիտեմ: Սոկրատէսի համբաւը տարածվեցաւ բոլոր Եունաստանի մէջ, և ամենայն կողմից զիմումէին նորա մտ երևելի և ուսեալ մարդիկ որ վայելէն նորա բարեկամական կենսկցութիւնը և ուսանին նորանից: Ի վերայ այդ ամենայնի Սոկրատէսը

ապրումէր վերջին աղքատութեան և չքաւորութեան մեջ, և ոչինչ վարձ չէր պահանջում իւր ուսումնատուութեան համար, թէպէտ Աթենացիք այնքան ուսումնասէր էին, որ կարող էին շատ ու շատ արծաթ տալ Սոկրատեսին, միայն թէ պահանջած լինէր: Սոկրատեսին շատ դժուարատանելի պիտոյ է լինէր իւր չքաւորութիւնը. պատճառ, նորա քսանտիպպէ անունով ամուսինը, որ վատահամբաւած էր որպէս բարկացկոտ կին, երեւումէ թէ շատ տնտես տանտիկին չէր. միւս որ Սոկրատեսը որպէս հայր պիտոյ է ինամատար լինէր զաւակների, որ իւրեանց պիտոյքը սպասումին նորա աշխատանքից:

Մի մարդ Սոկրատեսից հարցրեց միանգամ, թէ ինչ պատճառով այդպիսի կին ես առած, որի հետ դժուար էր կենակից լինել: Սոկրատեսը պատասխանեց իւր սուլորական ոճով. Ո՛վ որ կամենում է դորձ ունենալ ձիաների հետ, նա, իւր անձը կրթելու համար, չէ ընտրում մի համբերատար բռնաբարձ գրաստ, այլ մի աշխույժ երիվար, որ դժուար էր սանձահարել: Եւ որ կամենում է վարժիլ մարդերի հետ, նոյն պատճառով ընտրել եմ ինձ մի անկենցաղավարելի տանտիկին, որ սուլորեմ աւելի հեշտ համբերել մարդերի զանազան բնաւորութեններին: Ոչ ով այնպէս քաջ տեղեակ չէր հայրական պարտականութեններին, ինչպէս Սոկրատեսը. արգարև գիտէր նա թէ հարկ կար իւր վերայ այնքան ձեռք բերել և հոգալ, ինչքան որ պիտոյ էր իւր գերդաստանի պատուաւոր կեցութեան համար, և շատ անգամ, այս բնական պարտականութիւնը յատկապէս հասկացուցել էր իւր բարեկամներին: Բայց իւր մասին, նորա աւելի բարձր պարտականութիւնը խափանարար գտանվեցաւ նորա ընտանեկան պարտավճարութեանը: Ապականված բարքը այն ժամանակների, երբ որ ամենայն բան կատարումէր ցած օգտի համար, և մանաւանդ ստորաբարձ ազահումիւնը Սոկրատեսի որ իւրեանց կորստական վարդապետութիւնքը վաճառումին արծաթով, և ջանադիր էին հարստութիւնք ժողովել խարելով բազմութիւնը. այս ապականեալ բարքը տեսանելով Սոկրատեսը, հարկ դրեց իւր վերայ, որ ինքը, այդ մարդերի արարքին հակառակ, ամենևին անշահասէր լինի, և այդպէս նորա մաքուր և անարատ գիտաւորութիւնքը անկարելի լինէր դէպ ի վատ կողմը մեկնել: Դա աւելի լաւ համարեց տանել կարօտութեան և, երբ որ պակասութիւնը շատ նեղումէր նորան, ապրել մուրացկանութեամբ, քան թէ իւր օրինակովը որքան և իցէ արդարացնել այս մոլար իմաստութեան ուսուցիչների աղտոյի ազահումիւնը: Այս օգտակար զբաղմունքը լմող տալով Սոկրատեսը, միւսանգամ, որպէս ազատակամ զինուոր, պատերազմ

գնաց ընդդէմ Բոյոտիացոց, Աթենացիք անյաջող գտանվելով այս կուսի մէջ, որ հանդիպեց Գելիուս քաղաքի մտ, յաղթմիջան ամենէն: Սոկրատէսը ցոյց տուց խոր քաջութիւնը որպէս կուսի մէջ, նշոյնպէս և վերադարձի ժամանակը: Աթէ ամենայն մարդ խոր պարտականութիւնը այնպէս ճիշդ լցուցած լինէր, ասումէ Աթոս զորավարը, Պլատոնի ճառի մէջ, ապա այն օրը չէր լինելու այնքան աղետալի մեր համար: Երբ որ ամենեքեան ղէպ ի փախուստ դարձան, յետ գնաց և նա, բայց առանց շտապելու և քայլ առ քայլ, և շատ անգամ յետ նայելով, որ ընդդէմ կենայ թշնամուն, եթէ սա գալու էր իւր քամակից: Նա հանդիպեց Քսենոփոնին որ ձիուց վայր ընկած և վիրաւոր ընկողմանած էր ճանապարհի վերայ, բարձրացրեց և զրեց նորան ուսերի վերայ և բերեց մի ապահով տեղ: Քուրմերը, Սոփեստները, Ճարտարախօսքը և միւսերը, որոնց գործը անարգ խաբրայութիւնք էին, այս մարդիկը որոնց աչքումը պիտոյ է փուշ լինէր Սոկրատէսը, տեսանելով որ սա ներկայ չէր քաղաքուժը, աշխատեցին զայրացնել ժողովրդի սիրտը նորա վերայ: Երբ որ Սոկրատէսը վերադարձած էր պատերազմից, դուռ մի հերձուած որ յօժար էր որ և իցէ վատթար ճանապարհներով վնասել նորան: Այս մարդիկը, ինչպէս պատճառ կայ հաւատալու, կաշտք տուեցին Արիստոփանէս անունով կատակերգակ բանաստեղծին (Առմէզիա շարագրողին), որ նա մի ծաղրարանութիւն գրէ և սորա մէջ Սոկրատէսը ատելի և ծիծաղելի կացուցանէ. այս բանի խորհուրդը այն էր, որ Սոկրատէսի հակառակորդքը կէս մի շօշափեն ժողովրդի դիտաւորութիւնքը, և կէս մի պատրաստեն նորան, և, եթէ իւրեանց նենգաւորութիւնը կը յաջողվէր, ատելի համարձակ կերպով վնասեն Սոկրատէսին: Այս անձոնի գրուածը ասվումը յունարէն Νεφέλαι Աֆօթէ, որի մէջ Սոկրատէսը գլխաւոր հանդիսացոյցն էր, և այն մարդը որ պիտոյ է կատարէր այս պաշտօնը, ջանադիր եղաւ ամենայն կերպով կենդանադրել Սոկրատէսի օրպիտութիւնքը, կապիկի պէս նմանանելով նորա զգեստը, գնացքը, շարժողութիւնքը և ձայնը: Սոկրատէսը սուփորութիւն չունէր թէատրոն գնալ, բայց ի երբ որ Եւրիպիդէսի գրուածքը որոնց, ինչպէս կարծումեն օմանք, մասնակից էր ինքն Սոկրատէսը, հրապարակով գործ էին զրկում: Այն օրին, երբ որ Արիստոփանէսի ծաղրարանական գործը պիտոյ է հանդէս բերէին, ներս մտաւ և Սոկրատէսը: Սա լսելով թէ շատ օտարականներ որ ներկայ են, հարցումիորձ էին առնում, արդեօք ո՞վ էր իսկապէս այն Սոկրատէսը, որ այդպէս նախատակած էր լինում (նախատվումը) տեսարանի մէջ, նա իսկոյն զուրս երեւեցաւ հանդէսի

միջախորհուրդ, և մինչև թէատրոնական գործողութեան վերջը մնաց անշարժ կանգնած մի տեղում, ուր ամենայն մարդ կարող էր տեսանել նորան և համեմատել օրինակի հետ: Այս դաւաճան գործը խայտառակեց նոյն ինքը հեղինակը և նորա ծաղրարանական գրքուածը *): Բայց այս անգամ նմանախօսութիւնքը ոչինչ ներգործութիւն չունեցան, ըստ որում Սոկրատէսի տեսութիւնը հանդիսականների մէջ զարթեցրից պատիւ և պատկառանք, այո՛ և զարմացք նորա աներկիւղ քաջարտութեան վերայ: Եւ բանաստեղծի գրուածը չեղաւ հաւանելի, և նոյնպէս անյաջող գտանվեցաւ, երբ որ միւս անգամ հանդէս բերվեցաւ: Այն աշխարհաքաղաքացի իմաստունի թշնամիքը հարկադրվեցան զազարեցնել իւրիանց հալածանքը և քապասել աւելի պատեհ ժամանակի: Պատերազմը Բոյոտիացոց հետ աւարտած, իսկոյն հարկ էր Աթենացոցը նոր զօրք ժողովել, որ փակեն Լակեդեմոնացոց զօրավարի Բրաղիզասի ճանապարհը, ըստ որում սա Թրակիայումը տիրապետել էր զանազան քաղաքների, այլ և հանել էր Աթենացոց իշխանութեան տակից շատ հարկաւոր քաղաքը Ամփիպոլիս: Սոկրատէսը չը վախելով այն վտանգից, որ իւր վերջին բացակայութեան միջոցին պատրաստել էին նորան, միւսանգամ դուրս գնաց պաշտպանելու իւր հայրենիքը: Այս վերջին անգամն էր, որ նա հրաժարվեցաւ իւր հայրենի քաղաքից: Այնուհետեւ մինչև իւր վերջը դուրս չէ եկած Աթենացոց սահմանից, և երբէք չէ զազարած թէ բարեկամական կենակցութեամբ, թէ ուսուցանելով և թէ բարի օրինակով առաքինութեան սէրը աղղել մանուկների մէջ, Ինչպէս նա ամենայն բանում սիրումէր գեղեցկութիւնը, նոյնպէս իւր բարեկամների ընտրութեան մէջ, երեւումէր,

*) Նոր ժամանակների հետաքննողքը, թէպէտ ոչ ամենեքեան, պաշտպանուածն Արիստոփանէսի և անձը և գրուածը, պատճառ բերելով թէ Արիստոփանէսը Սոփիստ համարելով Սոկրատէսին, ըստ որում սա լինելով բարեկամ Եւրիպիդէսի, որ տակի էր Արիստոփանէսին, ընդգիտեացած էր թէատրոնական լիբր համարակախօսութեանը, հրապարակ դուրս բերեց նորան որպէս բոլոր առաւ փիլիսոփաների պարզուի (զլիստոր): Այլև, թէ Արիստոփանէսի գրուածի մէջ երևեցած Սոկրատէսը ամենեին այլ մարդ էր քան թէ Սոփիստիկոսի որդին, ամենեին այլ մարդ, քան թէ կարելի էր, որ Սոկրատէս իմաստունը տեսարանի մէջ հանդարտ հոգով վեր բարձրանար և թոյլ տար, որ համեմատեն նորան այն կեղծեալ և հնարաստեղծեալ մեծափա իմաստակ ծաղրարանի հետ: Տես Geschichte der griechischen Literatur von Friedr. Schoell, թարգմանած և նորոգ մշակած Գազդիական ընդգրից Գրանց Ըվարցի տշխատութեամբ, Հատոր Կ, էր. 180:

Թէ ուշադիր է և մարմնաւոր գեղեցկութեանը: Մի գեղեցիկ մարմին, սովոր էր նա ասել, քարոզում և մի գեղեցիկ հոգի. բայց և թէ գեղեցիկ մարմնի հետ զուգակից չէ և հոգեղէն գեղեցկութիւն, ապա պիտոյ է նա մնացած լինի անխնամ ու անհոգ: Այս պատճառով շատ ջանադիր էր մարդերի ներքինքը համաձայն կացուցանել նոցա գեղեցիկ արտաքին կերպարանքին. բայց ոչ ովի համար այնքան հոգաբարձու չէր Սոկրատէսը, ինչքան Ալկիբիադէս երիտասարդի համար, որ մի շատ գեղեցիկ, մեծաքանքար, գոռոզ, թեթեւամիտ և ամենին կրակոտ բնաւորութենով մարդ էր: Սորա քամակից անդադար ընկած էր Սոկրատէսը, սորա հետ ամենայն դիպուածում խօսակից էր նա, որ բարեկամական խրատներով և սիրալից յանդիմանութեններով հեռացնէ նորան պատուամոլութեան և հեշտախտութեան (անպարկեշտ ցանկութեան) արտոնելիցը, զէպ ի որոնց կողմը ի բնէ յստարամիտ էր Ալկիբիադէսը:

Թէ մարդկեղէն ազգը ինչ ճանապարհով կարող է երանութիւն գտանել, ահա նորա մի հատիկ քննելի խնդիրը: Եթէ մի մուրթական գատողութիւն, կամ թէ մի սնապաշտական կարծիք առիթ էր տուած յայտնի բունակալութեան, մարդկային իրաւունքը անարգելու, կամ թէ բարբերը ապականելու, ապա ոչինչ բան աշխարհի վերայ կարող չէր արգելք լինել Սոկրատէսի պէս մարդուն, աներկիւղ և անվեհեր գուրս զալ նոցա հակառակ: Եունաց մէջ մի հին արմատացած մուրթահաւատութիւն կար, որպէս թէ չը թաղեալ մեռածների հոգիքը Սոխիքս անուն ճարտարոսեան գետի ափումը հարիւր տարի անդադար պիտոյ է թափառէին, մինչև կարող էին անցանել գետի վերայից և հասանել իւրեանց սահմանեալ սիմվանը: Այս սխալ կարծիքը, որ կարելի է թէ մի աշխարհաչէն մարդ բարի դիտաւորութենով ազղել էր մի անկիրթ ժողովրդի մէջ, այս սխալ կարծիքը Սոկրատէսի ժամանակներումը վատթար գործադրութենով կործանեց քանի մի քաջ հայրենասէր մարդերի կեանք: Աթենացիք Արգինուզեան կղզիների մտ ամենին յաղթող էին հանդիսացել Ապեղեմոնացոց վերայ, բայց յաղթող նաւերի հրամանակալքը խախնովելով մրրկից, չը կարողացան թաղել իւրեանց մեռածները: Երբ որ այս հրամանակալքը վերադարձած էին զէպ ի Աթենք, մեծ ապրախտութենով առեան գանչեցին նորանց, որպէս թէ իւրեանց պարտականութիւնը զանց էին արած: Այն օրին Սոկրատէսը Պրիւտանէնս *) ծերակուտի մէջ նախաթոռ խորհրդական էր:

*) Պրիւտանէնս սովորէր Աթեն քաղաքի մէջ մի հասարակաց շէնուած, որ

մի քանի, տէրութեան մէջ կարող, մարդերի շարամուտիւն, քուր-
մերի կեղծաորութիւնը և կաշառակեր ճարտարախօսների և խռովա-
րար մարդերի վատթարութիւնը միարանվել էին, որ ժողովրդի կյոյր
բարկութիւնը բորբոքեն ընդդէմ հայրենիք պաշտպանող մարդե-
րին: Ժողովուրդը կատաղելով պահանջումէր ղէպ ի մահ գատապար-
տել նորանց: Ծերակուտի մի մասը ևս յիմարացած էր այս խռնի-
ճաղանջի մոլորութենով, և միւս մասը չունէր այնքան համարձա-
կութիւն, որ ընդդիմանայ հասարակաց խելագարութեանը: Ամենե-
քեան համաձայնեցան, որ այս անբաղգ հայրենասէր մարդերի վե-
րայ մահու մշիտ կապեն: Սոկրատէսը միայն ցոյց տուեց այն քա-
ջասրտութիւնը, որ հարկաւոր էր դոցա անմեղութիւնը պաշտպանե-
լու համար: Նա արհամարհեց կարողների սպառնալիքը և զայրա-
ցած ամբոխի կատաղութիւնը. նա միայն պաշտպան դուրս եկաւ հա-
լածեալ անմեղութեանը և աւելի բարուք համարեց համբերել ամե-
նադառն վշտի, քան թէ հաւանութիւն տալ այդպիսի զարհուրելի
անիրաւութեան: Թէպէտ Սոկրատէսի ջանադրութիւնքը անօգուտ
գտանլեցան, և շատ ցաւելի էր նորան տեսնել թէ կյոյր բարկու-
թիւնը յաղթող հանդիսացաւ, և ինքը հասարակապետութիւնը խայ-
տառակեց իւր անձը, իւր ամենաբաջ պաշտպանքը զոհ բերելով մի
մոլորական գատողութեան համար: Բայց ո՞վ Աթենացոց անմու-
թեանը, որ իւրեանց յատուկ ձեռքով քանդեցին իւրեանց տունը.
անխնայ մորթելով իւրեանց փորձառու զօրավարքը, անօգնական մնա-
ցին այն միջոցին երբ վերայ հասաւ վտանգը: Գալոց տարումը Աթե-
նացիք ջարդուիչուր եղան Ղակեղեմոնացոց սրով, նոցա նաւերը ա-
ւելրկեցան, նոցա քաղաքը քանդվեցաւ, և այնպիսի անճարութեան
մէջ էր, որ հարկադրվեցաւ անձնատուր լինել յաղթողի կամքին:

Ղակեղեմոնացոց զօրավարը Ղակեղեմոնացոց, տիրապետելով քաղա-
քին, յաջողութիւն տուեց մի ապստամբութեան որ յառաջացած էր
այն տեղ, հասարակապետական կառավարութիւնը փոխեց սակաւա-
պետական իշխանութիւն և կարգեց մի ծերակոյտ երեսուն մարդուց
բաղկացած, որ յայտնի են անունովս Երեսուն բոնակալք: Աւելի
անգում թշնամիքը կարող չէին այնքան փնասել քաղաքին, ինչպէս
այս գաղանարարոյ մարդիկը, որ պատճառելով, որպէս թէ պատժու-
մէն ընդդէմ տէրութեան եղած յանցաւորութիւնքը և ծածուկ ա-

Պրիւտանքը, թուով 10 մարդ, նախապատիւ խորհրդականք էին և կարող նախ-
թոռ էին նստում ծերակուտի մէջ, ուր ժողովումէին և բնակումէին, ինչքան նո-
ցա սրտանը տեսնէր, այլև տէրութեան ծախքով կերակրվումէին:

պատմութիւն, կողոպտումին կամ թէ սպանումին տէրութեան
տուաւել արդար քաղաքացիքը: Յաիշտակել, գերմիւսել, պարսիւսել, սո-
րան մահացնել, յայտնապէս, նորան դարանագործութեամբ, ահա թէ
որպիսի ապիրատութեններով նշանաւոր արեցին զորքա իւրեանց կա-
ռավարութիւնը: Ինչպէս պիտոյ է ցուէր և մորմոքվէր Սոկրատէսի
սիրտը, տեսանելով թէ Արիտիասը, որ յառաջուց իւր աշակերտ էր
էղած, այս դարչելի մարդերի առաջնորդն էր: Այո, այս Արիտիասը,
Սոկրատէսի նախնի բարեկամը և ունկնդիրը, այժմ ցոյց տուեց իւր
անձը յայտնի թշնամի նորան, և որոնումը պարտալ վնասելու նո-
րան: Այն իմաստուն տղամարդը միանկամ խիստ խօսքերով նախա-
տած էր Արիտիասի գաղանական և անրնական ցանկութիւնը. այս
տմարդի Արիտիասը, սկսեալ այն ժամանակից, ռիս էր պահում Սոկ-
րատէսի հետ, և այժմ միջոց էր որոնում վրէժխնդիր լինելու: Երբ
որ սա և Քարիկէսը օրէնսդիրը բնորովեցան, ապա կամենալով մի
վնաս դտանել Սոկրատէսի մէջ, օրէնք դրեցին, որ ոչ ով չը հա-
մարձակվի ճարտարախօսութիւն ուսուցանել: Նորքա լեցին յետոյ,
թէ Սոկրատէսը վատարանել է իւրեանց, և այս տեղ, այն տեղ ա-
սած է. «Չարմանալի բան է, որ հովիւ մարդիկ իւրեանց խնամար-
կութեան յանձնած ոչխարներին թիւը փոքրացնելով, և նորանց նի-
հարացնելով, այնու ամենին կամք չունին անպիտան հովիւներ աս-
վիլ, բայց աւելի զարմանալի է, որ մի տէրութեան առաջնորդներ
քաղաքացոց թիւը փոքրացնելով և նոցա բարքը վատթարացնելով,
այնու ամենայնիւ կամք չունենին համարվիլ անպիտան առաջնորդներ»:
Նորքա հրամայեցին յառաջ բերել Սոկրատէսը, ցոյց տուեցին նորան
օրէնքը և պատուիրեցին որ ոչինչ խօսակցութիւն չունենայ մանուկ
մարդերի հետ: Այն թոյլտուութիւն հարցանելու, պատասխանեց Սո-
կրատէսը, այս և այն բանի համար, որ այդ պատուէրի մէջ բացա-
յայտ չէր ինձ: Այո, ասացին: Ապա պատրաստ եմ, ասաց Սոկրա-
տէսը, հնազանդել օրէնքին, և երկիւղ ունիմ միայն, թէ մի գու-
ցէ անպիտութեամբ մեղանչէի զորս հակառակ. վասն այս պատճառի
խնդրումեմ մի աւելի պարզ մեկնութիւն. արդեօք զուք, ճարտարա-
խօսութիւն ասելով, հասկանում էք ճշմարիտ խօսելու արուեստ, թէ
սուտ խօսելու արուեստ: Եթէ ճարտարախօսութիւնը ուսուցանում
ճշմարիտ խօսել, ապա պիտոյ էր ինձ ոչ մի մարդու շատել թէ ինչ-
պէս պարտ էր նորան ճշմարիտ խօսել. բայց եթէ ճարտարախօսու-
թիւնը ստախօսութեան արուեստ է, ապա և ես ոչ ովի չեմ ուսու-
ցանելու, թէ ինչպէս պիտոյ էր սուտ խօսել: Քարիկէսը բարկա-
ցաւ և ասաց. եթէ զու չես հասկանում այս բանը, մէք աւելի հաս-

կանաչի ենք շինած այդ բանը և պարզապէս պատուէր տուեցինք . քեզ, որ դու չը խօսես մանուկ մարդերի հետ: Բայց կամենալով իմանալ թէ այդ գործի մէջ ևս ինչպէս պիտոյ էր ինձ վարվիլ, կըրկնեց Սոկրատէսը, ապա խնդրեմ որոշել ժամանակը թէ մինչև երբ մանուկ էիք համարում մարդերը: Մինչև որ նոքա կարող չէին նրատել ձերակուտի մէջ, պատասխանեց Քարիկէսը. այսինքն, մինչև նոքա հասունացած չէին խելքով, ուրեմն մինչև երեսուն տարեկան հասակը:— Բայց եթէ ևս կամենումի գնել մի բան, պատասխանեց Սոկրատէսը, որ ծախումէր մի պատանի մարդ երեսուն տարուց ցած, պիտոյ է որ չը հարցանէի. քանով ևս ծախում: Այդ արգելած չէ քեզ, ասաց Քարիկէսը. բայց դու երբեմն հարցանումես այնպիսի բաներ, որ դու շատ լաւ գիտես. ուրեմն հրաժարվիր դու միսսանդամ այդպիսի հարցումներից: Եւ պատասխան տալուց ևս, շարունակեց Սոկրատէսը. զոր օրինակ, եթէ մի մանուկ մարդ հարցանէր ինձանից թէ ո՞ր տեղ է բնակում Քարիկէսը կամ Արիտիասը, ունէի՞ համարձակութիւն պատասխան տալ. Այո՞, այո՞, ասաց Արիտիասը, բայց զգոյշ կացիր դու այն մաշած և հնացած օրինակներից ու առակներից որ բերումես կաշի ձեռող դերձակների, ատաղձագործների (խառաղների) և դարբինների անունով: Կարծեմ որ, պատասխանեց Սոկրատէսը, պիտոյ էր ինձ նոյնպէս հետի կեննալ այն խորհուրդներից, որ ևս ստիճրութիւն ունիմ բացայայտել այդպիսի օրինակներով. այսինքն, արդարութիւն, սրբութիւն, երկիրազածութիւն և այլն: Ամենեին այդպէս, ասաց Քարիկէսը. բայց ևս առաւել զգուշացիր դու անասունների հովիւների առակից. այս բանը լաւ պահիր մտքիդ մէջ. ապա թէ ոչ. երկիրդ կար. թէ մի՞ գուցէ և դու պատճառ տայիր փոքրացնելու ոչխարների հօտը:

Սոկրատէսը բանի տեղ չը դրեց ոչ նոցա սպառնալիքը, ոչ նոցա անձոտնի օրէնքը որ նոքա ամենեին ընդդէմ առողջ բանակաւնութեան և բնական օրէնքին անիրաւութեամբ ներս էին բերել: Եւ անձանձիր աշխատումէր առաքինութիւն և արդարութիւն սերմանել, և այն բռնակալքը չը համարձակվեցան յայտնապէս յարձակվիլ նորա վերայ, այլ որոնումէին ոլոր ոլոր ճանապարհներ և կամենումէին Սոկրատէսը մասնակից շինել իւրեանց անիրաւութեաններին. այս պատճառով յանձնարարութիւն տուեցին նորան և չորս միս քաղաքացիների, որ մի Լէոն անուն մարդ Յալամին կղզուց բերեն Աթէնք, մահու պատիժ տալու նորան: Միւսերը յանձն տան այս գործը, բայց Սոկրատէսը յայտնեց թէ նա երբէք կարող չէր գործակից լինել մի անիրաւ բանի: Ապա կամի՞ս դու, ասաց Քարի-

կէսը Սոկրատէսին, աղատութիւն ունենալ խօսելու ինչ որ կամե-
նումես, բայց ամենեին ապահով լինել: Ամենայն կարելի փնաս, պա-
տասխանեց նա, կամք ունէի այդ մասին յանձն առնուլ, բայց ամե-
նեկին ոչ, անիրաւութիւն առնել մի մարդու: Քարիկէսը լուռ կա-
ցաւ, և միւսերը նայումէին միմեանց: Սոկրատէսի այսպիսի աղատա-
խօսութիւնքը պիտոյ է այնու ամենայնիւ մահ ըրելէն նորան, թէև
ժողովրդի համբերութիւնը չը հասանձէր այս բռնակալներէ անգուժ
գործերովը, թէև ժողովուրդը չը յարուցանէր (վեր կացնէր) մի
խոտովութիւն, չը սպանէր նոցա գլխաւոր առաջնորդքը, միւսերը հա-
լածելով քաղաքից: Երբ որ հասարակապետական կառավարութիւնը
միւսանգամ հաստատվեցաւ, Սոկրատէսի հին թշնամիքը, սոխեստները,
քուրճը և ճարտարասօսքը գտան իւրեանց ցանկացած միջոցը աւե-
լի յաջողութեամբ հալածել նորան, և վերջապէս վերացնել նորա
կեանքը ևս: Ընդհատ, Սելիտոս և Լիւկոն են ասուում այն երեք, յա-
իտենական ամօթով խայտառակված մարդերին որ այս վատթար դի-
տաւորութիւնը գլուխ տանելու համար գործակատար են գտանվել:
Արքա ժողովրդի մէջ բամբասանք ձգեցին, թէ Սոկրատէսն է ուսու-
ցել Արիտիասին այն բռնակալութեան կանոնքը, որ նա մի փոքր յա-
ռաջ գործ էր դրած այնպիսի անլսելի անգթութենով: Այլ որ դի-
տէ ժողովրդի թեթեւհաստութիւնը և անհաստատ բարքը, նա չէ
զարմանալու թէ Աթենացիք ականջ դրեցին այդպիսի յայտնի ստա-
խօսութեան, թէպէտ ամենայն մարդ դիտէր թէ ինչ է պատահել
Սոկրատէսի և բռնակալներէ մէջ: Մի քանի տարի յառաջ Ալկիբի-
ադէս, մեծաքանքար, բայց վայրենի բնաւորութենով երիտասարդը,
ընկերանալով միւս լրբաբարոյ մանուկների հետ աւերած էր Հեր-
մես աստուածի պատկերքը, հրապարակով ծաղր էր արել Ելեւզինե-
կան կրօնական գաղտնիքների վերայ, և այս յանդգնութեան համար
ստիպված էր հեռանալ քաղաքից: Այս անցքը միւսանգամ սկսեցին
պատմել, և Սոկրատէսի թշնամիքը համբաւ տարածեցին, որպէս թէ
Սոկրատէսը այն երիտասարդին ուսուցել է արհամարհել կրօնը: Աչ-
ինչ բան աւելի հակառակ չէր Սոկրատէսի վարդապետութեանը և
վարքին, քան թէ այդպիսի ապօրէն գործ: Հասարակաց աստուած-
պաշտութիւնը, թէև լինէր շատ և շատ մոլորական, միշտ պատուե-
լի էր նորա աչքումը, և խօսելով Ելեւզինեան գաղտնիքների մա-
սին, պիտոյ է ասել թէ Սոկրատէսը իւր ըտլոր բարեկամներին խոր-
հուրդ էր տալիս որ իւրեանց անձը նուիրել տան այդ գաղտնիքնե-
րի մէջ, թէպէտ նա ինքը ունէր իւր յատուկ պատճառները չը լի-
նել զոցա մանակից: Շատ հաստատ հիմք կար մտածելու, թէ ա-

ւելի մեծ կրօնական գաղտնիքը Նլուզիս քաղաքի մէջ, ոչ մի այլ բան չէին, եթէ ոչ, Ճշմարիտ ընական կրօնի վարդապետութիւնքը և առասպելների առողջամիտ մեկնութիւնը: Եթէ Սոկրատէսը Հեոի մնաց այդ գաղտնի միտքանութիւնից, հաւանական է, թէ նա կամք ունէր պահել իւր աղատութիւնը, այդ գաղտնիքը անփնաս տարածելու մասին, այն աղատութիւնը որ քուրմերը պիտոյ է իւլէին նորանից, նուիրելով նորան այն գաղտնիքների մէջ: Երբ որ բամբասողքը կարծումէին թէ շարամիտ համբաւներով բաւական պատրաստել են ժողովրդի միտքը, ապա Մելիտոսը մի գրաւոր ամբաստանութիւն (գանդատական թուղթ) Սոկրատէսի վերայ տուեց քաղաքի մեծաւորին, և սա ժողովրդին ծանուցումն արեց: Գատաւորները հաւաքվեցան, վիճակ ձգելով սահմանեցին այն քաղաքացիների սովորական թիւը, որ պիտոյ է վճիռ կապէին պարտաւորված մարդու վերայ: Ահա այսպէս էր ամբաստանութիւնը. Սոկրատէսի վարքը օրէնընդդէմ է, ըստ որում նա ան չէ պաշտում տէրութեան աստուածքը. ք. մելիտացում մանուկները, ուսուցանելով նոցա արհամարհել այն ամենայն բանը որ սուրբ էր: Նա պարտական է մահու: Սոկրատէսի բարեկամքը բերեցին նորա մօտ վայելչայարմար ճառեր, նորա պաշտպանութեան համար: Գոբա շատ զեղեցիկ են, ասաց Սոկրատէսը, բայց իմ պէս ծեր մարդու համար անպատշաճ էին այդպիսի հնարագործութիւնք: Կամք չունէիր դու, քո անձը արդարացնելու համար, ինքդ մի բան գրել, հարցրեցին նորա: Ամենից լաւ պատճառը, որանով կարող էի ապացուցանել իմ արդարութիւնը, պատասխանեց նա, այն է, որ ես իմ կեանքի մէջ ոչ ոքի անիրաւութիւն արած չեմ: Հատ անգամ մտածել եմ ես մի պաշտպանողական ճառի վերայ, բայց Աստուած միշտ խափանել է այդ առաջարկութիւնը. գուցէ թէ այնպէս հաճոյ էր նորան, որ ես այս տարիներումս, յառաջ քան թէ խախուտ և հիւանդութեան պէս ծերութիւնը կը հասանէր ինձ, մեռանէի աւելի թեթեւ մահով և չը լինէի ծանրութիւն ոչ իմ բարեկամներին և ոչ ինձ: Այս բառերից կամեցած են ապացոյց քաղել, որպէս թէ Սոկրատէսը մի վատասիրտ (վախկոտ) մարդ էր և աւելի վախեցած է ծերութեան ցաւերից քան թէ մահուց: Բայց հարկաւոր է շատ համարձակութիւն, այդպիսի կարծիք անկելու համար կարդացողի մտքումը: Այս դատաստանի համար հրատարակապէս սահմանած օրինակներէն Մելիտոսը, Անիտոսը և Ալեկոնը, առաջինը որպէս փոխանորդ բանաստեղծների, երկրորդը որպէս փոխանորդ ժողովրդի, և երրորդը որպէս փոխանորդ ճարտարախօսների. սորա մինը միւսի հետեւից վեր ելան ասանարանութեան բեմը, և Սոկրատէսի ընդդէմ

Ճառեր ասացին, շատ թունալից և շատ բամբասական ճառեր: Սոցա-
նից յետոյ վեր ելաւ բեմը և Յոկրատէս, առանց զողջալու կամ տա-
րակուսելու, առանց կամենալու մի ողբալի կերպարանքով շարժել
խոր դատաւորների ցաւակցութիւնը, ինչպէս այն ժամանակուամբ սո-
փորութիւն կար դատարանների մէջ, այլ մանաւանդ թէ ծանր և
համարձակ կերպարանքով, ինչպէս վայել էր իւր իմաստութեանը:
Դա մի ճառ ասաց, արգարե մի անարուեստ, անպատրաստ, բայց մի
այրական և շատ ազդու ճառ, որի մջ առանց բարկութեան հեր-
քեց այն բամբասանքը և շար համբաւները որ, նորան վնասելու
համար, տարածել էին, ամօթերես արեց իւր ամբաստանողքը (դա-
տախաղքը) և ջղջ տուեց նոցա յատուկ գանդաւանների մջ կղած հա-
կաւակութիւնքը և անմտութիւնքը: Թէպէտ իւր դատաւորներին հան-
դիպեց պարտուպատշաճ պատկաւանքով, բայց խօսեց այնպէս քաջ
և իւր գերազանցութիւնը ճանաչելով, մինչև նորա խօսուածքը պի-
տոյ է դադարէին անհաւանների մոմնալովը: Դա կնքեց (վերջացրեց)
իւր ճառը այս բառերովս. «Մի բարկանաք, ո՛վ Աթենացիք, եթէ
ես, ինչպէս սփորութիւն ունին պարտաւորված մարդիկը, չեմ խօ-
սում ձեր հետ արտասուալից աչքերով, կամ թէ իմ երկխոյզս,
ազդականքս և բարեկամքս ողբալի հանդէսով չեմ բերած այս տեղ,
որ շարժեմ ձեր գութը: Ոչ թէ ամբարտաւանութեան կամ թէ
խտասարտութեան պատճառով հրաժարվեցայ այդ բանից, այլ որով-
հետև անարժան եմ համարում ես աղաչաւոր լինել դատաւորի ա-
ռաջն, և զբաւել նորա սիրտը մի այլ բանով, քան թէ իմ գործի
արդարութենովը: Դատաւորը երդումն ուտելով, պարտականութիւն
է յանձն առել, որ սրէնքի և արդարութեան հիմքի վերայ դատաս-
տան հատուցանէ, և թոյլ չը տայ ոչ ցաւակցութեանը և ոչ բար-
կութեանը առաջնորդ լինել նորա դատաստանին: Արեմն մէք պար-
տաւորվածքս օրէնքի և արդարութեան ընդդէմ գործ ենք գործում,
եթէ մեր լալով ու արտասուելովը որոնումենք երգմնազանց շինել
ձեզ. նոյնպէս անպատիւութիւն էր ձեզ, եթէ մէք որ պարտական ենք
յարգել ձեզ, կարծէինք թէ զուք կարող էիք երգմնասուտ գտան-
վիլ: Ամենին կամք չունիմ ես այնպիսի հնարներով փրկել իմ
անձը, որ ոչ սրինաւոր, ոչ արդար և ոչ երկիւղած էին, մանա-
ւանդ որ վրքը մի յառաջ Մելիտոսի բերանով պարտաւորվեցայ ես
որպէս անասուած մարդ: Եթէ ես իմ աղաչանքովս որոնած լինեի
երգմնազանց կացուցանել ձեզ, սա պիտոյ է լինէր առաւել զօրտոր
ապացոյցը, թէ ես չեի հաւատում ոչինչ ասուածք, և այսպէս իմ
անձնապաշտպանութիւնը պիտոյ է ապացուցանէր իմ ասուածուրա-

ցումբիւնը: Բայց ոչ. ևս աւելի քան թէ իմ ամբաստանողքը հաւատումեմ և խոստովանումեմ Աստուծոյ գոյութիւնը, և այս պատճառով ընծայումեմ իմ անձը Աստուծոյ և ձեր կամքին, որ դուք զատեք ինձ արդարութեամբ և պնդեսի վճիռ կապէք, որպէս ձեր և իմ համար առաւել բարեոք էր¹¹:

Պատաւորները շատ անհաւան էին Սոկրատէսի այսպիսի ծանր և անխախտելի հաստատութեանը, և կորեցին Պլատոնի խօսքը, որ Սոկրատէսից յետոյ դուրս եկաւ և սկսեց խօսել այսպէս. Թէպէտ ես, ո՛վ Աթենացիք, աւելի մանուկն եմ այն տղամարդերից որ ելանումն այս բեմի վերայ. այս բառերը ասած, խկոյն ձայն տուեցին. ցած իջիր, ցած իջիր. և այսպէս չը թողեցին նորան շարունակել իւր ճառը: Սոկրատէսի հակառակորդքը երեսուն և երեք թուով աւելի շատ լինելով, դատապարտեցին նորան:

Ըթէն քաղաքի մէջ սովորութիւն կար, որ դատապարտվածքը ինքեանք մի որոշեալ պատիժ, տուգանք, բանտարկութիւն, կամ սքսորանք զնէին իւրեանց վերայ, որպէս թէ սորանով դատաստանի արդարութիւնը պիտոյ է հաստատէին կամ թէ մանաւանդ խոստովանէին իւրեանց յանցանքը: Եւ Սոկրատէսին ասացին. ընտրիր դու ինքդ, ինչ պատժի արժանի էիր. նա չը կամեցաւ երբէք այնպէս անարդար գտանվիլ զէպ ի իւր անձը, որ պարտաւոր համարէր իւրեան, և խօսեց այսպէս. Եթէ պիտոյ էր ինձ համարձակապէս ասել ձեզ, թէ ինչ բանի արժանի եմ կարծում ես իմ անձը, ապա յայտնի լինի ձեզ, ո՛վ Աթենացիք, որ ես մտածումեմ թէ այն արդիւնքների փոխարէն, որ բերած եմ հասարակապետութեանը, յիրաւի արժանի եմ տէրութեան ծախքով պահպանութիւն գտանելու Պրիտանէոնի մը: Ի վերայ այսր ամենայնի Սոկրատէսը, իւր բարեկամների յորդորանքով, հաւանեց մի փոքր տուգանք վճարել, բայց չը կամեցաւ թողուլ, որ նոքա իւրեանց մէջ մի աւելի մեծ գումար արծաթի ժողովն: Գատաւորները խորհուրդ կատարեցին, թէ ինչ պատիժ պիտոյ էր զնել նորա վերայ, և նորա թշնամիների անզղամութիւնը այն տեղ հասցրեց բանը, որ Սոկրատէսը մահապարտ դատվեցաւ: «Գուք շատ շտապել էք ձեր դատավճիռը կապելու մէջ, ո՛վ Աթենացիք, խօսեց Սոկրատէսը, և զորանով նիւթ էք տուել այս քաղաքի բամբասաւոր մարդերին նախատել ձեզ նորա համար, որ դուք վերացրած էիք իմաստուն Սոկրատէսի կեանքը. նոքա կ'անուանեն ինձ իմաստուն, թէպէտեւ չէի ես, որ ևս առաւել կարողանան մեղադրել ձեզ: Չեղ հարկաւոր չէր երկար ժամանակ սպասել, և ես կը մեռանէի առանց ձեր գործակցութեանը: Ահա տեսնումէք դուք,

Թէ ինչպէս մօտ եմ մահուն, Չեղ եմ ասում այս խօսքերը, որ ինձ մահու պարտական էք համարել: Մի՞ թէ կարծումէք զուր, ո՞վ ամենացի մարդեր, թէ ես խօսքեր չունէի, որ գրաւեմ և հաւանեցնեմ ձեզ, միայն թէ կարծեցած լինէի թէ արժան էր ամենայն զործ գործել, և ամենայն բան ասել, մի քաղցր վճիռ ստանալու համար: Ստուգապէս ո՞չ, Եթէ ես յաղթահարվումեմ, զորս պատճառը չէ՛ խօսքի և մտածութեան պակասութիւնը, այլ որովհետեւ չը կայ իմ մէջ այնքան անամօթութիւն և զեռնաքարչ հոգի, որ լսել տայի այնպիսի բաներ որ հաճոյ էին ձեր ականջին, բայց անպատշաճ, մի արդարապէս մարդու բերանի: Լալ, աղաղակել և միւս սորա պէս անարգ համոզիչ (յորգորիչ) հնարներ, որոնց սովոր էք զուր ուրիշների կողմից, մեծապէս անարժան են ինձ: Ես սկզբից ահա վճռած ունէի մտրումս, որ լաւ համարեմ կորուսանել իմ կեանքը: քան թէ փրկել նորան անաղնիւ կերպով: Պատճառ, ես այսպէս եմ մտածում, թէ ո՞չ ես և ո՞չ մի ուրիշ մարդ դատաստանի առաջև չունէր իրաւունք փախել մահու բերանից, ինչպէս որ չունէր այդ իրաւունքը պատերազմի մէջ: Քանի՛ անգամ կուռի մէջ կարող էր մի տղամարդ հնար գտանել փրկելու իւր կեանքը, և թէ կամենար զէնընկէց լինել (զէնքը ձեռքից վայր ձգել) և շնորհ խնդրել թշնամուց, որ գալիս էր նորա քամակից: Այսպէս, մարդուս կեանքի մէջ շատ պատահմունք կան, որոնց մէջ այդ կարելի էր փախել մահուց, միայն թէ լինէր մարդս այնքան անամօթ, որ կարողանար ամենայն գործ գործել և ամենայն բան ասել որ հարկաւոր էր այդ մասին: Մահուց աղատել իւր անձը, ո՞վ ամենացի մարդիկ, չէր այնպէս դժուար, բայց ամօթից աղատել իւր անձը աւելի դժուար է, ըստ որում ամօթը աւելի երազահաս է քան թէ մահը: Եւ այս է պատճառը, որ ես ծանրաշարժ ծեր մարդ լինելով, ըմբռնվեցայ և աւելի ծանրաշարժիցը, բայց իմ ամբաստանողքը զուարթ ու արագաշարժ մարդիկ լինելով: Հասել է նոցա և շուտաքայլ (չշոտ վան եկող) ամօթը: Ես երթումեմ զէպ ի մահ, որանով զուր գատապարտել էք ինձ, և զուր երթումէք զէպ ի անարգանք և սպականութիւն, որոնցով գատապարտումէ ձեզ ճշմարտութեան և արդարութեան բերանը: Ես հաւան եմ ձեր գատավճնին, կարծեմ և զուր. ուրեմ գործը գնումէ այնպէս օրինապատշաճ, ինչպէս պէտք էր. և ես նախասահմանութեան ճանապարհները գտանումեմ և այս տեղ արդար և պատուելու արժանի: Երբ որ սորանից յետոյ Մոկրատէսը մի քանի ճշմարտութիւնք համարձակապէս, առանց դատութեան ասած էր իւր գատաւորների երեսին, որ գատապարտել էին

նորան, ապա դարձուց զէմբը զէպ ի այն մարդիկը որ կարծիք էին տուած Յոկրատէսի աղատութեան համար, և խօսեց նոցա հետ, քըն- նելով մարդուս կեանքը, մահը և անմահութիւնը, այնպիսի կերպով, ինչպէս այն ժամանակուսը կարող էր հասկանալի լինել հասարակ ժողովրդին: Քայց երբ որ միայնակ էր իւր աշակերանների և սրտակից բարեկամների հետ, սկսեց նոյն նիւթների վերայ աւելի հիմնաւոր կերպով խօսել: Յոկրատէսը տարան գրեցին բանտի մէջ, որ, շատ զեղեցիկ ասումէ Սենեքա իմաստուն շոտմայեցին, այդպիսի տղամարդ ընդունելով իւր պատերի մէջ, պիտոյ է մերկանար (վերայից հանէր) իւր բոլոր անարդութիւնը, ըստ որում այն տեղը, ուր օթեւանումը Յոկրատէսի պէս տղամարդը, չէր կարող լինել բանտ: Ճանապարհին հանդիպեցին Յոկրատէսին իւր աշակերաններից քանի մի անձինք, որ շատ ցաւեցան և անմոխիթար էին այն բանի վերայ որ պատահել էր իւրեանց վարժապետին: Ինչո՞ւ էք լաց լինում դուք, հարցրեց նոցանից այն մեծ իմաստունը. մի թէ բնութիւնը չէ գրել իմ վերայ մահու հարկ, երբ որ ծնած էի ևս: Եթէ մահը զրկելու է ինձ մի ճշմարիտ և արդիւնաւետ բարութեանից, ապա ևս և նորա որ սիրումնք ինձ, պատճառ ունէինք ցաւելու իմ ճակատագրի վերայ. բայց որովհետև ևս այս աշխարհի մէջ ոչինչ յետ չեմ թողում, բաց ի նեղութեանից և տուապանքից, ապա պիտոյ էր իմ բարեկամներին մանաւանդ թէ շնորհաւորել իմ ճանապարհորդութիւնը զէպ ի յախտնական օթեւանը: Եպոլլոգորոսը լինելով շատ բարեսիրտ մարդ, բայց մի փոքր տկարամիտ, ամենևին անհաւան էր այն բանին թէ իւր վարդապետը և բարեկամը մեռանելու է անպարտ: Ով բարի Եպոլլոգորոս, ժպտելով ասաց Յոկրատէսը, ձեռքը զնելով նորա գլխին. մի՞ թէ աւելի հաճոյ կը լինէր քեզ, որ մեռանէի պարտական: Մի որ յառաջ քան թէ Յոկրատէսը ընդունելու էր մահու պատուհաս (պատիժ), կրիտոնը, զեռ ևս լըսը չը բացված, եկա Յոկրատէսի մտ, և տեսանելով նորան քաղցր քնի մէջ, նստեց նորա մահճի մտ, որ չը խափանէ նորա քունը: Երբ որ Յոկրատէսը զարթնեց, հարցրեց նորանից այսպէս. Ինչո՞ւ այսպէս վաղ այստր, և դրայր կրիտոն: Սա իմաց տուեց նորան, թէ լուր է ստացել որ զալոց օրին պիտոյ է նորա մահու վճիռը գործ գրվի: Եթէ այդպէս է աստուածային կամքը, պատասխանեց Յոկրատէսը իւր սովորական հանդարտութեամբ, ապա թող լինի: Յետոյ կրիտոնը յայտնեց իւր բարեկամին թէ ինքը կաշատք է տուել պահապանին և բոլոր պատրաստութիւնքը տեսած է, որ նորան գիշերով փախցնէ բանտից, և այսուհետև նորանից էր կախ, և թէ կամք ունէր աղատել իւր

անձը նախատական մահու բերանից: Արիտոնը աշխատեց նոյնպէս առաւել ճանր պատճառներով ապացուցանել Մոկրատէսին, թէ այսպէս էր իւր բարեկամական պարտականութիւնը և պատշաճը, Այլև Արիտոնը ճանաչելով Մոկրատէսի հայրենասիրութիւնը, աղաչեց որ մտարբերէ նա, թէ պարտական էր խախտել, որ Աթենացիք անմեղ արիւն չը թափեն, թէ պարտական էր խնայել իւր բարեկամներին, բոս որում սոքա բաց ի այն ցաւից, որ պատճառելու էր նորա կորուստը, նախատական համբաւի տակ պիտոյ է ընկնէին, որպէս թէ իւրեանց բարեկամի փրկութեան մասին անհոգ էին եղած: Աւերջապէս Արիտոնը զանցառու չեղաւ պատկերացնել Մոկրատէսի աչքի առաջն և սորա անօղնական երեսաների սղբալի դրութիւնը, որովհետեւ զրկվելու էին նորա հայրական դաստիարակութենից, օրինակից և պաշտպանութենից: Մորան պատասխանեց Մոկրատէսը. «Իմ սիրելի Արիտոն, քո բարեկամական հոգաբարձութիւնը զովանի է, ուրեմն և շնորհակալութեան արժանի, և թէ համաձայն էր առողջ բանի (դատողութեան). բայց և թէ հակառակ էր դորան, ապա պարտ է մեզ զգուշանալ դորանից: Աւրեմն նախ և յառաջ պէտք է մեզ քննել, արդեօք քո առաջարկութիւնը արդար էր և առողջ դատողութեան հետ համաձայն, թէ ոչ: Ես ամենայն ժամանակ սովորած եմ ոչինչ բանի հաւանութիւն չը տալ, և թէ ոչ այն բանին, որ հասուն մտքով կշռած, համարել էի ամենից լաւը. և այժմ ոչինչ պատճառ չունիմ խոտորվելու (ծռվելու) այն կանոններից, որոնց մինչև այժմ հետեւել եմ կեանքիս մէջ, թէպէտ և այս որպիսութեան մէջ էի, ինչպէս և դու ականատես ես: Այդ կանոնները երևում են ինձ և այժմ այնպէս, ինչպէս երևում էին յառաջ, և այս պատճառով չէ կարելի ինձ այլապէս ընթանալ, քան թէ պատուելով և յարգելով նորանց»:

Մոկրատէսը իւր կենդանութեան վերջին օրումը (ինչպէս պատմում է նորա աշակերտներից մինը) խօսում էր Արիտոնի և մի քանի այլ բարեկամների հետ հոգու անմահութեան վերայ: Երբ որ Արիտոնը հարցանում էր նորանից. ինչպէս վարվի՞ք քո հետ մեռանելուցդ յետոյ, պատասխանեց Մոկրատէսը. «Ինչպէս որ հաճոյ է ձեզ, միայն թէ ունենայիք ինձ, և ես դուրս չը փախէի ձեր ձեռքից: Մի և նոյն ժամանակումը նայեց նա մեզ ժպտելով և ասաց. բարեկամներ, ես չեմ կարողանում հաւանեցնել Արիտոնին, թէ Մոկրատէսը նա է, որ այժմ խօսում է և մի քանի ժամանակ ձեր հետ կենացում թիւն է ունեցած. բայց Արիտոնը միշտ կարծում է որպէս թէ այն դին (մեռեալ մարմինը) որ շուտով տեսանելու է, որ և այժմ իմ արտաքին

պատկերն է միայն, նոյն իսկ Մոկրատէսն է, և Հարցանուռն, թէ ինչպէս թաղէր ինձ: Այն բոլոր պատճառքը որ մինչև այժմ յառաջ եմ բերած եւ, որպէս ապացոյց, թէ ես, երբ որ թոյնը ներդործած կը լինի իմ վերայ, չեմ աւելի մնալու ձեր մօտ, այլ կը տեղափոխվիմ դէպ ի Երանելաց օթեանքը, երևումն նորան մի հնարած բան միայն, ձեզ և ինձ մխիթարելու համար: Կնդրեմ և աղաչեմ ձեզ, բարեկամներ, երաշխաւոր կացէք Կրիտոնի մօտ թէ պատահելու է այն բանի հակառակը, ինչ բանի մասին նա երաշխաւոր է կացել դատաւորների մօտ: Նա իմ համար երաշխաւոր է եղած, թէ ես չեմ փախչելու, բայց ձեզ պիտոյ էր երաշխաւոր լինել նորա մօտ, թէ ես մահուց յետոյ փախչելու եմ իսկոյն, որ նա տեսանէ իմ մարմնի այրելը կամ իջուցանելը հողի մէջ, և չը տեսնի շատ, որպէս թէ հանդիպումը ինձ մի ամենամեծ վատարարողութիւն: Թող իմ թաղման հանդէսի վերայ չը խօսէ այսպէս. Մոկրատէսը զնումն դագաղի վերայ, Մոկրատէսը զուրս են տանում, թաղումն Մոկրատէսը: Պատճառ, իմացիք դու, ո՞վ Կրիտոն, շարունակեց Մոկրատէսը. այդպիսի խօսքերը ոչ թէ միայն ընդդէմ էին ճշմարտութեան, այլև մի ցաւեցուցիչ բան, հրատարակած հոգու համար: Ե՛ւս առաւել մխիթարվիք դու և ասա. թէ թաղվումը իմ դին, որ և կարող էիր դու ամիտիւն, ինչպէս հաճոյ էր քեզ, և ինչպէս կարծումէիր թէ օրէնքը կը պահանջէր: Մորանից յետոյ Մոկրատէսը առանձնացաւ մի մերձակայ սենեկի մէջ, լուացվելու համար: Կրիտոնը զնաց նորա քամակից և ասաց մեզ, որ սպասէք: Մէք մնացինք և անմխիթար սրտով սպասումէինք զաւրոց մեծ վատարարողութեանը. պատճառ, այնպէս էր երևում մեզ, որպէս թէ պիտոյ է զրկվէինք մեր հօրից, և այսուհետև որբերի պէս ապրէինք աշխարհի վերայ: Երբ որ Մոկրատէսը լուացված էր, բերեցին նորա երեսօյքը (նա ունէր երեք հատ, երկուքը մանուկ, մինը չափահաս), և նորա տան աղախինքը ներս մտան նորա մօտ: Մոկրատէսը թասեց նոցա հետ Կրիտոնի ներկայութեամբը, ասաց նոցա ինչ որ ունէր ասելու, ապա հրամայեց կանանցը և երեսաներին հեռանալ, և միասանգամ զուրս եկաւ մեր մօտ: Ժամանակը դէպ ի արևամուտ էր՝ ըստ որում նա մի փոքր շատ մնացել էր մտակալ սենեկումը: Նա ցած նստեց, բայց խօսեց շատ փոքր, որովհետև շուտով եկաւ այն տանն և մի կտաւալարիչ մարդերի սպասաւորը, կանգնեց նորա մօտ և ասաց. Ո՞վ Մոկրատէս, ես մի ուրիշ բան եմ տեսնում քո մէջ, բան թէ միւս դատապարտվածների մէջ. սքքա սովորաբար զայրանումեն և անիծումեն ինձ, երբ որ ես մեծաւորների հրամանով ծա-

նուցանումեմ նոցա, թէ ահա՛ ժամանակ էր ըմպելու թոյնը, բայց դու ամենայն ժամանակ, և մանաւանդ այժմուս երևումես ամենեկին հանդարտ և հեղափոխի, ինչպէս ոչ մինը կղած չէ բանտի մէջ: Ես հաւատարի գիտեմ, որ և այժմ դու չես բարկացած իմ վերայ, այլ նոցա վերայ (դու ծանաչումես նորանց), որ մեղաւոր էին այդ բանի մէջ: Քանչ յայտնի է քեզ, Սոկրատէս, թէ ինչ լուր եմ բերում քեզ. բարեաւ մնա, տար համբերութենով այն բանին, որ չէ կարելի փոխել: Եյս խօսքից յետոյ նա շրջեց երեսը և լաց կաւ: Սոկրատէսը դարձուց աչքը նորա վերայ և ասաց. բարեաւ մնաս, բարեկամ, մեր կը հնազանդենք քեզ, բայց դէպ ի մեր կողմը խօսեց այսպէս. ինչ բարեպաշտ մարդ է սա. քանի՛ անգամ եկել է ինձ տեսութիւն, խօսք է բացել իմ հետ. բարի և պատուաւոր մարդ է դա. ասեա՛ք թէ ինչպէս արդար սրտով լաց է լինում իմ համար: Բայց ո՛վ Արիտոն, մեզ պարտ է իսկապէս հնազանդել դորա ասածին. ասա՛ որ բերեն թոյնը, և թէ պատրաստ էր. և թէ ո՛չ, թող սպասաւորը պատրաստէ նորան:

Ի՞նչ ես այդպէս շտապում, իմ Սոկրատէս, պատասխանեց Արիտոնը. կարծեմ որ արեւը դեռ ևս փայլումէ սարերի վերայ և չէ մտած: Երես մարդիկը մահու հրաման ստանալուց յետոյ, սովորութիւն ունին երկար միջոց սպասել մինչև թոյն ըմպելը, և յառաջուց ուտումն ու խմումն: Մէք ևս քանի մի ժամ կարող ենք յետ ձգել այդ բանը, Ո՛վ Արիտոն, պատասխանեց Սոկրատէսը, թող այդպէս առնեն նոքա, որ կարծումին թէ օգուտ կար յետ ձգելուց որչափ և իցէ, բայց ես ունիմ իմ յատուկ պատճառքը հակառակ կերպով վարվելու: Ես կարծումեմ թէ ոչինչ շահ չունիմ յետ ձգելով այդ գործը, և պիտոյ է ինքս ինձ երևէի ծիծաղելի, և թէ այժմ կամենայի ազահութիւն և ժլատութիւն առնել կեանքի մասին, ըստ որում այսուհետև դա իմն չէ: Ատարբիր իմ հաճոյքը և մի՛ խափանիր ինձ:

Ըստ Արիտոնը աչքով արեց մտիկ կանգնած տղային. մանուկը դուրս գնաց և մի քանի ժամանակ յուշացաւ պատրաստելով թոյնը, և ապա ներս մտաւ այն մարդը որ ունէր ձեռքին թունալից բաժակը, որ պիտոյ է տար Սոկրատէսին: Սա տեսանելով որ գալիս է թոյն բերողը, խօսեց. ո՛վ բարի մարդ, տուր այս տեղ. բայց ասա՛ ինձ թէ ինչ պիտոյ է առնեմ, թոյնը ըմպելուց յետոյ. քեզ յայտնի է բանի որպիսութիւնը: Թոյն տուողը պատասխանեց. քեզ պէտք էր միայն խմելուց յետոյ վեր ի վայր ման գալ, մինչև ծանրանային ոտերդ, ապա կը հանգստանաս դու. այս էր բոլորը: Սորանից յետ-

տոյ այն մարդը տուեց թոյնի բաժակը Սոկրատէսին. սա առաւ բաժակը մի զարմանալի խաղաղութենով, առանց դողալու, առանց փոխելու երեսի գոյնը, և իւր լայնարաց աչքերովը նայելով այն մարդուն, խօսեց. *ինչպէս ես կարծում, կարելի է սորանից մի քանի կաթիլ որպէս շնորհակալութիւն զոհել աստուածներին*. Թոյն բերողը պատասխանեց. *այնքան է բաժակի միջումը, ինչքան որ հարկաւոր էր: Աւրեմն թող մնայ, ասաց Սոկրատէսը. բայց կարող եմ մի աղօթք վերագրել զեպ ի աստուածքը: Գուք, որ գանչուձքը ինձ, ով աստուածք, բարի ծանապարհ պարգեցեք ինձ. այս խօսքերը ասած, բաժակը զրեց բերանին և խաղաղութեամբ դատարկեց նորան:*

Մինչև այժմ շատերը մեղանից զեռ ևս կարող էին պահել իւրեանց արտասուքը. բայց երբ որ տեսանք թէ նա բաժակը զրեց բերանին, խմեց և դատարկեց նորան, այնուհետև կարելի չէր համբերել: Դժ երեսից ոչ թէ կաթումէն արտասուքս, այլ հեղեղի պէս վայր էին հոսում, և ես հարկադրվեցայ ծածկել զեմքս իմ վերաբերուով, որ կարողանամ անխափան արտասուել ոչ թէ Սոկրատէսի վերայ, այլ իմ, վատարդդիս վերայ, որ զրկվեցայ այնպիսի բարեկամից: Կրիտոնը որ ինձանից յառաջ չէր կարողանում զսպել իւր արտասուքը, վեր կացաւ և շրջումը բանտումը. և Ապոլլոդորոսը որ բոլոր ժամանակը բստ մեծի մասին լաց էր եղած, սկսեց բարձրաձայն գոռալ և աղաղակել այնպէս, որ ամենների սիրտը պատալումէր: Սոկրատէսը միայն մնաց անշարժ և ձայն արձակեց զեպ ի մեղ. Այդ ինչ բան է, ով փոքրահոգիք. այս բոպէիս դուրս ուղարկեցի կանաչքը, որ նոքա լաց ու աղաղակ չը դործեն. պատճառ, լսած եմ ես, որ պիտոյ էր հոգին աւանդել օրհնութենով և բարի բարի մաղթանքով: Հանդարտ կտցէք և ցոյց տուեցէք ձեզ որպէս տղամարդեր: Երբ որ մէք լսեցինք այս խօսքերը, ամառեցինք և դադարեցինք լալ. Դժ ման եկաւ, վեր ի վայր շրջելով, մինչև թուլացան նորա ոտերը և նա հանգստացաւ քամակի վերայ, ինչպէս ասած էր նորան թոյն տուող մարդը: Ապա սկսեց սառչիլ նորա փոքրափորը. նա բացեց իւր մարմինը, բստ որում ծածկած էին նորան, և ասաց Կրիտոնին այս վերջին խօսքերը. *բարեկամ, չը մոռանաս առողջութիւն պարգևող աստուածին մի որձակ տանել. պատճառ, մի հատ պարտական ենք նորան: Անպատճառ կը կատարվի այդ, պատասխանեց Կրիտոնը. միւս ոչինչ պատուէր չունին տալու ինձ. այս հարցին պատասխան չեկաւ: Մի քանի ժամանակից յետոյ սկսեց ցնցվիլ նորա մարմինը. ապա թոյն տուող մարդը բոլորովին բացեց նորան, և նորա հայեցուածքը, պաղած ու սառած էին: Կրիտոնը տեսանելով այս բանը, խփեց նորա բերանը և աչքերը:*

Եյս եղաւ մեր բարեկամի վերջը, որ մի այնպիսի տղամարդ էր որ բարեգործութենով, իմաստութենով և արդարութենով գերազանց է գտանվել այն բոլոր մարդերից որ մէք տեսած ու լսած ենք:

ՎՐԻՄՏԵՓՈՐ ԿՈՒՈՄԻՐՈՍ

Կ Ա Մ

ՅԱՅՏՆԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ԸՄԵՐԻԿԱՅԻ:

Յառաջ դեռ, քաջ նաւարկու, թնօղ ծագր առնէ քեզ հանճարը, եւ զեկի մաս անհոգ ձեռքը ներքե թողու. զեկաւորը: Դեպ արեմուտք զու միշտ ու միշտ. այն տեղ է քո որոնածը, Եհաւ եզրը շողշողում, մշտրիդ աչքով պարզ տեսածը: Ետտած քո յոյս, քեզ առաջնորդ. հետեիք զու լըռիկ ծոզին, Չը կայի զեռ. ևս չըբի տակից զուրս կ'երեւի քո խընդրելին: Քաջ հոգու հեռա հաստարիմ միշտ գաշնուոր է բընութիւնը, Ինչ որ մինը խոտանում, կատարում անուշտ միւսը:

Շ է Ա Է Է:

Տասն և հինգերորդ դարու մեջ պիտոյ է ծնանէր մի նոր, մի աւելի բաղդաւոր ժամանակ մարդկութեան համար: Զէնքի կոպիտ զօրութիւնը սկսել էր ահա նուազել, և իմացականութիւնը բարձրացնումէր իւր յողմող դրօշակը հին օրերի անպաշտութեան և ժանգոտած կարծիքների վերայ. տպագրութեան արուեստը որ նոյնպէս այս դարու որդին էր, տանումէր ձեռքին այդ դրօշակը: Մարդկութիւնը տեսանողական հոգով նայումէր դեպ ի երկինք, ուր գիտութիւնը յայտնագործել էր հազար հազար անդրական աշխարհներ. հին առասպելները Մտլանտիս, Թուլէ և Թինէա երկիրների մասին, կենդանացան միւսանգամ, և Մարիօ Պօլօ և այլ ճանապարհորդների փառահեղ պատմութիւնքը այն ոսկերեր աշխարհի մասին Ասիայի ամենալերջին ծովեզերեսչրումը, զարթեցրեցին ազգերի կարօտութիւնը և քաջասիրտ ձեռնարկութեան հոգին, և համարձակ նաւարկուններ օր քան զօր յառաջ խաղալով դեպ ի հարաւ, բաց արեցին նոր փողոցներ և աշխարհներ վաճառականութեան և գիտութեան համար: Բայց մինչև այժմ ոչ մի մարդ չէր մտածել ակօս ձգելով պատառօտել այն անչափելի ատլանտեան ովկիանոսը որ հասարակաց ընդունելի կարծիքով շրջապատումէր երկրի վերջին սահմանքը: Մի

Հատ մարդու համար էր պահած այս բանը, որ վեր քարշէ այն մեծ վարագոյրը որ ծածկումէր մեր երկրագնդի արեմտեան կէսը, և որպէս սուրբ Քրիստափորի նախանձաւոր աշխարհաշինութեան աղանձին, Փրկէչը աշխարհի, տանէ ու քարողէ ծովի միւս երեսումը:

Այսպէս ահա տասն և հինգերորդ դարումը յայտնագործական հոգին Եւրոպայի ծովագնաց ազգերի և մանաւանդ լմէ Պորտուգալացոց մէջ բորբոքել էր մի անվատակելի հետազոտութիւն: Ետեկացեալ նպատակը որին կամենումէին հասանել, այսինքն բանալ մի ծովային ձանապարհ դէպ ի շնդկատան որ հարստութեան միայնակ աղբիւրն էր համարվում այն ժամանակի կարծիքով, զարթեցրեց շահակորութիւնը և սորա հետ միասին այն ազգու շարժարանը որ գուցէ լմէ կարող է ամենադժուարին ձեռնարկութիւնքը և ամենաճանր յանձնառութիւնքը ներդրծել մարդուս մէջ:

Պորտուգալացոց ծովաշրջիկ մարդերի ձեռնարկութիւնքը ամենայն տեղ մեծ հարցասիրութիւն և ուշադրութիւն էին յառաջացուցել: Այս պատճառով, Պորտուգալիսյի մէջ հաւաքվեցան բոլոր ձեռներեց մարդիկը և բոլոր մտածող ու գործող ազգերը այն ժամանակի: Այն տեղ գտանվումէին մեծ բազմութենով մանաւանդ լմէ Ղենետիկցիք և Գենուացիք որ մինչև այն ժամանակը համարվումէին այնքան վարժ և հմուտ ծովագնացներ, ինչքան հռչակված էին որպէս խորագէտ և հարուստ վաճառականներ, Այն Գենուացոց կարգումը, որ մտած էին Պորտուգալացոց պաշտօնի մէջ, գտանվումէր և Քրիստափոր Կոլումբոսը, մի գենուացի ծովագնաց, որ մինչև այն ժամանակը ամենեւին անծանօթ էր մնացած, որ և զեռ ևս մի քանի ժամանակ անշուն ու աներևելի կենումէր ծովաշրջիկ մարդերի բազմութեան մէջ: Կորս անունը, շատ շատ, ծանօթ էր իւր հայրենակից ծովագնացներին, բայց զեռ ևս ոչինչ բանով հռչակուոր չէր. և ահա՛ դուրս երևեցաւ նա որպէս աշխարհագիտ մարդ և շուտով գերազանց յիշատակի արժանի անուն ստացաւ, քարողելով իւր մտածութիւնքը, բայց ևս առաւել, երախտագործ լինելով աշխարհին: Կոլումբոսը, այն ժամանակի սովորութեան պէս, իւր առաջին ասորիքը անց կացրեց Ղենետիկեան վաճառանաւերի վերայ որ երթեւեկութիւն ունէին միջերկրական ծովի նաւահանգստների մէջ: Բայց այս միատեսակ գործը շուտով ձանձրացրեց նորա ժիր և վառուն հոգին, և այս պատճառով համարձակվեցաւ նա գնալ և մտանել այն ժամանակի ծովագնացութեան աւելի գերազանց վարժարանը, որպիսի էր նաւարկութիւնը Հիւսիսեան ծովի վերայ:

1464 թուականին մեր հանդիպումներ Կոլումբոսին Խլանդիսյի

ծովեղերեայքի մօտ, ինչ տեղ այն միջոցումը ժամանակ առ ժամանակ ել ու մուտք ունէին մանաւանդ թէ Անգլիացիք, ձկնորսութեան պատճառով: Այժմ, նաւարկելով անց կացաւ նա Խալանդիայի միւս կողմը, մի քանի աստիճան դուրս բնեռային շրջանակից, և այս տեղ ահա վարժեց իւր բնատուր քանքարը լինելու մի քաջ և աջողակ ծովագնաց:

Այս ճանապարհորդութենից յետ դառնալով Արլոմբուրը, ընկերացաւ իւր անուանակից աղյականի հետ որ իւր ծախքով որահումքը մի փոքրիկ բազմութիւն նաւերի և սոցանով շրջումքը երբեմն ընդդէմ Մահմետականներին, և երբեմն ընդդէմ Աննակեցոց: Այս թափառական ճանապարհորդութենների մէջ որ այն ժամանակներումը համարվումէին այնքան իրաւացի և զօլութեան արժանի բան, ինչքան որ վտանգի և աշխատանքի վարձ էին, Արլոմբուրը բազմօրինակ պարսպ գտաւ կատարելագործելու իւր աջողակութիւնը ծովագնացութեան և զինուորութեան մէջ, այլև մի փոքրիկ դռք ձեռք բերելու համար: Բայց նորա ճակատագիրը մի քանի տարի յետոյ դուրս խլեց նորան այդ ընկերակցութենից, որ մտոնցնէ նորան այն կոչմանը որ նախախնամութեան ձեռքով սահմանած էր նորա համար: Մի խտապարանոց կռիւ պատահելով քանի մի հարստաբեւն վնասիկեան նաւերի հետ որ վերադառնումէին Սելլըրանդիայից, Արլոմբուրսի նաւը կրակիցաւ այն բոպէին, երբ որ սա կամենումքը մօտ քարշէլ թշնամի նաւը: Արակը շուտով տարածվելով, երևումքը թէ նաւը իւր վերայ եղած մարդերի հետ միասին պիտոյ է անպատճառ կորնչի: Բայց Արլոմբուրսի շուտափոյթ և քաջարի հոգին ցոյց տուեց նորան փրկութեան ճանապարհը: Մօտ երկու ծովային մշուն հետի էին Պորտուգալիայի հողից: Արլոմբուրը իւրեան վայր ձգեց ծովի մէջ, ձեռք բերեց մի լողացող թիակ և նորա օգնութենով աշխատեց հասնել ցամաքին, և այդպէս փրկութիւն ու ապահովութիւն գտաւ: Գալով իսկոյն Ախարոն, այս տեղ հանդիպեց իւր եղբայր Բարթոլոմէոսին և իւր հայրենակիցներից բաւական շատերին որ կէս մի դասնվումէին Պորտուգալացոց ծովային պաշտնի մէջ և կէս մի որպէս վաճառականք տուն ու տեղ էին հաստատել Ախարոնումը: Մի ծովագնաց մարդ որ իւր հայրենի աշխարհից հրաժարվելով ոչինչ զրկանք չունէր, որի քաջ և ձեռնարկու հոգին շատ ուրախ աչքով նկատումքը հետուից Պորտուգալացոց ծովաշրջիկքը: Մի այդպիսի մարդ, ծարաւի գիտութեան և գործակատարութեան, կարօտ էր միւսերի հաւանեցուցիչ խօսքերին, որ հաստատել մտքումը մնալ Պորտուգալիայի մէջ և իւր համար փոքր ու բարեկեցութիւն ճա-

րել այս տէրութեան այնքան պատուաւոր, ինչքան շահաւէտ ծովային պաշտօնի մէջ: Բայց երևում է թէ Կոլումբոսը այնպէս շուտով, ինչպէս դուրսէ թէ կարծում էր ինքը, ճանապարհ էր գտաւ ոչ նշանաւոր առնելու իւր անձը և ոչ հարստանալու: Գոնեայ մեր հանդիպումները նորան փոքրիկ ճանապարհորդութիւններէ վերայ Պորտուգալիայի ծովեզերքէրի և Մադէյրա և Պորտո Սանտո կղզիների մէջ: Լիսաբոնումը ծանօթացաւ նա Գոննա Ֆելիպա Մոնիս դը Պալեստրելլո ազնուական կնամարդու հետ, ստացաւ նորա սէրը և ամուսնացաւ նորա հետ: Այս կինը առիթ դարձաւ նորա առաւելագէս կատարելութեանը, այլև մի կերպով ճանապարհ բացեց նորա ապագայ մեծամեծ ձեռնարկութիւններին: Կոլումբոսի ամուսինը այն չէր բերած իւր հետ շատ ոսկի և կալուած որպէս հարսնարածինք, բայց յիրաւի բերած էր մի այնպիսի գանձ որ Կոլումբոսի աչքումը անտարակոյս աւելի պատուելի էր, այսինքն գրաւոր նկատողութիւնք, ծովային ցուցակներ որ նորա իմաստասիրութիւնը այնքան ևս զօլացուցին, ինչքան որ բորբոքեցին: Այս ծանօթութիւնքը ընթերցասիրելով նա, և պարագ ժամանակ ունենալով հետաքննելու իւր մտաւորական հայեցումները, ևս առաւել հաստատվեցաւ այն գաղափարների վերայ որ յառաջուց յղացած էին նորա մէջ, և հնարք ստացաւ իւր մտածութիւնքը ձևակերպել և շինել մի կարգաւոր կազմած: Այսպէս յառաջացաւ նորա մէջ այն կատարեալ վստահութիւնը և միասին այն ամուր կամքը որ չէր կարող խախտվիլ ոչ երկմտութեամբ, անհաւատութեամբ և ծաղրարանութեամբ, և ոչ մերժողութեամբ, զրժուարութեամբ և արգելներով:

Կոլումբոսը ընթերցասիրելով հին աշխարհագիրների աշխատութիւնքը և նոր ժամանակի ճանապարհորդութիւնքը, վաղուց ծընել էր նորա մէջ այն գաղափարը թէ պիտոյ էր, որ Ասիան տարածվի աւելի ընդարձակութեամբ քան թէ սոհասարակ մտածումն, թէպէտ ոչ ով ճիշդ տեղեակ չէր այդ բանին: Երկրի գնդաձևութեան մասին ունէր նա աւելի ուղիղ իմացողութիւնք քան թէ սովորականները այն ժամանակի: Կա հետեւելով Արիստոսելի կարծիքին, որ և ընդունած են բոլոր երկրաչափքը և աշխարհագիրքը աւելի նոր ժամանակների, մտածումքը երկիրը որպէս ցամաքահողից և ջրից բաղկացած մի գունդ, որ կարելի էր շրջանաւել արեւելքից դէպ ի արեւմուտք: Որովհետև բոլոր ցամաքահողքը, ինչքան որ յայտնի էր, գտանվումքը մի կիսագնդի վերայ, այս պատճառով երևումքը թէ, բոլոր երկրային մարմին հաւասարակշիւր պահպանելու համար, պիտոյ է, որ մի այլ համամաստ հողարածին պարզվի և միւս կիսաղնդի

վերայ: Այլադիոս Պտղէմայոսի (որ յոյն աշխարհագիր էր, կացած
երկրորդ դարու կիսումը Քրիստոսից յետոյ) ուսուցանելով, երկրագըն-
դի շրջապատը արեւելքից դէպ ի արեւմուտք, բաղկացնում 24 ժամ,
ամէն մի ժամը 15 աստիճան երկայնութենով, ուրեմն բոլորովին, 360
աստիճան, շամեմատելով այս բանը Պտղէմայոսի երկրագնդի հետ և
Մարինոսի տիրացոյ հին աշխարհացոյցի հետ, հետևումք, որ հին ազ-
գերին ծանօթ էին միայն 15 աստիճ. այսինքն երկրի տարածութիւնը
արեւմուտքից դէպ ի արեւելք սկսեալ Կանարեան կղզիներից մինչև
Թինէա քաղաքը Ասիայի: Պորտուգալացիք յայտնագործելով Ազո-
րեան կղզիքը, գորանով յաւելացած էր մի աստիճան ևս. ուրեմն
մնումին դեռ ևս 8 ժամ, կամ թէ շրջապատի երրորդ մասը. մի դրու-
թիւն որ և հետուից չէր հասանում ստուգութեանը: Այս նմեմա-
դրական աշխարհի փոխանակ ընդունել մի ջոկ մասն աշխարհի որ
ծովով բաժանվէր միւսերից, այդպիսի բան պատկերացնել մտքով
չունէր Կոլումբոսը և ոչ ամենափոքր հիմն: Այլ մանաւանդ երևու-
մքը նորան, թէ այն մութ գաղափարներից որ կային Ասիայի մէջ և-
ղած մեծամեծ անծանօթ երկիրների մասին, որոնց տարածութիւնը
ճշդպէս յայտնի չէր, պիտոյ է հասանական կարծիք առնուլ թէ Ասի-
ան արեւելքից դէպ ի արեւմուտք պարզվում պտուտելով և ծածկու-
մէ ծովի երեսի մի մեծ բաժինը: Արանից հետևումք բնականապէս,
և թէ մի մարդ Պորտուգալիայից դէպ ի արեւմուտք նաւագնաց լինի,
պիտոյ է հասանել Ասիային: Կոլումբոսի կարծիքը, որպէս թէ ովի-
անոս ծովի լայնութիւնը երկու ցամաքահողի մէջ շատ փոքր էր,
զօրութիւն էր ստանում Երիտտոսելի, Սենեքայի և Պլինիոսի ասա-
ծով, որ հաստատումէին թէ Կադիքս քաղաքից մի քանի օրում կա-
րելի էր նաւելով հասանել շնդկատանին. սորա մասին վկայումէին
և Մարկո Պոլո և Մանդեվիլը հաշակաւոր ճապարհորդքը, որ Պտղ-
էմայոսի նշանակած տեղերը Ասիայի մէջ անցանելով, շատ յառաջ
էին գնացել: Թող այս և այլ միւս հասանեցուցիչ պատճառքը, կայ-
ին և ուրիշ անտարակոյս իրողութիւնք: Մի պորտուգալացի ծովա-
գնաց, Մարտին Ալեշնտի անունով, որ պատահմամբ աւելի հեռա-
ցած էր դէպ ի արեւմուտք քան թէ սովոր էին այն ժամանակնե-
րումը, գտած էր ծովի վերայ (450 ծովաղոն դէպ ի արեւմուտք հե-
ռանալով Սուրբ Ալենչենտ երկրածայրից) մի լողացող փայտի կո-
տոր, արուեստապէս քանդակած, որ արեւմտեան հողմի զօրութենով
յառաջ էր տարված: Մի նմանապիսի փայտի կոտոր ըմբռնել էր Կո-
լումբոսի աները Մագէյրա կղզու արեւմտեան ծովաղբերակումը: Նոյն
տեղումը գտան նոյն հողմի ներգործութենով յառաջ տարած մեծ

մեծ եղեգնախայտեր որ Պտղեմայոսի կարծիքով որպէս թէ աճու-
մէին շնորհաստանի մէջ: Ազորեան կղզիների մտտ տեսանկէցան նոյն-
պէս ամբողջ արմատախիւ ծառեր, մի այլ անգամ, երկու մարդու
մարմինք ամենեւին անծանօթ կերպարանքով և պատկերաձևութենով,
որ նոյնպէս հասած էին այն տեղ տեղական արևմտեան հողմի փշե-
լովը: Սորա վերայ յաւելացրու այն նկատողութիւնքը որ ինքը կո-
լումբոսը ճանապարհորդելով արած էր հողմերի ուղղութեան և փո-
փոխութեան մասին, որ և, իւր փորձի վկայելովը, ոչինչ պակաս
զօրաւոր ապացոյց չէին համարվում, թէ մտտիկ զէպ ի արևմուտք
պիտոյ է լինի մի անծանօթ աշխարհ: Կնչպէս որ այն ժամանակի
տեղեկութիւնքն էին, երևումէր թէ ոչինչ հիմք չը կար հակառա-
կելու այն բանին, թէ այդ ոչ շատ հեռաւոր, զէպ ի արևմուտք
զետեղված աշխարհը էր շնորհաստան, ուրմն նաւելով զէպ ի ա-
րևմուտք պիտոյ էր հասանել այն տեղ: Այ՛ն, Պորտուգալացիք ան-
պատմելի դժուարութենների հետ պատերազմելով մշտապէս, աւելի
քան թէ յիսուն տարի ճանապարհորդած էին զէպ ի հարաւակող-
մեան արևելք, աւետապարզ և աշխարհի ճանապարհը գտանելու հա-
մար, բայց զեռ ևս չէր յաջողած նոցա յառաջ գնալ դոնայ մին-
չև Աֆրիկայի հարաւահայեաց ցամաքի ծայրը: Բէէն լինէին նոքա
այդքան յառաջագեմ, այնու ամենայնիւ բացայայտ էր, թէ այն ճա-
նապարհը որ բանալու էին այս տեղ, շատ երկար և վտանգաւոր
պիտոյ է լինէր, միտ զնելով այն ժամանակի նաւարկութեան կեր-
պին: Բայց սորա հակառակ, նաւարկելով զէպ ի արևմուտք ծովի
լայնութեան վերայ, պիտոյ էր աւելի մտ ու անվտանգ ճանապար-
հով հասանել նոյն նպատակին. և այս ճանապարհի հետաքննութիւնը
պէտք է լինէր այնքան ևս արժանի, ինչքան շահաւէտ ձեռնարկու-
թիւն: Երբ որ կոլումբոսը երկար միջոց կրկին և կրկին անգամ ա-
մենայն կողմից մտածելով այս գաղափարների կտպակցութիւնը, հաս-
կացել էր նոցա անհերքելի ստուգութիւնը, ապա նոյնպէս պինդ և
ամուր վճիռ կապեց իւր մէջ որ հաստատութիւն տայ նոցա, զօրծով
ու արդիւնքով: Այս ձեռնարկութիւնը թէպէտև երևումէր նորան
անտարակուսելի, բայց կարօտ էր մի այնպիսի պատրաստութեան որ
իւր չափաւոր կարողութենից շատ վեր էր: Այլև, եթէ իրագործվե-
լու էր դա և այնպէս պողարեր լինելու, ինչպէս յոյս կար, ապա
հարկաւոր էր, որ այդ ձեռնարկութիւնը իշխանական հրամանի ներ-
քոյ կատարվի: Այսպէս, կոլումբոսը մտածելով թէ ինչպէս պիտոյ
էր ձեռք բերել այդ օգնութիւնը և իշխանական յանձնարարութիւնը,
նախ և յառաջ դարձուց երեսը զէպ ի մեծաւորը իւր հայրենի աշ-

խարհի, որին, իւր կարծիքով, առաւելապէս վայել էին այս յայտնագործութեան պարծանքը և նորանից յառաջացած անչափելի շահաւետութիւնքը, Բայց Աղլումբոսի բաղդը այնպէս բերեց, որ նա շնորհելով այս գերազանց պարծանքը իւր հայրենի աշխարհին, ոչինչ չը ստացաւ, և թէ ոչ, մի ցաւեցուցիչ վկայութիւն այն հին փորձական ասածի համար, թէ մարգարէն պատիւ չունի իւր դաւառումը: Այս տեղ անձանթմ մնաց Աղլումբոսը և ոչ ով աշխատութիւն յանձնը չառաւ հարցաբննելու ոչ նորան և ոչ նորա առաջարկութիւնքը:— Գենուացիք լինելով միայն վաճառական մարդիկ, սովոր էին յառաջ գնալ այն ճանապարհով, ինչպէս իւրեանց հարբը և պապքը յառաջ էին գնացել: Գիտնական տեղեկութիւնք մի այնպիսի օտար և արհամարհելի բան էին նոցա աչքումը, ինչպէս որ դոքա մերենական վաճառականի համար միշտ և հանապաղ եղած են ու լինումն ամենայն տեղ: Գենուացիք պարապումէին նաւարկութեան, այնչափ միայն, որչափ հարկաւոր էր աշխարհից աշխարհ պարանք տանելու համար, քէ Պօրտուգալացոց նաւազնացութիւնքը կարող էին վնասակար լինել նոցա առուտուրքին շնորհաստանի հետ, այդ բանը շատ անհաստատ և ծաղրական էր երևում նոցա, և նոյնպէս յիմարական, իւրեանց դործի համար օգուտ սպասել Աղլումբոսի մտացածին առաջարկութեանից, Գենուացիք չը գիտէին և չունէին երկիւղ ոչինչ հակառակորդից, բաց ի Աննտիկեան վաճառականներից, և սոցա վերայ միայն միշտ զգաստապէս աչք էին պահում նոքա: Այս իրողութեանն ինքն միտ գնելով Աղլումբոսը, չունէր տեղիք շատ վերաւորվելու Գենուացոց մերժողական վարեցողութեանից, այլև չէ երևում, որ դորանից խոր խոցոտված լինէր նորա սիրտը: Գուցէ թէ աւելի հաճոյ էր Աղլումբոսին, որ նա կարող էր այնուհետև դործ գնել իւր մեծ գիտաւորութիւնը մի գիտուն և այդպիսի ձեռնարկութիւնք ճշմարտապէս յառաջ տանող թագաւորի հրամանի ներքոյ, և այնպիսի վարժ ու փորձած ծովագնացների օգնութեանով, որպիսի յուսալի էր նորան գտանել Պօրտուգալիումը միայն: Աղլումբոսը կարող չէր ամենեւին տեղիք տալ այն մտածութեանը, թէ և Յովհաննէս երկրորդը, մի այնպիսի տղամարդ Պօրտուգալիայի արքայական ամուսնի վերայ, որ անգաղար վաւուրմէր նախանձաւորութեանով յառաջ տանել իւր պապի եղբոր թագաւորազն շնորհիկոսի գործը, կը մերժէ այդպիսի անտարակոյս շահաւետ առաջարկութիւններ, մանաւանդ որ շատուց չէր, որ Յովհաննէս երկրորդը երկու մարդ, Պեդրո դը Ալվիլլամ և Ալֆոնզո դը Փոյրա անուն, ցամաքով ուղարկած էր Հաբէշտան, և մի ուրիշ մարդ, Բարթոլոմէոս Գիւաց, ծովով

Ճանապարհ էր ձգել դէպ ի Հնդկաստան: Արլումբուրը վաղուց յայտ-
նի էր թագաւորին որպէս աջողակ ծովագնաց. այս պատճառով յու-
սալի էր նորան, թէ թագաւորը գոնեայ ուշադիր կը լինի նորան
և զգաստութեամբ կը փորձէ նորա առաջարկութիւնքը: Այս մասին
չը սխալվեցաւ Արլումբուրը: Յովհաննէս երկրորդը ցոյց տուեց նորան
և ուշադրութիւն և հարցաքննութիւն. թէպէտ ինքը չէր ամենեին
տգէտ աշխարհագրութեան, բայց չը համարելով իւր անձը այնքան
տեղեակ և փորձառու, որ կարողանար ինքնին վճիռ կապել այդ մա-
սին. վասն այս պատճառի յանձնեց աւելի ճիշդ քննութիւնը այն
մարդերին որ, ինչպէս հաւատ ունէր նա, առաւելապէս կարող էին
դատաւոր լինել այդ գործի մէջ, և որոնց հետ սովոր էր խորհրդ-
դակից լինել: Այս մարդիկը էին Բոզրիզո և Յովեւի աշխարհա-
գիրքը, այլև թագաւորի խոստովանահայր Գիեգօ Օրաից զը Քա-
ղաղիլիա հոգևորը: Աոցա յանձնած էր նշնպէս յայտնագործական
ուղեգրութեաննրի վերատեսչութիւնը, և թէ ինչ կերպով պիտոյ է
զոքա յառաջ տարվէին, այդ ևս մի մասնով նոցա սահմանողութեան
տակ էր, կամ թէ գոնեայ ամենեին հաւանելի նոցա: Ի հարկէ պի-
տոյ էր սոցա և ջատագով լինել այս օրինակով գործակատարութեանը
և նշնպէս հակառակ լինել ամենայն միւս առաջարկութեան, որ հե-
ռի էր նոցա յատուկ մտածութեանից, կամ թէ ցուցանուէր մի բո-
լորովին ընդդէմ ճանապարհի, Եւ. արդևօք. մի փորձով ուսեալ ծո-
վագնաց, ինչպէս համարումէր Արլումբուրը, պիտոյ է աւելի գիտնա-
ւոր լինի քան թէ այդպիսի մեծ ուսումնական աշխարհագիրք: Ահա
այսպիսի կուրու թեամբ զարկիված դատարոնները, քննութեանից յա-
ռաջ, անտարակոյս հաւատ էին կապել իւրեանց մէջ, կամ թէ մա-
նաւանդ անյեղլի վճիռ գատաստանի, թէ Արլումբուսի առաջարկու-
թիւնը անպիտան ու մերժելի է: Բայց որովհետև թագաւորը այն-
պիսի մարդ չէր, որ կարելի էր հաւանեցնել նորան ինքնիշխան վճիռ-
ներով, սորա համար որոնեցին նոքա մի զըբաւոր ապացոյց, բայց
ևս առաւել հոգացին իւրեանց համար պահել մի նոր յայտնագոր-
ծութեանից յառաջանալի պարծանքը: Այսպէս, թագաւորի գործա-
կալքը ոչ թէ միայն ջանք արեցին ամենաճիշդ բերանացի հարց ու
փորձով որսալ Արլումբուսի մի ըստ միոջէ մտածութիւնքը, այլև պատճառ
բերելով թէ կամք ունէին աւելի հանդարտութեամբ և կապակից
կերպով քննել նորանց, պահանջեցին Արլումբուսից մի դրաւոր բացա-
յայտութիւն թէ ինչպէս էր իւր գաղափարների կարող և իւր ա-
ռաջարկութիւնը: Արլումբուրը անմասն լինելով կասկածատուութեանից,
ինչպէս սովոր են լինել մեծահոգի մարդիկ, և առ ի սրտէ պատ-

բաստ լինելով ամենայն մարդու, մանաւանդ թէ այս տղամարդկրին կատարեալ խելամոռութիւն տալ, շտապեց Տասուցանել նոցա այն պահանջած գրաւոր բանախօսութիւնը: Թագաւորի գործակալքը դաւաճանութիւն գործելով, Կոլոմբոսի գրուածը յանձնեցին մի ծովայնացի որ պատրաստ էր պարզել առագաստները, և ծածկապէս խրատուեցին սորան, որ այն գրուածի առաջնորդելովը որոնէ ցշոյց տուած ճանապարհչը, կամ թէ գոնեայ ըստ երևութիւն փորձ փորձէ գտանելու նորան: Այս թագուն ուղևորութիւնը կատարվեցաւ թագաւորի գիտութեամբ ու կամքով, ըստ որում խարդախութեամբ այնպէս էին Տասեցեցիքը նորան, թէ այս էր աւելի ապահով ճանապարհչը ստուգելու Կոլոմբոսի յառաջ բերած իրողութիւնքը և նմութարութիւնքը: Այս դաւաճան ընթացքը ի հարկէ ամենայն ըզգուշութեամբ ծածուկ պահեցին Կոլոմբոսից: Մորա հետ շարունակելով առաջին խորհրդածութիւնքը, յետ ձգեցին նորան, մինչև վերադարձած էր դուրս ուղարկած ծովագնացը: Արդ՛հետև թագաւորական գործակալների միտքը երբեք այն չէր, որ ստուգէին Կոլոմբոսի առաջարկութիւնը, վասն այս պատճառի, ընտրելով նաւաւորը և տալով նորան հրաման այս մասին, ամենևին չէին քննած, արդեօք այս մարդը ունի՞ այն տեղեկութիւնքը և բարի կամքը որ հարկաւոր էին, մի այդպիսի գործ գլուխ տանելու համար: Այն նաւաւորը, որ գուցէ թէ շատ լաւ գիտէր, թէ ինչ է այս ուղևորութեան բուն խորհուրդը, մի քանի ժամանակ անց ու դարձ առնելով ցշոց տուած ջրերի վերայ, առանց համարձակվելու շատ հետի դուրս խաղալ Ազորեան կղզիների սահմանից, յետ եկաւ Պորտուգալիա և յայտնեց. թէ ոչինչ չը կարողացայ գտանել, որ հաստատէր Կոլոմբոսի ասածները, կամ թէ ծանուցանէր մի աշխարհի մտաւորութիւն արեւմտեան կողմումը. եթէ լինէր ևս մի այդպիսի աշխարհ, այնու ամենայնիւ շատ վտանգաւոր, այն և անկարելի է նաւարկել դէպ ի այն տեղ. ուրեմն Կոլոմբոսի բոլոր առաջարկութիւնքը մի անհնարին և մտացածին բան էր: Այնուհետև այս յանձնարարութիւնքը որպէս և նորա նպատակը և հետևութիւնքը չը մնացին ծածուկ ոչ միւսերի և ոչ Կոլոմբոսի համար: Բացայայտ է, որ այսպիսի ընթացք պիտոյ է շատ և շատ միրաւորէր և ցաւեցնէր Կոլոմբոսի սիրտը. նորա բարկութիւնքը նայումէր ոչ թէ միայն դէպ ի գործակալքը, այլ և դէպ ի թագաւորը որի մասնակցութիւնքը այս նենգաւոր գործի մէջ արդարև աւելի դատապարտութեան արժանի էր երևում Կոլոմբոսին, քան թէ նորա խորհրդակիցների խրատուութիւնքը: Այսպէս, Յովհաննէս երկրորդը անարժան երևեցաւ այն մեծ և պատուա-

ւոր ձեռնարկութիւնը յառաջ տանելու: Այս միջոցին վախճանած էր Արլոմբոսի ամուսինը. վասն այս պատճառի հետաուծեամբ վճիռ կապեց նա, որ թողու Պօրտուգալիա և դարձուցանէ երեսը դէպ ի այլ եւրոպացի տէրութիւնք: Արլոմբոսը դուրս գնաց Ախարսնից գիշերով, ըստ որում երկիւղ ունէր, թէ մի՛ գուցէ նորա պարտատեարքը յետ ձգեն նորան. պատճառ, նորա զուքը ամենեւին սպառված էին այն միջոցումը, երբ որ նա մտածուեմբ աշխարհների տիրապետել:

Այսուհետև Արլոմբոսի կեանքը ներկայացնումէ մեզ այն տխուր տեսարանը, թէ ինչպէս մի տղամարդ գնալով մի մեծ գաղտնարի հետեւից, չէ վախում ոչինչ զրկանքից և ոչինչ աշխատութեանից, այս գաղտնարը ընդունելի կացուցանելու համար: Մտրացկանի գաւազանը ձեռքին, թափառումէ նա այս տեղ և այն տեղ, որ Եւրոպայի թագաւորներին առաջարկէ Հնդկաստանի անշարիւի գանձերը, և թէպէտ յիմար ամբոխը հանդիպումէ նորան ծաղր անելով և արհամարհելով, բայց այն աստղը որ առաջնորդումէ նորան դէպ ի արևմուտք, անտիտիս և անպղտոր փայլողութենով վառվումէ նորա հոգու մջ: Իւր հայրենիքը նախատական և հրաժարողական կերպով անպատուել էր իւր խնայտուն որդու առաջարկութիւնը: Այն Աննտիկը աւելի մեծ յարգանքով ընդունեց նորան, բայց և այս հասարակապետութիւնը այնպիսի որպիսութեան մջ չէր, որ վստահանար դէպ ի Արլոմբոսի համարձակ ձեռնարկութիւնը: Շատ վնասակար եղաւ այս հպարտ ծովաբաղաբին, որ Արլոմբոսը հարկագրված էր հրաժարվիլ այն տեղից. ըստ որում նուաղեալ և խոնարհեալ Աննտիկը տիրապետելով Հնդկաստանին, կարող էր միւսանդամ ձեռք բերել իշխանութիւնը ովկիանոս ծովի վերայ:

Արլոմբոսը իւր եղբոր Բարթոլոմէոսի հետ, որ կենակից էր նորան և ընկեր նորա ուսումնական պարապմունքի մջ, դիմեց դէպ ի Սպանիա. 1484 թուականի վերջումը հասան նոքա Անդալուզիայի Պալոս քաղաքին: Քրիստափորը այս տեղ յանձնեց իւր որդին սուրբ Մարիամ դը Ռիբեդա անունով վանքումը գաստիարակելու համար, և այս բանը առիթ տուեց մի բարեկամական կապակցութեան վանհօր հետ, որ յետոյ շատ պիտանի եղաւ նորան: Այն ժամանակներումը, Սպանիան բաժանած էր երկու թագաւորութիւնք, Աստուրիա և Երազոնիա. սորան կառավարումը Յեզարէլ թագուհին, նորան Ֆերդինանդոսը: Սոքա որպէս ամուսինք թէպէտ շատ մտ զուգաւորված էին միմեանց հետ, բայց որպէս թագաւորը այնքան անկախ էին մինը միւսից, ինչքան որ հոգով ու բնաւորութենով գանազանվումին միմեանցից: Յեզարէլը խորամուխ և ուղիղ հանձա-

բով կնամարդ էր, և թէպէտ Արսնի մասին աւելորդսպաշտ, բայց բոլոր միւս բաների մէջ ազատ էր մոլար կարծիքներից և մեծահոգի: Կա ուներ մի նուրբ և անսխալ ճանաչողութիւն, ակամաօր մարդիկ ջոկելու համար, և կարող էր ըմբռնել մեծ և համարձակ գաղափարներ և յաջողութիւն տալ նոցա արդիւնաւորութեանը. այլև շատ բարձր կարծիք ուներ նա իւր ամուսնակցի հանճարի և գիտութեան մասին: Այս մի այս պատճառով, և կէս մի լինելով հաճոյակատար և հեղարարոյ կին, սովոր էր նա ոչինչ բանի ձեռնամուխ չը լինել, առանց իւր ամուսնու խորհրդին և կամակցութեանը. այլև շատ անգամ իւր իմացութիւնքը ստորադասուներ նորա իմացութենների տակ: Բաց ի սորանից, Յեղարէլը սովորութիւն ուներ բոլոր երևելի դիւանական արձանագրութիւնքը ստորադրելու տալ իւր ամուսին Ֆերդինանդոսին. թէպէտ սա չէր իսկապէս ընդունված որպէս թագակից Ասատիլիայի մէջ:

Սորա հակառակ Ֆերդինանդոսը, ինչպէս յայտնի է, մի այնպիսի նեղխիտ, փոքրահոգի, շահախնդիր, կասկածոտ մարդ էր, որ դժուար թէ նորա նմանը միանգամ նստած լինի արքայական ամուսնի վերայ, իւր նեղխիտ շահախնդրութիւնը միայն առաջնորդ ընտրելով իւր համար, չունէր նա սիրտ ոչինչ միւս բանի միտ գնելու բաց ի այն բանից որի օգուտը իսկոյն առանց այլևայլութեան և մտտիկ փայլումեր աչքի առաջէ: Ինչպէս ինքը միշտ հակամտված էր դէպ ի նեղաւորութիւն և խաբէութիւն, նոյն բանը կարծուներ նա և միւսերի կողմից, և միշտ պատրաստ էր կասկած ու տարակոյս առնուլ ամենայն առաջարկութենից և յայտարարութենից: Աւրեմն այդպիսի մարդուց ոչ թէ օգնութիւն յուսալի չէր Աղլումբոսի առաջարկութեան համար, այլ անպատճառ ընդդիմութիւն, ըստ որում այդ մտածութիւնը նոր էր, ըստ որում դա պատկանումէր մի այնպիսի մարդու որ անձանօթ էր Ապանիայի մէջ: Բո՛ղ այս. և ժամանակի միջոցը, երբ Աղլումբոսը երևեցաւ այս տեղ, ամենևին անյարմար էր: Երկու թագաակալք այն միջոցին իւրեանց մտածողութիւնքը և զօրութիւնքը ուղղեցրած էին մի այնպիսի գործի վերայ որ կարօտ էր ամենամեծ ձգնողութենների և երևումէր անչափելի մեծակշիռ բան երկուքի համար ևս: Այս գործը էր Քրանադայի պաշարումը, և Քաւրեան թագաւորութեան վերջին մնացուածի քնաջինջ ստնելը. մի այնպիսի ձեռնարկութիւն որանով համարեալ թէ միայն դրողած էր պալատի և թագաւորութեան բոլոր իշխանների մտածութիւնը, որովհետև դորանից պիտոյ է օգուտ յառաջանար շատ կամ փոքր ամենների համար: Այլև Աղլումբոսի հրապարակով երևեալը չէր այն-

պէս, որ իսկոյն կարողանար ուշադրութիւն գրաւել: Կորա կերպարանքը պարզ էր և փոքր ի շատէ ցուցանումէր ծովագնաց մարդու գաստիարակութիւն. նա վայելչահասակ մարդ էր, քաջարտութեան և վստահութեան յայտնութիւնը աներկբայելի կրումէր իւր բաց ճակատի վերայ: Թէպէտ խօսումէր յայտնապէս և ազգութեանմբ, բայց առանց արուեստի և առանց հաճոյական շարժումների, և նուրբ գարձումների զմայելեցուցիչ գեղեցկութեանը: Կա երևեցաւ առանց փառաւոր ընկերակցութեան, առանց բազմութիւն բնուցի, առանց փայլուն և թանգազին գոհարներէ: Լարկաւոր չէր այս տեղ և սպանիական մեծամեծների հպարտութիւնը, որ Առլոմբուր արհամարհելի երևէր, և ոչ իսկ Ֆերդինանդոսի կասկածոտ սիրտը, որ երևէր նա մի թախտական մարդ և նոր նոր առաջարկութեանների մէքենագործ: Արեւի էր մտածել, թէ ինքը Առլոմբուր հասկանումէր այս անյարմար արտաքին պարագայքը, և այն դժուարութիւնքը որ պիտոյ է յառաջանային այդ տեղից: Բայց դոքա չը կարողացան նորա յանձնապատանութիւնը և նորա քաջահաստութիւնը իւր բարի գործի վերայ այնպէս նուազեցնել կամ թէ խախտել, որ արդէլք լինէին նորան, գոնեայ մի փորձ փորձելու: Ինչպէս յայտնի է, մեծահոգի մարդիկը այնպիսի մի առանձին բնաւորութիւն ունին, որ սովորաբար վառվումն այն բանով, ինչ բանից թոյլ հոգեքը վախելով յետ են փախչում: Այսպէս գատելով, հաւանական էր մտածել, թէ տարակուսամիտ Բարթոլոմէոսի իւր յատուկ առաջարկութիւնն էր, որ նա թող տալով իւր եղբոր ֆրիտափորին փորձել իւր բաղդը Յպանիայի մէջ, հրաժարվեցաւ որ գնայ Անգլիա և Ֆրանսիա, որ և իցէ կերպով յառաջուց պատրաստելու գործը այն տեղերումը: Թէպէտե աս հնարագործութիւնը լաւ տնօրինած էր, բայց հետեանքը այլապէս եղաւ. քան թէ ակնկալութիւն կար: Բաղդը այնպէս էր սահմանել, որ այս երկու մեծամեծ մարդիկը պիտոյ է իւրեանց անտոյժը զօրութիւնը փորձէին նոյնպէս տնօրինակ արգելների մէջ: Այն նաւը որանով ուղեորվեցաւ Բարթոլոմէոսը, անկաւ ծովային աւազակների ձեռք, և նա իւր բոլոր ընկերակիցների հետ զերի գնաց: Շատ տարիներ կցորդ լինելով իւր ծառայացեալ ընկերների շարժարանքին, յետոյ մի դիպուածով ազատութիւն գտաւ, և իւր բոլոր գըլքիցը զրկված հասաւ Անգլիայի ծովեզերակայքին: Այս ողբալի դրութեան մէջ իւր գալուստը յայտնել պալատին և մեծամեծներին, անկարելի էր. բայց հարկաւորութիւնը բանադատեց նորան նախ և յառաջ մտածել իւր օրական հացի վերայ: Գորան ձեռք էր բերում նա, գործ գնելով իւր մեծ աջողակութիւնը աշ-

խարհացոյցք և երկրագունդեր պատրաստելու մէջ. և շուտով այն-
քան առատացաւ նորա վաստակը, որ կարող էր վայելուչ կերպով
երևել պալատումը և ներկայանալ թագաւորին: Բայց, մինչև այս
րանը եղաւ, շատ ժամանակ էր կորած, այլև Բարթոլոմէոսը պարագ
միջոց չէր ունեցել, որ աշխատէ իւր խորհուրդը յառաջ տանել, և
ոչ կարողացել էր իւր եղբօրը տեղեկութիւն տալ իւր գրութեան
մասին: Այլովսոր գալով Արդովա, և մի քանի ժամանակ կենա-
լով այս տեղ, իւր սովորութեան պէս իւր չքաւոր հացը ձեռք էր
բերում աշխարհացոյցներ պատրաստելով, լծեպէս միշտ և հանա-
պաղ վառ էր նորա սրտի մէջ իւր գաղափարի վնասուիւնն սուրբ
կրակը: Այսպէս հոգիացեալ Այլովսոր մի ամուր վահան գտաւ իւր
համար ընդդէմ արհամարհութեան նետերին, և վերջպէս պաշտ-
պաններ ու բարեկամներ, որոնց մէջ պատիւիւյի արքունի գանձա-
պետը Գոն Բլիֆօնդօ դը Ալինտանիլիա առաւել կարողն ու գործու-
նեան էր: Համախոհ գտանվեցան Այլովսորին և պապի նախկին Ան-
տոնիօ Գերարդինի և նորա եղբայր Բլէքսանդրը որ թագաւորազների
դաստիարակն էր. սորա տարան և ծանօթացուցին Այլովսորը Տօլե-
զօ քաղաքի արքեպիսկոս և Ապանիայի մեծ կարիքինալ Պեդրօ Գոն-
ցալէց դը Մենդօզայի հետ, որ և գարձաւ նորա հաւատարիմ բարե-
կամը և ներկայացրեց նորան թագաւորներին: Յեղաբելը ընդունեց
նորան այնպիսի պատուով, ինչպէս վայել էր նորա պաշտպանների
կողմից պատուելի յանձնարարութեանը, և ինչպէս Այլովսորի տե-
սութիւնը ինքն ըստ իւրեան կարող էր ներգործել: Այնպիսի նուրբ
և ուղիղ դատողութիւն, որպիսի Յեղաբէլը ունէր, չէր կարող ու-
րանալ այն խաղաղ մեծութիւնը որ կար Այլովսորի մէջ: Նորա հեղ
յանձնապատանութիւնը, այն հանդարտ յայտնութիւնը մի վերին
ճածկեալ գորութեան, որ փայլումէր նորա բոլոր կերպարանքի վե-
րայ, նորա պարզ, կոպիտութենից և ամբարտաւանութենից այնչափ
ևս հեռի բարբը, որչափ ստորաբարձ և անխորհուրդ քաղաքավա-
րական ձևերից անմասն վարբը, բայց ևս առաւել, նորա մարուր ջեր-
մեանդութիւնը և ճիշդ կրօնապաշտական ծիսակատարութիւնը չը
կարողացան մնալ առանց մի բարի տպաւորութիւն գործելու այնչափ
խի տարապայման երկիւղած, որչափ և նրբազգաց Յեղաբէլի վերայ:
Այլովսոր Ալինտանիլիայի քաջալերութեամբ յայտնեց իւր առա-
ջարկութիւնը և տուեց իւր խնդիրը, գրաւոր ձևի պէս յօրինած,
որի մէջ յառաջուց առհասարակ խօսած էր այսպէս. լի է նա զգում
իւր մէջ ձգտողութիւն յանձն առնուլ շնչկատանի յայտնագործու-
թիւնը, և այս էր գործը որի համար խնդրումէր թագուհու և նո-

րա ամուսնու օգնականութիւնը: Այս, գիտէր նա, թէ իւր առաջարկութիւնը քանի մինրերի աչքումը ծիծաղելի կ'երևի, այնու ամենայնիւ յուսով էր ինքը, և թէ հնար տային նորան, գլուխ տանել իւր գիտաւորութիւնքը, յաղթելով ամենայն դժուարութենների, Այս խնդրագիրը շատ քաղցրութեամբ ընդունեց թագուհին և հողաբարձութիւն արեց, որ Վոլոմրոսի գաղափարքը և առաջարկութիւնքը բանադատ մարդերի ձեռքով ամենայն զգաստութեամբ հարցաքննվին, և Վոլոմրոսը, ինչքան որ կը տեսէ այս հարցաքննութիւնը, պահպի թագաւորական ծախքով: Թագուհին, ինչպէս այն ժամանակի մտածութիւնն էր, կարծելով թէ բոլոր տեղեկութիւնք և գիտութիւնք գտանվումին հոգեւորների մէջ, յանձնեց այս գործը իւր խոստովանահօրը Յերիկաննդօ դը Տալափերա անունով, որ և քանի մի իւր նման գիտնականների հետ խորհուրդ կատարեց և այսպէս հաւաքեց մի ընկերութիւն, որի առջև դուրս գանչեցին Վոլոմրոսը, որ իւր առաջարկութեան մասին աւելի ճիշդ ծանօթութիւնք տայ: Արհաս, որ այս մարդիկը ոչ կամք ունէին և ոչ հնարաւորութիւն արդարութենով և ծանրութենով կատարել այն գործը որ յանձնած էր նոցա: Արքա պատեալ ու պաշարեալ հնացած, պրոտր տեսութեններով, մտքերը կապեալ ու կաշկանդեալ հին կտակարանի, եկեղեցական հարց և նմանապիսի վկայութենների վերայ, որ այս տեղ ոչինչ գործ չունէին, այլև շատ մեծ կարծիք ունենալով իւրեանց գիտութեան և իմաստութեան վերայ, չը կարողացան, կամ թէ արժան չը համարեցին օրինաւոր կերպով վերահասու լինել Վոլոմրոսի գաղափարներին: Եւ Վոլոմրոսը իւր կողմից փոքր մի դժուարացուցել էր բանը, ըստ որում զգուշանալով այն խորագտութենից որ արած էին նորա հետ Պօրտուգալիայի մէջ, կամք չունէր իւր գաղափարքը այնպիսի բոլորամասն պայծառութենով և կատարելութենով բացայայտել իւր գատաւորներին, ինչպէս այն գաղափարքը կերպարանված էին իւր լուսափայլ և ուղիղ հանձարի մէջ: Այս գործակալքը, բաց ի քանի մինրերից, որոնցից էր և Գալիսիկեան կարգի արեղայ և աստուածաբանութեան վարժապետ Գիեզօ դը Գեզա ուսումնականը, փոխանակ արդարութեամբ փորձելու Վոլոմրոսի առաջարկութիւնքը, իսկոյն հակառակորդ վեր կացան ընդդէմ նորան. գորքա բոլորեքեան համարումին իւրեանց անձը գերագոյն գիտնաւորք և վստահ էին իւրեանց մէջ, թէ վաղուց փորձած ու քնննած են այն բանը, որի մասին այժմ մի գեղեցիկ ծովագնաց իւր չափը չը ձանաչելով, համարձակվումը բացայայտութիւնք տալ նոցա:

Ահ համար անգամ խորհրդածութիւն կատարելով, տարիներ ե-

կան ու գնացին, և Աղումբոսը մի քայլատիօս ևս չէր մտնեցած իւր նպատակին, և ոչ իսկ ստացել էր մի վճիռ իւր խնդրադրի մասին: Աւերջապէս, հինգ տարուց յետոյ, Տալալեքա հոգեւորը յայտարարական թուղթ տուեց թագուհուն, որի մէջ իբրև վճռական դատաստան գրած էին այն ծանօթութիւնքը որ իբրև թէ հակառակ պատճառներ բերած էին ընդդէմ Աղումբոսին: Այս յայտարարական թղթից յետոյ, թագուհու կողմից շատ մարդասիրական ոճով պատասխան եկաւ Աղումբոսին այսպէս. յառաջ քան թէ աւարտած էր պատերազմը ընդդէմ Մարացոց, չէ կարելի մտածել ոչինչ նոր և մեծածախ ձեռնարկութեան վերայ: Եթէ կամք ունէր նա համբերել, ապա գուցէ թէ կարելի էր նորա առաջարկութիւնքը աւելի պարսպով քննել և կշռել յետոյ, Այսպէս ահա, հինգ թանգադին տարիներ համբերելով, տանելով և երկայնամիտ լինելով անօգուտ անցած էին, և Աղումբոսը միւսանգամ տեսաւ իւր յոյսերի աւերակքը, տգիտութեան և չարակամութեան պատճառով: Արդարև, այն ողորմելի պահասամիտ մարդիկը յաղթող հանդիսացան մի ականաւոր վեմամիտ մարդու վերայ. այն, մի ժահահոտ, խցերի միջից դուրս եկած ուսումնականութիւն ճանապարհ չը տուեց աղատարոյս և ազատագործ գիտութեանը, բայց և մշտնջենաւոր ժամանակով խայտառակեց իւր անձը գալոց ազգերի դատաստանի առաջև:

Աղումբոսը զայրանալով մանաւանդ թէ այնքան պատուական ժամանակի անգիտ կորստի վերայ, իսկոյն հրաժարվեցաւ պալատական բանակիցը և գնաց Սեփիլլա: Նորա ամրապինդ սիրտը և նորա կատարեալ հաւատը իւր գործի պատուականութեան և մեծակշռութեան մասին, ի վերայ այդ ամենայնի չը թողնէին նորան անյոյս լինել, թէ մի օր պիտոյ է նա յաղթութեան պսակը առնու:

Եւ այն մի քանի իշխանաւոր մարդիկը որոնց մօտ դիմեց Աղումբոսը, փոխանակ կատարելու նորա կարօտալից օր քան զօր բոցավառեալ ցանկութիւնը, մխիթարումէին նորան, ներողութիւն խնդրելով իւրեանց անկարողութեան մասին: Այս հրաժարողական ընթացքը տեսանելով, ամենեկին չբացաւ նորա վերջին յոյսը, թէ կարելի էր Սպանիայից ձեռնտուութիւն ստանալ: Այժմ նորա աչքերը ուղղած էին դէպ ի Անգլիա և Քրանսիա: Հենրիկոս եթմերորդ, Անգլիայի թագաւորը, որի մօտ Աղումբոսը ուղարկած էր իւր եղբայր Բարթոլոմէոսը, բարի կամք էր ցոյց տուած, և Քրանսիայի թագաւոր Արրոլոս ութերորդը մի փոքր յառաջ քաջալերական թուղթ էր գրել նորան: Բայց նախ և յառաջ կամեցաւ նա գնալ լա Ռարիգա անուանով վանքը, որ առնու այն տեղից իւր Գիեղօ որդին և բերէ

Կորդովա իւր միւս որդի Ֆերնանդոյի մօտ. սա ծնած էր մի այլ մօ-
րեց, Բէատրիքս Կերիկվեց անունով: Այս վանքումը Հանդիպեց իւր
բարեկամին, առաջնորդ Ջուան Պերեցին, որ շատ ցաւեցաւ լսելով
Կոլումբոսի այցելութեան պատճառը, և ամենայն հնար գործ գրեց
որ չը թողու նորան շուտով կատարել իւր դիտաւորութիւնը: Պե-
րեցը երես առ երես ծանօթ էր թագուհուն և յարգելի էր նորա
աչքումը. այս պատճառով համարձակեցաւ գրել նորան և հասկա-
ցնել այն փառքը և արդիւնքը, որոնցից կը գրկիլ թագաւորութիւնը
պատճառ տալով Կոլումբոսի հեռանալուն և անփոյթ առնելով նորա
առաջարկութիւնքը: Պերեցը գրեց այս ազգարարութիւնը այնպիսի
ջերմ և լուսափայլ կերպով, ինչպէս որ ինքը քաջահաստ էր Կո-
լումբոսի գործի պատուականութեան մասին, և ինչպէս կը պահան-
ջէր իւր բարեկամութիւնը Կոլումբոսի հետ, այլև իւր յատուկ հայ-
րենասիրութիւնը: Թէ այս յանձնարարական թուղթը արդարև չը
մնաց առանց ներգործութեան, վկայութեամբ հաստատեց թագուհու
պատասխանագիրը, որի մէջ ծանուցել էր նա առաջնորդին թէ ցան-
կութիւն ունի խօսելու նորա հետ նորա նամակի զօրութեան մասին.
այս պատճառաւ հրաւիրուեալ նորան գալ Սանտա Ֆե անունով բա-
նակը որ, Գրանադայի պաշարումը երկարած գլխով, դարձել էր մի
գիւղաբաղաք, ուր և այն միջոցին գտանվումը թագուհին: Այս տե-
սութիւնը և խօսակցութիւնը եղած, ինքը Կոլումբոսը հրաւեր ստա-
ցաւ և սորա հետ մի փոքր արծաթ, պատրաստութիւն տեսնելու և
ճանապարհի ծախքը լցուցանելու համար: Կոլումբոսը անյայտալ յանձն
առաւ կատարել թագաւորական հրամանը: Երբ որ միւսանգամ դար-
ժեւ էր ուշադրութիւնը Կոլումբոսի մասին, միւսանգամ զօրութիւն
ստացան նորա պալատական պաշտպանքը և բարեկամքը: Ալֆոնզօ դը
Վիինտանիլիա և քանի մի այլ մարդիկ ամենայն կերպով ջանադիր
գտանվեցան նորա լուսակամներին և յառաջ տանողներին թիւը բազմա-
ցնել, և մանաւանդ երեւելի և զօրաւոր անձինք դէպ ի նորա կողմը
յոժարեցնել: Բայց ուրիշ կերպ էր սահմանադրել բազդը: Յիրաի,
Կոլումբոսը շատ մարդասէր ընդունելութիւն գտաւ, բայց այն քա-
ղաքական անցքերը, զոր օրինակ յաջողապէս աւարտած պատերազմը,
Գրանադայի անձնատուր լինելը յաղթողին, մի քանի ժամանակ յետ
ձգեցին նորա գործը. վերջապէս հոգարարձութիւն եղաւ այս մասին,
և բոլոր բանը երևումը վճռած ու կնքած, բայց ահա մի նոր ի-
րողութիւն մօտ էր, որ աւերեւ և չէք դարձուցանէ ամենը: Թէպէտև
շատ և շատ մեծ էր Կոլումբոսի ուրախութիւնը, տեսնելով, որ ահա
հասել է այն ժամանակը որ պիտոյ է պսակեր իւր տարիներով ու-

նեցած ցանկութիւնը և փախազը, այնու ամենայնիւ չը մոռացաւ Ար-
լումբոսը թէ մեծամեծ երախտագործութիւնքը արժանի էին և մեծ
վարձատրութեան. նա չերեւցաւ այժմ որպէս առաջին աղքատ ա-
ղաչաւորը, որ ի փառս Աստուծոյ խնդրէր ընդունել այն աշխարհ-
ները որ յայտնագործելու էր ինքը. ամենևն ոչ: Արջնայպէս ստա-
նալով թագաւորների հաւատը, յաղթող էր հանդիսացել. գլուխը
բարձրացնելով պահանջումը նա իշխանական անուն, և գաւազան ծո-
փապետի և փոխարքայի այն բոլոր աշխարհների վերայ, որ բանա-
լու էր ինքը: Այս պահանջողութիւնքը խոսովեցուցին մանաւանդ թէ
նորա հին թշնամի Տալալերայի սիրտը, որին յաջողվեցաւ նոյնպէս
փոխել թագուհու միտքը: Գաշնախօսութիւնքը խախտեցան, և Ար-
լումբոսը 1492 ին թողեց Սանտա Ֆէ, որ զնայ Գրանսիա: Այս բա-
նի վերայ շատ տրտմեցան նորա արդարամիտ բարեկամքը. և սոցա-
նից մինը, որ Արագոնիայի հոգեւոր տուրք ժողովոյն էր, համարձակ-
վեցաւ ոչ թէ միայն խրատներ տալ թագուհուն, այլև համարեան
թէ յանդիմանել նորան, որ ձեռքից թողած էր այն հնարը, որա-
նով պիտոյ է ընդարձակելէր եկեղեցին և իւր յատուկ կարողու-
թիւնը և իշխանութիւնը: Այսպէս, Արլումբոսի բարեկամները փա-
րատեցին թագուհու բոլոր երկմտութիւնքը և տարակուսանքը որ
գլխաւորապէս յառաջացած էին նորա ամուսնու Ֆերդինանդոսի կող-
մից, այլև նորա սրտի մեջ մի փոքր կրակ բորբոքեցին, իւրեանց բա-
րեկամի գործը յառաջ տանելու համար: Մի գլխաւոր դժուարու-
թիւն մտումը դեռ ևս այդ մասին հարկաւոր եղած ծախքը, որ թէ-
պէտև չէր կարող ասվիլ ծանր, բայց, նայելով այն ժամանակի որ-
պիսութեանը, երևումը անտանելի մեծ: Այնու ամենայնիւ թագու-
հու վեհանախութիւնը, ըստ որում նորա սիրտը գրաւած էր ահա,
հեշտութեամբ հնար գտաւ հեռացնելու պոյզ արգելքը: Դա յայտ-
նեց իւր յոժարութիւնը դուրս տալ իւր թանգագին գոհարները,
որ գրաւ զնելով նորանց, դուրս բերէ հարկաւոր եղած արծաթը:
Խակոյն մի պալատական սպասաւոր ուղարկեցին Արլումբոսի մօտ որպէս
լրատար որ և հանդիպելով նորան ճանապարհին, թագուհու և իւր
բարեկամների անունով հրաւիրեց նորան, շուտով վերադառնալ Սան-
տա Ֆէ բանակը: Այս լուրը թէպէտ անակնկալ հասաւ Արլումբոսին,
բայց շատ ուրախարեւր չէր նորան, ըստ որում այս առաջին անգամը
չէր, որ խոստումներով յետ էին գանչում նորան, թէպէտ զոցա
հետեանքը եղած էր մինչև այժմ ցաւ և խոց նորա սրտի համար:
Ի վերայ այդր ամենայնիւ Արլումբոսը չը հրաժարվեցաւ ընդունել ստա-
ցած հրաւերը, և յուսաւոր և կասկածամիտ յետ եկաւ դէպ ի պա-

լատը: Տեղ հասած, խիղջն ներկայացրեցին նորան թագուհուն որ այնպիսի կերպով ընդունեց նորան, որ ամենայն երկմտութիւնք և տարակոյսք շուտով փարատվեցան նորա սրտից: Քաղաքուհու վարեցողութիւնը նորա հետ, նորա խօսուածքը կոլումբոսի առաջարկութեան վերայ, այն պատրաստութիւնքը որ անյապաղ սկսեցին հոգալ, այլև իւր բարեկամների քաջայոյս հաւատը անչափ պայծառացրեցին նորա սիրտը և բորբոքելով վառեցին նորա հոգին: Նորա հոգու բոլոր զորութիւնքը վերստին կենդանացան. ամենայն բան երեւումէր նորան հեշտ և գլուխ եկած ահա: Գաշնադրութիւնը թագուհու և կոլումբոսի մէջ շուտով վերջացաւ, և 1492 թուականի Ապրիլի 17 ին ստորագրվեցաւ: Այս դաշնաւճիկի մէջ կարգվեցաւ նա զլիւսուոր ծովապետ ամենայն ծովերի, կղզիների և ցամաքահողերի վերայ, որ պիտոյ է յայտնագործվէին, նոյնպէս փոխարքայ նոյն աշխարհների և կղզիների վերայ, և այս բոլոր արժանաւորութիւնքը պիտոյ է ժառանգութեամբ անցանէին դէպ ի նորա զաւակները: Բաց ի սորանից սահմանվեցաւ, որ յայտնագործած աշխարհների արդիւնքից թէ հողի բերքից լինէին և թէ վաճառաշահութենից, հասանէր տասանորդը որպէս նորան, նոյնպէս և նորա ժառանգներին: Յերկրինանդոս թագաւորը թէպէտեւ յիշած էր նոյնպէս դաշնագրի մէջ, որի տակը և ձեռք էր դրել, բայց այս, մի արտաքին ձեւ էր սովորական պատուի աղագաւ. պատճառ, որ նա ինչպէս յտառջ, նոյնպէս և այժմ ամենին հակառակ էր այս ձեռնարկութեանը և ամենին անմասն դորանից: Այս միջոցումը ամենայն ջանքով ու աշխատութենով պատրաստութեամբ հանդերձանքը (սարք ու կարգը) այն ութ լի տարի ներով կարօտագին ցանկացած և լուսափայլ կացուցած դործի համար: Ըարկաւոր պատրաստութիւնքը շուտով գլուխ եկան. բայց նաւերի շինութիւնը յանձնվեցաւ կոլումբոսի յատուկ և միայնակ տեսչութեանը: Կոլումբոսը Մայիսի 12 ին հրաժարական որջոյն տալով թագուհուն և թագաւորին, գնաց Պալոս, ուր նորա համար սահմանած նաւերը շինվումէին: Բայց կոլումբոսի նաւերը բաղկանումէին միայն երեք փոքրիկ շինուածներից որ շատ աւելի մեծ չէին, քան թէ խոշոր նաւակները: Այս երեք նաւի վերայ բաժանած բաղմութիւնը, ինչպէս ասումն ոմանք, բաղկանումէր 120 մարդուց, կամ թէ, միւսերի ասելովը, 90 հոգուց միայն: Բաց ի նաւաստիներից, որոնց բաղմութիւնը աւելի բաղմաթիւ էր, մասնակից էին այս գործին և մի քանի աշխարհաշրջիկ մարդիկ, որպէս աղատակամ ընկերք: Այլև քանի մի պալատականը նաւամուտ եղան թագուհու հրամանով: Այս փոքրաթիւ նաւերը վեր էին առած 12 ամսի պաշար:

Այս էր ահա այն պատրաստութիւնը որ պատիլիւյի թաղուհին այն միջոցումը անտանելի էր տեսանում իւր թագաւորութեան կարողութենի համար, և որանով նորա ծովապետը յանձն առաւ ճանապարհորդել անձանթ ծովերի մէջ և ամենեկին նոր աշխարհներ յայտնագործել և տիրացնել:

Այնչ րանի հետ չէ կարելի համեմատել այն հոգեշարժութիւնը որ պատրաստ էին: Մեծահոգի մարդիկ սովոր են գլուխ տարած համարել դժուար ձեռնարկութիւնը, միայն թէ կարող էին սկսանել նորանց: Նորա սրտի յայտնախօս վկայութիւնը, նորա անդրդուելի և ուրախ վստահութիւնը հազիւ թէ թողումէին մտածել անգամ, թէ կարող է անյաջողութիւն պատահել. ոչ, նորա հոգին դէպ ի վեր սլանալով, և րեւումը յաղթող բոլոր վտանգների և տառապանքների վերայ: Ինչ զգացողութեններով հոգիացած էր ինքը, նոյնպիսի զգացողութեններ կարողացաւ յառաջացնել և իւր ընկերներից շատերի սրտումը. շատ կամ փոքր մասնակից լինելով այս զգացողութեններին, ուրախութեամբ հաւանութիւն տուեցին, և րբ որ պլումբուրը յայտնեց նոցա ճանապարհ ելանելու օրը: 1492 թուականին, Օգոստոսի 3 ին, այս սահաւաթիւ նաւերը խնդութեան հանդիսով թողեցին նաւահանգիստը և պարզեցին առագաստները դէպ ի պանարեան կղզիքը: Այս կարճատե ճանապարհորդութեան մէջ արդէն բացայայտեցաւ անդիմացկոտ լինելը այն նաւերի, որոնց հաւատացել էին իւրեանց անձը այդպիսի մեծ և անհաւաստի ծովագնացութեան մէջ: Բոլոր նաւերը ահա կարօտ էին նորոգութեան, թէպէտ միայն չորս օրի ճանապարհ էին անցած, և այն մեծ յայտնագործական նաւթմացութիւնը հազիւ թէ կարելի էր ասել, թէ ըսկած է միայն: Երբ որ կղզիքը չբացած էին նաւարկողների աչքից, պլումբուրի ընկերներից շատերի մէջ չբացաւ նոյնպէս այն քաջասրտութիւնը որանով պարծենումէին յառաջուց: Գոքա միշտ սովորած լինելով, ծովեզերեայ նաւարկութեամբ կամ թէ մի կողուց դէպ ի միւսը յառաջ խաղալ, տեսան այս տեղ, որ ճանապարհորդութեան ասես թէ մի անապատի մէջ, միայնակ ու կորած: Մի լուռ, խաւարամիտ ծանրասրտութիւն տիրացեց քաջ տղամարդերին ևս: Մի քանիքը զանգատելով զարկեցին իւրեանց կուրծքին և անիծումէին իւրեանց յիմարութիւնը, որ այդպիսի անմիտ ձեռնարկութեան հաւանած էին: Միւսերը լաց էին լինում որպէս երեսայք և կրկնումէին, թէ առանց փրկութեան կորած ենք: պլումբուրը և րեւումը նոցա մէջ, մխիթարումէր նորանց, քաջալերական հաւատ էր տալիս

նոցա, դարձուցանումք նոցա ուշադրութիւնը դէպ ի ցամաքահողի մտաւորութեան փոքր ի շատէ նշանները, բորբոքումք նոցա պատուասիրութիւնը, նոցա սնափառութիւնը, նոցա շահահանգրութիւնը, և այսպէս նոցա վճատած հողին հաստատումք միւսանդամ: Արլումբոսի ընկերների այսպիսի գնացքը նորան գուշակել տուեց այն մեծ դժուարութիւնը, որին դեռ ևս շատ անգամ պիտոյ է հանդիպէր և յաղթէր. բայց սոյն իսկ բանը զարթեցրեց նորա հոգու մէջ մի այնպիսի զօրութիւն որին անծանօթ էր մինչև այժմ և ինքը. այսինքն մի այնպիսի զօրութիւն որանով կարելի է, առանց բռնութիւն գործ զնելու, հնազանդութիւն գտանել մարդերի կողմից, պատշաճապէս օգուտ քաղելով նոցա տկարութիւններից. առանց սորան, մեծահանձար Արլումբոսի ամենաշատ և ամենահաստատ ջանադրութիւնքը ևս մնալու էին զուր և անօգուտ: Այնու ամենայնիս, թէ ծովագնացքը ինչպէս քաջ ուշադրութիւնով աչք էին ածում և ամենափոքր, շատ աննշան բաների և տեսարանների վերայ որոնցից կարելի էր եղբայրական ցամաքահողի մտաւորութիւնը, չէ՛ կարելի պատմել լեզուով: Մի կոտոր փայտ, մի բանջար որ լող էր տալիս նոցա հանդէպ, մի թռչուն որ անցանումք նոցա մօտից, շատ ուրախարեր և յիշատակի արժանի բաներ էին նոցա համար: Կայարևայ գնդակով անդադար քննումէին ծովայտակի խորութիւնը, որ և զորանով կարողանային իմանալ նոր աշխարհի մտաւորութիւնը, ինչպէս որ կարծումէին: Բայց անցաւ այս օրը, անցաւ և միւսը, անհետացան ուրախարեր տեսարանքը, և նոր ի նորոյ ահ և սասանութիւն ընկաւ նոցա վերայ. պատճառ, օրէ օր աւելի հեռանումէին ցամաքից: Արլումբոսը որոնումք այժմ խարեութիւնով սրտապնդել իւր ընկերակիցքը. նա աւելի պակասով սահմանեց նոցա անցած ճանապարհի հեռաւորութիւնը քան թէ ճշմարտապէս էր: Այս բանը ներդործեց մի փոքր, բայց ոչ ըստ բաւականին: Այլ թական զգայութիւնը յիրաւի կարելի էր խարել, բայց ոչ ամենեւին յաղթահարել: Այն մեծ անհանգստութիւնը որի մէջ գտանվումէին համարեալ թէ ամենեքեան, զօրութիւն տուեց նոցա նեղորտութեանը և յառաջացրեց նոր նոր առիթներ ահի և երկիւղի: Այս կերպով, որպէս թէ 400 ծովային մղոն հեռացած էին Կանարեան կղզիներից, երբ որ մի այլ տեսարան որ ըսկզբումը ուրախարեր էր, սաստիկ շարժեց նոցա սիրտքը: Ծովը յանկարծ երևեցաւ կանաչ բուսերով ծածկած և միւսանդամ կարծիք տուեց, որպէս թէ մտ էին մի ցամաքահողի. յառաջ գնալով, այս ջրային բուսականքը այնպէս խտացան (թանձրացան), որ տալիս էին ծովին մի մարդագետնի կերպարանք, և մի փոքր յետոյ զըժ-

ուարացուցին և նաւերի ճանապարհը: Այժմ՝ ծովազնացնէրի մէջ մի զարհուրելի մտածութիւն գոյացաւ, որպէս թէ հասած էին նաւարկելի աշխարհածովի վերջը. ահարկու, ծածուկ ծովաժայռեր և խորասոյղ եղած աշխարհներ պատկերացան նոցա պղտորված և բևեկաութեան մէջ, պարծումէին թէ ահա եկել է իւրեանց անփախելի կորուստը, և նոր ի նորոյ անձնատուր եղան ա տմութեան և յուսահատութեան: Եւ այս անգամս յաջողեց ծովապետին փոքր ի շատէ խաղաղութիւն հաստատել նոցա մէջ, և նոյն բանովը, որ շատ զարհուրանք էր բերել նոցա վերայ, նորանոր յոյսեր տնկել նոցա սրտի մէջ: Մի բաղդաւոր դիպուած ձեռնտու եղաւ նորա ջանադրութեանը: Մինչև Աղտմբոսը սիրտ էր տալիս նոցա, բարձրացաւ մի զուարթացուցիչ արեւելեան հողմ՝ և արագութեամբ յառաջ վարեց նաւերը կանաչապատ ջրադաշտի վերայով: Մի քանի թռչուններ շրջապատեցին նաւերը և ուղղեցին իւրեանց թռիչքը դէպ ի արեւմուտք, որպէս թէ կամենումէին առաջնորդել ծովազնացնէրին դէպ ի այն կողմը, ինչ կողմով նոքա պիտոյ է շարունակէին իւրեանց ճանապարհը: Այս տեսիլներից օգուտ քաղեց Աղտմբոսը շատ իմաստուն կերպով, և այսպէս մի քանի ժամանակ բաւական հանդարտութեամբ և ամրացած սրտով յառաջ գնացին: Միւս օրը նորանոր յոյսեր զարթեցան և ունայնացան: Այնուհետեւ երկիւղը և տարակոյսը աւելի սաստկանալով և զօրանալով քան թէ յառաջուց, այնքան յաճախ տեղիք տուեցին նորանոր յոյսերի, ինչքան անգամ վերտօնն արմատացան: Այո, մի և նոյն բանը որ նոցա սրտին վերուղղութիւն էր տուած, սկսեց այժմ՝ կրկնապատիկ զօրութենով գետին զարկել նորանց. այն միշտ հաւասար զօրաւոր հողմը որ արագապէս քարշուձեր նորանց դէպ ի խնդրեալ նպատակը, այժմ՝ երկիւղի պատճառ զարձաւ նոցա համար: Այս հողմը ոչ թէ միայն օր ըստ օրէ աւելի հեռացնումէր նորանց իւրեանց հայրենի աշխարհից, այլև խափան էր նոցա վերադարձին: Կոքա երեք շաբաթ ծովի վերայ էին առանց ցամաք տեսնելու, կամ նշան ստանալու, թէ մտացել էին մի աշխարհի: Մինչև այժմ հաւատ և հնազանդութիւն էին ցոյց տուած ծովապետին, և սորա խրատքը և յորդորանքը հետեւութեամբ ընդունած էին նաւորդների մէջ եղած մի քանի շատ փորձառու և քաջասիրտ ծովազնացներ. բայց և սոցա վերայ տիրեց այսուհետեւ տխրութիւն և յուսահատութիւն: Միաբանութեան, սկսեցին գանդատել, նախ մեղմով, ապա բարձրաձայն, լծադուհու և ծովապետի վերայ, և ապստամբութեան դաշն կապեցին: Մոցա մէջ աւելի չափաւորները առաջարկեցին խնդրել Աղտմբոսից վերադարձ. և

եթէ նա ընդդիմանալու էր, ապա պիտոյ էր հարկադրել նորան: Ասումէին, թէ թագուհին կարող չէ նախատինք տալ այս մասին, որովհետեւ նա ինքը առանց պատասխանի տալու գործ է գործել, տալով նորանց մի օտարական շրջմոխիկ մարդու ձևը, որ ոչինչ բան չունէր կորուսանելու, որ պիտոյ է կամ չարացործ կամ թէ խելացնոր մարդ լինի: Յիմարացածքը միայն կարող էին աւելի երկար յանձն առնուլ ման գալ անչափելի ովկիանոսի վերայ առանց նպատակի, առանց վերջ գտանելու, և այնպիսի նաւերով որ և այժմ հազիւ թէ կը ղրկանային վերադառնալուն, և որ ըստ օրէ աւելի մաշվումէին: Սորա հակառակ, աւելի կոպիաները և վայրենիքը առաջարկումէին աւելի կարճ ճանապարհով հնարաւորել իւրեանց փրկութիւնը, և նախց դուրս ձգել ծովապետը: Սորա համար պատասխանատու չէին լինելու, ըստ որում միաբան խոստովանութենով կարող էին հաստատել, թէ նա իւր յատուկ անզգուշութեամբը զլորվել է զէպ ի ծով, և ոչ ով կարող չէր հերքել այդ ասութիւնը: Այլմտոսի շրջանկատ տեսութենից թագուն չը մնաց այս խոսովութիւնը որ թէպէտ զևս ևս հրատարակված չէր, բայց բաւական ճանաչելի կերպով յառաջացել էր իւր շրջակայքումը: Մի մոմսական, վշտացած և անհնազանդ գնացք այնքան խել քաջ բացայայտեց նորան այս խորհուրդը, ինչքան որ կարող էր բերանի խօսքը: Այլև չը պակասցին քանի մի լիրբ և անզգամ հայհայտութիւնք որ շատ յայտնի ցուցանումէին թէ ինչ վտանգի մէջ էր Այլմտոսի կեանքը: Բայց խոսվարարքը մի անբացայայտելի պատճառով չէին համարձակվում գործ գնել իւրեանց դիտաւորութիւնքը, և Այլմտոսը հասկացաւ թէ ինչպէս մեծ խորհրդաւոր բան էր, նոցա կատաղութիւնը այս անտեսանելի և ծածուկ կայանքով կայել ու կաշկանդել: Մի յուսահատ բազմութեան մէջ կանգնած, իւր անձը պաշտպանելու և իւր գերազանցութիւնը պահպանելու համար, ոչինչ չունէր նա, եթէ ոչ, իւր հօգու զբութիւնը և հնարագիտութիւնը կառավարելու մարդկային կիրքը: Այս բարոյական կարողութիւնքը այժմ հանդէս բերեց նա մի այնպիսի հրաշագործ արդիւնաւորութենով, որ զժուար թէ միւսանգամ հանդիպած լինի աշխարհային անցքերի արձակ դաշտի մէջ: Մի ճշմարտապէս կախարդական զօրութեամբ, այս տեղ նոր յոյսեր զարթեցրեց, այն տեղ գրգռեց շահասնդրութիւնը, միւս տեղ կենդանացրեց պարծանքի սէրը, այլ միւս տեղ բորբոքեց փառասիրութիւնը և պատուամոլութիւնը: Դէպ ի նոցա կողմը որ զևս ևս հնազանդ էին նորան, խօսեց այն յաւերժական փառքի, այն անչափելի դանձնրի և այն շողշողուն պատուաւոր պաշտօնների վե-

րայ, որ սպասուձին նոցա: Բայց նոցա, որ անզգամ և անհնաղանդ վարք էին ցուցանում, հանդիպեց Առլոմբոսը այնպիսի ծանրութեամբ և պատկառելի կերպարանքով որ այնքան սեպհական էր նորան, ինչքան քաղցրութիւն և ընտանութիւն, որ և ամենայն ժամանակ առանց սխալելու և ամենապատշաճապէս խմանուձեր գործ զնել, տեղին ու մարդուն յարմար: Առլոմբոսը ցոյց տալով, իրբև թէ չէր նկատում այն չար միարանութիւնը և հասարակաց անսրտութիւնը, որպէս թէ և ոչ իսկ դուշակուձեր մտքումը թէ ապստամբութեան գաշն էին կապած, ոչ թէ միայն կարողացաւ օրէ օր խափանել այդ բանի հրապարակ դուրս գալը, այլև բաւական հանդարտութիւն, սիրտ և փոքր ի շատե ընդհանուր հնաղանդութիւն հաստատել նոցա մէջ: Այս միջոցումը կրկին երեւցան թռչունների կրամներ, որոնց ընթացքը դէպ ի հարաւային արեւմուտք էր. վասն սյս պատճառի դէպ ի նոյն կողմը շրջեց իւր գնացքը և ծովապետը որ մինչև այժմ նաւը ուղղակի դէպ ի արեւմուտք էր խաղաղուցել: Թռչունները աներևութացան, և միտանգամ տարակոյս տիրեց նոցա վերայ, փոխ առ փոխ յուսաւոր և անյոյս լինելով, մինչև յանկարծակի մի այնպիսի սասանութիւն տարածվեցաւ նոցա վերայ, որ ամենեքեան անասելի տազնապի մէջ անձնատուր եղան մի ահաւոր յուսահատութեան: Խոտովութեան հոգին որ մինչև այժմ դժուարութեամբ յետ էր պահած, այնուհետև անընդդիմանալի դուրս յարձակվեցաւ: Նաւերի գլխաւորքը և պաշտանակալքը որ մինչև այժմ հաստատապէս կամակից էին ծովապետին, անց կացան դէպ ի ժողովրդի կողմը և դարձան ապստամբութեան առաջնորդք: Բազմութիւնը հաւաքվեցաւ խառն ի խուռն նաւերի տախտակամածի վերայ և սպաննալով ու նզովելով պահանջուձեր, որ իսկոյն յետ դառնան Սպանիա: Զուսահատութեան կատաղութիւնը հասել էր այժմ ամենամեծ աստիճանին. ծովապետի բոլոր շրջակալքը ահ էին տալիս նորան, թէ կործանելու են նորա բոլոր յոյսերը, նորա փառքը, նորա կեանքը: Թող տալ որ գորբա ահ ու երկիւղ տալով ստիպէին իւրեան յետ դառնալ, աւելի ցաւեցուցիչ էր այժմ Առլոմբոսին, քան թէ երբ և իցէ յառաջ: Նա ծածկապէս արած էր քանի մի նկատողութիւնք որ հաստատուձին թէ մօտ է մի ցամաքահող: Այս գրութեան մէջ, որ կարող էր զգրդել և ամենաքաջ տղամարդի սիրտը, Առլոմբոսը ոչ մի բոպէ չը կորցրեց իւր զգաստութիւնը և խնայութիւնը. յառաջուց փորձ փորձեց, որ խոտվեալ սրտերը հանդարտեցնէ մինչև այժմ գործ դրած հնարներովը. բայց խնամուտ լինելով որ գորբա անօգուտ էին այժմ, ինդրեց և աղաչեց, որ երեք օր ևս հետևէին

իւրեան. սորանից յետոյ, և թէ ոչ մի ցամաքահող գտած չը լինէին, ապա յօժար էր իսկոյն յետ տանել նորանց դէպ ի Եւրոպա՝ Այս առաջարկութեանը իսկոյն հաւանեցին պաշտօնաւորքը, և սոցա գործակցութենով առ փոքր փոքր և միւս ծովազնացքը հանգստացան միւսանգամ, Այնուհետև ծովապետը աւելի և աւելի վստահութիւն ստանալով, յառաջ վարեց նաւը մի այնպիսի ամուր ու հաստատ կամքով որ պիտոյ է հասուցանէր դէմ դրած նպատակին, որին և հաճոյանալու համար, ինչպէս խօսումէ Շիլլեր բանաստեղծի գեղեցիկ բերանը, այնինդրելի ցամաքահողը պիտոյ է անպատճառ դուրս երևէր ջրերի խորքից, և թէ դեռ ևս չը կար այն տեղ:

Այլուրուսը արդէն մի քանի օր յառաջ կապարեայ գնդակը ցած թողլով, յատակ էր գտել ծովի մէջ, և որպիսութիւնը այն աւաղի որ գնդակի վերայ մածված (կպած) դուրս էր եկել, գրեւ թէ հաւաստութիւն տուեց որ պէտք է մտա լինէին ցամաք հողին: Այն օրից յետոյ, երբ պատահել էր այս նկատողութիւնը, երևեցան և այլ նշաններ որ ստուգութիւն էին տալիս այս բանին: Թուշուների երամները շատացան, որ և այնպիսի թուշուներ էին, որ պիտոյ է ցամաքի վերայ բնակէին և անկարող լինէին շատ հեռաւոր ծովի վերայ շրջել: Բունեցին և մի եղեգնաբոյս, որ երևումէր թէ վաղուց կըտրած չէ. այլև մի ծառի ճիւղ ամենին դալար կարմրագոյն պտուղներով, և մի արուեստաբանդակ (արուեստով շինած) կոտոր փայտ: Բաց ի սորանից տեսան երկնքի վերայ և օդի մէջ քանի մի ցուցակութիւնք որ բոլոր փորձառու նաւազնացների համար դուշակութիւնք էին ցամաքահողի մտաւորութեան մասին: Այսպէս ծովապետի յոյսը դարձաւ ակնկալութիւն, և սա (չոկտ. 11 ին, երկրպեան պահուն) ստուգվեցաւ մինչև այն աստիճան, որ նա հրաման տուեց առագաստները շրջել դէպ ի հողմը և զգուշութեամբ աչք ածել, ըստ որում անպատճառ այս գիշերին կը հասանէին ցամաք հողի: Մի և նոյն միջոցումը հրամայեց ծանուցումն առնել, թէ ինչ մարդ առաջին անգամը կը տեսանէր ցամաք հող, ստանալու է ոչ թէ միայն թագուհուց խոստացած 10,000 արծաթ թուշակը, այլև մի պատուական բարխտեայ մուշակ իւրեանից: Այս հրամանը բարբոքեց բոլոր բաղմութեան սիրտը. բոլոր երեք նաւերի մէջ եղած ժողովուրդը մնաց տախտակամածի վերայ, անդարձ աչքով նայելով դէպ ի այն կողմը, ուր սպասումին առաջին ցամաքահողի յայտնութեանը: Երեկոյի որպէս թէ 10 ժամին, ծովապետը որ խոր նաւի զլխին կանգնած շարունակումը իւր նկատողութիւնքը, տեսաւ հեռուից մի ճրագ և ցոյց տուեց մի մանուկ աշնուականի որ թագուհու պալատիցն էր.

և սա տեսաւ յայտնադէս այն ճրագը: Երկուքը զանչեցին իսկոյն նաւերի արձանագրող պաշտօնաւորը, որ նոյնպէս նկատեց այն ճրագը որ երևումէր թէ այս կողմ և այն կողմ է շարժվում: Մի քանի ժամանակից յետոյ ծովապետը ցոյց տուեց նոցա նոյն իսկ ցամաքահողը: Բայց այս յայտնագործութիւնը դեռ ևս ծածուկ պահեցին, մինչև օրը լուսանայ և լիապէս ստուգվի նոցա ակնկալութիւնը: Գանկարծ, կէս գիշերի մօտ, ուրախութեան ձայն եկաւ յառաջադնաց նաւիցը. ահա ճրագ, ճրագ. ահա ցամաք հող, ցամաք հող: Մի նաւաստի կայմի վերայ, տեսած էր նշոյն բանը և կարծումէր թէ ինքն էր առաջին տեսնողը: Բայց ծովապետին այնքան յարգելի էր առաջին յայտնագործութեան փառքը, որ նա կարող չէր թողուլ նորան մի ուրիշ մարդու: Աւերոյիչեալ մարդերի վկայութենով, ինչպէս այդ պատիւը, նոյնպէս և իբրև վարձատրութիւն նշանակած թռչակը պատկանաւոր համարեցին ծովապետին, որ և այդ արծաթը ստացած է, ինչքան որ կենդանի էր: Մինչև այժմ շատ ու շատ ակնկալութիւնք անկատար մնալով, զարմանալի բան չէ, և թէ նաւերի ժողովուրդը, և ականատես լինելով, կասկածոտ էր և կամք չունէր իսկոյն բոլորովին հաւատ ընծայել այս ուրախալի քարոզութեանը, և հանգստանալ ընդհանրապէս: Բոլոր գիշերը, շատերը մնացին երկիրալից դրութեան մէջ, տարակուսելով և յուսալով, մինչև առաջին լուսարացի շողոջինը ամենևին փարատեց նոցա թերահաւատութիւնը: Այժմ, մօտ երկու ծովամղոն լայնութենով դէպ ի հիսսիս զետեղված, ևրևեցաւ նոցա մի կանաչագատ, տափարակ, անտառազարդ և առուններով ջրած գեղեցիկ ծովկերեայ հող որ, շատ հաւանական էր, թէ պիտոյ է լինի մի մեծ կղզու եզր: Այժմ, յառաջագնաց նաւի ժողովուրդը սկսեց փառաբանել Աստուած, երգելով. փառք ի բարձունս Աստուծոյ. և միւս նաւերի բազմութիւնը իսկոյն միաբանվելով նոցա հետ, հոգեշարժ զուգածայնութեամբ բարձրացուցին իւրեանց երգասացութիւնը մինչև ամպերը: Մի զարմանալի գուժ եկաւ և ամենափայրենի սրտերի վերայ, ծովապետի նաւի մէջ կղած պաշտօնակալքը և ժողովուրդը վայր ընկան, Արամբոսի ոտերին պաշտատվելով, և խնդրումին ներողութիւն իւրեանց թերահաւատութեանը և խռովարարչութեանը, և ցուցանումին նորան իւրեանց հնազանդութիւնը և պատիւը որպէս մի գերամարդկային (մարդուց գերադանց) էակի: Բոլորեքեան ողջունեցին նորան, սակով. Ապրի՛ ծովապետը, ապրի՛ փոխարքան, և խոստովանեցին նորան այնպիսի տէր և իշխան, որ ստորագրած էր թագաւորի հրամանին միայն: Արևը բարձրացած, պատրաստվեցան ցամաք դուրս գալ. ուրախու-

Թեամբ գրկախառնելով միմեանց, ելան նաւակների վերայ և գրօ-
շակները ճօճելով (խաղացնելով) և պատերազմական նուագարանքը
ածնելով զիմեցին զէպ ի եզրը: Այս անծանօթ ձայները և այս նոր
զարմանալի տեսարանը մօտ գրաւեց կղզու բնակիչքը, որ մեծ մեծ
բազմութենով յառաջ եկան և հիացած քննումէին այս արժանի յի-
շատակի և նոցա աչքումը պատկառելի տեսարանը: Կոնստանտնուպոլս
ուրաւոր զգեստով, իւր արժանաւորութեան նշաններով զարդարած,
սուրը մի ձեռին, և թագաւորական գրօշակը միւս ձեռին, ամենից
յառաջ ոտք կօխեց նոր աշխարհի հողի վերայ: Կորան հետեւեցին
միւս նաւերի առաջնորդքը, ապա միւս ժողովուրդը. բոլորեքեան խո-
նարհեցան ծնկերի վերայ, որ այս, այնքան կարօտով ու փախազով
ցանկացած աշխարհը որջունեն համբուրելով և իւրեանց փրկութեան
համար շնորհակալութիւն մատուցանեն Աստուծուն: Ապա վեր կա-
ցան, և կոլումբոսը, այն ժամանակի սովորական հանդիսով, ընդու-
նեց աշխարհի իշխանութիւնը Քաղաւհու անունով, և որպէս արձա-
նագիր այս բանիս հրամայեց կատարելիցի թագաւորութեան նշանը
կախ տալ մի խաչի վերայ որ կանգնեցրած էր ծովի եզրումը: Կո-
լումբոսը այս աշխարհին, որ այժմ ստուգապէս իմացվեցաւ թէ կղզի
էր, որին և բնակիչքը ասումէին Գվանահանի, անուն տուեց Ասլվա-
գոր (Փրկիչ): Արովհետև այս տեղ զիտաւորութիւն չունինք աշ-
խարհների յայտնագործութեան պատմութիւն գրել, այս պատճառով
աճա, ինչպէս վայել էր, զանց ենք անում այն բաները որ դորան
կը պատկանէին: Արեւմե այս տեղ ծանօթարանումէնք այսքան միայն,
թէ ծովապետը այս կղզու որպիսութիւնքը քննած լինելով, շարու-
նակեց իւր նաւարկութիւնը զէպ ի հարաւ, ըստ որում հարց ու
փորձ անելով իմացել էին կղզու բնակիչներեց, թէ այն ոսկին,
որանից մի քանի զարդարանքներ ունէին իւրեանց վերայ, որ և ցան-
կատիրութեամբ որոնումէին Ապանիացիք, շրջակայ աշխարհումը ա-
ւելի է գտանվում, քան թէ սոցա մօտ: Այս ծանապարհի վերայ
բացեց կոլումբոսը, թող մի քանի փոքրիկ կղզիներ, կուրա և Հիսպա-
նիօյա կղզիքը. բայց նորա ուրախութիւնը այս նորանոր և մեծա-
կշիտ յայտնագործութեաների վերայ, աւերվեցաւ, ըստ որում նորա
նաւերի մինը ջաղջատվել էր ապառաժի վերայ. վասն այս պատճա-
ռի ծովապետը վճռեց, որ իւր ժողովրդի մի մասը յետ թողու և
այսպէս մի գաղթաբազուքի շինութեան հիւր ձգէ: Արովհետև Հիս-
պանիօյայումը տեղեկացած էին որպէս թէ մօտիկ տեղում կային շատ
առատ ոսկեհանքեր, և աշխարհի գլխաւորը խոտաոցել էր ցոյց տալ
նորանց, ապա հեշտութեամբ գտանվեցան երեսուն ազատակամ ան-

ձինք, հիմնարկելի գաղթաբաղաբի համար: Բնակիչքը ոչինչ խափա-
նարար չէին աւ մասին. և այսպէս վնասեալ նաւի աւերածքը գործ
ածեցին, մի ամբողջի պէս պաշտօպանութիւն շինելու համար: Ապա
ճովապետը հրաժարվելով գաղթականներէրից, շատ և շատ խրատ տուեց
նոցա որ բանական և խելացի կերպով վարվին կղզեցոց հետ, խոստացաւ
վերադառնալ շուտով և (1493 թուակ. Յունվ. 4 ին) ուղևորվե-
ցաւ դէպ ի Սպանիա: Երկու նաւերը ի միասին յառաջ խաղացին
քերելով նոր բացած կղզիների կղբքովը, և ապա շրջեցին դէպ ի
Եւրոպա: Ճանապարհի մեծ մասը հանդարտ և ապահով կերպով անց
կացան: Յանկարծ (Փետրվարի 14 ին) վեր կացաւ մի ահաւոր մրրիկ.
Երկիւղ կար թէ մի գուցէ դա նաւերին և ժողովրդին անխախտելի
կորուստ պատրաստէ: Ծովապետը անխռով խորհրդով և խաղաղ սըր-
տով գործ դրեց ամենայն հնար, ինչ որ գիտութիւնը, փորձառու-
թիւնը և պատրաստականութիւնը կարող էին տալ նորան, այն վը-
տանդը դարձուցանելու համար, որ ամեն մի զարկելովը հողմի, ա-
ւելի սասանութիւն էր տարածում նոցա մէջ: Բայց մրրիկ կատաղու-
թիւնը սաստկանալով, որպէս և նորա ընկերների յուսահատութիւնը
ջորանալով, այլև նաւերի խախուտ շինուածքին նայելով, երևումէր
թէ ամենայն բոպէ աւելի մտանումէին այն սարսափելի մտածու-
թեանը, թէ օգուտ չը կար բոլոր գործ դրած ջանքից ու աշխա-
տութենից: Այս անհնարին դրութեան մէջ քանդկելով ճովապետի
սիրտը, մտաբերեց նա, մի գուցէ իւր մեծամեծ և ծանրակշիռ յայտ-
նագործութիւնքը իւր հետ և իւր ընկերների հետ միասին գերեղ-
ման գտաննեւ ալիքների մէջ: Այս խորհրդածութեան մէջ մոռանա-
լով միւս բաները, թողեց նաւերը վտանգի կամքին, բտտ որում
կարող չէր աւելի ընդդիմանալ նորան և առանձնացաւ իւր նաւա-
սենեկի մէջ: Մրրիկը ահաւորապէս գոռալով, նաւը աստանդական
երերելով և ճայթելով, ամենայն բոպէ աչքի առաջն ւինելով կո-
րուտար, վեր առաւ Աոլումբոսը մի պատառ մագաղաթ և գրեց նո-
րա վերայ մի համառօտ բայց լիակատար տեղեկութիւն, իւր ճանա-
պարհորդութեան, իւր բացած աշխարհների և նոցա բերքերի մասին:
Այս մագաղաթը ոլորեց և պատեց ձիթաչէն կտաւով, շրջափակեց
նորան մոմանիւթ խմորով և գրեց մի կարասի մէջ, զգուշութեամբ
փակելով նորան, և ապա ծովը ձգեց, յուսալով թէ մի յաջող դիպ-
ուածով այս լուրը կը հասանէ մի եւրոպական տէրութեան ճովեղե-
րեսպրի և այսպէս կը պահպանվին իւր աշխատութեան և տառա-
պանքների արդիւնաւորութիւնը: Այս գործը աւարտած, հանդարտեց
մրրիկը և օդ ու ծով առ փոքր փոքր խաղաղացան: Փրկութեան ու-

րախտերն ներգործութիւնը աւելի զօրացաւ, երբ որ տեսան մի ցամաքահող և ճանաչեցին Պօրտուգալացոց պատկանեալ սուրբ Մարիամի կղզին, որ Ազօրեան կղզիներից մին է. այս տեղ ցամաք դուրս եկան և յստակ ջուր և կեանքի պաշար վեր առան, թէպէտ այս բանի մասին փոքր ինչ ընդդիմութիւն ջոյց տուեց տեղի գաւառապետը: Աւերջապէս Առլոմբոսի նաւը ներս վաղեց Պալոսի նաւահանգիստը: Դորա գալտեան համբաւը ընդհանուր ուրախութեան տօն պատճառեց. Պալոսի բոլոր բնակիչքը շտապեցին դէպ ի նաւահանգիստ, որ տեսանեն Առլոմբոսի ելանելը դէպ ի ցամաք: Էրբ որ նա ներս էր մտանում քաղաք, զանգակները զարկեցին, թնդանութները արձակեցին, խանութները վաճակեցին, բոլոր ծէսերը կատարեցին որ սովորական էին թաղուհու և թագաւորի ընդունելութեան ժամանակը: Ինչպէս նա վերջին անգամը, ճանապարհ ելանելուց յառաջ, իւր ընկերների հետ միասին գնացած էր եկեղեցի, նոյնպէս այժմ, վերադառնալուց յետոյ, փառաւոր հանդիսով դիմեց յառաջուց այն տեղ: Ապա նորա առաջին գործը այն էր, որ իւր գալտի մասին տեղեկութիւն տայ թագաւորին և թագուհուն: Սորա շատ պատուաւոր կերպով հրաւիրեցին Առլոմբոսը, որ մանրամասնեայ յայտարարութիւն տալու համար ներկայանայ պալատին որ այն միջոցումը Քարսելոնա քաղաքի մէջ էր: Դորա ճանապարհորդութիւնը դէպ ի արքայական պալատը մի յաղթական հանդէս էր, և նորա ընդունելութիւնը այնպէս մեծահարկի ինչպէս կարելի էր: Քաղաւորական հրամանով պատրաստութիւն էին տեսած, որ հանդիսաւոր և փառահեղ կերպով ներս բերեն Առլոմբոսը Քարսելոնա: Դոր աշխարհ բացողի առաջից տանումէին այն ցուցակութիւնքը որ ստուգութիւն էին տալիս նորա խոստացած բաներին, նորա կատարած յայտնագործութեններին և սոցանից յուսալի արդիւնքներին: Շարքով զալիս էին, յառաջ, Ինդիանացի *) մարդիկը, ապա ոսկեղէն անօթները, ոսկու կոտորները և հատիկները, և սոցա հետեւից նոր աշխարհի միւս բերքը: Թէպէտ և շատ զարմանումէին այս բաների վերայ, բայց ևս առաւել ընդհանուր ուշադրութեան և հիացքի արժանի էր և մնումը ինքը Առլոմբոսը: Քաղաւորը և թագուհին ընդունեցին նորան, իւրեանց արժուի վերայ նստած և իւրեանց արքայական զգեստովը զարգարված: Առլոմբոսը մտտեցած, նորա բարձրացան տեղերիցը և համ-

*) Ըստ որում Առլոմբոսը կարծումը թէ իւր դոտած ցամաքահողը Հնդկաստան է. վրան այս պատճառի սորա բնակիչքը անուն տուցան ընդիանացիք. այս անունը, թէպէտ սխալ, ճիշտ է մինչև այժմ:

բուրեւլու համար պարզեցին ձեռքերը դէպ ի ծովապետը որ ծունր իջուցանելով ընկալաւ այս շնորհացուցութիւնը: Քաղաքին մարդասիրութեամբ բարձրացրեց նորան, հրամայեց նորան հանգստանալ մի նստարանի վերայ արքայական աթոռի մտաւ և սկսանել իւր պատմութիւնը: Այս պատմութիւնը լինելով պարզ և ամենայն զարդարանքից մերկ, այնու ամենայնիւ ունեցաւ այնքան լեղհամտութիւն, ինչքան խոր և ազդու ներգործութիւն: Նա ոչ թէ միայն հաւանելի եղաւ բոլոր ունկնդիրներին, այլև հիացք ու զարմացք բերեց նոցա վերայ: Արժամբոսը իւր պատմութիւնը վերջացրած, թագաւորը և թագուհին խոնարհեցան ծնկերի վերայ և մեծ հանդիսով դոհուութիւն մատուցին Աստուծուն, որ այսպէս բաղդաւորել էր իւրեանց թագաւորութիւնը: Ապա կատարեցին իւրեանց միւս շնորհակալական պարտականութիւնքը դէպ ի նոր աշխարհի բացողը: Արժամբոսը իւր բոլոր զերդաստանով ստացաւ սպանիական ազնուականի կոչումն, և նորա հետ կապած դաշնաւորութիւնը հաստատուեցաւ փառահեղ հանդիսով: Ոչինչ պատիւ և մեծարանք չէին համարում շատ վեր քան թէ նորա անձը և արժանաւորութիւնը. պալատի բոլոր մեծամեծքը խոնարհուեցին նորա առաջև, որպէս նոյն իսկ թագաւորի և թագուհու առաջև: Քաղաքը և քաղաքի հրապարակաւ, իւր հետ ունէր միշտ իւր որդին և ծովապետը, մինը աջակողմումը և միւսը ձախակողմումը: Քեպէտ և Արժամբոսը այդ բաների համար ստուն չէր, բայց աւելի, քան թէ այդ բոլոր ունայն պատուացուցութիւնքը, ուրախացնումէին նորան այն հաստատապէս պատրաստութիւնքը որ պիտոյ է նորան կարողութիւն տային յառաջ տանել իւր յայտնագործութիւնքը և մանաւանդ որոնել, գտանել և տիրապետել ոսկեհանքներին: Երբ որ այս պատրաստութիւնքը գլուխ էին եկած, ոչինչ բանով չէր կարելի յետ պահել Արժամբոսը: Համեմատելով առաջին պատրաստութեան հետ, այս անգամի պատրաստութիւնը ի հարկէ աւելի մեծ էր: Նորա նաւախումբը բաղկանումէր 70 նաւերից որոնց վերայ կային 1500 մարդ: Ըստ որում գլխաւորապէս զխաւորութիւն ունէին մի տեղական գաղթաբաղաք հիմնել Հիսպանիոյս կղզու վերայ, ուրեմն ոչինչ անփոյթ չարեցին, որ կարող էր հարկաւոր լինել այդ գործի համար: 1493 թուականին, Սեպտ. 15 ին, ծովապետը դուրս գնաց կաղիքս քաղաքի ծովածոցից, ուր այս անգամ նորա նաւերը պատրաստուեցին: Նա իսկոյն ուղղեց իւր ձանապարհը աւելի դէպ ի հարաւ, քան թէ առաջին նաւարկութեան ժամանակը, և քանտորեայ ուղեորութիւնից յետոյ, առանց մեծ դժուարութեան կամ ձախորդութեան, հասաւ կարայրեան կղզիներէից մինին որ այժմ

յայտնի է անունովս Կալէ Է-ըն Գ-ն: Այս կղզիներէց շատերն տեսու-
թիւն արած, ուղղեց իւր ընթացքը դէպ ի Հիւսիսակողման արև-
մուտք, և Նոյեմբ. 22 ին հասաւ Հիսպանիոյայլն որ նորա այժմեան
ճանապարհորդութեան գլխաւոր նպատակն էր: Շատ ցաւ եղաւ Կո-
լումբոսին, տեսանել այս տեղ, որ իւր առաջին փոքրիկ գաղթաշէնքը
քանդած ու աւերած էր և այն տեղ յետ թողած ընկերքը իւրեանց յա-
տուկ անխոհեմութեան և վայրենաբարոյութեան պատճառով սպանված
էին: Փոխանակ տեղիք տալու այն վրէժխնդրական խորհուրդներն
որ տալիս էին նորան իւր այժմեան ընկերակիցներ շատերը, և փո-
խանակ պատերազմ բանալու բնակիչներ չհա, նա ևս առաւել ջանք
արեց չարաւարութենով, իմաստութենով և մարդասիրութենով վեր-
ստին գրաւել նոցա հաւատը և ամուր պահել նորան: Կոլումբոսի գո-
վանի ջանքը և աշխատութիւնը արդիւնաւոր գտանվեցան ամենագե-
ղեցիկ օրինակով:

Նոյն միջոցումը հոգ տարաւ Կոլումբոսը, մի երկրորդ աւելի
մեծ գաղթաքաղաք շինելու և տալու նորան մի աւելի հաստատ տե-
ււողականութիւն: Այս ջանադրութեան պտուղը եղաւ մի ամրաշէն
քաղաք որին նա, Կաստիլիայի թագուհու պատուի համար, անուն
դրեց Յելադէ: Այժմուց ահա մի տհաճութեան հոգի տարածվեցաւ
նոր գաղթականների շատերի մէջ, որ և անհամար ցաւեր ու վշտեր
պատրաստեց Կոլումբոսին: Եւրոպայից եկողների մեծ մասը հրաժար-
վել էր հին աշխարհից այն մտքով, որ նոր աշխարհի մէջ անաշ-
խատ և անջան կերպով մեծամեծ գանձեր ժողովէ, բայց սորա հա-
կառակ, դոքա տեսան այս տեղ աւելի ծանր աշխատութիւն, քան
թէ սոյլոր էին հին աշխարհումը: Այլև այս գանձերը ըստ մեծի
մասին պիտոյ էր վտանգաւոր և բազմաշխատ կերպով յայտնագոր-
ծել, կամ թէ շարունակ ջանադրութենով դուրս բերել հողի տա-
կիցը: Այդ գաղթականքը, ցած մարդերի պէս բամբաստեմէն Կո-
լումբոսին, որպէս թէ սա խաբել է նորանց, թէպէտ այս տեղ մե-
ղաւոր էին նոցա ծուլութիւնը, տգիտութիւնը և ագահութիւնը:
Յառաջացան դաւադրութիւնք, որ ծովապետը կարողացաւ միայն խա-
փանել, գործ դնելով իւր բոլոր խոհեմութիւնը և իշխանութիւնը:
Այս գործը աւարտած, Կոլումբոսը սկսեց շարունակել իւր յայտնա-
գործական ճանապարհորդութիւնքը: Հրաժարվելու ժամանակը, նոր
գաղթաքաղաքի կառավարութիւնը յանձնեց իւր փոքր եղբայր Գիե-
զոյին, կարգելով սորան քաղաքապետ Յեղաբէլի: Հինգ ամիս տե-
ւեց այս ճանապարհորդութիւնը որի մէջ ամենայն տեսակ սուտապանք-
ների հետ պիտոյ էր Կոլումբոսին պատերազմել, առանց մի աւելի

մեծ աշխարհ գտանելու բաց ի Եամայկա կղզուց: Անդադար աշխատութեան և բազմօրինակ վտանգների մէջ, վերջումը հարկաւոր էր տանել և պակասութեան և սովի: Աշինչ տեղ այնպէս յայտնի չերեւեցան Արլոմբոսի բազմատեսակ քանքարքըը, նորա քաջարտութիւնը, նորա հոգու արմնութիւնը, նորա կամքի անխորտակելի հաստատութիւնը: Ինչպէս այս ծովընթացութեան մէջ. բայց և ոչ մինը չեղաւ այնպէս հոգեմաշ նորա համար, որպէս սա: Իւր անձանձիր ջանահարութենով ու զգաստութենով փրկեց նա իւր ընկերակիցքը, իւր նաւերը, իւր յայտնագործութիւնքը. վերջումը փոքր էր մնացել, որ իւր կեանքը զոհ բերէ այս փրկագործութեան համար: Մի ջղախտական ցաւից ըմբռնված վերադարձաւ Հիսպանիոյ և շատ ու շատ միտմարվեցաւ միւսանգամ տեսանելով և համբուրելով իւր եղբայր Բարթոլոմէոսը: Այս երկու սրտակից եղբայրքը տասնրկու տարի բաժանված էին միմեանցից առանց տեղեկութիւն ստանալու միմեանց մասին: Այս բանը հեշտ կարող էր պատահել այն ժամանակներումը, երբ որ զեռ ևս ծանօթ չէին աւելի ապահով և յաջող հաղորդակցական ձանապարհները, լրագիրք և թղթատարք: Բարթոլոմէոսի ջանագրութիւնքը Անգլիայի մէջ անպտուղ էին մնացած. սորանից յետոյ եկած էր Ֆրանսիա, այն յուսով թէ այս տեղ աւելի բաղաւոր կը լինի: Փարիզումը հասաւ նորան այն ուրախարեր լուրը թէ իւր եղբոր առաջին յայտնագործութիւնը յաջողութեամբ գլուխ է եկել: Դա շտապեց Յպանիա, որ դործակից լինի իւր եղբոր միւս ձեռնարկութեաններին: Հասած լինելով այս տեղ, լսեց որ նա միւսանգամ ձանապարհ է ընկել ահա, բայց հրաման ստացաւ թաղուհուց, մի քանի նաւ կերակրեղէնով և այլ հարկաւոր պիտոյքներով բեռնաւորած, տանել Հիսպանիոյ, ուր և կանուխ վերայ հասաւ նա, որ սովից և մահուց փրկէ գաղթականների կեանքը: — Մինչև այս բաները լինումէին, Արլոմբոսի նախանձողքը և թշնամիքը Յպանիայի մէջ անգործ չը մնացին. սոցա բամբասական զըրպարտութիւնքը այնքան շուտով մուտք և կամակցութիւն ստացան, ինչքան շուտով և ինչքան վեր բարձրացել էր Արլոմբոսը, համարեա թէ արքայական մեծարանքի հասանելով, երբ որ վերադարձած էր իւր առաջին ուղևորութենից: Այն իրողութիւնը, որ մի թագաւորական գործակալ էր ուղարկված գաղթականների գանգառքը քննելու Հիսպանիոյի մէջ, աւելի փրաւորութիւն պատճառեց Արլոմբոսին, քան թէ նայն իսկ գործակալի վարեցողութիւնը նորա հետ: Դա անարժան տեսաւ իւր համար, այլևս մնալ իւր փոխարքայութեան մէջ, ինչքան որ ներկայ էր այն տեղ գործակալը: Նոյնպէս

Հարկաւոր տեսաւ նա ոչ թէ միայն հնար հնարել ընդդէմ իւր թըշ-
նամիններին և ամաչեցնել նորանց, այլև նոր օգնութիւն ձեռք բե-
րել իւր վարդաց սկսուածներէ և այլ միւս յայտնագործական առա-
ջարկութեաններէ մասին: Այս պատճառով վճիռ կապեց նա, որ վերա-
դառնայ Յպանիա, և իւր կըրայր Բարթոլոմէօսը տեղակալ կարգե-
լով, և Քրանչիսկոս Բօլդանին յանձնելով գլխաւոր դատաւորի պաշ-
տօնը, 1496 թուականին, Մարտի 20 ին, երկու հարիւր քսան և
հինգ մարդով իւր և երոպական ընկերներէց, և երեսուն մարդով իւր
Ինդիանացի հպատակներէց նա մտաւ, որ գոյ Յպանիա: Եւ այս ճա-
նապարհորդութեան մէջ պէտքէս նեղութիւնք պատահեցին նորան,
վերջումը սով ևս: Դորան հարկաւոր էր այս տեղ իւր բոլոր իշ-
խանական կարողութիւնը և զօրութիւնը գործ դնել, որ թշուշ չը
տայ իւր և երոպացի ընկերներին մորթել և ուտել իւրեանց հետ վեր
առած Ինդիանացիքը, ինչպէս ոմանք խորհուրդ էին տալիս, կամ
թէ, ինչպէս միւսերը կամենումէին, նաւից դուրս ձգել նորանց, որ
այդպէս փոքրանայ իւրեանց սակաւացած պաշարի մասնակիցներէ թի-
ւը: Կոլոմբոսը հաւատացրեց նոցա, որ շուտով տեսանելու են ցա-
մաք. և միւս առաւօտուն կատարվեցաւ նորա խօսքը և պսակվեցաւ
նորա մարդասիրութիւնը և արիւսքաութիւնը: Դաւաղների տեսած
ցամաքը Յպանիայի կղերքն էին, ուր և այժմ առանց դժուարու-
թեան հասան: Իսկոյն միւս օրին վեր կացաւ ծովապետը և ճանապարհ
ընկաւ դէպ ի Բուրգոս, ուր այն միջոցին դասնվումէր պալատը: Կո-
լոմբոսի տեսութիւնը քանդեց ու քայքայեց իւր նախանձորդների և
բամբաստողների բոլոր դարանագործութիւնքը: Բեկին, մարդարիտը
և միւս թանգագին բերքերը որ դուրս հանեց և կաւորը, ոչինչ այլ
բանի կարօտ չէին, որ արդարացնեն նորան. այդ բաները տեսնե-
լով Քերդինանդօսը և Յեղարէլը, զոգացին իւրեանց մէջ ամսթապար-
տութիւն, որ և աշխատումէին վարդուրել, մեծ պատիւ ու հաւատ
ցուցանելով ծովապետին: Այն գանդատների մասին, որ արած էին
նորա վերայ, ոչինչ յիշատակութիւն չեղաւ: Բարխութեամբ լսե-
ցին Կոլոմբոսի փառահեղ խոստումներին որ յոյս ունէր նա իրագոր-
ծել, ինչպէս հաստատումէին ահա նորա ցոյց տուած, արդարև պատ-
ուելու արժանի արդիւնքը: Կոլոմբոսի խնդրուածքը յօժարութեամբ
լսեցին և հրաման արձակեցին, ինչքան կարելի էր շուտով կատա-
րումն տալ նոցա: Բայց նորա հակառակորդները աւելի ևս զայրանա-
լով այն բանի վերայ, որ իւրեանց խորհուրդները չը յաջողվեցան,
կամեցան գոնեայ մի փոքրահոգի միսթարութիւն ճարել իւրեանց
համար, աշխատելով յետ ձգել, դժուարացնել նոր պատրաստութեան

յառաջադիմութիւնը և այդպէս ցաւեցնել նորան: Արլումբոսի զիմաց-
կոտ համբերութիւնը թէպէտ յետոյ, բայց այնու ամենայնիւ յաղ-
թող հանդիսացաւ: Մի զլիսաւոր դժուարութիւն թեթեւացնելու հա-
մար, որ էր նոր գաղթաբազմի հարկաւոր եղած մշակները ձեռք
բերել, Արլումբոս սխալվեցաւ առաջարկելով դուրս հանել բանտար-
կած յանցաւորքը, որ կարող էին միայն վնասակար լինել: Աւերջա-
պէս, 1498 թուակ. Յուլիսի 3 ին, կարողացաւ Արլումբոսը ճանա-
պարհ ելանել, որ կատարէ իւր երրորդ յայտնագործական ծովա-
գնացութիւնը: Նորա նաւերի թիւը վեցից աւելի չէր, որ և շատ տը-
կար էին մի երկարատե վտանգաւոր նաւարկութեան համար: Այդու
ամենայնիւ այս անգամն ունէր նա աւելի ճիշդ և աւելի լայնարձակ
խորհուրդներ: Անտարեան կղզիների մտօց իւր նաւերի երեքը նոր
գաղթականներով և պաշարով ուղարկեց դէպ ի Հիսպանիոյա: Միւ-
սերի հետ միասին շարունակեց իւր ճանապարհորդութիւնը, նոր աշ-
խարհներ որոնելով, և այժմ ուղղեց իւր ընթացքը աւելի շատ դէպ
ի հարաւ քան թէ առաջին միջոցներումը: Այս ճանապարհի վերայ
բացեց նա ոչ թէ շատ միւս կղզիներ և սոցա մեջ Տրինիդատ կղզ-
ղին, այլ և Ամերիկոյի ցամաքահողը. նոյնպէս շատ զգաստութեամբ
քննեց ծովեղերեայ աշխարհները, մանաւանդ այն ցամաքահողքը որ
ծանօթ են մեզ այժմ նորա տուած անուններովս Պըրէ- և Աւստրալ:
Հաւաստութիւն գտանելուց յետոյ, թէ Ամերիկան չէ կղզի, ինչպէս
կարծումք սկզբից, այլ ամուր ցամաքահող, այլ և տեսանելով իւր
նաւերի ողբալի գրութիւնը, պաշարի պակասութիւնը, այն և իւր
ստողջութեան քայքայվելը և ընկերների վատտակածութիւնը, ուղ-
ղեց իւր ընթացքը դէպ ի Հիսպանիոյա և յաջողութեամբ հասաւ
այս տեղ Օգոստ. 30 ին:— Այս միջոցներումը տհաճ գաղթականնե-
րից շատերը եկած էին Մպանիա և գանգատ գանգատի վերայ յա-
ռաջ էին բերում փոխարքայի բռնակալութեան մասին և խնդրումէ-
ին իւրեանց կրած վնասի համար փոխարէն: Ծովապետի բոլոր թըը-
նամիքը և նախանձորքը ձեռք ու ոտք ստացան, և նոցա մեջ աւե-
լի զբաւորը, կպիսկոպոսը Բուրգոսի, ամենից առաւել զործունեայ
գտանվեցաւ: Յերկղինանդոս թագաւորը յսժարութեամբ ունկն մա-
տուցանելով (ականջ ղնելով) բոլոր գանգատներին և վատարանու-
թեաններին, անյոժար չեղաւ գործ ղնել ամենայն պատեհ միջոց, որ
իւր կասկածամտութեան և նախանձտութեան թոյնը դէպ ի Արլում-
բոս, աղղէ և իւր ամուսին Յեղարէլի մեջ: Թագուհին մի քանի ժա-
մանակ ընդդիմացաւ այս բանին, բայց վերջումը ամենայն կողմից ըս-
տիպվելով, խախտվեցաւ և նորա հաւատը և յարգութիւնը դէպ ի

ծովապետը, Նա տեղիք տալով իւր ամուսնու և Բուրգոսեան եպիսկոպոսի միտքան խորհուրդներին և հարկադրանքին, միւսանգամ գործակալներ ուղարկեց շիսպանիոլա, որ քննեն Աղլումբոսի գնացքը: Աղլումբոսը անպատմելի շարժարանքով կարգ դրած և խաղաղութիւն հաստատած դադմաքաղաքի մէջ, ահա՛ և բեկեցաւ Բորաղիլլա թագաւորական գործակալը և բռնութեամբ փակեց Աղլումբոսի բոլոր դռքը, ապա ուղարկեց նորան արքայական հրամանի օրինակը սյսպիսի պարունակութեամբ: Այս պատգամարեւը, Քրանչիսկոս զը Բորաղիլլա անուանով, հրաման է ստացել թագաւորի և թագուհու կողմից յայտնել նորան մի քանի բան. ուրեմն պարտական էր նա հաւատ ընծայել և հնազանդել սորան: Նոյն միջոցումը պահանջեց Բորաղիլլան, որ Աղլումբոսը ասեան զուրս գոյ, համար ու հաշիւ տալու իւր կառավարութեան մասին: Քէպէտ այս ընթացքը հիացք բերեց Աղլումբոսի վերայ և խոր խոցեց նորան, և թէպէտ նա հեշտ կարող էր հնաւը գտանել ազատելու իւր անձը այս անարգանքից որ պատրաստել էին նորա համար, բայց ամենեւին կամք չունէր և մի փորձ փորձել այդ մասին: Աղլումբոսը ոչինչ վիրաւորութիւն և ահաճութիւն ցոյց չը տալով, հնազանդեց թագաւորական հրամանին, և վստահանալով իւր անմեղութեան վերայ, անյայտղ գնաց դատաստանի առաջև: Բայց եկած չեկած հանդէպ, խեղոյն Բորաղիլլայի սպասաւորքը յարձակիցան նորա վերայ, կապեցին նորան շղթայով և տարան ձգեցին մի նաւ. նոյն բանը պատահեց և նորա կըրօններին: Նոցա դրութիւնը աւելի խիստ զգալի կացուցանելու համար, ինչպէս յատկապէս հրամայած էր Բորաղիլլան, ամին մինը մի ջոկ նաւի մէջ փակեցին, և առհասարակ ամենայն ջանք գործ դրեցին որ անարգանք անարգանքի վերայ կուտակեն և շատ կակծեցուցին կերպով հասկացնեն ծովապետին իւր կործանումը, որ կարծումէին թէ հաւատի լինելու է: Բորաղիլլան կամենալով այնպէս կտրել Աղլումբոսի ճանապարհը, որ նա երբէք չը կարողանայ գլուխ բարձրացնել, հարցուփորձ էր արած նորա ամենակատաղի թշնամիներէց, արձանադրել էր նոցա սասաները և այս գրուածքը Աղլումբոսի հետ միասին ուղարկել էր դէպ ի Սպանիա: Նաւերի առաջնորդին ճիշդ հրաման էր սուրած, որ հասանելով Սպանիա, բոլոր երևք կըրայրը որպէս և դատաստանի թուղթերը յանձնէ Քանդեքա եպիսկոպոսին: Այլ կարող է նկարագրել այն զգացողութիւնքը որ այժմ՝ զգրղումէին Աղլումբոսի սիրտը: Բայց և այժմ՝ ցոյց տուեց նա իւր հողու զօրութիւնը և մեծութիւնը մի հազուադիտ կերպով, այ՛ո աւելի անտարակոյս կերպով, քան թէ որ և իցէ դրութեան մէջ առաջին ժամանակներումը:

Անպղտոր բարձրահասակութեամբ համբերեց նշնպէս բոլոր վիրաւորութենէն զի մէջ առաւել զժուարատանելի վիրաւորութեանը, այսինքն այնպիսի մարդերի ապերախտութեան և արհամարհութեան, որոնց բարերար էր գտանվել, որոնց անյիշաչար սիրտ էր ցոյց տուել: Նշնպիսի խաղաղ մեծահանութեամբ ընդունեց նա այն վկայութիւնը և մեծարանքը, որ նաւերի հրամանատարը, հեռացած լինելով կրղզու երեսից, իսկոյն ցոյց տուեց նորա արժանաւորութեանը. այս էր Աղլումբոսի մի հատիկ միսթարութիւնը այն բաղմատեսակ անարգանքի մէջ: Ալֆոնզո գըր Ալիլէյօ առաջնորդը այն նաւի, որի վերայ ծովապետը պահուածքն այժմ որպէս կալանաւորված (կապած) յանցաւոր, պատուով ու պատկառանքով մտնեցաւ սորան, երբ որ աչքից կորուսած էին կողին, և յայտնեց թէ յօժար էր արձակել Աղլումբոսի կապանքը: Ոչ, ասաց Աղլումբոսը. այդ կապանքը կրումեմ ևս իմ տիրոջ հրամանով, որ ինձ ինչպէս այս տեղ, նշնպէս ամենայն տեղ գտանելու է հնազանդ. նա միայն կարող է ինձ աղատութիւն տալ, որի հրամանով խլած է ինձանից իմ ազատութիւնը: Բայց նորա ոչ մի ծովագնացութիւնը չէր եղած այնպէս յաջող և սյնպէս շուտով աւարտված, որպէս այս. 1500 թուակ. Նոյեմբ. 23 իններս վաղեց նաւը կաղիքսի նաւահանգստի մէջ, Նշն օրին Աղլումբոսը թուղթ գրեց թագաւորին և թագուհուն, հանդարտ և համեստ կերպով իմաց տալով նոցա իւր գալուստը, և թէ ինչպէս վարվել էր իւր հետ Բորագիլլան: Այս նամակը առած շտապեց Աղլումբոսի հաւատարիմ ղեկավարը Անդրէաս Մարտինոս դէպի Գրաննագա, ուր այն միջոցին գտանվումէր պալատը: Աղլումբոսի նամակի պարունակութիւնը շարժեց մանաւանդ թէ թագուհու ամօթը և դուժը: Իսկոյն պատասխան գրեցին նորան շատ քաղցր ոճով և հաւատացուցին նորան, որ շուտով վերստին ստանալու է իւր արժանաւորութիւնքը և պատուաւոր պաշտօնքը, և հրաւիրեցին նորան, որ գայ պալատը. այլ և ուղարկեցին արծաթ, որպէս պատրաստութեան և ձանապարհի ծախք: Այս պատասխանագրի հետ միասին հրաման եկաւ, իսկոյն ազատութիւն տալ Աղլումբոսին և ցուցանել նորան ամենայն պատիւ և շնորհ: Աղլումբոսը երևեցաւ պալատումը. նորան ընդունեցին սովորական մեծարանքով և հանդիսաւոր ունկնդրութիւն արեցին նորան: Երբ որ նա մտնեցաւ թագաւորին և թագուհուն, վայր ընկաւ ծնկերի վերայ, և իւր սրտի մէջ մի սաստիկ պատերազմ պատերազմելով, մի քանի ժամանակ մնաց այս դրութեան մէջ, առանց մի խօսք բերանից հանելու: Ապա վեր ուղղեց իւր անձը այնպիսի պարզ ծանրութեամբ ինչպէս յատուկ էր նորան, և սկսեց մի երկար ճառով

արդարացնել իւր սնձը: Այն խաղաղութիւնը և ծանրութիւնը նորա խօսուածքի մէջ, և այն խորին փրաւորութեան մեղմ ու ազնիւ բացայայտութիւնը որ և անդխտութեամբ խօսնվումէր նորա ասածնէրի հետ, այնպիսի զորաւոր վկայութիւն և հոգեշարժութիւն տուեցին նորա խօսքերին, որ Յեզարէլը հիացած մնաց և ինքը Ֆրդդի-նանդսը հարկադրվեցաւ զսպել իւր անտիրելութիւնը դէպ ի նա, և համաձայնել իւր ամուսնու ճշմարիտ և առ ի սրտէ ցոյց տուած ցաւակցութեանը և զթութեանը: Նա չը հակառակեց նոյնպէս այն խեղճն հաստատած վճիռն, որանով Բորաղիլլան պիտոյ է հանվէր իշխանութենից: Այս էր այն առաջին հատուցումը որ լիովին խօստացան ծովապետին: Ապա խօսք բացվեցաւ նոր և մեծ պատրաստութենների վերայ, որ կարող էին Կոլմրոսին հնարաւորութիւն տալ վերջացնելու իւր յայտնագործական սկսուածքը և ընդարձակելու նորա փոխարքայութիւնը: Բայց որովհետեւ այս բաները կարոտ էին ժամանակի, և Բորաղիլլան հանած էր իշխանութենից և հարկաւոր էր բռնալ նորա խորհատութիւնը և անկարգութիւնը որ շատ յանդիմանած էր Կոլմրոսը, վասն այս պատճառի մի քանի ժամանակով մի այլ տեղակալ ուղարկվեցաւ Հիսպանիոյա Կոլմրոսից ծածուկ չը մնաց այն դաւաճանութիւնը որանով յառաջացած էր այս բանը. այսպէս ահա նոր և ամենախորին փրաւորութեան տեղիք ըտանալով Կոլմրոսը չը կարողացաւ այնուհետեւ զսպել իւր սնձը, այլ համարձակվեցաւ յայտնի ցոյց տալ իւր տհաճութիւնը: Ար և զնումեր նա, տանումեր իւր հետ այն կապանքը որանով Բորաղիլլան անպատիւ էր արել նորան, որ և հրամայեց Կոլմրոսը կախ տալ իւր սենեկի մէջ որպէս յիշատակ և վկայ այն ապերախտութեանը որ արած էին նորան, փոխանակ իւր այնքան աշխատութենների և երախտագործութենների: Այս միջոցումը նոր տեղակալը ձանապարհ ընկաւ դէպ ի Հիսպանիոյա. մի քանի այլ շրջմոխի մարդիկ և սոցա մջ Վմերիգօ Ղևսպուչչին ծովագնաց եղան, որ նոր աշխարհներ բանան, և այս ծովաշրջութիւնքը առիթ տուեցին այն բանին, որ յետոյ յափշտակվեցաւ Կոլմրոսից և ցամաք հողի յայտնագործութեան պարծանքը: Նորա ամբապինդ սիրտը յերաւի չը զըրդվեցաւ, բայց ցաւեցաւ. նորա աշխատասէր հոգին և տարուց տարի ծանրացած հասակը օրէ օր յայտնարարաւ աղբումէր նորան այն բանը, որ զեռ ևս կարելի էր յառաջ տանել. բայց նորա անյաջող բաղդը պահումէր նորան որպէս մի անգործ մարդ, պալատումը կապած ու կաշկանդած: Ժամանակ առ ժամանակ նորոգումէր նա իւր պահանջողութիւնքը, այսինքն, որ վերստին ստանայ իւր փոխարքայութիւնը, որ կատար-

վի այն դաշնը որ օրինաւոր կերպով կապած էր նորա հետ, որ և ինքը իւր կողմից, ինչպէս հարկն է, կատարած էր: Կնէքան աւելի և համարձակ պահանջումէր Կոլոմբոսը, ևս առաւել նորա թշնամիքը աշխատումէին գործ զնել իւրեանց ազդեցութիւնը Ֆերդինանդոսի վերայ, որ սա չը հատուցանէ Կոլոմբոսին իւր արդարացի վարձը: Ֆերդինանդոսը այնպէս բնաւորված լինելով որ ամենևին անկարող էր մարտը սրտով յարգել մի մարդ, մի և նոյն բանը որ բարեմիտ մարդերին պատճառ է տալիս պատուելու ընկերը, ներգործումէր նորա մէջ երկիւղ և կասկածոտութիւն միայն. և սոքա նոյն չափով զօրանումէին, ինչ չափով նա ստիպված էր խոստովանել ուրիշի մեծութիւնը և գերազանցութիւնը: Առ փոքր փոքր յաջողվեցաւ նորան, նոյն զգացողութիւնքը արմատացնել և թագուհու սրտի մէջ. և սա սկսեց տեղիք տալ այն մտածութեանը, թէ մի մարդ որ այդպէս համարձակ և տեղապէս պահանջումէր, որ այդպէս երկամի պնդութեամբ հաստատ էր իւր իրաւունքի վերայ, այլև այժմ բազմորինակարար վիրաւորված էր, մի այդպիսի մարդ ունենալով անպայման իշխանութիւն հեռաւոր աշխարհներում, հեշտ կարող էր վստահանալ անկասկածիւն ձեռք բերել և Սպանիայից յափշտակել այն արդիւնքը, որոնց պատճառը լինելով նա ինքը, այդպէս անարժանապէս վարձատրված էր: Այսպէս, թագուհին ամօթապարտ լինելով իւր մէջ, որ ապերախտ ու անիրաւ է գտանվել, մտքումը անկեց, որ ևս առաւել ապերախտ և անիրաւ գտանվի: Սորա հետեանքը այն եղաւ, որ Կոլոմբոսը միշտ ունայն խոստմունքով յետ ձգվեցաւ, ապա օր ըստ օրէ աւելի ստունութեամբ ընդունվեցաւ և վերջապէս, համարեալ թէ երկու տարի խնդրելուց ու սպասելուց յետոյ, վերահասու եղաւ, որ անօգուտ էր այդքան ցածացնել իւր անձը, ըստ որում կամք չունէին երբէք կատարել այն խոստմունքը որ արած էին նորան: Այժմ, նորա հոգին շուտով դէպ ի վեր բարձրացաւ, որ արհամարհէ այն մեծամեծների վատթարութիւնը, որ կամենումէին գետին զարկել նորան: Կոլոմբոսը տեսանելով այդքան յայտնի ապերախտութիւն, վճիռ կապեց, որ հրաժարվի ամենայն վարձապահանջութենից և պըսակէ իւր գործը, ըստ որում սկսած էր միանգամ, և նորանից յաջանալու էին անչափելի շահաւէտութիւնք Եւրոպայի և Սպանիայի համար: Գեռ ևս կարծիք ունէր նա, որպէս թէ իւր յայտնագործած ցամաքազողը Ասիա էր: Բայց մի քանի ճանապարհորդների նկատողութիւնք վկայութիւն էին տուել նորան, թէ ցամաքահողի միւս կողմը ծով էր, որի վերայով կարելի էր հասանել Հնդկաստանին: Հաստատեց մարումը որ խնդրէ ճանապարհը դէպ ի այն տեղ, և կար-

ծուռեր շատ հեշտութեամբ գտանել նորան, անցանելով կարծեցած Գարիայի ծովանեղուցը: Այս գաղափարը որ վաղուց ահա ձևակերպել էր իւր մէջ, սկսեց այժմ շատ և շատ զբաղեցնել նորան, ըստ որում այս միջոցին Պօրտուգալացիք աւարտած էին յայտնագործութիւնը այն ճանապարհի որ Բարի յուսոյ սարաւանդի մօտից գնումը դէպ ի շնդկաստան, և առաջին, մեծ ճոխութենով բնուաւորած նաւը վերագարձել էր այն կողմից, Քարբալի առաջնորդութեամբ: Կոլոմբոսը մոռացութեան տալով իւր վիշտը և պահանջելիքը, առաջարկեց կառավարութեանը հնարք տալ իւրեան, որ գոնեայ դուռի տանէ իւր խորհուրդը: Այս խնդրի կատարումը չը հանդիպեց այնքան դժուարութենների, ըստ որում դորանով կէս մի պիտոյ է հեռացնվէր այն տաղտկալի պահանջող մարդը, և կէս մի հարուստ բեռներով յետ եկած Պօրտուգալացի նաւերը շատ բորբոքել էին և Սպանիացոց ցանկութիւնը մասնակից լինելու շնդկաստանի գանձերին: Այսպէս, վճիռ կապեցին և հրամայեցին պատրաստութիւն տեսանել, թէպէտ այնպիսի չափած ու կշռած կերպով, որ դժուարութեամբ միայն կարելի էր հասանել այն նպատակին: Ինչքան և աշխատեց Կոլոմբոսը, չը կարողացաւ ստանալ չորս փոքրիկ նաւերից աւելի, որոնց առաւել մեծը կարող էր տանել 70 տակառի ծանրութիւն, և բոլոր նաւերի ժողովուրդը չէր աւելի քան թէ 140 ծովագնաց մարդ: Ինչքան և շնչին էր այս պատրաստութիւնը, այնուամենայնիւ Կոլոմբոսը վեհանախութեամբ արհամարհելով փոքրահոգիների ամբարտաւանութիւնը և մտածելով միայն թէ ինչպէս պիտոյ էր դուռի տանել իւր առաջարկութիւնը, չը պատկառեց և չամաչեց ճանապարհ գնալ այնպիսի նաւերով, որպիսի նաւերով ինքը ֆերդինանդոսը և Յեղարէլը չը պատկառեցին և չամաչեցին ճանապարհ ձգել նորան, ամենամեծ ծովապետը այն ժամանակի և այն աշխարհի, և այսպիսի մեծ նպատակի համար: Իւր եղբայր Բարթոլոմէոսը և իւր որդի Ֆերնանդոն վեր առած իւր հետ, 1502 թուակ. Մայիսի 2 ին դուրս վաղեց Կադիքսի նաւահանգստից, և Յունիսի 25 ին հասաւ Սան Գովինգո կղզու ծովասահմանին: Նա ստիպված էր սկիսեայ կամբով դառնալ այս կողմը, ըստ որում նորա նաւերը վատ դուրսեան մէջ էին: Այս պատճառով կուսակալիցը թոյլտուութիւն խնդրեց որ կարողանայ ներս վազել այն կղզու նաւահանգիստը, կէս մի սպասելու, մինչև անցանէ այն մրրիկը, որ յառաջընթաց նշաններից գուշակումը Կոլոմբոսը, և կէս մի իւր անպիտանացած նաւը, թէ կարելի էր, փոխելու մի աւելի պիտանացու նաւի հետ: Բայց այժմեան կուսակալը աւելի բարեացակամ չէր քան թէ առաջինը. գու-

ցէ թէ երկիւղ ունէր նշնպէս, թէ Կոլոմբոսը դիտաւորութիւն ունի զարձակ ձեռք բերել իւր փոխարքայութիւնը, կամ թէ ծածուկ հրաման էր ստացած այս մասին: Ուրեմն անտես արեց ծովապետի խնդիրը և բանի տեղ չը ձգեց այն զգուշացուցիչ խրատը որ Կոլոմբոսը տուած էր այն նաւերին որ ճանապարհ էին ընկնում դէպ ի Եւրոպա, այսինքն սպասել, մինչև անցանէր մտաւոյ մրրիկը որ նկատած էր նա: Ի վերայ այդր ամենայնի Կոլոմբոսը ելք ու հնարք դրտաւ պահպանել իւր սակաւ նաւերը զալոց գիշերին բարձրացած մրրիկի երեսից: Դէպ ի Ապանիա արձակված տասն և ութ նաւերը իւրեանց բոլոր մարդերով ու բեռներով ալիքների կերակուր զարձան, բաց ի քանի միներից: Այս տեղ, իւրեանց արժանի պատիժը գտան Քորադիլլան և միւս շատ թշնամիքը և ցաւեցուցիչքը Կոլոմբոսի, սատակվելով ջրերի մէջ: Այս տեղ ծովասոյդ եղան այն բոլոր, անիրաւութեանով ու հարստահարութեամբ հաւաքած և գերիաճ, գանձերը: Այն նաւերը միայն փրկվեցան, որոնց վերայ գտանվումէին ծովապետի գոյքը որ մինչև այժմ անարգարութեամբ փակած մնալով Սան Գոմինգօ կղզումը, այսուհետև թագուհու հրամանով ազատվեցան և ուղարկվումէին իւրեանց տիրոջը դէպ ի Ապանիա: Այս անցքը անյայտ չը մնաց, և ծովապետի բարեկամքը քարոզիցին և փառաբանեցին աստուածային արդարադատութեան զարմանալի դործը: Ծովապետը, ինչպէս նպատակ էր զրել իւր առաջև, շարունակեց իւր նաւարկութիւնը դէպ ի Գարիպի ծովածոցը, բազմօրինակ տառապանքներով մի քանի աշխարհներ բացեց, բայց անգուտ եղաւ նորա որոնելը մի անցողական ճանապարհ, որ յառաջուց կարծել էր այս տեղ: Կոլոմբոսը անպատճառ յայտնագործելու էր Ֆեխիկայի աշխարհը, և թէ չը մոլորվելով մի սխալութեամբ, ուղղեցրած լինէր իւր ընթացքը դէպ ի արեմուտք և ոչ դէպ ի արևելք: Այս ճանապարհորդութեան մէջ, բաց ի այլ ձախորդութեաներից, վերայ հասաւ նորան մի ահաւոր մրրիկ որ ջաղջախեց նորա նաւերի երկուսը: մի նմանապիսի մրրիկ պատահելով նորան այն միջոցին, երբ կամեմէր նա իւր երկու նաւերովը պատսպարան որոնել Հիսպանիօյա կղզու վերայ, աւերեց նորա երկու միւս նաւերը և հազիւ թէ թշլ տուեց նորան և նորա ընկերակիցներին փրկութիւն գտանել Եսամպկայի վերայ: Այժմ Կոլոմբոսը մի այնպիսի դրութեան մէջ էր, որ չէր կարելի համեմատել բոլոր դրութեանների հետ, որոնց մէջ փորձած էր իւր հաստատութեան և քաջասրտութեան շախիւր: Ոչինչ չը նար չունենալով շարունակել իւր ճանապարհորդութիւնը, կամ թէ տեղեկութիւն տալ Հիսպանիօյայի կուսակալին, երևումէր, թէ նա

և իւր ընկերքը դատապարտված էին մշտնջենաւոր աքսորանքի մէջ
անհոգ և անխնամ կորուստ դտանելու: Ի վերայ այսր ամենայնի ծո-
վապետը շատ հնաի էր նորանից, որ անձնատուր լինի անգործ յու-
սահատութեան: Իւր արդիւնաւոր հանձարի և իւր անյողողող հոգու
մէջ միւսանգամ հնար ու յոյս դտաւ, երբ որ ահա և ոչ մի մարդ
չէր համարձակվում ոչ մտածել և ոչ հաւատալ այդպիսի բանի:
Կոլումբոսին յաջողեց ձեռք բերել Եամայկայի բնակիչների հաւատը
և լաւակամութիւնը, որոնցից ստացաւ մի քանի մանր նաւեր, և այս
նաւերով, որ դժուար թէ բաւական զիմացկոտ էին մի փոքր գետի
վերայով անցանելու համար, ճանապարհ ձգեց իւր շատ քաջ և յա-
ջողակ ծովագնացները, որ ովկիանոս ծովի վերայով հասանեն Հիս-
պանիոլային: Երկիւղալից հոգածութեամբ նայումէին այս անվնհեր
նաւագնացների վերայ, երբ որ պիտոյ է դուրս գնային, երկիւղի և
յոյսի մէջ տարուբերվելով սպասումէին նոցա վերադարձին կամ նո-
ցա ձեռքով հոգացած նաւերին: Քայց շարաթներ և ամիսներ եկան
ու գնացին, և չը հասաւ ոչ մինը և ոչ միւսը: Ահատութիւն եկաւ
ծովապետի բոլոր ընկերների վերայ, և փոքր միջոցում նոցա մեծ
մասը անձնատուր եղաւ բոլորովին յուսահատութեան: Մեղադրանք,
անէծք և սղաոնալիք հեղեղի պէս թափվեցան ամենայն կողմից ծո-
վապետի վերայ: Ահատվածքը, բարկութենից խելագարված լինե-
լով, մահու վտանգը աւելի քան թէ մի անգամ կախած էր կոլում-
բոսի գլխի վերայ: Բայց ոչ այս իրողութիւնը և ոչ իւր անփրկելի
դրութիւնը չը կարողացաւ խախտել նորան: Ի զուր էր նորա ջանքը,
ինդրելով խրատելով և խոստանալով չափաւորել յուսահատների
կատաղութիւնը և նոր յոյսեր կենդանացնել նոցա սրտի մէջ: Առքա
ախրապետեցին մի քանի նաւակների, որ կոլումբոսը գնած էր վայ-
րենի կղզարնակներից, և հրաժարվեցան իւրեանց ծովապետից, որ
տեղափոխ լինին կղզու միւս բաժնի վերայ: Այս տեղ շատ աւելի
վատթարացրեցին իւրեանց դրութիւնը, գազանական կատաղութեամբ
վարվելով բնակիչների հետ: Առքա զայրանալով օտարականների վե-
րայ, չը կամեցան կեանքի պաշար տալ ոչ թէ սոցա միայն, այլև
նոցա, որ մնացած էին ծովապետի մօտ: Այլև յայտնեցին իւրեանց
դիտաւորութիւնը, թէ կամաց կամաց սովամահ և սրակոտոր առնե-
լու են այս տաղտկալի հիւրքը որոնցից ոչինչ այլ կերպով չը գի-
տէին ազատել իւրեանց անձը: Այս զարհուրելի և, ինչպէս երևու-
մէր, ամենեւին անփախչելի վտանգի մէջ, կոլումբոսը այնու ամենայ-
նիւ փրկութեան ճանապարհ գտաւ իւր, հնարագիտութեամբ անըս-
պառելի, հոգու մէջ: Այս բանը պատահեց մի փոքր յառաջ, քան

Թէ լինելու էր մի տեսանելի խաւարումն լուսնի, որ Արլումբուր ճիշդ
և ուղիղ հաշուել էր: Երեկոյին հաւաքեց իւր մօտ իւր դրացի կըղ-
ղեցիքը և ծանուցումն արեց թէ այն մեծ հողեղէն էակը, որ պաշ-
տումն Սպանիացիք, որ և հովանաւոր էր նոցա, բարկացած է և վը-
րէժինդիր կը լինի այն վարքի համար որ դոքա ջոյց էին տուած
մինչև այժմ, և մանաւանդ այն շարախորհուրդ գործի համար, որ
չը կամէին ուտելի պաշար հասուցանել Սպանիացոց: Արպէս հաստա-
տութիւն իւր խօսքին, ասաց նոցա թէ այս գիշերիս կը խաւարի լու-
սինը: Աղղեցիքը սկըբումը այնքան երկիւղ չունէին այս բանից, մի
փոքր յետոյ զարհուրեցան, տեսանելով որ Արլումբուսի նախասացու-
թիւնը կատարվեցաւ, և ահ ու դողի մէջ էին, մի գուցէ վշտացած
Ատուածը պատիժ պատուհասի ամէ նոցա վերայ: Շտապով վաղեցին
դէպ ի իւրեանց տուները, վերադարձան շուտով և բերեցին շատ կե-
րակրեղէն, և աղաչումէին նորան որ հաշտեցնէ այն բարկացած հողե-
ղէն էակը: Արլումբուր խոստացաւ դորձ զնէ իւր բարկասութիւնը, և
մի փոքր յետոյ անհետացաւ այն արիւնային վարագոյրը որ ծածկել
էր լուսինը: Բարձրաձայն ուրախութենով ողջունեցին կղղեցիք նո-
րա վերստին պայծառացած, մաքրափայլ երեսի տեսութիւնը: Այսու-
հետև Արլումբուսի մօտ եղած մարդիկը կարօտ չը մնացին սպրուստի.
նոյնպէս չէր պակասելու նոցա և սպահարկութիւնը, և թէ ինքեանք
ժամանակ առ ժամանակ խուճովմեան պատճառ տուած չը լինէին:
Աղմկարար ծովագնացքը զանազան փորձ ու հնար գործ էին դրած,
փրկութիւն որոնելու իւրեանց հետ տարած նաւակների վերայ, բայց
անյաջող գտանվելով, ևս առաւել կատաղեցան և յուսահատվեցան:
Պակասութիւնը և սովը ստիպեց նորանց յետ դառնալ ծովապետի
մօտ, բայց ոչ թէ խոնարհելու և հնաղանդելու համար, այլ իւր-
եանց կատաղութեան և անյուսութեան թոյնը դուրս թափելու նո-
րա վերայ: Ծովապետը, որի ճակատի վերայ այնպէս էր գրած, որ
ամենայն տեսակ փորձութենների միջով անց կենայ, մի այնպիսի ծանր
փորձանքի մէջ էր այժմ, ինչպէս կարող էր միանգամ պատահել նո-
րան, կամ թէ առհասարակ տանելի էր մարդկային ուսերի համար:
Նորա ընկերքը անհանգիստ պտուտելով ծովէզերեայքի վերայ, մի
օր անօրինակ ուրախութենով իմաց տուեցին նորան, թէ մի նաւի
առագաստ երևումէ հորիզոնի մօտ, և ասև թէ աշխատուէր մօտե-
նալ ծովէզերեայքին: Անհամբերութեամբ սպասելով տեսան սպա,
որ այն նաւը ցամաքից մի փոքր հեռի խարխիս ձգեց, յետոյ մի մարդ
նաւակի մէջ նստած մտնեցաւ կղզուն, դիմեց դէպ ի ծովապետը, մի
նամակ յանձնեց սորան, պատասխան ստացաւ սորանից, սպա վերա-

դարձաւ դէպ ի նաւը և սորա հետ միասին չբացաւ տեսութենից, Ամենքեան շտապելին ծովապետի մտտ, որ տեղեկանան նորանից թէ ինչ էր այս օտար եկաւորութեան խորհուրդը: Կոլումբոսը երևումէր զուարթ և ուրախ իւր ստացած տեղեկութեան վերայ. նա պատմեց թէ այս նաւը եկած էր Սան Դոմինգո կղզուցը և հրաման ունէր վեր առնուլ իւրեան. բայց որովհետև կարող չէր բոլոր բազմութիւնը վեր առնուլ, այս պատճառով արժան տեսաւ ինքը յետ մնալ և մասնակից լինել իւր ընկերների վշտին, մինչև որ ամենքեան կարող էին միասին փրկութիւն գտանել, ինչպէս պիտոյ է լինէր շուտով, միտ զննելով լրարների հաւատացուցիչ խօսքերին: Բայց ճշմարտապէս, ամենեին այլ էր թէ բերած նամակի պարունակութիւնը, և թէ այն նաւի եկաւորութեան խորհուրդը: Այդ նամակը և բոլոր լրարերութիւնը մի ամենադառն նախատինք և մի անողորմ արհամարհութիւն էր դէպ ի անբաղդ Կոլումբոսը. թղթարերը նորա ամենաչար ոտխններից մին էր. նամակի զօրութիւնը ոչ մի այլ բան չէր, և թէ ոչ, դատարկ ցաւակցական ձևեր, առանց հաստատուն առաջարկութենների և յուսադրութենների: Այն երկու մտահ ծովադաւաքը, որ ուղարկված էին օգնութիւն բերելու, յաջողութեամբ հասանելով Հիսպանիօլա, ամենայն հնարք գործ էին գրել, որ գրաւեն կուսակալի սիրտը իւրեանց ծովապետի և ընկերների փրկութեան համար: Կուսակալը կեղծաւորութիւնով, որպէս թէ յօժար էր կատարել զօրաց ինդիբը, բայց ևս առաւել կամենալով վիրաւորել Կոլումբոսը և քննել նորա որպիսութիւնը, ուղարկած էր վերոյիշեալ նաւը, նաւաւարին պատուէրներ տալով, որ շատ համեմատ էին այս մարդու չարակամութեանը դէպ ի Կոլումբոս, որ և նա կատարեց ամենայն ճշգրութեամբ: Թէպէտ շատ խոր պիտոյ է զղրզվէր Կոլումբոսի սիրտը, այնու ամենայնիւ կարողացաւ նա իւր հաւատարիմ մնացած, թէպէտ ամենեին յուսակտուր ընկերների մը աղղկ մի այնպիսի յոյս և հաւատ, որ ինքը չէր զգում իւր մէջ, որ և այժմ աւելի հեռի էին նորանից քան թէ մի այլ անգամ: Այս միջոցին յետ եկան խռովարարքը. սոցա վերայ ոչինչ ներգործութիւն չունեցաւ այն լուրը որ լսած էին Կոլումբոսի բերանից. նոցա կոյր կատաղութեան հանդիպմունքը վերջապէս ստիպեցին ծովապետը սուր վեր առնուլ իւր անձնապահութեան համար: Նորա հաւատարիմ մնացած ընկերակիցքը ամենայն յօժարութեամբ օգնեցին նորան. բանը հասաւ պատերազմի, որի մէջ շատ մարդիկ սպանվեցան, և ասպտամբների առաջնորդը բռնվեցաւ Բարթոլոմէոս Կոլումբոսի ձեռով: Միւսերը տեսանելով այս բանը, վախեցան և յոյսերը հատած, փախան, Կոլումբ

բոսը խնդն ցած դրեց սուրբ, որ շատ սկամայ, և երկար համբ-
րելուց յետոյ ձեռք էր առած: Նա պահանջեց փախտահաններէց,
որ յետ դառնան, և խոստացաւ անյիշաչարութեամբ հանդիպել նո-
ցա. նոքա հետեւեցին այս հրաւիրանքին, ստորադրվեցան Աղլամբոսին
և հանդիսաւոր երդումով ուխտ հաստատեցին, որ անպատճառ և տե-
ւողապէս հնազանդ դտանվին: Խեղբի մօտ բան էր, թէ յիրաւի և
այս երդումը կը խախտէին շուտով, և թէ վերջապէս չը հասանէր
ազատութեան ժամը, Այն երկու, դէպ ի Սան Գամինգս ուղարկած,
մարդիկը միշտ և հանապաղ, ամենայն կերպով ջանադիր էին եղած
հնարաւորել իրեանց ընկերների փրկութիւնը, բայց չէին կարողա-
ցել այն տեղ հասուցանել գործը, որ կողու կուսակալը օրինաւոր
հոգաբարձութիւն ստէ այդ մասին: Աւերջապէս նոցանից մինը, Մեն-
դէզ անուանով, ծովապետի համար մի նաւ դնել տուեց, որ և յա-
ջորութեամբ հասաւ Եամայկային:

Ի՞նչ լեզու կարող է պատմել այն ուրախութեան զգացողու-
թիւնքը այս վատարադէների, երբ որ այն անյուսալի, աւելի քան
թէ մի տարի երկար կալանաւորութենից յետոյ կարող էին դուրս
գնալ Եամայկա կղզուց: Երբ որ նոքա հասած էին Սան Գամինգսին
(1504 թուակ. Օգոստ. 13 ին), կուսակալը ընդունեց ծովապետին
կեղծաւոր, համարեա թէ գետնաքարչ քաղաքավարութենով, առաւ
նորան իւր տունը և ցոյց տուեց նորան ամենայն տեսակ արտաքին
մեծարանք: Բայց մի և նոյն միջոցին հրամայեց կուսակալը արձակել
այն խռովարար գլխաւորը, որ կապած բերած էին իւրեանց հետ, և
աճ տուեց թէ դատաստանով դատելու է այն մարդիկը որ նորան
կապանքի տակ էին գրել, և առհասարակ ծովապետին սէր ու հաւա-
սարմութիւն էին ցոյց տուած: Աղլամբոսը արհամարհեց այն մարդը,
որ կարող էր այդպիսի ընթացք ունենալ, անարժան տեսանելով նա-
խատել նորա երկու երեսանի վարքը և այս նոր վիրաւորութիւնը:
Վասն այս պատճառի շտապով վերադարձաւ նա դէպ ի Սպանիա, որ
ազատէ իւր անձը նմանապիսի անպատիւթեաններից, գուցէ և այն
մարդով, որ թէ այս և թէ այլ մասին հատուցումն պահանջէ: Երբ
որ նորա նաւը նորոգված էր և առած էր մի այլ նաւ, հրաժարվե-
ցաւ Սան Գամինգսից, և երկարատե շատ վտանգաւոր ճանապարհոր-
դութեամբ, որ կրկնապատիկ տառապալից էր նորա համար իւր հի-
ւանդութեան պատճառով, հասաւ Սպանիա և ներս վազեց Սանտա
Քրուզէի նաւահանդիստը: Բայց այս տեղ մնումէր նորան մի այլ
վիշտ որ բոլորովին ոչնչացրեց նորա յոյսը, հատուցումն և փոխա-
րէն ստանալու իւր տարած վնասների համար: Մի քանի շաբաթ իւր

գալուց յառաջ, Յեզարէլ թագուհին փոխվել էր այս աշխարհից, Ինչ յոյս կար նորա համար այժմ, ինչ ակնկալութիւն կարող էր նա ունենալ Ֆերդինանդոսից որ միշտ հակառակ էր եղած նորան, և որի չորս կողմը պատած էին Աղլոմբուսի ոստիքը և հալածողքը: Այժմ, Ֆերդինանդոսը քաղաքավարութեամբ ընդունեց նորան, ականջ դրեց նորա խնդիրներին և կեղծաւորվեցաւ, որպէս թէ յօժար էր կատարումն տալ նոցա, բայց դժուարանումէր այդ մասին. այլև, ըստ որում ծանրութիւն ունէր գործը, ուրեմն կը կամենար նա մի նոր պայման կապել Աղլոմբուսի հետ: Սորա հակառակ, պահանջումէր Աղլոմբուսը, որ կատարվի 1492 թուականի դաշնագրութիւնը, և այս բանին յօժար չէր թագաւորը, և չէր կարելի հաւանեցնել նորան ոչինչ իրաւացի պատճառներով, ոչինչ արդարութեան և մարդկութեան կանոններով: Աղլոմբուսը եկած էր հիւանդ Սպանիա. ոչ Յեզարէլի մահուան տխրեցուցիչ լուրը և ոչ այսպիսի հանդիպումն Ֆերդինանդոսի կողմից կարող էին ձեռնտու լինել նորա առողջութեան վերստին հաստատվելուն: Նորա տեղական հիւանդոտութիւնը և որ ըստ օրէ սաստկացած տկարութիւնը յոյս էին տալիս թագաւորին, որ մահը շուտով կաղատէ նորան այս շատ ձանձրացուցիչ մարդու ձեռքից, որի հանդարտ համբերատարութիւնը նշոյնչափ ծանր էր Ֆերդինանդոսի սրտին, ինչքան Աղլոմբուսի ժամանակ առ ժամանակ կրկնած պահանջողութիւնքը: Այսպիսի կերպով անցան դեռ ևս քանի մի տարի, խորին տխրամտութիւն և ստացած վիրաւորութեաների մտածութիւնը անդադար հալու մաշ առնելով նորա կենդանական զարութիւնը, որ և առանց դոցա բաւական թուլացած էր մեծամեծ աշխատութեաններով և տառապանքներով. յաւելացրու սոցա վերայ և այն սրտցաւութիւնը Աղլոմբուսի, որ լսումէր թէ ինչ գահանական անգթութեամբ Սպանիացիք կոտորումէին անբաղդ բնակիչքը իւր յայտնագործած աշխարհի մէջ:

Աղլոմբուսի կեանքի վերջին օրերումը, միւսանգամ լուսաւորվեցաւ նորա հոգին մի յոյսի ճառագայթով, երբ Փիլիպպոս թագաւորը և Յովհաննա թագուհին եկան Ֆլանդրիայից, որ աթոռ նստեն Պաստիլիայի մէջ: Աղլոմբուսը կարծումէր, Յեզարէլի դուստրը պաշտպան ու բարեկամ լինելու է նորան, և թուղթ ուղարկեց արքայական ամուսիններին այսպէս. թէ յուսով էր նոցա ձեռքով կրկին ըստանալ իւր արժանաւորութիւնքը և կալուածքը, և թէպէտ այս բոպէիս անհնարին տառապանքի մէջ էր, այնու ամենայնիւ կարող էր այնպիսի երախտագործութիւնք ցոյց տալ Սպանիային, որ անօրինակ գերազանց էին անցածներէից, Բայց այս բանը էր միայն վերջին

լուսափայլութիւնը որանով պայծառացաւ Աղլոմբոսի կրակոտ և ան-
վաստակելի հողին. կտակ առնելուց և իւր պարտականութիւնը դէպ
ի իւր մերձաւորքը արդարութեամբ լցուցանելուց յետոյ, մեռաւ Աղ-
լոմբոսը 1506 թուականին, Մայիսի 20 ին, և օժանատուն տարեկան,
որպէս զո՛հ ամենալիբը պակաստութեան, որպէս աղքատ մարացկան,
նա որ սպանիական թագաւորութեանը մի աշխարհ էր բաշխել: Նո-
րա վերջին խօսքերը էին. Ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհողի իմ,
Տէր, Նորա մարմինը դրեցին սուրբ Գրանչիակոսի վանքումը, և նո-
րա թաղման հանդէսը մեծ պատուով կատարեցին Ղալաղօլիդ քա-
ղաքումը սանտա Մարիա լա Անտիկիա թեմական եկեղեցու մէջ, 1513
թուականին նորա ոսկերքը տեղափոխվեցան Արտօհաւղեան կրօնաւոր-
ների վանքը Սեփիլլայի մէջ և յետոյ Սան Գովինգօ կղզին. բայց և
այս տեղ չը գտանելով տեղապէս հանգիստ, հանվեցան և տարվե-
ցան դէպ ի Կուբա կղզին և ամիոփիվեցան Համփանհա քաղաքումը:—
Յերդիւնանդօսը, Աղլոմբոսի մահուց յետոյ, հաստատեց նորա արժա-
նաւորութիւնը որ ուրացած էր յառաջուց, և հրամայեց կառուցա-
նել նորա համար մի յիշատակարան այսպիսի տապանադրով.

« Por Castilla y por Leon,
Nuevo Mundo halló Colon. »

այսինքն,

« Կատալիայի և Լեոնի համար,
Աղլոմբոսը բացեց նոր աշխարհ: »

Աղլոմբոսը էր բարձրահասակ և բարակամարմին տղամարդ, վայ-
ելչակալով և ջլուտ, աղնիւ և արժանաւոր կերպարանքով: Նորա
երեսը երկոյնաձև էր, ոչ պարարտ և ոչ նուազ, բայց ամենևին պի-
սակոտ, նորա երեսի գոյնը մօտենումէր թխագոյնին. նորա քիթը,
ինչպէս ասումէն, արծուաքիթ էր, նորա լիշերի ոսկերքը մի փոքր
բարձրացած էին, նորա աչքերը, բաց մոխրագոյն, և հեշտ բորբո-
քելի, նորա բոլոր արտաքին տեսիլը, պատկառելիցիլ: Նորա մա-
ղերը մանկութեան ժամանակին բացաղոյն էին, բայց հոգսերով և
տառապանքով մոխրագոյն դարձան շուտով, ապա, երեսուն տարե-
կան հասակումը, ձիւնի պէս սպիտակեցան: Իւր կեցութեան մէջ չա-
փաւոր ու պարզ էր, ճարտարալեզու իւր խօսուածքի մէջ, սիրտ գրա-
ւոզ և քաղցր, օտարականների հետ, իւր ընտանեկան կեանքի մէջ
ամենևին նազելի ու սիրելի: Ի բնէ շատ բորբոքելի և վառուն լի-
նելով, այնու ամենայնիւ ունէր այնքան հոգու հաստատութիւն, որ
կարող էր սանձահարել իւր անձը և չը թողուլ որ կիրքը սանձա-
կոտոր լինի: Նորա աղնիւ և վսեմական պատուասիրութիւնը արհա-

մարհէլ տուեց այն ողորմելի դաւաճանութիւնքը որ թունաւորեցին նորա կեանքը: Մեծ մտածութենէն ետ ճոխ, միշտ ջանադիր էր նա նոյնպէս մեծ գործերով դերազանց կացուցանել իւր անձը: Այն շահը և օգուտը որոնց մասին աշխատում էր նա, դիտաւորութիւն ունէր այնպիսի ազնուութեամբ և բարեպաշտութեամբ գործ դնել, ինչպէս ցանկացած էր նոցա: Ոչ թէ որպէս մի յափշտակող թափառական շրջում էր նա իւր յայտնագործած աշխարհներէ մէջ, այլ աշխատում էր քննել նոցա հողը, նոցա բերքերը, նոցա նաւահանգիստքը և գետերը: Նորա դիտաւորութիւնը այն էր, որ այն տեղերումը բարեկարգութեան պատճառ դառնայ, երկրագործութիւն հաստատէ, քաղաքներ շինէ, բարերարչութիւն և քրիստոնէութիւն տարածէ նոր աշխարհներէ բնակիչներէ մէջ. այն մի ազնիւ խորհուրդ, որի գործադրութեան մէջ միշտ խափան էր նորան իւր ևւրոպացի ընկերների վատթար ազահութիւնը: Այլումբոսը չէր լինելով ազատ իւր ժամանակի սնապաշտութենից, այնու ամենայնիւ չէր թողեց կրթէք, որ դա տիրապետէ նորան. նա մի բազմատեղեակ և հնարագէտ հոգով տղամարդ էր. նորա հանձարի գործողութիւնքը զօրաւոր էին, բայց չկանոնաւորած. նա ամենայն տեսակ ծանօթութիւնք ստացել էր որ կապակցութիւն ունէին իւր նախապատիւ սիրելի առաջարկութեան հետ: Արմենի արարողութիւնքը կատարում էր նա ամենամեծ ճշդութեամբ, բայց նորա երկիւղածութիւնը չէր զատարկ արտաքին ձևեր, այլ շատ մօտ զուգակից էր այն կրօնական ջերմեռանդութեան հետ որ արմատացած էր նորա բոլոր հոգու և սրտի մէջ:

Վախանձը և ատելութիւնը, այս երկու դժոխային դեւերը, որոնց հետ Այլումբոսը պատերազմ ունէր իւր բոլոր կեանքի մէջ, ի դուր աշխատում էին կողոպտել այն հուշակաւոր տղամարդի փառահիւս պատկուր: Ինչպէս յառաջուց ծիծաղում էին նորա երազամտութեան վերայ, որպէս թէ մուրացկանի պէս ման դալով Եւրոպայի լնաղաւորների դրանը, շնորհ էր խնդրում, որ կարողանայ բաշխել նոցա մի աշխարհ, նոյնպէս, երբ որ նա այն կարծեցած երազը դէպ ի ճըմարտութեան լոյս էր փոխել, ջանադիր էին փոքրացնել նորա մեծագործութիւնը, պատճառ բերելով, թէ Այլումբոսի արածը մի նոր յայտնագործութիւն չէ, կամ թէ աշխատելով նորա մեծագործութիւնը ամենեւին աննշան կացուցանել: Այո՞, համբաւ ևս հնարեցին դոքա, որպէս թէ մի ծովագնաց մարդ էր մեռած Այլումբոսի տանը և սա նորա մնացած թղթերի միջից հանել էր այն իւր առաջարկութիւնը. բայց ապագայ մարդիկը աւելի արդարադատ են քան թէ ժամանակակիցքը: Թող ևւրոպական ազգերը հին ժամանակներում կա-

պակցութիւն ունեցած լինին կամ թէ չը լինին արեւմտեան կիսագրն-
տի հետ, բայց քաջայայտ է որ նմանապիսի աւանդութիւններ ամենե-
ւին անհետացած էին, և եթէ քննենք այն զրոյցը, որպէս թէ մի ծո-
վագնաց մարդ վախճանել է Ալլումբոսի տանը, ապա պիտոյ էր աս-
եալ միայն, որ այդ զրոյցը կրու՞մէ իւր ճակատի վերայ այնպիսի ակն-
յայտնի ստուծեան կնիք, որ անարժան էր երկարախօս հերքողու-
թեան: Մարդերի սիրտքը բորբոքված էին ասիական ճանապարհորդ-
ների տուած սեղեկութեններով և Պօրտուգալացոց ծովագնացնե-
րի յայտնագործութեններով: Մարկո Պօլօ ճանապարհորդի պատմա-
գիրքը Չինեացոց աշխարհի մասին, մի նոր փառաւոր աշխարհ էր
բացել մարդկային երևակայութեան համար. յառաջացած էին մար-
դարեութիւնք և առասպելք, որոնցից կարելի էր մի մտացածին շին-
ուած կազմակերպել. սորա համար հարկաւոր էր միայն Ալլումբոսի
վտտահ ձեռնարկու հոգին և բանահիւս հանձարը, որ ստուերը դէպ
ի լոյս պոյութեան ճշմարտվէր: Արդարև, այն դարու մեծ անցքը
հիմնաւորած էր մոլոր կարծիքների վերայ, և կարելի է թէ Ալլում-
բոսը չեղած լինէր այդ անցքի պատճառը, եթէ ուղիղ ծանօթու-
թիւնք ունեցած լինէին երկրի տարածութեան մասին. բայց այս ի-
րողութիւնը չէ կարող նուազեցնել այն զարմանքը որ զարմանու-
մենք այս տղամարդի վերայ, որ այնքան թոյլ և խախուտ նաւերով,
այնպիսի փորձիկ հնարներով համարձակվեցաւ դուրս գալ ահագին,
անչափելի ովկիանոսի մէջ, և այնպիսի հաստատուն կամքով որոնեց
իւր նպատակը, չը նայելով այն բոլոր խափաններին որ ամենայն
քայլափոխում ընդդէմ դրեցին նորան սնապաշտութիւնը, երկխղը
և շարակամութիւնը, — Ալլումբոսը մեռաւ առանց վերահասու լինելու
իւր յայտնագործութեան իսկական մեծութենին. մինչև իւր վերջին
շունչը կարծուէր նա, թէ նորանով բացվել է միայն մի վաճառա-
շահական փողոց դէպ ի հին աշխարհներ: Մի աւելի բաղդաւոր ա-
պագայ մարդու համար էր պահած, որ հնձէ այն տեղ, ուր ցանած
էր Ալլումբոսը, գործ դնելով իւր կեանքի ամենապատուական զորու-
թիւնքը, մի սոյլ մարդ պիտոյ է դնէր իւր անունը այն աշխարհի վե-
րայ, ինչ տեղ նախապէս ոտք էր կոխել ինքը Ալլումբոսը: Կոր աշ-
խարհի յայտնագործողը հնձեց գորա փշերը, նորա յաջորդը գորա
վարդերը. բայց վաղուց արդէն այդ փշեայ պատկը դարձել է դաբ-
նեայ պատկ, որ այնքան երկար կանաչելու է, ինչքան որ ովկիանոսը
իւր ալիքները տարուբերումէ Ամերիկայի ծովեզերեայքի մաս:

[60-]

ԳՂԵՐՈՒՄ ՍԽԵԼՆԵՐԻՆԻՍՏՈՒԹՅԱՆ

Երև. Տ-Ղ. Փոխ-Ս. Կոչար.

171. 9. ստորաւեր. ժամագիրայ.

213. 35. թաշուհը. մուկը.

Միւս գործիկն և աննշան սխալները որ շատ սակաւամիտ էին, խնդրում հե-
ղինակը բարեմիտ ընթերցողներին, որ խնդրանք ուղղեն կարգալու ժամանակին, նե-
բողամիտ վնեւով զեւթ ի շատ բեանաւորան տշխատաւորի սկսար սեւտմիտը:

